МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І. І. МЕЧНИКОВА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ПРОФЕСОРИ
Одеського *(Новоросійського)* університету

Біографічний словник

Том 3

К—П

Видання друге, доповнене

Одеса
“Астропринт”
2005

ББК 74.584(4Укр-4Од-20)7я21
П 841
УДК 378.4(477.74)(03)

Третій том біографічного словника "Професори Одеського (Новоросійського) університету" містить біографічні статті про професорів ОНУ (літери К–П).

Для істориків, краєзнавців, бібліотечних працівників та широкого кола читачів.

Відповідальний редактор
В. А. Сминтина

Заступник відповідального редактора
М. О. Подрєзова

Редколегія:
Ю. О. Амброз, Т. В. Васильєва, І. С. Грєбцова, Д. С. Іщенко, Н. Л. Оленович, В. Г. Полтавчук, Т. М. Попова, В. Д. Севастьянов, М. Я. Тихоненко, М. І. Чесноков, Н. Г. Юргелайтіс

Упорядники та бібліографічні редактори:
В. П. Пружина, В. В. Самодурова

Друкується за рішенням Вченої ради ОНУ

П $\frac{4309000000—054}{318—2005}$ Без оголош.

© Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Наукова бібліотека, 2005

ISBN 966–318–302-0 (У 4 томах)
ISBN 966–318–303-9 (Том 3)

ЗМІСТ

К 4

Л 183

М 289

Н, О 364

П 427

Список прийнятих скорочень 586

К

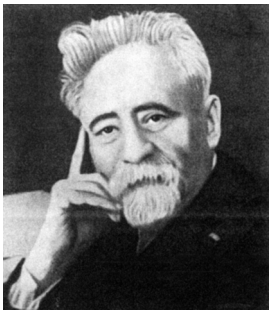

КАГАН
Веніамін Федорович
(Беніамін Фалькович)

Математик

В. Ф. Каган народився 9 березня 1869 р. в маленькому місті Шавлі Ковенської губ. (тепер Шауляй у Литві). Його батько був дрібним службовцем, якому ледве щастило заробляти на життя. У пошуках кращого життя родина переселилася в 1871 р. до Єкатеринослава (тепер Дніпропетровськ), але і там не вдалося позбавитися постійної турботи про завтрашній день. З особливою ніжністю згадував Веніамін Федорович свою матір. Її вплив на дітей — сина і старшу дочку Марію — був благодійним. Любов до літератури, яку вона привила своїм дітям, Веніамін Федорович проніс через усе життя.

У 1879 р. В. Ф. Каган вступив у Катеринославі до гімназії, яку закінчив у 1887 р. із золотою медаллю.

У нього рано виник інтерес до точних наук і потреба до самостійної роботи. У 1887 р. на сторінках "Вестника опытной физики и элементарной математики" (ВОФЭМ) була надрукована наукова робота Веніаміна Федоровича "Об обратных фигурах". У тому ж році його зарахували до фізико-математичного факультету Новоросійського університету на відділення математичних наук, але вже в 1889 р. його виключили з університету. Приводом до виключення стала участь у студентських заворушеннях — у спробах студентів вшанувати пам'ять М. Г. Чернишевського, який помер у тому ж році. Розпорядженням міністра народної освіти В. Ф. Кагана позбавили права вступу до інших вищих учбових закладів і вислали до Єкатеринослава "під нагляд поліції".

Позбавлений математичного керівництва та оточення, В. Ф. Каган самостійно вивчав предмети університетського курсу. У 1892 р. його допустили до іспитів в іспитовій комісії університету св. Володимира у Києві. Його удостоїли диплома першого ступеня по відділенню математичних наук за твір на тему "О методах решения электростатической задачи".

Вже на другому курсі він зацікавився тоді мало відомою і недостатньо визнаною геометрією М. І. Лобачевського. Питаннями, пов'язаними з геометрією Лобачевського, а також проблемами обгрунтування геометрії В. Ф. Каган займався на протязі усього життя. Ще на початку досліджень він черпав знання з першоджерел — оригінальних творів великого російського геометра.

В "Основах геометрии" В. Ф. Каган дав аксіоматику евклідового простору з докладним аналізом несуперечності і незалежності аксіом. Аксіоматика В. Ф. Кагана відрізняється від створеної Д. Пільбертом системи тим, що вона спирається на поняття віддалі як інваріанта групи руху. Ця аксіоматика оригінальна і по суті примикає до аксіоматики Г. Рімана, Г. Гельмгольца і М. С. Лі. Отримані результати він почав з 1893 р. друкувати в ВОФЭМ, а в 1895 р. "Элементы аналитической геометрии на поверхностях постоянной отрицательной кривизны" надрукував у періо-

дичному виданні “Известия Казанского физико-математического общества” (Т. 5. — С. 111-140; Т. 24. — С. 145-184), в 1895 р. книга вийшла в Казані окремим виданням і в “Nouvelles Annales des Mathematiques” (Paris, 1895). У 1894 р. Веніамін Федорович переїхав до Петербургу — тогочасного центру математичного життя Росії — і розпочав складати магістерські іспити. Петербурзька математична школа справила великий вплив на нього: він придбав глибокі знання в галузі аналізу і на все життя зберіг любов до алгоритмічної математики. Його успіхи спонукали академіка А. А. Маркова і професора К. А. Поссе залучити Веніаміна Федоровича одразу після складання магістерських іспитів до роботи в Петербурзькому університеті як приват-доцента. Однак міністр освіти відхилив особисті клопотання цих видатних математиків з причини єврейського походження В. Ф. Кагана. Тільки 5 вересня 1897 р. його прийняли до числа приват-доцентів Новоросійського університету в Одесі магістром кафедри чистої математики. Наукове середовище, в яке ввійшов В. Ф. Каган в Одесі, виявилось досить сприятливим для його наукових уподобань. Питання обгрунтування математичних наук тоді тільки починали займати російських математиків, на чолі яких був професор І. В. Слешинський, який мав вплив на формування його наукового світогляду, а також професор Н. А. Умов.

У цьому сприятливому науковому середовищі він закінчив початий ним ще в юнацькі роки цикл робіт з розробки геометричної спадщини Лобачевського і надрукував свою першу книгу “Очерк геометрической системы Лобачевского”.

В ІНУ В. Ф. Каган викладав диференціальну геометрію і основи геометрії. Він започаткував спеціальні курси: застосування аналізу нескінченно малих до геометрії (теорія кривих подвійної кривизни і кривих поверхонь), теорія функцій складової змінної (загальні основи) і еліптичні функції.

У 1905 р. вийшов з друку перший том великої двотомної дисертації В. Ф. Кагана “Основания геометрии”, присвячений досвіду обгрунтування евклідової геометрії. Другий том “Исторический очерк развития учения об основаниях геометрии” був надрукований у багатьох випусках

ВОФЭМ, у “Записках Новороссийского университета” і вийшов окремою книгою, яка мала успіх. Вона швидко стала джерелом, з якого черпали знання ті, хто починав вивчати геометрію М. І. Лобачевського і ті, хто пропагував ідеї М. І. Лобачевського. Книга була першим учбовим посібником з питань ріманової геометрії багатовимірних просторів і теорії неперервних груп. У 1949 р. була перевидана перша частина книги, а у 1956 р. — друга. Обидва томи “Оснований” автор запропонував фізико-математичному факультету Новоросійського університету як магістерську дисертацію. Виголошена на захисті дисертації промова була надрукована на сторінках ВОФЭМ, а в 1908 р. вийшла окремим виданням під назвою “Задача обоснования геометрии в современной постановке”. Це було перше в нашій країні популярне викладення питань обгрунтування геометрії. Опонентами дисертації, захищеної в 1907 р., були професори І. В. Слешинський і В. Я. Ціммерман.

З 1886 до 1917 р. в Росії видавався спеціальний журнал “Вестник опытной физики и элементарной математики”, кращий у російській дореволюційній популярно-математичній періодиці. З № 301 за 1901 р. журнал редагували В. А. Ціммерман і В. Ф. Каган, а з № 363 за 1904 р. і до закриття в кінці першої світової війни редактором і керівником був Веніамін Федорович. У ці роки журнал видавався в Одесі. Журнал для широкого кола читачів був провідником математичної культури. Викладачі середніх шкіл знаходили тут доступний виклад досягнень сучасної науки, статті з принципових питань викладання, інформацію про наукові та педагогічні з’їзди, критику та бібліографію учбово-методичної літератури. Журнал був цікавий і для обдарованих учнів. Керівництво принциповими питаннями у редакції здійснювалося всім колективом близьких Веніаміну Федоровичу співробітників. У ВОФЭМ була опублікована 21 стаття В. Ф. Кагана. Написані на високому науковому рівні, вони в той же час відрізнялися доступністю викладання.

У 1902 р. В. Ф. Каган брав участь у роботі XI з’їзду російських природознавців і лікарів у Петербурзі. Він був членом математичного відділення Новоросійського товариства дослідників природи. У 1903 р. заклалися основи глибокої дружби двох вчених — В. Ф. Кагана і

С. О. Шатуновського (1859–1929), різних за віком і темпераментом, але зв'язаних єдністю наукового світогляду, — дружби, яка благодійно вплинула на формування кожного з них і пройшла через все їхнє життя.

Розширення авторського колективу журналу ВОФЭМ привело до утворення в Одесі одного з кращих наукових видавництв "Mathesis" ("Матезис"), яке існувало у 1904–1918, 1923–1924 рр. Це було фахове видавництво наукових і науково-популярних творів у галузі фізико-математичних наук. Його засновниками були В. Ф. Каган, С. О. Шатуновський і А. Ф. Орбінський при участі власника друкарні М. Ф. Шпенцера. До співробітництва залучалися видатні вчені того часу. У видавництві "Матезис" вийшла друком тритомна "Енциклопедія елементарної математики" Г. Вебера і В. Вельштейна у перекладі з німецької, під редакцією і з примітками В. Ф. Кагана (1907–1909); друге видання вийшло в 1911–1913 рр. Всього книга містить 1344 с. У 1905—1907 рр. В. Ф. Каган був активним учасником демократичного руху, представником молодих викладачів у Раді Новоросійського університету. Невеликій групі вчених ІНУ, до складу якої входив В. Ф. Каган, вдалося здолати перешкоди, які склалися внаслідок дії царської влади на шляху вищої освіти для жінок: їм вдалося організувати в Одесі Вищі жіночі курси — приватний учбовий заклад, в якому організація викладання знаходилась під наглядом наукової громадськості. З 22 вересня 1906 р. В. Ф. Каган почав викладати на математичному відділенні фізико-математичного факультету курсів. Викладав основи геометрії (спецкурс): перший в Одесі курс теоретичної арифметики, а також теоретичну механіку та теоретичну фізику (спецкурс). Ціною великих зусиль групі громадських діячів, серед яких був і Веніамін Федорович, вдалось домогтися дозволу на відкриття в Одесі приватної гімназії для євреїв. З 1903 до 1918 р. разом з науковою діяльністю та викладанням в університеті і на курсах Веніамін Федорович був інспектором приватної чоловічої гімназії М. М. Іглицького, згодом І. Р. Раппопорта. Доброзичливе ставлення до вихованців створювало у гімназії цілком виняткову атмосферу. Протягом тривалого часу В. Ф. Каган був головою Одеського товариства вчителів єврейських шкіл і відіграв значну роль у підвищенні професійного та культурного

рівня вчителів і поліпшенні їх матеріальних умов. Був секретарем фізико-математичного факультету Одеських Вищих жіночих курсів. Був членом російської підкомісії у Міжнародній комісії з викладання математики у середній школі (листопад 1909 р., Петербург). У 1907, 1909 і 1911 рр. його відрядили на літні канікули за кордон для наукової роботи.

У 1911 р. В. Ф. Каган піддався переслідуванню за спробу розкриття корупції в керівництві університету. У 1912 р. був заступником голови I з'їзду викладачів математики Росії, потім активним членом Міжнародної комісії з викладання математики. Боровся за проведення прогресивних реформ у викладанні математики в середніх школах Росії.

Восени 1917 р. реакційна професура забалотувала його на виборах на посаду доцента.

З 1917 р. до закриття Вищих жіночих курсів В. Ф. Каган був деканом фізико-математичного факультету ІНУ. Взимку 1919–1920 рр. Веніамін Федорович регулярно, один раз на тиждень, читав курс "Теоретична механіка у векторному викладанні". Після лекції всі слухачі (їх було не так вже й багато) проводжали вчителя додому. Це був перший такий курс в Росії. У 1920 р. В. Ф. Каган керував Науковим бюро Одеського губернського відділу народної освіти і завідував науковим відділом Губвидава (Одеса). У 1921–1922 рр. він читав курс "Теорія відносності". Разом зі студентами цей курс слухали майбутні академіки Л. І. Мандельштам, М. Д. Папалексі, І. Є. Тамм, О. Н. Фрумкін. Природним продовженням цього курсу був перший у країні курс "Тензорне числення і ріманова геометрія", прочитаний уже в Москві.

Після ліквідації університету в Одесі було створено декілька вищих учбових закладів. У 1920 р. В. Ф. Каган став одним із засновників Одеського фізико-математичного інституту (викладав там теорію визначників, подільність чисел та ін.), був професором і завідував першою в Одесі кафедрою геометрії в ІНО, там же викладав вищу алгебру. У 1920 р. був членом Одеської міськради першого скликання. У цей період В. Ф. Каган почав видання "Журнала чистого и прикладного знания" і "Журнала Одесской высшей школы", налагоджував видання наукової та учбової математичної літератури. Була видана його книга "Основания теории

определителей" — перше детальне викладення цієї теорії російською мовою.

В. Ф. Каган створив в Одесі геометричну школу, яка мала значний вплив на подальший розвиток геометрії і методики викладання математики. Його учнями були Ю. Г. Рабинович, І. А. Гібш, Й. Д. Дуб, Х. І. Гохман, В. І. Костін. В. Ф. Каган — автор 28 робіт, опублікованих в Одесі.

У 1922 р. В. Ф. Каган отримав листа від О. Ю. Шмідта, якому в ті часи було доручено керівництво Державним видавництвом. Він переїхав до Москви і очолив науковий відділ Державного видавництва. У цьому ж році його обрали професором Московського університету. Веніамін Федорович став дійсним членом Науково-дослідного інституту математики і механіки МДУ — так почався його новий тридцятирічний період наукової, педагогічної і громадської діяльності в Москві.

Тепер нова галузь — тензорна диференціальна геометрія — стала його головною справою. Університетські курси він викладав не тільки у Першому МДУ, але і у Другому (згодом Московський державний педагогічний інститут ім. В. І. Леніна). Тут він створив кафедру вищої математики. Викладав курси: диференціальна геометрія, основи геометрії, тензорний аналіз, — в яких часто мали місце нові наукові погляди, які ще не знайшли собі належного місця у сталій системі викладання. Він домігся, щоб нові ідеї були включені до учбових планів.

У 1924 р. Держвидаву доручили створити перший радянський багатотомний енциклопедичний словник — "Большую советскую энциклопедию". Головний редактор енциклопедії О. Ю. Шмідт доручив керівництво відділом точних і природничих наук (від математики до медицини) В. Ф. Кагану. Він автор 18 статей в енциклопедії.

У 1927 р. В. Ф. Каган організував в МДУ семінар з векторного аналізу, який користувався великою популярністю. При семінарі за ініціативою вченого організували друкований орган "Труды семинара по векторному и тензорному анализу с их приложениями к геометрии, механике и физике". У цьому ж році він виступив з оглядовою доповіддю на І Всеросійському математичному з'їзді у Москві. У 1929 р. його удостоїли звання заслуженого діяча науки РРФСР. У 1930 р. вчений зробив огля-

дову доповідь на І Всесоюзному математичному з'їзді у Харкові, його обрали до першого складу президії Всесоюзної математичної асоціації. У 1931 р. В. Ф. Кагана заарештували і звинуватили в ідейно шкідливому напрямку його робіт, підготовлених його відділом, і він просидів півроку у в'язниці.

У 1933 р. вийшов перший випуск "Трудов" В. Ф. Кагана. Під його редакцією побачили світ 9 випусків, десятий, ним підготовлений, вийшов після його смерті. "Труды" привернули увагу російських і зарубіжних вчених, які працювали в галузі багатовимірної геометрії. У 1934 р. в Москві він організував Першу міжнародну конференцію з тензорної диференціальної геометрії і її застосування. У тому ж році йому присвоїли вчений ступінь доктора фізико-математичних наук без захисту дисертації.

Обирався він депутатом Мосради в 1934–1939 рр. У 1939 р. його нагородили орденом Трудового Червоного Прапора.

До війни В. Ф. Каган допомагав Дніпропетровському університету в постановці учбової і наукової роботи в галузі математики; неодноразово читав там курси. У 1941–1943 рр. працював в Ашхабаді і Свердловську, куди було евакуйовано МГУ. У 1943 р. йому присудили Сталінську премію другого ступеня за багаторічні видатні праці в галузі науки. В. Ф. Каган брав активну участь у Вченій раді Наркомосвіти. Нагороджений медаллю "За доблестный труд в Великой Отечественной войне" 1941–1945 гг."

Веніамін Федорович був головним редактором повного зібрання творів М. І. Лобачевського. У першому томі, який вийшов у 1946 р., йому належать вступні статті і коментарі до роботи М. І. Лобачевського "Геометрические исследования по теории параллельных линий" і її переклад. У другому томі, який вийшов з друку в 1949 р., він також написав вступні статті і коментарі до роботи М. І. Лобачевського "Геометрия". У 1944 р. вийшла з друку його робота "Лобачевский", у 1948 р. — значно доповнене друге видання. Книга містить багато історичних і біографічних матеріалів, а також математичні побудови. У ці ж роки вийшла велика двотомна праця "Основы теории поверхностей в тензорном изложении". У першому

томі докладно викладено основні факти теорії поверхонь у тривимірному евклідовому просторі одночасно з основами тензорного аналізу. У другому томі В. Ф. Каган завершив викладення основних фактів теорії поверхонь і перейшов до трактування більш спеціальних питань.

В. Ф. Каган — засновник тензорної диференціально-геометричної школи в СРСР. Цей напрямок отримав широкий розвиток у роботах його учнів. Серед них П. К. Рашевський, Я. С. Дубнов, Н. Є. Єфимов, В. І. Костін, М. А. Джавадов, А. М. Лопшиц, В. В. Вагнер, Г. М. Шапіро. Серед учениць, які закінчили Одеські Вищі жіночі курси, у МДУ працювала видатний математик, професор С. А. Яновська.

В. Ф. Каган був почесним членом Казанського фізико-математичного товариства і почесним членом Московського математичного товариства.

Московський будинок на Полянці був місцем жвавих зустрічей родини В. Ф. Кагана з представниками різних поколінь, різного суспільного становища, різних інтересів. Відданий друг і помічниця в усіх справах, Марія Соломонівна стала його дружиною у 1920 р., після смерті його першої дружини. У 1938 р. трагічно загинула дочка Надія Веніамінівна, талановитий мікробіолог. Залишились два онуки, яких вони виховали і які згодом стали вченими МДУ — Г. І. Баренблатт та Я. Г. Сінай, служать тій же справі, якій присвятив життя їхній дід.

У 1952 р. вчений відмовився від завідування кафедрою. 8 травня 1953 р. Веніамін Федорович пішов з життя. Поховали його на Новодівочому кладовищі.

Пр.:

Элементы аналитической геометрии на поверхностях постоянной отрицательной кривизны. — Казань, 1866; Об обратных фигурах // ВОФЭМ. — 1887. — № 13. — С. 6-11; № 15, — С. 51-55; Основания геометрии. — К., 1905-1907. — Т. 1-2; Очерк геометрической системы Лобачевского. — Одесса, 1900. — 212 с.; Основания геометрии. Т. 1 // ЗИНУ. — 1904. — Т. 97. — С. 1-480; 1905. — Т. 101. — С. 481-804; То же. — Одесса, 1905. — 793 с.; То же. Т. 2 // Там же. — 1907. — Т. 108. — С. 320; Т. 109. — С. 321-567; То же. — Одесса, 1907. — 558 с.; Основания теории определителей. — Одесса: Госиздат Украины, 1922. — 521 с.; Лобачевский. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1944. — 377 с.; То же. — 2-е изд., доп. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — 506 с.; Основы теории поверхностей в тензорном изложении: В 2 ч. — М.; Л.: Гостехиздат, 1947-1948.

Літ.:
Лопшиц А. М., Рашевский П. К. Вениамин Федорович Каган (1869-1953). — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. — 43 с. — (Замеч. ученые МГУ); Вчені вузів Одеси. – Вип. 1, ч. 2. — С. 59-63; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. Ю. Ноткіна

КАЗАНСЬКИЙ
Олександр Павлович

Філософ

О. П. Казанський народився у 1859 р. в Москві. Походив із духовного звання. 1877 р. закінчив із золотою медаллю гімназичні класи Лазаревського інституту східних мов у Москві, 1881 р. — історико-філологічний факультет Московського університету зі ступенем кандидата. З 1883 р. залишений при Московському університеті для підготовки до професорського звання по кафедрі філософії. 1885 р. склав іспит на ступінь магістра філософії і в листопаді 1886 р. обійняв посаду приват-доцента Новоросійського університету.

1892 р. О. П. Казанський захистив магістерську дисертацію “Учение Аристотеля о значении опыта при познании”. З 1908 р. виконував обов’язки екстраординарного професора, потім займав посаду ординарного професора кафедри філософії, з 1912 р. — заслуженого професора (за вислугою років).

1914 р. О. П. Казанський вибув зі складу Новоросійського університету в зв’язку з переїздом до Москви; працював у Московському університеті приват-доцентом кафедри філософії. 1918 р. вийшов у відставку.

В Новоросійському університеті професор О. П. Казанський читав курси давньогрецької і середньовічної філософії, філософії нового часу, логіки, психології; проводив практичні заняття з вивчення в оригіналі творів

Платона й Аристотеля. Як викладач виявляв вельми широку ерудицію, академічну грунтовність, ретельність при викладенні матеріалу.

Пр.:

Учение Аристотеля о значении опыта при познании // ЗИНУ. — 1891. — Т. 55. — С. 1-420; Философия Ч. Гамильтона: Очерк по истории англ. философии нового времени // Там же. — 1908. — Т. 3, прилож. — С. 1-128; Средневековая философия: Лекции, чит. в 1902-1909 гг. — Одесса, 1909.

Літ.:

Ланге Н. Н. Отзыв о сочинении приват-доцента А. П. Казанского "Учения Аристотеля о значении опыта при познании", представленном для получения степени магистра философии // ЗИНУ. — 1892. — Т. 57. — С. 21-28; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. П. Іванков, Л. М. Сумарокова, Н. А. Іванова-Георгієвська

КАЗАНСЬКИЙ
Петро Євгенович

Юрист, фахівець з міжнародного права

П. Є. Казанський народився 18 травня 1866 р. в Сімферополі у дворянській сім'ї. Батько його був військовим лікарем, корпусним генералом. У 1887 р. П. Є. Казанський вступив на юридичний факультет Московського університету. Саме тоді стали визначатися основні напрямки його наукової діяльності, котрі згодом відбилися у його багаточисленних роботах. Так, у "Школьном обозрении" за 1892 р. була надрукована його доповідь "Заметка о преподавании права в университетах", яку він зробив у товаристві магістрантів юридичного факультету Московського університету. Розробці цієї теми П. Є. Казанський присвятив значну частину своєї наукової і викладацької діяльності.

Тут він почав активно цікавитися питаннями міжнародного права, зокрема — питаннями війни, миру, суду. 2 грудня 1891 р. він зробив доповідь у Московському товаристві на тему "Очередные конгресс и конференции мира". Пізніше ця доповідь була опублікована і відзначена критикою як досить серйозна робота. В Московському університеті П. Є. Казанський значну увагу приділяв міжнародному адміністративному і цивільному праву. Цьому присвячена робота "Судоходство по международным рекам". За цю роботу він отримав золоту медаль юридичного факультету Московського університету. В подальшому ця робота була продовжена в його магістерській дисертації.

У 1891 р. П. Є. Казанський закінчив Московський університет і був залишений на кафедрі міжнародного права для приготування до професорського звання. В 1893 р. він витримав конкурс і 23 травня був призначений приват-доцентом Казанського університету з дорученням вести обов'язковий курс міжнародного права. В ці роки він багато працював над магістерською дисертацією і одночасно накопичував матеріал для докторської.

На початку 1895 р. він був відряджений за кордон з науковою метою на рік. Згодом це відрядження було продовжене до 15 вересня 1896 р. Метою його було дослідження важливих і нових утворень міжнародного права — міжнародних адміністративних спілок. Ця тема ще ніким не досліджувалася. П. Є. Казанський побував у Берліні, Брюсселі, Берні, Парижі. Працював у кращих бібліотеках, спілкувався з найвідомішими дослідниками міжнародного права. Результатом великої роботи у цьому напрямку стала докторська дисертація "Всеобщие административные союзы государств" у 3-х томах, яку він захистив у Московському університеті 1897 р. вже у якості виконуючого обов'язки екстраординарного професора міжнародного права.

20 березня 1899 р. П. Є Казанський став ординарним професором, доктором міжнародного права Новоросійського університету. Молодому 38-річному професору був присвоєний чин статського радника. Він багато і плідно працював. У 1901 р. П. Є. Казанський видав в Одесі підручник "Введение в курс международного права". У 1902 р. — "Учебник

международного права". В ці роки в Міністерстві народної освіти було підняте питання про реформування викладання на юридичних факультетах. П. Є. Казанський активно займався цими питаннями, написав ряд робіт на цю тему. Варто відзначити, що науково-методичні роботи П. Є. Казанського про постановку викладання міжнародного права на юридичних факультетах Росії були в той час рекомендовані для всіх вузів країни.

У 1904 р. вийшов "Отчет о состоянии и деятельности императорского Новороссийского университета за 1903 г." Його складання Рада університету доручила П. Є. Казанському. Цей факт говорить про професійні можливості професора.

Подальша діяльність вченого характеризувалася більшою активністю, як науковою, так і політичною. Після подій 1905 р. він цілком віддався політичній боротьбі і взяв активну участь у правому русі як у самому університеті, так і поза його межами. Цей період відбився у його статтях "Выборы в Государственную Думу" (С.Пб., 1906), "Славянский съезд в Софии" (Одеса, 1910), "Совещание [правых] профессоров в декабре 1910 г." (Одеса, 1911) та ін.

Цей період діяльності П. Є. Казанського завершився виданням фундаментальної монографії "Власть Всероссийского императора" (Одеса, 1913), у якій він доводив, що російський державний устрій і після 1905 р. залишився самодержавним, і монарх продовжував володіти необмеженою владою.

Поряд із політичною П. Є. Казанський вів активну педагогічну і суспільну діяльність. 15 жовтня 1908 р. він був обраний деканом юридичного факультету Новоросійського університету. В 1911 р. — почесним мировим суддею Міської думи. 1 січня 1912 р. П. Є. Казанський за великі академічні заслуги був удостоєний чину дійсного статського радника. У цьому ж році він став на чолі Вищого міжнародного інституту в Одесі, у якому викладав до 1918 р.

З початку осіннього семестру 1915/16 учб. р. при юридичному факультеті університету почали функціонувати юридичні семінари. Дирек-

тором семінару з міжнародного права став П. Є. Казанський. Темою його семінару стало питання “Велика війна і право”.

У ці роки П. Є. Казанський займався великою суспільною роботою. Він входив до правління Попечительства про нужденних студентів Новоросійського університету, був головою багатьох товариств, діючих на той час в Одесі: товариства правознавства і державних знань при ІНУ, Одеського відділу товариства сходознавців, Одеського відділу Галицько-Руського благочинного товариства. П. Є. Казанським було написано ряд статей, що відбивали діяльність цих товариств. У 1915 р. П. Є. Казанський був членом Комісії з розбору архівів Новоросійського університету і юридичного факультету для підбору матеріалу з історії юридичного факультету.

У 1918 р. вчений за великі академічні заслуги був удостоєний звання заслуженого ординарного професора. В 1926 р. він вийшов на пенсію, але продовжував працювати в університеті. У 1931–1933 рр. був обраний Головою особливої секції наукових робіт Воронежа. В 1933–1934 рр. працював як громадський інспектор Одеського облзабезу.

У 1937 р. П. Є. Казанський був відряджений до Ленінграда, отримав право на постійне місцепроживання в Будинку престарілих вчених для того, щоб мати можливість користуватися книжковим фондом бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна під час роботи над науково-дослідницькою працею “Очерки истории и теории коммунизма”. Війна припинила цю роботу. П. Є. Казанський пережив блокаду Ленінграда.

Після війни він повернувся до Одеси. Працював співробітником НБ ОДУ, викладачем-погодинником на статистичному факультеті Одеського університету.

Пр.:

Судоходство по международным рекам. — М., 1895. — Т. 1, 3; Всеобщие административные союзы государств: В 3 т. — Одесса, 1897; Учение о международной администрации // ЗИНУ. — 1901. — Т. 85. — С. 549-588; Введение в курс международного права: Учеб. пособие. — Одесса, 1901. — 386 с.; Возрождение изучения права в русских университетах. — Одесса, 1903; Учебник международного права, публичного и гражданского. — Одесса, 1904; Власть Всероссийского императора: Очерки действующего права. — Одесса, 1913. — 960 с.

Літ.:
ЭСБЕ. — Т. 26. — С. 902; НЭСБЕ. — Т. 20. — С. 378-379; Венгеров. Источники. — Т. 2.— С. 550; Венгеров. КБС. — Т. 5. — С. 338; Історія ОДУ за 100 р. — С. 374; Очерки развития науки в Одессе. — С. 553 — 554; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ю. Кудінова

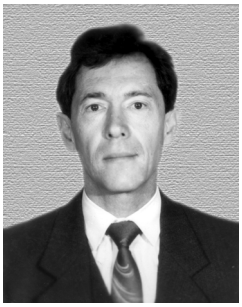

КАЛІНЧАК Валерій Володимирович

Теплофізик

В. В. Калінчак народився 26 лютого 1944 р. У Фергані (Узбецька РСР). Батько Володимир Костянтинович, уродженець Одеси, з перших днів Великої Вітчизняної війни воював на фронті. Почав бойовий шлях курсантом-пілотом. Після контузії лікувався у Фергані, де познайомився з медсестрою Т. М. Солодиліною, майбутньою дружиною. Подальший бойовий шлях батько продовжував як командир окремої полкової батареї 76-міліметрових гармат. Пройшов бойовий шлях від Курська до Граца (Австрія). Мати працювала фармацевтом в аптеках Одеси. Батько після війни працював в органах внутрішніх справ Дрогобича та Одеси. У 1947 р. родина переїхала на нове місце служби батька до Дрогобича. Там народилась донька Ольга, яка тепер працює доцентом у Одеській академії зв'язку.

У школу В. В. Калінчак пішов в 1950 р. у Дрогобичі. У 1952 р. родина переїхала до Одеси, де він закінчив школу у 1960 р. У тому ж році вступив на фізичний факультет Одеського університету, закінчив його в 1965 р. з відзнакою і з наданням кваліфікації фізика, теплофізика. Після закінчення університету у січні 1966 р. В. В. Калінчака призвали до лав Радянської Армії. Після року служби почав навчатися в аспірантурі. З

жовтня 1968 р. В. В. Калінчака обрали за конкурсом асистентом кафедри теплофізики, пізніше він працював на кафедрі старшим викладачем.

У 1978 р. В. В. Калінчак захистив кандидатську дисертацію "Горение капель бинарных смесей в потоке", а у 1980 р. його обрали на посаду доцента кафедри теплофізики. У 1983 р. йому присвоїли вчене звання доцента кафедри теплофізики.

У 1996 р. В. В. Калінчак захистив докторську дисертацію "Высокотемпературный тепломассоперенос и критические явления при фазовых и химических превращениях в дисперсных системах". З 1 жовтня 1996 р. працює завідуючим кафедрою теплофізики.

Дружина В. В. Калінчака А. І. Носєкіна працює в Академії холоду науковим співробітником кафедри фізики, їх поєднує не тільки родина, а і спільна наукова робота. Син Володимир закінчив академію холоду, за фахом "інженер-теплофізик". Його науковим керівником був професор В. П. Онищенко. У перші роки аспірантури співробітничав з батьком з проблем кінематики плавлення частинок з урахуванням випаровування і конденсації. Потім закінчив економічний університет, одержав ліцензію аудитора і займається аудиторською діяльністю.

Наукова діяльність В. В. Калінчака почалася у 1960 р. з біофізичного гуртка, яким керував К. К. Демидов, а ініціатором був В. Є. Глушков. У 1962 р. В. Є. Глушков залучив В. В. Калінчака до роботи у Проблемній лабораторії аерозолей, науковим керівником якої був В. О. Федосєєв, а завідувала лабораторією О. В. Гернет. Перші наукові роботи були пов'язані з процесами окислення магнію у парах води. У 1963 — 1964 рр. він працював лаборантом у групі В. І. Глухова, займався експериментальними дослідженнями займання, горіння і згасання металізованих сумішевих систем і порохів разом з однокурсником Б. А. Алтоїзом. У 1965 р. на Всесоюзній конференції з питань випаровування, горіння і газової динаміки, присвяченій 100-річчю університету, виступив з доповіддю "Вплив металевих домішок на горіння порохів".

Великий вплив на формування наукового світогляду В. В. Калінчака мали консультації таких видатних вчених як О. М. Тодес, Б. В. Дерягін, зустрічі і бесіди з М. Л. Фуксом, Д. Є. Федосєєвим.

Надалі коло наукових інтересів В. В. Калінчака розширилося: це випаровування краплин вуглеводню у воді, горіння частинок металів і гідридів металів, процеси стійкості тепломасообміну при горінні краплини у потоці.

З липня 1967 р. В. В. Калінчак був заступником керівника наукової групи (керівник В. Є. Глушков), яка відбула в експедицію до Красноярського інституту лісу та деревини. У 50 км від Красноярська у лісі група здійснювала випробування по запобіганню та гасінню пожеж методом перегрітої води з додаванням гігроскопічних речовин. Була доведена велика ефективність використання методу перегрітої рідини для попередження та гасіння пожеж.

У 1968–1970 рр. В. В. Калінчак виконував наукові дослідження з керування випаровуванням, горінням і згасанням рідких палив за допомогою зміни їх складу. Перші підсумки праці опубліковано у наукових збірках “Физика аэродисперсных систем” (1972. — Вып. 6, 7). Великий вплив на цикл робіт з горіння краплин рідких палив у потоці відіграли поради Д. І. Поліщука, тогочасного завідуючого кафедрою загальної фізики, і О. М. Тодеса. Перший допоміг з постановкою експериментальних досліджень, другий — з теорією стійкості процесів тепломасообміну, кінетики випаровування і хімічного перетворення краплин рідких палив у потоці. Були отримані критерії, які дозволили визначити критичні умови займання і згасання рідких краплин у потоці, описати гістерезисні режими їх горіння.

У 1972 — 1973 рр. В. В. Калінчак здійснив цикл досліджень з впливу домішку металів (CuO, Cu_2O, CuO_4) на характеристики горіння пресованих сумішей на основі перхлорату амонію і полістиролу. Ці роботи В. В. Калінчак здійснив під час наукового стажування у Сегедському університеті ім. Й. Аттіли на кафедрі фізичної хімії.

З 1974 по 1980 р. він продовжував дослідження з горіння струменів рідких палив різного складу, частинок металів, вкритих різними плівками, і гідридів металів. У 80-ті рр. основний напрямок наукових робіт поєднано з теоретичними та експериментальними дослідженнями високотемпературних і гістерезисних режимів тепломасообміну і горіння ча-

стинок вуглецю і факелів частинок металів, утворених у результаті руйнування матеріалів. Важливим аспектом цих робіт є дослідження пожежної небезпеки розпечених металевих частинок. Розроблялись методики і прилади, які дозволяють здійснювати дисперсний аналіз і спектрометричні виміри під час горіння факелу частинок.

У рамках наукової школи, якою керував професор В. О. Федосєєв, у 80-х рр. був створений науковий напрямок з фізики низькотемпературної плазми з конденсованою дисперсною фазою, який очолює професор М. М. Чесноков.

У 90-х р. сформувався науковий напрямок кафедри фізики теплових явищ при фазових і хімічних перетвореннях в аеродисперсних системах, фактичним керівником якого став В. В. Калінчак. Основною темою цих робіт є експериментальні та теоретичні дослідження підпалюючої властивості розпечених металевих частинок, стійкість процесів тепломасообміну при горінні краплин і частинок у потоці, докладне вивчення ролі різних механізмів (теплообмін випромінюванням, перенос тепла і маси стефанівською течією, нагрівання лазерним випромінюванням або електричним струмом, внутрішня дифузія і внутрішнє реагування у пористих частинках і т. п.) у процесах запалення, горіння і самовільного згасання газосуспензії частинок. В. В. Калінчак розробив метод, що дозволяє визначити стійкі високотемпературні і гістерезисні режими горіння краплин і частинок, дослідив механізми реакції з газами. Дослідження цих процесів у 1995 р. були підтримані Міжнародним фондом “Відродження” у рамках Соросівської програми ISSEP. У виконанні програми активну участь брали професори М. М. Чесноков, М. Х. Копит, доцент С. Г. Орловська, аспірант Ю. В. Прудникова.

Під керівництвом В. В. Калінчака підготовано та захищено три кандидатські дисертації.

В. В. Калінчак є автором більше 100 наукових робіт, співавтором патенту на винахід “Способ извлечения металлокордных нитей брекера из резиновых шин”.

Сьогодні В. В. Калінчак є науковим керівником двох держбюджетних тем.

Протягом навчання і праці в університеті В. В. Калінчак виконував громадську роботу. Студентом був членом комсомольського бюро і комсоргом курсу. Аспірантом і викладачем постійно був наставником академгрупи студентів; з 1973 р. — заступником декана з громадсько-політичної практики. Нині є членом Спеціалізованих рад із захисту дисертацій в університеті та в Одеській академії холоду, відповідальним редактором наукового збірника "Физика аэродисперсных систем", наставником академічної групи теплофізиків фізичного факультету.

Пр.:

Воспламенение капель бинарных смесей // Физика аэродисперсных систем. — 1972. — Вып. 6. — С. 91-97; Инерционные характеристики пламени капель углеводородов при его гистерезисе / Калинчак В. В. и др. // Физика горения и взрыва. — 1990. — Т. 26, № 1. — С. 92-97; Влияние излучения на критические реакции тепло — и массообмена при параллельных химических реакциях // Там же. — 1994. — № 4. — С. 63-74; Горение и самопроизвольное потухание углеродной частицы в поле лазерного излучения / Калинчак В. В. и др. // Там же. — 1995. — № 3 — С. 50-56; Влияние внутреннего реагирования на критические условия тепломассобмена углеродных частиц / Калинчак В. В. и др. // Инж.-физ. журн. — 1998. — Т. 71, № 5. — С. 880 — 886; Устойчивые и критические режимы тепломассообмена углеродной частицы в поле лазерного излучения // Теплофизика высоких температур. — 1998. — Т. 36, № 5. — С. 746 — 753.

КАМАЛОВ
Герберт Леонович

Хімік-органік,
член-кореспондент НАН України

Г. Л. Камалов народився 8 червня 1940 р. у Баку. Дід Г. А. Сардаров працював губернським адвокатом в Єлізаветполі (нині Гянджа, Азербайджан), в радянський час — юрисконсультом і бухгалтером міськвиконкому. Батько Леон Артемович закінчив Московський інститут комунального господарства, перед війною

працював замісником наркому комунального господарства Азербайджану, пішов добровільно на фронт і загинув у 1943 р. під Курськом. Дочка Ірина у 1988 р. закінчила юридичний факультет Одеського держуніверситету і нині працює юристом у Одеському відділенні "Реалбанку". Син Олексій у 1996 р. закінчив Одеський політехнічний університет і нині працює ведучим спеціалістом у Морському транспортному банку.

У 1958 р. закінчив з золотою медаллю середню школу і вступив на хімічний факультет Одеського університету, який закінчив з відзнакою в 1963 р. У 1969 р. під керівництвом О. В. Богатського захистив кандидатську, а у 1918 р. — докторську дисертації. З 1963 до 1978 р. працював на кафедрі органічної хімії Одеського держуніверситету на посадах асистента, викладача, старшого викладача, доцента та замісника завідувача кафедри, а з 1978 р. працює завідувачем відділу каталізу Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України і продовжує викладати на кафедрі органічної хімії ОДУ як професор, з 1985 р. очолює філію кафедри при ФХІ. Основні напрямки наукової діяльності — каталітичні процеси з участю "малих" молекул, зв'язок між структурою та реакційною здатністю (в тому числі каталітичними властивостями) органічних, координаційних та металоорганічних сполук, формування активної фази каталізатора на поверхні неорганічних носіїв, каталітичний органічний синтез. Автор більше 380 наукових праць, у тому числі 13 оглядів та 37 винаходів. Розроблені, удосконалені і впроваджені промислові та лабораторні засоби одержання понад 100 органічних та неорганічних сполук, в тому числі нові каталізатори ряду промислово важливих процесів. Серед учнів — член-кореспондент НАН України, два лауреати Державної премії України з науки і техніки, три доктори та 17 кандидатів хімічних наук. З 1990 р. — член Одеського товариства вірменської культури: член Ради (1990–1993), голова Ради та член Ради Асоціації національно-просвітницьких товариств Одеси та Одеської області (з 1993). Нагороджений премією ім. Д. І. Менделєєва, медаллю ВДНГ СРСР. Заслужений діяч науки і техніки України (1992), член-кореспондент НАН України (1995) зі спеціальності "хімічний аналіз".

Пр.:

Алкоксисоединения. XXX. О некоторых каталитических превращениях алкоксикислот / Г. Л. Камалов, А. В. Богатский, Л. Н. Вострова // Журн. орган. химии. — 1969. — Т. 5, вып. 12. — С. 2147-2152; Синтез и свойства ряда замещенных 1,3-диоксепанов / Г. Л. Камалов, А. В. Богатский, Н. Г. Лукьяненко и др. // Acta chim. Acad. Hungarica. — 1975. — Vol. 86, № 2 — P. 173-185; Стереохимия гетероцидов. XLIII. О некоторых конформационных особенностях стереоизомерных 2-алкил-4-метил- и 2-метил-5-алкокси-1,3-диоксепанов / Г. Л. Камалов, Н. Г. Лукьяненко, Ю. Ю. Самитов, А. В. Богатский // Журн. орган. химии. — 1977. — Т. 13, № 5. — С. 1095-1104; О преимущественной конформации 1,3-диоксепана / Г. Л. Камалов, В. Е. Кузьмин, В. Н. Шарыгин, Г. М. Верхивкер // Теор. и эксперим. химия. — 1981. — Т. 17, № 1. — С. 37-43; Comparative analysis of catalytic properties of 3d metal acetylacetonates in liquid phase oxidation of dibenzyl ether / G. L. Kamalov, V. P. Nekhoroshkov, V. I. Melnik // React. Kinet. Catal. Lett. — 1984. — Vol. 24, № 1/2. — P. 103-106; Каталитические свойства окислителей углей в реакциях гидролиза. Связь между гомогенным и гетерогенным катализом / Г. Л. Камалов, А. А. Ларина // Кинематика и катализ. — 1985. — Т. 26, вып. 4. — С. 864-870; О возможном подходе к оценке преимущественных конформаций замещенных насыщенных семичленных циклов / Г. П. Камалов, В. Е. Кузьмин, Г. М. Верхивкер // Журн. структур. химии. — 1985. — Т. 26, вып. 4. — С. 9-14.

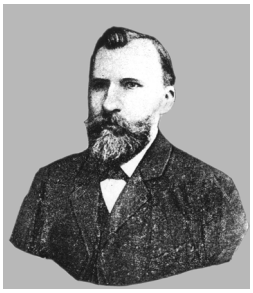

КАМЕНСЬКИЙ
Франц Михайлович

Ботанік

Ф. М. Каменський народився 27 вересня 1851 р. у Любліні. Вищу освіту одержав у Варшавському університеті. Після його закінчення на правах студента відвідував лекції А. де Барі у Страсбургу та Ф. Кона у Бреславлі, працював у їхніх лабораторіях. У 1875 р. у Страсбургу захистив дисертацію на тему “Zur vergleichenden Anatomie der Primmeln”.

З 1877 до 1883 р. Франц Михайлович працював доцентом в університеті, політехнічній академії, ветеринарному інституті у Львові. У 1882 р. витримав магістерський іспит при Новоросійському університеті і через рік захистив магістерську дисертацію.

У 1886 р. у Петербургу Ф. М. Каменський одержав ступінь доктора ботаніки і був призначений спочатку приват-доцентом, а з жовтня 1888 р. — професором Новоросійського університету. У 1889 р. Ф. М. Каменський був командирований університетом у ботанічний сад К'ю (Лондон) та інші закордонні ботанічні установи для обробки колекцій роду *Utricularia* і складання монографічного опису цього роду. З цією ж метою він відвідав Індію, Цейлон, Яву.

Ф. М. Каменський був дуже ретельним збирачем матеріалу, але дуже важко переходив до висновків. Прикладом цього може бути випадок з монографією про рід Пухирник. Один з найвідоміших у світі систематиків К. Енглер, знаючи про роботи Ф. М. Каменського, доручив йому зібрати гербарій і скласти монографічний опис цього роду. Каменський зібрав матеріал, але з описом тягнув майже десятиріччя. К. Енглер, втративши терпець, почав вимагати, щоб матеріали були передані іншому досліднику. Знадобилася допомога германського посольства у Петербургу, щоб вимога була виконана. На знак протесту Ф. М. Каменський перейшов від системи Енглера до системи Галліра. Міністерство усунуло його з посади. Тільки підтримка відомих діячів науки допомогла йому повернутися в університет. До речі, К. Енглер, дізнавшись про звільнення Ф. М. Каменського, повернув йому гербарії.

З 1893 до 1912 р. Франц Михайлович завідував кафедрою ботаніки. У цей час він не тільки читав лекції, але і виконував цікаві дослідження. Разом з де Барі аналізував історію розвитку харових водоростей. Описуючи анатомічну будову під'ялинника звичайного, вперше звернув увагу на явище "мікоризи", ставши, таким чином, першовідкривачем такого важливого і, як пізніше з'ясувалось, розповсюдженого явища у житті рослин. Вивчав флору Польщі, південного берега Криму, околиць Одеси. Крім того, він описав грибок *Metschnikowia Artemiae* з одеських лиманів, що паразитує на рачках *Artemia salina*.

З 1895 р. до кінця життя Ф. М. Каменський був завідуючим Ботанічним садом ОДУ. Початок роботи у Ботанічному саду був дуже насиченим. Понад 1000 примірників оранжерейних рослин були визначені і етикетовані. Створювалися нові колекції, розширялися старі. У 1896 р.

почалося будівництво арборетуму нової системи рослин, створювалися морфолого-біологічна ділянка, альпинетум, колекції місцевої флори та корисних рослин, хоча через нестачу коштів багато робіт було припинено. Живі рослини та насіння одержували із ботанічних садів Росії (Москва, Санкт-Петербург, Київ та ін.) та з-за кордону (Берлін, Дрезден, Париж, Сінгапур та ін.). Франц Михайлович проводив спостереження по акліматизації *Opuntia camanchica*.

Але головним об'єктом його вивчення були рослини родини *Lentibulariaceae*. Монографію саме цієї рослини він готував. Слід зауважити, що в останні роки життя він збайдужів до Ботанічного саду і наукової роботи, тому колекції потроху занепали.

Помер Ф. М. Каменський в результаті нещасного випадку 12 вересня 1912 р. в Одесі.

Пр.:

О грибных болезнях винограда. — Одесса, 1888. — 20 с.; Исследования, относящиеся к сем. Lentibulariaceae. — Одесса: Тип. Шульце, 1890. — С. 179-210; О явлениях симбиоза в растительном царстве. — Одесса: Тип. Штаба Одес. воен. округа, 1891. — 17 с.; К истории полового процесса у растений. — Одесса: Тип. Штаба Одес. воен. округа, 1897. — 38 с.; О сортах корзиночной ивы, пригодных для разведения в пределах Одесского учебного округа. — Одесса, 1903. — 19 с.

Літ.:

Очерки по истории русской ботаники. — М.; Л.: Изд.-во АН СССР, 1947. — 320 с.; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 431-433; Історія ОДУ за 100 р. — С. 167, 173; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Васильєва, С. Д. Коваленко

КАРАСТЕЛЬОВ
Корнелій Іванович

Математик, журналіст

К. І. Карастельов народився в 1828 р. (за іншими даними в 1929 р.) у Катеринославській губ. Отримав освіту в одній із гімназій Південно-Західного краю. Пізніше навчався у Рішельєвському ліцеї. У 1847 р., після закінчення ліцею, К. І. Карастельов вступив на математичний факультет Московського університету, який закінчив кандидатом у 1850 р.

У 1851 р. він повернувся до Одеси, де почав працювати вчителем математики в другій жіночій гімназії. За розпорядженням попечителя Одеського учбового округу К. І. Карастельова взяли на посаду виконуючого обов'язки ад'юнкта по кафедрі чистої математики в Рішельєвському ліцеї (з 4 лютого 1854 р.). З березня цього ж року його затвердили в званні.

К. І. Карастельов цікавився не тільки математикою. У квітні 1853 р. його обрали дійсним членом Товариства сільського господарства Південної Росії. Ще студентські твори К. І. Карастельова, які він представив по закінченні курсу, були відмінно-добрими. У 1860 р. за твір "Теория интегралов функций мнимого переменного количества" К. І. Карастельов отримав від Московського університету ступінь магістра чистої і прикладної математики.

Після перетворення Рішельєвського ліцею в Новоросійський університет (1865) К. І. Карастельов займав посаду екстраординарного професора по кафедрі прикладної математики. Восени 1865 р. у Харківському університеті він захистив дисертацію на ступінь доктора прикладної математики на тему "Теория измерения произвольных постоянных и приложений ее по способу Лангранжа и Пуассона".

7 грудня 1865 р. К. І. Карастельова обрали ординарним професором Новоросійського університету, в якому він викладав механіку і прикладну

математику. К. І. Карастельов поєднував працю в університеті з журналістською діяльністю: у 1868 р. був редактором газети "Новороссийский телеграф".

Восени 1876 р. виповнилося 25 років праці К. І. Карастельова в ІНУ. Його залишили понадштатним професором (за проханням попечителя С. М. Голубцова). Працював він на кафедрі прикладної математики до 1885 р. З 10 листопада 1879 р. він — заслужений ординарний професор, дійсний статський радник. Про стиль його викладання спогади сучасників суперечливі. Одні вважали, що його лекції відзначалися ясністю та чіткістю, а у С. Ю. Вітте знаходимо іншу думку: "Викладав він надзвичайно бездарно".

У 1976 р. К. І. Карастельова нагородили орденом св. Володимира 3 ст. (перед цим уже мав нагороди: медаль у пам'ять про війну 1853–1856 рр. на Андріївській стрічці і орден св. Анни 2 ст.).

В середині січня 1885 р. К. І. Карастельов дуже захворів, майже рік лікувався у Парижі. Повернувшись до Одеси, він помер 18 січня 1886 р.

Пр.:

Приложения теории функций мнимой переменной к разложению в ряды координат эллиптического движения и пертурбационной функции: (Мат. этюд) // ЗИНУ. — 1876. — Т. 19. — С. 151-275.

Літ.:

Михневич. — С. 95, 121; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 353-355; Витте С. Ю. Воспоминания: В 3 т. — М., 1960. — Т.1; Карастелев К. И. // Историко-математические исследования / Под ред. Г. В. Рыбкина, А. П. Юшкевича. — М., 1961. — Вып. 14. — С. 394-395, 398; История отеч. мат. — Т. 2. — С. 312; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Є. В. Савельєва

КАРЕТНІКОВ
Валентин Григорович

Астроном

В. Г. Каретніков народився в Одесі 22 серпня 1938 р. Його батько, Григорій Євграфович, був працівником Одеського авіазагону цивільного повітряного флоту, з яким брав участь у Великій Вітчизняній війні. Під час війни його родина (мати, два сини, бабуся) була в евакуації, спочатку до 1944 р. в Ташкенті, де мати і бабуся працювали в аеропорту, а потім під Москвою в Хімках, де служив батько. На початку 1946 р. родина повернулася до Одеси.

Дружина В. Г. Каретнікова А. К. Маркіна (Дацюк) працює науковим співробітником Астрономічної обсерваторії Одеського університету з 1960 р. Вони мають двох синів О. Г. Маркіна та В. В. Каретнікова, обидва закінчили Одеський державний університет: перший — механіко-математичний факультет, другий — фізичний, працюють в університеті.

Рід Каретнікових відомий в Одесі. По жіночій лінії, згідно з сімейними спогадами, перша жінка одеської лінії була дружиною морського офіцера з оточення адмірала Ф. Ф. Ушакова. Серед предків по жіночій лінії — декілька випускників Новоросійського університету. Чоловіки ж роду приїжджали до Одеси малюками та підлітками зі своїми батьками. Так, батько В. Г. Каретнікова народився в Кишиневі і приїхав до Одеси підлітком зі своїми батьками перед першою світовою війною. Згідно з його спогадами прізвище Каретніков було надано за майстерність його прадіду особисто губернатором Бессарабії і Новоросії генералом І. М. Інзовим.

В. Г. Каретніков до школи пішов в 1945 р., коли родина була в евакуації. Після повернення до Одеси в 1947 р. з втратою одного року вступив до Одеської спеціальної музичної школи-десятирічки ім. П. С. Столярського по класу валторни. З 1954 р. неодноразово підміняв в оркестрі Одесь-

кого російського драматичного театру свого викладача М. К. Чернявського, а влітку 1956 р. чотири місяці був штатним артистом симфонічного оркестру Одеської обласної філармонії. З 1957 р. з відмінним музичним атестатом закінчив школу і вступив до Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова на фізико-математичний факультет зі спеціальності "астрономія".

У вересні 1957 р. В. Г. Каретніков увійшов до групи по підготовці спостерігачів штучних супутників Землі (ШСЗ) і був спостерігачем до 1960 р., маючи найбільшу кількість спостережень. Деякий час виконував обов'язки заступника начальника станції № 1036 по спостереженням ШСЗ. В той же час почав спостереження планет, змінних зірок, метеорів тощо. Результати спостережень змінної зірки RZ Касіопеї 1958 р. стали темою першої надрукованої роботи (Астрономічний циркуляр. — 1959. — № 201. — С. 14). В 1960 р. під керівництвом В. М. Григоревського В. Г. Каретніков розрахував першу в світі теоретичну криву зміни блиску ШСЗ, про що доповів на конференції начальників станцій спостережень ШСЗ в Москві в 1961 р.

Під час перебування в університеті В. Г. Каретніков вступив до Всесоюзного астрономо-геодезичного товариства (Одеське відділення), де керував астрономічним гуртком для школярів, демонстрував небесні тіла в телескоп у парку "Перемога", в Астрономічній обсерваторії. В 1960 р. був делегатом на II з'їзді товариства в Києві і брав участь у черговому пленумі Комісії по змінних зірках АН СРСР в Ростові-на-Дону. В 1961 р. також був на конференціях, в експедиції зі спостережень повного сонячного затемнення в Джанкої (Крим), на практиці і спостереженнях в Абастумані (Грузія). Надалі кожен рік бував на двох-трьох конференціях чи в експедиціях, об'їздив більшість астрономічних обсерваторій і територій Радянського Союзу.

У 1962 р. В. Г. Каретніков закінчив Одеський державний університет, маючи 15 надрукованих наукових праць, і вступив до аспірантури кафедри астрономії під наукове керівництво О. М. Шульберга. В 1963 р. брав участь у спільному з американцями міжнародному проекті зі спостережень розкриття супутника "Ехо-2" (був спостерігачем на Станції

ШСЗ в Уфі) і спільному з англійцями міжнародному проекті зі спостережень вибухової зірки UV Кита. В цей же час сумісно з Ю. О. Медведєвим започаткував в Одесі системні електрофотометричні і електроспектроскопічні спостереження зірок. В аспірантські роки В. Г. Каретніков почав викладати учбові дисципліни студентам астрономічного відділення Одеського університету, що стало надалі його головним заняттям.

У вересні 1965 р. він був спочатку зарахований науковим співробітником Астрономічної обсерваторії, але у жовтні того ж року став асистентом кафедри астрономії Одеського університету. У 1968 р. обійняв посаду старшого викладача, у 1969 р. — доцента, а в листопаді 1983 р. був обраний на посаду завідувача кафедри астрономії Одеського університету, на цій посаді працює донині. У 1989 р. В. Г. Каретніков став першим обраним директором Астрономічної обсерваторії ОДУ. У 1994 р. він був удруге обраний на цю посаду. До 1996 р. виконував обов'язки директора за сумісництвом, а зараз є штатним директором обсерваторії.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук на тему "Фотометрическое и спектральное исследование затменной двойной RZ Щита" захистив у 1968 р. в Спеціалізованій раді Одеського університету. В 1973 р. здобув вчене звання доцента по кафедрі астрономії. Дисертацію на здобуття ступеня доктора фізико-математичних наук "Свойства затменных двойных звезд, находящихся на стадии первого обмена массами" в 1988 р. подав до Спеціалізованої ради Державного астрономічного інституту ім. П. К. Штернберга Московського університету ім. М. В. Ломоносова, де успішно захистив її. В 1990 р. здобув звання професора по кафедрі астрономії.

В. Г. Каретніков сьогодні як викладач має більше 30 випусків астрономічного відділення. Багато його студентів, фахівців з астрономії, є докторами і кандидатами наук. Безпосередньо під його науковим керівництвом вже виконано і захищено шість кандидатських дисертацій, готується ще кілька аспірантів. Він опублікував понад 200 наукових праць і науково-технічних звітів, був автором або редактором 15 учбово-методичних розробок. В. Г. Каретніков є головним редактором журналу "Odessa

Astronomical Publications" (в 1993–1998 рр. вийшло 4 т.), редактором історико-астрономічних збірників "Страницы истории астрономии в Одессе" (вийшло 4 вип.) членом редколегії журналу " Astronomical and Astrophysical Transactions" (Gordon & Branch).

У 1982 р. В. Г. Каретніков був обраний членом Міжнародного астрономічного союзу (IAU), де зараз виконує обов'язки референта Комісії № 42 (тісні подвійні зірки), а з 1995 р. є також національним представником України в Комісії № 46 (освіта). З 1992 р. він член Європейського астрономічного товариства (EAS), був на з'їздах товариства в Торуні (Польща, 1993 р.), в Едінбурзі (Англія, 1994 р.) і в Катанії (Італія, 1995 р.). З 1991 р. він член-засновник Євро-Азіатського астрономічного товариства та Одеського науково-просвітницького товариства аматорів астрономії, з 1992 р. входить до Української астрономічної асоціації і в 1995 р. обраний її віце-президентом.

У 1992 р. В. Г. Каретніков був обраний академіком Академії наук вищої школи України, в 1996 р. — академіком Академії історії та філософії природничих та технічних наук. В. Г. Каретніков є також членом Експертної ради з астрономії Вищої атестаційної комісії України, членом Експертної ради з астрономії Міністерства освіти та науки України. Член ректорату Одеського університету, трьох вчених і двох спеціалізованих рад. За досягнення В. Г. Каретнікова в 1996 р. за дорученням Міжнародного астрономічного союзу Інститутом теоретичної астрономії Російської Академії наук його ім'ям названо малу планету, яку було відкрито Н. С. Черних в 1978 р. — астероїд № 4685 "Karetnikov" (Minor Planet Circular) № 27127, 1996).

В. Г. Каретніков завжди займався спортом. Найбільш улюблені — авіаспорт та яхтінг. В 1962–1970 рр. був членом Одеського авіаспортивного клубу ДТСААФ, де плигав з парашутом, літав на планерах (в 1964—1968 рр. був громадським інструктором з планеризму), на спортивних літаках. Неодноразово перемагав на обласних змаганнях, двічі був на республіканських змаганнях з планеризму. З 1976 р. — член Чорноморського яхтклубу, з 1982 р. — капітан яхти. В 1986 р. здобув звання яхтового капітана, зараз має міжнародний сертифікат яхтового шкіпера. Неодноразово

брав участь у вітрильних змаганнях і перемагав у своєму класі яхт. У 1996 р. обраний членом правління Чорноморського яхт-клубу.

Пр.:

Спектрофотометрия затменной двойной звезды V 376 Лебедя / В. Г. Каретников, С. М. Перекресный // Пробл. косм. физики. — 1973. — Вып. 8. — С. 159-167; Опыт применения электроспектрометра для определения электронных плотностей в атмосферах звезд / В. Г. Каретников, Ю. А. Медведев, Т. Н. Коротких // Астрон. журн. — 1973. — Т. 50. — С. 225-227; Спектральное исследование затменной двойной звезды RY Персея 1 / В. Г. Каретников, С. В. Куценко // Там же. — 1979. — Т. 56. — С. 1012-1022; Спектральное исследование затменной двойной звезды V 367 Лебедя I / В. Г. Каретников, Е. В. Менченкова // Там же. — 1985. — Т. 62. — 542-551; Mass loss and shell's masses of close binary stars // Astrophys. Spase Sci. — 1987. — Vol. 131. — P. 675-679; Spectral Investigation of Eclipsing Binary Stars at Stage of Mass Exchange // Publ. Astron. Institute Czechoslovak Acad. Sci. Publ. No. 70. Astrophysic. — 1987. — Vol. 5. — P. 273-276; Разделение затменных двойных звезд по степени заполнения полостей Роша // Астрон. циркуляр. — 1987. — № 1485. — С. 6-7; О развитии маломассивных затменных двойных систем звезд главной последовательности // Астрон. журн. — 1990. — Т. 67. — С. 885 — 887; On the transition from low-mass MS-systems to CW-type eclipsing binaries // W. Struve Tartu. Astrofuusika Observatoorium Teated. — 1990. — № 107. — P. 86-89; Зависимость между массами, радиусами, температурами и светимостями затменных двойных систем разных типов // Астрон. журн. — 1991. — Т. 68. — С. 880-885; Interrelations between eclipsing binary systems of various types at the stage of the state of the first mass exchange // Odessa Astron. Publs. — 1994. — Vol. 7. — P. 14-20; Stream parameters in the neighbourhood of the L1, point in W Serpentis-type binaries / V. G. Karetnikov, E. V. Luthardt-Menchenkova, V. V. Nazarenko // Flares and Flashes. — Sonnerberg: Germany Springer, 1994. — P. 112-114; Астрономия в Одессе за 200 лет // Очерки развития науки в Одессе. — С. 73-84; Формирование потока вещества в затменных двойных звездах типа W Змеи / В. Г. Каретников, Е. В. Менченкова, В. В. Назаренко // Астрон. журн. — 1995. — Т. 72. — С. 519-523; Stream formation of the inner Lagrangian point in close binaries / V. G. Karetnikov, V. V. Nazarenko // Astron. Astrophys. Trans. — 1996. — Vol. 10. — P. 273-276; Properties of the subgiants in the eclipsing binary systems of different types // Odessa Astron. Publs. — 1996. — Vol. 9. — P. 28-33; 200 years of astronomy in Odessa // Astron. Astrophys. Trans. — 1996. — Vol. 10. — P. 21-32; On evolution of contact eclipsing binaries // Astroph. Spase Sci. — 1997. — Vol. 246, № 2. — P. 309-314; Subgiant luminosity excesses in eclipsing binary systems // Astron. Astrophys. Trans. — 1998. — Vol. 15. — P. 179-184; Об эволюционных эффектах в соотношении масс звезд тесных двойных систем / В. Г. Каретников, А. М. Черепащук // Астрон. журн. — 1998. — Т. 75. — С. 539-548.

Літ.:

Академіки Академії наук вищої школи України. — К., 1997; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КАРИШКОВСЬКИЙ-ІКАР Петро Йосипович

Історик, археолог

П. Й. Каришковський-Ікар народився 12 березня 1921 р. Походив із сім'ї військовослужбовця. Його батько — Йосип Титович був учасником російсько-японської, першої світової та громадянської воєн, мати Ольга Федорівна працювала вчителькою молодших класів.

У 1939 р. вступив на історичний факультет ОДУ, який закінчив у 1945 р. З квітня 1944 р. по грудень 1946 р. працював науковим співробітником в Одеському археологічному музеї. З 1 вересня 1946 р. став асистентом кафедри історії стародавнього світу й одночасно вступив у заочну аспірантуру за спеціальністю "всесвітня історія" під керівництвом професора А. Г. Готалова-Готліба.

У 1951 р. П. Й. Каришковський-Ікар захистив кандидатську дисертацію "Візантія, Болгарія і Русь у 967-972 рр." В 1958 р. він став доцентом тієї ж кафедри. В 1963 р. П. Й. Каришковський очолив кафедру історії стародавнього світу та середніх віків. В 1969 р. захистив докторську дисертацію "Монетна справа та грошовий обіг Ольвії (VI ст. до н. е. — IV ст. н. е.)". На історичному факультеті він читав різноманітні курси: "Історія Давнього Сходу", "Історія Давньої Греції та Риму", "Історія первісного суспільства", "Основи етнографії", "Історія південних та західних слов'ян", "Історія країн Азії та Африки"; крім цього, цілий ряд спецдисциплін: "Історія письма", "Основи археології", "Російська палеографія", "Нумізматика", "Метрологія", "Історична хронологія".

З моменту заснування Товариства з охорони пам'яток історії та культури П. Й. Каришковський брав активну участь у його діяльності, був членом президії обласної та республіканської організації, був також членом Одеського археологічного товариства з моменту його створення, членом та активним лектором товариства "Знание". З 1981 р. його було

обрано членом-кореспондентом Німецького археологічного інституту, також він був обраний членом Нью-Йоркського нумізматичного товариства.

Сфера наукових інтересів П. Й. Каришковського охоплювала різні галузі історичної науки. Спочатку він захоплювався історією середніх віків, що відображено у його кандидатській дисертації, одна з його книжок — "Куликовская битва" — також присвячена середньовічному періоду історії Русі. Потім сфера інтересів Петра Йосиповича перемістилася до історії, археології, нумізматики та епіграфіки античного Причорномор'я. Докторська дисертація присвячена дослідженню монетно-вагових систем та типів монет мілетської колонії Ольвії на протязі всієї історії її існування.

П. Й. Каришковського завжди відрізняла "необычайная щедрость его души. С друзьями, учениками, коллегами, он делился не просто своими знаниями, но и сокровенными идеями, неопубликованными научными разработками, неизданным материалом. Некоторые из его пространных писем — это готовые эссе, не завершенные им еще самим для печати. Только таким людям — богатым и щедрым, и дано быть подлинными творцами" (Ю. Г. Виноградов).

П. Й. Каришковський написав біля 170 наукових праць.

Помер вчений 6 березня 1988 р., похований на другому християнському кладовищі в Одесі.

Пр.:

Балканские войны Святослава в Византийской исторической литературе // Визант. временник. — 1953. — Т. 6. — С. 36-73; К вопросу о первоисточниках по истории походов Святослава // Крат. сообщения Ин-та славяноведения. — 1952 . — № 9. — С. 53-61; О хронологии русско-византийской войны при Святославе // Визант. временник. — 1952. — Т. 5. — С. 127-138; Русско-болгарские отношения во время Балканских войн Святослава // Вопр. истории. — 1951. — № 8. — С. 39-47; Стоимость монетных металлов в Ольвии и Боспорском государстве в IV в. до н. э. // Вестн. др. истории. — 1958. — № 3 — С. 121-136; Заметки о монетах Ольвии // Сов. археология. — 1960. — № 2. — С. 301-309; Об обращении кизикинов в Ольвии // Нумизматика и эпиграфика. — 1960. — Т. 2. — С. 3-13; О надписях на ранних монетах Ольвии // Материалы по археологии Сев. Причерноморья. — 1962. — Вып. 4. — С. 220-227; Находки монет Римской империи в Ольвии // Нумизмат. сб. / Гос. ист. музей. — М., 1965. — Вып. 2.

— С. 50-75; Монеты ольвийской коллегии Семи // Художественная культура и археология античного мира. — М., 1976. — С. 109-117; О монетах царя Фарзоя // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья. — К., 1982. — С. 66-82; Древний город Тира / Карышковский П. О., Клейман И. Б. — К., 1982; Монеты Ольвии: Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. — К.: Наук. думка, 1988.

Літ.:

Петр Осипович Карышковский (1921-1988): Библиогр. указ. / ОГУ. Науч. б-ка; Сост. С. Е. Любомудров; Науч. ред. А. Д. Бачинский. — Одесса, 1991. — 78 с.; Болдырев И. А. Учитель // Древнее Причерноморье: 3-и чт. памяти проф. П. О. Карышковского. — Одесса, 1996. — С. 3-4; Клейман И. Б. Петр Осипович и его время // Древнее Причерноморье: 4-е чт. памяти проф. П. О. Карышковского. — Одесса, 1998. — С. 3-5; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. О. Ізбаш

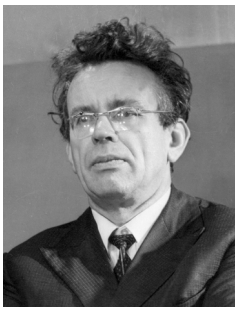

КАРПЕНКО Юрій Олександрович

Мовознавець, академік АН вищої школи України, член Міжнародного комітету ономастичних наук (ІКОС)

Ю. О. Карпенко народився 29 вересня 1929 р. в Малині Житомирської області. Закінчив середню школу із срібною ме-даллю в Радомишлі Житомирської обл. в 1948 р. і тоді ж вступив на філологічний факультет Львівського державного університету, який за-кінчив з відзнакою в 1953 р. У 1953-1956 рр. навчався в аспірантурі в Чернівецькому університеті, у 1956 р. захистив кандидатську дисерта-цію “Історія форм кількісних числівників в українській мові”. У 1956-1968 рр. працював на кафедрах української мови, загального мовознав-ства Чернівецького університе-

ту, в 1958 р. — завідувачем кафедри за-гального мовознавства, з 1965 р. — деканом філологічного факультету.

У 1967 р. захистив докторську дисертацію “Топонімія Буковини”. З 1968 р. Ю. О. Карпенко працює в Одеському державному університеті. Продовжуючи дослідження регіональної топонімії, очолив підготовку монографій “Топонімія північно-східної Одещини” (1975), “Топонімія південно-східної Одещини” (1978), “Гідроніми Нижнього Подністров’я” (1981). Досліджує інші галузі і класи ономастики, зокрема антропонімію, астрономію, тео-ретичну ономастику, літературну ономастику. Виступив відповідальним редактором та співавтором ряду збірників, що їх підготували колектив кафедри російської мови та науковці південного регіону України: “Русская ономастика” (1984), “Актуальные вопросы русской ономастики” (1988), “Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв’язки” (1992), а також наукових збірників, присвячених мові та стилю письменників К. Паустовського, І. Бабеля, В. Катаєва, М. Куліша, Ю. Яновського та ін. Усього Ю. О. Карпенко опублікував 426 наукових праць, у тому числі два підручники для студентів-філологів та три монографії з топонімії, астронімії та літературної ономастики. Окрім ономастики, Юрій Олександрович займався проблемами історичної граматики, загального мовознавства, словотвору, лексикології, фонології, досліджуючи переважно українську мову. Виступав з доповідями на міжнародних ономастичних та славістичних конгресах, з’їздах і конференціях в Україні, Росії, Білорусії, Німеччині, Польщі, Словаччині. Засновник Одеської ономастичної школи, засади та результати діяльності якої знані фахівцям усього світу.

Під керівництвом Ю. О. Карпенка захищено 60 кандидатських дисертацій, він також консультував чотирьох науковців, що захистили докторські дисертації. Ю. О. Карпенко — член редколегії республіканського журналу “Мовознавство” та ряду періодичних збірників, відповідальний редактор періодичного видання “Записки з ономастики”, що видається Одеським національним університетом.

Плідно працює над українським народознавством: розгорнуто обґрунтував у ряді статей власну концепцію походження української мови,

розробляє питання карпатської гідронімії та оронімії. Редагував збірник "Мова та стиль українського фольклору" (1996).

Пр.:

Топонімія Буковини. — К.: Наук. думка, 1973. — 238 с.; Названия звездного неба. — М.: Наука, 1981. — 184 с.; Те ж саме. — 2-е вид. — 1985. — 181 с.; Гідронімія Нижнього Подністров'я / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. — К.; Одеса: Вища шк., 1981. — 112 с.; Вступ до мовознавства: Підруч. для студ. філол. фак. — К.; Одеса: Вища шк., 1983. — 190 с.; Українська гіпотеза // Мовознавство. — 1993. — № 5. — С. 3-8; Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови: Учб. посібник. — Одеса: Чорномор'я, 1996. — 143 с.; Літературна ономастика Ліни Костенко / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. — Одеса: Астропринт, 2004. — 215 с.

Літ.:

Бушуй А. М., Колесник В. А. Библиографический указатель по ономастике, славянско-му и общему языковедению. Профессор Юрий Александрович Карпенко. — Самарканд, 1987. — 82 с.; Єрмошкін С. М. Бібліографічний покажчик з ономастики, загального та слов'янського мовознавства. Юрій Олександрович Карпенко. — Одеса: Друк. двір, 1993. [Вип. 2]. — 29 с.; Зубов М. І., Колесник В. О. Юрій Олександрович Карпенко: Бібліогр. покажчик. — Одеса: Астропринт, 2000. — Вип. 3. — 36 с. Зубов М. І. Юрій Олександрович Карпенко // Видные ученые Одессы: По воспоминаниям учеников и сотрудников. — Одесса, 2002. — Вып. 11. — С. 39 — 42; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КАРПОВ
Леонід Михайлович

Біохімік, фармаколог, фізіолог

Л. М. Карпов народився 14 січня 1943 р. в с. Котліно Красноармійського р-ну Сталінської (До-нецької) обл. в родині службовців. Батько Михайло Матвійович, економіст за фахом, працював у шахтобудівних управліннях Красноармійська. Останнє місце роботи — управляючий районного відділу будбанку.

Л. М. Карпов закінчив середню школу у Красноармійську в 1960 р. У

1961 р. вступив на фізичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, який закінчив у 1966 р. Після цього навчався в аспірантурі при кафедрі біохімії ОДУ за спеціальністю "біофізика", а потім "біохімія" під керівництвом А. Я. Розанова.

У 1971 р. захистив кандидатську дисертацію з біохімії "Онтогенетичні особливості обміну і розподілу тіаміну та його фосфорних ефірів у тканинах білих щурів" (офіційні опоненти: З. А. Виноградова, І. І. Чикало). У 1975 р. отримав вчене звання доцента по кафедрі біохімії.

У 1994 р. Л. М. Карпов захистив докторську дисертацію з фармакології "Реалізація специфічної активності функціонально зв'язаних вітамінів групи В, їх похідних і комплексів за різних станів організму" (офіційні опоненти: професори В. В. Дунаєв, О.О. Мардашко, М. Ф. Леус). В основу дисертації була покладена концепція, що вітаміни та їх метаболіти діють в організмі як інтегральна система регуляторів, що постійно взаємодіють між собою. Причому, ця взаємодія в залежності від обставин (стан організму, забезпеченість вітамінами, співвідношення доз, якщо їх вводять у вигляді препаратів і т. ін.), може мати вигляд синергізму і антагонізму.

Трудову діяльність Л. М. Карпов почав після закінчення школи у 1960 р. на посаді токаря Красноармійського заводу "Електродвигун". Після закінчення аспірантури з 1969 р. працював асистентом, потім старшим викладачем (з 1971 р.) і доцентом (з 1975 р.) кафедри біохімії ОДУ. В період з 1979 до 1982 р. працював у Конакрійському політех-нічному інституті (Республіка Гвінея). Після повернення на батьківщи-ну до 1985 р. знаходився на посаді доцента кафедри біохімії, після чого перейшов на посаду завідувача лабораторії біологічних проблем ОДУ, яка складалася з трьох секторів: 1) Екологія і раціональне використання природних ресурсів; 2) Біотехнологія; 3) Біологічно активні речовини (цей сектор очолював Л. М. Карпов).

У вересні 1997 р. Л. М. Карпов перейшов на посаду професора кафедри біохімії. У 2000 р. проф. Л. М. Карпов був обраний на посаду завідувача кафедрою фізіології людини і тварин Одеського національного уні-

верситету, де і працює по теперішній час. У 2004 р. йому присвоєно звання професора.

Починаючи з 1971 р., Л. М. Карпов читав студентам біологічного та хімічного факультетів лекції з фізики, хімії, біофізики, біохімії та фізіології і біля 10 спеціальних курсів. Основними напрямками його наукової діяльності є вивчення біохімічних та фізіологічних властивостей вітамінів, їх похідних і комплексів, а також їх фармакологічне дослідження. Результатом цієї багаторічної роботи є значний внесок у створення вітчизняних препаратів "ліпоамід", "бенфотіамін", "пантогам", "пікамілон". Л. М. Карповим розробляється серія полівітамінних препаратів та комплексів фізіологічно активних речовин різної природи, у тому числі нейрофармакологічного призначення. Під його керівництвом захищено чотири кандидатські дисертації.

Професор Л. М. Карпов належить до наукової школи професора А. Я. Розанова, яка визнана однією з провідних в країнах СНД з проблем біохімії та фізіології вітамінів і коферментів. Він — найбільш активний продовжувач її традицій. Вчений є автором більше 150 наукових робіт в галузі біохімії, фармакології та фізіології біологічно активних речовин різної природи і механізмів їх дії.

Пр.:

Влияние карциномы Уокера на распределение в организме крыс 35S-липоевой кислоты / Карпов Л. М. и др. // Вопр. онкологии. — 1973. — Т. 19, № 12. — С. 57-61; Проницаемость мембран митохондрий из органов белых крыс с привитой карциномой Уокера к липоевой кислоте и тиамину, меченным по 35S / Карпов Л. М. и др. // Там само. — 1975. — Т. 21, № 8. — С. 17-19; Динамика включения 35S-тиамина и его фосфорных эфиров в клетки белых крыс разного возраста / Карпов Л. М., Розанов А. Я. // Вопр. мед. химии. — 1977. — Т. 23, № 1. — С. 69-73; Биохимическое обоснование комплексного применения витаминов коферментных дегидрогеназам ?-кетокислот / Карпов Л. М., Розанов А. Я. // Метаболические эффекты недостаточности функционально связанных В-витаминов. — Мн., 1987; Изучение действия пикамилона и витаминов группы В на некоторые биохимические и физиологические процессы в организме экспериментальных животных / Карпов Л. М. и др. // Пикамилон — новый цереброваскулярный и ноотропный препарат. — М., 1989. — С. 120-125; Динамика перераспределения пантотената, пантогама и лактона пантоевой кислоты в организме мышей / Карпов Л. М., Савлучинская Л. Г., Розанов А. Я. // Хим.-фармакол. журн. — 1989. — С. 1046-1050; Сравнительное изучение внутримышечных инъекций КоА или некото-

рых предшественников на его содержание и активность дегидрогеназ 2-оксокислот в органах мышей / Карпов Л. М. и др. // Кофермент А и его предшественники: синтез, анализ и экспериментальное изучение: Сб. тр. НПО “Витамины”. — М., 1987; Вміст лактату і пірувату в органах щурів за умов інгібування біосинтезу білка і введення тваринам полівітамінів / Запорожченко О. В., Карпов Л. М. та ін. // Вісник ОНУ. Біологія. — 2004. — Т. 9, вип. 1. — С. 34-39; Захисна дія ГАМК-вміщуючих та вітамінних препаратів на рівень флавінових та нікотинамідних коферментів у щурів з підгострою гіпобаричною гіпоксією / Карпов Л. М., Запорожченко О. В. // Там само. — С 259-268.

Т. В. Васильєва, Н. Г. Юргелайтис

КАСТЕРІН Микола Петрович

Фізик-теоретик

М. П. Кастерін народився 14 грудня 1869 р. в сім’ї лісничого Калузької губ. Закінчив Нижньогородську гімназію зі срібною медаллю. У 1888 р. вступив на фізико-математичний факультет Московського університету. У 1892 р. закінчив навчання з дипломом першого ступеня і залишився в університеті для підготовки до професорського звання.

З цього часу М. П. Кастерін був зарахований лаборантом у фізичну лабораторію університету, якою керував професор А. Г. Столєтов. З 1896 по 1898 р. був відряджений за кордон. Працював у Берлінському фізичному університеті у професора Е. Г. Варбурга, а потім в Лейдені — в кріогенній лабораторії Х. А. Лоренца та Г. Камерлінг-Оннеса. У 1899 р. його обрано доцентом з теоретичної фізики у Московському університеті, де він читав курси: теорії звуку, теорії тепла, електромагнітного поля, електромагнітної теорії світла. В 1905 р. за роботу “Розповсюдження хвиль в неоднорідних середовищах” він одержав ступінь доктора

фізики без попереднього захисту магістерської дисертації. У ній розглядалися закони розповсюдження звукових хвиль у шаруватих структурах та в середовищі, що складається з нерухомих куль. У таких середовищах, як і в шаруватих структурах, теоретично передбачена аномальна дисперсія світла. Це передбачення експериментально підтверджено дослідами з трубкою Кундта.

У 1906 р. М. П. Кастерін був обраний ординарним професором на кафедру фізики Новоросійського університету. З 1906 до 1922 р. він був завідувачем цієї кафедри. В Одесі М. П. Кастерін багато працював над оснащенням фізичного кабінету та фізичного інституту. Проводив наукові дослідження ліпмановської кольорової фотографії та дисперсії світла. Вони стали основою ряду досліджень школи професора Є. А. Кирилова з теорії прихованого фотографічного зображення — з наукової фотографії. За редакцією М. П. Кастеріна видано кілька підручників з фізики, серед них "Курс фізики" Х. А. Лоренца та ін. З 1910 до 1912 р., крім роботи в університеті, був завідувачем астрономічної обсерваторії, а з 1912 до 1918 р. — завідувачем магнітно-метеорологічної обсерваторії в Одесі.

З 1922 до 1947 р. М. П. Кастерін працював у Московському інституті біофізики та Інституті фізики Московського університету.

У 1925 р. ним проведено дослідження про походження донного льоду. Мікроскопічні кристали льоду розглядалися як система куль, що зависають у воді. Дослідження взаємодії цих куль дозволило пояснити закономірності донного льоду. Ці дослідження дозволили виробити точні вказівки щодо уникнення утворення донного льоду у гідроенергетичних установках. Було проведено значні роботи по узагальненню рівнянь електромагнітного поля та узагальненню рівнянь аеродинаміки як для вихрової так і для невихрової області.

Роботи практичного направлення, які були проведенні М. П. Кастеріним: розроблено вібраційний метод випробування міцності кислотостійких посудин; розроблена математична теорія термічної стійкості керамічних труб для нестаціонарного режиму, що дозволило обчислювати оптимальне (найбільш безпечне для експлуатації) відношення зовнішнь-

ого і внутрішнього діаметра керамічної труби і відкрило можливості використання керамічних труб для теплофікаційних мереж.

Помер Микола Петрович 8 лютого 1947 р.

Пр.:

О поверхностном натяжении этилового эфира при высоких температурах // Журн. Рус. физ.-хим. о-ва. — 1892. — Т. 24, № 9. — С. 196-210; Об изменении сцепления жидкостей с температурой // Там же. — 1893. — Т. 25, № 1. — С. 51-72; Лоренц Г. А. Видимые и невидимые движения / Пер. под ред. Н. П. Кастерина. — М., 1905. — 192 с.; О жидком воздухе // Бюл. политехн. о-ва. — 1900. — № 3. — С. 152-154; Механическая часть физики: Курс лекций, чит. в ИНУ в 1918 г. — Одесса, 1919; О несостоятельности принципа относительности Эйнштейна // Изв. РАН. — 1918. — № 2/3; Кольрауш Ф. В. Г. Краткое руководство к практическим занятиям по физике / Пер. с нем. под ред. Н. П. Кастерина. — Одесса: Mathesis, 1924 — 314 с.; Вывод основных законов квантовой теории из уравнений Максвелла // Журн. физ.-хим. и физ. о-ва. — 1926. — Т. 58, вып. 2. — С. 285-288; Планк М. Введение в общую механику / Пер. с нем. под ред. Н. П. Кастерина. — М.; Л.: Госиздат, 1927. — 249 с.; Обобщение математической формулировки закона аберрации света и принципа Допплера и следствия из этого для теории Майкельсона и Дойтона-Миллера // ДАН СССР. Сер. А. — 1932. — № 10. — С. 226-233; Планк М. Введение в теоретическую физику: В 4 ч. / Пер. с нем. под ред. Н. П. Кастерина. — М.; Л., 1932 — 1934; Опытное получение воздушного вихревого столба / Кастерин Н. П., Тимирязев А. К., Свиридов Т. М. // Вестн. МГУ. — 1949. — № 10. — С. 53-59.

Літ.:

Лебедев П. Н. Успехи акустики за последние 10 лет // Физ. обозрение. — 1905. — Т. 6, № 4; То же // Собр. соч. — М., 1913; Хвольсон О. Д. Курс физики. — 5-е изд. — Берлин, 1923. — Т. 1; Тимирязев А. К. Ученики Столетова // Учен. зап. Моск. ун-та. — 1940. — Вып. 2; Жуковский Н. Е. Старая механика в новой физике // Жуковский Н. Е. Полн. собр. соч. — М.; Л., 1937. — Т. 9. — С. 245-260; Тамм И. Е. О работах Н. П. Кастерина по электродинамике и смежным вопросам // Изв. АН СССР. Сер. физ. — 1937. — № 3. — С. 437-448; Франкль Ф., Христианович С. А. Письмо в редакцию по поводу статьи Кастерина // Там же. — 1938. — № 4. — С. 575-576; Блохинцев Д.И., Леонтович М. А., Тамм И. Е. О ст. Тимирязева “По поводу критики работы Кастерина” // Там же. — С. 591-598; Очерки по истории физики в России. — М., 1949; Тепляков Г. М., А. Г. Столетов — основатель московской школы физиков // Учен. зап. Тамбов. пед. ин-та. — 1955. — Вып. 8; Зюков П. И. Письмо П. Н. Лебедева Б. Б. Голицыну // Вопр. истории естествознания и техники. — 1956. — Вып. 2; Тепляков Г. М., Кудрявцев П. С. А. Г. Столетов. — М.: Просвещение, 1966; Історя ОДУ за 100 р. — С. 245; Голуб С. Кастерін М. П. // ЗНК. — 1970. — 9 січ.; Тепляков Г.М. Кастерин // История и методология естеств. наук. Физика. — 1971. —

Вып. 10. — С. 150-163; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 131; Hausmann. — С. 586-587; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. Ф. Ваксман

КАТКОВ
Василь Данилович

Політеконом, статистик, правознавець

В. Д. Катков народився 26 квітня 1867 р. у Катеринославській губ. в селянській родині. У 1889 р. закінчив Харківський університет. У 1898 р. після складання магістерського іспиту та читання двох пробних лекцій його було призначено приват-доцентом кафедри цивільного права. Санкт-Петербурзького університету. З 1901 р. працював приват-доцентом кафедри цивільного права в Харківському університеті.

У 1909 р. В. Д. Катков був переведений приват-доцентом кафедри політекономії та статистики Новоросійського університету на місце професора Л. В. Федоровича, що пішов у відставку. 2 травня 1910 р. він отримав ступінь магістра цивільного права після захисту дисертації "Передача векселя по надписи (индоссамент)" в ІНУ. Після цього він був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри політекономії та статистики. В. Д. Катков викладав у Новоросійському університеті теорію політичної економії, історію економічних доктрин, теорію статистики, матеріальну статистику та за дорученням факультету — фінансове право.

Коло наукових інтересів професора В. Д. Каткова було дуже широке. Йому належать праці з цивільного права, статистики, політичної економії, а також мовознавства. Причому, останні актуальні до нині. Розвиваючи положення про взаємовідносини мовлення та мови, В. Д. Катков дослідив проблему зв'язку юриспруденції з логікою. Він категорично виступав проти механічного запам'ятовування термінів та фраз. Мовоз-

навство, писав він, пред'являє до цивілістики вимогу розвитку свідомого, самостійного, критичного та в доброму смислі вільного мислення.

Професор В. Д. Катков працював у Новоросійському університеті до трагічної загибелі від рук грабіжників у 1919 р.

Пр.:

Общее учение о векселе: Юрид. исследование. — Х., 1904; Передача векселя по надписи (индоссамент) // ЗИНУ. Юрид. фак. — 1909. — Вып. 1. — С. 1-386; Очерки статистики экономической и культурной: Пособие к лекциям // Там же. — 1912. — Вып. 5. — С. 1-170; Iurisprudentiee movum organon // Там же. — 1913. — Т. 1: Цивилистика, Вып. 12. — С. 1-509.

Літ.:

Венгеров. Источники. — 1914. — Т. 3. — С. 30; Венгеров. КБС. — 1915. — Т. 1. — С. 35; Юрид. ин-т ОГУ. — С. 21-32; Hausmmann. — S. 566; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. А. Левченко, Н. С. Тахтарова

КЕРЕКЕША
Петро Володимирович

Математик, механік

П.В. Керекеша народився 18 червня 1942 р. у Козятині Вінницької обл. в сім'ї службовця. З 1949 до 1959 рр. навчався в середніх школах Козятина і Вінниці. В 1959 р. вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Одеського державного університету ім. ІІ. Мечникова, який успішно закінчив у 1964 р. за фахом " математика". Йому також було присвоєно кваліфікацію зі спеціальності " теоретична механіка". .По закінченні університету за пропозицією відомого вченого професора Ю.Й. Черського П.В. Керекеша вступив до аспірантури при кафедрі методів математичної фізики. У зв'язку з перебуванням в лавах Радянської Армії навчання було

перервано з березня до вересня 1966 р. По закінченні аспірантури П.В.Керекеша був залишений на кафедрі методів математичної фізики ОДУ.

З вересня 1968 до червня 1970 рр. П.В.Керекеша працював асистентом, з липня 1970 до лютого 1974 рр. — старшим викладачем. У березні 1974 р. набув вченого звання доцента кафедри методів математичної фізики. В листопаді 1976 р. за рекомендацією Мінвузу СССР Петро Володимирович виїхав на роботу до Республіка Куба. Протягом року він працював викладачем-консультантом на кафедрі вищої математики університету Санта-Клари. Після повернення в березні 1978 р. зайняв посаду доцента кафедри вищої математики, яку він обіймав до вересня 2000 р. З вересня 2000 р до теперішнього часу працює на посаді професора кафедри вищої математики. У червні 2002 р. одержав звання професора.

П.В. Керекеша ще в студентські роки під керівництвом відомого механіка професора Г.Я. Попова отримав перші наукові результати по змішаним задачам теорії пружності для циліндра. Ставши аспірантом, під впливом професора Ю.Й. Черського, він продовжив дослідження змішаних задач теорії пружності. Спочатку звів розглянуту раніше контактну задачу для циліндра до нагруженої крайової задачі Рімана, потім розв'язав основну змішану задачу теорії пружності для півпростору, звівши її до матричної задачі Рімана. В обох випадках крайових задач він знайшов розв'язок у квадратурах. Наукові результати з цих задач становлять основну частину його кандидатської дисертації, яку П. В. Керекеша захистив у червні 1970 р.

Для подальшого дослідження змішаних крайових задач теорії пружності треба було створити математичний апарат. У цьому напрямку Петро Володимирович вдало застосував комбінований метод перетворення Фур'є і спряження аналітичних функцій. Він отримав інтегральне зображення аналітичної періодичної функції в смузі та інтегральне зображення аналітичної функції в кільці; дослідив узагальнену і диференціальну задачу Карлемана для смуги та розв'язав точно матричну задачу Карлемана для двох функцій в кільці і третю гармонічну задачу для клину. Завдяки запропонованому методу П.В. Керекеша створив ефективний аналітичний метод розв'язування задач кручення стрижнів з ча-

стковим та повним підкріпленням і зокрема першим вказав: точний розв'язок першої основної задачі для симетричної лунки, точний та наближений розв'язки власне змішаної задачі про згин тонкої пружної плити у формі сегмента та контактної задачі про напресування на нескінченний вал пружної оболонки з кусково-сталими геометричними і фізичними характеристиками, точні розв'язки задачі кручення стрижня півкруглого перерізу з частковим підкріпленням по дузі і задачі термопружності для клину із конвективним теплообміном на гранях при наявності джерел тепла.

У жовтні 1999 р. Петро Володимирович успішно захистив докторську дисертацію на тему " Комбінований метод перетворення Фур'є і спряження аналітичних функцій в задачах теорії пружності" (науковий консультант — професор Г.Я. Попов). Науковий ступінь доктора фізико-математичних наук отримав 12 січня 2000 р.

П.В. Керекеша веде плідну наукову роботу: опублікував 78 наукових праць, підготував через аспірантуру двох кандидатів фізико-математичних наук. Зараз П.В. Керекеша є членом Спеціалізованої ради ІМЕМ ОНУ із захисту кандидатських дисертацій.

Педагогічна діяльність П.В.Керекеши в ОНУ складає більше ніж 35 років. За цей період він читав курс вищої математики на біологічному, геолого-географічному й економічному факультетах; математичний аналіз, методи математичної фізики та розділи теорії функцій комплексної змінної на фізичному факультеті, спецкурси з теорії крайових задач й інтегральних рівнянь типу згортки у просторах основних та узагальнених функцій. Лекції П.В. Керекеши відповідають високому науковому рівню і водночас вони доступні для розуміння. Він постійно приділяє увагу методичній роботі, видав більше 20 навчально-методичних праць, з них — 4 навчальних посібника з грифом МОН України.

Пр.:

Одна смешанная задача теории упругости / Керекеша П.В., Тихоненко Н.Я. // Диф. уравнения. — 1969. — №7. — С.1313-1320; О некоторых пространственных задачах теории упругости // Изв. вузов . — 1970 . — №8. — С.59-66; Основна змішана задача теорії пружності для півпростору // Вісн. КДУ. Серія математики та механіки. — 1971.

— №13. — С. 136-139; Об одной бигармонической задаче для полуплоскости // Диф. уравнения. — 1975. — №9. — С. 1705-1708; До теорії задачі Карлемана для смуги з аналітичним зсувом в область / Карелин А.А., Керекеша П.В. // Доп. УРС. — 1975. — №12. — С. 1070-1073; Метод факторизации и его численная факторизация: Учеб. пособие / Попов Г.Я. Керекеша П.В. Круглов В.Е. — Одесса: Высш. школа, 1976. — 82 с.; Об одном классе сингулярных интегральных уравнений с инволюцией и его применениях в теории краевых задач для уравнений в частных производных. Ч. 1 / Василевский Н.Л., КарелинА.А., Керекеша П.В., Литвинчук Т.С. II Диф. уравнения. — 1977. — №9. — С.1692-1700; Об одном классе сингулярных интегральных уравнений с инволюцией и его применениях в теории краевых задач для уравнений в частных производных. Ч.2 // Там же. — №11. — С.2051-2062; Об одном способе решения задачи кручення / Дащенко А.Ф., Керекеша П.В.,Попов Г.Я. // Прикл. механіка. — 1977. — №1. — С.102-111; Busqueda de las soluciones de las ecuaciones del tipo kt +j3krl}y(k](t)=h(t) I Kerekescha P.V, Mederos O.B. // Rev.Ciencias. Mathematicas. — 1981. — Vol.2, №2. — P.83-104; El problema de Carleman tres elementos para la banda / Kerekescha P.V, Mederos O.B. // Там же . — 1982 . — Vol. 3, №3. — P.91-99; Estudio del comportamento asintotico de la solucion integral singular / Kerekescha P.V, Mederos O.B. // Там же. — 1984 . — Vol.5, №2. — P.36-42; Первая основная задача теории упругости для симметричной лунки /Керекеша П.В., Лемпер Е.Й., Медерос О.Б. // Прикл. математика и механика. — 1984. — Т.48,№1. — С. 149-152; Точний розв'язок третьої гармонічної задачі для клину // Дон. НАН України. — 1994. — №9. — С.78-83; Интегральное представление аналитической функции в кольце и его приложение / Керекеша П.В., Черский Ю.И. / / Укр. мат. журн. — 1995. — Т.47, №3. — С.322-329; Контактная задача о напрессовке на упругий вал тонкой упругой оболочки с кусочно-постоянными механическими й геометрическими характеристиками // Изв. РАН. Механика тверд, тела. — 1996. — №5. — С.142-1504; Собственно смешанная задача об изгибе тонкой упругой плиты в форме сегмента // Прикл. математика и механика. — 1997. — Т.61, №3. — С.491-495; Задача Карлемана в кольце для двух пар функции / Керекеша П.В., Хачатуров С.Ю.// Укр. мат. журн. — 1997. — Т.49, №5. — С.663-671; Порівняння точних методів розв'язку задач скруту частково підкріплених стрижнів півкруглого перерізу // Доп. НАН України. — 1997. — №1. — С.65-69; Кручення частково підкріплених стрижнів // Там же. — 1998. — №4. — С.75-81; Кручення підкріплених стрижнів симетричного профілю // Там же. — 1998. — № 5. — С.50-58; Симметричная задача Карлемана для полоси с паралельним сдвигом на вещественную ось //Там же. — № 11. — С.29-33; Смешанная задача о прогибе тонкой упругой плиты луночной формы / Керекеша П.В., Хачатуров Ю.С. // Прикл. механика. — 1998. — Т.34, №3. — С.85-91; The symmetrical Carleman Problem for the band with the parallelshify on the real axis // Мат. студії. — 1998. — №11, — С.33-40; Об условиях разрешимости задачи Галина II Вісник ОДУ. — 1998. — №3. — С.50-54; Смешанные гармонические задачи для односвязных областей с граничными условиями 3-го рода II Крайові задачі для диференціальних задач. — К.,1998. — №2. — С.110-I15; Смешанные задачи стационарной теплопроводности / Бондаренко

В.В., Керекеша П.В. // Вісн. ОДУ. — 1999. — №4. — С. 163-170; Линейные дифференциальные уравнения с полиномиальными и экспоненциальными коэффициентами / Керекеша П.В. // Там же. — 2000. — №5. — С. 18-23; Вища математика для менеджерів та економістів: Навч. посібник / Буріменко Ю.І., Керекеша П.В. — Одеса, 2001. — 292 с.; Задачі термопружності для клину з конвективним теплообміном на гранях при наявності джерел тепла // Доп. НАН України. — 2002. — №8. — С.47-55; Наближений розв'язок рівняння теорії ризику з преміями, які залежать від резервного фонду/ Керекеша Д.П., Керекеша П.В. // Там же. — 2002. — №9. — С.23-31; Симетрична задача Карлемана для смуги з паралельними зсувами в область/ Керекеша Д.П., Керекеша П.В. // Вісн. Київ. ун-ту. Серія фізико-математичні науки. — 2002. — №5. — С.54-63; Аналітичне дослідження та наближене розв'язання змішаної задачі для рівняння Лапласа / Керекеша П.В., Тихоненко М.Я. // Там же. — 2003. — №10. — С.97-103; Исследование смешанной граничной задачи для уравнения Лапласа в односвязной области / Керекеша П.В., Тихоненко М.Я. // Вісн. ОНУ. Серія фізико-математичні науки. — 2003. — №2. — С.69-75; Лекції і вправи з вищої математики: Для студ. біол. фак. У 2 ч.: Навч. посібники — Одеса, 2002-2004. — Ч.1. — 80 с.; Ч.2 — 144с.; Лекції і вправи з вищої математики: Для студ. екон. спеціальностей: Навч. посібник . — Одеса, 2003. — 520 с.

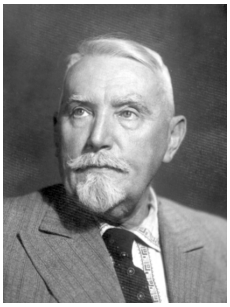

КИРИЛОВ
Єлпідіфор Анемподистович

Фізик, засновник школи наукової фотографії, лауреат Державної премії СРСР

Достойним продовжувачем справи провідних фізиків Одеського університету, таких як професори М. О. Умов, Ф. М. Шведов, Б. П. Вайнберг, М. П. Кастерін, став Є. А. Кирилов. Вчений-новатор, засновник наукової фотографії, лауреат Державної премії, він віддав більше 50 років творчої роботи справі розвитку вітчизняної науки та підготовці молодих науковців.

Є. А. Кирилов народився 26 вересня 1883 р. в с. Шибка Тираспольсь-

кого повіту Херсонської губ. в родині викладача фізики та математики. Закінчивши в 1902 р. класичну чоловічу гімназію в Бердянську з золотою медаллю, він вступив до Новоросійського університету на математичне відділення фізико-математичого факультету. Закінчив університет у 1907 р. з дипломом першого ступеня. Є. А. Кирилова залишили при кафедрі фізики для підготовки до професорського звання. З цього часу його наукова та педагогічна діяльність пов'язані з Одеським університетом.

Педагогічну діяльність у вищих навчальних закладах молодий вчений почав у 1908 р. асистентом на Вищих жіночих курсах. Спочатку він поєднував цю роботу з посадою спостерігача Магнітно-метеорологічної обсерваторії, лаборанта кафедри фізики ІНУ.

З 1915–1916 рр. Є. А. Кирилов склав магістерські іспити та отримав звання магістра. Відразу ж його було обрано приват-доцентом кафедри фізики. З 1921 р. він — професор та завідувач кафедри експериментальної фізики фізико-математичного факультету.

У 1934 р. за поданням АН СРСР йому присуджено вчений ступінь доктора фізико-математичних наук без захисту дисертації.

Наукову роботу Є. А. Кирилов почав ще студентом, його науковим керівником був професор Б. П. Вайнберг. Його студентська робота "Модель Юнга как функция натяжения проволоки" була надрукована в журналі Російського фізико-хімічного товариства в 1907 р. Спочатку він захопився проблематикою молекулярної фізики, а пізніше зацікавився оптикою та фізичними основами фотографічного процесу, — цей інтерес він проніс крізь все життя. Любов до проблем фотографії пробуджував у молодому вченому професор М. П. Кастерін. Перша робота в цьому напрямку була присвячена вивченню аномальної дисперсії в кольорових шарах, виготовлених на основі ліпманівських галогеносрібних емульсій. Результати дослідів надруковані в 1911 р.

У 1924 р. Є. А. Кирилов почав систематичне дослідження явищ, які відіграють велику роль у технології виготовлення фотоматеріалів. За важливі результати цих дослідів СНК УРСР призначив вченого директором утвореного (на базі фізичного інституту ІНУ) Науково-дослідного

інституту фізики, який став першим в Україні в цій галузі. Невдовзі інститут, очолюваний Є. А. Кириловим, став визначним науковим центром фізики галогенідів срібла.

Однією з основних проблем, розроблюваних в інституті професором Є. А. Кириловим та його учнями, стало вивчення електронних процесів, які відбуваються у фотохімічно-активних іонних кристалах. Енергійна робота з розвитку фізичних досліджень сприяла створенню в Одесі школи фізиків, заслуги якої широко визнані. Зокрема визнанням успіхів одеських фізиків стало проведення в Одесі першого Всесоюзного з'їзду фізиків (1930) та першої Всесоюзної конференції з фізики напівпровідників (1934). Успіх одеських фізиків на цих форумах визначався в значній мірі особистістю професора Є. А. Кирилова, його талантом організатора та вченого-експериментатора.

Згадуючи початок наукового шляху, сам вчений розповідав учням, як він синтезував емульсії та на їх основі виготовляв фотопластини. Все життя він дбайливо зберігав одну з перших кольорових фотографій, над створенням якої наполегливо працював довгі роки, внісши свою частку в справу розвитку кольорової фотографії. Це був знімок сонячного спектру.

Для дослідження дуже складних процесів потрібна була нова методика проведення досліджень. Потрібно було не тільки створити високочутливі установки, але й теоретично обгрунтувати правомірність їх використання в дослідах. Все це зробив професор Є. А. Кирилов.

Велика Вітчизняна війна перервала тимчасово наукову діяльність вченого та керованого ним колективу. Університет працював в евакуації в Байрам-Алі (Туркменія). За відсутністю обладнання фізики та хіміки намагалися допомогти фронту, виконуючи дослідження пекучих для регіону проблем. Душею цих досліджень був Є. А. Кирилов. Відразу після війни НДІ фізики ОДУ швидко відновив свою роботу. В жовтні 1949 р. в Ленінграді відбулося засідання пленуму Комісії з наукової фотографії та кінематографії при відділенні хімічних наук АН СРСР. На засіданні було вислухано доповідь Є. А. Кирилова "Абсорбция центров окраски и скрытого изображения в галоидном серебре", в якій повідомлялося про відкрит-

тя ефекту тонкої структури в спектрах абсорбції дрібнодисперсних частинок срібла. Ця доповідь викликала великий інтерес, оскільки в ній було повідомлено про новий, високого ступеня точності, спектрофотометричний метод досліджень домісних срібних центрів у фотоемульсіях та кристалах галогенідів срібла на різних стадіях фотолізу. Цей метод давав великі можливості для вирішення багатьох першочергових проблем наукової фотографії.

Пленум висловив побажання про відкриття кафедри наукової фотографії при фізичних факультетах Московського, Ленінградського та Одеського університетів.

В ознаменування 25-річчя існування Інституту фізики ОДУ та діяльності в ньому професора Є. А. Кирилова Академія наук СРСР провела шосту Всесоюзну нараду з наукової фотографії в Одесі у 1951 р. Було відзначено, що НДІ фізики ОДУ став одним з наукових центрів у галузі фотографії. Цей центр створений трудами одного з найстаріших радянських фізиків — професора Є. А. Кирилова, який заснував наукову школу та очолював її 25 років. Професор був неперевершеним майстром тонкого фізичного експерименту. Більша частина обладнання його лабораторії була створена за його оригінальними розробками, необхідні установки він монтував та регулював сам. У цьому відношенні він був чудовим прикладом для молодих наукових робітників. Не дивно, що його завжди оточували студенти та аспіранти, які переймали його багатий досвід та майстерність тонкого експериментатора. До молоді Є. А. Кирилов ставився з виключною любов'ю та увагою.

Як завідувач кафедри він приділяв серйозну увагу змісту програми навчання студентів, методиці викладання. Він сам дуже ретельно готувався до лекції: приходив за годину до лекції, готував та перевіряв обладнання, створював навчальні лабораторії, слідкував за їх наповненістю.

Ще в 1914 р. Є. А. Кирилов разом з Д. Д. Хитровим переклав з німецької та видав "Краткое руководство к практическим занятиям по физике" Ф. Кольруша, яке довгий час слугувало чудовим посібником для студентів університету.

За відкриття явища тонкої структури поглинання та розробку прецизійного методу вимірювання поглинання світла професору Є. А. Кирило-

ву присуджено Державну премію СРСР (1951). За визначну діяльність у галузі фізики Президія Верховної Ради УРСР присвоїла йому звання заслуженого діяча науки УРСР (1958). Вчений отримав багато грамот, був нагороджений медаллю "За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр." (1945), орденом Леніна (1953).

Є. А. Кирилов помер в 1964 р. в Одесі.

Більше 50 років свого творчого життя віддав професор Є. А. Кирилов Одеському державному університету, біля 40 років був директором та науковим керівником Науково-дослідного інституту фізики ОДУ. Це був не тільки великий вчений, який багато зробив для розвитку фізичної науки в нашій країні, але і талановитий педагог. Багато його учнів стали висококваліфікованими працівниками та педагогами. З багатьма з них Єлпідіфор Анемподистович підтримував творчу дружбу до кінця життя. Багатьом з них він допомагав науковими консультаціями та порадами.

Протягом усього життя це був вчений невтомної енергії, великої працездатності, ініціативності, цілеспрямованості на шляху досягнення наукової істини.

Пр.:

Обзор главнейших методов и приборов спектрометрии. — Одесса, 1913; Об электропроводности открытого изображения // Журн. Рус. физ.-хим. о-ва. — 1925. — Т. 57, ч. физ., вып 3/4. — С. 259-266; Про спектральний розподіл середового фотоефекту в галоїдному сріблі // Укр. фіз. зап. — 1928. — Т. 2, зош. 1. — С. 23-29; Ьber die Spektralverteilung des inneren Photoeffekts in den Silberhsloiden // Z. S. f. Wiss. Photographie. — 1929. — B. 26. — S. 235-248; К вопросу о центрах абсорбции в фотохимически окрашенном галоидном серебре // Изв. АН. Сер. физ. — 1950. — Т. 14, вып. 4. — С. 525-526; Новые исследования по абсорбции скрытого изображения в галоидах серебра // Рефераты докладов на совещании по основным проблемам научной фотографии. — Одесса, 1951. — С. 9-11; Фізика в Одеському університеті ім. І. І. Мечникова / Є. А. Кирилов, Д. І. Поліщук, Т. Я. Сьора // Укр. фіз. журн. — 1958. — Т. 3, № 1. — С. 3-9; Об особенностях поглощения коллоидных растворов и сухих слоев некоторых органических красителей / Е. А. Кириллов, А. В. Гольденберг, Е. А. Нестеровская, К. В. Чибисов // ДАН СССР. — 1965. — Т. 161, № 6. — С. 1371-1374.

Літ.:

Елпидифор Анемподистович Кириллов, 1883-1964: (Биобиблиография) / Вступ. ст. Т. А. Нечаевой. — Одесса, 1975. — 25 с.; Полищук Д. И. Е. А. Кириллов — глава и воспитатель одесских физиков // Видные ученые Одессы. — Вып. 2. — С. 57-64; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КИРПИЧНИКОВ
Олександр Іванович

Історик загальної літератури, член-кореспондент АН

О. І. Кирпичников народився 18 серпня 1845 р. у Мценську Орловської губ. в купецькій родині. Закінчив першу Московську гімназію у 1861 р., історико-філологічний факультет Московського університету у 1865 р. із ступенем кандидата. В МДУ був учнем всесвітньовідомого літературознавця Ф. І. Буслаєва.

У 1865–1871 рр. О. І. Кирпичников викладав історію, російську мову в московських гімназіях. Разом з Ф. Гіляровим уклав "Этимонологию русского языка" (М., 1869), яка витримала біля 30 видань. Написав "Синтаксис русского языка" (понад 20 видань). У 1871–1873 рр. перебував в науковому відрядженні у Берліні та Відні.

У 1873 р. захистив у Московському університеті магістерську дисертацію "Поэмы ломбардского цикла" та був обраний приват-доцентом Харківського університету (працював до 1876 р.).

У 1879 р. в Санкт-Петербурзькому університеті О. І. Кирпичников захистив докторську дисертацію "Св. Георгий и Егорий Храбрый", тоді ж був обраний екстраординарним професором загальної літератури Харківського університету. У 1885 р. переведений до Новоросійського університету ординарним професором по кафедрі історії західних літератур. Читав загальні та спеціальні курси з історії західноєвропейських літератур. В Одесі О. І. Кирпичников активно займався громадською діяльністю, будучи в різні роки членом різних наукових, благодійних, просвітницьких об'єднань; товаришем голови Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, товариств писемності та Слов'янського, головою Товариства сприяння нужденним літераторам та вченим, попечителем міської бібліотеки.

У 1898 р. О. І. Кирпичников перейшов до Московського університету,

де з 1899 р. обіймав посаду декана історико-філологічного факультету, помічника ректора (з 1903 р.). Член-кореспондент (з 3 грудня 1894 р.) Петербурзької АН по відділенню російської мови та словесності.

О. І. Кирпичников відомий як автор значної кількості досліджень з російської літератури та мови, як перекладач творів західноєвропейських письменників. Під редакцією та з передмовою О. І. Кирпичникова перекладені та видані "Похвала глупости" Еразма Роттердамського (М., 1884) и "Вольтер" Морлея (1888).

Помер О. І. Кирпичников 30 квітня 1903 р. у Москві.

Пр.:

Очерки по истории средневековой литературы. — М., 1869; Кудруна, национальная поэма немцев. — Харьков, 1874; Греческий роман в новой литературе. — Харьков, 1876; Пушкин как европейский поэт. — Одесса, 1887.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 269-270; Лазурский В. Ф. Научная деятельность проф. А. И. Кирпичникова. — Одесса, 1903; Оеттли Н. Педагогические приемы моего отца: Из воспоминаний о проф. А. И. Кирпичникове // Вестн. воспитания. — 1911. — № 6. — С. 172-187; Соловьев С. В. Кирпичников // Историко-филологический факультет Харьк. ун-та за первые 100 лет своего существования. — Харьков, 1908. — С. 232-238; Кирпичников Александр Иванович // Булахов. — Т. 1. — С. 118-119; АН СССР. — Т. 1. — С. 167; Hausmann. — С. 528-529; Новорос. ун-т в воспоминаниях. — Одесса, 1999; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ф. О. Самойлов

КИСЕЛЬОВ
Костянтин Корнелійович

Гідролог-гідротехнік, меліоратор

К. К. Кисельов народився 25 грудня 1874 р. в Олександровську (тепер Запоріжжя) в родині службовця. Його батько служив у земській управі. Як послідовник спеціальності батька, він після гімназії пішов вчитися до Харківського землеробського училища, а потім поїхав до Москви і в 1901 р. закінчив меліоративний відділ Московського сільськогосподарського інституту (тепер Сільгоспакадемія ім. К.А. Тімірязєва); отримав звання інженера-агронома. Однак інженерну підготовку він вважав недостатньою для практичної роботи; прийняв рішення вчитися далі. Тому він вступив до Єкатеринославського гірничого інституту, який закінчив у 1907 р. і отримав призначення на посаду маркшейдера Максимівської копальні біля Кадієвки в Донбасі, де пропрацював до червня 1910 р. Тут він зацікавився життям вод глибинного залягання, які накопичуються в шахтах. Свої думки про організацію маркшейдерської справи К. К. Кисельов оприлюднив в 1909 р. в журналі "Маркшейдерські вісті". Згодом його більше привабили поверхневі води, зокрема ті, що використовуються для зрошення. Тому він переїхав до Ташкенту, де з червня 1910 по 1914 р. завідував лабораторією гідрометричної частини Міністерства землеробства і керував науково-дослідними роботами. Наслідки цієї роботи за 1910–1913 рр. оприлюднені Міністерством землеробства Росії, його відділом земельних поліпшень в Санкт-Петербурзі. До цього періоду відноситься пропозиція К. К. Кисельова про організацію роботи лабораторії гідрометричної частини Міністерства, для чого він виклав завдання і методи її роботи.

З січня 1914 р. Міністерство землеробства призначило К. К. Кисельова завідувачем гідрологічних досліджень при управлінні робіт у Середньому і Нижньому Поволжі, саме відділу земельних удосконалень. Наслідки його наукових досліджень (спостереження над режимом вод ма-

лих річок, вивчення кліматичних умов південно-східної Росії) були оприлюднені в петербурзькому “Журнале отдела земельных улучшений”.

К. К. Кисельов у 1914 р. склав програму-інструкцію до гідрометричних і метеорологічних досліджень, оприлюднену в Саратові, а в 1916 р. він виклав у матеріалах гідрометричної частини Міністерства землеробства (Петроград) свій погляд щодо організації вивчення річкових намулів. У 1918–1921 рр. К. К. Кисельов не мав постійної роботи і, як він зазначає в автобіографії, “...работал по специальности в разных учреждениях Москвы и Саратова”.

З лютого 1921 до вересня 1930 р. К. К. Кисельов працював у Білорусії на посаді професора Горецького водно-меліоративного інституту та брав активну участь в організації гідрологічних досліджень, читав лекції з гідрології і гідрометрії (з 1933 р. цей інститут став частиною Білоруського політехнічного інституту). В цей період він опублікував ряд наукових статей про водний режим річок Орелі та Свіслочі, свою методику визначення кількості снігу на водозборах, з питань меліорації. Він склав “Сборник гидрометрических материалов по рекам Белоруссии за 1914–1925 гидрологические годы”.

У 1930 р. К. К. Кисельов переїхав до Одеси де зайняв посаду професора інженерно-меліоративного інституту, яку обіймав до осені 1932 р. Звідси його направили керівником маркшейдерської групи Шахтстрою (Артемівськ, Харків), де він працював до 1937 р. Одночасно з вересня 1934 р. до жовтня 1941 р. він працював у Харківському гідрометеорологічному інституті на посаді професора, завідувача кафедри. Постановою ВАК від 11 грудня 1937 р. К. К. Кисельов був затверджений у званні професора по кафедрі “Гідрологія і гідрометрія”, а також йому було надано вчене звання кандидата технічних наук без захисту дисертації.

Професор К. К. Кисельов з дружиною залишився у Харкові на початку Великої Вітчизняної війни. У лютому 1942 р. вони евакуювалися до Полтави, звідки окупаційна влада призначила його на роботу до Лубен на посаду викладача загального землеробства сільськогосподарського технікуму, яку він обіймав до травня 1943 р., коли був звільнений з цієї посади і деякий час був комірником господарства цього училища, потім — бібліотекарем при дослідницький станції лікарських рослин.

-В університеті К. К. Кисільов читав студентам лекції з гідрології суходолу і гідрометрії. Він підготував до друку конспект лекцій з гідрометрії, збірник контрольних завдань, виконав наукову роботу з вивчення режиму снігового покриву. Але ці останні роботи залишилися в рукописному вигляді.

Рік смерті К. К. Кисельова встановити не вдалося. Відомо, що похований він на другому Християнському кладовищі.

Пр.:

Записки об организации маркшейдерского дела на юге России // Маркшейдер. изв. — 1909; Записки об организации лаборатории гидрометрической части (Задачи и методика работы) // Отдел земельных улучшений М-ва земледелия. — СПб., 1911; Работы лаборатории гидрометрической части: Науч. исследования // Там же. — СПб., 1911-1913; Программа и инструкция гидрометрических и метеорологических исследований // Там же. — Саратов, 1914; Организация лаборатории для исследования вод и речных наносов // Материалы, издававшиеся гидрометрической частью в Европейской России. — Пг., 1916. — Вып. 20; Климатические условия юго-востока России // Управление работ и изыскания в Среднем и Южном Поволжье. — М., 1918; Сборник гидрометрических материалов по рекам Белоруссии за 1914-1925 гидрологические годы. — Мн., 1924; Гидрологические исследования и желательная их постановка // Зап. Горец. с/х ин-та. — Горец, 1925; Гидрологические исследования и положение их в Белоруссии // Сов. стр-во. — Мн., 1927. — Кн. 4; Гидрологическая станция для изучения стока в южной Белоруссии // Сов. строитель. — Мн., 1928. — № 10; Опыт построения научно-исследовательской работы в области режима вод для целей мелиорации // Там же. — 1929. — № 5; Программа курса гидрологии и гидрометрии // Сб. науч. исследований сектора Наркомпроса УССР. — Х., 1930. — № 12.

Ю. О. Амброз

КИЯНІЦИН
Іван Іванович

Медик-гігієніст

І. І. Кияніцин народився в 1855 р. у дворянській родині Харківської губ. Після закінчення третьої харківської гімназії в 1873 р. вступив до Медико-хірургічної академії. Для більш грунтовного вивчення природничих наук, особливо хімії, на перших двох курсах навчався три роки. Закінчивши навчання в академії в 1879 р., у 1880 р. І. І. Кияніцин влаштувався на роботу до військового медичного відомства лікарем Кам'янець-Подільського місцевого лазарету, де в тому ж році відкрив приватну хімічну лабораторію для проведення аналізів за дорученням Кам'янець-Подільського лікарського відділу, міської управи і приватних осіб. До цього часу вже були надруковані деякі роботи І. І. Кияніцина: "Анализ вод, употребляемых в питье в г. Каменец-Подольске", "О трупных алкалоидах (птомаинах)".

За відмінну працю та досягнення в науці в 1885 р. за вибором військово-медичного вченого комітету І. І. Кияніцина відрядили першим кандидатом на державний кошт до Військово-медичної академії для наукового удосконалення. Через два роки він склав необхідні іспити з терапевтичної групи предметів, а також іспит на ступінь доктора медицини і в 1887 р. захистив дисертацію на тему "Исследование о питательности трески. Определение, состав и усвояемость азотистых частей ее в кишечном канале человека". Офіційні опоненти Л. І. Доброславін, І. С. Тарханов і М. І. Ковальківський визнали дисертацію І. І. Кияніцина видатною працею з гігієни.

У 1890 р. на запрошення професора Н. А. Оболонського перейшов на службу до Києва, де працював помічником прозектора, а потім понадштатним аспірантом в університеті з судової хімії. І. І. Кияніцин продовжував займатися науковою діяльністю. До 1894 р. ним було надруко-

вано більше п'яти наукових робіт, які він представив на медичний факультет і на основі яких І. І. Кияніцина обрали приват-доцентом Київського університету св. Володимира.

У 1898 р. конференцією Військово-медичної академії його затвердили прозектором, але в тому ж році він за сімейними обставинами (хвороба дружини) знову переїхав до Києва, де, крім приват-доцентури в університеті, з 1899 до 1904 р. завідував гігієнічною лабораторією у військовому шпиталі.

У жовтні 1904 р. І. І. Кияніцина запросив головний польовий військово-медичний інспектор на посаду лікаря 5 кл. для доручень у боротьбі з інфекційними захворюваннями.

У 1905 р. медичним факультетом і радою Харківського університету І. І. Кияніцина обрали на кафедру гігієни. На посаді екстраординарного професора його затвердили з лютого 1906 р. А 17 березня 1907 р. його перевели до Новоросійського університету.

І. І. Кияніцин вивчав санітарний стан населення Одеси і деяких кавказьких курортних міст. Вивчав хімічний склад і засвоюваність харчових продуктів. Завідував санітарним бюро при Одеській міській управі, яке розробляло і публікувало санітарно-статистичні дані про захворювання та смертність населення Одеси. Він брав участь у боротьбі з епідемічними захворюваннями.

На початку 1914 р. І. І. Кияніцин пішов у відставку за вислугою років. Але знову почав працювати в ІНУ. За наказом Наркомату освіти УРСР у 1919 р. І. І. Кияніцина звільнили з роботи і виключили зі списків викладачів університету.

Іван Іванович Кияніцин — автор більше 30 наукових робіт, присвячених в основному хімічним аналізам води, повітря, питанням гігієни харчування. Він сконструював прилад для визначення органічних речовин у повітрі житлових приміщень.

Доля І. І. Кияніцина після 1919 р. невідома.

Пр.:

К вопросу о влиянии сапрофитов и усвоении пищепитания и обмен веществ у животных. — Одесса, 1916; Отчет о состоянии и деятельности императорского Новороссийс-

кого университета за 1904-1908 гг. / Сост. проф. И. И. Кияницыным в 1909 г. — Одесса, 1909. — 373, 249 с.; К вопросу о влиянии обеспложенного воздуха, среды и пищи на животных: (Новейшие опыты проф. Charrin и Guillemonat, проф. Schottelins'а и О. Мечниковой) // Мед. журн. — 1903; Дальнейшие опыты над влиянием обеспложенного воздуха, среды и пищи на животных // Врач. — 1898; То же // Archives de biologie. — 1899.

Літ.:
Змеев Л.Ф. Русские врачи-писатели. — СПб., 1888. — Вып. 2; Товарищеская памятка врачей выпуска 1879 г. бывшей имп. Медико-хирургической академии, изданная ко дню 25-летия со дня окончания курса. — СПб.; 1904. — 156 с.; Борисов П.Я. Отзыв о работах приват-доцента Киевского университета И. И. Кияницына // ЗИНУ. — 1907. — Т. 106. — С. 70-73; Вериго В. Ф. Отзыв о работах приват-доцента Киевского университета И. И. Кияницына // Там же. — С. 69-70; Венгеров. Источники. — Т. 3. — С. 136; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 136; Иван Иванович Кияницын // Грабовская. Дис. — С. 314-315; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. В. Суровцева

КІВАЛОВ
Сергій Васильович

Юрист, фахівець у галузі митного права

С. В. Ківалов народився 1 травня 1954 р. в Тирасполі (Республіка Молдова) в сім'ї робітників.

Закінчив Свердловський юридичний інститут (нині Уральська юридична академія) в 1980 р., аспірантуру цього інституту. Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему "Управление автомобильными дорогами" в Свердловському юридичному інституті в 1986 р.

У 1996 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему "Організаційно-правові основи митної справи в Україні" в юридичному інституті Одеського державного університету ім.

І. І. Мечникова (офіційні опоненти: професори О. В. Сурілов, І. П. Голосніченко, Р. А. Калюжний.

З червня 1985 по вересень 1986 р. працював старшим оперуповноваженим кримінального розшуку УВС Свердловської обл., заступником начальника управління внутрішніх справ у Свердловську; з вересня 1986 до травня 1987 р. — заступником командира підрозділу оперативного реагування ППС Одеської обл. У грудні 1987 р. став начальником циклу адміністративного права і адміністративної діяльності Одеської міліції, де працював до листопаду 1989 р. З грудня 1989 до травня 1997 р. працював проректором, завідувачем кафедри морського та митного права Юридичного інституту Одеського держуніверситету; з травня 1997 до грудня 1997 р. — ректором Юридичного інституту ОДУ ім. І. І. Мечникова.

2 грудня 1997 р. почав працювати ректором (президентом) Одеської державної юридичної академії, завідувачем кафедри адміністративного та фінансового права.

Вчені звання: доцент (1991), професор (1996), академік Української Академії наук національного прогресу.

С. В. Ківалов належить до провідної фундаментальної наукової школи "Проблеми розвитку держави та права України в умовах ринкових відносин". Нагороджений орденом "За заслуги" 2 ст. (1997). Обирався депутатом Жовтневої райради народних депутатів Одеси, депутатом Одеської міської ради, є народним депутатом України, головою підкомітету парламентського контролю Комітету по судово-правовій реформі Верховної Ради України, членом Вищої Ради юстиції.

Пр.:

Організаційно-прааві основи митної справи в Україні. — Одеса, 1994. — 72 с.; Засоби здійснення митної політики України. — Одеса, 1995. — 127 с.; Митне право: Адміністр. відповідальність за порушення митних правил. — Одеса, 1996. — 175 с.; Митне право: Практикум. — Одеса, 1998. — 138 с.; Митне право України: Служба в митних органах. — Одеса, 1998. — 147 с.

Літ.:

Юрид. ин-т ОГУ. — С. 67,143; Казанжи З. Сергей Кивалов: мужчине положено побеждать // Одесса. — 1998. — № 2. — С. 4-7; Одес. держ. юрид. акад. — С. 61-67; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КЛИМЕНКО
Юхим Филимонович

Хімік

Ю. Ф. Клименко народився 24 грудня 1839 р. в Аккермані, виходець із дворян Полтавської губ. Початкову освіту здобув у Полтавській гімназії, а потім навчався в гімназії при Рішельєвському ліцеї в Одесі, яку закінчив у 1858 р. У цьому ж році вступив до Рішельєвського ліцею на юридичний факультет, де навчався всього один рік.

У 1859 р. Ю. Ф. Клименко переводиться до Московського університету на відділ природничих наук фізико-математичного факультету, який закінчив у 1863 р. зі ступенем кандидата. Після закінчення університету Ю. Ф. Клименко поїхав за кордон в наукове відрядження (до травня 1864 р.).

Після повернення до Росії Ю. Ф. Клименко отримав призначення на посаду вчителя фізики і природничої історії до гімназії Єкатеринослава (тепер Дніпропетровськ), а в 1867 р. його перевели вчителем тих же предметів до одеської другої гімназії.

У 1871 р. Ю. Ф. Клименко перейшов на посаду лаборанта хімічної лабораторії Новоросійського університету. В цей же час він почав серйозно займатися науковою діяльністю. У 1872 р. захистив дисертацію “О пировиноградной кислоте” і отримав ступінь магістра хімії. В наступному році Ю. Ф. Клименка обрано доцентом кафедри хімії, він почав викладати курс неорганічної хімії та вести лабораторні заняття з якісного аналізу.

З 1874 по 1875 р. Ю. Ф. Клименко перебував у закордонному науковому відряджені. У 1979 р. він захистив докторську дисертацію “Материалы для истории молочной и пировиноградной кислот” і отримав ступінь доктора хімії. У цьому ж році його обрали екстраординарним, а в 1881 р. — ординарним професором. Пізніше він став заслуженим професором. У цей час Ю. Ф. Клименко викладає неорганічну, аналітичну і фізичну

хімію та веде велику дослідницьку роботу в галузі органічної хімії. За роки роботи в Новоросійському університеті вчений пройшов довгий шлях від лаборанта до заслуженого професора хімії.

Наукові дослідження Ю. Ф. Клименка присвячені вивченню хімічних особливостей органічних оксикислот — молочної, лимонної, піровиноградної та їх похідних. Він також вивчав шляхи їх синтезу, описав взаємодію молочної кислоти з бромом. Цікавою була робота з п'ятихлористим фосфором. У результаті він отримав хлорангідрид лимонної кислоти, а на його основі — її ефіри. Ці роботи були продовженням досліджень М. М. Соколова і відіграли суттєву роль у розвитку стереохімічних уявлень.

Ю. Ф. Клименко правильно встановив будову лактиду молочної кислоти, що було великим досягненням в хімії оксикислот. Ці нові на той час типи сполучень викликали загальний інтерес. Вивчення їх будови було важливим внеском в теоретичні основи органічної хімії. Ю. Ф. Клименкові належать також перші в Росії експериментальні дослідження в галузі стереохімії. Він є автором першого історичного нарису про розвиток хімії в Новоросійському університеті.

У 1890 р. Ю. Ф. Клименко по вислузі 25 років пішов у відставку. Юхим Филимонович помер у 1922 р.

Пр.:

Ьber die Einwirkung des Broms auf Milchsaure // Jurn. fьr praktische Chemie. — 1876. — Bd. 121. — S. 98-102; Материалы по истории молочной и пировиноградной кислоты. Ст. 3 // ЗНОЕ. — 1879. — Т. 6, вып. 1. — С. 1-13; О производных паракрилевой и гидракрилевой кислот / Клименко Е., Рафалович М. // ЗНОЕ. — 1893. — Т. 18, вып. 1. — С. 17-24; Фальсификация питательных продуктов и борьба с нею // Вестн. виноделия. — 1899. — Т. 8, № 10. — С. 578.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 392-394; Історія ОДУ за 100 р.; Развитие органической химии на Украине. — К.: Наук. думка, 1979. — 239 с.; Очерки развития науки в Одессе. — С. 90-91; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. І. Дроздовська, Т. В. П'янкова

КЛІТІН
Олександр Михайлович

Богослов

О. М. Клітін народився 21 жовтня 1860 р. у маленькому провінційному місті Білому Смоленської губ. в сім'ї священика. У 1880 р. Олександр Михайлович вступив до Московської духовної семінарії і успішно її закінчив у 1884 р. 10 вересня того ж року його було призначено на службу у цьому навчальному закладі. У 1893 р. О. М. Клітін прийняв священство.

З 24 жовтня 1900 р. О. М. Клітіна було прийнято на службу до імператорського Новоросійського університету на посаду професора кафедри богослов'я. За період своєї викладацької діяльності, до 1918 р., О. М. Клітін читав курси: історії релігій дохристиянського світу, богослов'я як наука, християнство та його суть та ін. З 1903 р. О. М. Клітін став настоятелем університетської церкви св. Олександра Невського. За віддану службу його було нагороджено наперсним хрестом.

У 1904 р. О. М. Клітін виїхав за кордон на ваканційний час. Але, на жаль, немає точних даних, куди він поїхав. Можна лише припустити, що Олександр Михайлович, як і багато з професорів, міг виїхати до Австро-Угорщини, у Відень.

14 травня 1906 р. О. М. Клітін прийняв сан протоієрея. За час його служби професора О. М. Клітіна було нагороджено скуф'єю, набедреником, камілавкою. Він був кавалером орденів св. Станіслава 3 ст., св. Анни 3 ст. (6 травня 1910 р.), у 1913 р. його нагороджено медаллю на честь 300-річчя Дому Романових.

У період 1914—1915 рр. професор О. М. Клітін продовжив читати лекції по кафедрі богослов'я у Новоросійському університеті. 10 жовтня 1914 р. професор О. М. Клітін урочисто відзначив 30-річчя педагогічної діяльності. Він продовжував викладати у Новоросійському університеті до 1916 р. Подальше життя і діяльність О. М. Клітіна невідомі.

Пр.:
Отношение богословской науки к всемирным задачам богочеловечества // ЗИНУ. — 1901. — Т. 83; Курс богословских знаний в его основных положениях // Там же. — 1902. — Т. 89; Памяти В. А. Жуковского // Там же; История религии: Опыт ист.-богосл. исследований. — Одесса, 1910. — 544, 111 с.

Літ.:
Клитин А. М. // Полн. православ. энцикл. словарь. — Репринт. изд. — М., 1992. — Т.2. — С. 137; Клитин Б. Из семейной хроники. — Одесса, 1910; Новорос. ун-т в воспоминаниях. — С. 256; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КЛОСОВСЬКИЙ
Олександр Вікентійович

Метеоролог,
член-кореспондент Академії наук

О. В. Клосовський народився у 1848 р. в Житомирі Волинської губ. Закінчив гімназію, де особливо цікавився математикою, фізикою і метеорологічною складовою фізичної географії. Восени 1864 р. він вступив на фізико-математичний факультет Київського університету, який закінчив у 1868 р. та поїхав до Кам'янця-Подільського на посаду викладача математики в гімназії. В 1869 р. О. В. Клосовський переїхав до Києва, де викладав математику у Київській військовій гімназії до 1876 р., одночасно вивчав і аналізував матеріали спостережень Київської метеостанції, внаслідок чого опублікував дві наукові праці: "Некоторые данные по климатологии Киева" (1874) та "Ход метеорологических элементов в г. Киеве" (1875).

У 1876 р. О. В. Клосовський був запрошений на посаду приват-доцента Київського університету, яку обіймав до 1880 р. У 1881 р. О. В. Клосовський переїхав до Одеси і був прийнятий на посаду штатного доцента кафедри фізики і фізичної географії Новоросійського університету.

Наступного року він захистив магістерську дисертацію “Новейшие успехи в метеорологии”, а в 1884 р. — докторську дисертацію на тему “К учению об электрической энергии в атмосфере (грозы России)”, здобув ступінь доктора фізики і фізичної географії. За цю роботу він був також нагороджений золотими медалями Російської Академії наук і Російського географічного товариства. До речі, його перша робота “Некоторые данные по климатологии Киева” була опублікована в “Записках юго-западного отдела императорского Русского общества” (1984 р. — Т.1). Цей відділ був заснований в 1873 р., а О. В. Клосовський був одним із 17 членів-засновників. У 1886 р. О. В. Клосовський був обраний радою ІНУ ординарним професором університету.

У 80-х р. на кошти спочатку Херсонського земства, а потім Таврійського і Бессарабського земств О. В. Клосовський організував спеціальну мережу метеорологічних пунктів на південному заході Росії, яка в 1886 р. охоплювала сім губерній. Спостереження здійснювали вчителі шкіл, які отримали методичні вказівки від О. В. Клосовського. Результати спостережень надсилалися до Одеси, де опрацьовувалися професором разом з дружиною Варварою Павлівною і співпрацівниками кафедри. О. В. Клосовський редагував і був фактично видавцем праць метеорологічної мережі південного заходу Росії “Метеорологическое обозрение”. З 1887 до 1909 р. вийшло 19 випусків цих праць.

У 1899 р. О. В. Клосовський надрукував книгу “Материалы для климатологии Юго-Запада России”. Незабаром (1902) президія Академії наук надала метеомережі південно-західної Росії ім’я її засновника О. В. Клосовського.

Професор О. В. Клосовський розвинув ідею про єдність геофізичних явищ у природі, застосував експериментальні і математичні методи при вивченні фізики атмосфери. За його ініціативою, а спочатку і на його кошти, на території університетської дачі на Малому Фонтані з 1892 р. було розпочате будівництво магніто-метеорологічної обсерваторії Новоросійського університету, на якій регулярні спостереження почалися з 1894 р. Головним помічником в обладнанні обсерваторії, пізніше названої геофізичною, був механік Й. А. Тимченко. В обсерваторії працювали

учні О. В. Клосовського, вихованці Новоросійського університету: С. Г. Попруженко, В. Н. Оболенський, М. А. Аганін, А. В. Ігнатьєв, І. Я. Точидловський, П. Т. Пасальський, які починали з посади спостерігача або асистента, а в подальшому набули звання професорів університету, а деякі з них (М. А. Аганін, І. Я. Точидловський) в радянський час були директорами обсерваторії.

З 1894 до 1906 р. було видано під редакцією О. В. Клосовського 11 томів праць обсерваторії під назвою "Летописи магнито-метеорологической обсерватории Новороссийского университета". Науковий колектив обсерваторії за програмою, розробленою О. В. Клосовським, і під його керівництвом, крім метеорологічної зйомки місцевості, проводив спеціальні дослідження з електрометеорології, земного магнетизму, вивчав високі шари атмосфери, хімічний та електричний стан опадів, фізичний стан Одеської бухти.

О. В. Клосовський — автор низки фундаментальних праць з кліматології Росії та України, погодного режиму, температури і солоності Чорного моря. Одна з його праць "Основные элементы климата и смертность в городе Одессе" (1895) свідчить, що він — засновник медичної кліматології.

О. В. Клосовський багато уваги приділяв педагогічній праці. В Одесі він читав лекції з різних відділів "фізичного землезнавства" (орографії, метеорології, океанографії, метеорологічної оптики, земного магнетизму, атмосферної електрики). Він створив курс метеорології для вузів. У 1902 р. прочитав курс лекцій "Фізичні властивості Чорного моря". Він сприяв удосконаленню фізико-географічного кабінету, поповненню його демонстраційними приладами і учбовими посібниками.

Під час революції 1905—1907 рр. О. В. Клосовський підтримував ліберальні позиції ректора І. М. Занчевського і професора Є. В. Васьковського, зокрема, виступав за автономію університету. Тому нова адміністрація в 1907 р. змусила його залишити роботу в університеті. З Одеси О. В. Клосовський виїхав до Петербурга. Перед тим, за діючими тоді правилами, він написав і надрукував звіт "Двадцать семь лет педагогической и

ученой деятельности в имераторском Новороссийском университете. 1881—1907”.

У Петербурзі з 1909 р. у званні заслуженого професора Петербурзького університету вчений викладав курси земного магнетизму і атмосферної електрики, а також метеорологію на Вищих жіночих курсах. В 1910 р. його було обрано членом-кореспондентом Російської Академії наук. За наукову і педагогічну діяльність О. В. Клосовський отримав від Російської Академії наук та Російського географічного товариства шість золотих і дві срібні медалі, а також Велику золоту медаль Паризької всесвітньої виставки 1890 р.

Помер О. В. Клосовський 13 квітня 1917 р. в Петербурзі, там і похований.

Пр.:

Климатические особенности Одессы. — 1883; К учению об электрической энергии в атмосфере. Грозы России. — 1884; Колебания уровня и температуры в береговой полосе Черного и Азовского морей. — СПб., 1890; Материалы для климатологии Юго-Запада России. — 1899. — 482 с.; Климат Киева по наблюдениям метеорологической обсерватории университета св. Владимира. — К., 1898; Кафедра географии и ее представители в русских университетах. 1. Новороссийский университет. — Одесса, 1905; Современное состояние вопроса о предсказании погоды. — Одесса, 1913; Основы метеорлогии. — Одесса, 1918.

Літ.:

Аганин М., Оболенский В. Александр Викентьевич Клоссовский: Некролог. — Одесса, 1917; Олександр Вікентійович Клосовський: Бібліогр. матеріали / ОДНБ ім. М. Горького; Склав Л. В. Кліментов. — Одеса, 1959. — 53 с. — (Вчені Одеси; Вип. 2); Колісник П. І. О. В. Клосовський — видатний вчений, педагог, громадський діяч // Геогр. зб. — 1962. — № 6; Щербань М. І. Клосовський Олександр Вікентійович // Укр. геогр. енциклопедія. — 1990. — Т. 2. — С. 172; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

КОБИЛЯЦЬКИЙ
Іван Іванович

Педагог

І. І. Кобиляцький народився 21 січня 1907 р. у селянський родині в Новомосковську (тепер Дніпропетровської обл.). Після початкової школи закінчив робітфак, а потім працював на залізниці робітником з ремонту шляхів. Тяга до знань привела юнака до Ленінградського технікуму рибної промисловості (1930), після закінчення якого він працював на риболовних суднах на р. Камі. У 1935 р. Іван Іванович завершив навчання на педагогічному факультеті Академії комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської (Москва, Ленінград).

Здобуті знання і велике бажання до спілкування з людьми спонукали його до педагогічної роботи: він був учителем, завучем у Торолецькому педагогічному училищі Калінінської обл., викладачем і завучем у Карагандинському учительському інституті (1939—1941).

У роки Великої Вітчизняної війни І. І. Кобиляцький брав участь у бойових діях у складі окремого кулеметного батальйону, в результаті поранення у 1942 р. був демобілізований. Але незламний педагог знов на освітянській ниві — викладав у вчительському інституті у Караганді (1942—1944). Ще під час війни Івана Івановича було призначено на посаду ректора Черкаського педагогічного інституту, де він працював майже десять років (1944—1953).

Далі — викладацька і знов адміністративна робота у Миколаївському педагогічному інституті: завідувачем кафедри педагогіки, проректором з навчальної роботи (1953—1954). У 1954 р. І. І. Кобиляцького було призначено проректором з навчальної роботи Чернівецького університету, де водночас він керував кафедрою педагогіки.

З 1966 р. І. І. Кобиляцький двадцять років працював в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова, очолював кафедру педагогіки (1966—1986).

Останні десять років життя Іван Іванович працював у Херсонському педагогічному інституті, керував науковою роботою у створеному ним психолого-педагогічному комплексі.

У 1953 р. Іван Іванович захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук на тему "Воспитание честности и правдивости у детей в советской семье". Робота виконана під науковим керівництвом старшого наукового співробітника Інституту історії та теорії педагогіки АН РРФСР В. І. Куфаєва. Після захисту дисертації він продовжив активну науково-дослідну роботу: друкував наукові праці, керував дослідами молодих науковців. За плідну наукову діяльність у 1977 р. Вища атестаційна комісія присвоїла І. І. Кобиляцькому вчене звання професора педагогіки.

Ним видано понад 300 наукових праць з педагогіки загальним обсягом 320 друк. арк.

Іван Іванович Кобиляцький — фундатор нового напрямку в педагогічній науці — педагогіки вищої школи. Його підручник "Педагогіка вищої школи", який видавався російською та китайською мовами, відомий в усьому світі.

Ідеї вченого невід'ємні від його особистості. Він органічно сполучав навчальну роботу з плідними дослідженнями на терені педагогіки, успішно керував аспірантами — ним підготовлено 52 кандидати педагогічних наук.

Помер І. І. Кобиляцький в Херсоні у вересні 1996 р.

Пр.:

Методы учебно-воспитательной работы в высшей школе. — Львов, 1970; Дидактические основы ученого процесса в высшей школе. — Одесса, 1972; Научно-педагогические основы воспитательной работы в высшей школе. — Одесса, 1974; Основы педагогики высшей школы. — К.; Одесса: Вища шк., 1978; Вопросы воспитательной работы в высшей школе. — Одесса, 1983; Наставники студентов. — Одесса, 1984; Учебно-воспитательный процесс и методы обучения и воспитания в педагогическом институте. — Херсон, 1992.

Літ.:

Актуальні проблеми підготовки вчителів: Зб. ст., присвяч. пам'яті проф. І. І. Кобиляцького. — Херсон, 1997; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Є. В. Василевська, В. О. Кузнецов

КОВАЛЕВСЬКА
Тетяна Юріївна

Мовознавець

Т.Ю.Ковалевська народилася 15 січня 1960 р. в Одесі у родині службовців. У 1985 р. закінчила заочне відділення філологічного факультету Одеського державного (тепер національного) університету ім.І.І.Мечникова.

Трудову діяльність Т.Ю.Ковалевська почала на Одеській кіностудії художніх фільмів, де працювала асистентом режисера до 1986 р., після чого була зарахована на посаду старшого лаборанта кафедри російської мови ОНУ. З жовтня 1989 р. її переведено на посаду асистента цієї ж кафедри, а восени 1990 р. вона вступає до цільової аспірантури Одеського педінституту. Під керівництвом відомого мовознавця професора Ю.О.Карпенка Т.Ю.Ковалевська виконала кандидатську дисертацію з української мови на тему "Стилістичний потенціал космічних назв в українській поезії XIX-XX століть", яку успішно захистила в 1994 р. у Дніпропетровському державному (тепер національному) університеті. Ця робота належить до наукового напряму, що розробляють учені Одеської ономастичної школи, заснованої професором Ю.О.Карпенком. Т.Ю.Ковалевська вперше показала, як космоніми — назви небесних тіл — слугують яскравим засобом художньої виразності у багатьох творах українських майстрів поетичного слова.

З 1993 р. Т.Ю.Ковалевська працювала асистентом, а з 1996 р. доцентом кафедри української мови ОНУ, розробила й читала курси з основ мовленнєвої діяльності, фонетики та лексикології сучасної української мови, стилістики, історії української мови тощо.

У своїй науковій творчості Т.Ю.Ковалевська зверталася в цей період до новітніх, найсучасніших течій у мовознавстві, оприлюднила численні статті. Восени 1998 р. її зараховано до докторантури ОНУ, яку вона своєчасно закінчила й у 2002 р. захистила в Інституті української мови

НАНУ докторську дисертацію на тему “Моделювання емпатії в сучасній українській мові”. Дисертація з відповідною монографією (“Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування”) дістала схвальні відгуки провідних мовознавців: професора О.І.Бондаря, професора А.К.Мойсієнка та ін. Значення дисертаційного дослідження Т.Ю.Ковалевської полягає насамперед у тому, що в ньому вперше розроблено теорію емпатичної комунікації, яка перебуває на межі психолінгвістики, нейролінгвістики, сугестивної лінгвістики та цілої низки сучасних гуманітарних парадигм (нейрофізіологія, лінгвофілософія, теорія інформації, когнітологія, етнологія тощо) і скерована на гармонізацію процесів спілкування. Крім того, у докторській дисертації Т.Ю.Ковалевської поглиблено й розвинуто теорію мовного впливу, комплексний підхід до наукової кваліфікації якого здійснено дослідницею вперше у вітчизняному мовознавстві. У дисертаційному дослідженні також уперше виокремлено й класифіковано сугестивні потенції української мови із застосуванням класичних та креативних методологій (зокрема нейролінгвістичного програмування, соціоники, сугестології), що уможливлює використання досягнутих дослідницею результатів у процесах оптимізації й прогнозованого моделювання таких актуальних комунікативних жанрів, як реклама, політичне мовлення, а також у галузях іміджелогії, піар-менеджменту тощо.

З 2003 р. Т.Ю.Ковалевська є професором кафедри української мови ОНУ, веде авторські лекційні курси із сугестивної лінгвістики, основ нейролінгвістичного програмування, практичної лексикографії, основ мовленнєвої діяльності, української мови у засобах масової інформації. Нею опубліковано понад 80 наукових робіт; під її науковим керівництвом виконано й захищено 2 кандидатські дисертації. Вона є членом спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій. Багато уваги приділяє Т.Ю.Ковалевська своїм обов’язкам заступника декана філологічного факультету з наукової роботи.

Пр.:

Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. — Одеса: Астропринт, 2001. — 344с.; Асоціативний словник української рекламної лексики / Т.Ю.Ковалевсь-

ка, Г.Сологуб, О.Ставченко. — Одеса: Астропринт, 2001. — 116 с.; Сугестивна комунікація в аспекті нейролінгвістичного програмування // Мова. — 2001. — Вип.5/6. — С.33-37; Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу // Вісн. Харків. ун-ту. Сер. Філологія: Філологічні аспекти дослідження дискурсу. — 2001. — Вип.33. — С.237-242; Онімні пріоритети асоціативного простору реклами // Наук. зап. Сер. філол. наук — Кіровоград, 2001. — С.31-34; Емпатичні конструкти впливових контекстів // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філологічні науки. — Вип. 24. — Черкаси, 2001. — С.120-126; Лінгвоментальні репрезентації метапрограм // Ukrajinistika na prбhu novйho stoletн a tisiciletн: Problemy jazyka, literatury a kultury: Sbornнk péispÆvkö. — Olomouc :Univerzita Palackйho, 2001. — S.272-279; Нейролінгвістичні характеристики ретіальної комунікації // Матеріали міжнародної конференції "Наукова спадщина професора С.В.Семчинського і сучасна філологія": У 2 ч. — К., 2001. — Ч.1. — С.541 — 549; Лінгвістичні параметри комунікативної сугестивності // Система і структура східнослов'янських мов: сучасні тенденції розвитку східнослов'янських мов. — К., 2002. — С.283-287; Інноваційні елементи в аспекті мовного впливу // Вісн. Дніпропетров. ун-ту. Мовознавство. — Дніпропетровськ, 2003. — Вип.9 — С.98-104; Психосемантика комунікативної гармонійності // Щорічні записки з українського мовознавства. Українська ментальність: діалог світів. — Одеса, 2003. — Вип.12. — С.360-369; Базові концепції впливу в нейролінгвістичному програмуванні // Семантика мови і тексту. Зб. ст. УІІІ Міжнар. конф. 22/24 жовт. 2003 р. — Івано-Франківськ, 2003. — С.223-22; Метамодельна кваліфікація мови в нейролінгвістичному програмуванні // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса, 2003. — Вип.13. — С.3-7; Складники емпатичної взаємодії // Матеріали У конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство. — Чернівці, 2003. — С.388-392; Ідеї лінгвоментальності у вченні О.О.Потебні // О.О.Потебня й актуальні питання мови та культури. Зб. наук. праць. — К., 2004. — С.109-113; Психолінгвальний субстрат мовленнєвого впливу // Українське мовознавство. — К., 2004. — Вип.29/30. — С.103-109.

Літ.:
Ковалевська Т.Ю. // Філол.фак. ОНУ: Бібліографія. — С.101-104.

Бондар О.І., Іщенко Д.С.

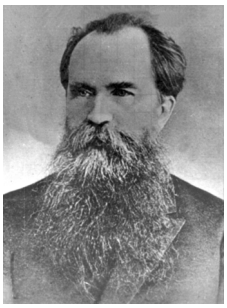

КОВАЛЕВСЬКИЙ
Олександр Онуфрійович

Зоолог, академік АН Росії

О. О. Ковалевський народився 7 листопада 1840 р. у Динабургському повіті Вітебської губ. У 1856—1863 рр. навчався в різних вітчизняних та зарубіжних вищих учбових закладах. У 1863 р. одержав диплом про закінчення Петербурзького університету. В 1865 р. захистив магістерську дисертацію "История развития рыбки ланцетника (Amphioxus lanceolatus)". В 1868 р. почав читати курс зоології як приват-доцент Петербурзького університету і одночасно працював консерватором при його зоологічному кабінеті.

У 1897 р. О. О. Ковалевський захистив докторську дисертацію "Анатомия и история развития Phoronis", з 1868 р. обраний екстраординарним професором Казанського, а з 1869 до 1874 р. — ординарним професором Київського університету.

У 1874—1890 рр. О. О. Ковалевський — професор Новоросійського університету по кафедрі зоології, порівняльної анатомії та фізики, у 1877—1878 рр. — проректор університету. У 1890 р. його було обрано дійсним членом Петербурзької Академії наук і одночасно професором Петербурзького університету по кафедрі зоології, порівняльної анатомії з фізіологією. З 1898 р. він обіймав посаду директора Севастопольської біологічної станції.

О. О. Ковалевський був дійсним або почесним членом більшості академій наук та наукових товариств європейських країн, почесним членом Американської Академії наук по секції зоології та фізіології, кавалером орденів Анни, Володимира, Станіслава та турецького ордена Меджидіс 1 ст. Він двічі був удостоєний Академією наук Росії премії ім. К. М. Вера, двічі — премії ім. Серра Паризької Академії наук. У 1891 р. рішенням президії АН Росії він поділив з В. В. Заленським премію ім. Ф. Ф. Бранта за роботи з порівняльної анатомії.

О. О. Ковалевський в світовій науці розглядається перш за все як один з основоположників порівняльної ембріології. Заслуга його полягає в тому, що він вперше "перекинув міст" між безхребетними та хребетними тваринами завдяки вивченню ембріології ланцетника. Подальші дослідження вченого можна розглядати як розширення та вдосконалення цього "мосту". О. О. Ковалевський разом з І. І. Мечниковим вивчили ембріональний розвиток тварин — представників більшості класів безхребетних та ряду хордових.

Одеський період наукової діяльності О. О. Ковалевського характеризується поступовим переходом від суто ембріологічних досліджень до вивчення проблем порівняльної анатомії, гістології та фізіології. Зокрема в Одесі вчений повернувся до вивчення ланцетника, але вже з точки зору порівняльної анатомії всіх хордових тварин. У праці, опублікованій в 1876 р., О. О. Ковалевський висловив думку про гомологію нервової системи кільчатих червів та хребетних тварин. В Одесі він вивчав анатомію деяких м'якунів. Результати цих досліджень є основою трьох публікацій вченого. Однак основними об'єктами його досліджень в Одесі були комахи.

Сукупність праць О. О. Ковалевського, присвячених вивченню комах, слід розглядати як вагомий внесок у загальну ентомологію. Безумовно, О. О. Ковалевський є піонером у вивченні такого розділу ентомології, як ембріологія комах. У сучасних посібниках з ентомології та бджільництва наводяться деталі ембріонального розвитку комах, вперше описані О. О. Ковалевським. Наприклад, він вперше звертає увагу на своєрідність гаструляції, утворення мезодерми у комах, та етапи у них органогенезу.

Другий розділ, що його вивчав О. О. Ковалевський, — подальша доля органів личинок мух при метаморфозі, роль імагінальних дисків як зачатків імагінальних органів. Про точність досліджень О. О. Ковалевського свідчить той факт, що, за його даними, з 13 пар великих клітин задньої частини серця личинки в імаго переходить тільки 7 пар. О. О. Ковалевський звернув увагу на фагоцитоз м'язів, гіподерми, кишечника з його залозами, личинок мух при їх подальшому метаморфозі.

Третя проблема, вивчена вченим, — анатомія комах. Вивчаючи будо-

ву та функію мальпігієвих судин, О. О. Ковалевський зауважує, що "... есть некоторые насекомые, которые имеют двояко устроенные мальпигиевы сосуды: именно наша медведка Gryllotalpa и затем есть семейство полужесткокрылых Aphidae, которые совсем не имеют мальпигиевых сосудов". У 1886 р. О. О. Ковалевський виявив та описав у комах перикардіальні клітини, розглядаючи їх як нирки накопичення. Таким чином, він відкрив новий тип секреції у комах.

О. О. Ковалевський вивчав також фізіологію комах. Він вперше довів екскреторну функцію мальпігієвих судин. Завдяки йому загальновизнано, що мальпігієві судини комах функціонально відповідають сечовим канальцям нирок вищих хребетних тварин і є лужним компонентом екскреції в організмах комах. І. І. Мечников у некролозі наголосив на значенні для науки методики, застосованої вченим: "Впрыскивая в их тела разнообразные красящие вещества, Ковалевскому удалось определить отделы мочеотделительных органов, которые поглощают эти краски с целью удаления из организма. Эти исследования, систематически продолжавшиеся более 10 лет, превратили главу о мочеотделительных органах беспозвоночных в один из наиболее обработанных отделов сравнительной физиологии".

В Одесі О. О. Ковалевський як громадський діяч сприяв розвитку сільськогосподарської ентомології — пошукам засобів боротьби з комахами — шкідниками рослин. З 1880 р. вчений очолював протифілоксерну комісію. Узагальнивши світовий досвід боротьби з цим шкідником винограду, О. О. Ковалевський рекомендував радикальні методи боротьби з філоксерою: знищення не тільки вражених шкідниками рослин, а і здорових кущів, що росли навколо або поряд з враженими, а потім перенесення в грунт сірковуглецю. На його думку, "... следовало бы ходатайствовать, чтобы вывоз из Крыма виноградных лоз был решительно запрещен — не лишне было бы запретить вывоз оттуда всяких деревьев и кустарников".

О. О. Ковалевський був учасником усіх ентомологічних з'їздів, які відбулися в Одесі в 1884—1889 рр. Він не тільки виступав з повідомленнями про біологію та заходи боротьби з філоксерою, але й звернув увагу

на інших шкідників винограду, зокрема кліщів, а також комах — шкідників злаків. Вчений взяв активну участь у дискусії з методів боротьби з гесенською мухою (в його час — гесенським комариком) і звернув увагу на враженість мухи комахами-паразитами і необхідність дослідів по "... перенесению наполненных наездниками куколок гесенского комарика из тех областей, где эти наездники должны были погибнуть за неимением гесенского комарика, — в те области, где комариков много, а наездников нет или их мало. Это обследование, даст ли оно немедленно практический результат или нет, будет, во всяком случае, важно для дальнейшего суждения о вопросе борьбы с гесенским комариком". Цей вислів О. О. Ковалевського вказує, що він передбачав можливість розвитку біологічного методу боротьби з комахами — шкідниками рослин.

Однією зі сторін громадсько-просвітницької діяльності О. О. Ковалевського в Одесі була його участь в роботі правління товариства, заступником його голови, в 1882—1883 рр. головою правління, багато років почесним членом товариства. На засіданнях товариства в різні роки було заслухано дев'ять наукових повідомлень вченого. Вже на наступний рік по приїзді О. О. Ковалевського до Одеси, товариство присудило йому премію барона Стуарта за кращу роботу з зоології.

У 1888 р. товариство організувало вшанування О. О. Ковалевського в зв'язку з 25-річчям його наукової діяльності. Відповідаючи на багаточисленні поздоровлення, ювіляр так охарактеризував свої методи викладання: "Я всегда стараюсь выдвигать на первый план систематически расположенные факты и предоставляю им говорить за себя. Группировка их должна привести внимательного слушателя к самостоятельному заключению". Своє відношення до наукової діяльності вчений характеризує так: "Чем больше будет людей, посвящающих себя научным занятиям, тем больше будет счастливых людей".

Помер О. О. Ковалевський 9 листопада 1901 р. у Петербурзі.

У 1990 р. "щасливі люди" Одеського університету організували вшанування пам'яті О. О. Ковалевського в зв'язку з 150-річчям від дня його народження. Вчені різних спеціальностей підкреслили, що праці

О. О. Ковалевського витримали випробування часом і увійшли до скарбниці світової науки.

Пр.:

Избр. работы / Ред., биогр. очерк, коммент. В. Д. Некрасова, Н. М. Артемова. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. — 676 с.

Літ.:

Пилипчук О. Я. Александр Онуфриевич Ковалевский. — К.: Наук. думка, 1990. — 224 с.; Александр Онуфриевич Ковалевский, 1840-1901: Библиогр. указ. / АН СССР. Ин-т биологии развития им. И. К. Кольцова; Сост. Н.М. Артемов. — М.: Наука, 1991. — 79 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. Д. Севастьянов

КОВАЛЕНКО Микола Павлович

Фізик-теоретик, академік АН вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України

М. П. Коваленко народився 1 січня 1937 р. у Сумах в сім'ї військовослужбовця. Батько Павло Кузьмич, офіцер Радянської Армії, учасник громадянської та Великої Вітчизняної війни. Закінчив середню школу в Одесі у 1954 р. зі срібною медаллю. Фізико-математичний факультет Одеського університету закінчив з відзнакою зі спеціальності "теоретична фізика".

У 1959-1960 рр. М. П. Коваленко працював викладачем на кафедрі теоретичної фізики ОДУ. З 1960 до 1962 р. — аспірант кафедри теоретичної фізики. Науковий керівник — завідувач кафедри професор А. І. Костарьов.

Кандидатську дисертацію на тему “Теорія дифузійних процесів та флуктуації поблизу критичних точок розчинів” захистив на засіданні Вченої ради фізичного факультету ОДУ у 1967 р. (керівник завідувач кафедри теоретичної фізики професор Й. З. Фішер; опоненти професори А. Ю. Глауберман, С. І. Анісімов — Інститут теоретичної фізики ім. Л. Д. Ландау, Чорноголовка).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук на тему “Багаточастинкові ефекти у рідких неперехідних металів” захистив на засіданні Вченої ради фізичного факультету Ленінградського університету у 1983 р. (опоненти: професори В. К. Федянін (Дубна), Ю. П. Сирников (Ленінградський університет), старший науковий співробітник О. В. Чалий (Київський університет).

М. П. Коваленко працював викладачем ОДУ (1959-1960), асистентом Одеського інституту харчової промисловості ім. М. В. Ломоносова (1960), викладачем, старшим викладачем, доцентом, професором кафедри теоретичної фізики ОДУ (1962-1985), завідувачем кафедри фізичної електроніки (пізніше фізики твердого тіла та твердотільної електроніки) (1985-1998), з 1998 р. — завідувач кафедри менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів. З 1988 р. перший проектор, проректор з навчальної роботи ОДУ. З 1997 р. — директор Бізнес школи ОНУ. В 2002 р. перейшов на роботу в новостворений Міжнародний гуманітарний університет першим проректором. З 2004 р. — ректор університету.

М. П. Коваленко стажувався в Ростокському університеті (НДР) у 1967-1968 рр. (керівник професор В. Ебелінг), у Східно-Вашингтонському університеті у 1994-1995 рр. (під час стажування розробив проект створення в ОДУ факультету бізнесу та менеджменту; відкритий у 1995 р.). Неодноразово стажувався в Регенсбурзькому університеті (Німеччина) у 1995, 1996, 1998 рр., у Московському університеті у 1980, 1985, 1988рр.

У 1967 р. ВАК СРСР присудив М. П. Коваленку науковий ступінь кандидата фізико-математичних наук, у 1972 р. — вчене звання доцента. Науковий ступінь доктора фізико-математичних наук присуджено ВАК СРСР у 1984 р., професора по кафедрі теоретичної фізики — у 1984 р. У 1993 р. обраний дійсним членом Академії наук вищої школи

України. З 1990 р. — перший голова новоствореного Одеського фізичного товариства.

Основні напрямки досліджень присвячені теорії невпорядкованого стану, спочатку — класичних рідин, потім — рідких та аморфних металів. В кандидатській дисертації розглянуто кінетику дифузійних процесів поблизу критичного стану і встановлено, що дифузія тут протікає як двохступеневий процес, на відміну від класичної поведінки. Показано також, що всі кореляційні функції концентрації стають далекодіючими поблизу критичного стану і в асимптотиці (на великих відстанях) виражаються через одну функцію, що, зокрема, супроводжується залежністю дифузійних потоків та можливістю керувати дифузійним процесом.

У докторській дисертації показано, що багаточастинкові взаємодії в рідких металах суттєво впливають на їх властивості. Зокрема, коректне визначення швидкості звуку в металі потребує врахування 3- та 4-іонних взаємодій. Знайдено вирази для швидкості звуку та показано, що різність статичної та динамічної стислостей досягається лише за рахунок сумісної дії 2-, 3- та 4-частинкових взаємодій. Запропонований метод розрахунку високочастотних пружних модулів рідких металів з врахуванням багаточастинкових взаємодій. Отримано узагальнене співвідношення Коші, що зв'язує пружні модулі з тиском. Показано, що присутність в металі електронної компоненти та залежність потенціалу ефективної міжіонної взаємодії від густоти призводить до порушення співвідношення Коші, що характерно для рідин з центральносиметричною взаємодією. Розглянуто вплив багаточастинкових сил на електропровідність. Показано, що дифракційна модель, в якій взаємодія електронів враховується лише в той мірі, в якій вона екранує потенціал електроніонної взаємодії, стає несправедливою при виході за рамки борнівського наближення. Розроблено метод знаходження багаточастинкових поправок до борнівського наближення та показано, що інтерференційні ефекти призводять до значної компенсації поправочних членів, що пояснює якісний успіх класичної моделі.

Після захисту докторської дисертації М. П. Коваленко почав займатися теорією аморфних металів (металічних стекол). Існують багаточи-

сельні експериментальні дані про незвичайну поведінку аморфних металів при низьких температурах (40-100К). Разом із своїм колегою Ю. П. Красним він запропонував квазифононну модель, в якій з єдиної точки зору пояснюються особливості низькотемпературної поведінки теплоємності, теплопровідності, електропровідності, магнітних та інших властивостей аморфних металів. Матеріали досліджень аморфних металів знайшли відображення в монографії "Фізика аморфних металів", виданій у ФРН в 2001 р. в співавторстві з проф. Ю.П. Красним (Польща) та У.Креєм (ФРН).

З 1994 р. почав проводити наукові дослідження в галузі менеджменту. В співавторстві з І.М.Коваленко опублікував монографію "Поведение и власть в организации" (2003 р.). Проводить організаційну роботу як член Ради Української Асоціації з розвитку менеджменту та бізнес-освіти.

М. П. Коваленко — автор та співавтор кількох монографій. Належить до відомої школи професора Й. З. Фішера, створеної ним в Одесь-кому університеті у 60-70-ті рр. Голова обласної організації Християнсько-демократичної партії України (з 1997 р.), член президентської ради Всесвітнього клубу одеситів (президент М. М. Жванецький). Соросівський професор (1996).

Пр.:

Transport Properties of Dense Plasma. — Berlin: Akad. Verlag, 1983. — 183 p.; Статистическая теория жидких металлов. — М.: Наука, 1990. — 202 с.; Phonon thermal conductivity of temperatures // Physica. B. — 1992. — Vol.162. — P.122-127; Жидкость // Физ. энциклопедия. — М., 1992. — Т. 2; Thermodynamic properties of amorphous ferromagnetic near the Curie point // Physica. B. — 1993. — Vol.183. — P. 115-122; Розрахунок потенціалу 3-іонних взаємодій в металічному водні // Укр. фіз. журн. — 1995. — Т. 40, № 12. — С. 67-71; The influence of disorder on the superconducting transition temperature of simple amorphous metals // Mol. Phys. Rep. — 1995. — Vol. 11. — P. 143-151; Superconductive properties of simple amorphous metals // Jorn. Honcryst. Sol. — 1996. — Vol. 205-207. — P.669-672; Manyparticle interactions and local structure of the metallic hydrogen at zero pressure // Jorn. Phys. Stadies. — 1997. — Vol.1. — P.585-595; Thermodynamics of amorphous magnets with ferromagnetic and anti ferromagnetic coupling // Physica. B. — 1997. — Vol. 240. — P.173-182; Введение в теорию организаций. — Одесса: Астропринт, 1997. — 246 с.; Phonon contribution to the

absorption of ultrasound in amorphous solids at moderately low temperatures // Physica B. Condensed Matter. — 1998. — Vol.254. — P.92-98; Paramagnetic-diamagnetic interplay in quantum dots for non-zero temperatures // J. Phys. Condensed Matter . — 2001. — Vol.13. — P.2341-4358.; Physics of amorphous metals. — Berlin: Wiley, 2001. — 280 p.; Кореляційний аналіз соціально-психологічних ролей в управлінській команді // Психологія і суспільство. — 2002. — №2. — С.119-125; Поведение и власть в организации. — Одесса: Юрид. лит., 2003. — 317с.

Літ.:

Алтоиз Б. А. Коваленко Николай Павлович // Видные ученые Одессы. — Вып. 7. — С. 30-37; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОВАЛЬ
Ігор Миколайович

Історик

І.М. Коваль народився в Одесі 27 лютого 1955 р. Батько — Коваль Микола Мефодійович учасник та інвалід війни 1941 — 1945 рр., неодноразово нагороджений урядовими нагородами. Після війни його життя пов'язане з розвитком виноградарства та виноробства на Півдні України. Автор багатьох наукових праць, кандидат сільськогосподарських наук. Працював директором Інституту виноградарства і виноробства їм. В.Таїрова, доцентом Одеського сільськогосподарського інституту, а в останні роки — помічник ректора цього вищого наукового закладу. Мати — Коваль (Петрова) Лідія Іванівна багато років працювала в органах внутрішніх справ м.Одеси.

Вищу освіту І.М. Коваль отримав, закінчивши історичний факультет Одеського університету ім. І.І.Мечникова у 1978 р. за фахом — історик, викладач історії та суспільствознавства.

Кандидатом історичних наук (спеціальність 07.00.03. — всесвітня історія) став у 1982 р., захистивши дисертацію у Київському університеті

ім. Т. Шевченка. Доктор політичних наук за спеціальністю 23.00.04. — політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку з 1 черв. 2000 р. Захист відбувся в Інституті світової економіки і міжнародних відносин ПАН України (затв. ВАК України 11 жовт. 2000 р.).

У 1978 — 1983 рр. працював асистентом кафедри нової та новітньої історії Одеського університету. З 1979 до 1983 р. був секретарем комітету комсомолу Одеського держуніверситету (за сумісництвом). У 1983 — 1987 рр. працював секретарем Одеського обкому ЛКСМ України. З 1987 — 1996 рр. — старший викладач, доцент кафедри нової і новітньої історії, виконуючий обов'яки замісника декана історичного факультету ОДУ. У 1990 — 1991 обирався секретарем парткому Одеського держуніверситету (за сумісництвом). З 1996 р. і до теперішнього часу — директор Інституту соціальних наук Одеського університету, доцент кафедри міжнародних відносин. З 1999 р. І.М.Коваль — завідуючий кафедрою міжнародних відносин Одеського університету, з 2001 р. — професор цієї кафедри.

І.М.Коваль з вересня по жовтень 1989 р. проходив наукове стажування у Гаучер коледжі (м. Балтимор, США), а з серпеня по жовтень 1991 р. читав там курс лекцій. З січня по травень 1993 р. отримував Фулбрайтовську стипендію на проведення наукових досліджень та читання лекцій в університетіті Джонса Гопкінса (м. Балтимор, США). З вересеня по грудень 1994 р. проходив наукове стажування у Кеннановському інституті (м. Вашингтон, США), де займався поглибленим вивченням історії Росії і держав СНД. У січні — березні 1996 р. займався розробкою нових учбових курсів у Мерилендському університеті (м. Колледж-Парк, США) (2001), а з січня до березня цього ж року знову мав наукове стажування у Кеннановському інституті (м. Вашингтон, США).

І.М.Коваль належить до Одеської наукової школи істориків — міжнародників, яку заснував академік С.И. Аппатов. Він учасник численних наукових конференцій в Росії, США, Великобританії, Данії, Словенії, Угорщини та Польщі. Багато і напружено працює в різних сферах суспільно-політичного життя: з 1985 р. по теперішній час перебуває політичним оглядачем інформаційно-аналітичних програм телеканалів "АРТ",

“РИО”, “РИАК” держтелебачення м. Одеси; у 1995 — 1999 рр. він — політичний оглядач газети “Слово” (м. Одеса);; з 1998 р. — радник голови Одеської обласної державної адміністрації (м. Одеса); з 1997 р. — український директор Одеської програми прикладного державознавства (разом з університетом штату Мериленд); у 1997 — 1998 рр. — координатор Програми європейських досліджень, за яку одержав грант TEMPUS-TACIS Європейського Союзу.

І.М.Коваль — заслужений діяч науки і техніки України. Він нагороджений почесними грамотами Міністерства освіти і науки України та Одеської обласної ради, почесною відзнакою голови Одеської обласної державної адміністрації. Перебуває членом багатьох міжнародних товариств та організацій: Української асоціації політичних наук (з 1987 р.) ; Асоціації дослідників — міжнародників країн СНД (з 1992 р.); Асоціації досліджень (США) (з 1993 р.); Американської асоціації поглиблених слов’янських досліджень (США) (з 1994 р.).

Має понад 60 наукових публікацій.

Пр.:

Последняя битва “холодной войны”: восточноевропейская политика сверхдержав в концепциях зарубежной политологии (80-е — нач. 90-х гг.). — Одесса, 1999; Критический анализ американской буржуазной историографии:концепции восточноевропейской политики США / І.М.Коваль, С.Й. Аппатов. — К.;Одесса,1984; США: Современная внешнеполитическая мысль. Анализ концепции американской политологии 80-х годов. — Одесса, 1992; Украина и европейская безопасность. — Лондон; Нью-Йорк, 1999; Безопасность европейских государств: проблеми й концепции 90-х гг. — Катовице,1997; Восточно — Центральная Европа, Россия и расширение НАТО. — Гамбург, 1997; Bezpieczenstwo Panstw Europy: Koncepcje i Problemy lat 90. — Katowice: Wydawnitstwo Uniwersytetu Slaskiego, 1997; Die neue Architektur Europas und die Sicherheitsstrategie fьr die Ukraine // Ostmitteleuropa, Russland und eine Osterweiterung der NATO. — Hamburg: Westdeutscher Verlag, 1997; Ukraine and European Security. — London; NewYork: Macmillan Press, 1999.

КОЛЕГАЄВА
Ірина Михайлівна

Фахівець з питань загальної і функціональної стилістики, лінгвістики цілого тексту, контрастивної лінгвістики та проблем вербальної комунікації

І. М. Колегаєва (Савченко) народилась 9 березня 1950 р. в "університетській" родині. Її батько, М. І. Савченко, був директором мінералогічного музею ОДУ, потім доцентом кафедри мінералогії, а мати, В. П. Мазур, працювала старшим викладачем кафедри економічної географії. Атмосфера університету, викладацько-студентське середовище, в якому зростала Іра Савченко, сформували її подальший життєвий шлях, який виявився нерозривно злитим з долею Одеського держуніверситету.

У 1967 р. після закінчення спеціалізованої школи № 121 з поглибленим вивченням англійської мови І. М. Колегаєва вступила до ОДУ на факультет романо-германської філології (в той час факультет іноземних мов), який закінчила з відзнакою у 1973 р. Навчання у блискучого педагога Б. Я. Лебединської великою мірою визначило її професійну підготовку. За часи свого студентського та аспірантського буття І. М. Колегаєва займалася активною громадсько-культурною діяльністю у межах студентського театру англійської поезії, студентського клубу ОДУ. Спілкування з такими авторитетними науковцями як професори М. Г. Соколянський, А. К. Корсаков, Т. О. Бровченко, Е. А. Нушикян і, в першу чергу, професор В. А. Кухаренко, сприяло становленню наукової позиції І. М. Колегаєвої.

У 1977 р. по закінченні аспірантури під керівництвом професора В. А. Кухаренко вона захистила кандидатську дисертацію "Мова романів Френсіса Скотта Фіцджеральда", присвячену лінгвістичним проблемам ідеостиля письменника. Деякі з основних ідей, що були сформульовані в

цій дисертації, а саме погляд на текст як на комунікативний феномен, були плідно розроблені в подальших її дослідженнях.

Особливої уваги заслуговують роботи з порівняльного дослідження наукової і художньої комунікації, проблем формально-графічного членування цілого тексту, комунікативної неоднорідності літературного твору, контрастивного дослідження оригіналу та іншомовних перекладів літературного твору у призмі комунікативного вчення. Внаслідок цієї кропіткої дослідницької діяльності вийшли чисельні статті та наукова монографія "Текст як одиниця наукової і художньої комунікації" (Одеса, 1991). У 1992 р. в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка І. М. Колегаєва захистила докторську дисертацію "Текст в системі наукової та художньої комунікації". Перелік її наукових публікацій становить більш 70 джерел.

Принципово новим в теоретичній концепції І. М. Колегаєвої слід вважати висунуте нею поняття про три комунікативні статуси повідомлення (потенційний, внутрішній і зовнішній), запропоноване термінопоняття "мегатекст", ідею комунікативної первинності/вторинності повідомлення, трактовку текстової парадигми як сукупності всіх трансформаційних варіантів тексту, які обертаються у комунікативному просторі людської спільності.

Як наукове, так і професійне життя І. М. Колегаєвої пов'язане з ОДУ, де вона працювала викладачем, доцентом, професором, з 1994 р. завідувачем кафедри лексикології і стилістики англійської мови, а з 1998 р. призначена також на посаду декана по роботі з іноземними студентами. Протягом кількох десятиріч І. М. Колегаєва навчає студентів ОДУ англійській мові, англійській стилістиці, основам наукових досліджень, основам контрастивних досліджень, теорії вербальної комунікації. Читаючи як основні теоретичні курси, так і спецкурси. І. М. Колегаєва формує свою наукову школу з теорії комунікативної лінгвістики тексту. У межах цієї тематики працюють чисельні аспіранти і здобувачі, захищено 6 кандидатських дисертацій, готуються докторські.

З 1985 р. І. М. Колегаєва активно працює у Спеціалізованій раді з захисту кандидатських дисертацій з філології, з 1999 р. є головою цієї

ради. Багато сил і енергії вона прикладає до видання фахового збірника "Записки з романо-германської філології", головним редактором якого працює з 1997 р. І. М. Колегаєва багато разів виїжджала до вузів України та зарубіжжя для опанування дисертаціями та читання лекцій з комунікативної теорії тексту і культурознавчих аспектів лінгвістики тексту (Москва, Київ, Запоріжжя, Херсон, Львів та ін.).

І. М. Колегаєва — людина неабиякого громадсько-наукового темпераменту, вона веде широку суспільну діяльність, очолює регіональні філії міжнародних асоціацій IATEFL та TESOL, які поєднують українських викладачів англійської мови як іноземної. Професор І. М. Колегаєва тісно співпрацює з Британською Радою та Американським Домом в Україні, налагоджуючи плідні зв'язки між цими організаціями і ОДУ, внаслідок чого поповнюються бібліотечні фонди факультету РГФ, поширюються країнознавчі матеріали, читаються курси лекцій професорами із США і Великої Британії.

І. М. Колегаєва сама неодноразово бувала в цих та інших країнах зарубіжжя на наукових конференціях, семінарах, літніх лінгвістичних школах тощо, завжди повертаючись з новими науковими зв'язками та ідеями для їх подальшої розробки в стінах рідного Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

Пр.:

Индивидуально-художественный стиль и его исследование / И. М. Колегаева и др. — К.; Одесса: Вища шк., 1980; Объемно-прагматическое членение научного и художественного текста малой формы // Развитие и обучение иностранным языкам. — М., 1991; Текст как единица научной и художественной коммуникации. — Одесса, 1991; Літературний твір і іншомовна читацька аудиторія: (Комунікативні аспекти трансформації тексту) // Щоріч. зап. з укр. мовознавства. — Одеса, 1996. — № 3; Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту // Мовознавство. — 1996. — № 1; Феномен коммуникативного посредничества и его роль в становлении филолога // Зап. з ром.-герм. філології. — Одеса, 2000. — № 7.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОЛМАКОВ
Віктор Павлович

Криміналіст

В. П. Колмаков народився 29 вересня 1913 р. в с. Велика Іня Краснодарського краю в сім'ї селянина. З 1927 р. працював у колгоспі, в шахті. Після закінчення робітфаку в 1932 р. вступив до Ленінградського юридичного інституту. У 1935 р. був направлений на слідчу роботу в Сибір і переведений на заочне відділення Свердловського юридичного інституту, який закінчив у 1936 р. За короткий час став кращим слідчим Західно-Сибірського краю. Згодом працював прокурором району, військовим слідчим, помічником прокурора Новоросійська, заступником директора Харківського філіалу Всесоюзного юридичного заочного інституту, помічником прокурора Харківської обл.

З 1938 до 1941 р. В. П. Колмаков навчався в аспірантурі кафедри криміналістики і судової медицини Харківського юридичного інституту. Тоді ж почалася його педагогічна діяльність. У 1939 р. вийшла у світ його перша надрукована наукова робота — стаття "Больше внимания криминалистике". 23 червня 1941 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему "Методика расследования дел об убийствах с расчленением трупа".

Під час війни В. П. Колмаков був прокурором дивізії, слідчим військової прокуратури фронту, експертом-криміналістом судово-медичної лабораторії. З 1945 р. — старший науковий співробітник Харківського науково-дослідного інституту судової експертизи ім. Н. С. Бокаріуса, а з 1946 р. протягом 20 років — його директор. Одночасно він з 1946 до 1957 р. працював доцентом кафедри карного процесу, а з 1952 до 1957 р. — завідувачем кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту. Крім цього, він викладав криміналістику на Харківських всесоюзних курсах Прокуратури СРСР, першим директором яких був.

У 1962 р. В. П. Колмаков захистив докторську дисертацію, присвячену методиці розслідування і попередження злочинів проти життя, а в 1964 р. йому присвоєне звання професора.

У 1957 р. В. П. Колмаков був у спецвідрядженні в Китайський Народній Республіці. Ряд його робіт в цей період було перекладено китайською мовою.

У 1967 р. В. П. Колмаков перейшов на роботу в Одеський університет, де працював завідувачем кафедри криміналістики, карного права і процесу, деканом юридичного факультету до дня своєї смерті 20 березня 1973 р.

Протягом багатьох років вчений успішно здійснював підготовку кадрів криміналістів. Біля 30 учнів В. П. Колмакова стали кандидатами наук, деякі з них захистили докторські дисертації. В. П. Колмаков був членом редколегій або редактором багатьох збірників наукових робіт, що видавалися у Москві, Києві, Харкові та Одесі, протягом 9 років був відповідальним редактором українського республіканського міжвідомчого збірника "Криминалистика и судебная экспертиза", організатором багатьох наукових конференцій. Вчений написав ряд глав до багатьох підручників з криміналістики, був одним з авторів і редактором підручника "Радянська криміналістика" (1973).

Він був нагороджений 7 медалями за заслуги в розвитку криміналістики і судової медицини.

За 35 років наукової діяльності В. П. Колмаков опублікував біля 130 робіт, у більшості яких підтримувалися і розвивалися найважливіші і найактуальніші проблеми теорії і практики радянської криміналістики.

Вперше він почав розробку криміналістичної профілактики злочинів. У роботі "Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений" (1961) ним було дано визначення предмету криміналістичної профілактики, накреслено перспективи його розвитку, передбачено виділення цього предмету в самостійну частину науки криміналістики.

Багато уваги професор В. П. Колмаков приділяв вченню про ідентифікацію. Цьому питанню була присвячена його робота "Криминалистическая идентификация как способ доказывания в уголовном и гражданском

судопроизводстве" (1966). В. П. Колмаков створив розгорнуту методику ідентифікації особистості; показав шляхи її використання з упровадженням різних об'єктів — речових доказів, а також сформулював тактичні особливості проведення опосередкованої ідентифікації.

Значна частина робіт професора В. П. Колмакова була присвячена проблемам слідчої практики. Так у роботі "Следственный эксперимент на предварительном следствии" (1949) разом з Л. Є. Ароцкером він обгрунтував необхідність закріплення слідчого експерименту в карно-процесуальному законі як самостійній слідчій дії. В наступних роботах він класифікував його різновиди в залежності від межи і характеру пояснювальних даних і розглянув особливості його утворення.

Ще у 1948 р. В. П. Колмаковим було підняте і в подальшому розвинуте питання про внутрішню переконаність судового експерта. Він стверджує, що внутрішнє переконання судового експерта повинне базуватись на науковому вивченні об'єктивних даних, одержаних у результаті всебічного і детального дослідження.

В. П. Колмаков сформулював тактичні принципи підготовки матеріалів на судову експертизу і висвітлив ряд питань, що вирішуються різноманітними видами криміналістичних експертиз, прийоми підготовки досліджуваних об'єктів.

Ряд робіт вченого присвячено методикам експертного криміналістичного дослідження. Зокрема, він одним із перших в радянській криміналістиці звернув увагу на можливості експертного дослідження мікрослідів і мікронакладок, на специфіку виробництва певних трасологічних експертиз, віднесених ним до "судово-медичної трасології".

Великого значення В. П. Колмаков надавав якості експертних висновків. У зв'язку с цим у роботі "Методы контроля в учреждениях судебной экспертизы за качеством экспертных заключений" (1967) ним була запропонована програма перевірки висновків.

Питанням експертної профілактики злочинів присвячена робота В. П. Колмакова "Форми діяльності установ судової експертизи по попередженню злочинів".

В. П. Колмаков по праву вважається одним із основних творців наукової

криміналістичної методики розслідування злочинів проти життя. Серед робіт на цю тему слід відзначити "Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни" (1956), "Осмотр места происшествия по делам о преступлениях против жизни" (1957), "Приемы использования мелких предметов — вещественных доказательств для установления личности по делам о преступлениях против жизни" (1957).

У ряді робіт В. П. Колмакова знайшли висвітлення також питання розслідування і попередження крадіжок державного і суспільного майна, зокрема — шляхом підробки документів.

Життя В. П. Колмакова було повністю присвячене розвитку вітчизняної юридичної науки. Цінні роботи дослідника істотно збагатили криміналістику, створили йому ім'я видатного вченого-криміналіста.

Пр.:

О методах идентификации расчлененного трупа. — Харьков, 1947. — 26 с.; К методике криминалистической экспертизы печатей, штампов и оттисков их // Проблемы криминалистики и судебной экспертизы. — Харьков, 1948. — С. 57-67; Неотложные действия при расследовании разбоев // Криминалистика и судебная экспертиза. — Харьков, 1950. — Вып.3. — С. 27-41; Методика расследования убийств // Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. С. П. Митричева, П. И. Тарасова-Родионова. — М., 1952. — Ч. 2. — С. 124-141; Некоторые вопросы судебной медицины вещественных доказательств по делам о преступлениях против жизни // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1957. — С. 5-12; Badania dowodyw reczowych w sprawach o prestkpstwach przeciwno їyciu ciowieka // Probl. kryminalistyki. — 1960. — № 23. — S. 108-113; Kap.9. Das Untersuchungseksperiment. Kap.10. Durchsuchung und Beschlagnahme // Kriminalistik. — Berlin, 1961. — S. 306-336; Расследование убийств // Советская криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. С. П. Митричева, М. П. Шаламова. — М.,1962. — С. 17-41; Актуальні питання тактики первісних (невідкладних) слідчих дій// Рад. право. — 1965. — № 5. — С. 43-46; Следственный осмотр. — М.: Юрид. лит., 1969. — 196 с.; Основы тактики идентификационных следственных действий. — Одесса, 1970. — 172 с.; Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика: Підруч./ За ред. В. П. Колмакова. — К.: Вища шк.,1973. — 296 с.; Идентификационные действия следователя. — М.: Юрид. лит., 1977. — 111 с.

Літ.:

Виктор Павлович Колмаков, 1913-1973: (Библиография) / Сост. Е. М. Зенькова; Вступ. ст. И. В. Постика. — Одесса, 1975. — 13 с.; Колмаков Виктор Павлович // Белиин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. — М., 1997. — С. 95; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. В. Постіка

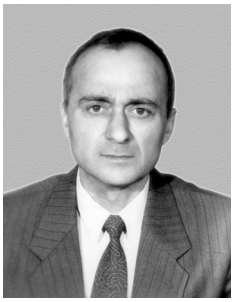

КОЛЯДА
Віктор Іванович

Математик

В. І. Коляда закінчив Одеський університет у 1970 р. і аспірантуру у 1973 р. по кафедрі математичного аналізу (науковий керівник Е. О. Стороженко).

Перші наукові результати про швидкість сумовності ортогональних рядів В. І. Коляда отримав ще будучи студентом третього курсу, а дипломна робота вміщувала завершальні остаточні результати з цієї тематики, чим було підведено підсумок зусиль багатьох математиків.

Кандидатська дисертація "Скорость сходимости и суммируемости ортогональных рядов и вложения некоторых классов функций многих переменных" (1973), крім названих вище питань, присвячена теорії викладень деяких класів функцій. Цією тематикою з кінця 60-х рр. займалася група московських математиків під керівництвом П. Л. Ульянова. Одна із задач — знаходження необхідної і достатньої умови вкладання класів в Lp не піддавалась розв'язанню. В. І. Коляда вдало ввів нову структурну характеристику функції багатьох змінних (згодом названу його ім'ям) і успішно розв'язав задачу. Подальша наукова робота пов'язана з розвитком теорії вкладень у зв'язку з вивченням метричних властивостей функцій — оцінок незростаючих переставлень, середніх інтегральних коливань і максимальних функцій, що вимірюють локальну гладкість, суттєвої неперервності і близьких континуальних властивостей. Отримані результати склали зміст докторської дисертації "Теоремы вложения и метрические свойства функций" (1987), яку В. І. Коляда захистив у Московському університеті.

Після захисту докторської дисертації В. І. Коляда продовжив активно вести наукову роботу. Він отримав важливі результати з теорії функціональних просторів: оцінки переставлень функцій і перетворень Фур'є, нерівності типу Хаусфорда-Юнга і Пелі для ортогональних рядів з век-

тор-значними коефіцієнтами та ін. Головним результатом роботи стало встановлення точних нерівностей різних метрик для найкращих наближень; необхідних та достатніх умов для вкладень з граничним показником багатовимірних ліпшицевих просторів; нерівностей різних метрик для модулів неперервності та ін.

Протягом багатьох років В. І. Коляда викладав дворічний курс математичного аналізу на прикладному і класичному відділах механіко-математичного факультету ОДУ. Його лекції відрізняються глибиною і надзвичайною чіткістю. Написані ним тексти лекцій "Анализ на многообразиях" (1977, 1980) являють собою виклад основ диференціального та інтегрального числення функцій багатьох змінних із сучасних позицій, користуються у студентів великою популярністю. В. І. Коляда успішно керує аспірантами, п'ять його учнів захистили кандидатські дисертації. В. І. Коляда організував в Одеському університеті Спецраду із захисту докторських дисертацій і був головою цієї ради в 1993—1994 рр. Брав участь у роботі міжнародних конференцій.

З 1998 р. В. І. Коляда працює в Іспанії. Активно співпрацює з математиками різних країн.

Пр.:

О вложении в классы φ (L) // Изв. АН СССР. Сер. мат. — 1975. — Т. 39, № 2. — С. 418-437; Анализ на многообразиях: Тексты лекций. — Одесса, 1977. — Вып. 1. — 56 с.; Теоремы вложения и неравенства разных метрик для наилучших приближений // Мат. сб. — 1977. — Т. 101, № 2. — С. 195-215; О вложении в классы H^{ω}_{p} // Мат. сб. — 1985. — Т. 127, № 2. — С. 352-383; О соотношениях между модулями непрерывности в разных метриках // Тр. МИАН. — 1988. — Т. 181. — С. 117-136; Перестановки функций и теоремы вложения // Теория функций и приближений: Тр. 4-й Саратов. зимней шк. — Саратов, 1991. — С. 12-21; On differential properties of the reargagements of functions // Proceedings of the 1-st USA-USSR Intern. conf. on appr. theory, 1991; О вложении пространств Соболева // Мат. заметки. — 1993. — Т. 54, № 3. — С. 48-71; Rearrangements of functions and embeddings of anisotropic spaces of the Sobolev type // East Yorn. on Approximations. — 1998. — Vol. 4, № 2. — P. 111-199.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Е. А. Стороженко

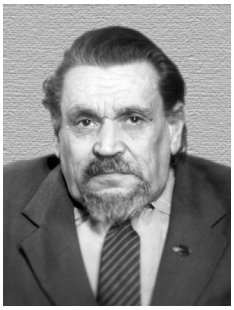

КОМАРОВ
Микола Сергійович

Астроном

М. С. Комаров народився 16 червня 1938 р. у Сестрорецьку (Ленінград). У 1955 р. закінчив середню школу в Одесі і в тому ж році вступив на фізико-математичний факультет Одеського державного університету. Він ще у шкільні роки мав інтерес до астрономії та займався в астрономічному гуртку Астрономічної обсерваторії під керівництвом Б. В. Новопашенного. Брав активну участь у спостереженнях змінних зірок. В студентські роки М. С. Комаров також активно спостерігав штучні супутники Землі та змінні зірки.

З серпня 1960 р. почалася його трудова діяльність в Астрономічній обсерваторії. Він проводив спостереження змінних зірок на позаміській базі "Маяки" Астрономічної обсерваторії держуніверситету. З 1961 до 1963 р. навчався в аспірантурі кафедри астрономії під керівництвом професора В. П. Цесевича, де знайшов свій остаточний науковий напрямок — зоряна спектрометрія. У 1968 р. М. С. Комаров захистив кандидатську дисертацію на тему "Спектральні та кінематичні особливості "металевих" зір".

З 1968 до 1970 р. займав посаду завідувача відділу астрофізики, а потім, після реорганізації обсерваторії у науково-дослідний інститут "Астрономічна обсерваторія", став завідувачем відділу астроспектроскопії.

Уперше в СРСР під керівництвом М. С. Комарова в Астрономічній обсерваторії розпочалися регулярні спостереження зір у близькому інфрачервоному діапазоні довжин хвиль з метою дослідження розподілу енергії у спектрах їх випромінювання. Для успішного розв'язання цього завдання при особистій участі М. С. Комарова були збудовані спостережні бази у Туркменії, Кабардино-Балкарії, Вірменії, Бурятії, розроблені нові методи спостережень та обробки матеріалів спостережень, сконструйо-

вані та збудовані спектрометри, термоелектричні охолоджувачі фотоелектронних приладів. Вийшло три монографії: “Фотометрический и спектральный каталог ярких звезд”, “Спектрофотометрия звезд в диапазоне 500—900 нм”, “The Spectrophotometric Star Catalogue”. З 1975 р. М. С. Комаров має звання — старший науковий співробітник.

Крім постійно діючих експедицій по спостереженню випромінювання зірок М. С. Комаров організував експедиції для спостережень сонячних затемнень — у 1968 р. поблизу Туапсе, у 1981 р. на Сахалін, а у 1990 р. на Чукотку. Брав участь в експедиціях по спостереженню сріблястих хмар; по вивченню астроклімату у південних районах Одеської обл. та Киргизії з метою побудови Української Астрономічної обсерваторії і Астрономічної обсерваторії АН Киргизії.

За ініціативою М. С. Комарова, А. А. Сапара (Естонія) та Я. Страуме (Латвія) з 1976 р. була сформована робоча група з інтерпретації спектрів випромінювання зір. Ця група майже щороку збиралась у різних астрономічних закладах СРСР, що сприяло розповсюдженню сучасних методів обробки спектрів з різною спектральною роздільною здатністю, пакетів програм для обробки спектрів. М. С. Комаров був ініціатором впровадження в обсерваторії ЕОМ для спостережень та обробки даних спостережень спектрів випромінювання зірок; почав дослідження змісту хімічних елементів у атмосферах холодних зір-гігантів та надгігантів; розробив методи отримання фундаментальних характеристик цієї групи зірок. М. С. Комаров створив школу досліджень фізики атмосфер холодних зір, виховав плеяду спеціалістів у цих напрямках астрофізики, які працювали у різних астрономічних закладах, у тому числі і в Одеській Астрономічній обсерваторії. Він розробив та читав новий курс — астроспектроскопія. Мав аспірантів та здобувачів.

У 1989 р. М. С. Комаров успішно захистив докторську дисертацію “Структура атмосфер холодних зір-гігантів”, а у 1996 р. йому присвоєне вчене звання професора Одеського університету. Надрукував монографію “Холодні зірки-гіганти”.

М. С. Комаров автор понад 200 робіт (у тому числі 4 монографій) в галузі абсолютної спектрофотометрії, вивчення фізики холодних зір-

гігантів та еволюції хімічних елементів. Він є співавтором 10 авторських свідоцтв, нагороджений знаком “Изобретатель СССР”.

М. С. Комаров є членом Міжнародного Астрономічного Союзу, засновником та членом Європейського та Одеського Астрономічних товариств, Української Астрономічної асоціації, спеціалізованих рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій та декількох редколегій астрономічних видань.

Пр.:

Фотометрический и спектральный каталог ярких звезд. — К.: Наук. думка, 1979. — 536 с.; Спектрофотометрия звезд в диапазоне 550—900 нм. — К.: Наук. думка, 1983. — 312 с.; Холодные звезды-гиганты. — Одесса: Астропринт, 1998. — 240 с.

Літ.:

Каретников В. Г. Астрономия в городе Одессе за 200 лет // Страницы. — Ч. 1. — С. 6-20; Переверзенцев А. Ф. История развития автоматизированных систем наблюдения // Там же. — Ч. 4. — С. 122-127; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОНДАКОВ
Никодим Павлович

Доктор теорії та історії мистецтв, заслужений професор і ординарний академік Академії наук Росії

Н. П. Кондаков народився 1 листопада 1844 р. в Новооскольському повіті Курської губ. Його батько був кріпаком князів Трубецьких. Прослуживши довгий час управителем маєтками, батько вченого був відпущений на волю. Н. П. Кондаков початкову освіту отримав у парафіяльній школі в Москві. Після цього закінчив другу московську гімназію. У 1861 р. він вступив до Московського університету на історико-філологічний факультет. В університеті з великим захоп-

ленням слухав лекції Ф. І. Буслаєва, блискучого спеціаліста в галузі давньоруського мистецтва.

З 1865 до 1870 р. Никодим Павлович викладав російську мову та словесність у другій московській гімназії і в Александрівському військовому училищі. Він також читав історію та археологію в Московській школі живопису та скульптури. Перші наукові праці Н. П. Кондакова з'явилися у 1866 р. у збірці "Сборник на 1866 г., изданный обществом древнерусского искусства при Московском Публичном музее" (статті "Древнерусские храмы", "Православное искусство Сербии", "Англо-саксонский крест"). У 1867 р. вчений вперше виїхав за кордон до Німеччини для ознайомлення з античним мистецтвом.

У 1871 р. Н. П. Кондаков отримав кафедру теорії та історії мистецтв в імператорському Новоросійському університеті. Університет був ще дуже молодий, а курси цієї кафедри передбачалося читати студентам лише з третього року навчання. Таким чином, Н. П. Кондаков став першим викладачем кафедри. Обраний 30 травня 1870 р. на посаду виконуючого обов'язки доцента, Н. П. Кондаков був відряджений до Москви для вчених занять та складання магістерського іспиту.

Працювати в Одесі він почав у 1871/72 учб. р. Програмна лекція містила в собі глибокий аналіз основних напрямків вивчення історії мистецтва в Європі за попередні 30—40 років. 22 грудня 1873 р. Н. П. Кондаков захистив у Московському університеті магістерську дисертацію "Памятник Гарпии из Малой Азии и символика греческого искусства", а 19 січня 1874 р. був затверджений доцентом Новоросійського університету. З початку 80-х рр. Н. П. Кондаков активно відвідував археологічні розкопки в Росії. В 1873 р. він вирушив до Грузії для вивчення архітектури грузинських церков. Результатом цієї подорожі стала робота "Древняя архитектура Грузии", опублікована в 6 т. "Трудов Московского археологического общества" (1886). Н. П. Кондаков був одним з найактивніших членів Одеського товариства історії та старожитностей. В той час Никодим Павлович приділяв багато уваги раціональній організації Одеської школи малювання.

З 1 травня 1875 до 1 листопада 1876 р. Н. П. Кондаков перебував в

закордонному відрядженні для вивчення пам'ятників візантійського мистецтва та іконографії. У 1876 р. була надрукована його капітальна праця "История византийского искусства и иконография по миниатюрам греческих рукописей". Цей твір був удостоєний золотої медалі Російського археологічного товариства. В тому ж 1876 р. імператорська Археологічна комісія обрала його своїм членом. "Историю византийского искусства" Н. П. Кондакова було перекладено на французьку мову. Вона побачила світ у виданні "Міжнародна бібліотека мистецтв". У 1877 р. в Московському університеті йому було присуджено докторський ступінь за цю працю. За нею з'явилося багато інших.

Вчена рада Новоросійського університету обрала Н. П. Кондакова спочатку екстраординарним (10 березня 1877 р.), а потім ординарним (19 березня того ж року) професором. В Новоросійському університеті Н. П. Кондаков читав багато різних курсів з теорії та історії мистецтв, у тому числі давньоруського. Двоє його учнів, Є. К. Редін і Д. В. Айналов, були нагороджені у 1888 р. золотою медаллю за твір про живопис Київського Софійського собору. Їх було залишено при університеті з відрядженням до Петербургу до Н. П. Кондакова, якого з 1 січня 1888 р. було переведено ординарним професором до Петербурзького університету. Одночасно він почав викладання на Вищих жіночих курсах і став старшим хранителем Ермітажу.

У 90-ті р. Н. П. Кондаков, активний співробітник імператорської Археологічної комісії, вважався визнаним лідером російських археологів та істориків мистецтва. Петербурзький період став часом розквіту його наукової та викладацької діяльності. В останні роки свого життя, маючи слабке здоров'я, він час від часу жив у Ялті. Поїхавши до Криму у 1917 р. він опинився внаслідок бурхливих політичних подій відрізаним від центру. У 1918 р. Н. П. Кондаков знову приїхав до Одеси. Тут він прочитав низку лекцій і закінчив третій том "Иконографии Богоматери", присвячений італійському мистецтву. Майже одночасно він виклав результати своїх іконографічних досліджень у нарисі "Русская икона". У 1920 р. він залишив Одесу, а дещо пізніше після короткочасного перебування в Константинополі та Варні осідає в Софії. Звідси за запрошенням Кар-

лова університету Н. П. Кондаков переїхав до Праги (1922). У Празькому університеті до кінця своїх днів Н. П. Кондаков читав курс середньовічного мистецтва Східної Європи.

Помер Н. П. Кондаков 17 лютого 1925 р.

Дослідження Н. П. Кондакова охоплювали різноманітний матеріал: фрески й мозаїки, мініатюри та ікони, пам'ятники прикладного мистецтва, скульптури та архітектурні твори, археологічний матеріал. Наукові переконання Н. П. Кондакова були типовими для багатьох істориків XIX ст. В методологічному відношенні він схилявся до історизму, який був притаманний класичній німецькій школі. Для неї був характерний своєрідний культ індивідуальності та неповторності історичного факту. Вчений володів невичерпним фактичним матеріалом і був створювачем іконографічного методу в російському мистецтвознавстві. Серед російських істориків свого часу Никодим Павлович Кондаков займає одне з найпочесніших місць. Йому вдалося збагатити систему історичних наук новим розділом — історією візантійського мистецтва. При цьому він не спирався майже ні на яку традицію. Його наукова діяльність охоплює близько 60 років. Учнями Н. П. Кондакова були: Я. І. Смирнов, Д. В. Айналов, С. А. Жебельов, Є. К. Редін, Ф. І. Шмідт, які увійшли до історії російського академічного мистецтвознавства та історіографії.

Пр.:

История византийского искусства и иконографии по миниатюрам греческих рукописей. — Одесса, 1876; Мозаики мечети Кахрие Джамиси в Константинополе. — Одесса, 1881; Византийские церкви и памятники Константинополя. — Одесса, 1887; Византийские эмали. — СПб., 1892; Русские клады. Исследования древностей Великокняжеского периода. — СПб., 1896. — Т. 1; Русские древности и памятники искуссва. — СПб., 1889-1897. — Вып. 1-6; О научных задачах истории древнерусского искусства. — СПб., 1899; Памятники христианского искусства на Афоне. — СПб., 1902; Иконография Господа Бога и Спаса Нашего Иисуса Христа. — СПб., 1905; Македония. Археологическое путешествие. — СПб., 1909; Иконография Богоматери: В 2 т. — СПб.; Пг., 1914-1915; Русская икона: В 4 т. — Прага, 1928-1933; То же на англ. мові — Лондон, 1927; Воспоминания и думы. — Прага, 1927; Очерки и заметки по истории средневекового искусства и культуры. — Прага, 1929.

Літ.:

Гулевич С. В. Исторические записки о 50-летии московской 2-й гимназии, 1835-

1885. — М., 1885. — 328 с.; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 302-305; 30 лет служебной деятельности проф. Кондакова // Новорос. телеграф. — 1896. — № 6934, 6990, 7009; Редин Е. К. Проф. Н. П. Кондаков. — СПб., 1896; Биогр. словарь СПб. ун-та. — Т. 1. — С. 337-340; Венгеров. Источники. — Т. 3; Галерея выдающихся государственных, общественных и торгово-промышленных деятелей России. — СПб., 1905. — 166, 62 с.; Академик Н. П. Кондаков // Православная богословская энциклопедия: В 12 т. — Пг., 1900-1911. — Т. 12; Кондаков Н. П. // Полный правосл. богосл. энцикл. словарь: В 2 т. — СПб., 1913. — Т. 1. — С. 1438-1439; Кондаков С. Н. Юбилейный справочник имп. Академии художеств, 1764-1914: В 2 ч. — СПб., 1914. — Ч. 1; Имп. Моск. археол. о-во. — Т.2, ч. 1; Белов А. А. Академик Н. П. Кондаков: К 50-летию его учен. деятельности // Ист. вестн. — 1916. — Ноябрь. — С. 454-463; Н. П. Кондаков: К 80-летию со дня рождения. — Прага, 1924; Успенский Ф. И. Памяти Н. П. Кондакова // Изв. АН СССР. Сер. 6. — 1925. — № 9/11. — С. 567-576; Лазарев В. Н. Н. П. Кондаков. — М., 1925. — 47 с.; Vernadskij G. Y. N. P. Kondakov // Сб. ст. по археологии и византиноведению, изд. семинарием им. Н. П. Кондакова. — Прага, 1926. — № 6; Айналов Д. В. Академик Кондаков как историк искусства и методолог // Там же. — 1928. — Т. 2; Архив АН СССР. Обозрение архивных материалов: В 3 т. — М.; Л., 1933-1950. — Т. 1; АН СССР. — Т. 1. — С. 81; Масленицын С. Академик Н. П. Кондаков // Искусство. — М., 1981. — № 7. — С. 62-67; Кызласова И. Л. История изучения византийского и древнегреческого искусства в России. Ф. И. Буслаев, Н. П. Кондаков: методы, идеи, теории. — М., 1985; Вздорнов Г. И. История открытия и изучения русской средневековой живописи. XIX в. — М., 1986; Кызласова И. Л. Из эпистолярного наследия Н. П. Кондакова // Археогр. ежегодник, 1988. — М., 1989. — С. 210-222; Архивы русских византинистов в Петербурге. — СПб., 1995; Н. П. Кондаков и его время. — М., 1996; Мир Кондакова. — М., 1996; Рус. зарубежье. Золотая кн. эмиграции. — С. 303-305; Шевелев С. Академик двух академий // Вестн. региона. — 2000. — 25 февр.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. О. Радзіховська

КОНІКОВ
Євген Георгійович

Геолог, гідрогеолог

Є. Г. Коніков народився 30 серпня 1954 р. в робітничій сім'ї в Одесі. Батько Георгій Олександрович — корінний одесит у п'ятому поколінні. У 1961—1971 рр. навчався в школі, яку закінчив з відзнакою. В тому ж році вступив на геолого-географічний факультет Одеського держуніверситету ім. І. І. Мечникова, який закінчив у 1976 р. За розподілом у тому ж році почав працювати інженером в Проблемній науково-дослідній лабораторії інженерної геології узбережжя моря, водосховищ та гірських схилів (ПНДЛ-І) ОДУ. З 1977 до 1980 р. — молодший науковий співробітник ПНДЛ-І. Протягом 1981 р. знаходився в цільовій аспірантурі ОДУ. З 1982 р. — старший науковий співробітник, а з 1985 р. — завідувач сектору "Прогнозування інженерно-геологічних процесів" ПНДЛ-І.

У 1983 р. Є. Г. Коніков захистив кандидатську дисертацію на тему "Склад, будова, властивості та порові води глинистих лиманно-морських відкладів південно-західної частини Чорного моря". Одержав наукове звання — старшого наукового співробітника в 1989 р. У лютому 1993 р. перейшов на посаду завідувача ПНДЛ-І.

Педагогічну діяльність розпочав у 1993 р. на посаді доцента (за сумісництвом) кафедри інженерної геології та гідрогеології. З серпня 1994 р. обіймає посаду заступника декана геолого-географічного факультету ОДУ. В 1995 р. захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора геолого-мінералогічних наук "Вплив умов осадконакопичення і літогенезу на фізико-механічні властивості морських і лиманно-лагунних відкладів Азово-Чорноморського басейну". З 1996 р. працює на посаді професора кафедри інженерної геології та гідрогеолгії.

Є. Г. Коніков входить до складу бюро Наукової ради з інженерної

геології Академії інженерних наук України; член експертної ради Міносвіти України "Проблеми моря та водних ресурсів" (1996); з 1989 р. — член Спеціалізованих вчених рад з присвоєння наукових ступенів кандидата та доктора геолого-мінералогічних наук; член Нью-Йоркської Академії наук (1995); є членом міжнародних асоціацій: EUCC та EUROCOAST — Україна.

Сфера наукових інтересів Є. Г. Конікова охоплює проблеми четвертинної геології Азово-Чорноморського басейну, моделювання та прогнозування інженерно-геологічних процесів, оцінки техно-природних та екологічних ризиків. У нинішній час він очолює наукову школу з методології прогнозування небезпечних геологічних процесів і явищ на підставі методів природного моделювання, заснованих Л. Б. Розовським та В. М. Воскобойниковим.

Пр.:

О формировании строения и свойств лиманно-морских илов Северного Причерноморья в течение полувека / Коников Е. Г., Воскобойников В. М., Кофф Г. Л., Коломенский Е. Н. // Инж. геология. — 1980. — № 4. — С. 39-40; Геодинамическая модель и закономерности формирования инженерно-геологических условий платформенного шельфа внутреннего моря / Коников Е. Г., Воскобойников В. М., Леонов Ю. В. // Тез. докл. I Всесоюз. съезда инженеров-геологов. — К., 1988. — С. 21-23; Инженерная геология СССР. Шельфы СССР / Под общ. ред. Е. М. Сергеева. — М.: Наука, 1990. — 240 с.; Гидрогеохимическая эволюция Азово-Черноморского бассейна в позднем плейстоцене и голоцене // Океанология. — 1993. — Т. 33, № 2. — С. 217-223; Диффузионная проницаемость и прогнозирование солепереноса в лиманно-морских грунтах // Геоэкология. — 1993. — № 6. — С. 43-58; Особенности формирования инженерно-геологических свойств глинистых лиманно-морских голоценовых грунтов // Там же. — 1994. — № 3. — С. 52-68; Типизация геологических тел шельфа Азово-Черноморского бассейна как основа структурных моделей геологической среды // Там же. — 1995. — № 6. — С. 91-104; Моделирование структуры и прогнозирование изменчивости свойств массивов лиманно-морских грунтов на основе метода обобщенных переменных // Тр. 3-й Укр. конф. по механике грунтов и фундаментостроению. — Одесса, 1997. — С. 273-276; Моделирование процессов массопереноса в поровых водах и эпигенетического засоления лагунно-лиманных отложений Северного Причерноморья / Коников Е. Г., Лиходедов О. Г., Гловацкий А. Б. // Геоэкология. — 1998. — № 6. — С. 116-126.

Літ.:

Коников Євген Георгійович // Вчені вузів Одеси. — Вип. 2: Геологи, географи / ОДНБ ім. М. Горького. — 2001. — С. 124-126; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОНОНОВИЧ
Олександр Костянтинович

Астроном

Вже у перші роки свого існування Новоросійський університет прагнув створити свої власні кадри вчених. Коли О. К. Кононович в 1871 р. закінчив Новоросійський університет і отримав ступінь кандидата (це був четвертий випуск університету), його відразу ж було залишено при університеті для підготовки до отримання вченого ступеня магістра.

Народився О. К. Кононович 12 лютого 1850 р. в Таганрозі, де його батько служив митним чиновником. Тут же він пройшов половину курсу гімназії, а після переїзду родини до Одеси отримав середню освіту в Рішельєвській гімназії в 1867 р. Відразу ж після закінчення гімназії О. К. Кононович вступив до Новоросійського університету і ще студентом спеціалізувався з астрономії. Його студентська робота з обчислення затемнень 1870 р. була відзначена відмінними відгуками.

Навесні 1873 р. він блискуче склав магістерські іспити і отримав відрядження до Німеччини. Посилаючи О. К. Кононовича за кордон, Рада університету мала метою розвиток астрофізичних досліджень. Він почав своє відрядження з відвідання Берліну, де слухав лекції Г. Гельмгольца і Титьєна і працював у професора В. Ферстера в обсерваторії і в Обчислювальному інституті. Після цього він переїхав до Лейпцигу, де вивчав астрофотометрію у Й. Цельнера, що стала його основною спеціальністю, і продовжував теоретичні роботи під керівництвом Г. Брунса. Академік А. Ауверс запропонував О. К. Кононовичу тему для дисертації “Обчислення орбіти подвійної зірки α Діви”.

У 1876 р. О. К. Кононович повернувся до Одеси. Університет не зміг надати йому роботу: всі штатні місця були зайняті. О. К. Кононович, що був зобов’язаний відслужити призначений термін у відомствах Міністерства народної освіти, став учителем математики і фізики Рішельєвської

гімназії. Незважаючи на велику зайнятість, він не припиняв наукової роботи і уривками писав свою магістерську дисертацію.

У 1877 р. він був обраний дійсним членом Новоросійського товариства природознавців. Керівниками цього товариства були в той час І. І. Мечников та М. О. Умов. Вже у 1876 р. О. К. Кононович опублікував дослідження на тему "Засоби обчислення орбіт подвійних зірок". Через чотири роки з'явилась друга робота "Обчислення орбіти подвійної зорі γ Діви". Ці два дослідження являли собою дві частини магістерської дисертації, що була ним успішно захищена в Новоросійському університеті у 1880 р. Захист О. К. Кононовичем дисертації і вихід Л. Х. Беркевича, завідувача кафедри астрономії, у відставку за вислугою років відкрили молодому вченому дорогу до самостійної науково-педагогічної діяльності.

У 1881 р. О. К. Кононовичу було запропоновано зайняти кафедру астрономії зі званням доцента. Його кандидатура була підтримана видатним російським вченим академіком Ф. О. Бредіхіним і О. К. Кононович зміг залишити роботу вчителя і цілковито віддатися викладацькій та науковій роботі в університеті. Прийнявши на себе керівництво Астрономічною обсерваторією, О. К. Кононович не знайшов у ній умов, необхідних для проведення інтенсивної дослідної роботи. Його інтереси лежали в області астрофізики, а обладнання було в основному астрометричним. В доповідній записці, направленій на фізико-математичний факультет в листопаді 1883 р., О. К. Кононович описав важке становище обсерваторії і вказав на найбільш необхідні заходи для її доустаткування. Клопотання О. К. Кононовича виявилося успішним і на засоби з означеного в доповідній записці джерела було придбано 6,5-дюймовий рефрактор Кука, який є і сьогодні. Знадобилися засоби для спорудження павільйону. Невтомна енергія О. К. Кононовича переборола перешкоди і обсерваторія потроху збагатилася більш сучасним обладнанням. Незважаючи на труднощі, енергійний астроном перетворив обсерваторію на передову на той час дослідну установу.

Успішному розвиткові робіт сприяла також творча співдружність О. К. Кононовича з талановитим механіком Новоросійського університе-

ту Й. А. Тимченком (1852—1924). За його участю Й. А. Тимченко сконструював і виготовив перший в Росії спектрогеліограф і низку інших дослідницьких пристроїв.

Дослідження О. К. Кононовичем подвійних зірок були завершені магістерською дисертацією. Другий цикл робіт, початий ще у Й. Цельнера і продовжений в Одесі, присвячений фотометричному вивченню небесних тіл, слугував О. К. Кононовичу матеріалом для докторської дисертації. Ці дослідження були завершені у 1883 р. роботою "Фотометричні дослідження планет Марса, Юпітера і Сатурна", що була успішно захищена 18 березня 1883 р. як докторська дисертація. Опонентами О. К. Кононовича були відомі фізики, професори Новоросійського університету Н. О. Умов і Ф. Н. Шведов. Невдовзі після захисту О. К. Кононович був обраний екстраординарним, а згодом, у 1886 р., ординарним професором кафедри астрономії. Так О. К. Кононович, незважаючи на тяжкі умови роботи, завдяки своїй наполегливості і працьовитості, в короткий термін став доктором астрономії і професором.

О. К. Кононович був одним із активних робітників університету і брав участь не тільки в педагогічному процесі, але і в його організації. Декілька років він був секретарем фізико-математичного факультету, деканом. О. К. Кононович готував широко освічених вчених, відбираючи для цієї мети найбільш здатних студентів. Заслуги О. К. Кононовича були визнані його сучасниками. Його роботи отримали блискучі відгуки найвидатніших вчених свого часу.

Наприкінці життя здоров'я О. К. Кононовича стало помітно погіршуватися. Йому довелося довго лікуватися, навіть виїжджати для цього в Ніццу. Не виключено, що на стан здоров'я О. К. Кононовича вплинув нещасний випадок з його братом, що викликав у нього нервовий стрес. Незважаючи на слабкість свого здоров'я, О. К. Кононович неодноразово заміщав декана і ректора університету. Помер О. К. Кононович 18 травня 1910 р.

За період його майже тридцятирічної діяльності Астрономічна обсерваторія Новоросійського університету перетворилася з навчально-допом-

іжної установи на відомий науковий центр, в якому виконувались серйозні наукові роботи і було виховано багато видатних діячів астрономії.

Пр.:

Способы вычисления орбит двойных звезд // ЗИНУ. — 1876. — Т. 18, 19; То же. — Отд. отт. — Одесса: Ульрих, 1876. — 88 с.; Закон отражения света различной длины волны от поверхности гипса // ЗИНУ. — 1880. — Т. 29; То же. — Отд. отт. — Одесса: Ульрих, 1880. — 23 с.; Вычисление орбиты двойной звезды g Virginis // ЗИНУ. — 1880. — Т. 31; То же. — Отд. отт. — Одесса, 1880. — 32 с.; Фотометрические исследования планет Марса, Юпитера и Сатурна // ЗИНУ. — 1883. — Т. 37; То же. — Отд. отт. — Одесса, 1883. — 77с.; Сферическая астрономия: Лекции, читан. в ИНУ в 1896-1897 гг. — Одесса, 1897. — 212 с.; Observations des protuberances solaires faites a l'observatoire d'Odessa: In 2 part. — Odessa, 1895-1900.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 369-371; Бабичев Ф. А. А. К. Кононович: Некролог // Отчет о состоянии и деятельности ИНУ за 1910 г. — С. 33-41; Кононович: Некролог // Ист. вестн. — 1910. — Т. 71, № 7. — С. 345; Корпун Я. Ю., Цесевич В. П. А. К. Кононович — выдающийся украинский астрофизик; его предшественники и ученики / / Ист.-астрон. исследования. — М., 1956. — Вып. 2. — С. 289-352; Колчинский И. Г., Корсунь А. А., Родригес М. Г. Астрономы: Биогр. справочник. — К., 1986. — 509 с.; Корпун Я. Ю., Цесевич В. П. Директора обсерватории [ОГУ] Л. Ф. Беркевич, А. К. Кононович // Страницы. — Ч. 1. — С. 26-30; Волянская М. Ю., Мандель О. Е., И. А. Тимченко и начало астроприборостроения в Одессе // Там же. — Ч. 4. — С. 6-12; Hausmann. — S. 588; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

М. Ю. Волянська, В. Г. Каретніков

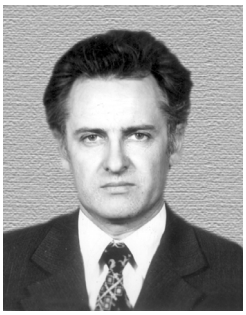

КОНТУШ
Сергій Михайлович

Фізик

С. М. Контуш народився 16 жовтня 1937 р. у Льгові Курської обл. Батько Михайло Семенович закінчив фізико-математичний факультет Одеського університету, мати Ірина Миколаївна — фізико-математичний факультет Орловського педінституту. Батьки працювали викладачами у Льговському учительському (педагогічному) інституті. З боку матері родина походить від відомого з середини XVII ст. політичного діяча Д. І. Кусакова.

Сергій Михайлович закінчив фізико-математичний факультет Одеського університету у 1959 р. У 1966 р. захистив кандидатську дисертацію, а у 1989 р. — докторську дисертацію, присвячену вивченню властивостей аерозолів за допомогою генераторів монодисперсних аерозолів.

З 1959 р. творча діяльність С. М. Контуша пов'язана з Одеським університетом. Він працював спочатку лаборантом Проблемної лабораторії фізики аеродисперсних систем (1959—1960), потім навчався в аспірантурі кафедри теплофізики (1960—1963). З 1963 до 1985 р. працював асистентом, старшим викладачем, доцентом кафедри теплофізики. У 1985 р. став завідувачем НДЛ-1, а у 1989 р. — професором кафедри теплофізики ОДУ.

З 1991 р. С. М. Контуш обіймає посаду завідувача кафедри фізики Одеської академії холоду.

С. М. Контуш належить до наукової школи фізики аерозолів, заснованої наприкінці 50-х рр. професором ОДУ В. О. Федосеєвим.

Пр.:

Струйный конденсационный метод изучения гигроскопических дымов // Коллоид. журн. — 1965. — Т. 27, вып. 2; Определение потенциала двойного электрического слоя на границе вода—воздух / Контуш С. М., Ковальчук Е. Ю. // Журн. физ. химии. — 1980. — Т. 54, № 4; Контактно-баллоэлектрический механизм разделения зарядов при

столкновении капель воды // Письма в Журн. техн. физики — 1983. — Т. 9, вып. 9; Балоэлектрические эффекты и двойной электрический слой / Контуш С. М., Листовничий А. В., Красницкий В. И. // Коллоид. журн. — 1990. — Т. 52, вып. 2; Апериодический электрофорез / Контуш С. М., Духин С. С., Владов И. О. // Там же. — 1994. — Т. 56, вып. 5.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОПИТ
Микола Харламович

Теплофізик, член Інженерної академії України

М. Х. Копит народився 1 січня 1947 р. у с. Бармашовому Миколаївської обл. в селянській родині.

У 1964 р. вступив до Миколаївського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Белінського зі спеціальності "фізика". Закінчив інститут у 1968 р. У тому ж році вступив до аспірантури Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова зі спеціальності "теплофізика", яку закінчив у 1973 р. У 1975 р. захистив кандидатську дисертацію "Исследование конденсации водяного пара в турбулентных струях". У 1985 р. отримав наукове звання старшого наукового співробітника.

У 1992 р. захистив докторську дисертацію. У 1995 р. М. Х. Копит був обраний член-кореспондентом Інженерної Академії України за спеціальністю "авіація та космічна техніка", у тому ж році обраний дійсним членом Інженерної Академії України.

З 1973 р. до цього часу працює в Одеському університеті (молодший, старший науковий співробітник, заступник декана фізичного факультету з наукової роботи, завідувач науково-дослідного сектору лабораторії), а з 1989 р. — завідувач Проблемної лабораторії фізики аеродисперсних сис-

тем. Наукові інтереси пов'язані з фізикою дисперсних систем, їх утворенням та дослідженням фізико-хімічних властивостей, з дослідженням явищ переносу, а також запалення, горіння та детонації у дисперсних системах.

Пр.:

Иследование конденсации паров в турбулентных струях с помощью светорассеяния / Копыт Н. Х., Чесноков М. Н. // Физика аэродисперсных систем. — 1973. — Вып. 8. — С. 57-60; Распространение турбулентной струи с примесью ядер конденсации в тумане // Там же. — 1977. — Вып. 16. — С. 72-79; Подъем облака продуктов горения диспертрованного топлива / Копыт Н. Х., Стручаев А. И. // Там же. — 1986. — Вып. 30. — С. 36-43; Ускорение пламени в распылах тяжелых углеводородов / Копыт Н. Х., Стручаев А. И., Бойко Ю. И. // Там же. — 1991. — Вып. 34. — С. 147-154; К вопросу о моделировании явления откола / Копыт Н. Х., Асланов С. К. // Физико-химическая механика в материаловедении. — 1991. — № 6; Исследование распыления углеводородного топлива при выбросе в атмосферу / Копыт Н. Х., Асланов С. К., Стручаев А. И. / / Физика аэродисперсных систем. — 1997. — Вып. 36. — С. 23-27; Развитие физики аэродисперсных систем в бывшем СССР и на Украине // Там же. — С. 3-9; Repreaking-mechanism in aerosoljet due to viscous hydrodynamic instability of drops surface / Kopyt N. Ch., Aslanov S. V., Stroutchayev A. I. // European Aerosol Conference (EAC'97). — Hamburg, 1997. — P. 327-328; Диспертрование углеводородного топлива при выбросе струи / Копыт Н. Х., Асланов С. И. // Вісн. Інж. акад. України. — 1997. — № 2. — С. 14-17.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОРМИЧ
Людмила Іванівна

Історик, юрист

Л. І. Кормич народилася 25 липня 1952 р. в с. Луг Велико-Березнянського району Закарпатської обл. в родині офіцера і вчительки.

Батько — І. Д. Ілюшин, учасник Великої Вітчизняної війни, нагород-

жений орденами і медалями. Закінчив Ленінградське вище військово-інженерне училище, потім Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Після звільнення в запас працював викладачем історії. Мати — О. І. Ілюшина (Леонтович), учасниця Великої Вітчизняної війни, закінчила Черкаський педагогічний інститут. Працювала викладачем української і російської словесності, була на профспілковій роботі. Відмінник народної освіти, нагороджена медалями. Майже всі родичі, діди і прадіди включно, вчителювали: в роду історики, філологи, математики, біологи, географи.

Людмила Іванівна закінчила на відмінно черкаську середню школу у 1969 р. Протягом року працювала оператором машинно-лічильного бюро, зацікавившись електронно-обчислювальною технікою. Але за рік технічні уподобання поступилися гуманітарному ухилу і вона вступила на історичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова у 1970 р. В 1975 р. закінчила університет з дипломом з відзнакою за спеціальністю "історія".

За рекомендацією Вченої ради продовжила навчання в аспірантурі університету, захистивши у 1978 р. на Спеціалізованій вченій раді ОДУ кандидатську дисертацію "Середні міські верстви в демократичній революції на Україні. 1905-1907 рр." (науковий керівник професор Н. М. Якупов, офіційні опоненти професори І. П. Сабадирьов, М. О. Скрипник).

Отримавши вчений ступінь кандидата історичних наук, з 1978 р. протягом 20 років працювала в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова, пройшовши всі сходинки: асистент, старший викладач, з 1981 р. — доцент, з 1991 р. — професор, з 1992 р. — завідувач кафедри, з 1996 р. — директор коледжу. Перервою було лише навчання в докторантурі Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка у 1989—1990 рр., яке завершилося захистом у 1990 р. докторської дисертації "Історичний досвід партій по залученню демократичної частини службовців до політичної бази демократичних революцій" (науковий консультант професор Б. І. Корольов, офіційні опоненти І. Ф. Курас (Київ), І. Ю. Горєлов (Москва), В. М. Устінов (Москва). Вчений ступінь доктора

історичних наук затверджено у 1991 р. Перше вчене звання — доцента — присвоєно у 1981 р., а у 1992 р. присвоєно вчене звання професора.

Для кращого використання специфіки викладання для студентів-юристів, з якими працювала Л. І. Кормич, вона отримала другу вищу освіту — юридичну, закінчивши університет внутрішніх справ МВС України (Харків). У 1996 р. створила при Одеському університеті коледж права та муніципального управління для реалізації концепції ступеневої освіти. У тому ж році була обрана дійсним членом Всеукраїнської Академії наук національного прогресу. Основний напрямок наукових досліджень — історія держави і політичних вчень, теорія політики, проблеми жіночого руху. Людмила Іванівна веде підготовку кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру: перші аспіранти захистили кандидатські дисертації у 1987 р. Керівництво Спеціалізованою вченою радою з політичних наук, створеною в Одеському держуніверситеті, здійснювала з 1992 р. У 1997 р. заснувала науковий збірник "Актуальні проблеми політики". Це фахове видання, що входить до переліку ВАК України. У 1997 р. Л. І. Кормич присвоєне звання "Відмінник освіти України", а у 1998 р. вона нагороджена відзнакою Президента України — Орденом княгині Ольги 3 ст.

Веде активну громадську діяльність — очолює Одеську обласну організацію "Жінки України", є членом політради цієї партії, головою Південноукраїнського центру гендерних досліджень, членом наукової ради Одеської організації "Просвіта", членом виконкому громадської організації "Відродження регіону", членом Спілки жінок України.

Список наукових праць нараховує 75 робіт, серед яких — 6 індивідуальних і колективних монографій.

Пр.:

Создание политической армии демократической революции. — К.; Одесса: Вища шк., 1983; Расширение социальной базы революции. — К.; Одесса: Вища шк., 1989; Роль соревнования в формировании и воспитании молодого поколения рабочего класса. — М., 1990; Національна ідея в політичній думці України XIX ст. // Політол. вісн. — 1993. — Вип. 1; До історії державного будівництва в Україні // Актуальные пробл. госва и права. — Одесса, 1994. — Вып. 1; Роль жіночих організацій в досягненні національної згоди // Жінки України: сучасний статус і перспективи. — К., 1995; Жінки в

державотворенні // Актуальні пробл. політики. — Одеса, 1997. — Вип. 1/2; Правова освіта і правова культура: проблеми сучасного українського суспільства // Юридична освіта і правова держава. — Одеса, 1997; Історія України від найдавніших часів до кінця XX ст.: Навч. посібник / Кормич Л. І., Багацький В. В. — Одеса: Астропринт, 1999.

Літ.:

Одес. ун-т, 1865-1990. — С. 140; Юрид. ин-т ОГУ. — С. 112-114; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОРОВИЦЬКИЙ
Костянтин Іларіонович

Терапевт

К.І. Коровицький народився 23 січня 1861 р. в Волинській губернії. В цей час батько Іларіон Іоанович (Іванович) Коровицький (1835 — 1892) був священиком в церкві села Мікуліч Володимирського повіту Волинської губернії і можливо в цьому селі народився його син Костянтин. В 1869 р. сім'я Коровицьких переїжджає до Житомиру, куди на місце священика при церкві Житомирських богоугодних закладів переводять о. Іларіона.

Середню освіту Костянтин Коровицький отримав в Житомирській гімназії. В 1884 р. закінчив медичний факультет університету Св. Володимира в Києві з відзнакою і в тому ж році був назначений ординатором Житомирської міської лікарні. Тоді ж, у 1884 р., був обраний в діючі члени Товариства лікарів Волинської губернії. Виступав на засіданнях з повідомленнями. Так у 1884 р. він зробив влучну доповідь "Случай разрыва печени и случай первичной кишечной бугорчатки", в 1885 р. — "О случаях возвратного тифа в городской больнице" та "Случай кариозного процесса позвоночника с образованием обширного затечного гноевика, вскрывшегося в правой надключичной области и сообщавшегося с тубер-

кулезно-перерожденным легким" та ін. У 1885 р. К.І. Коровицький був обраний секретарем Товариства лікарів Волинської губернії і в січні 1887 р. представляв цю організацію на другому з'їзді Товариства російських лікарів в пам'ять М.І. Пирогова (січень 1887 р., Москва).

Слід відмітити, що з початку 1884 р. о. Іларіон взявся видавати і редагувати газету "Волынь". З вересня цього року (з № 72) він залишається лише видавцем газети, а редакторські обов'язки передає своєму синові, тоді ще молодому лікарю Костянтину Коровицькому, який перебував редактором до 1895 р. Переїзд до Києва примусив залишити газету. Ще в 1885 р. о. Іларіон придбав друкарню. Його дружина, Єлизавета Василівна Коровицька (мати К.І. Коровицького) після смерті чоловіка стала власницею друкарні та видавцем "Волыни" (1892–1896 рр.).

У вересні 1893 р. К.І. Коровицький був прикомандирований до Київського університету Св. Володимира на 9 місяців для наукового удосконалення, а 3 серпня 1895 р. перейшов на посаду ординатора-прозектора Києво-Кирилівських богоугодних закладів. Одночасно під керівництвом проф. Карла Генріховича Триштеля (1842–1914) виконував дисертацію на ступень доктора медицини. 3/15 грудня 1897 р. медичний факультет Київського університету удостоїв К.І. Коровицького даним ступенем. В дисертаційній роботі автор використовував новий на той час метод спектрофотометрії, що дало змогу отримати нові дані.

Влітку 1901 р. К.І. Коровицький їде до Берліну, де в лабораторії проф. Е. Гравітца (1860–1911) вивчав зміни в крові при суставному ревматизмі. В 1902 р. він був допущений до читання лекцій в Київському університеті Св. Володимира з предмету одиничної патології і терапії. 10 листопада 1908 р. К.І. Коровицький був назначений екстраординарним професором Новоросійського університету на кафедрі терапевтичної госпітальної клініки. З 25 червня 1912 р. він — ординарний професор. Очолював кафедру до кінця життя.

В 1908 р. був обраний діючим членом Товариства російських лікарів м. Одеси. Дослужився до чину статського радника. Був кавалером орденів: Св. Станіслава 3 ступеня (1899) і 2 ступеня (1911), Св. Ганни 2

ступеня (1914), а також був нагороджений світло-бронзовою медаллю на пам'ять 300-річчя Дому Романових (1913).

Проф. К.І. Коровицький помер 31 жовтня 1921 р. в Одесі від запалення легень. Був похований на другому Одеському християнському кладовищі.

К.І. Коровицький був одружений з Марією Климентівною Фоменко, дочкою протоієрея, а їх син Леонід Костянтинович Коровицький (1890–1976) — випускник медичного факультету Новоросійського університету, став доктором медичних наук, професором і очолював кафедру інфекційних хвороб в Одеському медичному інституті.

Пр.:

Три случая возвратного тифа в городской больнице // Протоколы Общества врачей Волынской губернии 1885 года. Приложения. — Житомир, 1886. — С. 46-50; К вопросу о колебании количества гемоглобина крови при брюшном тифе и крупозной пневмони: Спектрофотометрическое исследование — К., 1897. — 11, 261 с.; К вопросу об изменении состава крови при сочленовном ревматизме // Русский архив петологии, клинической медицині и бактериологии. — 1902. — Т. 14, вып. 6. — С. 1091-1130; Вязкость крови и ее клиническое значение // Рус. врач. — СПб., 1910. — 54 с.

Літ.:

Васильєв К.К. Лікарська династія Коровицьких // Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукр. наук. краєзнавчої конф.(Житомир, 7-10 верес. 1994 р.). — Житомир, 1994. — С. 192-193; Васильев К.К. Коровицкие: страницы житомирской жизни // Звягель древній і вічно молодий: Тези Всеукр. наук.-краєзнавчої конф. з нагоди 200-річчя утворення Волин. губ., 200-річчя Волин. єпархії та 200-річчя найменування м. Звягеля Новоградом-Волинським (Новоград-Волинський, 13-15 верес. 1995 р.). — Новоград-Волинський, 1995. — С. 142-144; Васильев К.К. К.И.Коровицкий и Общество врачей Волынской губернии // Житомирщина крізь призму століть: Наук. зб. — Житомир, 1997. — С. 131-132.

Арх.:

ДА ОО. — Ф. 45, оп. 19, спр.529, арк. 1-25; ДА м. Київ. — Ф. 16, оп. 465, спр. 5573, арк. 1-6.

К. К. Васильєв

КОРСАКОВ
Андрій Костянтинович

Філолог-англіст

А. К. Корсаков народився 30 жовтня 1916 р. в Таганрозі. У 1944 р. закінчив Ленінградський політехнічний інститут за спеціальністю "інженер-електрик". Воював на фронтах Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2 ст., медалями "За взятие Вены", "За победу над Германией".

У вересні 1946 — лютому 1948 рр. А. К. Корсаков працював у Львівському технікумі деревообробної промисловості викладачем англійської мови. Одночасно навчався у Львівському університеті на відділенні англійської мови, закінчив університет в 1952 р.

З вересня 1952 до серпня 1968 р. працював у Львівському університеті викладачем кафедри англійської філології. У 1958 р. захистив кандидатську дисертацію, з 1960 р. став доцентом.

З вересня 1968 р. до теперішнього часу А. К. Корсаков працює в Одеському університеті. У 1972 р. захистив докторську дисертацію, у 1973 р. отримав наукове звання — професор. Був деканом факультету романо-германської філології, завідувачем кафедри англійської граматики. Нині — професор цієї кафедри.

Пр.:

Претерит в системе видо-временных глагольных форм современного английского языка. — Львов, 1958; The Use of Tenser in English. — Львов, 1969. — 269 с.; Також. — 2-е вид. — К.: Вища шк., 1978. — 223 с.; Учебник греческого языка для носителей русского языка / Корсаков А. К., Игропуло В. — Афины, 1993. — 368 с.; Грамматика греческого языка / Корсаков А. К., Игропуло В. — Афины: Pelasgas, 1996. — 318 с.; Учебник греческого языка. — Афины, 1997. — 635 с.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОРШ
Олександр Всеволодович

Судмедексперт

О. В. Корш народився у 1846 р. у дворянській сім'ї. Навчався у Полтавській гімназії, після закінчення якої вступив до імператорської Медико-хірургічної академії. В 1870 р. закінчив академію, отримавши ступінь лікаря і був призначений ординатором у полтавський богоугодний заклад.

Професійна освіта і серйозне ставлення до обраної справи дозволили йому поступово піднятись службовими східцями. У жовтні 1874 р. О. В. Корш вже керував жіночим і хірургічним відділеннями закладу. Майже одночасно він був призначений позаштатним молодшим чиновником Медичного департаменту Міністерства внутрішніх справ з прикомандируванням до Медико-хірургічної академії для наукового удосконалення.

На початку 1876 р. в Таврійській губ. спалахнула епідемія дифтериту. Кращі медичні сили були кинуті на боротьбу з нею. О. В. Корш був терміново відряджений до Дніпровського повіту на боротьбу з епідемією, де перебував до травня 1876 р.

Після закінчення відрядження, збагачений практичним досвідом, він почав готуватися до складання докторського іспиту, який відбувся у 1876 р. Здавалося б, шлях у велику науку відкритий, але війна 1877—1878 рр. знову припинила його наукову діяльність, відірвала від бібліотек і архівів. 1 липня 1877 р. О. В. Корш був призначений старшим ординатором-хірургом у військовий шпиталь Кавказької діючої армії, де перебував до 1878 р.

У 1879 р. О. В. Корш знов був прикомандирований до Медико-хірургічної академії. Навчаючись у якості ординатора в акушерсько-гінекологічній клініці, він продовжував працювати над докторською дисертацією на тему "К вопросу о влиянии беременности на подвижность сочле-

нений таза", яку захистив у 1881 р. 23 травня 1881 р. йому було присвоєно ступінь доктора медицини, а в липні 1881 р. він був призначений позаштатним ординатором Петропавлівської лікарні у Петербурзі.

Володіючи великим практичним досвідом і маючи науковий ступінь, О. В. Корш підходив для роботи в контролюючих органах. Тому 18 лютого 1882 р. він був призначений помічником лікарського інспектора у Вятку, а з 3 липня 1886 р. — лікарським інспектором в Одесу. В Одесі О. В. Корш витримав конкурсне випробування на медичний факультет Новоросійського університету і з 1 лютого 1888 р. почав читати судову медицину в якості приват-доцента. Глибокі знання, професіоналізм і багатий практичний досвід дозволили О. В. Коршу відразу завоювати симпатії і визнання як педагогічного колективу, так і студентів Новоросійського університету. 30 серпня 1892 р. О. В. Корш отримав чин дійсного статського радника.

20 червня 1903 р. приват-доцент О. В. Корш був призначений екстраординарним професором Новоросійського університету. З цього часу він очолив кафедру судової медицини. Активна наукова і педагогічна діяльність О. В. Корша була відзначена в 1904 р., коли 23 грудня він був призначений ординарним професором кафедри судової медицини.

Незважаючи на велику педагогічну зайнятість (О. В. Корш очолював кафедру судової медицини на двох факультетах: медичному і юридичному), продовжувалася його наукова робота. Він багато працював у лабораторіях, їздив у відрядження до Петербургу, Москви, Варшави з науковою метою.

Відзначивши 30-річчя своєї роботи (з урахуванням медичної), 12 квітня 1906 р. О. В. Корш вийшов зі штату професорів, але продовжував активно працювати. 27 листопада 1913 р. він отримав звання заслуженого професора медицини.

За свою педагогічну і наукову діяльність О. В. Корш мав багато нагород: ордени св. Станіслава 3 ст., св. Володимира 3 ст., св. Анни 3 ст. з мечем, медалі на честь царювання імператора Олександра III, "В пам'ять російсько-турецької війни 1877—1878 рр.", знак відзнаки — безпорочної служби за вислугу не менш 40 років.

Здавалося б, що після такого високого визнання діяльності професора

О. В. Корша, у нього буде достойна і почесна старість. Проте революційні події багато змінили в долі людей. Новоросійський університет то закривали, то відкривали. Були скасовані всі звання і пов'язані з ними привілеї. Вчена рада університету припинила свої засідання, звільнили багатьох професорів. Все це торкнулося і О. В. Корша. У 1919 р. за наказом Наркомату освіти УРСР він був звільнений з роботи і виключений із списку викладачів університету.

Помер О. В. Корш у 1925 р.

Пр.:
К вопросу о состоянии военно-временных госпиталей // Мед. вестн. — 1879. — №. 15/17; К вопросу о влиянии беременности на подвижность сочленений таза. — СПб., 1881; Критический взгляд на операцию рассечения лонного соединения. — Вятка, 1883; По поводу родов в могиле // Рус. медицина. — 1886. — №. 19.

Літ.:
ЭСБЕ. — Т. 31. — С. 361; Венгеров. КБС. — Т. 1. — С. 403; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 149; Одесский медуниверситет, 1900-2000. — С. 14; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ю. Кудінова

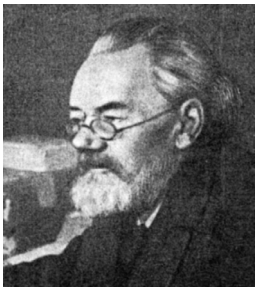

КОРШ
Федір Євгенович

Мовознавець, фахівець з давніх та східних мов, академік

Ф. Є. Корш Народився 22 квітня 1843 р. у Москві. Його дід штаб-лікар, ад'юнкт-професор Ф. А. Корш був засновником московської лінії Коршів, потомком лютеран-євангелістів Корсів із Саксонії, що приїхали у 1720 р. в Росію на роботу за контрактом. Батько — Є. Ф. Корш, редактор-журналіст, був

видавцем "Московских ведомостей" при друкарні Московського університету, деякий час — співредактором "Журнала Министерства народного просвещения", а також засновником журналу "Русский вестник". В кінці свого життя він очолював бібліотеку Рум'янцевського музею.

Є. Ф. Корш брав участь у суспільно-політичному русі, центром якого був Московський університет, і входив до гуртка західників, членами якого були М. В. Станкевич, В. Г. Белінський, Т. М. Грановський, О. І. Герцен, М. П. Огарьов, П. Г. Редкін, М. Х. Кетчер. До них примикали літератори Петербургу: І. С. Тургенєв, П. В. Анненков, І. І. Панаєв, М. О. Некрасов. Члени гуртка західників прикладали всіх зусиль для розвитку і пропаганди знань серед широких верств населення, збиралися на квартирі Є. Ф. Корша для вирішення і обговорення різноманітних питань.

Обстановка у сім'ї Коршів сприяла ранньому розвитку Федора Євгеновича. У 1854 р. батьки віддали його до пансіону Циммермана, де були зібрані кращі викладачі і особлива увага надавалась мовам: російській, німецькій, французькій, англійській, грецькій та латинській. У 1860 р. Ф. І. Корш закінчив пансіон і вступив до Московського університету на історико-філологічний факультет. Федір Євгенович грунтовно знав, окрім трьох основних європейських мов, ще й італійську, вивчену ним самостійно, три стародавні мови — латинську, грецьку і санскрит та три східні — арабську, персидську і турецьку. Ф. Є. Корш залишився в університеті на два роки на кафедрі римської словесності для випробувань на ступінь магістра. Одночасно викладав латинську, грецьку та французьку мови в пансіоні Циммермана і Олександрівському військовому училищі.

У 1867 р. Ф. Є. Корш склав магістерський іспит на латинській мові і отримав магістерський ступінь, а 31 травня 1868 р. захистив магістерську дисертацію також латинською мовою на тему "О сатурийском стихосложении". Після цього Ф. Є. Корш був обраний штатним доцентом кафедри грецької словесності і відряджений за кордон (1868 р. — Берлін, 1869 р. — Відень, 1870 р. — Рим), де вивчав західноєвропейські мови і літератури.

Після повернення до Москви він продовжив викладання мов на основі

порівняльного мовознавства. Матеріалом слугували в основному поетичні тексти. Ф. Є. Корш обрав тему докторської дисертації "Способы относительного подчинения. Глава из сравнительного синтаксиса" з прикладами з індоєвропейських, семітських і тюркських мов, яку захистив 14 жовтня 1877 р. Отримав звання доктора римської словесності і став екстраординарним, а у 1882 р. ординарним професором. Знання мов і кругозір Ф. Є. Корша постійно розширювалися: болгарську мову він вивчив на коректурах словника Дювернуа, а польську — спілкуючись зі студентами-поляками. Також Федір Євгенович займався питаннями психології творчості поетів і письменників, опублікував статті "О комизме Гоголя", "Шевченко среди поэтов славянства", "Стихотворения Преширна".

У 1887 р. його було обрано головою Східної комісії Московського археологічного товариства.

У 1888—1889 рр. у період літніх канікул Федір Євгенович був відряджений на південь Росії, до Одеси, де можна було безпосередньо контактувати з представниками багатьох національностей.

За клопотаннями Ф. Є. Корша з 1 жовтня 1890 р. він був переведений ординарним професором до імператорського Новоросійського університету на кафедру класичної філології. В ІНУ він перебував до травня 1892 р. Свої спостереження Федір Євгенович виклав у статті "Что Одесса может и должна сделать для науки?" (Одес. вестн. — 1890. — № 289), поставивши своїм завданням "побудить всякого, кому угодно будет меня слушать, к разработке местного этнографического и лингвистического материала". Найбільше його зацікавила місцева грецька колонія.

У травні 1892 р. Ф. Є. Корш повернувся до Московського університету, а з осені став викладачем персидської словесності в Лазаревському інституті східних мов.

У 1893 р. Ф. Є. Корш був обраний членом-кореспондентом Академії наук по розряду класичної філології.

У 1896 р., відзначаючи 30-річчя вченої і викладацької діяльності Ф. Є. Корша, його обрали у почесні члени Санкт-Петербурзького, Київського, Харківського та Новоросійського університетів. Крім того, Ф. Є. Корш був почесним членом Російського археологічного інституту в

Константинополі, московського Рум'янцівського музею, Копенгагенського філологічного товариства в Гельсингфорсі і інших вчених товариств. 1900 р. приніс Ф. Є. Коршу обрання в ординарні академіки Академії наук по відділу російської мови і словесності (по Пушкінському розряду), 1904 р. — обрання головою Комісії для складання діалектологічної карти Росії. У 1908 р. Ф. Є. Корш став головою Товариства слов'янської культури, у 1909 р. — головою Слов'янської комісії Московського археологічного товариства.

Ф. Є. Корш був різностороннім вченим-філологом. Монографії, статті, доповіді, замітки, переклади поетів-класиків Заходу і Сходу складають об'ємну наукову спадщину у таких галузях, як загальне і російське мовознавство і літературознавство, загальна теорія перекладу і віршування, славістика, класична філологія, сходознавство і музикознавство.

Помер Федір Євгенович Корш 16 листопада 1915 р. у Москві.

Пр.:

Мысли о происхождении новогреческого языка. — Одесса, 1891. — 16 с.; Заметки к тексту поэмы об Аполлонии Тирском по изданию Вагнера // ЛИФО. — 1892. — Вып. 2. — С. 107-155; О русском народном стихосложении // Изв. ОРЯС. — 1896. — Т. 1, кн. 1. — С. 1-45; 1897. — Т. 2, кн. 2. — С. 429-450; Римская элегия и романтизм // Речь и отчет, произнесенные в торж. собр. Моск. ун-та 12 янв. 1899 г. — М., 1899. — С. 1-112; О русском правописании // Изв. ОРЯС. — 1902. — Т. 7, кн. 1. — С. 39-94; План исследования о стихосложении Пушкина и словаря пушкинских рифм // Пушкин и его современники: Материалы и исследования. — СПб., 1905. — Т. 1, вып. 3. — С. 110-134; Украинский народ и украинский язык // Изв. О-ва славян. культуры. — 1913. — Т. 2, кн. 1. — С. 24-40.

Літ.:

ЭСБЕ. — Т. 16. — С. 362; Варнеке Б. В. Памяти Ф. Е. Корша. — Одесса, 1915. — 52 с.; Шахматов А. А. Федор Евгеньевич Корш: Некролог. — Пг., 1915. — 12 с.; Некрологи Ф. Е. Корша и И. А. Шварца // Отчет о состоянии и действиях имп. Моск. ун-та за 1915 г. Прилож. 1. — М., 1916. — 234 с.; Дмитриев Н. К. Федор Евгеньевич Корш. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962. — 56 с.; Булахов. — Т. 1. — С. 125-126; Славяноведение в дорев. России. — С. 190-191; Корш Ф. Е. // Рус. язык: Энциклопедия. — М., 1979. — С. 117; Богданов А. И. Федор Евгеньевич Корш. — Ашхабад, 1982. — 126 с.; Баскаков Н. А., Баскаков Ник. А. Академик Ф. Е. Корш в письмах современников. — М.: Наука, 1989. — 280 с.; Hausmann. — S. 532, 622; Новорос. ун-т в воспоминаниях. — С. 235; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. А. Салата

КОСИНСЬКИЙ
Володимир Андрійович

Юрист, політеконом

В. А. Косинський народився в 1864 р. в сім'ї обер-офіцера. Закінчив два факультети Московського університету: математичний і юридичний. З 1 січня 1892 р. поступив на службу. У 1901 р. В. А. Косинський захистив у Московському університеті магістерську дисертацію на тему "Учреждения для мелкого кредита в Германии" і отримав ступінь магістра політичної економії.

У період з 1892 до 1902 р. В. А. Косинський працював професором Ризького політехнічного інституту. 1 січня 1902 р. отримав чин колезького радника. А 19 березня 1904 р. був запрошений в Новоросійський університет в якості виконуючого обов'язки ординарного професора кафедри поліцейського права. Окрім поліцейського права, він читав політекономію. 13 вересня 1905 р. В. А. Косинський був обраний деканом юридичного факультету Новоросійського університету, обов'язки якого виконував до 1907 р.

У 1906 р. він захистив докторську дисертацію "К аграрному вопросу. Вып. 1. Крестьянское помещичье хозяйство".

З 1 січня до листопада 1907 р. В. А. Косинський був у відрядженнях з науковою метою за кордоном та в межах імперії.

26 грудня 1907 р. був засуджений у зв'язку з революційними подіями. За постановою Міністерства народної освіти до 1908 р. був тимчасово усунений від викладання. З січня 1909 р. він знову виконував обов'язки екстраординарного професора кафедри поліцейського права Новоросійського університету.

23 березня 1909 р. був переведений на посаду ординарного професора кафедри політичної економії Київського політехнічного інституту. Викладаючи політекономію, вчений продовжував займатися науковою роботою. У 1914 р. вийшов у світ другий випуск його дослідження

"К аграрному вопросу" — "Земельная задолженность и мобилизация земельной собственности". В цілому робота В. А. Косинського мала велике наукове і практичне значення.

У тому ж 1914 р. В. А. Косинський включився до роботи над "Новим енциклопедичним словником" Брокгауза і Єфрона. До такої роботи допускалися лише вчені, які були відомі в наукових колах. Це означало визнання В. А. Косинського як великого вченого. Прізвище його згадується, починаючи з 23-го (1915) до останнього тома (1916).

Дата смерті В. А. Косинського не встановлена.

Пр.:

О приемах научной разработки статистических данных. — М., 1890; Учреждения для мелкого кредита в Германии. — М., 1901; К аграрному вопросу. Вып. 1: Крестьянское и помещичье хозяйство. — Одесса, 1906; К аграрному вопросу. Вып. 2: Земельная задолженность и мобилизация земельной собственности. — К., 1914.

Літ.:

Венгеров. КБС. — Т. 1. — С. 404; НЭСБЕ. — Т. 22. — С. 891; Список лиц ... на 1907 г. — СПб., 1907. — С. 830; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ю. Кудінова

КОСТАРЬОВ
Андрій Іванович

Фізик

А. І. Костарьов народився 12 березня 1907 р. у Москві. Батько був доцентом Нижегородського університету, мати — бухгалтером. У 1924 р. закінчив нижегородську гімназію. З 1924 до 1930 р. навчався на фізико-математичному відділі педагогічного факультету Нижегородського університету, з 1933 до 1937 р. — в аспірантурі Горьківського фізико-технічного науково-дослідного інституту (з теоретичної фізики).

Педагогічну роботу А. І. Костарьов почав ще в 1928 р., будучи студентом, викладав фізику в школі, у 1930—1932 рр. працював асистентом на кафедрі фізики Нижегородського університету. У 1940 р. в Горьківському педінституті захистив кандидатську дисертацію "Основные вопросы современной теории тонкой структуры рентгенопоглощения твердых тел".

З 1932 до 1936 р. і з 1939 до 1946 р. працював доцентом у Горьківському педагогічному інституті (з 1939 р. завідував кафедрою загальної і теоретичної фізики).

З початком Великої Вітчизняної війни А. І. Костарьов вступив до лав народного ополчення. За станом здоров'я в 1946 р. переїхав до Одеси.

З 1946 р. А. І. Костарьов працював в ОДУ на посаді доцента, до того ж, перші два роки завідував кафедрою теоретичної фізики до злиття її з кафедрою астрофізики. У 1954 р. захистив докторську дисертацію "Исследования по теории рентгеновских спектров поглощения". З 1954 р. — професор, а з 1957 р. — завідувач кафедри теоретичної фізики.

У 1962 р. А. І. Костарьов звільнився з посади завідувача кафедри і професора кафедри теоретичної фізики (за станом здоров'я) і перейшов на роботу на умовах погодинної оплати і на постійну роботу до Одеського політехнічного інституту.

Опублікував більше 20 наукових робіт, керував методичним семінаром, був депутатом Одеської міської Ради депутатів трудящих (1953), керівником фізичної секції Одеського Будинку вчених (1952).

Помер А. І. Костарьов 19 липня 1988 р. в Одесі.

Пр.:

К теории поглощения рентгеновских лучей металлом // Журн. эксперим. и теор. физики. — 1939. — Т. 9, вып. 3. — С. 267-280; Теория тонкой структуры полос поглощения рентгеноспектра твердого тела // Там же. — 1941. — Т. 11, вып. 1. — С. 60-74; О расчетах тонкой структуры рентгеновских спектров поглощения многоатомных газов // Журн. физ. химии. — 1946. — Т. 20. — С. 1-5; Возможно ли существование анизотропии тонкой структуры рентгеновских спектров поглощения монокристаллов? // Журн. эксперим. и теор. физики. — 1946. — Т. 16, вып. 8. — С. 739-744; О теории тонкой структуры рентгеновских спектров поглощения твердых тел // Успехи физ. наук. — 1947. — Т. 33. — С. 152-155; Теория температурной зависимости структуры рентгеновских спектров поглощения твердых тел // Журн. эксперим. и теор. физики. — 1950. — Т. 20, вып. 9. — С. 811-823; О температурных границах исчезновения

тонкой и сверхтонкой структоры рентгеновских спектров поглощения различных элементов // Там же. — 1951. — Т. 21, вып. 8. — С. 917-922; К теории абсорбционных и эмиссионных рентгеновских спектров ионных кристаллов // Там же. — 1952. — Т. 22, вып. 5. — С. 828-835; До питання про парадокс Ейнштейна в квантовій механіці // Пр. ОДУ. Сер. фіз. наук. — 1958. — Т. 148, вип. 6. — С. 7-9; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОСТІН Василь Іванович

Математик, геометр

В. І. Костін народився в 1910 р. у родині селянина в Саратовській обл. У 1928 р. закінчив середню школу в Аткарську і вступив на механіко-математичний факультет Московського університету. Під час навчання в університеті він виявив видатні здібності до наукової праці і за рекомендацією його вчителів-професорів Д. Ф. Єгорова, Н. А. Глаголєва і В. Ф. Кагана його залишили в аспірантурі по кафедрі геометрії. Його педагогічна діяльність почалась у Московському університеті в 1932 р. під час навчання в аспірантурі.

У 1935 р. В. І. Костін успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Метрическая двойственность геометрии Римана”. У тому ж році його запросили на роботу до Горьківського університету, де до 1947 р. він керував кафедрою геометрії і алгебри, одночасно ведучи педагогічну роботу в Горьківському педагогічному інституті. У цей період він завершав праці “Геометрические семейства, допускающие группу движений”, “К гиперболической геометрии Кели-Клейна” та “Н. И. Лобачевский и его геометрия”. У цей час В. І. Костін підготував до друку свій курс “Основания геометрии” (перше видання вийшло в 1946 р.). Ця книга є першим доступним, доброякісним, оригінальним підручником з цього предмету. Вона дає ясне та чітке уявлення про ідеї, що лежать в основі

аксіоматичного методу побудови геометрії і дозволяє глибоко зрозуміти властивості та значення геометрії Лобачевського.

У 1947 р. В. І. Костіна запросили до Одеського університету, де він очолив кафедру геометрії і алгебри. Він також керував кафедрою вищої математики у Вищому морехідному інституті до останніх днів свого життя. У 1948 р. він успішно захистив докторську дисертацію "Основания геометрии" (з науково-методичним обгрунтуванням).

Удосконалюючи підручник "Основания геометрии", В. І. Костін виконав роботу на тему "Геометризация основных интерпретаций геометрии Лобачевского", яку включив до підручника, що вийшов третім виданням у 1958 р.

Енергійна та плідна науково-педагогічна діяльність В. І. Костіна в Одеському університеті сприяла організації учбової і наукової роботи фізико-математичного факультету. Він доклав багато зусиль для об'єднання творчих сил наукових працівників у масштабі міста. В. І. Костін очолював математичну секцію Будинку вчених, де слухалися доповіді й відбувався широкий обмін думками з різних розділів фізико-математичних наук.

Він був прекрасним лектором, викладав різноманітні математичні дисципліни: аналітичну геометрію, основи геометрії, диференціальну та проективну геометрію, спецкурси: теорію поверхонь, векторний аналіз, тензорний аналіз і Ріманову геометрію, інтегральну геометрію та ін.

Помер В. І. Костін у 1953 р. в Одесі.

Пр.:

Лобачевский и его геометрия. — Горький, 1947. — 76 с.; Основания геометрии. — 2-е изд. — М., 1948. — 304 с.

Літ.:

Депман И. Я. Василий Иванович Костин (1910-1953) // Математика в шк. — 1955. — № 3. — С. 77; Мат. в СССР за 40 лет. — Т. 2. — С. 336; История отеч. мат. — Т. 2. 1917-1967. — С. 584; Т. 3. — С. 647; Бородин. Биогр. словарь. — С. 261; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. В. Мусієнко

КОСТІН
Олександр Васильович

Математик

О. В. Костін народився 13 грудня 1932 р. в Москві. У 1955 р. закінчив Одеський державний університет за фахом "математик, викладач математики". Після закінчення аспірантури у 1959 р. працював на кафедрі математичного аналізу (1958—1977), а з 1977 р. — на посаді завідувача кафедри вищої математики Одеського держуніверситету. У 1962 р. захистив кандидатську дисертацію, а у 1963 р. набув вченого звання доцента кафедри математичного аналізу. Вчений ступінь доктора фізико-математичних наук і вчене звання професора кафедри вищої математики отримав у 1992 р. За тривалу сумлінну працю нагороджений медаллю "Ветеран праці".

Наукову роботу веде в галузі асимптотичної теорії та теорії стійкості розв'язків звичайних диференціальних рівнянь. Надруковано понад 60 статей.

Дослідження обіймають таку проблематику: асимптотичні представлення та розвинення розв'язків лінійних, квазілінійних та істотно нелінійних звичайних диференціальних систем, стійкість розв'язків квазілінійних диференціальних систем, дослідження з теорії коливань, дослідження нескінчених систем звичайних диференціальних рівнянь та ін. Найважливіші результати: розробка нового методу дослідження асимптотики розв'язків істотно нелінійних звичайних диференціальних рівнянь, розробка нового методу дослідження особливих випадків у теорії стійкості, запровадження нового означення асимптотичних розвинень розв'язків квазілінійних диференціальних рівнянь, запровадження та дослідження нового класу коливних розв'язків нелінійних диференціальних рівнянь.

Десять аспирантів О. В. Костіна захистили кандидатські дисертації, а

два з них — В. М. Євтухов та І. Є. Вітриченко захистили докторські дисертації, теми яких є продовженням тем їх кандидатських дисертацій.

Пр.:

Об асимптотических рядах в теории нелинейных систем обыкновенных дифференциальных уравнений I, II // Диф. уравнения. — 1967. — Т. 3, № 7. — С. 1070-1077; О поведении решений обыкновенных дифференциальных и алгебраических уравнений с монотонными коэффициентами // Там же. — Т. 3, № 2. — С. 206-218; Об асимптотических свойствах решений обыкновенных дифференциальных уравнений первого порядка // Там же. — 1968. — Т. 4, № 4. — С. 1184-1195; О существовании и поведении решений, имеющих асимптоты, в случае нелинейных уравнений второго порядка // Там же. — 1970. — Т. 6, № 12. — С. 2182-2191; Об асимптотике продолжаемых решений уравнений типа Эидена-Фаулера // ДАН СССР. — 1971. — Т. 200, № 1. — С. 28-31; Асимптотика решений одного нелинейного дифференциального уравнения / Костин А. В., Евтухов В. М. // ДАН СССР. — 1976. — Т. 231, № 5. — С. 1059-1062; Асимптотика правильных решений нелинейных обыкновенных дифференциальных уравнений // Диф. уравнения. — 1987. — Т. 23, № 3. — С. 524-526; Асимптотические представления решений линейных систем обыкновенных дифференциальных уравнений // Там же. — С. 1461-1464; Асимтотические разложения исчезающих и ограниченных решений обыкновенных дифференциальных уравнений // Там же. — С. 1629-1632; Обобщение теоремы Ляпунова об устойчивости в случае нулевого характеристического показателя для неавтономных систем / Костин А. В., Витриченко Н. Е. // Диф. уравнения. — 1986. — Т. 22, № 8. — С. 1446-1449; Об одном классе решений дифференциальной системы с меняющимися коэффициентами / Костин А. В., Щеголев С. А. // Укр. мат. журн. — 1989. — Т. 41, № 1. — С. 101-103; Асимптотические представления О-решений систем дифференциальных уравнений в помощью усеченных сумм рядов Ляпунова / Костин А. В., Окара Д. В. // Доп. НАН України. — 1994. — Т. 4. — С. 11-16; О методе малых переменных параметров для квазилинейных дифференциальных систем. Костин А. В., Амелькин К. В. // Доп. НАН України. — 2004. — Т. 6. — С. 13-18.

Літ.:

Мат. в СССР, 1958-1967. — Т. 1; Очерки развития науки в Одессе. — С. 20; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОСТЮК
Володимир Миколайович

Філософ, економіст

В. М. Костюк народився 22 січня 1936 р. в Одесі в родині служ-бовців. Закінчив середню школу в Одесі зі срібною медаллю у 1953 р. У 1958 р. закінчив історичний факультет Одеського державного універ-ситету. Працюючи на кафедрі філософії, закінчив заочно механіко-мате-матичний факультет. З 1961–1977 рр. працював на кафедрі філософії Одеського университету, починаючи з посади асистента и закінчуючи посадою профессора та завідуючого кафедрою философії.

У 1966 р. захистив кандидатську дисертацію з філософії "О конкретности теоретических абстракций". Працював доцентом кафедри філософії.

У 1973 р. В. М. Костюк захистив докторську дисертацію "Теория индивидуального рассуждения и индуктивная логика". З 1974 до 1977 р. був професором кафедри філософії, завідував нею. Осовні напрямки наукових досліджень у той час: індуктивна і модальна логіки, методологія науки.

У 1977 р. переїхав до Москви, де працював завідувачем кафедри філософії Московського інституту електронної техніки. З 1983 р. — веду-чий науковий співробітник Інституту системних досліджень РАН. Наприкінці 90-х рр. ці дослідження завершилися створенням системної теорії еволюції, в основі якої лежить поняття потенціальної реальності. У 1999 р. В. М. Костюк захистив другу докторську дисертацію на здо-буття ступеня доктора економічних наук за темою "Управление в переходньых зкономических процессах на основе анализа тенденций". Пра-цює професором Інституту системного аналізу РАН.

Сьогодні працює над дослідженням нестандартних соціально-економічних процесів.

В. М. Костюк — автор понад 200 наукових праць, серед яких 8 монографій.

В. М. Костюк — учень відомого філософа А. І. Уйомова, сам очолює

наукову школу з логіки. Дружина В. М. Костюка — Н. В. Костюк також науковець. Вона доцент, спеціаліст з болгарської філології. Перед від'їздом до Москви працювала в Одеському університеті.

Пр.:

Підтвердження та вибір гіпотези в науковому дослідженні. — К.: Вища шк., 1973. — 175 с.; Логика. — К.; Одесса: Вища шк., 1975. — 112 с.; Методология научного исследования. — К.; Одесса: Вища шк., 1976. — 179 с.; Элементы модальной логики. — Одесса; Киев, 1977; Злементы модальной логики. — К.: Наук, думка, 1978. — 179 с.; Изменяющиеся системи. — М., 1993. — 347 с.; Макрозкономика: приспособление й становление. — Одесса: Моряк, 1995. — 146 с.; История зкономических учений: Учеб. пособие. — М.: Центр, 1997. — 223 с.; Ситуация: Украина-Россия: анализ аспектов постсовестского развития (1992-1996): Аналит. обзор / Костюк В. Н., Ляльчук К. М. — Одесса, 1997. — 299 с.; Информация как социальный й экономический ресурс. — М., 1998; Теория эволюции и социоэкономические процессы. — М., 2001.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КОСТЯМІН
Микола Миколайович

Медик-гігієніст

М. М. Костямін народився 28 серпня 1868 р. у Великому Устюзі (тепер Вологодська обл.). У 1885 р. закінчив вологодську гімназію із золотою медаллю і вступив до природничого відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Після його закінчення в 1890 р. М. М. Костямін вступив до Військово-медичної академії, яку закінчив у 1896 р. з відзнакою у званні лікаря.

Учителями М. М. Костяміна були геніальні вчені, основоположники різних галузей російської медицини: І. М. Сєченов, С. П. Боткін, В. В. Пашутін, В. М. Бехтерєв, О. П. Доброславін та ін. Але гігієну він

обрав за порадою І. П. Павлова, який на той час був новою зіркою російської науки і дивився на гігієну, як на медицину майбутнього.

З 1897 до 1904 р. М. М. Костямін служив в армії. У 1905—1906 рр. був начальником бригади по боротьбі з чумою і холерою на Далекому Сході. До 1906 р. М. М. Костямін працював завідувачем лабораторії Віленського військового шпиталю, а в 1909 р. його зарахували асистентом кафедри гігієни Військово-медичної академії. У 1909 р. після захисту дисертації на тему "Основы исследования тканей с точки зрения гигиены" отримав звання доктора медицини. У 1912 р. його затвердили у званні приват-доцента і в тому ж році доцентом Військово-медичної академії в Санкт-Петербурзі, а також у званні професора Інтендантської академії з військової гігієни. У 1911—1914 рр. М. М. Костямін викладав в академії курс військової гігієни.

У питаннях гігієнічного дослідження різних тканин одягу велика заслуга належить М. М. Костяміну. Його докторська дисертація є значним внеском у гігієнічну науку і зараз не втратила свого значення. Його діяльність в цьому напрямку була високо оцінена російською громадськістю, і в 1913 р. за організацію відділів "Одяг" і "Дезинфекція" на Всеросійській гігієнічній виставці його відзначили почесним дипломом.

У 1914 р. Микола Миколайович переїхав до Одеси, де його обрали і затвердили екстраординарним професором кафедри гігієни медичного факультету в Новоросійському університеті. У 1916 р. професор М. М. Костямін розробив проект програми з гігієни для російських університетів, до якого включив питання громадської гігієни: в'язниць, ремісничих і фабричних закладів, гігієни війська, а також питання з методики санітарно-гігієнічних досліджень. Запропонована ним програма мала бути детально розроблена при спільному обговоренні представниками кафедр гігієни і міської та земської санітарії. З початку 1920 р. М. М. Костямін повністю присвятив свою діяльність питанням боротьби з епідеміями, зокрема, справі санітарної освіти. Він брав активну участь в організації санітарно-бактеріологічної лабораторії при Одеському Окрздороввідділі і взяв на себе завідування нею. Написав декілька брошур з санітарної освіти, брав активну участь в організації Будинку санітарної освіти в Одесі і був першим його завідувачем. Професор М. М. Костямін очолив

гігієнічний відділ Інституту харчування, розв'язавши ряд важливих питань громадського харчування. В останні роки перебування в Новоросійському університеті М. М. Костямін почав вивчати роль фізичного виховання в розвитку організму, який росте. Цьому питанню він приділяв увагу і в подальших своїх дослідженнях. Розроблені ним теоретичні основи фізичного виховання на сугубо фізіологічних принципах відображають у собі вчення І. П. Павлова про єдність організму та зовнішнього середовища.

Після виділення медичного факультету в самостійний інститут М. М. Костяміна переобрали професором кафедри експериментальної гігієни. У 1921—1922 рр. він був ректором Одеського медичного інституту. У 1920—1921 рр. організував комітет службовців інституту (далі місцевий комітет) і був першим його головою.

З 1934 до 1938 р. М. М. Костямін був першим деканом організованого ним санітарно-гігієнічного факультету в Одеському мединституті. У період Великої Вітчизняної війни працював у Тбілісі завідувачем гігієнічного відділу Науково-дослідного інституту охорони материнства та дитинства (з 1941 до 1942 р.), а в Самарканді — обласним санітарним інспектором (1942—1944). З 1915 до 1952 р. М. М. Костямін очолював кафедру загальної гігієни в Одеському медичному інституті (крім років Великої Вітчизняної війни).

М. М. Костямін — автор 57 наукових робіт з питань гігієни військової служби, гігієни одягу, дезинфекції, гігієни процесів технологічної обробки продуктів харчової промисловості та ін.

Він був нагороджений орденом Леніна, медаллю "За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.", заслужений діяч науки УРСР з 1951 р.

Помер М. М. Костямін 26 лютого 1958 р. Похований в Одесі.

Пр.:

Основы гигиены военной службы. — 1912. — С. 1-8; К вопросу о преподавании гигиены на медицинских факультетах Российских университетов // Рус. врач. — 1916. — № 48. — С. 1136-1140; Материалы по истории развития кафедры общей гигиены и деятельности ее за время существования: Рукопись. — Одесса, 1948. — С. 1-14; Роль гигиенических дисциплин в системе медицинского образования: Рукопись. — Одесса, 1946. — С. 1-25.

Літ.:

Наука и науч. работники СССР. — С. 190; Пальчинський В. О. Професор Микола Миколайович Костямін // Зб. наукових праць, присвяч. 25-річчю професорської діяльності проф. гігієни М. М. Костяміна. — Одеса, 1936. — С. 5-6; Грабовская. Дис. — С. 315-323; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 150; Одесский медуниверситет, 1990-2000. — С. 16-17; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3

Арх.:
ДАОО. — Ф. Новорос. ун-та, оп. 19, спр. 546 (1870-1919), арк. 85, 94.

А. В. Зайченко

КОЧУБИНСЬКИЙ
Олександр Олександрович

Видатний російський та український славіст, дослідник слов'янської давнини, мов та діалектів, культури та етнографії слов'ян

О. О. Кочубинський народився 22 жовтня 1845 р. в родині бесарабського священника. Його батько Олександр Михайлович цікавився наукою, складав вірші, був чудовим проповідником. Мати О. Л. Пламенко — дочка військового, сирота, виховувалася в родині Козлових-Сухомлинових. У 1854—1857 рр. О. О. Кочубинський навчався в Аккерманському (нині Білгород-Дністровський Одеської обл.) повітовому училищі, у 1857—1863 рр. — у гімназії при Рішельєвському ліцеї, закінчив гімназію з золотою медаллю. В 1863—1867 рр. він навчався на історико-філологічному факультеті Московського університету, був випущений зі ступенем кандидата. На формування О. О. Кочубинського як славіста, безумовно, вплинули відомі вчені Московського університету: Ф. І. Буслаєв, О. М. Бодянський, В. І. Гур'є, М. П. Леонтьєв, С. М. Соловйов і особливо Н. О. Попов, який читав курс російської історії у зв'язку з історією слов'ян.

Кандидатська дисертація "Сношения России при Петре I с южными

славянами и румынами", за словами Олександра Олександровича, зародилася на лекціях С. М. Соловйова. Після університету його було призначено вчителем російської словесності в гімназіях Владимира, потім Одеси. У 1869 р. отримав відрядження за кордон для вивчення досвіду організації шкільної справи в Німеччині та Австрії.

У 1871 р. О. О. Кочубинський витримав магістерський іспит та був обраний виконуючим обов'язки доцента слов'янської філології Новоросійського університету. В 1873 р. захистив дисертацію на ступінь магістра слов'янської філології на тему "Братья Подобои и чешские католики в начале XVII в."

Кафедру слов'янської філології очолював в той час один з основоположників слов'янської філології в Росії В. І. Григорович, безпосереднім продовжувачем якого став О. О. Кочубинський. Після захисту дисертації він перебував у науковому відрядженні за кордоном (1874—1876). Звіт вченого про це стажування містив у собі великий фактичний матеріал зі слов'янських мов та діалектів.

У Празі О. О. Кочубинський слухав лекції Гаттали з історії рукописної слов'янської літератури та займався литовською і пруською мовами під керівництвом професора А. Лудвига; вивчав слов'янські рукописи та першодруки у бібліотеках Бєлграда, Загреба, Пешта, Відня, Львова, Праги, познайомився з кращими представниками слов'янської науки в західних та південних слов'янських країнах.

За ці роки О. О. Кочубинський об'їхав усі слов'янські країни, крім Болгарії, перебував у Німеччині та Угорщині, з живим інтересом вивчаючи місцеві говірки: словацькі та російські північної та східної Угорщини, кайкавсько-хорватські — у Загребі, лужицькі — в Німеччині, польські та українські (бойків, лемків, гуцулів) — в Галиції. Досліджуючи місцеві говірки східної та західної Галиції, він намагався встановити межі та взаємовплив їх з сусідніми говірками польської мови. Зібраний ним діалектологічний матеріал не втратив свого наукового значення донині.

Зацікавившись у 1874 р. "историей и географией русского наречия по северному склону Карпат", О. О. Кочубинський ознайомився у Львові з місцевими старовинними пам'ятниками та звернув особливу увагу на

вивчення південно-східної редакції Пандект Антіоха Чорноризця 1397 р. У наступні роки вчений неодноразово бував у слов'янських землях з науковими цілями.

Після повернення з-за кордону О. О. Кочубинський 17 березня 1877 р. в університеті св. Володимира (Київ) захистив докторську дисертацію "К вопросу о взаимных отношениях славянских наречий" та 17 квітня був затверджений екстраординарним, а 17 листопада — ординарним професором по кафедрі слов'янської філології Новоросійського університету (очолив "самостоятельную кафедру, которую занимал до самой смерти"). З 1878 р. він був редактором "Записок Новороссийского университета", членом низки наукових товариств: Любителів природознавства, антропології та етнографії, Московського археологічного товариства, Вченого товариства в Константинополі, Чеської академії наук (1898). О. О. Кочубинський — один із засновників Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті (1889). "За отличную усердную службу и особые труды" нагороджений орденами: св. Станіслава 2 ст. (1881), св. Анни 2 ст. (1888), св. Володимира 4 ст. (1895), св. Володимира 3 ст. (1900), св. Станіслава 1 ст. (1905), сербським орденом св. Савви 3 ст. (1891). Удостоєний премії митрополита Макарія Академії наук, премії гр. Уварова за працю "Граф А. И. Остерман и раздел Турции" (1900), золотої Уваровської медалі Петербурзької АН (1890), затверджений в потомственому дворянстві (1894), званні заслуженого професора (1896). Почесний мировий суддя Аккерманського округу (1896), Почесний громадянин Аккерману (1899). У червні 1903 — вересні 1905 рр. — декан історико-філологічного факультету Новоросійського університету. О. О. Кочубинський був членом грецького товариства "Συλλογος", Чеського товариства наук, Чеської академії наук. Професор О. О. Кочубинський читав в ІНУ загальні курси з церковнослов'янської мови, в т. ч. вступ, що включав відомості з енциклопедії слов'янської філології. Цей вступ у вигляді окремого курсу "енциклопедії слов'янознавства" він також читав з 1903 р. на Одеських Вищих жіночих курсах. З великою любов'ю, за спогадами Б. М. Ляпунова, він читав спеціальний курс з історії півден-

них та західних слов'ян, особливо Чехії. Викладав вчений і мови: чеську та польську, південнослов'янські.

Прямими учнями О. О. Кочубинського були В. М. Мочульський та М. Г. Попруженко, професори Казанського університету Є. Ф. Будде та Харківського — С. М. Кульбакін, один з талановитіших лінгвістів-славістів у галузі порівняльної фонетики слов'янських мов.

За своїми поглядами О. О. Кочубинський був консерватором, але в політичному житті практично не брав участі. У дні революції 1905 р. він відстоював продовження занять в університеті. Він не підтримував панславістську тезу про необхідність активного розповсюдження російської мови та православної релігії на всіх слов'ян, сподіваючись, що поступово це відбудеться само собою, без втручання ззовні. О. О. Кочубинський був переконаний, що католіцизм ворожий слов'янству та Росії, в поляках він, як і слов'янофіли, бачив "слуг Риму", тому виправдовував придушення царизмом польського повстання 1863 р. У своїх творах він проводив думку про користь слов'янської взаємності, під якою розумів духовну єдність слов'ян, їх тісне зближення на ниві культури та науки. Засуджував всі прояви партикуляризму у слов'янських народів, зокрема "історичної школи" Ф. Палацького, який виступав не тільки за визнання самостійності Чехії, але й проти зближення з Росією.

Внесок О. О. Кочубинського в різні сфери слов'янознавства за обсягом та за науковим значенням нерівноцінний. Критикуючи теорію "протоетнічної першості" сербської мови серед слов'ян, він віддає першість російській мові. Прабатьківщину слов'янства він бачив "між Карпатами та Дунаєм" та вважав, що стародавні елементи збереглися у слов'янських мовах пропорційно близькості чи віддаленості поселення відповідних народів від цього регіону.

Серед лінгвістичних праць вченого важливе місце займають "Звук А — отличительная черта сербского вокализма", "Славянские наречия и сравнительное языкознание" (1871), "Как долго жил русский супин?" (1872). До числа головних лінгвістичних робіт О. О. Кочубинського відноситься його докторська дисертація, присвячена аналізу сполучень плавних з редукованими між приголосними в слов'янських мовах. Не дивля-

чись на велику долю суб'єктивізму, дисертація стала у свій час крупним внеском у науку. Вона привернула увагу філологів у Росії та за кордоном до питань історії російської мови та сприяла їх подальшій розробці. Цікава робота вченого "Polabani" (1879), яка представляє собою нарис про полабських слов'ян, замітки про їхню мову в латинських граматиках, ця робота містить також огляд літератури з вивчення балтійських слов'ян. О. О. Кочубинський застосував порівняльний метод, вивчаючи зв'язки слов'янських та балтійських мов. "Профессора Кочубинского с полным правом можно считать первым в нашем университете славистом, который в своих научных славистских интересах обращался к фактам балто-литовской группы языков", — підкреслив М. В. Павлюк у статті "Славянское языкознание в Одесском (Новороссийском) университете за 90 лет" (1958).

Великої уваги заслуговує праця О. О. Кочубинського "Истоки славянской и русской филологии" (1882), написана з приводу виходу книги професора О. О. Котляревського "Древняя русская письменность. Опыт библиологического изложения". Ця робота і сьогодні є чудовим бібліографічним посібником з історії вивчення слов'янського письма та старослов'янської мови, порівняльної граматики слов'янських та індоєвропейських мов. В "Истоках" О. О. Кочубинський виявив колосальну ерудицію в галузі слов'янського та порівняльного індоєвропейського мовознавства.

У 1890 р. вчений був нагороджений Уваровською золотою медаллю за рецензію на книгу П. І. Житецького "Очерки по истории малорусского наречия в XVII и XVIII веках". Ця ґрунтовна (97 с.) рецензія свідчить про велику обізнаність О. О. Кочубинського в галузі української мови та її говірок. Рецензуючи книгу П. І. Житецького, він постійно звертається до фактів історії мов, до рукописів та живих діалектів. Не погоджуючись з твердженням П. І. Житецького про те, що початок історії української мови відноситься до XIV ст., він достовірно та переконливо на багатьох фактах показав, як народне українське мовлення поступово проникало в книжну мову значно раніше.

Особливе місце у творчому доробку вченого займають наукові дослідження з історії слов'ян. О. О. Кочубинський добре знав джерела та літе-

ратуру, ввів у науковий обіг нові архівні матеріали. Складена ним "Карта расселения славян в IX в., во время св. Кирилла и Мефодия" (1885) має велике значення для вивчення давньої історії слов'ян і в наш час. Крім названих кандидатської та магістерської дисертацій, в ряду важливих слід назвати праці: "Мы и они (1711)" (1878), "Очерки истории и политики славян" (1878), "Наши две политики в славянском вопросе" (1881), "В краю былых еретиков (Из старых воспоминаний в северо-восточной Чехии)" (1882), "Тысячелетие славянского самосознания" (1885) та ін.

Особливу увагу приділяв вчений вивченню історії Чехії, однак в його оцінках явно простежується ідеалізація ролі Росії у визволенні слов'ян, яка дбала виключно про те, щоб "зробити щасливими" слов'янські народи Балканського півострова.

Процес чеського національного відродження на початку XVII ст. О. О. Кочубинський розглядав лише як відродження національної мови та культури, не пов'язуючи його з тими глибокими соціально-економічними процесами, які відбулися в Чехії. Але зібраний ним фактичний матеріал являє інтерес до сьогодні. Найбільш цінним у творчій спадщині вченого є праці з історії слов'янознавства. Головні з них: "Адмирал Шишков и канцлер гр. Румянцев. Начальные годы русского славяноведения" (премія митрополита Макарія РАН, 1887), "Истоки славянской и русской филологии" (1882), "В. И. Григорович (1815—1876) в истории славяноведения" (1893), "П. И. Шафарик, очерк из жизни русской науки полвека тому назад" (1906), велика кількість статей про діяльність О. М. Бодянського, П. О. Лавровського, Ф. Міклошича, М. Гаттали, Я. К. Грота, М. А. Колосова та ін. Сюди ж варто віднести збірку "Памяти сослуживцев" (ЗИНУ. — 1901. — Т. 86, унив. летопись. — С. 1-36), в якій вміщені сердечні та теплі, наповнені глибокою скорботою надгробні промови та некрологи про В. І. Григоровича, М. П. Смирнова, О. М. Кудрявцева, О. А. Павловського, В. Н. Юргевича, П. Ф. Воєводського, М. І. Малініна та ін.

Помер Олександр Олександрович Кочубинський 13 травня 1907 р. в Одесі, похований на другому християнському кладовищі.

Пр.:

Славянские наречия и сравнительное языкознание // ЗИНУ. — 1872. — Т. 8. — С. 1-49; К вопросу о взаимных отношениях славянских наречий. — Одесса, 1878; Очерк учебно-литературной деятельности проф. Я. К. Грота. — Одесса, 1883; Адмирал Шишков и канцлер гр. Румянцев: Начальные годы русского славяноведения. — Одесса, 1878-1888; Листки из моей биографии // ЗИНУ. — 1890. — Т. 53; В. И. Григорович (1815-1876) в истории славяноведения // ЗИНУ. — 1893. — Т. 59, универс. летопись. — С. 24-50; П. И. Шафарик, очерк из жизни русской науки, полвека тому назад // Вестн. Европы. — 1906. — Май. — С. 105-153; Июнь. — С. 437-475.

Літ.:

Карский Е. Ф. А. А. Кочубинский // Рус. филол. вестн. — 1907. — № 3/4; Речи, произнесенные 15 мая 1907 г. при погребении засл. проф. имп. Новорос. ун-та А. А. Кочубинского. — Одесса, 1907; Вилинский С. А. А. Кочубинский: (Некролог). — Одесса, 1907; Ляпунов Б. М. А. А. Кочубинский и его труды по славянской филологии. — Одесса, 1909; Попруженко М. Г. Историко-литературные труды проф. А. А. Кочубинского. — Одесса, 1909; Сборник в память А. А. Кочубинского, изданный историко-филологическим обществом при ИНУ. — Одесса, 1909; Ягич И. В. История славянской филологии. — СПб., 1910; Линниченко И. А. Проф. Александр Александрович Кочубинский (1845—1907). — Одесса, 1916; Шатух М. Г. Життя і діяльність проф. О. О. Кочубинського // Тези доп. наук. конф. філол. фак., присвяч. 100-річчю ОДУ. — Одесса, 1965. — С. 47-48; Павлюк Н. В. Славянское языкознание в Одесском (Новороссийском) университете за 90 лет // Тр. ОГУ. Сер. филол. наук. — 1978. — Т. 148, вып. 7. — С. 11-14; Павлюк М. В. О. О. Кочубинський // Основні етапи розвитку українського мовознавства дожовтневого періоду. — Одеса, 1978. — С. 146-147; Славяноведение в дорев. России. — С. 195-197; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ф. Баранник, Ф. О. Самойлов

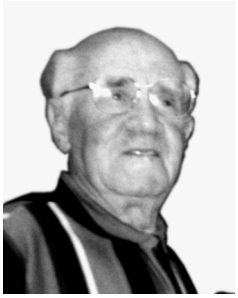

КРАМЕР
Юхим Наумович

Астроном

Ю. Н. Крамер народився 18 вересня 1920 р. в с. Янківка Северинівської волості біля Одеси. Незабаром родина переїхала до Одеси, де Ю. Н. Крамер в 1935 р. закінчив неповну середню школу і вступив до машинобудівного технікуму. Під час навчання в технікумі брав участь у роботі астрономічного гуртка в Астрономічній обсерваторії, яким керував професор К. Д. Покровський. Двічі виступав з доповідями за працями Ф. О. Бредіхіна (комети і метеори) і Ф. Д. Бесселя (обробка спостережень), в 1936 р. разом з гуртківцями спостерігав в Одесі часткове сонячне затемнення.

Закінчив технікум у 1939 р. з дипломом техніка-конструктора і пішов на роботу до відділу головного технолога Одеського заводу “Кінап”. Одночасно почав відвідувати заняття на вечірньому відділенні фізико-математичного факультету Одеського університету, а в 1940 р. став студентом денного відділення факультету. В квітні 1941 р. достроково здав іспити за другий семестр і був призваний до армії, де служив у будівельному батальйоні, спочатку в Дніпродзержинську, а потім в Златоусті (будівельний батальйон обслуговував металургійні заводи). З армії був демобілізований у серпні 1945 р.

Одразу ж повернувся до Одеси і став студентом 2-го курсу університету. Багато часу спостерігав змінні зірки, малі планети, проводив астрометричні дослідження, обчислював елементи орбіт. Дипломна робота була присвячена теорії пульсуючих зірок. Закінчив університет у 1949 р. з відзнакою зі спеціальності “астрономія” і одержав призначення до сільської школи в Башкирії. Але для нього знайшлося місце в Астрофізичній лабораторії Фізико-технічного інституту Туркменської філії АН СРСР. Тут разом з московськими колегами ним були започатковані фотографічні спостереження метеорів.

В бібліотеці завідувача лабораторії І. С. Астаповича Ю. Н. Крамер знайшов Каталог кометних радіантів К. Д. Покровського, розробив новий метод їх обчислення і обрахував радіанти усіх комет за період 1918—1951 рр. з урахуванням гравітаційних збурень від Юпітера. При цьому було відкрито кометно-метеорні комплекси (рої). Ця робота була основою його кандидатської дисертації "Кометные радианты и связь метеорных потоков с кометами", яка була закінчена в 1952 р. А захистив він її тільки в 1955 р. , коли (з 1951 р.) вже працював науковим співробітником Астрономічної обсерваторії Одеського університету.

У зв'язку з дослідженнями за програмою Міжнародного Геофізичного року та потребами знання характеристик зовнішньої атмосфери Землі для запуску штучних супутників Землі з його участю в Москві були розроблені, а в Одесі на заводі "Кінап" збудовані напівавтоматичні метеорні патрулі. Вони були оснащені обтюраторами змінної площини (для визначення часу польоту метеора) конструкції Ю. Н. Крамера і М. Й. Тимченка, на що було отримано авторське свідоцтво. За допомогою метеорних патрулів, якими були оснащені обсерваторії, одержано багато спостережень, які дозволили вивчити природу метеорної речовини і верхньої атмосфери Землі.

З 1956 р. Ю. Н. Крамер був завідувачем астрофізичного відділу Астрономічної обсерваторії Одеського університету. В цей час були побудовані станції в селах Маяки та Крижанівка і в Ботанічному саду університету, де були розміщені метеорні патрулі. З 1966 р. працював доцентом, а з 1975 р. — професором кафедри астрономії Одеського університету. В 1973 р. захистив докторську дисертацію "Исследование движения и структуры метеорных тел кометного происхождения". Виконував викладацькі функції і далі до 1992 р. керував відділом дослідження метеорів і комет Астрономічної обсерваторії.

За час роботи в Одеському університеті Ю. Н. Крамер опублікував 3 колективні монографії і більше 150 наукових статей, одержав 3 авторських свідоцтва за винаходи по обтюратору змінної площини, за метод миттєвої експозиції і за створення болідної камери. Усі винаходи були втілені в життя і дали можливість зробити багато цінних спостере-

жень, за допомогою яких було знайдено багато фізичних і кінематичних характеристик метеорної речовини, її взаємодії з кометною, астероїдною та пиловою міжпланетною речовиною. Матеріали цих досліджень дозволили захистити 3 докторські і 14 кандидатських дисертацій, з яких 5 було захищено під керівництвом Ю. Н. Крамера.

У 1994 р. Ю. Н. Крамер з посади професора кафедри астрономії Одеського університету перейшов на пенсію, але продовжує співробітництво з працівниками Астрономічної обсерваторії по метеорній тематиці. Продовжує також публікувати наукові роботи. В суспільному плані багато виступав з лекціями з астрономії по лінії товариства "Знання", в Одеському планетарії, в школах, на заводах тощо. З 1958 р. є членом Міжнародного Астрономічного союзу, в 1976 — 1979 рр. був у керівництві Комісії 22 (комети і метеори) цього Союзу. З 1994 р. мешкає у Сполучених Штатах Америки.

Пр.:

Кометные радианты и связь метеорных потоков с кометами // Изв. Одес. астрон. обсерватории. — 1953. — Т. 3, вып. 2; Методика и некоторые результаты фотографического исследования метеоров. — М.: Изд-во АН СССР, 1963; Некоторые вопросы теории и новые методы наблюдения метеоров // Физика комет и метеоров. — К., 1965. — № 1; Параметры траектории и морфологические особенности метеоров со вспышками / Е. Н. Крамер, А. К. Маркина. — М., 1975. — № 12; Метеорная материя в атмосфере Земли и околосолнечном космическом пространстве / Е. Н. Крамер, И. С. Шестака. — М.: Наука, 1983. — 184 с.

Літ.:

Каретников В. Г. Астрономия в г. Одессе за 200 лет // Страницы. — Ч. 1. — С. 6-20; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. Г. Каретніков

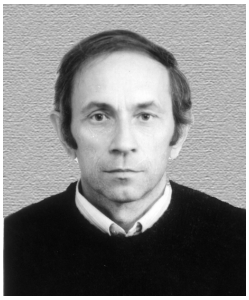

КРАСЄХА
Єрофей Никифорович

Географ, ґрунтознавець

Є.Н.Красєха народився 1 січня 1940 р. в с. Хрясик Маневичого (раніше Колківського) р-ну Волинської обл. В 1953 р. разом з батьками переїхав в м.Новий Буг Миколаївської обл., де в 1956 р. закінчив СШ № 1. В 1959 р. закінчив Новобугський технікум механізації і електрифікації сільського господарства, після закінчення якого деякий час працював механіком в радгоспах Миколаївської обл. Але згодом романтика далеких подорожей покликала Є.Н.Красєху в Сибір, де він в 1960-1961 рр. працював механіком, робітником у геолого-розвідувальних експедиціях Красноярського краю.

В 1961 р. Є.Н.Красєха поступив на геолого-географічний факультет Одеського державного університету ім.І.І. Мечникова, який закінчив у 1969 р. за фахом фізико-географ. В 1963-1966 рр. служив у лавах Радянської Армії. Після закінчення університету працював інженером, старшим науковим співробітником, начальником (1969-1977) ґрунтової експедиції кафедри ґрунтознавства і географії грунтів Одеського університету, був її науковим керівником (1978-1992). За чверть століття в Красноярському краї, Іркутській і Читинській областях Росії було обстежено декілька мільйонів га земель, на які складені великомасштабні грунтові карти. Науковим та ідейним керівником всіх досліджень був всі ці роки проф.Гоголев І.М., завідувач кафедрою ґрунтознавства і географії грунтів Одеського університету. З 1980 по 1992 рік Є. Н. Красєха проводив дослідження структури ґрунтового покриву з використанням аерокосмічних методів у басейні Підкаменної Тунгуски, на Єнісейському кряжі, в межах Східного Саяну, в Прибайкал'ї, на Вітімському нагір'ї. Дослідження проводилися в тісному співробітництві з фахівцями Інституту лісу (м.Красноярськ) і Інституту біології (м.Улан-Уде) Сибірського Відділен-

ня АН СРСР, керівником яких був доктор біологічних наук Корсунов В.М. В цей же період проводилися роботи по рекультивації земель в долині р. Колими Магаданської області Росії. Матеріали цих досліджень опубліковані в більше як 50 статтях і шести монографіях; на їх основі Є.Н.Красєха захистив кандидатську і докторську дисертації, розробив концепцію просторово-часової організації ґрунтового покриву, яка отримала досить широку популярність серед ґрунтознавців і географів.

Наукова робота проводилася також на півдні України в межах Одеської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей та Республіки Крим. Вивчались питання впливу зрошення на властивості чорноземів, на структуру ґрунтового покриву в рамках загального моніторингу зрошуваних земель.

З 1977 р. працював старшим викладачем, з 1981 р. — доцентом, а з 1992 р. професором кафедри ґрунтознавства і географії грунтів Одеського університету. З 1996 р. Є.Н.Красєха — завідувач кафедрою географії України Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, професор кафедри. Є.Н.Красєха постійно читає лекції з дисциплін, які можна об'єднати в такі цикли: "Методологія ґрунтознавства", "Біогеографія з основами екології", "Екологія", "Біосферна етика".

В 1980 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: "Сірі лісові грунти з другим гумусовим горизонтом в системі структури ґрунтового покриву межиріччя Великої Кеті і Єнісею" (наук, керівник — проф. І.М.Гоголєв, офіц.опоненти: С.С.Трофимов, В.М.Корсунов), а в 1990 р. докторську дисертацію на тему: "Просторова організація ґрунтового покриву Середнього Сибіру" (офіц. опоненти: Ю.І.Єршов, Н.А.Караваева, В.І.Волковінцер). Основні напрями роботи і наукових інтересів: теорія ґрунтознавства, ґрунтова картографія, просторова організація ґрунтового покриву, теорія та методи вивчення структури ґрунтового покриву, екологія грунтів та екологія землекористування, біосферна етика, історія та філософія взаємовідносин людини і природи.

Опубліковано понад 70 наукових праць.

Пр.:

Почвы срединного региона Сибири / Красеха Е.Н., Корсунова Т.М. — Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1985, — 100 с.; Почвенный покров таежных ландшафтов Сибири / Красеха Е.Н., Корсунов В.М., Ведрова Е.Ф. — Новосибирск: Наука, 1988. — 188 с.; Пространственная организация почвенного покрова / Красеха Е.Н., Корсунов В.М. Новосибирск: Наука, 1990. — 200 с.; Методология почвенных эколого-географических исследований и картографии почв / Красеха Е.Н., Корсунов В.М., Ральдин Б.Б. — Улан-Удэ: Изд-во Бурят. науч. центра СО РАН, 2002. — 232 с.; Картографування грунтового покриву // Красєха Є.Н., Позняк С.П, Кіт М.Г. — Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І.Франка, 2003. — 500 с.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КРАСНИЙ Юрій Петрович

Фізик-теоретик

Ю. П. Красний народився 26 червня 1937 р. у Севастополі. У 1954 — 1959 рр. навчався в Одеському державному університеті на фізичному факультеті. У 1959 р. залишився навчатися в аспірантурі при кафедрі теоретичної фізики, закінчив аспірантуру в 1962 р. У 1969 р. захистив кандидатську дисертацію з теоретичної фізики.

У 1962 — 1969 рр. Ю. П. Красний працював асистентом кафедри теоретичної фізики ОДУ, у 1969 — 1982 рр. — доцентом цієї кафедри.

У 1981 р. Ю. П. Красний захистив докторську дисертацію, з 1982 р. працював професором кафедри теоретичної фізики. З 1984 до 1990 р. очолював кафедру фізики Одеського технологічного інституту ім. М. В. Ломоносова, з 1990 до 1993 р. працював професором цієї кафедри.

У 1993 р. Ю. П. Красний переїхав до Польщі, де працює професором на математичному факультеті Опільського університету.

В ОДУ професор Ю. П. Красний читав курси математичної фізики,

теоретичної механіки, теорії полів, квантової механіки, статистичної фізики, елементарної фізики. Автор більше 90 наукових робіт.

Пр.:

Статистическая теория жидких металлов / Красный Ю. П., Коваленко Н. П., Тригер С. А. // Статистическая теория жидких металлов. — М., 1990; The quasiphonon model of amorphous solid and the Pecus-Yevik aproximation / Krasny Yu. P., Kovalenko N. P., Week G. // Phys. stat. sol. B. — 1991. — Vol. 166. — P. 117-124; The low-temperature behavior of amorphous ferromagnets / Krasny Yu. P., Kovalenko N. P., Mikko V. V., Gurnitskaja E. P. // Physica. B. — 1993. — P. 123-129; The influence of diserder on the superconducting simple amorphous metals / Krasny Yu. P., Kovalenko N. P., Tesis V. A. // Molecular Phys. Reports. — 1995. — Vol. 11. — P. 143-151; Superconductive properties of binary amorphous alloys / Krasny Yu. P., Kovalenko N. P., Tesis V. A. // Crystaline Solids. — 1996. — Vol. 205/207. — P. 669-672; Spin-orbit interaction in the quantum dot / Krasny Yu., Yacak L., Wojs A. // Physica. B. — 1997. — Vol. 229. — P. 279-293; Phonon contribution to the absorption of ultrasound in amorphous solids at moderately low temperatures / Krasny Yu. P., Kovalenko N. P., Krawcruk Y. // Ibid. — 1998. — Vol. 254. — P. 92-98; Electrical vesistivity of amorphous simple metal at moderately low temperatures / Krasny Yu. P., Krawcruk Y., Kovalenko N. P., Shvets V. T. // Ibid. — 1999. — Vol. 269. — P. 221-226.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КРАСНОСЕЛЬЦЕВ
Микола Хомич

Богослов

М. Х. Красносельцев народився 8 грудня 1845 р. в с. Версулля Бугульмінського повіту Самарської губ. у незаможній багатодітній родині сільського священика. У 1855 р. для отримання початкової освіти його було віддано до Бугульмінського духовного училища. Навчання своє він продовжив в Уфімському духовному училищі та в Уфімській духовній семінарії, курс

якої він закінчив у 1886 р. У серпні 1886 р. він вступив до Казанської духовної академії, де отримав вищу богословську освіту, а також був студентом спеціального місіонерського протимусульманського відділення. У 1870 р. М. Х. Красносельцев одним з перших на курсі закінчив академію зі ступенем магістра богослов'я, захистивши магістерську дисертацію "Западные миссии против язычников и особенно мухомедан". З 21 червня до 12 грудня він вчителював у Самарській духовній семінарії, де викладав бібліологію та татарську мову. Після реорганізації Казанської духовної академії він взяв участь у конкурсі на щойно відкриту кафедру церковної археології. 18 березня 1871 р. його було допущено до виконання обов'язків доцента, а 28 серпня того ж року зараховано штатним доцентом церковної археології. На цій посаді він сумлінно працював до 1884 р., коли Рада Казанської духовної академії присвоїла М. Х. Красносельцеву звання екстраординарного професора академії, яке згодом одноголосно було затверджено Синодом.

М. Х. Красносельцев самостійно розробив та читав протягом всього періоду роботи в академії курс лекцій з церковної археології та літургії. Крім того, з 1 грудня до 1 червня 1881 р. за дорученням церковно-практичного відділення він викладав історію римської літератури. Для підготовки курсів та вивчення речових і рукописних пам'яток християнської старовини у 1871 р. йому було надано можливість стажування за кордоном протягом року, більшу частину якого він провів в Італії. У 1888 р. він подорожував із тією ж метою по країнах Близького Сходу.

16 березня 1889 р. М. Х. Красносельцева було затверджено у званні екстраординарного професора Новоросійського університету; він зайняв вакантну на той час кафедру церковної історії та з літа 1889 р. назавжди переїхав до Одеси. У 1893 р. він виконував обов'язки ординарного професора церковної історії ІНУ, а наприкінці того ж року його було затверджено в цьому званні.

Протягом неповного десятиріччя роботи в ІНУ М. Х. Красносельцевим були розроблені загальні курси для студентів 4-6-го семестрів: історія християнської церкви до відокремлення західної церкви від східної, історія християнської церкви, починаючи від IX ст., загальний курс історії

християнської церкви; а також низка спеціальних курсів для студентів вищих семестрів: історіографія та історія церковної літератури, історія східного православного чернецтва, історіографія та історія церковної літератури, огляд джерел церковної історії, історія християнського мистецтва до епохи іконоборства, огляд єресей та розколів у Руській церкві, огляд та критика джерел з давньої церковної історії.

В Одесі М. Х. Красносельцев не поривав зв'язків зі своєю Alma mater. 10 лютого 1893 р. за пропозицією трьох найстаріших та найповажніших професорів Рада Казанської духовної академії одноголосно присвоїла йому найвищий богословський вчений ступінь — доктор церковної історії.

Галузь наукових інтересів М. Х. Красносельцева була вельми широкою: церковна археологія, православна літургія, стародавні християнські рукописи та бібліотеки. Живучи в Одесі, майже кожного року він подорожував на Схід з метою вивчення рукописів бібліотек Афона та Константинополя. Його старанність та досконалість праці високо цінували сучасники і колеги, доручаючи рецензувати статті в провідних наукових журналах того часу, таких як "Византийский временник", "Православный собеседник" та ін. У 1888 р. за дорученням обер-прокурора Синоду К. П. Побєдоносцева він склав для Облікового комітету при Синоді рецензію на твір протоієрея К. Т. Нікольського "О службах Русской церкви, бывших в прежних печатных богослужебных книгах", яке було представлене на здобуття премії митрополита Макарія. М. Х. Красносельцев є автором численних наукових праць із церковної археології, літургії, а також з історичної та історико-літературної проблематики.

Під час роботи в ІНУ та в Казанській духовній академії М. Х. Красносельцев вів активну громадську та видавничу діяльність. З 1 січня 1983 до 28 лютого 1886 р. він був управляючим справами редакції, редактором і цензором статей для журналу "Православный собеседник" (видання при Казанській духовній академії). 20 вересня 1886 р. його було обрано дійсним членом Товариства археології, історії та етнографії при Казанському університеті. З 9 жовтня 1887 р. він був членом-кореспондентом, а з 1889 р. — дійсним членом імператорського Московського архе-

ологічного товариства. 30 жовтня 1888 р. його було обрано дійсним членом Київського товариства Нестора-літописця. Протягом 1889 р. він став почесним членом Ростовського музею церковних старожитностей, дійсним членом Історико-філологічного товариства при ІНУ та Одеського товариства історії та старожитностей, членом-кореспондентом Константинопольського історико-філологічного товариства (Силлога). Логічним завершенням публічного визнання ролі М. Х. Красносельцева як професора та науковця стало обрання його у 1892 р. почесним членом Казанської духовної академії (за пропозицією ректора — протоієрея А. П. Владимирського).

У 1891 р. у стані здоров'я М. Х. Красносельцева з'явилися кризові явища, а з 1893 р. вони набули систематичного характеру. З кінця травня 1897 р. він майже півроку не виходив зі своєї квартири і літо 1898 р. був вимушений провести на Кавказі на водах. В той же час він отримав дозвіл на наукове стажування на Сході протягом року. 6 вересня 1888 р. М. Х. Красносельцев покинув Одесу на пароході "Николай II". Під час подорожі до Константинополя він відчув себе застуженим. 8 вересня за допомогою Ф. І. Успенського в Константинополі йому було знайдено лікаря та встановлено діагноз (лівостороннє запалення легенів). 11 вересня після нетривалої хвороби М. Х. Красносельцев помер, а 13 вересня його було поховано на грецькому Шишлієвському кладовищі у Костантинополі.

За ініціативою Ф. І. Успенського серед друзів померлого, в тому числі і серед пофесорів ІНУ, було зібрано кошти на надмогильний пам'ятник М. Х. Красносельцеву, який було встановлено 30 серпня та освячено 3 листопада 1901 р.

Пр.:

Толковая служба и другие сочинения, относящиеся к объяснению богослужений в древней Руси до XVIII в. // Православ. собеседник. — 1978. — Ч. 2; Очерки из истории христианского храма. — Казань, 1881; История журнала "Православный собеседник" за первые 30 лет его существования. — Казань, 1885; Церковная археология на русских археологоческих съездах. — Казань, 1886; Славянские рукописи патриаршей библиотеки в Иерусалиме. — Казань, 1888; К истории православного богослужения. Материалы и исследования по рукописям Соловецкой библиотеки. — Казань, 1889; О значении археологических открытий для обработки древней церковной истории. — Одесса,

1889; К вопросу о греческих источниках “Беседы трех святителей”. — Одесса, 1890; О древних литургических толкованиях // ЛИФО. — 1894. — Т. 4; К изучению “Типика Великой церкви” // Там же. — 1896. — Т. 6; Addenda к изданию А. Васильева “Anecdota graeco-byzantine”. — Одесса, 1988.

Літ.:
Красносельцев А. И. Н. Ф. Красносельцев // Археол. известия и заметки. — 1898. — № 9/10. — С. 329-334; Некролог // Ист. вестн. — 1898. — Т. 74, № 11. — С. 844; Поминки по Н. Ф. Красносельцеве. — Одесса, 1898; Дмитриевский А. А. Незабвенной памяти профессоров А. С. Павлова и Н. Ф. Красносельцева // Тр. Киев. духов. академии. — 1899. — № 1; То же. — Отд. отт. — К., 1899; Красносельцев Н. Ф. // Большая энциклопедия / Под ред. С. Н. Южакова. — СПб., 1903. — Т. 11; Памятник Н. Ф. Красносельцеву. — Константинополь, 1903; Hausmann. — S. 532-533; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. В. Сминтина

КРЕЙН
Марк Григорович

Математик, механік, член-кореспондент АН УРСР

М. Г. Крейн — один з найвизначніших математиків нашого часу. Життя його було нелегким, доля трагічною, але його наукова спадщина вже давно зайняла помітне місце у стрункій системі сучасної математики.

Народився М. Г. Крейн 3 квітня 1907 р. у багатодітній родині в Києві. Здібності до математики проявилися в нього рано, ще в трудовій школі, яку він закінчив у 1921 р. У 14 років М. Г. Крейн слухав у Київському політехнічному інституті вечірні лекції з аналітичної геометрії, які читав Б. М. Делоне. У цей же час Марк Григорович самостійно ознайомив-

ся з основами диференціального та інтегрального числення, нарисної геометрії та зробив перші доповіді на семінарі Б. М. Делоне, де розглядалися питання геометричної теорії чисел та теорії Галуа.

У 1922 — 1923 рр. М. Г. Крейн вільним слухачем відвідував лекції на старших курсах фізико-математичного відділення Київського інституту народної освіти. Навесні 1924 р. він без дозволу батьків виїхав до Одеси, вважаючи за необхідне почати самостійне трудове життя. Він продовжив займатися математикою, заробляючи на життя випадковими заробітками. Свою першу наукову працю "О производных контурах и производных системах" він доповів восени 1924 р. на засіданні науково-дослідної кафедри математики при Одеському ІНО. Пізніше праця отримала премію на конкурсі наукових робіт 1925 р.

М. Г. Чеботарьов та С. Й. Шатуновський, що працювали в той час в Одесі, зацікавилися долею обдарованого юнака та, незважаючи на відсутність диплому про вищу освіту, сприяли його вступу до аспірантури. М. Г. Крейн став аспірантом М. Г. Чеботарьова. До закінчення аспірантури у 1929 р. він представив 7 наукових праць. До того ж періоду відноситься його захоплення механікою, чому сприяв семінар відомого механіка К. Г. Суслова при Одеському політехнічному інституті. Це захоплення, а пізніше і зацікавленість фізикою, суттєво вплинуло на математичні праці Марка Григоровича. Багато з них прямо чи опосередковано пов'язані з механічними або фізичними трактовками і зауваженнями.

Після 1929 р. М. Г. Крейн рік працював у Донецьку, потім повернувся до Одеси, де викладав у різних вузах: у 1930 — 1931 рр. був доцентом Інституту водного транспорту; у 1931 — 1933 рр. — професором Енергоінституту, перейменованого в індустріальний; у 1931 р. був науковим співробітником та аспірантом при науково-дослідній кафедрі математики; у 1930—1931 рр. — доцентом, а потім професором, завідувачем кафедри Фізико-хімічного інституту. З 1933 до 1941 р. М. Г. Крейн працював в Одеському університеті, а з 1934 до 1940 р. паралельно ще в НДІ математики при Харківському університеті.

Енциклопедична ерудиція, широкі знання, вміння заразити оточую-

чих творчим ентузіазмом дозволили М. Г. Крейну зібрати навколо себе сильну групу молодих вчених, яка швидко набула світового визнання як "Одеська школа функціонального аналізу". Сюди входили такі відомі в майбутньому математики як А. П. Артеменко, Ф. Р. Гантмахер, Б. Я. Левін, М. С. Лівшиць, Д. П. Мільман, М. А. Наймарк, В. П. Потапов, М. А. Рутман, В. Л. Шмульян. Багато результатів, отриманих М. Г. Крейном у довоєнні роки, а також його спільні з колегами здобутки стали класичними та викладаються в підручниках з функціонального аналізу.

У 1934 р. М. Г. Крейн виступив на II Всесоюзному математичному з'їзді з доповіддю, в якій з сучасних позицій узагальнив та розвинув класичні дослідження П. Л. Чебишова та А. А. Маркова з проблеми моментів. Ця проблема займала особливе місце у творчості Марка Григоровича. Її результати та методи слугували йому орієнтиром в багатьох фундаментальних дослідженнях, їй присвячені дві монографії, написані ним разом з Н. І. Ахієзером та А. А. Нудельманом.

У 1939 р. МДУ присудив йому без захисту докторської дисертації вчений ступінь доктора фізико-математичних наук. У тому ж році АН України обрала його членом-кореспондентом.

У 1941 р. М. Г. Крейн евакуювався до Куйбишева, де працював в індустріальному інституті, брав участь у створенні Куйбишевського авіаційного інституту. Його квартира була притулком для багатьох математиків, що їхали в евакуацію через Куйбишев, багато людей завдяки йому зустрілися із сім'ями. Незважаючи на тяжкі умови, цей період був одним з найбільш плідних у його дослідженнях.

У 1944 р. М. Г. Крейн повернувся до Одеси. Математичне відділення фізико-математичного факультету ОДУ було в жалюгідному стані. Не вистачало викладачів. Але внаслідок розпочатої політики антисемітизму (особливо у вигляді "боротьби з космополітизмом") двері університету для всесвітньовідомого вченого були зачинені. М. Г. Крейн почав працювати професором на кафедрі теоретичної механіки Одеського інституту інженерів морського флоту.

Стан справ на математичному відділенні ОДУ ставав скандальним.

Студенти скаржилися на низький рівень викладання; для аспірантів керівники не мали можливості скласти індивідуальні плани; аспірантські іспити за програмою були нижче, ніж студентські курси. З цієї причини у середині 1946/47 навч. р. М. Г. Крейн був запрошений до університету на посаду завідувача кафедри математичного аналізу за сумісництвом. З його появою навчальна та наукова робота різко покращалися. Підвищилася якість лекцій, при кафедрі почали працювати два гуртки. Курс функціонального аналізу М. Г. Крейна слухали, крім студентів та аспірантів університету, також аспіранти та викладачі інших вузів.

Але незважаючи на все це, вчений відчував третирування та недоброзичливість з боку керівництва ОДУ. У 1948 р. його звільнили з формулюванням: "як того, хто не забезпечив керівництво кафедрою". Духовна стійкість допомогла М. Г. Крейну пережити ці тяжкі роки. Він продовжував інтенсивно працювати і навіть виконував важливі цикли досліджень.

У 1954 — 1975 рр. М. Г. Крейн завідував кафедрою теоретичної механіки Одеського інженерно-будівельного інституту. Він вийшов на пенсію, вважаючи, що за станом здоров'я не може виконувати на належному рівні свої обов'язки. У 1978 р. за вимогою президента АН УРСР академіка Б. Є. Патона він був зарахований професором-консультантом Фізико-хімічного інституту АН УРСР.

М. Г. Крейн — автор біля 300 статей та 8 фундаментальних книг, перекладених кількома мовами. Кожна з праць заслуговує пильної уваги та вивчення. Наукова творчість вченого охоплює різні розділи алгебри, аналізу, механіки. Вона відрізняється поєднанням тонкої алгебраїчної техніки з геометричними методами, глибоким взаємозв'язком класичної та сучасної проблематики, що диктується як внутрішнім розвитком математики, так і прикладними задачами, вмінням у цій різноманітності напрямків бачити математику як єдине ціле. Результати, отримані ним в кожній з цих галузей, справили значний вплив на їх розвиток. Що стосується функціонального аналізу, то значення досягнення важко переоцінити, оскільки вони багато в чому визначили сучасний вигляд теорії.

Теорія розширення ермітових операторів та її пристосування до дослідження крайових задач для диференціальних рівнянь; цілі оператори як об'єкти, що зв'язали між собою такі важливі задачі, як класична проблема моментів, проблема продовження позитивно визначених та гвинтових функцій; описання спектральних функцій струни та ін. ; розкладення по особистих функціях диференціальних операторів та теорія інтегральних зображень позитивно визначених ядер через елементарні; геометрія банахових просторів та оператори в них; гармонічний аналіз на топологічних групах; теорія операторів у просторах з індефінітною метрикою; зворотні спектральні задачі для рівняння Штурма-Ліувілля для неоднорідної струни, для канонічних систем диференціальних рівнянь; теорія несамосполучених операторів з її несподіваними виходами в різні області класичного аналізу — ось далеко не повний перелік напрямків, в яких ідеї та методи М. Г. Крейна залишили глибокий слід.

Марк Григорович керував науковим семінаром, механіко-математичною секцією Будинку вчених. Його знали математики всього світу — і за науковими публікаціями і через листування. Особистих зустрічей з колегами майже не було — вчений був "невиїзним". Навіть на міжнародних конференціях на території СРСР Марк Григорович був рідким гостем.

У 1966 р. у Москві відбувся Міжнародний математичний конгрес, на якому в пленарній доповіді М. Г. Крейн описав сучасний стан теорії операторів, визначив перспективні напрямки її розвитку. Зміст цієї доповіді не втратив свого значення і сьогодні.

Науковий внесок М. Г. Крейна отримав широке міжнародне визнання. Він був іноземним членом Американської академії мистецтв та наук, Національної академії США, почесним членом Американського, Московського, Харківського, Київського математичних товариств. За фундаментальні досягнення у функціональному аналізі та його пристосування йому було присуджено міжнародну премію Вольфа, у 1987 р. він удостоєний (спільно з М. І. Богомоловим) Державної премії України.

На честь 80-річчя та 90-річчя професора М. Г. Крейна були проведені

міжнародні наукові конференції (у США та Одесі). На будинку, де жив М. Г. Крейн, встановлено меморіальну дошку.

Останні роки життя вченого були затьмарені хворобою, яка стала наслідком всіх перенесених ним суспільних та особистих струсів. Але як тільки хвороба відступала, він, незважаючи на вік, продовжував свої дослідження. Остання його праця надрукована вже після смерті.

Помер М. Г. Крейн 17 жовтня 1989 р.

Пр.:

Метод симметрических и эрмитовых форм в теории отделения корней алгебраических уравнений / Крейн М. Г., Наймарк М. А. — Харьков, 1936. — 43 с.; Осциляционные матрицы и ядра и малые колебания механических систем / Крейн М. Г., Гантмахер Ф. Р. — М.; Л.: Гостехиздат, 1950. — 360 с.; Введение в теорию линейных несамосопряженных операторов в гильбертовом пространстве / Крейн М. Г., Гохберг И. Ц. — М.: Наука, 1965. — 448 с.; Теория вольтерровых операторов в гильбертовом пространстве и ее приложения / Крейн М. Г., Гохберг И. Ц. — М. : Наука, 1967. — 508 с.; Устойчивость решений дифференциальных уравнений в банаховых пространствах / Крейн М. Г., Далецкий Ю. Л. — М.: Наука, 1970. — 534 с.; Проблема монолитов Маркова и экстремальные задачи: идеи и проблемы П. Л. Чебышева и А. А. Маркова и их дальнейшее развитие / Крейн М. Г., Нудельман А. А. — М.: Наука, 1973. — 551 с.

Літ.:

Марк Григорьевич Крейн: Библиогр. указ. лит. / ОГНБ; Сост. И. Э. Рикун. — Одесса, 1990. — 72 с. — (Ученые Одессы; Вып. 19); М. Г. Крейн: Некролог // Ю. М. Березанский, Б. Л. Левин, В. А. Марченко //Укр. мат. журн. — 1990. — Т. 42, № 4. — С. 576; В исполкоме горсовета // Веч. Одесса. — 1990. — 5 сент.; Имя улицы — памятник истории // Там же. — 21 сент.; Нудельман А. А. М. Г. Крейн // Видные ученые Одессы. — Вып. 2. — С. 28-35; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. А. Нудельман, В. В. Пружина

КРИЖАНІВСЬКИЙ
Дмитро Антонович

Математик

Д. А. Крижанівський народився 7 листопада 1883 р. в Одесі у сім'ї відомого педагога А. В. Крижанівського. У 1901 р. він закінчив із золотою медаллю четверту одеську гімназію і в тому ж році вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Учень професора І. В. Слешинського. Навесні 1904 р. за участь у студентському революційному русі був виключений з університету без права вступу в інші вищі учбові заклади. У 1904 р. Д. А. Крижанівський виїхав до Німеччини і протягом двох семестрів вивчав математику в Геттінгенському університеті, слухаючи лекції Ф. Клейна, Д. Гільберта, Г. Мінковського. Влітку 1905 р. Д. А. Крижанівський жив у Парижі. Восени 1905 р. повернувся до Росії і взяв участь у революційній роботі серед петроградських робітників. Був заарештований 3 грудня 1905 р. і знаходився в одиночній камері в'язниці "Крести" до квітня 1906 р.

Восени 1906 р. Д. А. Крижанівський склав на математичному відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету державний іспит і отримав диплом першого ступеня. А весною 1907 р. подав на фізико-математичний факультет рукопис "Вариационное исчисление". За пропозицією професора І. В. Слешинського фізико-математичний факультет Новоросійського університету звернувся з проханням до міністра освіти залишити Д. А. Крижанівського на факультеті для підготовки його до професорського звання. Але з політичних міркувань це прохання було відхилено, бо за революційну діяльність секретним розпорядженням Д. А. Крижанівський до 1912 р. був позбавлений права займатися педагогічною діяльністю навіть приватно.

Зиму 1908 — 1909 рр. він провів в Італії, слухаючи лекції відомих математиків. У 1910 — 1911 рр. в Одесі склав магістерський іспит по

кафедрі чистої математики. В 1912 р. після читання двох пробних лекцій отримав право читання лекцій у званні приват-доцента. Після цього Міністерство народної освіти скасувало заборону для Д. А. Крижанівського на педагогічну роботу. Осінь 1912 р. він провів у Москві, викладаючи в середніх учбових закладах. У січні 1913 р. був обраний приват-доцентом фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Влітку 1914 р. виїхав у наукове відрядження до Італії, де залишався до початку світової війни.

Після повернення до Одеси працював на посаді приват-доцента в Новоросійському університеті до 1917 р. Восени 1917 р. Д. А. Крижанівський був обраний штатним доцентом фізико-математичного факультету Новоросійського університету, на цій посаді працював до 1920 р. В 1920 — 1921 рр. Д. А. Крижанівський — професор фізико-математичного інституту, в 1921 — 1930 рр. — професор ІНО, в 1930 — 1931 рр. — професор кафедри математичного аналізу Фізико-хіміко-математичного інституту, з 1931 до 1933 р. — професор математики і статистики Одеського банківського інституту.

З 1933 р. Д. А. Крижанівський був професором кафедри математичного аналізу університету, читав курс математичного аналізу. В 1935 р. отримав ступінь кандидата фізико-математичних наук без захисту дисертації. Д. А. Крижанівський за сумісництвом працював у кількох вищих учбових та наукових закладах міста: Вищі жіночі курси — 1916 — 1920 рр.; художнє училище — 1905 — 1916 рр.; хімічний факультет ОПІ — 1921 — 1922 рр.; залізнично-дорожний технікум — 1922—1924 рр; інститут технічної кінематографії — 1926 — 1930 рр.; Одеський німецький педагогічний інститут — 1934 — 1935 рр.; філіал Дніпропетровського інституту тяги — 1932 р.

У перших своїх працях Д. А. Крижанівський вивчав ізопериметричні задачі, максимальні та мінімальні властивості фігур на площині. Він увів широко узагальнене поняття межі, за допомогою якого вивчав властивості подвійних рядів Коші. В 1924 р. за роботи з узагальненого поняття межі він отримав премію Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Під впливом І. Ю. Тимченка займався питаннями історії математики.

За роки викладання у вищих учбових закладах Д. А. Крижанівський читав курси математичного аналізу, аналітичної геометрії, проективної і нарисної геометрії, диференціального числення, варіаційного числення, теорії функцій комплексної змінної, теорії тіней; спецкурси з основ алгебри та геометрії. Будучи членом секції математичного аналізу Науково-дослідної кафедри математики, в 1926 р. при цій кафедрі він організував українську термінологічну комісію, яка працювала під його керівництвом; організував колоквіум з поточної математичної літератури. У 1931 р. надрукував перший том курсу математичного аналізу "Основи аналізу безконечно малих. Вступ до аналізу. Т. 1. Числа — функції — границі — суцільність — безконечно малі". Д. А. Крижанівський був великим пропагандистом математичних знань.

У квітні 1938 р. Д. А. Крижанівський був заарештований за сфабрикованою справою, помер у в'язниці 11 жовтня 1938 р. Реабілітований посмертно в 1956 р.

Пр.:

Изопериметры. Максимальные и минимальные свойства плоских фигур // ВОФЭМ. — 1912. — № 511-575; Изопериметры. Максимальные и минимальные свойства плоских фигур. — Одесса: Матезис, 1913. — 100 с.; Обобщенное определение предела и его приложение // ЗМОНОЕ. — 1916. — Т. 23; Sur les diffйrentes dйfinitions de limite // Журн. н.-д. каф. Одеси. — 1924. — Т. 1, № 8/9. — С. 2-20; Російсько-український словничок математичної термінології та фразеології. Алгебра // Там же. — 1927. — 48 с.; Основи аналізу безконечно малих. Вступ до аналізу. Т. 1: Числа — функції — границі — суцільність — безконечно малі. — Х.; Одеса: Рад. шк., 1931. — 336 с.; Теория двойных рядов Коши в свете обобщенного понятия предела // Тр. 2 Всесоюз. мат. съезда. — 1936. — Т. 2. — С. 460-461.

Літ.:

История отеч. мат. — Т. 2. — С. 496; Українська математична бібліографія, 1917 — 1960. — К.: Наук. думка, 1963; Гусов В. Вчений-педагог // ЗНК. — 1948. — 3 лют.; Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 2. — С. 69-71; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. П. Нечаєв

КРИЛОВ
Дмитро Дмитрович

Патологоанатом та судовий медик

Д.Д. Крилов народився 6 листопада 1879 р. в м. Ярославлі в сім'ї священика Дмитра Платоновича Крилова, який був рідним братом професора Харківського університету патологоанатома Володимира Платоновича Крилова. Сім'я батька була великою. Три доньки: Лідія — жінка протоієрея Петра Сперанського, Анна — в майбутньому вийде заміж за директора Пензенської учительської семінарії Андрія Остроумова, і Марія. Два сини: Сергій — закінчив Харківський університет, пізніше працював земським лікарем і Дмитро — п'ята і остання дитина. Дід Д.Д. Крилова, Платон Крилов був священиком в Моложському повіті Ярославської губернії. Батько закінчив у 1862 р. Ярославську семінарію і також, як бачимо, став священнослужителем.

Середню освіту Дмитро Крилов отримав у Ярославській гімназії, закінчив її в 1898 р., а вищу освіту — в Петербурзькій військово-медичній академії, отримавши у 1903 р. диплом лікаря з відзнакою. На старших курсах студент Д. Крилов займався на кафедрі діагностики і загальної терапії проф. Михайла Володимировича Яновського (1854 — 1927) і на кафедрі патологічної анатомії проф. Олександра Івановича Моісеєва (1857 — 1939). Під їх керівництвом виконав свою першу наукову працю про саркому твердої мозкової оболонки, яку було надруковано в 1903 р.

По закінченні академії за користування стипендією молодий лікар повинен був відпрацювати три з половиною роки військовим лікарем. В перший рік був прикомандирований до Віленського військового шпиталю для занять по бактеріології, потім приймав участь в російсько-японській війні (старший лікар 157 піхотного Імеретинського полку, старший лікар 5 летучого дезінфекційного загону), після чого повернувся до Росії на посаду молодшого лікаря 140 піхотного Зарійського полку.

В 1907 — 1908 рр. Д.Д. Крилов пройшов курс у Петербурзькій військово — медичній академії по науковому удосконаленню, де на кафедрі патанатомії проф. Моісєєва він поглиблював свої знання в обраній спеціальності і проводив роботу з вивчення атеросклерозу. О.І. Моісеєв як родоначальник школи патологоанатомів, багато уваги приділяв розробці методик експериментального відтворення атеросклерозу. Він запропонував Д.Д. Крилову співпрацю в цій галузі, що цілком співпало із спрямуванням досліджень молодого вченого. В 1910 р. дисертація "К вопросу о так называемом экспериментальном артериосклерозе" була з успіхом захищена Д.Д. Криловим і він отримав ступінь доктора медицини у Військово-медичної академії. За це дослідження Товариство російських лікарів в Петербурзі нагородило Д.Д.Крилова премією імені Михайла Матвійовича Руднєва. Провівши ряд експериментів з хронічним отруєнням тварин (кроликів) препаратами спорин'ї, він вивчив патологоанатомічні зміни дрібних судин, які живлять клітковину, що оточують аорту, тим самим заповнивши значні прогалини з цієї тематики в літературі того часу, тому що зміни при отруєнні споринєю були вивчені недостатньо.

З 4 листопада 1906 р. до 1 липня 1911 р. Д.Д.Крилов був спочатку асистентом, потім молодшим лікарем петербурзьких міських лікарень: дитячої в пам'ять Св. Коронування Їх Величностей, що на Виборзській стороні і Барачної в пам'ять С.П. Боткіна. В дитячій лікарні він працював під керівництвом прозектора лікарні проф. Олексія Васильовича Григор'єва (1860 — 1916), підміняючи його під час відпусток. Окрім того, з січня 1911 р. до травня 1917 р. Д.Д.Крилов був прозектором-бактеріологом Петербурзької міської тюремної лікарні Св. Миколи Чудотворця. В цей час він одружується з дочкою купця — Клавдєю Павлівною Шулевій. В 1908 р. народився первенець — Дмитро, в 1916 р. — другій син Павло.

Восени 1911 р. Д.Д. Крилов був відряджений за кордон для наукового удосконалення з патологічної анатомії і прослухав ряд канікулярних курсів в Берліні.

В 1912 р. Д.Д. Крилов працював прозектором при кафедрі патологічної анатомії Петербурзької військово-медичної академії, а з 1914 р. од-

ночасно і приват-доцентом при тій же кафедрі. Влітку 1914 р. він поїхав у відрядження за кордон для ознайомлення з постановою викладання патологічної анатомії в європейських університетах. З лютого 1916 р. до травня 1917 р. за дорученням Медичної ради Міністерства внутрішніх справ Росії проводив мікроскопічні, біологічні і патолого-анатомічні дослідження речових доказів, що направлялися до ради, як у вищу інстанцію у судових справах. Тоді ж був ним опублікований докладний огляд діяльності експертів Медичної ради. Звіт цього матеріалу свідчить про високу судово-медичну кваліфікацію Д.Д. Крилова і має велике наукове значення.

Того ж 1917 р. Д.Д. Крилов був переведений екстраординарним професором до Новоросійського університету на кафедру судової медицини, де 2 жовтня прочитав вступну лекцію студентам IV курсу медичного факультету під назвою "Введение в курс судебной медицины".

"Філософський пароплав" — під такою назвою увійшло в історію вигнання з країни інакомислячої інтелігенції, серед якої були не тільки філософи: виїхали юристи, медики та ін. Якщо в Росії юридичне оформлення ця ідея отримала відомим декретом Всеросійського ЦВК від 10 серпня 1922 р., то в Україні аналогічний документ — "Про адміністративну висилку" — був прийнятий Всеукраїнським ЦВК в вересні того ж року. Серед вигнаних з радянської країни були і одеські професори, одним із яких був проф. Д.Д. Крилов. 19 серпня 1922 р. його заарештували, 1 вересня 1922 р. виключили із складу Одеського медичного інституту (наказ № 78 від 6 вересня 1922 р.). В Одесі при арешті квартири всіх професорів обшукували, потім тривали багаторазові допити в місцевому ГПУ, після чого їм було висунуте звинувачення в антирадянській і контрреволюційній діяльності. Після тижневого затримання був винесений вирок — висилка за кордон.

25 вересня 1923 р. нобелівський лауреат фізіолог Іван Петрович Павлов в зв'язку з одеськими арештами сказав: "Посмотрите, до какой степени у власти теперешней легко обращение с наукой! Из Одесского университета было выброшено 15 наиболее талантливых профессоров... Анар-

хия культурно-интеллектуального производства уничтожается уничтожением университетов".

В січні 1923 р. проф. Д.Д. Крилов з сім'єю назавжди покинув батьківщину — із Одеси на пароплаві "Анастасія" прибув у Варну, звідки відбув до Белграду. В Сербії знайшов роботу лікаря на копальнях у Тресибабі (з 21 лютого 1923 р.). В грудні 1924 р. виявилася вакантною кафедра загальної патології і патологічної анатомії Софійського університету у зв'язку з від'їздом проф. С.С. Абрамова до Франції. З 6 червня 1925 р. до 6 червня 1934 р. цю кафедру очолював проф. Д.Д. Крилов. Працюючи в Софійському університеті, Д.Д.Крилов багато зробив для становлення медичних дисциплін в Болгарії. Він займався дослідженням патологічної анатомії похилого віку і пухлин, продовжував працювати над проблемою експериментального атеросклерозу, одночасно викладаючи (1925–1928 рр.) загальну патологію на ветеринарному факультеті університету, а в 1929–1930 рр. — гістологію на медичному факультеті університету.

В 1925 р. Д.Д. Крилов бере участь в роботі З'їзду південнослов'янських лікарів в Дубровнику (Югославія), а в 1928 р. — IV З'їзду російських академічних організацій за кордоном (Белград, 16 — 23 вересня). На з'їзді в Белграді ним зроблено два повідомлення: "Н.И. Пирогов. Его медико-хирургическая и педагогическая деятельность", та "Современное состояние учения об омоложении". Д.Д. Крилов був членом Спілки російських лікарів в Болгарії. 10–20 листопада 1925 р. в Софії ця Спілка провела з'їзд російських лікарів в Болгарії. який зібрав 116 чоловік. При закритті З'їзду було обране нове правління Спілки, членом якого став і проф. Крилов.

Контракт з проф. Криловим на його роботу в Софійському університеті був підписаний на 3 роки. Потім два рази подовжувався. 27 травня 1934 р. Міністерство народної освіти повідомило проф. Крилова про закінчення терміну договору і неможливість його продовження через те, що він не має болгарського підданства. Незважаючи на те, що Д.Д.Крилов встиг таки прийняти підданство Болгарії (Височайший указ № 206 від 2.03.1934 р.), завідуючим кафедрою був обраний не він, а болгарин часний доцент Ан. Клісуров (1894—1944).

З 1934 р. Д.Д. Крилов очолював патологоанатомічне відділення державної лікарні в Пловдиві, де він помер 5 жовтня 1945 р. Ця дата смерті професора приведена в бібліографічному довіднику М. Запрянова і Гр. Найденова (Пловдів, 1972) і "Енциклопедія България" (Софія, 1982).

Проте, вона на думку автора статті потребує уточнення. Так, у особистій справі Д.Д. Крилова (Державний архів Софії, ф. 994, оп. 5, сп. 27, арк. 65) зберігається телеграма із Пловдіва на ім'я проф. Ораховаца про те, що проф. Крилов помер і "погребение вторник 15 час = упр. болницата дръ Ташевъ". Дата і рік смерті в телеграмі не вказані, але на телеграмі стоїть печатка, яку погано видно — 14.IV.40.

29 серпня 1942 р. К.В. Флоровська писала із Софії в Прагу брату історику, колишньому професору Новоросійського університету Антонію Васильовичу Флоровському (1884 — 1968), який теж був висланий з Одеси: "Из твоих соузников видела недавно <...>. А Крылов — Дмитрий Дм. — уже несколько лет как умер" (цит. по: Диаспора: новые материалы. Париж — СПб., вып. 3, 2002, с. 348).

Пр.:

К вопросу о так называемом экспериментальном артериосклерозе. — СПб., 1910. — 4, IV, 332, XXI, 8 с.; К 50-ти летнему юбилею академика Г.Е. Рейна: Речь, читанная на юбил. торжестве. Напечатано по постановлению медицинского факультета Софийского университета. — София, 1925. — 45 с.; Старое и новое о происхождении рака. — Берлин, 1926. — 43 с.; Съвременното учение за човъшката старость // Годишник на Софийския университет. Медицински факултет. — 1928/29. — Т.8. — С. 1-108; Върху измъненията, предизвикани експериментално у жабитъ чрезъ продължителното имъ затлъстяване съ храна богата съ бълтъци, мазнини и липоиди // Там сомо. — 1931/32. — Т.11. — С. 225-240; 1932/33. — Т. 12. — С. 401-450; 1933/34. — Т.13. — С. 413-425;

Літ.:

Васильев К.К. Высланные: К 70-летию разгрома высшей школы Одессы: [О проф. Д.Д.Крылове] // Веч. Одесса. — 1992. — 8 авг.; Васильев К.К. К истории отечественной патологической анатомии: [О проф. Д.Д.Крылове] // Судинні і онкологічні захворювання: морфогенез та екологічний патоморфоз: Матеріали 6 Конгресу патологів України. (Вінниця, 30 верес. — 2 жовт. 1998 р.). — Вінниця, 1998. — С. 254-255; Крилов Д.Д. // Запрянов Н., Найденов Гр. Медицински биографичен справочник. — Пловдив, 1972. — С. 127; Крилов Д.Д. // Енциклопедия България. — София, 1982. — Т. 3. — С. 608; Савина Г.А. "Пусть барахтаются...": (К истории "одесской высылки" за рубежом) // Диаспора: Новые материалы. — Париж; СПб., 2002. — Вып. 3. — С. 348; Васильев К.К.

Профессор Новороссийского университета Дмитрий Дмитриевич Крылов // Медицинская профессура Российской империи: Тез. науч. конф. — М., 2005;

Арх.:

ДА ОО. — Ф. Р-2147, оп. 1, сп. 19, арк. 73, 80; ДА м. Софии. — Ф. 994, оп. 5, сп. 27, арк. 1-65; Російський державний військово-історичний архів (РДВІА). — Ф. 316, оп. 41, сп. 2272, арк. 1-15 (про допущення до іспитів на ступінь доктора медицини лікаря Дмитра Крилова); РДВІА. — Ф. 316, оп. 42, сп. 594, арк. 1-11 (про розглядання дисертації лікаря Дмитра Крилова); РДВІА. — Ф. 316, оп. 42, сп. 1066, арк. 1-11 (про обрання доктора медицини Д.Д. Крилова на посаду прозектора академії при кафедрі патологічної анатомії); РДВІА. — Ф. 316, оп. 42, сп. 1510, арк. 19-40; РДВІА. — Ф. 316, оп. 51, сп. 174, арк. 1-101 (про призначення доктора медицини Крилова прозектором академії та про його службу); РДВІА. — Ф. 316, оп. 66, сп. 308, арк. 1-20 (особиста справа студента Д.Д. Крилова).

К. К. Васильєв

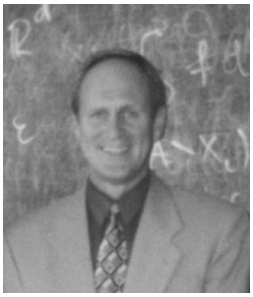

КРОТОВ
Веніамін Григорович

Математик

Після закінчення механіко-математичного факультету Одеського університету у 1971 р. В. Г. Кротова направили на роботу в сільську школу Одеської обл. Проте він систематично кожен тиждень приїздив на засідання наукового семінару з теорії функцій (керівник Е. О. Стороженко). Поступаючи через рік до аспірантури по кафедрі математичного аналізу, В. Г. Кротов уже мав власні наукові результати. Під керівництвом В. А. Андрієнка він захистив у 1974 р. кандидатську дисертацію на тему “Коэффициенты разложений по базисам функциональных пространств и представление измеримых функций рядами”. В. Г. Кротова залишили працювати на кафедрі. Він приділяв велику увагу молоді, яка цікавилася математикою, і орган-

ізував семінар для студентів старших курсів і аспірантів, залучаючи їх до занять науковою роботою.

Він живо цікавився різними напрямками в теорії функцій і брав участь в дослідженнях різних математиків. Так з'явився цикл робіт у співавторстві з Е. О. Стороженко з наближення в просторах L^p, $0<p<1$, а пізніше з граничних властивостей аналітичних функцій і визначалась основна тематика його докторської дисертації. Один з головних його результатів складається з установлення зв'язку між гладкістю у термінах інтегрального модуля неперервності і диференційованістю в певному розумінні функцій з L^p при $0<p<1$. Дисертацію на тему "Граничное поведение и дифференциальные свойства гладких функций многих переменных" В. Г. Кротов успішно захистив у 1990 р. в Українському інституті математики (Київ).

Вагомість його наукових досліджень полягає в тому, що він у межах єдиного підходу вивчив диференціальні властивості граничних значень функцій з багатовимірних класів Харді і розв'язання крайових задач для рівнянь з частинними похідними. В. Г. Кротов виховав трьох кандидатів фізико-математичних наук, один з яких, О. М. Стоколос, отримав ступінь доктора у Варшаві (1998).

В ОДУ В. Г. Кротов викладав загальні курси з математичного і функціонального аналізу. Його товариськість і зацікавленість математикою приваблювали до нього студентів.

У 1993 р. через родинні обставини В. Г. Кротов переїхав до Мінська і до цього часу працює в Білоруському університеті.

Продовжуючи одеську тематику дослідження граничних властивостей функцій в узагальнених просторах Харді, В. Г. Кротов розробив загальний метод оцінок інтегральних операторів типу дробового інтегралу; цей метод має чисельні застосування в теорії комплексних змінних і в теорії рівнянь з частинними похідними еліптичного та параболічного типів.

Пр.:
Прямые и обратные теоремы типа Джексона в пространствах L^p, $0<p<1$ // Мат.

сб. — 1975. — Т. 98, № 3. — С. 395-415; То же // ДАН СССР. — 1976. — Т. 226, № 1. — С. 44-47; О наилучших приближениях и производных аналитических функций классов Харди / Кротов В. Г., Стороженко Э. А. // Исследования по теории приближения функций. — 1987. — С. 201-216; Оценки для максимальных операторов Пеано в шаре // Теория функций и применение: Тр. 4-й Саратов. шк. — Саратов, 1990. — С. 119-123; Об универсальных функциях Марцинкевича и универсальных тригонометрических рядах // Изв. вузов. Математика. — 1991. — № 8; Точная оценка граничного поведения дробных интегралов Коши-Сеге в практическом случае // ДАН СССР. — 1991. — № 1. — С. 38-42.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Е. О. Стороженко

КРУГЛОВ
Віктор Євгенович

Математик

Народився 31 серпня 1945 р. під Варшавою (батьки Є. А. Круглов та А. Т. Клевцова були військовослужбовцями авіаційного полку). Середню школу закінчив у 1962 р. у Херсоні. В тому ж році вступив на механіко-математичний факультет Одеського державного університету, спеціальність “математика”. У 1967 р. закінчив навчання, отримавши класичну університетську освіту, та вступив до аспірантури при ОДУ зі спеціальності “диференціальні рівняння та математична фізика” (науковий керівник професор Ю. Й. Перський, пізніше — професор Е. І. Зверович).

У 1969 р. зарахований асистентом кафедри математичної фізики, з 1974 р. — старшим викладачем, а з 1976 р. — доцентом цієї кафедри. У 1973 р. В. Є. Круглов захистив кандидатську дисертацію “Задача Римана на римановых поверхностях алгебраических функций”. У 1979 р.

пройшов стажування в Німецькій Демократичній Республіці при кафедрі алгебри Берлінського університету.

Працював заступником декана механіко-математичного факультету, (1973-1986). У жовтні 1988 р. був обраний деканом, а з 1994 р. — директором створеного на базі механіко-математичного факультету ОДУ Інституту математики, економіки та механіки. З 1998 р. В. Є. Круглов — професор кафедри методів математичної фізики.

В 1989 р. він ініціював та беспосередньо брав участь у відтворенні на базі СШ №36 природно-математичного Рішельєвського ліцею.

Під керівництвом В. Є. Круглова захищено 4 кандидатські дисертації, а у 1998 р. мінським математиком С. Л. Штином захищена кан-дидатська дисертація на тему "Построение основных функционалов ри-мановых поверхностей й гипотеза В. Е. Круглова о группах подстано-вочных матриц".

Пр.:

Частные индексы абелевы дифференциалы 1-го рода й уравнение поверхности, заданные конечной абелевои группой подстановок // Сиб. мат. журн. — 1981. — Т. 22, № 6. — С. 87-101; Частные индексы и одно приложение факторизации некоторых матриц под-становочного типа не выше четвертого порядка. I-III // Там же. — 1983. — Т. 24, № 2. — С. 200-201; О структуре частных индексов задачи Римана с матрицами подстановочного типа // Мат. заметки. — 1984. — Т. 35, № 2. — С. 169-176; Об алгебраических функциях, кратных заданному дивизору // ДАН СССР. — 1991. — Т. 321, № 1. — С. 11-13; О факторизации матриц подстановочного типа // Укр. мат. журн. — 1994. — Т. 46, № 11. — С. 1473-1478.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КРУСМАН
Володимир Едуардович

Історик

В. Е. Крусман народився у Симбірську 16 січня 1879 р. в обрусілій німецькій родині: батько був викладачем математики Симбірського кадетського корпусу, статським радником. Володимир Едуардович закінчив гімназію у рідному місті у 1897 р., вступив на історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету. Його здібності до історії визначилися відразу: на першому курсі він — серед слухачів спеціальних занять, які професор І. М. Гревс проводив з дослідниками-початківцями.

Після закінчення університету з дипломом першого ступеня в 1902 р. Володимир Едуардович залишився при кафедрі всесвітньої історії для підготовки до професорського звання. Науковим керівником його став професор Г. В. Форстен. Як вважали його вчителі, І. М. Гревс та Г. В. Форстен, до закінчення навчання Володимир Едуардович був добре підготовленим медієвістом. Головним напрямком його досліджень були проблеми європейського Відродження та гуманізму.

У 1903 — 1907 рр. В. Е. Крусман працював у середніх учбових закладах Санкт-Петербургу, на Бестужевських жіночих курсах, у Вищому комерційному училищі. У 1908 р. Володимир Едуардович прочитав пробні лекції в Петербурзькому університеті, здав магістерські іспити та отримав звання приват-доцента. В цей же час він брав участь в екскурсіях зі студентами до Італії, які очолював І. М. Гревс.

З 29 вересня 1908 р. Володимир Едуардович — приват-доцент по кафедрі всесвітньої історії історико-філологічного факультету Новоросійського університету, з 31 грудня цього ж року його затверджено викладачем Одеських Вищих жіночих курсів. В ІНУ та на курсах Володимир Едуардович читав загальні курси з середньовічної та новітньої історії, а також численні спеціальні курси: “Систематическое источниковедение по новой истории” (1911), “Главные обобщения новой историии” (1912), “Общий очерк вспомогательных наук истории: Курс методологический” (1913), “История установления европейского владычества на Индийском океане”, “Реформационное движение XIII в. в романских странах”, “Возникновение и первый период деятельности иезуитского ордена” (1914), “Главней-

шие направления историко-философской мысли в новое время" (1915), "Общая теория истории: Курс методологический" (1916) та ін.

У 1915 р. в Одесі було надруковано головну монографію В. Е. Крусмана "На заре английского гуманизма. Английские корреспонденты первых итальянских гуманистов в ближайшей обстановке". Її було захищено як магістерську дисертацію на початку 1916 р. у Петербурзькому університеті. З вересня того ж року В. Е. Крусман — екстраординарний професор Новоросійського університету.

Після лютого 1917 р. Володимир Едуардович разом з Є. М. Щепкіним та іншими професорами університету взяв участь у роботі Народного університету, який відкрився в Одесі, став співробітником газети "Власть народа", яку видавав Є. Н. Щепкін, та одним з фундаторів "Общества 27 февраля 1917 года", яке було створено позапартійною одеською інтелігенцією. Але незабаром він розчарувався у "методах революційної боротьби" та прийняв рішення про переїзд до Пермі, де в новоутвореному університеті перебувало багато його петербурзьких друзів. "Переїзд" до Пермі був тривалим та болісним, він розтягнувся на всі роки громадянської війни та закінчився трагедією — смертю вченого в липні 1922 р. в Москві.

Пр.:

Уильям Гросейн // И. М. Гревсу — ученики. — СПб., 1911; На заре английского гуманизма. Английские корреспонденты первых итальянских гуманистов в ближайшей своей обстановке. — Одесса, 1915.

Літ.:

Кан А. С. Историк Г. В. Форстен и наука его времени. — М., 1979; Бузескул. — Ч. 2; Гревс И. Памяти В. Э. Крусмана: (Некролог) // Анналы. — 1922. — № 2; Добролюбский К. П. В Новоросийском университете // Одес. вестн. — 1994. — 12, 19 февр.; Немченко И. В. Научные изыскания В. Э. Крусмана в Одессе // 4-е чтения памяти профессора П. О. Карышковского. — Одесса, 1998; Попова Т. Н. О преподавании историографии всеобщей истории в Новороссийском университете в начале XX века // Актуальные проблемы исследования и преподавания новой истории стран Западной Европы и Америки. — Одесса, 1992. — С. 37-42; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. М. Попова, І. В. Нємченко

КУДРЯВЦЕВ
Олександр Миколайович

Богослов

О. М. Кудрявцев народився в 1840 р. у с. Троїцькому Володимирської губ. у сім'ї священика. Закінчив духовне училище, Віфанську семінарію і Московську духовну академію. Після закінчення останньої з 1866 до 1873 р. О. М. Кудрявцев був призначений на вакансію диякона церкви Російського посольства у Відні, 6 грудня 1866 р. рукоположений у диякона. Там він мав велику популярність серед російських емігрантів, а також православного населення інших народів — угорців, чехів, сербів, — з якими спілкувався у подорожах.

О. М. Кудрявцев у цей період займався бібліотекою М. Ф. Раєвського, працював у книгосховищах, вивчав чеську мову, активно співпрацював з "Московськими відомостями". За добре виконання церковної служби під час перебування імператора Олександра II в Емсі 11 травня 1870 р. О. М. Кудрявцев був нагороджений перснем з діамантами.

Перебування у Відні сприяло активній роботі над магістерською дисертацією, після захисту якої О. М. Кудрявцеву 25 січня 1873 р. був присвоєний ступінь магістра богослов'я, а 27 січня того ж року протоієрей М. К. Павловський пропонував йому свою посаду. 1 травня 1873 р. О. М. Кудрявцев вже був призначений виконуючим обов'язки професора богослов'я Новоросійського університету.

26 грудня 1873 р. О. М. Кудрявцев був рукоположений у сан священика, а з 1874 р. до кінця життя викладав у Новоросійському університеті. Наказом Міністерства народної освіти від 29 березня 1880 р. О. М. Кудрявцев був затверджений у званні професора богослов'я. Крім закона Божого він викладав ще канонічне право. З 13 березня 1874 р. О. М. Кудрявцев призначений наглядачем викладання закону Божого у світських навчальних закладах.

О. М. Кудрявцев був палким проповідником і активним захисником правлячої церкви. Він особливо виділявся у Новоросійському університеті як викладач, діяльний член Ради, учасник різних комісій. На з'їзді депутатів від духовенства Херсонської єпархії (травень 1874) його було обрано членом педагогічних зборів Правління семінарії. 20 листопада 1879 р. його одностайно обрано дійсним членом міської юридичної спілки. За особливі заслуги професор О. М. Кудрявцев був нагороджений багатьма орденами. 18 січня 1874 р. нагороджений орденом кн. Даниїла 4 ст., 30 березня того ж року — скуф'єю, 27 травня 1877 р. — за ретельну службу — камілавкою.

У 1888 р. О. М. Кудрявцев залишив Новоросійський університет і переїхав до Москви. Там він викладав богослов'я у Московському університеті. Але влітку 1888 р. він дуже захворів плевритом і повернувся до Одеси, де 15 вересня 1888 р. помер від паралічу серця.

Професор О. М. Кудрявцев був похований на старому одеському цвинтарі.

Пр.:

Краткий очерк наиболее выдающихся трудов по церковному праву за последнее пятилетие 1875-1880 гг. // Заседание Юрид. о-ва. — 1880; Краткий курс по православному богословию: В 3 ч. — М., 1889; О церковной общине // Херсон. епарх. вед. — 1880. — № 18. — С. 600;

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 168-172; Памяти в Бозе почившего профессора императорского Новороссийского университета А. Н. Кудрявцева. — Одесса, 1889; Слово и речи, произнесенные при отпевании прот. А. Кудрявцева. — Одесса, 1888; Кочубинский А. А. Памяти сослуживцев (1876 — 1901) // ЗИНУ. — 1902. — Т. 86. — С. 9-12; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. П. Бевзюк

КУЗНЕЦОВ
Костянтин Олексійович

Правознавець, фахівець з енциклопедії та історії філософії права

У кінці 1913 р. розпорядженням Міністерства народної освіти К. О. Кузнецов був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри енциклопедії права та історії філософії права Новоросійського університету. До цього він, магістр державного права, був професором Східного інституту (Владивосток).

В ІНУ К. О. Кузнецов читав курс енциклопедії права та історії філософії права. Плідно займався він науковою діяльністю: уже у 1914 р. він надрукував дві значні праці. Коли у тому ж 1914 р. були організовані семінарії при кафедрах юридичного факультету, К. О. Кузнецов став директором семінарія з енциклопедії та філософії права.

К. О. Кузнецов був членом комісії з розбору архіву університету та юридичного факультету. Причому на нього та професора К. М. Смирнова були покладені обов'язки зведення матеріалів воєдино та написання історії юридичного факультету.

З січня 1917 р. К. О. Кузнецов — ординарний професор тієї ж кафедри. Продовжував працювати в Новоросійському університеті до 1920 р. У протоколі засідання Вченої ради від 3 березня 1920 р. записано: через відсутність К. О. Кузнецова доручити читання лекцій іншим професорам. З цього моменту слід вченого губиться.

Пр.:

Опыты по истории политических идей в Англии (XV — XVII вв.) — Владивосток, 1913. — 213 с.; К характеристике исторической школы юристов. — Одесса: Техник, 1914. — 19 с.; Английская палата общин при Тюдорах и Стюартах. — Одесса, 1915. — 320 с.; Введение в анализ государства и законов. — Одесса, 1916. — 66 с.; История философии права. Античная Греция. 1: От Гомера до Сократа. — Одесса: Техник, 1917 — IV, 239 с.; Основные моменты в истории древнегреческой философии права. — Одесса: Техник, 1918. — 138 с.; Теория права: В 2 вып. — Одесса: Ивасенко, 1918—1919.

Літ.:
Венгеров. КБС. — Т. 1. — 1915. — С. 429; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. С. Тахтарова

КУНІЦИН
Олексій Васильович

Юрист, спеціаліст у галузі цивільного права

О. В. Куніцин народився в 1807 р. у Тверській губ. Виходець із духовного стану. Виховувався спочатку в Тверській духовній семінарії, після закінчення якої вступив до Санкт-Петербурзької духовної академії. У 1839 р. у складі шести вихованців академії був переведений до Санкт-Петербурзького університету для поглибленого вичення російського законознавства і підготовки до звання професора законознавства. Наставниками О. В. Куніцина в університеті були кращі викладачі столиці, а також старші чиновники Другого відділення Канцелярії його Величності.

Після закінчення занять і іспитів, які приймав особисто М. М. Сперанський, у вересні 1831 р. О. В. Куніцин і його товариші були відправлені до Берлінського університету. З цього часу вони вважалися на службі і продовжували навчатись під керівництвом знаменитого професора Савіньї, який після закінчення навчання у 1834 р. дав високу оцінку своїм вихованцям.

У цей період у Російській імперії для особливо обдарованих юристів діяла “Высочайше утвержденная программа” складання іспитів: для швидкої заміни юридичних кафедр дозволялось захищати замість дисертацій лише тези. У числі привілейованих був і О. В. Куніцин. У 1834 р.,

склавши іспит в Санкт-Петербурзькому університеті, він отримав ступінь доктора права.

15 вересня 1835 р. О. В. Куніцин був призначений викладачем цивільного права в Харківському університеті, а в 1837 р. затверджений екстраординарним професором кафедри цивільного права, з 1838 р. — ординарним професором тієї ж кафедри. У Харківському університеті професор О. В. Куніцин викладав 25 років, виконуючи в різний час обов'язки проректора, декана юридичного факультету. У 1838 р. він був обраний ректором Харківського університету і працював на цій посаді до 1841 р. У 1849 р. його знову обрали ректором. Але в той час ректорство було відокремлене від професорства і О. В. Куніцин відмовився від запропонованого.

У 1862 р. О. В. Куніцин відзначив 30-річчя своєї роботи, отримав звання заслуженого професора і почесного члена Харківського університету. У цьому ж році він вийшов у відставку. Залишився в Харкові, де жив у своєму будинку.

1 червня 1866 р. О. В. Куніцин був запрошений в Новоросійський університет на 5 років у якості ординарного професора цивільного права. Тут він викладав цивільний судоустрій і цивільне судочинство. Ці предмети спочатку входили до загального курсу цивільного права, але з 16 березня 1870 р., за пропозицією О. В. Куніцина, була створена спеціальна кафедра. З 1866 по 1874 р. він читав і римське право. Працюючи в Новоросійському університеті, О. В. Куніцин виконував обов'язки декана юридичного факультету. 1 червня 1871 р. закінчився 5-річний термін його обрання, але вчений висловив побажання продовжити роботу і був обраний ще на два з половиною роки.

30 листопада 1873 р. О. В. Куніцин пішов у відставку, не бажаючи балотуватись на подальший термін. Але міністр освіти доручив йому читати курси цивільного і римського права до кінця учбового року в якості стороннього викладача, оскільки його ніким було замінити. Тому О. В. Куніцин залишив викладацьку роботу тільки 1 червня 1874 р.

О. В. Куніцин приїхав до Одеси в 60-річному віці. Він був професором старого гатунку. Його лекції відрізнялись систематичністю, легко засво-

ювались. О. В. Куніцин був досвідченим педагогом і прекрасною людиною. До студентів він ставився, як до дітей, котрих потрібно не лише вчити, але і виховувати. Студенти відповідали йому любов'ю.

Після закінчення роботи О. В. Куніцин поїхав до Харкова, де і помер 7 лютого 1883 р.

Пр.:

О правах наследства лиц женского пола. — Харьков, 1844; О мерах к отвращению неправосудия по русскому законодательству. — Харьков, 1859; О силе договора найма имущества // Журн. Мин-ва юстиции. — 1861. — № 9; Духовные завещания несовершеннолетних // Там же. — 1861. — № 3; Вопросы Мейера о сервитутах // Там же. — 1863. — № 9.

Літ.:

ЭСБЕ. — Т. 33. — С. 28-29; НЭСБЕ. — Т. 23. — С. 651-652; Юрид. ин-т ОГУ. — С. 24-25; Історія ОДУ за 100 р. — С. 25; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ю. Кудінова

КУРДИНОВСЬКИЙ
Віктор Ілліч

Юрист,
спеціаліст у галузі цивільного права

В. І. Курдиновський народився 17 червня 1867 р. у сім'ї священика. Навчався на юридичному факультеті Харківського університету, після закінчення якого був залишений кандидатом. На службі у відомствах В. І. Курдиновський числився з 13 травня 1896 р. Перша згадка про нього як про службовця Новоросійського університету датується 1900 р. В "Обозрении преподавания Новороссийского университета за 1900 год" йдеться про те, що В. І. Курдиновський викладав цивільне право в якості

приват-доцента, магістранта кафедри цивільного права і цивільного судочинства. З 1900 до 1909 р. В. І. Курдиновський не лише викладав, але і займався науковою діяльністю. Він активно збирав матеріал для своєї магістерської дисертації, виїжджаючи у відрядження під час канікул.

У 1909 р. робота над магістерською дисертацією була завершена. У цьому ж році В. І. Курдиновський захистив її на тему "О законе неограниченных прав собственности по русскому праву". Схвально відгукнувся про роботу В. І. Курдиновського відомий вчений С. П. Никонов. Його відгук був надрукований у "Записках Новороссийского университета" за 1909 р. С. П. Никонов відзначив, що ця робота, безперечно, має велике наукове значення в юридичній науці. Відзначив грунтовний і серйозний підхід В. І. Курдиновського до теми, аналітичний розум автора і вміння вдало розбиратися в складних і суперечливих питаннях права.

Після захисту магістерської дисертації юридичний факультет 29 листопада 1909 р. присвоїв приват-доценту В. І. Курдиновському ступінь магістра цивільного права. Височайшим наказом по цивільному відомству від 5 квітня 1910 р. В. І. Курдиновський був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри цивільного права і цивільного судочинства Новоросійського університету. Посаду він зайняв 20 березня 1910 р. Одночасно йому був присвоєний чин колезького радника.

Надалі В. І. Курдиновський продовжував свою наукову і педагогічну діяльність у Новоросійському університеті. Він багато друкувався. У Юр'єві в "Юридических известиях" за 1913 р. опублікований ряд його цікавих статей про право власності. У цей час він багато їздив з науковою метою, вів велику педагогічну роботу, беручи участь в юридичних випробувальних комісіях Новоросійського університету.

В. І. Курдиновський відрізнявся високим професіоналізмом, незвичайно послідовним і принциповим характером. Глибоке знання свого предмета, впевненість у своїх силах, людська і творча сміливість дозволили йому виступити проти тих, хто вважався авторитетом у науці в силу свого службового чи суспільного стану. Так, у 1912 р. великий резонанс у науковому та суспільному оточенні отримала монографія

В. І. Курдиновського “Договоры на право наследования”, де він критикував роботи графа М. М. Сперанського. М. М. Сперанський на той час був відомим державним і політичним діячем, членом Державної Ради, керівником видання “Полного собрания законов Российской империи” і “Свода законов”.

Думка М. М. Сперанського свого часу була незаперечною. В основу вчення М. М. Сперанського про спадкові договори лягло уявлення про спадковий договір як про контракт, що створює зобов’язання. У звязку з цим не були відділені спадкові договори від контрактів, створюючих зобов’язання. В. І. Курдиновський вважав такий стан речей невірним. Пізніше ця точка зору отримала подальший розвиток, проте в основі залишалася думка, висловлена В. І. Курдиновським.

Великий професіонал, що багато сил віддав на розвиток юридичної науки, В. І. Курдиновський був відзначений нагородами — орденом св. Анни 3 ст. та медаллю на честь 300-річчя царювання Дому Романових.

На жаль, подальший життєвий шлях В. І. Курдиновського прослідкувати не вдалося. Відомо лише, що в 1915 — 1916 рр. він іще числився в списках юридичного факультету Новоросійського університету. Враховуючи революційні події 1917 р., можна передбачити або його швидку еміграцію за межі імперії, або підпадання під репресії проти інтелігенції. Достовірних джерел за цими фактами не знайдено.

Пр.:

К учению о легальных ограничениях права собственности на недвижимость в России. — Одесса, 1899; Выморочные имущества. — К., 1903; К учению о праве собственности и владения // Юрид. изв. — Юрьев, 1913. — № 7.

Літ.:

Венгеров. Источники. — Т. 3. — С. 346; НЭСБЕ. — Т. 23. — Стлб. 700; Список... на 1914 г. — С. 565; Юрид. ин-т. ОГУ. — С. 19; Памятная книжка Одесского учебного округа на 1912/1913 год. — Ч. 1. — С. 16; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ю. Кудінова

КУРМАШЕВ
Шаміль Джамашевич

Фізик

Ш. Д. Курмашев народився 6 вересня 1941 р. в Гур'єві. Закінчив інженерно-фізичний факультет Одеського політехнічного інституту у 1964 р. Працював асистентом, старшим викладачем ОПІ (1964—1968), доцентом кафедри напівпровідників ОПІ (1968—1972). З 1972 р. працював старшим науковим співробітником, а з 1973 р. — завідувачем лабораторії напівпровідникової електроніки НДІ фізики Одеського університету. Ш. Д. Курмашев обіймає посаду завідувача науково-дослідної лабораторії сенсорної електроніки та високоточних технологій ОДУ. Наукові інтереси полягають у галузі фізики напівпровідників та діелектриків, фізичної електроніки, мікроелектроніки, сенсорної електроніки.

Ш. Д. Курмашев — член спецрад із захисту докторських дисертацій ОНУ та Академії зв'язку. Академік Академії зв'язку України, дійсний член Міжнародної академії інформатизації, член Міжнародної науково-координаційної ради з напівпровідникових первинних перетворювачів.

Ш. Д. Курмашев — автор двох монографій (у співавторстві), 180 статей, 40 наукових винаходів, учасник 15 міжнародних конференцій.

Пр.:

Полупроводниковые фотоприемники / Курмашев Ш. Д., Викулин И. М. — М.: Радио и связь, 1984; Фотоприемники с инжекционным усилением / Курмашев Ш. Д., Викулин И. М., Стафеев В. И. — М.: Электроника, 1989; Влияние особенностей $Cd_xHg_{1-x}Te$ на характеристики длинноканальных транзисторов / Курмашев Ш. Д., Градобоев А. А. // Физика и техника полупроводников. — 1995. — Т. 29, вып. 1. — С. 51-57.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

КУХАРЕНКО
Валерія Андріївна

Фахівець з англійської стилістики

В. А. Кухаренко народилась 27 грудня 1928 р. в Одесі в робочій родині. Після закінчення із золотою медаллю середньої школи вступила до Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова на філологічний факультет, який закінчила з відзнакою в 1949 р. У 1950 р. почалася її діяльність педагога. За минулі десятиріччя і понині В. А. Кухаренко навчила не одне покоління студентів англійській мові, лексикології, стилістиці, інтерпретації тексту, сучасній літературі англомовних країн. За запрошенням університетів США, а також як стипендіат Фулбрайта в 1980 і 1988 рр. викладала спецкурси із світової та російської літератури, лінгвістики тексту та українознавства в багатьох університетах США. З 1955 р. є почесним доктором Норт Лейк Коледжа (США).

Наукова кар'єра професора В. А. Кухаренко почалася в ОДУ. У 1955 р. була захищена кандидатська дисертація "Повтор у творах Ч. Діккенса", а в 1972 р. В. А. Кухаренко захистила докторську дисертацію "Дослідження індивідуального стилю автора (мова Е. Хемінгуея)", створила свою наукову школу лінгвостилістики тексту. Особливість наукових здобутків цієї школи полягає у вичерпному дослідженні ідеостиля як явища взагалі і конкретних індивідуальних мовних стилів авторів XIX і XX ст., у розробці концепції лінгвостилістики цілого тексту як певної непорушної єдності горизонтально стратифікованого цілого (мовні рівні) і вертикально членованого об'єднання композиційно-мовленнєвих та архітектурних одиниць. В. А. Кухаренко розробила і ввела в науковий обіг методику горизонтально-вертикального аналізу художнього тексту та трьохрівневої ("пірамідальної") структури ідіолекту мовця і його відображення в художньому творі.

Під науковим керівництвом професора В. А. Кухаренко захищено 53

кандидатські і дві докторські дисертації. Завдяки енергії і організаторському таланту В. А. Кухаренко в ОДУ вже третє десятиріччя діє спеціалізована Вчена рада із захисту кандидатських дисертацій з філологічних наук. З дня її заснування в 1973 р. і до 1986 р. В. А. Кухаренко була її головою, а відтоді і дотепер є активним членом Ради.

В. А. Кухаренко опублікувала більше 130 наукових робіт, серед яких широко знані підручники "Інтерпретація тексту" і "Семінарій з англійської стилістики", які неодноразово перевидавалися і незмінно користуються високим попитом серед викладачів-філологів України й усього СНД.

Наукові контакти професора В. А. Кухаренко багатогранні та широкі, її доповіді звучали на міжнародних лінгвістичних конгресах у Бухаресті, Відні, Болоньї, Лондоні, численних наукових конференціях (більше 50). Курси лекцій з лінгвістики і інтерпретації тексту, новітньої англомовної літератури та країнознавства читались у багатьох вузах України і колишнього СРСР.

У стінах Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова ім'я В. А. Кухаренко нерозривно пов'язане з життям факультету романо-германської філології, де вона працювала викладачем, доцентом, деканом, завідувачем кафедри і нині є професором кафедри лексикології і стилістики англійської мови, яку створила і очолила в 1975 р.

У 1988 р. В. А. Кухаренко була нагороджена Орденом Дружби народів, а в 1998 р. одержала премію ім. Дерев'янка і звання "Людина року". У межах товариства "Знание" В. А. Кухаренко щороку читала до 100 лекцій у школах, на підприємствах, у вищих учбових закладах, в "Інтуристі" за загально-суспільною і культурологічною тематикою. Починаючи з 1985 р. і понині вона бере активну участь у суспільно-культурному русі "Елдерхостел", знайомлячи іноземців, що приїздять в Україну за цією програмою, з життям, культурою, світоглядом сучасної України.

У теперішній час В. А. Кухаренко наполегливо розробляє нову наукову тему, що стосується неописаного літературного напрямку магічного реалізму. Попереду нові відкриття і нові публікації.

Пр.:

Хемингуэй в переводе А. Вознесенского // Науч. докл. высш. шк. Филол. науки. — 1968. — № 6; Лингвистическое исследование английской художественной речи. — Одесса, 1973; Комментарий к роману Дж. Стейнбека “Гроздья гнева”. — М.: Прогресс, 1978; Некоторые соображения о характеристиках текста // Textus Sentense. — Bileflhe, 1979. — (Англ. мовою); Индивидуально-художественный стиль и его лингвистическое исследование / Кухаренко В. А. и др. — К.; Одесса: Вища шк., 1980; Роман-исповедь в американской литературе XX века // Жанровые разновидности романа в зарубеж. литературе XVIII — XX вв. — К.; Одесса, 1985; Информативность вводящего абзаца научного филологического текста // Функциональные стили. Лингвометод. аспекты. — М., 1985; О синтагматике и парадигматике текста как коммуникативной единицы // Коммуникативные единицы языка. — М., 1985. — Вып. 252; Практикум по стилистике английского языка. — М.: Высш. шк., 1986. — (Англ. мовою); Практикум по интерпретации текста. — М.: Просвещение, 1987; Интерпретация текста. — М.: Просвещение, 1988; Экспликация текста в процессе перевода // Текст и перевод / Под ред. А. Д. Швейцера. — М., 1989; Текстовые категории в оригинале и переводе художественного прозаического произведения // Перевод как процесс и как результат: Язык, культура, психология. — Калининград, 1989; О реконструкции языковой личности персонажа художественного произведения // Развитие речи и обучение языкам. — М., 1992.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. М. Колегаєва

Л

ЛАЗУРСЬКИЙ
Володимир Федорович

Літературознавець, фахівець у галузі західноєвропейської літератури

В. Ф. Лазурський народився 8 липня 1869 р. в Переяславі Полтавської губернії. Батько був учителем грецької і латині, згодом — кафедральним протоієреєм Полтави.

В. Ф. Лазурський і його молодший брат вчилися в класичній чоловічій гімназії у Лубнах. Брат Володимира Федоровича — Олександр Федорович — закінчив Медико-хірургічну академію в Петербурзі і став професором психіатрії і психології. Згодом Володимир Федорович написав про нього біографічний нарис.

Закінчивши гімназію у 1888 р., В. Ф. Лазурський вступив на історико-філологічний факультет Московського університету. Після закінчен-

ня курсу в 1892 р. був нагороджений двома срібними медалями і залишений професором Н. І. Стороженком на кафедрі західноєвропейських літератур зі стипендією для підготовки до магістерського іспиту, до складу якого входили історія західноєвропейських літератур і мови: англійська, німецька, французька та італійська. Окрім цього, знаючи грецьку і латинську, В. Ф. Лазурський вивчив санскрит, вільно володів іспанською. З 1895 до 1901 р. вчителював у Московських учбових закладах і одночасно був домашнім учителем синів Л. М. Толстого Михайла і Андрія, прийняв толстовські ідеї непротивлення злу, перетворення суспільства шляхом морального удосконалення. Громадськості були добре відомі видані в 1911 р. спогади про Л. М. Толстого і опубліковані в 1933 р. в томі 37/38 "Литературного наследства" яснополянський щоденник В. Ф. Лазурського.

У січні 1901 р. В. Ф. Лазурський склав магістерські іспити і був запрошений Новоросійським університетом за рекомендацією професора О. І. Кирпичникова для читання лекцій з усіх курсів західноєвропейських літератур. 20 вересня ним була прочитана вступна лекція. У 1901 р. вийшла його робота "История западной литературы как предмет преподавания университетского", а потім він опублікував ряд окремих курсів, читаних у Новоросійському університеті: курси західноєвропейської літератури періодів середньовіччя, XIV—XVII, XVIII століть. Ці публікації були в числі перших у Росії підручників з історії світової літератури.

Влітку 1902 р. він отримав відрядження в Англію, де працював у бібліотеках Британського музею в Лондоні та Оксфорді. З серпня 1903 р. до серпня 1904 р. знову мав відрядження за кордон, де в бібліотеках Лондона, Оксфорда і Кембриджа працював над дисертацією "Из истории английской журналистики XVIII в. Нравоучительные журналы Стиля и Аддисона". У Лондоні познайомився з К. І. Чуковським, дружба з яким тривала довгі роки.

У 1909 р. В. Ф. Лазурський отримав у Московському університеті вчений ступінь магістра західноєвропейської літератури після захисту першого тому своєї дисертації "Сатирико-нравоучительные журналы Сти-

ля и Аддисона". Це дослідження, видане пізніше в Одесі, є основною найбільш цінною науковою працею В. Ф. Лазурського.

Другий том тієї ж дисертації був представлений до Московського університету для отримання наукового ступеня доктора, але захист не здійснився, оскільки за постановою РНК РРФСР від 1 жовтня 1918 р. старі вчені ступені магістра і доктора наук було скасовано.

Серед інших наукових робіт В. Ф. Лазурського слід назвати роботу "Смоллетт. Очерк из истории английского романа XVIII в.", "Происхождение слова Romantic" (1916).

27 березня 1917 р. В. Ф. Лазурський був обраний на посаду екстраординарного професора кафедри історії західноєвропейських літератур, а з 6 листопада 1917 р. до 1920 р. — проректором Новоросійського університету. Після розподілу університету на ряд спеціальних інститутів продовжував читання лекцій з курсу західноєвропейських літератур в Інституті народної освіти.

У 1920 р. В. Ф. Лазурський був обраний головою редакційної комісії з видання "Записок Новороссийского университета", а також головою філологічно-лінгвістичного товариства відділу Гуманітарно-суспільного інституту. У 1921 р. — член редколегій з видання "Записок высшей школы г. Одессы" голова Одеського бібліографічного товариства. З 1922 р. до 1924 р. викладав історію мистецтв у Державній консерваторії, з 1924 до 1928 р. — українську мову на робітфаці ОСГІ, у 1925 — 1927 рр. був головою Українського бібліографічного товариства в Одесі. У 1930 р., прослуживши по відомству народної освіти 35 років (із них — 6 в середній школі, 29 — у вищій) В. Ф. Лазурський перейшов на повну академічну пенсію і залишив університет, але не припиняв своєї викладацької діяльності. До 1933 р. викладав англійську літературу в технікумі іноземних мов, а також англійську мову — науковим працівникам інститутів: меліоративного, бактеріологічного, агрономічної дослідної станції.

Одночасно він разом з дружиною Наталією Михайлівною Богомолець-Лазурською, колишньою актрисою української трупи Саксаганського — Заньковецької, двоюрідною сестрою академіка О. О. Богомольця, відомого вченого-патофізіолога, у 1930 — 1946 рр. президента АН СРСР,

організували в Будинку вчених колектив художнього читання. Колектив невдовзі став дуже популярним, він мав на меті популяризацію творів російської та зарубіжної літератури серед робітничих клубів, школярів, у вузах та санаторіях. Пізніше В. Ф. Лазурський був зарахований до Лекторського бюро Одеського відділу народної освіти. З 1902 р. він часто виступав з публічними лекціями і був обраний головою літературної секції. У 1906 р. після організації Академічного товариства він був обраний членом бюро молодших викладачів історико-філологічного факультету.

У 1906 — 1907 рр. В. Ф. Лазурський був секретарем історико-філологічного факультету на Вищих жіночих курсах. У 1917 р. брав участь в Академічному з'їзді у Москві. У цьому ж році прочитав лекції на курсах з українізації школи в Козельці. Тоді ж став засновником Літературно-артистичного товариства ім. М. К. Заньковецької.

З травня 1939 р. йому було доручено завідування кафедрою іноземних мов в Одеському кредитно-економічному інституті, а в 1940 р. — завідування кафедрою англійської мови в державному педінституті іноземних мов. Пізніше наказом Вищої атестаційної комісії Всесоюзного комітету з питань вищої школи при РНК СРСР від 18 січня 1941 р. В. Ф. Лазурському було присуджено вчений ступінь доктора філологічних наук без захисту дисертації за представленням Московського державного інституту історії, філософії і літератури.

Під час румунської окупації вчений залишався в Одесі і працював у бібліографічному відділі Публічної бібліотеки, а також на курсах іноземних мов, де займав адміністративну посаду з січня по липень 1942 р. З липня 1942 р. працював на посаді професора всесвітньої літератури філософсько-літературного факультету університету, а в листопаді — уже деканом цього факультету.

10 травня 1944 р., відразу ж після вступу Червоної Армії у звільнену Одесу, 75-річний В. Ф. Лазурський був затриманий за розпорядженням КДБ. Він звинувачувався в антирадянській діяльності на окупованій території. Однак швидко справа була припинена за недостатністю складу

злочину, інкримінованого йому, та за клопотанням академіка О. О. Богомольця.

За два з половиною роки окупації були опубліковані 7 статей науково-популярного характеру. Після звільнення він був поновлений на службі в університеті і в інституті іноземних мов з виплатою компенсації за втрачений час. Таким чином, до останніх днів свого життя В. Ф. Лазурський працював в університеті, керував кафедрою іноземних мов, читав лекції із західної літератури і брав участь у керівництві аспірантурою з цього предмету, а також (за сумісництвом) вів заняття з історії англійської мови в інституті іноземних мов. З відкриттям аспірантури в інституті іноземних мов був призначений керівником аспірантів англійського факультету.

Восени 1947 р. В. Ф. Лазурський вирішив залишити педагогічну роботу і переїхати до Києва, на чому наполягали його сини Вадим і Олександр. Старший син — Вадим Володимирович, що згодом став видатним художником книги і шрифту, написав об'ємні мемуари "Путь к книге".

Однак бажання В. Ф. Лазурського не здійснились. 14 квітня 1947 р. він прочитав свою останню в житті доповідь на кафедрі англійської мови в Інституті іноземних мов на тему "Искусство перевода", а 1 травня його не стало.

Окрім "Воспоминаний" про Л. Толстого, статей науково-популярного характеру, рецензій, бібліографічних робіт та ін. В. Ф. Лазурським була написана численна кількість статей, присвячених художнім виставкам, театральних рецензій, читались публічні лекції. Писав В. Ф. Лазурський під псевдонимами В. Л., Л-ий, В.

Пр. :

История западной литературы как предмет университетского преподавания. — Одесса, 1901; Курс истории западноевропейской литературы. — М.: Изд-во бр. Башмаковых, 1913. — Ч. 4: Средневековая литература. — 120 с.; То же: XVIII век. — Одесса, 1920. — 130 с.; Происхождение слова romantic. — Пг., 1916; Профессор А. Ф. Лазурский: (Биогр. очерк). — Одесса, б. г. — 25 с.; Сатирико-нравоучительные журналы Стиля и Аддисона: Из истории англ. журналистики XVIII в. — Одесса: "Экон." тип., 1909 — 1916. — Т. 1, 2; Яснополянский дневник // Лит. наследство. — 1933. — Т. 37/38, ч. 2.

Літ.:

Наука и науч. работники СССР. — С. 210-211; Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов: М., 1960. — Т. 4; Історія ОДУ за 100 р. — С. 375-358, 369; Лазурский В. В. Путь к книге. — М.: Книга, 1985. — 288 с.; Енциклопедія українознавства. — Львів, 1994. — Т. 4. — С. 1255; Коциевский К. Тарантулы и Пушкин: Картины детства // Одесса. — 1999. — № 7/8. — С 16-17; Смирнов В. Арест профессора Владимира Федоровича Лазурского (1869—1947): (По материалам архивно-следств. дела УСБУ) // Одес. вестн. — 2000. — 22 июля; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Кодак

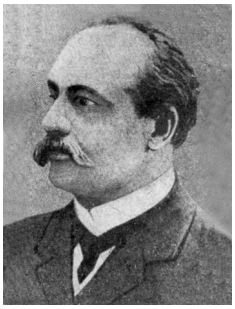

ЛАНГЕ
Микола Миколайович

Психолог

М. М. Ланге народився в сім'ї професора військово-юридичної академії в Петербурзі 12 березня 1858 р. Після закінчення другої класичної гімназії вступив на історико-філологічний факультет Петербурзького університету. У 1882 р. закінчив університет із золотою медаллю за роботу "Философия Лейбница и его отношение к философии Локка". Залишений для підготовки до професорського звання, був відряджений на 2 роки в Німеччину і Францію для вивчення першоджерел метафізичних поглядів творців німецьких і французьких етичних вчень. Однак, перебуваючи в Німеччині, М. М. Ланге офіційно займався збором матеріалів для своєї магістерської дисертації, а неофіційно спеціалізувався в інституті експериментальної психології В. Вундта при Лейпцігському університеті.

У 1888 р. М. М. Ланге надрукував дві роботи: "К теории чувственного внимания и активной апперцепции", котра була вміщена в журналі В. Вундта "Philosophische Studien", та "История нравственных идей XIX

века". Критические очерки философских, социальных и религиозных теорий нравственности". Перша принесла вченому велику популярність. Згодом матеріали цієї статті були розширені, перероблені, і стали другим експериментальним дослідженням його докторської дисертації. За другу роботу він отримав ступінь магістра філософії. У передмові до своєї магістерської дисертації М. М. Ланге відзначав, що мав на меті за особистих переконань сприяти усуненню морального хаосу і просвітити тих, хто прагне правди. Ця робота складалася з двох частин: "Немецкие учения" і "Французская этика" — загальним обсягом 397 с. Друга частина дисертації, об'ємом 106 с., була вилучена цензурою, а сам автор був звинувачений в атеїзмі і матеріалізмі. Разом з тим йому було дозволено захищатись у Петербурзькому університеті з поясненням з приводу офіційного звинувачення.

10 листопада 1888 р. М. М. Ланге був призначений приват-доцентом Новоросійського університету по кафедрі історії філософії. До самої смерті, 33 роки, прожив М. М. Ланге в Одесі, куди приїхав з готовим планом докторської дисертації. Звичайно, читання лекцій не могло задовольнити його. Проте робота над докторською дисертацією потребувала лабораторії, в якій можна було б проводити психологічні експерименти. Тут пішов назустріч професор фізіології П. А. Спіро, який запропонував працювати в фізіологічній лабораторії. Результатом цієї роботи стали публікації "Механизмы внимания" та "Элементы воли" (1891). На 2-й Міжнародний конгрес з експериментальної психології (Лондон, 1892) М. М. Ланге представив доповідь "Закон перцепции", яка викликала великий інтерес. Згодом М. М. Ланге був обраний до організаційного комітету по скликанню конгресів з експериментальної психології, до складу якого входили В. Вундт, Т. Рібо, К. Штумпф та інші.

У 1893 р. М. М. Ланге опублікував свою докторську дисертацію "Психологические исследования. Закон перцепции. Теория волевого внимания". 19 травня 1894 р. у Московському університеті відбувся докторський диспут приват-доцента Новоросійського університету М. М. Ланге. Офіційними опонентами на захисті були Л. М. Лопатін, С. С. Корсаков, А. С. Бєлкін. Після захисту М. М. Ланге був присвоєний ступінь доктора

філософії. Ця робота визнана класичним дослідженням вітчизняної експериментальної психології. Її історичне значення полягає в тому, що це було перше експериментальне дослідження з психології в Росії та Україні.

У світову психологію М. М. Ланге ввійшов як автор моторної теорії уваги, що поставив питання і систематично досліджував коливання уваги. У Росії і на Україні він був визнаний основоположником експериментального напрямку в психології. М. М. Ланге належить заслуга відкриття якісно своєрідних закономірностей сприйняття: предметності і цілісності. Теорія М. М. Ланге поклала початок дослідженню цих закономірностей, а, за оцінкою Б. М. Величковського, встановлений вченим закон перцепції на сім десятиліть випередив сучасну когнітивну психологію.

Саме М. М. Ланге поставив питання про створення при російських університетах лабораторій експериментальної психології і кафедр психології, окремих як від філософії, так і від фізіології. У 1896 р., після довгих клопотань, він відкрив першу в Росії і Україні лабораторію експериментальної психології. У ній проводилися дослідження і практичні заняття зі студентами з курсів психології, експериментальної психології, а пізніше і педагогічної психології.

М. М. Ланге залишив і інші психологічні роботи: нарис із галузі дитячої психології "Душа ребенка в первые годы жизни" (1892), написану за прикладом Прейера статтю "Теория Вундта о начале мифа" (1912), працю "Психология", що вийшла в 1914 р. як восьмий том відомого видання "Итоги науки в теории и практике". За висловом Б. Т. Ананьєва ця робота зробила неоцінимий внесок у російську психологічну науку.

Перу М. М. Ланге належать праці з філософії, логіки, педагогіки. Ним була перекладена російською мовою "Перша Аналітика" Аристотеля (1894). Підготовлений ним "Підручник логіки" в 1898 р. був удостоєний Малої премії ім. Петра Великого. Становлячи собою перероблений і скорочений варіант двохтомної "Логіки" Х. Зігварта, цей підручник включав у себе і інші результати вітчизняних і зарубіжних досліджень з логіки. Як літографічні видання побачили світ "Курс истории новой фило-

софии” і “Основы дидактики”. У 1911 р. М. М. Ланге був запрошений до роботи по редагуванню відділу філософії в енциклопедичному словнику Гранат, де вмістив ряд своїх статей.

Завдяки М. М. Ланге викладання філософських дисциплін було піднято на новий рівень. Він читав курси історії нової філософії, психології, естетики. Курси історії педагогіки та дидактики став читати за власною ініціативою, ще до того, як Міністерство народної освіти запропонувало університетам включити педагогіку в учбові плани історико-філологічних факультетів.

У 1896 р. М. М. Ланге отримав ступінь ординарного професора, з 1913 р. — заслуженого професора, з 1916 р. — заслуженого ординарного професора.

Ім’я М. М. Ланге пов’язане з Одеськими Вищими жіночими курсами, котрі довгий час були єдиним учбовим закладом на півдні України, який давав можливість жінкам отримати вищу освіту. За його проектом у 1903 р. почали роботу при гімназії Пашковської трирічні педагогічні жіночі курси, котрі під його керівництвом у 1905 р. стали вищими. За його дозволом після єврейського погрому 1905 р. у приміщенні курсів було організовано “юридичне бюро” для допиту свідків, очевидців і потерпілих від погрому. Керуючи курсами, вчений дотримувався ліберальних поглядів, за що в 1908 р. був усунений з посади директора і виконував обов’язки викладача.

Немало часу М. М. Ланге приділяв роботі в Історико-філологічному товаристві та студентському гуртку, де обговорювались доповіді і реферати студентів та викладачів. У 1901 р. він був обраний головою товариства. У числі основних завдань роботи товариства М. М. Ланге вважав популяризацію знань і поширення їх серед широких суспільних мас. Тому за власною ініціативою він виступив із циклом публічних лекцій з історії філософії. Матеріали цих лекцій під заголовком “Великие мыслители XIX века” були надруковані в “Одесских новостях”.

У 1905 р. М. М. Ланге підняв питання про реформу середньої школи, з часом виступив за створення в університеті кафедри педагогіки. У 1924 р. він організував філософське товариство. У 1919 р. — брав участь у

розробці плану створення Суспільно-гуманітарного інституту радянської вищої школи Одеси. Його було призначено деканом історико-філологічного факультету. В учбовий план перших двох семестрів М. М. Ланге включив свої лекції з психології логіки, етики, а також лекції М. Гордієвського та С. Рубінштейна з філософії і логіки. Однак ці курси прочитані не були. 14 лютого 1921 р. М. М. Ланге не стало.

М. М. Ланге був одним із останніх носіїв неокантіанської філософської традиції і російського індивідуалізму. Дотримувався ліберальних політичних поглядів. Схильно поставився до революції 1917 р. і до встановлення радянської влади. Ставши свідком ще більшого зубожіння народу, хаосу, що опанував розум і серце інтелігенції, наростаючого терору, вчений пережив гостру духовну кризу.

Похований на старому кладовищі Одеси.

Пр.:

История нравственных идей XIX века. Ч. 1. — СПб., 1888. — 273 с.; Душа ребенка в первые годы жизни. — СПб., 1892. — 64 с.; Психологические исследования. Закон перцепции. Теория волевого внимания. — Одесса, 1893. — 296 с.; "Первая Аналитика" Аристотеля. — СПб., 1894. — 194 с. ; Учебник логики. — Одесса, 1898. — 273 с.; Теория В. Вундта о начале мифа. — Одесса, 1912. — 20 с.; Психология. — М.: Мир. — 1914. — 312 с.

Літ.:

James W. The principles of psychology. — 1880. — Vol. 1. — P. 444-445; Кавелин К. Я. Собр. соч.: В 3 т. — СПб., 1899. — Т. 3. — 1265 с.; Titchener E. B. Experimental psychology. — New-York, 1901.— Vol. 1, part 2. — P. 197; Добрынин Ф. И. Колебания внимания. — М., 1928; Радлов Э. Л. Николай Николаевич Ланге // Мысль. — 1928. — № 1. — С. 154-155; Boring E. G. A history of experimental psychology. — New-York, 1929. — P. 619; Гордієвський М. І. Наукова й громадсько-політична діяльність професора М. М. Ланге // Зап. Одес. наук при ВУАН т-ва. Секція пед. — 1930. — № 1. — С. 1-47; Элькин Д. Г., Шапиро Л. М. Психологическое наследие Н. Н. Ланге // Тр. ОДУ. — 1941. — Т. 2. — С. 41-50; Ананьев Б. Г. Очерки истории русской психологии XVIII — XIX веков. — М.: Госполитиздат, 1947; Материалы конференции, посвященной 100-летию со дня рождения проф. Н. Н. Ланге. — Одесса, 1958. — 46 с.; Будилова Е. А. Борьба материализма и идеализма в русской психологической науке. — М.: Изд-во АН СССР, 1960. — 345 с.; Смирнов А. А. Развитие и современное состояние психологической науки в СССР. — М.: Педагогика, 1975; Рубинштейн С. Л. Николай Николаевич Ланге // Вопр. психологии. — 1979. — № 5. — С. 140-142; Величковский Б. М.

Современная когнитивная психология. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — 336 с.; Теплов Б. М. Избр. тр.: В 2 т. — М., 1985. — Т. 2. — 342 с.; Ярошевский М. Г. Н. Н. Ланге — предвестник новой психологии // Психол. журн. — 1990. — Т. 11, № 4. — С. 123-136; Цветков С. А. Н. Н. Ланге и мировая психологическая мысль конца XIX — XX столетия: Автореф. дисс... канд. психол. наук. — М., 1991. — 18 с.; Сумарокова Л. Н. Философия в Одессе // Очерки развития науки в Одессе. — С. 499-504; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Н. Акимова, Б. Й. Цуканов

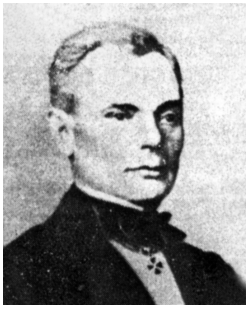

ЛАПШИН
Василь Іванович

Фізик, фізико-географ

В. І. Лапшин народився в Петербурзі у родині старообрядця. У 1819 р. вступив до Владимирського повітового училища, звідки в 1820 р. був відібраний без вступних іспитів до Педагогічного інституту другого розряду, який готував приходських вчителів. Цей інститут невдовзі був перетворений у першу гімназію. По закінченні гімназії у 1826 р. В. І. Лапшин вступив "казенно-коштним студентом" до Санкт-Петербурзького університету, який невдовзі залишив. У 1828 р. він вступив до Дерптського (Тартуського) університету, а саме до щойно (1828) відкритого тут Професорського інституту для підготовки професорів для вузів Росії. Його студенти звалися "професор-студент".

По закінченні в 1823 р. Дерптського університету В. І. Лапшин одержав звання магістра філософії та був відправлений у відрядження до Берлінського університету на 2,5 роки. Він слухав лекції з фізики, математики у професора Ермана, з метеорології у професора Г. В. Лове, з фізичної географії у професора А. В. Гофмана та ін. У Німеччині В. І. Лап-

шин багато мандрував, пішки пройшов від Франкфурта до Лейпціга, ходив по горах Гарца.

У 1835 р. В. І. Лапшин був призначений ад'юнкт-професором до Харківського університету, у 1838 р. він отримав вчений ступінь доктора математичних наук, а в 1840 р. Рада Харківського університету обрала його ординарним професором кафедри фізики і фізичної географії, яку він обіймав до 1863 р., коли вийшов у відставку.

Творча діяльність професора В. І. Лапшина у харківський період багатогранна. Крім лекцій з фізики, які були для нього основними, він читав курс хімії, навіть завідував хімічною лабораторією, організував в університеті метеоспостереження. Головним зайняттям було дослідження електричного струму з метою з'ясування його теплових і світлових явищ, а також хімічних і фізіологічних впливів струму.

В історії залишився факт, коли під керівництвом В. І. Лапшина в 1856 р. з нагоди коронації Олександра II було здійснено "гальванічне освітлення" від батареї, складеної з 600 елементів Бунзена. В. І. Лапшин як професор фізики, хімії і фізичної географії проводив також публічні лекції-досліди, де розповідав про практичні застосування гальванізму (телеграф, освітлення, вибухи пороху на відстані), про правила техніки безпеки. З даху корпусу фізико-математичного факультету В. І. Лапшин проводив досліди освітлення вулиць Харкова електричним світлом, демонстрував їх імператору, за що отримав "высочайшую благодарность".

Помітний крок у науці зробив В. І. Лапшин з отримання складних сполук електролітичним шляхом, за що отримав звання магістра хімії. Наприкінці 50 — на початку 60-х рр. він зайнявся також географічними дослідженнями, які супроводжують фізичні. В. І. Лапшина дуже цікавила метеорологія. Він був автор книги "О климате Харьковской губернии", брав участь у наукових дослідах при спорудженні водопроводу до Харкова, проводив аналіз води Карповського джерела і ріки Лопань. У 1862 р. він доставив на Всесвітню виставку в Лондон свій самозаписуючий "вітровий снаряд", подарував його Кенсингтонському музею.

У тому ж 1862 р. В. І. Лапшин здійснив поїздку до Німеччини, Франції і Швейцарії, слухав там лекції видатних професорів Р. В. Бінзена,

Г. Р. Кирхгофа, Х. Гейтлера, Ю. Плюккера, побував у Парижі і у Ж. Левер'є. Він здійснив ряд географічних мандрівок по Альпах, Богемському масиву тощо, які мальовниче описав у своєму звіті, виданому в 1862 р.

У 1863 р. В. І. Лапшин пішов у відставку. Але вже в 1865 р. Міністр народної освіти Росії О. В. Головнін запропонував йому зайняти кафедру фізики в Новоросійському університеті. В. І. Лапшин дав згоду. У Харкові він був професором: завідував кафедрою фізики і фізичної географії. Ця назва кафедри разом з ним перейшла і до Новоросійського університету; він став першим професором цієї кафедри.

Однак досліджень з фізики в Одесі В. І. Лапшин не здійснював, а зайнявся геофізикою. Він заснував географічний кабінет, організував при університеті метеорологічну станцію (другий поверх головного корпусу), де спостереження проводилися за програмою Головної геофізичної обсерваторії Академії наук. Він мріяв також про створення метеомережі на російських берегах Чорного моря. У 1866 р. в період канікул він здійснив наукову подорож до Егейського моря, де в той час було виверження вулкану Георга І з вулканічної групи Санторін. Спостерігав виверження, зібрав зразки вулканічних порід, зафіксував зміни в рельєфі островів під впливом внутрішніх сил Землі. Все це, а також комплексний географічний нарис островів Санторін було докладно описано в статті "О вулканических явлениях близ острова Санторин".

У 1868 р. В. І. Лапшин взяв участь у міжнародній (Англійська компанія Індійських телеграфних ліній) експедиції на корветі "Львиця", яка вивчала умови споруди по дну Чорного моря міжнародного телеграфного кабеля Одеса — Севастополь — Поті (рельєф дна, щільність води, її температура на різних глибинах). При цьому були використані спеціально сконструйовані ним анемограф та барометр.

У 1870 р. професор В. І. Лапшин вийшов у відставку і переселився з Одеси до Феодосії, де придбав дачу і планував "жить спокойно и отдыхать после 35-летних трудов". Однак вже в 1871 р. він заснував у Феодосії народну школу, став там головним викладачем, складав підручник, конструював наочні посібники (гномон та ін.).

У 1876 р. В. І. Лапшин повернувся до Одеси. Тяжка хвороба (він осліп та оглох) вже не дозволяла займатися науковою і викладацькою роботою. 23 вересня 1888 р. В. І. Лапшин помер. Похований на першому Християнському цвинтарі.

Наукові праці В. І. Лапшина одержали високу оцінку. Харківський професор Я. Гегузин у 1974 р. відзначав, що за період роботи В. І. Лапшина в Харківському університеті вперше почалися наукові дослідження з фізики. Хронологічно він стояв у витоків вивчення фізики. Його географічні захоплення найбільш ярко виявилися після мандрівок Європою (1861), до вулкану Санторін (1868), при вивченні Чорного моря (1868). Професор О. В. Клосовський відзначав, що в галузі фізичної географії нашої вітчизни В. І. Лапшину належить почесне місце.

Пр.:

Опыт систематического изложения физики: В 2 ч. — Харьков, 1840; О гальванических опытах, произведенных в Харькове в 1859 году // Вестн. естественной науки. — 1860; О различных явлениях природы. — Харьков, 1861; Отчет о путешествии профессора имп. Харьк. университета В. И. Лапшина за границу летом 1861 г. — Харьков, 1862. — 95 с.; О вулканических явлениях близ острова Санторин // ЗИНУ. — 1867. — Т. 1. — С. 1-24; Плотность воды Черного моря и заметки об устройстве барометра. — М., 1870. — 17 с.; Начальные основания математической географии. — Одесса, 1882; Из воспоминаний. — СПб., 1890.

Літ.:

Некролог // Ист. вестн. — 1888. — Дек. — С. 797; Також // ЖМНП. — 1889. — Янв. — С. 49; Кравец И. Н. Из истории русского естественнонаучного материализма первой половины XIX ст. // Тр. Харьк. политехн. ин-та. Сер. обществ. наук. — 1955. — Т. 5. — С. 173-180; Гегузин Я. По следам старой афишки // Наука и жизнь. — 1974. — № 8. — С. 130; Історія ОДУ за 100 р. — С. 189, 237; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

ЛАРЧЕНКОВ Євген Павлович

Геолог, фахівець з нафтогазоносності

Батько Є. П. Ларченкова був військовослужбовцем, який досить часто змінював місце служби, тому народитися він міг в якій завгодно точці великої країни, але доля вибрала Москву, і сталося це 13 листопада 1946 р. Прожити там довелося всього три роки, в 1950 р. батька перевели до Одеського військового округу. Можливо, цим і визначилось, що в майбутньому для вченого були нероздільними два університети: Одеський і Московський.

Навчатися довелося в декількох школах. У 1953 р. починав в Котовську, але семирічку закінчив у маленькій школі військового містечка біля залізничної станції Колбасна, вона знаходиться недалеко від Котовська, однак уже в Молдові. Потім був 8-й клас у Москві, а останні три роки навчався в Рибниці (Молдова). Не дивлячись на неодноразову зміну шкіл, рівень підготовки дозволив вступити до Московського університету ім. М. В. Ломоносова, хоча конкурс був великим. До того ж, тоді існувала явна дискримінація школярів, яким відводилось тільки 20 відсотків місць, і конкурс серед них був окремий. Належний рівень шкільної підготовки був забезпечений не тільки здібностями, велику роль зіграла існуюча система навчання. До речі, система нашої шкільної і вузівської освіти вважалась однією з найкращих у світі.

Вибір геології, і саме нафтової геології (фах “геологія і розвідка нафтових і газових родовищ”), не був тоді повністю свідомим, що нерідко для випускника школи, проте виявилось, що Євген Павлович не помилився. З того часу його життя пов’язане з кафедрою геології і геохімії горючих корисних копалин, засновником якої був легендарний І. О. Брод. Серед учителів були його соратники — прекрасні геологи і викладачі І. В. Висоцький, В. Б. Оленін, А. Н. Гусєва, А. Н. Серьогін, Б. О. Соколов. Завідував кафедрою на той час видатний геолог М. Б. Вассоєвич.

За роки навчання найбільш яркими збереглися спогади про практи-

ки: як про учбові в Підмосков'ї та в Криму, так і виробничі, у 1967 — 1968 рр. у Верхньобуреїнській западині (Хабаровський край) у складі Далекосхідної експедиції МДУ. Дипломна робота була присвячена аналізу нафтовиробляючих властивостей осадочних відкладень цієї западини.

Одразу ж після закінчення університету працювати за фахом не довелося, в той час багатьох випускників вузів призивали до армії на два роки. От і він був командиром взводу в знаменитій серед військ 1-й гвардійській Московсько-Мінській дивізії.

Після служби в армії стояв перед вибором, де працювати. За збігом щасливих обставин з грудня 1971 р. став молодшим науковим співробітником у науково-дослідному секторі Одеського університету. У цей час на кафедрі загальної геології група під керівництвом Г. Г. Ткаченка починала дослідні роботи з газогеохімічних пошуків морських родовищ нафти і газу на шельфі Чорного та Азовського морів. За три роки було здійснено рекогносцирувальні дослідження по досить густій сітці регіональних профілей, які перетинають північно-західний шельф Чорного і все Азовське море, також була розроблена методика морської газогеохімічної зйомки. Оскільки існуючі в надрах скупчення нафти та газу відображаються в газогеохімічному полі, то вміст і розподіл у донних осадках вуглеводних газів є досить надійним підгрунтям прогнозу нафтогазоносності. Подібні дослідження в такому масштабі тоді не проводилися не тільки в нашій країні, але і за кордоном. Одеський університет заслужено вважається піонером у розробці морської газогеохімічної зйомки. Все це стало необхідною основою для початку виробничих робіт, які рідко доручаються університетам.

1974 р. був, безперечно, поворотним у молодого вченого. Виявилось, що його не забули на кафедрі, де він навчався, і Б. О. Соколов (нині вже член-кореспондент Російської АН, декан геологічного факультету МДУ) запропонував вступити до аспірантури. Це відбулося, і Є. П. Ларченкову довелось розпрощатися з Чорним морем. Б. О. Соколов, ставши учителем, наставником, а потім, не дивлячись на різницю у віці, і товаришем, організував Східно-Сибірську експедицію для вивчення нафтогазонос-

ності Красноярського краю, Іркутської області та Західної Якутії. У той час на кафедрі активно розвивався еволюційно-генетичний напрямок в аналізі нафтогазоносності. Є. П. Ларченкову було доручено вивчення тектонічної еволюції палеозойської пасивної окраїни Верхоянського палеоокеану та історії нафтогазоутворення в палеозойських і мезозойських комплексах сходу Вілюйської синеклізи. Крім того, потрібно було оцінити перспективи нафтогазоносності маловивченої південно-східної частини Передньоверхоянського прогину (нижня течія р. Алдан). Ця робота виявилась пов'язаною з оцінкою перспектив газоносності територій, що прилягали до майбутньої траси газопроводу Якутськ — Магадан.

Польові роботи в басейнах річок Лена, Вилюй і Алдан, у Верхояні та співдружність з якутськими геологами по сей день залишаються одним з найбільш яскравих вражень у житті Ларченкова. За результатами цих досліджень у березні 1978 р. Є. П. Ларченков захистив у Московскому університеті кандидатську дисертацію "Историко-генетические предпосылки нефтегазоносности юго-восточной части Лено-Вилюйского бассейна". У 1978 р. повернувся до Одеського університету в тільки що створену галузеву лабораторію морської геології (ОНДЛ-3), де став старшим науковим співробітником. 3 березня 1979 р. почалась викладацька діяльність. І знову доля потурбувалася про нього, коли звела з чудовим українським геологом С. А. Морозом, який тоді створив на геолого-географічному факультеті кафедру палеонтології і регіональної геології. Робота та багаторічна дружба з С. А. Морозом (нині, на жаль, покійним) відкрили для нього багато несподіваних аспектів геології, і особливо філософський. Спільні дослідження відобразилися в низці друкованих робіт, в яких розглядались такі філософські проблеми геології, як конкретне застосування історико-генетичного і системного підходів та їх взаємозв'язок у нафтовій геології, геологічний процес як система.

Багато в чому С. А. Мороз підготував вченого до просто несподіваної адміністративної кар'єри в університеті. Завдяки йому він зрозумів суть організації учбового процесу, що дозволило займатися цим на рівнях завідувача кафедри, замісника декана (1987—1990) і проректора університету з учбової роботи (1990—1991). Перший досвід отримав, коли після

повернення С. А. Мороза до Києва очолював у 1983—1986 рр. кафедру палеонтології і регіональної геології, а з 1990 р. став завідувачем кафедри загальної і морської геології.

За минулі роки йому довелося викладати чимало учбових дисциплін. Серед них такі фундаментальні геологічні курси, як "Загальна геологія", "Структурна геологія і геокартографування", "Геологія СРСР", "Регіональна геологія і геотектоніка", викладати які справді цікаво. І все ж таки з особливим задоволенням він пригадує свій перший спецкурс "Основи наукових досліджень", праця над якими розкрила різні аспекти пізнавального процесу в геології, а також спричинила публікацію у співавторстві з С. А. Морозом спочатку невеликого посібника "Современный научный поиск в геологии"(1983), а потім об'ємного твору "Основы познавательного процесса в современной геологии" (1989).

У науковій роботі він зберіг тісні зв'язки з кафедрою геології і геохімії горючих корисних копалин МДУ. Тут регулярно відбувалися Всесоюзні семінари з актуальних проблем нафтової геології. На кафедрі періодично обговорювались результати вивчення Є. П. Ларченковим тектонічної еволюції, історії нафтогазоутворення і нафтогазоносності великої групи внутрішньоконтинентальних і окраїнноконтинентальних осадових басейнів Євразії, Північної і Південної Америки, Африки та Австралії. У рамках еволюційно-геодинамічного підходу, який розвивався на кафедрі, він розробляв поняття нафтогазогеологічного режиму осадового басейну. Цей режим обумовлений субординованим проявом процесів формування осадового басейну і дією ведучих факторів нафтогазоутворення, що дозволяє використати характеристики нафтогазогеологічного режиму як комплексний критерій під час прогнозу нафтогазоносності. Ці дослідження стали основою для підготовки докторської дисертації "Режимы формирования рифтогенных осадочных бассейнов и критерии их нефтегазоносности", яку він захистив в МДУ в жовтні 1991 р. У 1992 р. Є. П. Ларченкову присвоєно звання професора кафедри загальної і морської геології ОДУ.

Звичайно, його наукові інтереси не замикалися вивченням далеких від Одеси районів. Одразу ж після повернення з аспірантури він вклю-

чився до досліджень з геології і нафтогазоносності північно-західного Причорномор'я і Чорного моря, які активно велись на кафедрах палеонтології і регіональної геології та загальної і морської геології. У спільній праці з професором І. Н. Сулімовим та іншими колегами і друзями вивчались тектонічна еволюція, формаційний склад, історія нафтогазоутворення і нафтогазоскупчення в палеозойських комплексах Придобруджя і осадових басейнах північно-західного шельфу Чорного моря. Результати досліджень доповідались на багатьох всесоюзних, а потім і міжнародних конференціях (Американської Асоціації нафтових геологів, 1993, 1997; "Геологія і нафтогазоносність регіону Чорного моря" 1996, 1998 та ін.) і надруковані у вітчизняних і зарубіжних журналах.

З 1990 р. з'явилась можливість виїжджати за кордон. Це вдалося використати не тільки для участі у міжнародних наукових форумах, але й для наукових стажувань. Перше з них було в 1993 р. у відносно невеличкому Східно-Вашингтонському університеті (штат Вашингтон, США). А закінчилось це стажування цілком дивовижною поїздкою до Західної Австралії на запрошення кафедри геології університету Кертин (м. Перт) та участю у проведенні учбової практики в районі затоки Шарк-Бей, де і нині можна безпосередньо спостерігати формування строматолітів. Це своєрідні карбонатні споруди, які утворюються ціанобактеріями. Цей процес на Землі почався більше як 3,5 млрд. років тому. Все це дозволило розробити новий учбовий курс з вивчення сучасних обставин осадонакопичення. Друге стажування відбулося восени-взимку 1996 — 1997 рр. в Уайє-коледжі Лондонського університету завдяки участі в одному з проектів Британської ради в Україні. Однією із задач було вивчення досвіду викладання дисциплін з менеджменту у сфері навколишнього середовища.

В останні роки у наукових дослідженнях Є. П. Ларченкова з'явилась екологогеологічна проблематика. Виявилось, що геологічні, в особливості геохімічні підходи при вивченні процесів забруднення навколишнього середовища, аналізу екологічного стану забезпечують не тільки характеристику природного фону. Саме ці підходи дають можливість з'ясувати умови міграції та концентрації полютантів, визначити ступінь їх

рухливості та можливості чи неможливості їх включення у трофічний цикл, тобто не просто установити наявність тих чи інших токсикантів, а і з'ясувати умови, за яких вони дійсно вчинять свою шкідливу дію на природу. Ці дослідження охоплюють акваторію північно-західного шельфу Чорного моря, включаючи райони пошуково-розвідувальних робіт на нафту та газ. Наводиться аналіз впливу геологічних процесів на екологічні умови, вивчення вуглеводних газів донних осадів і водяної товщі як індикаторів техногенного забруднення на екосистему. Частина досліджень проводилась у рамках міжнародних проектів ("Европроба", "Літосфера", програма КОПЕРНИКУС). Уже кілька разів він є членом міжнародної Американської асоціації нафтових геологів (AAPG), Міжнародної асоціації геологів Циркумдобруджи.

Під час навчання в Москві Є. П. Ларченкову пощастило ввійти в компанію, яка в дечому зберіглася і донині. У той час відбувався бурхливий розвиток авторської пісні (тоді її називали "самодіяльною" або "туристичною" піснею). Всі знали і співали, та і тепер пам'ятають, але рідко співають більшість пісень багатьох самодіяльних авторів того часу, а не тільки знаменитих тепер Б. Окуджави, Ю. Візбора, Ю. Кіма, О. Городницького, С. Нікітіна і дуже популярних тоді О. Галича, Є. Клячкіна, А. Берковського, А. Дулова, В. Загота (останні два і дотепер залишаються друзями Ларченкова). Нічого й говорити, що значили для усіх пісні Володимира Висоцького. У вченого і зараз є магнітофонні записи його пісень, зроблені ще в 1964 — 1965 рр.

Можливо, що життя в маленькому і відносно замкненому військовому містечку прищепило йому любов до книги та кіно. Бібліотека там була зовсім непоганою, вона отримувала багато "товстих" журналів. Звичайно, репертуар фільмів був не досить великим (та й фільмів вироблялось тоді не так багато). А ось у Москві він мав нагоду переглянути набагато більше фільмів.

Багато років Є. П. Ларченков мав можливість бути практично в будь-якому куточку Північної Євразії, та тільки не все вдалося реалізувати. Із задоволенням він пригадує приполярний Урал, Гірський Алтай та ос-

піваний Ю. Візбором Хамар-Дабан, зовсім різну, але однаково привабливу тайгу європейської північної Росії, Далекого Сходу та Якутії.

Пр.:

О нефтегеологическом районировании Лено-Вилюйского бассейна / Ларченков Е. П., Соколов Б. А. // Вестн. Моск. ун-та. Сер. геол. — 1977. — № 6. — С. 83-85; Перспектива газоносности юго-восточной части Лено-Вилюйского бассейна / Ларченков Е. П., Высоцкий И. В., Соколов Б. А. // Геология нефти и газа. — 1978. — № 5. — С. 31-35; Угленосные и нефтегазоносные осадочные формации Сибирской платформы / Ларченков Е. П., Мазар Ю. Р., Егоров В. А., Соколов Б. А. // Типы осадочных формаций нефтегазоносных бассейнов. — М., 1980. — С. 167-183; Особенности формирования Предверхоянского краевого прогиба, обусловливающие его газоносность / Ларченков Е. П., Соколов Б. А. // Геологическое строение и нефтегазоносность краевых прогибов. — М., 1980. — С. 183-188; Геоформации и нефтегазоносность Придобруджинского перикратонного прогиба / Ларченков Е. П., Сулимов И. Н., Мороз С. А., Благодаров М. И., Шипилов Н. Л. // Осадочные бассейны и их нефтегазоносность. — М., 1981. — С. 141-142; Анализ истории нефтеобразования — основа оценки перспектив нефтегазоносности недр // Сов. геология. — 1982. — № 10. — С. 17-29; Современный научный поиск в геологии: [Учеб. пособие] / Ларченков Е. П., Мороз С. А. — Одесса, 1983. — 132 с.; Об энергетических свойствах нефтегазоносных бассейнов // Успехи в развитии осадочно-миграционной теории нефтегазообразования. — М., 1983. — С 193-196; Основные черты тектоники Черноморского региона, определяющие его нефтегазоносность / Ларченков Е. П., Сулимов И. Н., Зелинский И. П., Мороз С. А., Самсонов В. И. // Глобальные тектонические закономерности нефтегазонакопления. — М., 1985. — С. 158-163; Влияние геологических процессов на экологическое состояние северо-западного шельфа Черного моря / Ларченков Е. П., Чередниченко А. П. // Геоэкология рекреационных зон Украины. — К., 1996. — С. 71-78.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

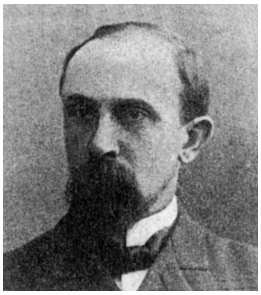

ЛАСКАРЄВ
Володимир Дмитрович

Геолог, палеонтолог, геоморфолог

В. Д. Ласкарєв народився 3 липня 1868 р. у містечку Бірючі (тепер Воронезька обл.) в родині офіцера. Гімназію він закінчив у Чернігові, після чого поїхав до Одеси, де в 1887 р. вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Новоросійського університету. У 1892 р., після закінчення навчання, він був залишений при кафедрі геології у професора І. Ф. Синцова на посаді лаборанта. З метою удосконалення знань із геології, стратиграфії та палеонтології неогену в 1898—1890 рр. він перебував у відрядженні в Австро-Угорщині та Швейцарії, мандрував по цих країнах і працював у геологічних музеях Відня, Загреба, Цюріха, Женеви. Одна з його перших наукових праць була присвячена наслідкам геологічних екскурсій по околицях Бєлграда (1899).

Після повернення до Одеси в 1902 р. В. Д. Ласкарєв був призначений приват-доцентом Новоросійського університету. Роком раніше він за запрошенням геологічного комітету Росії почав працювати над створенням десятиверстної екологічної карти Росії, а саме вивчав з 1901 до 1907 р. геологічну будову, тектоніку, геоморфологію Подільської та Волинської губерній, території яких входили до 17-го листа геологічної карти Росії.

Попередній звіт про ці роботи та, особливо, праця “Фауна бугловских слоев Волыни”, оприлюднені у Санкт-Петербурзі в 1903 р., були настільки змістовними і мали так багато нових геологічних відомостей про Поділля та Волинь, що їх автор став одним із відомих геологів Росії. У 1902 р. в Новоросійському університеті В. Д. Ласкарєв прочитав для студентів 3-го курсу лекцію “Введение в изучение геологии”, яка була надрукована у 1903 р. в “Записках” Новоросійського університету, після чого він того ж року був призначений екстраординарним професором і завідувачем

кафедри геології і палеонтології. У 1905 р. він отримав вчене звання магістра мінералогії та геології.

Після виходу фундаментальної монографії "Общая геологическая карта Европейской России. Лист 17-й" у 1914 р. В. Д. Ласкарєв одержав звання ординарного професора Новоросійського університету.

У часи першої світової війни в співавторстві з В. Поляковим за завданням відділу сировини Геолкому Росії В. Д. Ласкарєв склав карту-довідник будівельних матеріалів по західному фронту (Дубно, Кременець, Новоград-Волинський, Проскуров (Хмельницький), Житомир, Бердичів (1916).

У 1918 р. В. Д. Ласкарєв був вибраний разом із професором Новоросійського університету М. Д. Сидоренком позаштатним членом тільки що заснованого Українського геологічного комітету, який об'єднав усі геологічні роботи в Україні. Діапазон геологічних досліджень професора В. Д. Ласкарєва був широким. Він вивчав геологію, стратиграфію та палеонтологію осадових порід України від Поділля і Волині до Новоросії, цікавився тектонікою "Южнорусской кристаллической площади" (Український щит), корисними копалинами.

В. Д. Ласкарєв та його учні створили в Новоросійському університеті обгрунтований напрям (школу) у вивченні стратиграфії четвертинних відкладень, початок якого відноситься до 1912 р., коли він звернув увагу на ярусність лісу і виділив у межах Поділля два яруси лісу з одним покованим грунтом між ними. Остання робота В. Д. Ласкарєва з виданих на батьківщині в 1919 р. присвячена огляду четвертинних покладів Новоросії. Зараз у Палеонтологічному музеї Одеського держуніверситету зберігаються палеонтологічні колекції В. Д. Ласкарєва, у тому числі фауністичний комплекс терас Південного Бугу біля м. Меджибір.

В. Д. Ласкарєв був одним із піонерів з вивчення геоморфології Європейської частини Росії. Він першим здійснив геоморфологічне районування території Європейської Росії, обгрунтував ідею про двоцикловий розвиток річкової сітки Придністровського Поділля — консеквентного південно-східного напрямку на першому циклі (кінець міоцеу і пліоцен) і меридіонального — на другому. Класифікував долини річок Поділля на замкнені, відкриті та прохідні.

До 1920 р., коли В. Д. Ласкарєв емігрував спочатку до Греції, потім до Югославії, він оприлюднив біля 80 наукових робіт. В Одеському університеті довгий час працювали його учні — професори Ю. А. Гапонов, В. І. Крокос, а також А. М. Криштофович, який пізніше став членом-кореспондентом АН СРСР. Оселившись у Сербії, в Бєлграді, В. Д. Ласкарєв продовжував займатися геологічними дослідженнями Югославії та інших Балканських країн. Був обраний членом Сербської Академії наук та мистецтв.

Помер В. Д. Ласкарєв 10 квітня 1954 р. у Бєлграді на 86-му році.

Пр.:

Из геологических экскурсий в окрестностях Белграда // ЗНОЕ. — 1889. — Т. 23. — С. 139-145; Геологические наблюдения вдоль Новоселицких ветвей юго-западных железных дорог // Там же. — 1896. — Т. 20, вып. 2. — С. 1-21; О сарматских отложениях некоторых мест Волынской губернии // Там же. — 1897. — Т. 21, вып. 2. — С. — 89-115; Геологическое исследование юго-восточной четверти 17-го листа геологической карты Европейской России // Изв. геол. комис. — СПб., 1902. — Т. 21. — С. 1-64; Введение в изучение геологии // ЗИНУ. — 1903. — Т. 90. — С. 33-53; Фауна бугловских слоев Волыни. — СПб.: Тип. М. Стасюлевича, 1903. — 126 с.; Заметки по вопросу о тектонике Южнорусской кристаллической площади // Изв. геол. комис. — 1905. — Т. 24, № 5. — С. 235-295; Заметки о новых местонахождениях ископаемых млекопитающих в третичных отложениях южной России // ЗНОЕ. — 1912. — Т. 38. — С. 39-65; Общая геологическая карта Европейской России. Лист 17-й // Тр. геол. комис. Нов. сер. — СПб., 1914. — Вып. 77; К вопросу о форме и строении склонов речных долин в южной России. — Одесса, 1915. — 11 с.; О геоморфологическом разделении площади Европейской России. — Геол. вестн. — 1916. — Т. 2, № 5/6; Четвертичные отложения Новороссии // ЗОСХЮР. — 1919. — Т. 88/89, кн. 1. — 48 с.

Літ.:

ЭСБЕ. — Т. 2. — С. 61; [Присуждение премии М. Н. Ахматова проф. В. Д. Ласкареву] // Геол. вестн. — 1916. — Т. 2, № 2. — С. 110; Ласкарев Владимир Дмитриевич // Молявко Г. И., Франчук В. П., Куличенко В. Г. Геологи. Географы: Биогр. справочник. — К., 1985. — С. 155; УРЕ. — К. , 1962. — Т. 8. — С. 13; УРЕ. — К., 1990. — Т. 2. — С. 260; Ласкарєв Володимир Дмитрович // Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 1. — С. 43-46; Краснопольский. — Т. 2. — С. 13; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

ЛЕБЕДЄВ
В'ячеслав Боніфатійович

Географ, гідролог

В. Б. Лебедєв народився 12 березня 1881 р. в Острозьку (тепер Воронезька обл.). У 1903—1908 рр. навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету. В період навчання з 1905 р. вчителював у різних середніх закладах міста. Викладанню в школі В. Б. Лебедєв приділяв багато уваги і в подальшій учбово-науковій роботі у вузах Одеси.

Після закінчення університету В. Б. Лебедєв був залишений стипендіатом для підготовки до професорського звання при кафедрі географії, яку очолював професор Г. І. Танфільєв. Займався дослідженням гідрологічних та гідробіологічних особливостей Одеської затоки Чорного моря.

У 1909 р. В. Б. Лебедєв був відряджений фізико-математичним факультетом на три роки у Берген (Норвегія) з метою удосконалення знань з океанографії та гідробіології на спеціальні курси при Морській біологічній станції. Після закінчення курсів у 1913 р. склав іспит на ступінь магістра географії.

З поверненням до Одеси В. Б. Лебедєв продовжував розпочате ним вивчення Одеської затоки, встановив зв'язок між зміною планктону і коливаннями температури і солоності морських вод, а також вплив на планктон забрудненої органікою води, що поступає з берега. У 1915 р. він був запрошений професором Г. І. Танфільєвим до університету на посаду старшого асистента кафедри географії. До його обов'язків входило завідування бібліотекою географічного кабінету та проведення практичних занять зі студентами.

У 1916 р. після читання двох пробних лекцій В. Б. Лебедєв був обраний приват-доцентом по кафедрі географії і працював на цій посаді до реорганізації Новоросійського університету. Одночасно (1916—1918) він

читав курс географії в Одеському Вищому міжнародному інституті. З 1921 р. В. Б. Лебедєв став доцентом науково-дослідної кафедри геології та географії Одеського інституту народної освіти. У 1927 р. Наркомпрос УРСР затвердив його професором кафедри.

Після смерті Г. І. Танфільєва кафедрою геології і географії став керувати геолог, професор О. К. Алексєєв, а професор В. Б. Лебедєв був завідувачем сектору географії кафедри. Фактично, коли в 1930 р. ІНО перетворили в ІПО (Інститут професійної освіти), було вже дві окремі кафедри — геології (О. К. Алексєєв) і георафії (В. Б. Лебедєв). Студентам професор В. Б. Лебедєв читав курси загальної географії, картографії, математичної географії, історії географічних відкриттів, георафію західноєвропейських країн, економічну географію (в Інституті народного господарства). Крім того, В. Б. Лебедєв продовжував приділяти багато уваги складанню учбових посібників і програм для середніх шкіл, методичним розробкам. Не залишав він у 20-х рр. і науково-дослідної роботи, продовжував гідрологічні спостереження морських вод між Одесою і Херсоном, задумав велику працю про одеські і бессарабські лимани, зацікавився Аральським морем.

Він проводив велику громадсько-наукову роботу як секретар Новоросійського товариства дослідників природи. Помер В. Б. Лебедєв від серцевого нападу під час наукової експедиції в районі Аральського моря в 1931 р. Похований на другому Християнському цвінтарі в Одесі.

Пр.:

К гидрологии прибрежной зоны Одесского залива // ЗНОЕ. — Т. 37; Наблюдения над составом и сменой планктона Одесского залива // ЗОСХЮР. — Т. 87, кн. 1; У земных полюсов // Естествознание и география. — 1912. — № 3/4; Наши лиманы как объект школьных экскурсий // Школьные экскурсии и школьный музей. — Одесса, 1915; Гидрологические наблюдения на Черном море между Одессой и Херсоном // Вісн. Одес. комісії краєзнавства при ВУАН. — 1924. — Ч. 1; Съемка и составление плана. — Одесса, 1922; Работы на географических экскурсиях. — М.: Знание, 1925. — Вып 1. — 47 с.; Хрестоматія комплексника. — Харьков, 1928; Гавриил Иванович Танфильев // ЗНОЕ. — 1928. — Т. 44.

Літ.:

Климентов Л. В. Вячеслав Бонифатьевич Лебедев: К 20-летию со дня смерти (1931

— 1951) // Тр. ОГУ. Сб. геол.-геогр. фак. — 1954. — Т. 2. — С. 307-309; Амброз Ю. О. Лебедєв В'ячеслав Боніфатійович // Геогр. енциклопедія України. — К., 1990. — Т. 2. — С. 261; Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 1. — С. 47-48; Краснопольский. — Т. 2. — С. 17; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

ЛЕБЕДИНСЬКИЙ
Яків Микитович

Зоолог

Я. М. Лебединський народився в 1858 р. у м. Сокольці Кобеляцького повіту. Закінчив Полтавське духовне училище, потім — семінарію, а в 1883 р. вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету, яке закінчив кандидатом у 1887 р. У тому ж році Новоросійським товариством природознавців його відрядили до Севастопольської біологічної станції, після чого залишили при університеті для підготовки до професорського звання.

З 1891 до 1898 р. Я. М. Лебединський викладав у Новоросійському університеті як приват-доцент. У 1892 р. він захистив дисертацію на ступінь магістра зоології на тему "Наблюдения над развитием каменного краба". У 1893 — 1895 рр. удосконалював свої знання за кордоном, а в 1897 р. захистив дисертацію на ступінь доктора зоології на тему "Наблюдения над историей развития немертин".

У 1898 р. працював приват-доцентом у Харківському університеті (перше півріччя), у Петербурзькому університеті (друге півріччя), а потім повернувся до Одеси в Новоросійський університет на посаду штатного доцента для викладання анатомії людини на природничому відділі фізико-математичного факультету. З 1904 р. — екстраординарний професор

на кафедрі зоології, порівняльної анатомії і фізіології тварин, а з 1907 р. ординарний професор Новоросійського університету.

У 1897—1910 рр. під час літніх канікул Я. М. Лебединський відвідував зоологічні музеї та лабораторії в різних країнах світу (Англія, Німеччина, Франція, Австрія та ін.), працював на морській біологічній станції Неаполя. У 1916 р. його затвердили у званні заслуженого професора. У 1919 р. він переїхав до Швейцарії. Яків Микитович Лебединський був учнем І. І. Мечникова і О. О. Ковалевського. Автор більше 25 наукових робіт, в основному присвячених порівняльній еволюційній ембріології.

Дата смерті і місце поховання Я. М. Лебединського невідомі.

Пр.:

Наблюдения над развитием каменного краба // ЗНОЕ. — 1889. — Т. 14, вып. 2. — С. 131-200; К фауне крымских пещер // Там же. — 1900. — Т. 23, вып. 2. — С. 47-64; 1904. — Т. 25, вып. 2. — С. 75-88; 1914. — Т. 40. — С. 113-118; То же. — Отд. отт. — [Одесса: Тип. Сапожникова, 1914]. — 18 с.; Отзыв об ученых трудах орд. проф. Е. П. Головина и приват-доц. М. Д. Рузского, представленный в физико-математический факультет Новороссийского университета. — Одесса: Техник, 1912. — 16 с.; Отчет о заграничной командировке с ученой целью в течение летних каникул 1908 г. — Б. м., 1908. — 11 с.; Embryonalentwicklung der Redicellina echinata Sars // Biolog. Centralblat. — 1905. — Bd. 25, № 16; Zur Entwicklungsgeshichte der Nemertinen // Ibid. — 1896. — Bd. 16, № 15; Також // Ibid. — 1897. — Bd. 17. — S. 113-124.

Літ.:

Золотарев. Биогр. словарь. — С. 160; Лебединський Яків Микитович // Дніпро. — 1997. — № 9/10. — С. 143; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. В. Зайченко

ЛЕВІН
Борис Якович

Математик

Б. Я. Левін народився 9 грудня 1906 р. в Одесі. Батько працював у Чономорському пароплавстві, виконуючи довгострокові доручення в різних приморських містах. В юнацькі роки разом з батьком і родиною багаторазово переїздив з одного портового міста до іншого. Середню школу Б. Я. Левін закінчив у Єйську. Він відразу ж почав працювати страховим агентом, експедитором єйської газети, потім переїхав до Туапсе, навчався електрозварюванню і до 1928 р. працював електрозварником на будівництві нафтопроводу Грознафти.

У 1928 р. Б. Я. Левіна зарахували на перший курс фізико-технічного відділення педагогічного факультету Північно-Кавказького державного університету (у Ростові-на-Дону). Будучи студентом другого курсу, він виконав свою першу (пізніше надруковану) наукову роботу, розв'язавши важку задачу, запропоновану професором Д. Д. Мордухаєм-Боятовським: дослідив функціональне рівняння. У 1931 р. він закінчив університет. Працював деякий час асистентом Ростовського університету.

У 1935 р. Б. Я. Левін переїхав до Одеси, де з 1935 до 1936 р. він — доцент Одеського університету. У 1936 р. Б. Я. Левін подав до Харківського університету кандидатську дисертацію "О росте целой функции по лучу и распределение ее нулей по аргументам", за яку йому відразу було надано докторський ступінь. У середині 30-х рр., коли Б. Я. Левін переїхав до Одеси, посилився інтерес до питань функціонального аналізу. Б. Я. Левін відчув на собі вплив нової школи і, з іншого боку, сам відіграв видатну роль як у розвитку її тематики, так і в розширенні аналітичних засобів дослідження.

З того часу протягом двох десятиріч він не розлучався з математикою теорії цілих функцій, вивчаючи своїми методами різні загальні питання

цієї теорії, виділяючи і досліджуючи деякі особливо важливі спеціальні класи цілих функцій, і постійно знаходив оригінальні і часто несподівані виходи на суміжні галузі теорії функцій і аналізу.

У 1937 — 1941 рр. Б. Я. Левін працював професором і завідувачем кафедри теорії функцій в Одеському університеті, очолював кафедру вищої математики в інституті інженерів морського флоту. У цей період член-кореспондент АН УРСР професор М. Г. Крейн згуртував навколо себе талановитих математиків, у їх числі був Б. Я. Левін. У 1939 р. Б. Я. Левін опублікував разом з Б. М. Левітаном у Новій серії "Докладов АН СРСР" статтю "О некоторых приложениях интерполяционного ряда Лагранжа в теории целых функций".

У роки Великої Вітчизняної війни Борис Якович працював в Одеському інституті інженерів морського флоту, з яким він евакуювався, а також в Артилерійській академії ім. Ф. Е. Дзержинського. Завідував кафедрою математики і разом з інститутом змінював місце перебування: з липня по жовтень 1941 р. — у Ростові-на-Дону; у 1941—1943 рр. — у Самарканді; у 1943—1944 рр. в Астрахані. Після звільнення Одеси він повернувся до Одеського державного університету, також одночасно працював в Одеському інституті інженерів морського флоту.

У спільних роботах С. Г. Крейна і Б. Я. Левіна за допомогою методів функціонального аналізу досліджувалася збіжність сингулярних інтегралів для функцій різних класів, які мають ті чи інші локальні властивості в околі деякої точки. Шляхом введення відповідного проблемі функціонального простору і розгляду сингулярного інтегралу як лінійного функціоналу в ньому автори зводять питання збіжності сингулярного інтегралу до загальної теорії Банаха про слабо збіжні послідовності функціоналів. Зазначеним методом для деяких випадків отримані необхідні і достатні умови збіжності (теорія функцій дійсної змінної); Б. Я. Левіним отримані досить загальні результати стосовно теореми Бернштейна про цілу функцію скінченного ступеня. Разом з М. Г. Крейном він вивчав властивості коренів майже періодичних функцій Бора, спектр яких повністю вміщується на скінченому відрізку. Методи Бориса Яковича дозволили суттєво просунути вивчення цих функцій. Зокрема, вдалося довести для них формулу Парсеваля. Б. Я.

Левін зробив істотний внесок у галузі теорії функцій комплексного змінного. Так, ним було систематизовано викладення інтегральних зображень різних класів функцій аналітичних у півплощині.

У галузі функціонального аналізу Б. Я. Левін довів, що простори неперервних функцій на паралелепіпедах різних скінченних вимірностей топологічно еквівалентні. Цей результат, отриманий за допомогою тонких побудов, є повним розв'язком однієї з проблем, сформульованих Банахом.

У 1948 р. вперше методи функціонального аналізу застосували для розв'язування питання про збіжність сингулярних інтегралів, запропонували оригінальну схему дослідження цього питання, яка дозволила розв'язувати його за допомогою теореми Лебега-Банаха про слабо збіжні послідовності функціоналів.

13 серпня 1948 р. Б. Я. Левіна звільнили з посади в університеті у зв'язку з боротьбою проти космополітизму. Працював в Одеському інституті інженерів морського флоту професором, завідувачем кафедри вищої математики. В університеті та інституті залишив глибокий слід і вдячну згадку в осіб, які з ним спілкувалися і постійно користувалися його порадами та допомогою при розв'язуванні різних питань гідродинаміки пароплава, будівельної механіки і т. ін. З серпня 1949 р. він працював у Харківському університеті та одночасно керував до 1955 р. кафедрою математики в Харківському гірничому інституті. З 1956 р. завідував кафедрою теорії функцій в університеті, а з 1961 р. — кафедрою математичного аналізу.

Крім загальних курсів теорії функцій і функціонального аналізу, викладав ряд спеціальних курсів: теорію цілих функцій, теорію квазіаналітичних функцій. Ці курси відрізнялись оригінальністю, глибиною та витонченістю.

Результатом багаторічної роботи, присвяченої теорії цілих функцій, була монографія "Распределение корней целых функций". У 60-ті рр. Б. Я. Левін керував семінаром з теорії функцій при Харківському університеті. Був членом президії Харківського математичного товариства. У 1969 р. працював в Інституті низьких температур АН СРСР.

Відомий фахівець із функціонального аналізу М. С. Лівшиць — учень Б. Я. Левіна і М. Г. Крейна в однаковій мірі. Учнем Б. Я. Левіна був також В. П. Потапов, роботи якого застосовуються в теорії операторів і є по суті теоретико-функціональними. Б. Я. Левін чуйно і доброзичливо ставився до молоді, яка займалася математикою.

У будинку Б. Я. Левіна, цікавого співбесідника, знавця і шанувальника літератури та мистецтва, збиралися представники творчої інтелігенції.

Нагороджений орденом "Знак пошани".

Борис Якович пішов з життя 24 серпня 1993 р.

У грудні 1997 р. у Тель-Авіві (Ізраїль) відбулася конференція, присвячена пам'яті Б. Я. Левіна, на яку з'їхалися математики з усього колишнього СРСР.

Пр.:

О рядах Fourter обобщенных почти периодических функций / Левин Б. Я., Левитан Б. // ДАН СССР. Новая сер. — 1939. — Т. 22, № 9. — С. 543-546; О некоторых приложениях интерполяционного ряда Лагранжа в теории целых функций / Левин Б., Левитан Б. // Мат. сб. — 1940. — Т. 8, вып. 3. — С. 437-454; О почти периодических функциях Б. М. Левитана // Укр. мат. журн. — 1949. — № 1. — С. 49-101; О функциях конечной степени, ограниченных на последовательности точек // ДАН СССР. — 1949. — Т. 65, № 3. — С. 265-268; Распределение корней целых функций. — М.: Гостехиздат, 1956. — 632 с.; О зависимости роста целой функции от расположения нулей ее производных: (Об одном вопросе Д. Поста и А. Вимана) / Б. Я. Левин, И. В. Островский // Сиб. мат. журн. — 1960. — Т. 1, вып. 3. — С. 427-455.

Літ.:

Список печатных работ Б. Я. Левина (за 1939-1957 гг.) // Успехи мат. наук. — 1957. — Т. 12, вып. 2. — С. 240-242; Ахнезер Н. И., Ефимов Н. В. Борис Яковлевич Левин: К пятидесятилетию со дня рождения // Там же. — С. 237-240; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. Ю. Ноткіна

ЛЕВЧЕНКО
Михайло Олександрович

Літературознавець

М. О. Левченко народився 4 листопада 1922 р. у с. Петрівка Пирятинського району Полтавської обл. Більша та найвагоміша частина життя вченого пов'язана з працею на філологічному факультеті Одеського державного університету.

Його біографія містить у собі великі сподівання першого покоління радянських людей і відгуки тих державних негараздів, які гостро відчували чесні та гідні наші сучасники. Життєвий шлях Михайла Олександровича відбиває віхи, ніби запрограмовані теоретиками соціалізму: селянський син, він став вченим, професором, що очолював одну з провідних кафедр факультету — кафедру російської літератури. Але саме наприкінці 70-х заговорив про спаплюжені надії покоління та про свою давню і принципову незгоду увійти до лав КПРС.

Статурою він походив на В. Маяковського, цінував велич цього обдарування і, найголовніше, назавжди визначився у ставленні до романтиків такого типу: Михайло Олександрович захоплювався людьми, що були здатні своїм життям виборювати "щастя для всіх". Він завжди з повагою відносився до інтелігенції. Не хотів бачити в ній суспільний "прошарок", вірив, що саме освітяни формують нове ставлення до культурних традицій та духовних надбань.

З цим, мабуть, він прийшов у велику науку. Спочатку вчився в Київському університеті. Студентом, у 1943 р. пішов на війну. Почав рядовим, закінчив старшим сержантом. Був полковим розвідником, командиром стрілецького відділення, потім працював у газеті "Патриот Родины" (70-та дивізія 4-го Українського фронту). Визволяв від фашистських загарбників Київ, Львів, Прагу. Був нагороджений медалями "За відвагу", "За бойові заслуги", "За визволення Праги".

Після війни закінчував навчання вже в Одеському університеті, у 1948 р. почав викладати українську літературу у Криворізькому педінституті. На початку 50-х повернувся до Одеси. Вчився, працював у газеті. У 1954 р. захистив кандидатську дисертацію "В. Маяковський і українська радянська поезія".

З цих пір і назавжди Михайло Олександрович підпорядкував свої наукові інтереси проблемі творчих зв'язків двох споріднених літератур — української та російської. Ставши доктором наук, він, українознавець, наполягав на необхідності заснування окремої кафедри російської літератури класичного періоду (від давніх часів до 1917 р.). Саме він довів слушність розробки курсу історії російської літератури кінця XIX — початку XX сторіччя. Завдяки цьому студенти Одеського університету вже 70-х рр. чули про "срібний вік" у мистецтві. Цю нову кафедру Михайло Олександрович і очолював з 1968 до 1987 р.

М. О. Левченко захистив докторську дисертацію у 1966 р. "Шляхи розвитку української прози". Тоді дискутувалося питання про генезу роману; це та інші дослідження Михайла Олександровича стали вагомим внеском у вітчизняне літературознавство. Відзначимо й те, що його завжди хвилювала тема війни. Як особистість та як літературознавця. Книга про повоєнний літопис мала великий резонанс у дослідників сучасного літературного процесу.

З 1960 р. М. О. Левченко — член Спілки письменників СРСР; він був заступником голови Одеської обласної філії письменників; багато працював в альманаху "Горизонт"; залишились добрі спогади про його роботу в художній раді Одеської кіностудії.

У паперах наукового та особистісного листування М. О. Левченка — нездійснені задуми, пропозиції. Серед багатьох адресантів — ті, про яких знає не тільки Україна, а й світ: О. Гончар, М. Стельмах, М. Бажан.

Михайло Олександрович дбав про своїх учнів і аспірантів: всі їхні негаразди, труднощі та пошуки були частиною і його повсякденного життя.

Останній рік життя М. О. Левченко перебував на посаді професора кафедри російської літератури. Встиг побачити своїх аспірантів гідними

викладачами. Його перебування на факультеті було явищем помітним, про це писали й говорили колеги та учні.

М. О. Левченко трагічно загинув (25 січня 1989 р.), повертаючись із зустрічі ветеранів. Після хвороби він пересувався важко, пішов через вулицю навпростець. Карну справу щодо водія, який скоїв лихо, розпочато не було.

Пр.:

Чехов у зв'язках з Україною. — К.: Держвидав УРСР, 1960. — 135 с.; Роман і сучасність: До проблеми українського радянського роману. — К.: Держлітвидав, 1963. — 280 с.; Епос і людина: Про початок українського радянського роману. — К.: Рад. письменник, 1967. — 255 с.; Живий серед живих: Володимир Маяковський та його українські зв'язки. — К.: Рад. письменник, 1973. — 279 с.; Художній літопис вогненних років. — К.: Рад. письменник, 1977. — 227 с.

Літ.:

Зленко Г. Юність серця і думки: До 60-річчя проф. М. О. Левченка // Комс. іскра. — 1982. — 4 листоп.; Михайло Олександрович Левченко: [Некролог] // ЗНК. — 1989. — 27 січня; Левченко Михайло Олександрович: [Біогр. довідка і бібліогр. список праць] // Бібліогр. покажчик друкованих праць вчених кафедри української літератури ОДУ. — Одеса, 1991. — С. 34-40; Левченко Михайло // Письменники Одещини на межі тисячоліть: Антологія-довідник. — Одеса, 1999. — С. 396; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. І. Силантьєва

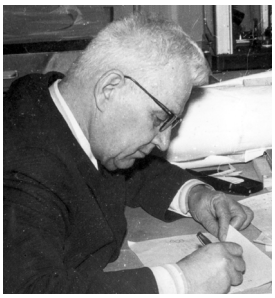

ЛЕГЕНЧЕНКО Іван Олександрович

Хімік-неорганік

І. О. Легенченко народився 1 березня 1915 р. у с. Криве Климовичського району Могилівської обл. (Білорусь) у сім'ї робітників. Середню освіту отримав у Дніпропетровському педагогічному технікумі, який закінчив у

1934 р. з дипломом педагога початкової школи. Працював учителем початкової школи в Дніпропетровську (1934—1935). З 1936 до 1940 р. вчився в Дніпропетровському хіміко-технологічному інституті, який закінчив з дипломом інженера хіміка-технолога. У 1940—1941 рр. вчився в аспірантурі при Інституті фізичної хімії АН УРСР, але її не закінчив, бо почалася війна.

З січня 1944 до вересня 1948 р. працював старшим лаборантом кафедри фізичної хімії Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту, потім до травня 1950 р. — асистентом кафедри Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту.

Дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата хімічних наук І. О. Легенченко захистив у 1948 р. у Дніпропетровському університеті: "Нітриди і кінетика розкладу аміаку на залізних каталізаторах" (Науковий керівник професор В. А. Ройтер, опонент — професор П. Г. Рисс).

З травня 1950 до липня 1957 р. І. О. Легенченко був послідовно керівником дослідницької групи центральної заводської лабораторії, заступником начальника, начальником центральної заводської лабораторії, начальником виробничо-технічного відділу содового заводу в Стерлітамаку (Башкирія); з липня 1957 до лютого 1960 р. — начальником відділу.

З лютого 1960 до листопада 1971 р. був спочатку старшим науковим співробітником Одеських лабораторій Інституту загальної лабораторії хімії АН УРСР, потім керівником відділу іонного обміну Інституту.

Дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора хімічних наук "Дослідження статики, кінематики і динаміки обміну іонів рідкісноземельних елементів на іонітових смолах" захистив у 1971 р. в Одеському державному університеті (опоненти професори В. В. Рачинський, Н. С. Полуектов, В. П. Мелешков).

З листопада 1971 р. став професором кафедри фізичної хімії Одеського державного університету, цю посаду обіймав до грудня 1981 р., коли перейшов до Одеського політехнічного інституту професором кафедри технології води та палива. На цій посаді працював до 1995 р.

І. О. Легенченком виконаний величезний обсяг досліджень, які спря-

мовані на вивчення кінетики хімічних процесів, теорії іонного обміну, електронних процесів і корозії, хімії поверхневих явищ, теорії паливних елементів, теоретичних основ водопідготовки. Під час роботи на виробництві були узагальнені такі теоретичні питання, як практика розсолоочищення, освоєння розсолопромислу і, крім того, деякі питання карбонізування аміачно-соляного розчину. Він розробив і читав курси: "Технологія солей", "Кінематика і каталіз", "Паливні елементи", "Хімія поверхневих явищ", "Основи наукових досліджень", "Теоретичні основи хіміко-технологічних процесів на електростанціях". Підготував сім кандидатів наук. І. О. Легенченко є автором понад 130 статей, які було опубліковано у провідних журналах країн СНД.

Пр.:

Нитриды и кинетика разложения аммиака на железных катализаторах // Журн. физ. химии. — 1950. — Т. 24. — С. 311; Решение задач динамики ионообменной хроматографии с помощью ЭВМ применительно к технологии редких металлов: Сообщение I // Там же. — 1968. — Т. 42. — С. 1773; Равновесие обмена между анионами ЭДТА-комплексов РЗЭ и анионами хлора в системе раствор анионит АВ-17 и АН261 / Легенченко И. А., Хромова Н. П., Рахубенко Т. Г. // Укр. хим. журн. — 1971. — Т. 37. — С. 838; Особенности обмена фторидов на анионите АВ-17 8 // Изв. вузов. Химия и хим. технология. — 1974. — №10. — С. 1475-1478; Ионообменное равновесие между раствором этилендиаминтетраацетатных комплексов РЗЭ и сильноосновным ионитом в хлорформе / Легенченко И. А., Хромова Н. П. // Содержание докл. 5-го Укр. респ. совещания по неорг. химии. — К., 1996. — С. 78.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ЛЕЙКО
Святослав Григорович

Математик-геометр

С. Г. Лейко народився 1 січня 1949 р. у с. Грабів Рівненської обл. у родині колгоспників. Середню школу закінчив у 1966 р. Вищу освіту здобув в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова (1967-1972). Закінчив механіко-математичний факультет зі спеціальності "математика".

В 1973-1976 рр. навчався в аспірантурі Одеського університету на кафедрі геометрії та топології. Науковий керівник — професор М. С. Синюков. 21 грудня 1976 р. на засіданні Спеціалізованої ради з фізико-математичних наук в Одеському університеті захистив кандидатську дисертацію "Три-геодезичні відображення просторів афінної зв'язаності" (офіційні опоненти: професор А. С. Феденко, доцент М. О. Рахула; провідна організація — Московський державний педагогічний інститут ім. В. І. Леніна).

У 1973 р. працював лаборантом, старшим лаборантом кафедри геометрії механіко-математичного факультету ОДУ, з грудня 1974 до січня 1981 р. — старшим викладачем кафедри. Потім до 1988 р. був доцен-том кафедри геометрії та топології, до сьогоднішнього дня С. Г. Лейко — завідувач кафедри.

З квітня 1998 р. на засіданні дисертаційної ради Казанського державного університету ім. В. І. Ульянова-Леніна захистив докторську дисертацію "Диференціальна геометрія узагальнено-геодезичних відображень многовидів і їх дотичних розшарувань" (офіційні опоненти: професори В. А. Ігошин, В. Ф. Кириченко, Б. М. Шапуков, провідна організація — Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова). З серпня 1998 р. С. Г. Лейко став професором кафедри геометрії та топології ІМЕМ.

7 червня 1999 р. на засіданні Спеціалізованої ради у Фізико-технічному інституті низьких температур їм. Б. І. Вєркіна НАН України по захи-

сту дисертацій на здобуття ступеня доктора наук С. Г. Лейко присуджено вчену ступінь доктора фізико-математичних наук за спеціальністю "геометрія та топологія".

З вересня 1979 до червня 1980 р. він знаходився на стажуванні при ка-федрі алгебри та геометрії в Бухарестському університеті (Румунія).

З липня по серпень 1977 р. С. Г. Лейко здійснював керівництво виробничою та ознайомчою практикою студентів механіко-математичного факультету ОДУ в Шльонському університеті (Катовіце, Польща). На громадських засадах протягом двох років (1981-983) виконував обов'язки заступника декана механіко-математичного факультету по роботі з іноземцями.

У 1995 р. С. Г. Лейко був зарахований ординарним членом Американського математичного товариства.

Наукові дослідження вчений веде в галузі диференціальної геометрії багатовимірних просторів і їх відображень. Розвиваючи ідеї та результати досліджень професора В. Ф. Кагана, академіка Г. Вранчяну, професора М. С. Синюкова, побудував теорію сплощуючих відображень (p-геодезичних відображень) та їх груп. Започаткував систематичне дослідження екстремалей функціоналів повороту кривих в (псевдо)ріманових просторах, яке базується на варіаційному численні з високими похідними. Розробив принципово новий напрямок теорії відображень, які узагальнюють геодезичні відображення з варіаційної точки зору. Для отриманих результатів вказані застосування в теорії гравітації та механіці пружних оболонок. Двоє його аспірантів захистили кандидатські дисертації. На протязі п'яти років (1982-1986) був вченим секретарем Спеціалізованої ради з фізико-математичних наук (математика) в ОДУ. За цей період у Раді захищено більше 50 кандидатських дисертацій.

З 2004 р. С.Г.Лейко член Спеціалізованої ради по захисту докторських дисертацій при Фізико-технічному інституті низьких температур ім. Б.І.Вєркіна НАН України.

З 1991 р. здійснює наукове керівництво кафедральною держбюджетною темою "Диференційовані відображення узагальнених геометричних просторів", яка була на підставі конкурсу затверджена Міністерством

освіти України. Послідовник московської, казанської, румунської та одеської геометричних шкіл, де систематично використовуються тензорні методи аналізу.

На базі кафедри геометрії та топології ОДУ з ініціативи С. Г. Лейка в 1992 р. була проведена перша в історії незалежної України науково-методична конференція з математики, присвячена 200-річчю з дня народження М. І. Лобачевського. За його активною участю організована та проведена Міжнародна конференція "Геометрія в Одесі-2004. Диференціальна геометрія та її застосування". Кафедра геометрії та топології ОНУ ім. І.І.Мечникова і кафедра вищої математики Одеської національної академії харчових технологій стали базовими в проведенні конференції. Співорганізаторами були також Інститут математики НАН України, Університет Тромсо (Норвегія) та Московський державний університет ім. М.В.Ломоносова. В конференції взяли участь 88 учасників з 11 країн світу. Оголошені доповіді торкалися сучасних проблем диференціальної геометрії, топології та їх застосування в космології, теоретичній фізиці, квантовій механіці і в інших галузях природознавства. Зокрема, доповідь С.Г. Лейка "Диференціальна геометрія функціоналів повороту в (псевдо-)ріманових многовидах та їх застосування" продемонструвала міжнародний пріоритетний рівень його досліджень. С.Г.Лейко також прийняв активну участь в роботі секції "Топологія і геометрія" на Українському математичному конгресі-2001 (Київ), присвяченому 200-річчю з дня народження М.В.Остроградського, та в супутній конгресу Міжнародній конференції з геометрії і топології (Черкаси). Його секційна та пленарна доповідь "Диференціальна геометрія відображень многовидів. Нові аспекти" містила результати досліджень одеської геометричної школи та новий напрямок власних досліджень.

У 1998 році С. Г. Лейкові присуджено грант Міжнародної Соросівської програми підтримки освіти в галузі точних наук.

Пр.:

Поворотные дифеоморфизмы на поверхностях евклидового пространства // Мат. заметки. — 1990. — Т. 47, № 3. С. 52-57; Вариационные задачи для функционалов поворота и спин-отображения псевдоримановых пространств // Изв. высш. учеб. заведений.

Математика. — 1990. — № 10. — С. 9-17; Р-геодезические преобразования и их группы в касательных расслоениях, индуцирован-ные геодезическими преобразованиями базисного многообразия // Там же. — 1992. — № 2. — С. 62-71; Экстремали функционалов поворота кривых псевдориманова пространства и траектории спин-частиц в гравитационных полях // Докл. РАН. — 1992. — Т. 325, № 4. — С. 659-664; Инфинитезимальные поворотные преобразования и деформации поверхностей евклидова пространства // Там же. — 1995. — Т. 344, № 2. — С. 162-164; Изопериметрические экстремали поворота на поверхностях в евклидовом пространстве Е3 // Изв. высш. учеб. заведений. Математика. — 1996. — № 6. — С. 25-32; О конформных, конциркулярных и спин-отображениях гравитационных полей// Математичні методи та фізико-механічні поля. — 1997. — Т.40. — №2. — С. 44-47; Р-геодезические преобразования и их группы в касательных расслоениях, индуцированные конциркулярными преобразованиями базисного многообразия // Там же. — 1998. — № 6. — С. 35-45; Диференціальна геометрія: Конспект лекцій. — Одеса: Астропринт, 1999. — 116 с.; Geometrie diferentiala. Problem. Aplicatii / S. Leiko, I. E. Hirica, L. Nicolescu, G. Pripoae. — Bucuresti: Editura fundatiei “Romania de Maine”, 1999. — 456 p.; Механическая интерпретация изопериметрических экстремалей Я поворота на поверхностях// Вісник ОДУ. Фізико-математичні науки. — 1999. — Вип. 4. — С. 102-105; О геодезическом потоке на сферическом касательном расслоении двумерного многообразия с метрикой СасакиУ/ Изв. высш. учеб. заведений. Математика. — 2001. — №3 (446). — С. 33-38; (у співавторстві з Федченко Ю.С.) Інфінітезимальні поворотні деформації поверхонь та їх застосування в теорії пружних оболонок// Укр. мат. журн. — 2003. — Т.55, №12. — С. 1697-1703; Ріманова геометрія: Навч. посібник. — Одеса: Астропринт, 2000. — 21ІС.; Основи теорії нечітких множин: Навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2005. — 200 с.

Літ.:

Who is who in the world. — 12-th Ed. — New-York, 1995; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

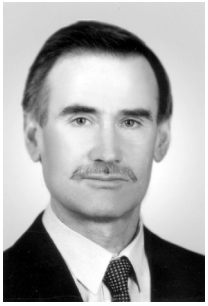

ЛЕПІХ
Ярослав Ілліч

Фізик

Я.І. Лепіх народився 28 квітня 1947 р. в с. Рожанівка Товстеньського р-ну Тернопільської обл. Рід, з якого він походить, в основному селянський, християнського віросповідання, переважно багатодітний, середньої заможності, що дозволяло давати освіту і належне виховання дітям. Свого часу родина пережила сумнозвісну операцію "Вісла" і розкуркулення. Члени родини були близькі до просвітницької і благодійницької діяльності. Не були сторонніми до національно-визвольних змагань у різні часи. Дехто загинув у них, дехто за це сидів у таборах і відбував у засланнях. Освіченність у родині завжди була на достойному рівні, але видатних вчених не було. Найбільші досягнення були на культурній ниві — родичка по лінії мами була примадонною при царському дворі Австро-Угорщини. Дід по лінії матері був розпорядником-економом одного з лісів князя Чарторийського і мав від нього шану.

У 1965 р. закінчив із золотою медаллю Березівську СШ №2 Одеської області. У тому ж році поступив на інженерно-фізичний факультет Одеського політехнічного інституту і в 1970 р. його закінчив, одержавши кваліфікацію інженера-електрофізика за спеціальністю "електроакустика і ультразвукова техніка". Після закінчення аспірантури в академіка РАН, тоді академіка АН СРСР Юрія Васильовича Гуляєва (м. Москва, Росія), в 1985 р. захистив дисертацію кандидата фізико-математичних наук. Захист відбувся в Інституті фізики напівпровідників АН УРСР. У 1990 р. ВАК СРСР присвоїв Лепіху Я.І. наукове звання старшого наукового співробітника.

У 2001 р. після закінчення докторантури в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова (науковий консультант проф. В. А. Сминтина) захистив дисертацію доктора фізико-математичних наук.

Після закінчення в 1970 р. навчання в Одеському політехнічному інституті мав направлення на роботу в Северодвінськ на підприємство військово-морського флоту, що входило до Міністерства оборони СРСР, але за пропозицією керівництва Сухумського філіалу Акустичного інституту АН СРСР, де проходив практику на 3-му, 4-му і 5-му курсах і там же захистив диплом інженера, був перерозподілений Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР в Сухумський філіал Акустичного інституту АН СРСР. Працював там з 1970 р. до 1973 р. на посаді інженера у відділі доктора фізико-математичних наук, згодом академіка віце-президента АН СРСР Віктора Івановича Іллічова . Займався дослідженнями фізичних явищ, що виникають при гідродинамічній кавітації на натурних об'єктах і моделях.

У 1973 р. як офіцера запасу призвали на 2 роки в Радянську Армію. Служив командиром взводу, батареї зенітного дивізіону в Азербайджані на границі з Іраном (м. Ленкорань). Після звільнення з армії повернувся в Одесу і з листопада 1975 р. по квітень 1977 р. працював в Одеському відділенні Львівської філії Інституту математики АН УРСР. З травня 1977 р. по вересень 1992 р. працював у Науково-дослідному технологічному інституті "Темп" Міністерства промисловості засобів зв'язку СРСР на посадах старшого, провідного інженера, керівника групи, начальника сектора, відділу. В НДТІ "Темп" створив лабораторію акустоелектроніки і тонкоплівкової технології і успішно нею керував.

У 1992 р. перейшов на роботу в СКТБ "Елемент" Міністерства військово-промислового комплексу і конверсії України, де працював начальником науково-дослідного відділу, відділення, а згодом — начальником науково-технічного центру "Фонон", який мав статус самостійної госпрозрахункової науково-дослідної організації при СКТБ "Елемент".

З 17 січня 2001 р. в порядку переводу перейшов на роботу в Одеський національний університет ім. І.І Мечникова. Працює завідувачем науково-дослідної лабораторії електронних, іонних і молекулярних процесів у напівпровідниках і на посаді професора кафедри експериментальної фізики.

Перша наукова стаття була надрукована за матеріалами дипломної

роботи в 1974 р. у наукових працях ЦНДІ ім. акад. А.Н. Крилова. А перед тим були зроблені доповіді на Всесоюзній науково-технічній конференції молодих вчених і спеціалістів у 1971 р. в Ленінграді і в 1973 р. на VIII Всесоюзній акустичній конференції в Москві.

Основні наукові інтереси, що сформувалися на початку 80-х років минулого століття, знаходяться на стику кількох наукових напрямків — це фізична акустика твердого тіла, фізика і технологія напівпровідників і діелектриків, акустоелектроніка і сенсорика. В центрі уваги були дослідження явищ, що виникають в шаруватих структурах п'єзоелектрик-напівпровідник, п'єзоелектрик-діелектрик при поширенні поверхневих акустичних хвиль, а також явищ, що виникають при взаємодії в таких структурах акустичного поля з полями іншої фізичної природи.

Цим проблемам були присвячені дисертації кандидата і доктора фізико-математичних наук. Цей науковий напрямок розвивався також в численних науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах, керівником і безпосереднім виконавцем яких він був. Більшість з цих робіт виконувались в рамках державних і галузевих науково-технічних програм. Результати досліджень в цьому цікавому і продуктивному напрямку відображені в більше ніж 100 наукових публікаціях і більше 20 винаходах, десятці науково-технічних звітів, а також в дисертаціях, науковим консультантом яких він був.

Ряд результатів досліджень мають пріоритетний характер. До таких, зокрема, належить ідея використання кутової залежності фазової швидкості поширення поверхневих акустичних хвиль (ПАХ) Релея в кристалічних п'єзоелектриках і безконтактного збудження і детектування ПАХ для керування характеристиками пристроїв на ПАХ. Показано, що реалізація цієї ідеї дозволяє суттєво збільшити керованість характеристиками акустоелектронних пристроїв на ПАХ. Зокрема, досягнуто керованості робочою частотою пристроїв в 5-6 разів більше ніж іншими відомими методами, наприклад, електромагнітним полем. Дослідження закономірностей, що мають місце при збудженні, поширенні і детектуванні ПАХ в шаруватих структурах і розробка цієї плідної ідеї зробила її базовою для створення нового класу керованих акустоелектронних пристроїв

і сенсорів фізичних величин, що суттєво розширює можливості акустоелектроніки в цілому.

Ідея селективної поляризації сегнетокераміки, крім розширення функціональних можливостей акустоелектронних пристроїв, дозволяє кардинально вирішити ряд технологічних проблем акустоелектроніки. Зокрема, здійснювати зважування зустрічно-штирьових перетворювачів з незмінним перекриттям електродів шляхом селективної поляризації звукопроводу з типологією відповідностю вибраній функції аподизації.

Запропонована нова вагова функція, що базується на теоремі Котельникова, для зважування зустрічно-штирьових аподизованих перетворювачів поверхневих акустичних хвиль дозволяє суттєво підвищити ефективність розрахунку і проектування частотно-селективних пристроїв цього класу з більш високими значеннями параметрів, зокрема, селективності.

Цікавими і плідними можуть виявитись результати подальших досліджень виявленого явища осциляцій електричної провідності сегнетокераміки при певних температурах.

Дослідження ефектів, що виникають при поширенні ПАХ в шаруватих структурах п'єзоелектрик-плівках Ленгмюра-Блоджетт з нових функціональних матеріалів при взаємодії останніх з газовими компонентами різного складу — ще один перспективний науковий напрямок, що розвивається останнім часом в лабораторії, якою керує проф. Я. І. Лепіх.

Я.І.Лепіх брав участь у формуванні державних науково-технічних програм. є дійсним членом Координаційної ради міжгалузевої науково-технічної "Програми розвитку найбільш конкурентноспроможних напрямків мікроелектроніки в Україні".

Значна увага завжди приділялася впровадженню наукових розробок у виробництво. В цьому напрямку слід відзначити співпрацю з Українсько-китайським технопарком високих технологій в м. Цзинань.

Для студентів 4-го курсу за спеціальністю "Фізика" Я.І.Лепіхом розроблено спецкурс "Прикладна акустика в медицині" і написано навчальний посібник з такою ж назвою.

Він брав участь в роботі багатьох науково-технічних конференцій. За запрошенням і при фінансовому забезпеченні Німеччини взяв участь і

виступив у 2002 р. з доповіддю на 7-ій Міжнародній науково-технічній конференції по інфрачервоним сенсорам і системам в Ерфурті (Німеччина).

Брав участь в організації і проведенні міжнародних наукових конференцій, в тому числі — 1-ої Української наукової конференції з фізики напівпровідників (2002 р.) і Міжнародної науково-технічної конференції "Сенсорна електроніка і мікросистемні технології" (2004 р.), як вчений секретар конференції і заступник голови Оргкомітету. Був членом Програмного комітету 15-го Міжнародного симпозіуму Харківської наукової асамблеї (2003 р.), 4-ої Міжнародної наукової конференції "Сучасні інформаційні і електронні технології" (2003 р.), 4-ої Міжнародної школи-конференції "Актуальні проблеми фізики напівпровідників" (2003 р.) та ін.

Брав участь у міжнародних науково-технічних виставках з демонстрацією розробок, в тому числі у міжнародній виставці "Інформаційні технології і комунікації" — CeBIT (Ганновер, Німеччина, 2003), Дні української науки і техніки в КНР (Цзинань, КНР, 2003), ЕКСПО — 2004 "Інформаційні технології (КНР, Цзинань, 2004 р.)

Був членом редколегії науково-технічного журналу "Техника средств связи" серія ТПО. В даний час — заступник головного редактора науково-технічного журналу "Сенсорна електроніка і мікросистемні технології" і член редколегії науково-технічного журналу "Оптоелектроніка, інформаційні і енергетичні технології".

Я.І.Лепіх належав до наукової школи акустоелектроніки академіка АН СРСР Юрія Васильовича Гуляєва, був членом Наукової ради з проблеми "Акустика" Відділення загальної фізики і астрономії АН СРСР.

В даний час Я.І.Лепіх належить до наукової школи з проблем фізики напівпровідників, яку очолює доктор фізико-математичних наук, професор, академік Академії ВШ України Валентин Андрійович Сминтина. З 2003 р. — член Наукової ради з проблеми "Фізика напівпровідників" НАН України. Входить до бюро координаційної ради Фізичного товариства України.

В 1989 р. Я.І.Лепіх був в числі засновників Одеської "Південної громади" Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Т.Г.Шевченка, членом

якої перебуває в даний час. З 1990 р. до 1996 р. був членом громадсько-політичної організації (потім партії) “Народний рух України”. З 1992 р. по 1995 р. був заступником голови Одеської крайової (обласної) організації НРУ. В 1998-1999 рр. був головою Одеської міської організації Конгресу української інтелігенції.

Тричі балотувався як кандидат у депутати Верховної ради України.

Список наукових праць містить понад 170 робіт. Крім того, є більше десятка публікації на теми політики, державотворення, економіки і культури.

ЛИННИЧЕНКО
Іван Андрійович

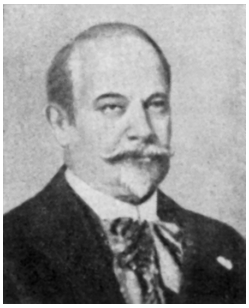

Заслужений ординарний професор, доктор російської історії, член-кореспондент РАН та АН СРСР

Народився 12 жовтня 1857 р. у Києві. Батько — А. І. Линниченко (1822—1888) таємний радник, магістр російської словесності, доцент кафедри загальної літератури університету св. Володимира у Києві, автор посібників із всесвітньої та російської літератури. Іван Андрійович здобув середню освіту в київській класичній першій гімназії, закінчив її в 1875 р. зі срібною медаллю. Потім навчався на філологічному факультеті університету св. Володимира з 1875 до 1879 р., де його вчителем був знаменитий історик В. Б. Антонович. 14 грудня 1879 р. І. А. Линниченка було залишено при університеті стипендіатом для приготування до професорського звання. 22 лютого 1880 р. І. А. Линниченко був удостоєний ступеня кандидата університету св. Володимира. У 1881 р. в “Университетских известиях” він надрукував свою кандидатську дисертацію “Вече в Киевской области”,

а в 1883—1884 рр. тут була надрукована магістерська дисертація "Взаимоотношения Руси и Польши до половины XIV столетия. Ч. 1. Русь и Польша до конца XII столетия". У 1884 р. дисертація вийшла у Києві окремим виданням. Захист дисертації пройшов 13 травня 1884 р. у Санкт-Петербурзькому університеті. Його офіційними опонентами були професор В. І. Ламанський та доцент Є. Є. Замисловський. Захист був проведений блискуче, і за результатами захисту І. А. Линниченко отримав ступінь магістра російської історії.

З 13 жовтня 1884 р. наказом попечителя Одеського учбового округу його було прийнято в число приват-доцентів історико-філологічного факультету Новоросійського університету. Протягом 1884/85 учб. р. він читав курси російської історіографії та історії Русі до навали татар.

Наукові інтереси молодого вченого були сфокусовані на вивченні історії взаємовідносин Русі та Польщі у IX — XIV ст. Тому з 1 січня 1886 р. йому було надано наукове відрядження строком на півтора року у Привіслянський край та Галичину з метою зібрання матеріалу для написання докторської дисертації. 6 червня 1887 р. відрядження було продовжено ще на півроку.

12 березня 1888 р. наказом попечителя Московського учбового округу І. А. Линниченка було обрано приват-доцентом історико-філологічного факультету Московського університету з метою читання курсу з історії південно-західної Русі. 21 вересня 1888 р. він прочитав першу лекцію — "Наукове значення західно-російської історії". У Московському університеті працював до 12 березня 1896 р., читав курси: історія Литовсько-руської держави, історія Польщі, історія Литви, історія західних слов'ян, історія Чехії, історія слов'янознавства, історіко-етнографічний огляд слов'янських племен.

Під час роботи в Московському університеті І. А. Линниченко продовжував займатися вивченням історії взаємовідносин Русі та Польщі, однак він переніс свою увагу на середні віки історії України (XIV—XV ст.) і вивчав історію станового устрою, головним чином, — селянства в Галицькій Русі. Наслідком цієї роботи стало видання книги "Черты из истории сословий Юго-западной (Галицкой) Руси XIV — XV вв. Исследования" (М., 1894). За

це дослідження він отримав після публічного захисту 30 травня в університеті св. Володимира ступінь доктора російської історії. Головним опонентом на захисті виступив його вчитель — В. Б. Антонович.

Під час роботи в Московському університеті він став одним із засновників "Слов'янської комісії" у складі Московського археологічного товариства (27—30 березня 1892 р.). 12 березня 1896 р. І. А. Линниченко був призначений екстраординарним професором кафедри російської історії ІНУ. Свою діяльність в ІНУ почав з читання загального курсу з історії Литовсько-руської держави. На історико-філологічному факультеті ІНУ Іван Андрійович читав цілу низку курсів: загальні курси (історія Литовсько-руської держави, давньоросійська історія, російська історія XIV—XVIII ст., історія Польщі і Литовсько-російської держави, вступ до історії слов'ян (історико-географічний огляд слов'янських племен), історія народного просвітництва на Русі, історія Литовсько-російської держави та Малоросії), спеціальні курси (епоха Пушкіна, епоха перетворень Петра І, російське суспільство другої половини XVIII — початку XIX ст.), курси для бажаючих студентів (історія Новоросії XVI—XVII ст.; читання давніх історичних пам'яток, історіографія російської історії та огляд джерел, історія слов'янських народів XVIII—XIX ст.).

25 квітня 1898 р. його було призначено ординарним професором кафедри російської історії ІНУ. 28 березня 1900 р. він був затверджений у чині статського радника зі старшинством з 25 квітня 1898 р. Розпорядженням Міністерства народної освіти від 15 вересня 1907 р. його залишили на службі строком на 5 років понад 25 років служби, що закінчилися 13 жовтня 1906 р. А 13 жовтня 1909 р. розпорядженням Міністра народної освіти він був затверджений у званні заслуженого ординарного професора. 13 жовтня 1911 р. минуло 30 років його служби у відомстві народної освіти. Іван Андрійович вибув із числа штатних професорів ІНУ, однак продовжував викладання на історико-філологічному факультеті як позаштатний професор.

Після лютневої та Жовтневої революцій Іван Андрійович продовжував викладати в Новоросійському університеті. На засіданні Ради університету 29 травня 1918 р. його було обрано представником університе-

ту на Всеукраїнський православний церковний собор, який пройшов у Києві в середині червня 1918 р.

23 квітня 1919 р. наказом комісара освіти Одеси за вислугу строку служби його було звільнено зі служби в університеті та відраховано зі списку викладачів. 23 серпня 1919 р., коли Одесу було зайнято частинами генерала А. І. Денікіна, І. А. Линниченко відновив свою працю в університеті. Він став головою створеної за наказом генерала "Підготовчої з національних справ Комісії". У січні 1920 р. разом з відступаючими частинами Білої армії він покинув Одесу і переїхав до Криму. 7 лютого 1920 р. його вдруге було відраховано зі списку викладачів Новоросійського університету. У 1920—1925 рр. працював у Таврійському університеті в Сімферополі. В Одесу він не повертався і помер 9 червня 1926 р. у Сімферополі.

Важливим напрямком наукової діяльності І. А. Линниченка була археологія. Він брав участь у роботі III (1874), V (1881), VI (1884) археологічних з'їздів. У 1890 р. сумісно з В. І. Сизовим, розробив програму розкопок у Західному краї. Був секретарем засідання на IX археологічному з'їзді (1893). Був членом Московського археологічного товариства і в 1895—1896 рр. самостійно проводив археологічні розкопки на території Полтавської губернії. Входив до складу попередніх комітетів з устрою XIII—XVI археологічних з'їздів. Як представник ІНУ він виступав на XI—XIV археологічних з'їздах.

Ще одним напрямком його наукової діяльності була робота в Одеському бібліографічному товаристві — з 1 квітня 1911 р. до 26 червня 1921 р. він був головою. Також в період 1912—1917 рр. він виконував обов'язки редактора "Известий Одесского библиографического общества". З 1903 до 1917 р. І. А. Линниченко працював на жіночих курсах Одеси (з 1906 р. — Одеські Вищі жіночі курси). 4 листопада 1906 р. він увійшов до складу історичної комісії курсів, що виробляла учбові плани для історико-філологічного факультету. На курсах він викладав історію слов'ян та російську історію. За його підтримкою було видано у 1910 — 1911 рр. 1-й та 2-й випуски 1-го тому "Трудов слушательниц Одесских Высших женских курсов".

З 27 квітня 1905 р. І. А. Линниченко обирався Почесним мировим суддею Одеси на п'ять років. А з 16 по 30 вересня 1910 р. він виконував обов'язок присяжного засідателя Одеського окружного суду.

Протягом свого життя І. А. Линниченко був членом багатьох наукових товариств: Одеського товариства історії та старожитностей, Історико-філологічного товариства при ІНУ, Одеського бібліографічного товариства, Товариства любителів російської словесності при Московському університеті, Московського археологічного товариства та Слов'янської комісії у його складі, Таврійської, Рязанської, Тульської, Володимирської вчених архівних комісій, Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії, Московського та Одеського юридичних товариств, Військово-історичного товариства, Товариства охорони пам'яток давнини, Київського товариства Нестора-літописця, Французького астрономічного товариства (Париж), Історико-родословного товариства, Одеського слов'янського товариства ім. св. Кирила та Мефодія, Одеського товариства допомоги літераторам та вченим, Товариства їдалень для недостатніх студентів Одеси, Товариства допомоги майбутнім курсисткам Вищих жіночих курсів, Товариства заступництва особам, що звільнилися з місць ув'язнення. Був членом-кореспондентом Краківської АН (1901); Історико-філологічного відділення Петербурзької АН (1913); АН Росії (1917); АН СРСР (1925).

Як представник ІНУ І. А. Линниченко брав участь у роботі багатьох міжнародних конгресів та конференцій: міжнародного конгресу істориків та археологів в Римі (квітень 1903), в Афінах (квітень 1905), конгресу з доісторичної антропології та археології у Монако (19-25 квітня 1906), археологічному конгресі в Каїрі (березень — травень 1909), XVIII конгресу американістів у Буенос-Айресі (Аргентина, травень 1911), X конгресу з антропології та доісторичної археології в Женеві (вересень 1912), археологічного конгресу в Римі (20 вересня — 10 жовтня 1912).

Наукові інтереси вченого торкалися археографії, археології, бібліографії, біографістики, дипломатики, джерелознавства, історії Галичини, Литовсьтко-руської держави, Малоросії, Польщі, Росії, Угорщини, Чехії, історії Одеси, історії російського права, історіографії, історичної географії, етнографії.

Іван Андрійович Линниченко був нагороджений орденом св. Станіслава 2 ст. (1 січня 1903), світло-бронзовою медаллю на честь 300-річчя Дому Романових (3 вересня 1913).

Пр.:

Архивы в Галиции. — К., 1888. — 53 с.; История западных славян. — М., 1895. — 264 с.; Речи и поминки: Сб. ст. по истории рус. лит. и биогр. воспоминаний. — Одесса, 1914. — 319 с.; Малорусский вопрос и автономия Малороссии: Открытое письмо проф. М. С. Грушевскому. — Пг.; Одесса, 1917. — 40 с.; Малорусская культура. — Одесса, 1919. — 17 с.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 186-187; Янжул И., Лаппо-Данилевский А., Дьяконов М. Записка об ученых трудах профессора И. А. Линниченко // Протоколы заседаний историко-филологического отделения имп. Академии наук. — СПб., 1913. — С. 216-217; Платонов С. Ф. И. А. Линниченко: Некролог // Изв. АН СССР. Сер. 6. — 1926. — Т. 20. — С. 1415-1416; Чухрий П. Г. Линниченко Иван Андреевич // Славяноведение в дорев. России. — С. 220-221; АН СССР. — Т. 1. — С. 189; Зленко Г. Д. “Чужий серед своїх” //Чорномор. новини. — 1998. — 9 черв.; К биографии И. А. Линниченко // Зап. іст. фак. / ОДУ ім. І. І. Мечникова. — 1999. — Вип. 8. — С. 189-195; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Арх.:

ДАОО. — Ф. 153 (Особистий фонд І. А. Линниченка); Ф. 45, оп. 4, спр. 1424 (Особиста справа І. А. Линниченка); Російський державний історичний архів. — Ф. 733, оп. 150, арк. 143-145 (Автобіографія І. А. Линниченка); оп. 134, спр. 985, арк. 45-56 (Особиста справа І. А. Линниченка).

В. О. Мирошниченко

ЛИПСЬКИЙ
Володимир Іполитович

Ботанік, академік АН України

В. І. Липський народився 11 березня 1863 р. у с. Самостріли Ровенського повіту Волинської губ.

Його батько Іполит Федорович походив із родини, де з діда-прадіда чоловіки ставали священиками, і сам він ним був. У 1873 р. вступив до Житомирської гімназії, звідки через 4 роки перейшов до Київської колегії ім. П. Галагана, яку закінчив із відмінними оцінками. У 1881—1887 рр. вчився на фізико-математичному факультеті Київського університету. На другому курсі його захопила пристрасть до ботанічних екскурсій, на які він виїздив разом із професором І. Ф. Шмальгаузеном або самостійно. За роки навчання він побував на Поділлі, Житомирщині, у Бессарабії і, закінчивши навчання в університеті, був прийнятий у члени Київського товариства природознавців та став помічником консерватора Ботанічного кабінету Київського університету. Через три роки його прийняли до членів Російського географічного товариства і він став позаштатним консерватором Ботанічного саду.

Кількість експедицій, у яких брав участь Володимир Іполитович, майже не піддається обчисленню. Практично кожного року він кудись їздив, вивчав флору, збирав багатий матеріал, знайомився із колекціями ботанічних садів. Протягом 1886—1936 рр. він побував у Бессарабії, на Кавказі, у Середній Азії, Греції, Італії, Австрії, Франції, Англії, Іспанії та Португалії, Бельгії й Німеччині, США, Південній Америці, на Цейлоні, у Японії й Кореї, у Сибіру. І всюди він виступав не тільки як систематик, але й лінгвіст, етнограф, географ, історик. Його ім'ям названі перевали, льодовики.

У 1894 р. він переїхав до Петербургу і був прийнятий молодшим консерватором ботанічного саду. У 1897 р. Володимир Іполитович став старшим консерватором, а у 1914 р. виконував обов'язки директора Петер-

бурзького ботанічного саду. У ці роки він багато працював, брав участь у роботі IX з'їзду російських природознавців і лікарів у Москві (1893), одержав премію ім. М. М. Пржевальського від Російського географічного товариства за Гіссарську експедицію, медаль і диплом — за участь у Всесвітній сільськогосподарській виставці у Буенос-Айресі і конгресі латиноамериканців (1910).

У 1917 р. Володимир Іполитович переїхав до України. Спочатку він жив у Житомирі, але вже у 1918 р. його обрали директором Ботанічного саду АН України. У 1919 р. йому присудили ступінь доктора ботаніки і обрали дійсним членом Української Академії наук. У цьому ж році він був обраний секретарем другого відділу УАН, завідувачем кафедри квіткових рослин і головним уповноваженим УАН з будівництва Ботанічного саду у Китаєво-Голосіївському лісі. У 1920 р. він став членом Правління УАН, у 1921 р. — її віце-президентом, а в 1922 р. — президентом.

У 1923 р. В. І. Липський здійснив першу експедицію на Чорне море, а у 1927 р. почав вивчення цінної чорноморської водорості філофори. У середині травня 1930 р. під його керівництвом працювала експедиція для дослідження запасів і вже восени в Одеському хіміко-радіологічному інституті було добуто з неї значну кількість кристалічного йоду. В результаті у 1931 р. в Одесі був збудований перший в країні йодний завод, що виготовляв йод із філофори. Під керівництвом Володимира Іполитовича хімік Ф. К. Ревва у лабораторії Ботанічного саду зробив із цієї водорості агар-агар, що привело до створення у місті агарового заводу.

У 1923 р. В. І. Липський склав з себе повноваження президента Академії наук і був призначений директором Одеського Ботанічного саду, а також головою Озерної комісії ВУАН. На посаді директора Володимир Іполитович працював до 1933 р. За цей час Ботанічний сад розширив матеріальну базу, наукова тематика була тісно пов'язана з вирішенням народногосподарських завдань, розгорнуті усі напрямки роботи, створені нові експозиції і лабораторії. На території колишньої дачі Маразлі, приєднаної до саду у 1930 р., був створений прекрасний ботанічний музей.

У ці роки вчений продовжував експедиції по вивченню філофори,

вивчав флору Молдавії, їздив в останні далекі експедиції у Таджикістан і Узбекістан, керував сектором морфології і систематики рослин Ботанічного саду. Після того, як Володимир Іполитович демонстративно покинув нараду, де Т. Д. Лисенко робив доповідь про переробку природи рослин, В. І. Липський склав з себе повноваження директора саду і став його науковим консультантом. Він продовжував працювати над рукописом монографії "Флора Молдавії", але 24 лютого 1937 р. вирішив піти з життя. Його поховали на ділянці № 21 другого християнського цвинтаря.

Серед ботаніків світу є лічені одиниці вчених, які не тільки дуже плідно працювали, але й їх праця була достойно оцінена сучасниками. Володимир Іполитович є автором більш ніж 100 наукових робіт, серед яких — багато грунтовних монографій із оригінальними фотоілюстраціями, схемами, малюнками, картами.

В. І. Липський відкрив і науково описав чотири нових для науки роди і більше 240 нових видів і внутрішньовидових таксонів вищих рослин, які увійшли до всіх флористичних зведень як нашої країни, так і тих країн, де вони були знайдені. Ім'я цього видатного ботаніка носять 56 видів флори судинних рослин (астрагал Липського, клен Липського, ковила Липського, тонконіг Липського тощо) і два нових роди — *Li-pskyella* Juss. (род. айстрові) і *Lipskya* Nevski (род. селерові).

Володимир Іполитович завжди піклувався про молодих ботаніків, всіляко сприяв їх науковому зросту. Аспіранти брали участь в експедиціях, екскурсіях, наукових з'їздах і конференціях. Він прискіпливо навчав методиці ботанічних досліджень, гербаризації рослин. У пам'яті його аспірантів (Г. Й. Потапенка, Т. М. Гольд, А. З. Жаренко, І. І. Погребняка та інших) залишились екскурсії, керовані Володимиром Іполитовичем, у райони Хаджибейського, Куяльницького, Сухого лиманів, де можна було навчитися багатьом цінним для дослідника речам і поспілкуватися із винятково знаючою людиною.

Пр.:

Гербарий имп. С.-Петербургского ботанического сада к концу его 75-летнего суще-

ствования. — СПб., 1898. — 128 с.; То же. — Юрьев, 1908. — 238 с.; Ботанические сады Мадрида, Лиссабона и Кью. — СПб., 1906. — 267 с.; Цейлон и его ботанические сады. — СПб., 1911. — 282 с.; Северная Америка и ее ботанические сады. — СПб., 1915. — 180 с.; Ботанічний сад Укр. АН і його завдання // Ювіл. зб. на пошану акад. Д. І. Багалія. — К., 1927. — С. 1-53; Краткий отчёт о ботанических исследованиях Сухого лимана (1927) // Тр. озерной комиссии, состоящей при ВУАН. — 1928. — Вып. 1. — С. 34-42.

Літ.:
В. И. Липский (1863—1937): Библиогр. указ. лит. / ОГНБ им. М. Горького; Сост.: Т. М. Добринова, О. Г. Кушнир. — Одесса, 1981. — 43 с. — (Ученые Одессы; Вып 10); Доброчаева Д. Н., Мокрицкий Г. П. В. И. Липский. — К.: Наук. думка, 1991. — 216 с.; Жаренко А. З. Академик В. И. Липский в Одессе // Видные ученые Одессы. — Вып. 2. — С. 68-74; Корифеї укр. науки. — С. 58-59; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Васильєва, С. Г. Коваленко

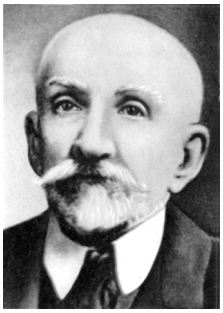

ЛИСЕНКОВ Микола Костянтинович

Медик-анатом

М. К. Лисенков народився в Москві 4 серпня 1865 р. У 1887 р. по закінченню гімназії вступив на медичний факультет Московського університету, який закінчив у 1893 р. Свою лікарську діяльність М. К. Лисенков почав як понадштатний помічник прозектора кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії Московського університету, яку очолював на той час видатний хірург П. І. Д'яконов.

У 1896 р. М. К. Лисенков захистив дисертацію "Мозговые грыжи и их лечение", отримав вчений ступінь доктора медицини. У 1897 р. Микола Костянтинович отримав звання приват-доцента і почав викладати опера-

тивну хірургію з топографічної анатомії нервової системи. За 9 років праці у Московському університеті (1893—1902) він виявив незвичайну старанність і працездатність, опублікував 25 наукових робіт.

З 1902 р. М. К. Лисенков працював в Одесі, куди його запросили для створення кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії на медичному факультеті Новоросійського університету. Завдяки його активній діяльності кафедра була створена за короткий час і за рік обладнана оригінальними препаратами, які були виготовлені руками співробітників та завідувача. Поряд з цим Микола Костянтинович почав створювати бібліотеку кафедри, в яку включалися кращі підручники, посібники і монографії з оперативної хірургії і топологічної анатомії, а також із ряду суміжних дисциплін. Невпинно працюючи над удосконаленням викладання топологічної анатомії і оперативної хірургії, М. К. Лисенков винайшов новий спосіб виготовлення анатомічних препаратів, зробив доповідь про нього на засіданні медичного товариства при Новоросійському університеті, а потім опублікував його в 1916 р.

У грудні 1905 р. М. К. Лисенков став відповідальним редактором журналу “Свободная школа”. Однак другий випуск журналу не вийшов у світ, видання було припинено тимчасовим генерал-губернатором, а професора М. К. Лисенкова притягли до судової відповідальності. Обвинувачення звучало так: “Будучи відповідальним редактором журналу “Свободная школа”, він 10 лютого 1906 р. склав і передав до друку з метою розповсюдження 2-й випуск згаданого видання, в якому вміщувалися статті невідомих авторів, які закликають до заворушення шкільну молодь”. Суд визнав М. К. Лисенкова винним і присудив його до ув’язнення у фортеці на два тижні.

Поряд з активною науковою та педагогічною діяльністю на кафедрі професор М. К. Лисенков брав активну участь у житті Новоросійського університету. Він був одним із організаторів Одеського відділу академічного союзу. Разом із професором загальної історії Є. М. Щепкіним був обраний делегатом другого Всеросійського з’їзду цього союзу, який відбувся 25 серпня 1905 р. у Петербурзі. У цей же час М. К. Лисенкова обрали до комісії радником ректора університету.

Дотримуючись демократичних поглядів, М. К. Лисенков із задоволенням зустрів зміну ладу в лютому 1917 р. У роки громадянської війни і воєнної розрухи, коли Новоросійський університет знаходився в дуже важкому стані і деякі професори залишили науково-педагогічну роботу, М. К. Лисенков працював із притаманною йому енергією. Його не страшили ні холод, ні матеріальні нестатки. Він кожного дня акуратно з'являвся на лекції зовсім хворий, з набряклими ногами, ледве рухаючись по сходах.

У 1917 р. М. К. Лисенков перейшов на посаду завідувача кафедри нормальної анатомії, яку із семирічною перервою очолював до кінця свого життя. Його учні — Н. С. Кахіані, А. П. Самарін і М. М. Рязанов — захистили докторські дисертації.

З 1923 до 1930 р. М. К. Лисенков керував науково-дослідною кафедрою морфології і фізіології, з 1923 до 1941 р. очолював кафедру анатомії людини санітарно-гігієнічного факультету. У 1924 р. професора М. К. Лисенкова запросили до Одеського політехнікуму образотворчих мистецтв (тепер художнє училище ім. Грекова) для читання лекцій з анатомії людини. Працюючи в ньому, Микола Костянтинович написав керівництво для художників "Пластическая анатомия" (1925).

Микола Костянтинович не замикався у собі, він був великим шанувальником мистецтва: любив музику, прекрасно малював, писав вірші. Він був знайомий, спілкувався і дружив з багатьма відомими одеськими художниками — членами Товариства південноросійських художників — К. К. Костанді, Т. Я. Дворніковим, П. А. Нілусом. А Є. О. Буковецький намалював його прекрасний портрет, який сьогодні прикрашає кафедру топологічної анатомії і оперативної хірургії. М. К. Лисенков спілкувався з академіком російської словесності, лауреатом Нобелівської премії І. О. Буніним, який мешкав тоді у квартирі Є. О. Буковецького. Відданість справі та відчуття обов'язку були невід'ємними супутниками життя Миколи Костянтиновича Лисенкова. У важкі дні початку Великої Вітчизняної війни 76-літній професор, серйозно хворий, прийшов до військово-польового шпиталю, розгорнутого на базі клінік медичного інституту, і звернувся до керівника медичної служби з проханням прийняти його

для надання допомоги пораненим. Три тижні працював Микола Костянтинович у шпиталі. Важке захворювання, за яким наступила фатальна криза, не дозволило йому продовжити роботу.

Помер професор М. К. Лисенков 14 жовтня 1941 р. У знак глибокої поваги до особистості професора М. К. Лисенкова, визнання його заслуг вченого-педагога медична громадкість Одеси зібрала гроші і встановила пам'ятник від лікарів Одеси на другому християнському кладовищі.

М. К. Лисенков був великим вченим у галузі анатомії людини, топологічної анатомії і оперативної хірургії. Його перу належать 57 наукових робіт, до числа яких входять і підручники.

Пр.:

К антропологии палиазиатов: Два черепа чукчей. — Б. м., 1928. — С. 69-87; Пластическая анатомия: Руководство для художников. — М.; Л.: Госиздат, б. г. — 180 с.; Короткий підручник анатомії людини з елементами гістології. — 4-е вид., доп. — К.: Держмедвидав, 1937. — 290 с.; Пластична анатомія: Підруч. для художників / Пер. з рос. І. І. Холодного. — Одеса, 1928. — 172 с.; Прибавочные кости в швах боковой стенки черепа у человека // Журн. н.-д. каф. Одеси. — 1926. — Т. 2, № 1. — С. 1-6; Анатомия человека / Лысенков Н. К., Привес М. Г., Бушкович В. И.; Под ред. М. Г. Привеса. — 9-е изд., перераб. и доп. — М.: Медицина, 1985. — 672 с.

Літ.:

Филатов В. Профессор Николай Константинович Лысенков // Одес. мед. журн. — 1928. — № 2. — С. 51; Наука и науч. работники СССР. — С. 231; Попов А. Г. Николай Константинович Лысенков — выдающийся анатом // Видные ученые Одессы. — Вып. 4. — С. 25-32; Одес. медуніверситет, 1900—2000. — С. 16-17; Сергиенко Ф. Славное имя Лысенкова // Веч. Одесса. — 1974. — 24 янв.; Грабовская. Дис. — С. 323-343; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 169; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. В. Зайченко

ЛИСЕЦЬКИЙ
Федір Миколайович

Фізико-географ, агроландшафтознавець, ерозіоніст, геоеколог

Ф. М. Лисецький народився 3 серпня 1958 р. у Варварівці на правобережжі р. Південний Буг (тепер частина Миколаєва) в родині вчительки математики та робітника. У 1975 р. він закінчив середню школу із золотою медаллю. Того ж року вступив на географічне відділення геолого-географічного факультету Одеського університету ім. І. І. Мечникова. Під час навчання зацікавився проблемою раціонального використання природних ресурсів ерозійно небезпечних земель. Неодноразово брав участь в експедиційних роботах кафедри фізичної географії в межах Одеської обл., робив доповіді на студентських наукових конференціях.

У 1980 р. Федір Миколайович закінчив з червоним дипломом геолого-географічний факультет і був прийнятий до аспірантури, де перебував до 1983 р. Його керівником був професор, доктор географічних наук Г. І. Швебс. У 1984 р. на Раді геолого-географічного факультету ОДУ захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата географічних наук за темою “Оптимизация использования земельных ресурсов для эрозионно опасных территорий Причерноморья УССР”. У наступному році Ф. М. Лисецький вже був обраний Радою факультету на посаду доцента кафедри фізичної географії та природокористування. Поряд з викладацькою роботою (курси: фізична географія, ерозіознавство та ін.) він продовжував займатися вивченням еволюції грунтового покрову і ландшафтів протягом голоцену, особливо в районах давнього засвоєння, а саме в хорі Ольвії на Південному Бузі. Він провадив також розробку математичних моделей формування ресурсів родючості грунтів, розробку систем оперативного і довготривалого управління ресурсами грунтової родючості в агроландшафтах, експериментальною перевіркою грунтово-меліоративних засобів та їх ефективності на прикладі ландшафтів степів Причорномор’я.

У 1989 р. Ф. М. Лисецький взяв участь у роботі VIII Всесоюзного з'їзду грунтознавців у Новосибірську, в 1990 р. — III з'їзду грунтознавців-агрономів в Харкові, в 1990 та 1995 рр. — VI та VII з'їздів географів України (Одеса, Київ), у 1992 р. — у Міжнародному науково-практичному семінарі з екологічних проблем Причорномор'я (Очаків).

У 1994 р. на Раді геолого-географічного факультету Ф. М. Лисецький захистив докторську дисертацію "Пространственно-временная организация и почвозащитное обустройство агроландшафтов" (науковий консультант професор Г. І. Швебс). Молодий доктор наук Ф. М. Лисецький ще до захисту докторської дисертації став широко відомим у колах науковців, які займаються вивченням водної ерозії грунтів, розробкою шляхів проведення зрошувальних меліорацій еродованих грунтів, раціонального використання грунтових ресурсів в районах активного прояву ерозійних процесів, зв'язаних з землеробством. Він є співавтором А. Н. Каштанова і Г. І. Швебса в написанні дуже важливої для землеробства книги "Основы ландшафтно-экологического земледелия", яка вийшла у видавництві "Колос" у 1994 р. Ф. М. Лисецький — автор біля 100 наукових робіт.

На жаль, житлове безладдя в Одесі змусили Ф. М. Лисецького прийняти запрошення до щойно відкритого університету в Бєлгороді (Росія), де він працює з осені 1995 р., спочатку на посаді завідувача кафедри фізичної географії. З 2002 року він на кафедрі геоекології та раціонального природокористування геолого-географічного факультету Белгородського університету, який випускає екологів. Заліцензував нову спеціальність — "земельний кадастр". Опублікував багато нових наукових робіт. Керує кількома аспирантами та докторантами. Виконує також роботу проректора з учбової роботи.

Пр.:

Оценка эффективности почвозащитной системы земледелия / Лисецкий Ф. Н., Швебс Г. И. // Почвоохранное земледелие на сложных склонах. — Новосибирск, 1983. — С. 155-162; Оценка скорости воспроизводства почвенного ресурса // Докл. ВАСХНИЛ. — 1987. — № 6; Ландшафтное обоснование оросительной мелиорации эродированных почв при контурной организации территории / Ф. Н. Лисецкий, В. Д. Ковтун // Физ. география и геоморфология. — 1987. — Вып. 34. — С. 56-64; Профиль-

ное распределение плодородия в почвах степи Украины и его изменение под влиянием эрозионных процессов // Почвоведение. — 1988. — № 4. — С. 68-76; Проектирование контурно-мелиоративной системы почвозащитного земледелия // Земледелие. — 1989. — № 2. — С. 55-57; Оценка агрегированности почв степной зоны УССР / Ф. Н. Лисецкий, С. Ю. Булыгин // Бюл. Почв. ин-та. — 1989. — Вып. 51. — С. 55-59; Проектирование контурно-мелиоративной системы почвозащитного земледелия / Ф. Н. Лисецкий, Г. И. Швебс // Земледелие. — 1989. — № 2. — С. 55-59; География Николаевской области: природа, население, хозяйство / Ф. Н. Лисецкий, А. Э. Молодецкий. — Николаев, 1990. — 73 с.; Закономерности формирования гумусового горизонта зональных почв Русской равнины // Агрохимия и почвоведение. — 1990. — Вып. 53. — С. 3-7; Вплив тривалого сільськогосподарського використання земель на ландшафти сухого степу Причорномор'я / Ф. М. Лисецький, О. О. Бизов, О. І. Ергіна // Сучасні геогр. проблеми УРСР. — К., 1990. — С. 289-290; Специфика экзогенных рельефообразующих процессов в районах античного землепользования Северо-Западного Причерноморья // Геоморфология. — 1992. — № 2. — С. 73-79; Периодизация антропогенно обусловленной эволюции степных экосистем // Экология. — 1992. — № 5; Научное обеспечение почвоохранного обустройства территории низменного Заднестровья / Ф. Н. Лисецкий, А. А. Бызов // Наука. Виховання. Екологія: Зб. наук. праць. — Ізмаїл, 1993. — С. 102-103; Территориальная организация агроландшафтов и воспроизводство почвенного плодородия в районах античного землепользования Нижнего Побужья / Ф. Н. Лисецкий, А. А. Бызов // Экологические проблемы Причерноморского региона: Материалы междунар. науч.-практ. семинара (Очаков, сент. 1992). — Николаев, 1993. — С. 134 — 140; Связь ритмов почвообразования с периодичностью солнечной активности за последние 5 тысяч лет // Докл. РАН. — 1994. — Т. 334, № 2; Модель трендовой составляющей голоценового почвообразования // Докл. НАН Украины. — 1994. — № 11; Основы ландшафтно-экологического земледелия / Ф. Н. Лисецкий, А. Н. Каштанов, Г. И. Швебс. — М. : Колос, 1994. — 128 с.; Миколаївська область: Географічний словник-довідник / Ф. М. Лисецький, В. З. Заболотний, А. Е. Молодецький. — Миколаїв, 1995. — 163 с.

Літ.:

Очерки развития науки в Одессе. — С. 222; Лисецький Федор Миколайович // Вчені вузів Одеси. — Вип. 2: Геологи, географи. — 2001/ ОДНБ ім. М. Горького. — С. 143-145; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ЛИТВИНЧУК
Георгій Семенович

Математик

Г. М. Литвинчук народився 27 липня 1931 р. у Ростові-на-Дону. Однак його свідоме дитинство та юність пройшли в Азові Ростовської обл. Георгій Семенович закінчив із відзнакою фізико-математичний факультет Ростовського державного університету у 1955 р. Ще в студентські роки під керівництвом І. Г. Хапланова він почав займатися науковою роботою. Його перші дослідження відносяться до теорії базису і повноти у просторах аналітичних функцій багатьох змінних. Були встановлені критерії базисності та повноти, і на їхній основі вивчено ряд конкретних двомірних базисів та повних систем. Це були одні з перших досліджень у нашій країні і за рубежем на цю тему.

На цей час у Ростовському університеті з'явився молодий енергійний Ф. Д. Гахов, що не залишив без уваги жодного талановитого студента, і Г. С. Литвинчук, ставши аспірантом кафедри математичного аналізу, працював під його керівництвом. З великою повагою та любов'ю відносився Георгій Семенович до свого вчителя. Коли він починає згадувати, то створюється враження, що він пам'ятає всі свої зустрічі з Федором Дмитровичем до найменших подробиць.

У 1958 р. Георгій Семенович закінчив аспірантуру і в 1959 р. успішно захистив кандидатську дисертацію. За час аспірантури ним виконаний цикл робіт з аналітичної теорії інтегральних рівнянь Фредгольма, вивчена поведінка продовження розв'язання інтегрального рівняння в залежності від особливостей його ядра. Згодом, через 17 років, ці роботи Г. С. Литвинчука були використані радянськими та канадськими вченими для розв'язання конкретних задач теорії дифракції.

Незважаючи на те, що успішно почата робота мала перспективне продовження, Г. С. Литвинчук залишив її і захопився задачею, що неодно-

разово фігурувала на семінарах Ф. Д. Гахова як одна з найважчих у теорії сингулярних інтегральних рівнянь (СІР). Йдеться про СШР зі зсувом. До того часу, завдяки в основному глибоким роботам грузинського математика Д. А. Квеселаві, була добре відома двоелементна задача лінійного спряження зі зсувом для аналітичних функцій по формі, що нагадує задачу Рімана (основний предмет дослідження Федора Дмитровича і його колег по семінару) і що має аналогічну картину розв'язування. Тому очікувалося, що, принаймні, найпростіше СІР зі зсувом, складене так, як і характеристичне СІР, повинно мати аналогічну теорію. Вже на самому початку дослідження Г. С. Литвинчуку вдалося виділити деякі поодинокі випадки рівнянь, які показують, що це не так. Подальша інтенсивна робота у цьому напрямку привела до того, що до кінця 60-х рр., в основному в роботах Г. С. Литвинчука, була побудована нетеровська теорія систем СІР з карлемановським зсувом (тобто дифеоморфізмом, що породжує скінчену циклічну групу) і з комплексно спряженими значеннями невідомої функції з неперервними коефіцієнтами на замкненому контурі. Це, зокрема, дозволило провести дослідження цілого ряду граничних задач для аналітичних функцій зі зсувом (задач типу Гільберта, Карлемана та їхніх різноманітних узагальнень і видозмінень).

У 1969 р. після захисту дисертації на тему "Исследование по краевым задачам со сдвигом для аналитических функций и сингулярным функциональным уравнениям" Г. С. Литвинчуку був присуджений вчений ступінь доктора фізико-математичних наук. У тому ж році йому було присвоєне вчене звання професора.

Можна з впевненістю сказати, що сингулярні інтегральні оператори зі зсувом (СІОЗ) були і залишаються головним об'єктом наукових досліджень Г. С. Литвинчука. У 1977 р. у видавництві "Наука" вийшла його монографія "Краевые задачи и сингулярные интегральные уравнения со сдвигом", що практично містить у собі все, що було відомо у цій області до 1975 р. включно. Безперечно, ця книга зіграла вирішальне значення у становленні теорії СІОЗ. Після її появи істотно зріс потік робіт з цієї тематики. У 1982 р. ця монографія Г. С. Литвинчука була перекладена на китайську мову і видана в Пекіні.

Отримані Г. С. Литвинчуком критерії нетеровості та формула для обчислення індексу дозволили ввести поняття символу СІО зі зсувом Карлемана та вивчити алгебру таких операторів з неперервними коефіцієнтами. Завдяки цьому був покладений початок теорії, що активно розробляється і в нинішній час, операторних алгебр, які містять у себе як СІО, так і оператори зсуву. У становленні теорії СІОЗ необхідно відзначити також ряд піонерських робіт Г. С. Литвинчука, в яких для поодиноких видів СІОЗ вдається обчислити або оцінити дефектні числа операторів. Цим питанням Г. С. Литвинчук приділяє особливу увагу і в теорії граничних задач для аналітичних функцій. Так, наприклад, були проведені глибокі дослідження узагальненої граничної задачі Рімана (задачі Маркушевича), що дозволили встановити еквівалентність наступних трьох проблем: обчислення дефектних чисел означеної граничної задачі; обчислення часткових індексів ермітової матриці-функції з негативним визначником; побудова рівномірного наближення раціональною функцією із заданою головною частиною ряду Лорана на фіксованій множині точок.

Була встановлена нова теорема конформного склеювання, що дозволила звести задачу Газемана до звичайної задачі Рімана на спіралевидному контурі. Отримано повне дослідження останньої задачі.

Був виділений і досліджений клас неконкретних (односторонніх) задач теорії аналітичних функцій та інтегральних рівнянь, що зводяться до них, типу згортки.

Деякі з отриманих результатів у теорії СІОЗ були використані для розв'язання конкретних задач газової динаміки, анізотропної теорії пружності та теплопровідності.

Наукову роботу Г. С. Литвинчук успішно поєднує з великою педагогічною та організаторською діяльністю. З 1958 до 1964 р. він викладав у Ростовському університеті, а з 1964 до 1974 р. завідував кафедрою математичного аналізу Одеського університету. Його лекції, як правило, захоплюючі, супроводжуються історичними екскурсами і напрочуд тонко сполучають математичне суворе викладення із дуже простою і доступною формою. Однак педагогічний дар Георгія Семеновича з особливою

силою виявляється в його умінні та великому бажанні працювати з людьми. Під керівництвом Г. С. Литвинчука підготовлено 40 кандидатів наук. П'ятеро з його учнів захистили докторські дисертації. Протягом 22 років Георгій Семенович керував ним же створеним щотижневим семінаром з граничних задач і сингулярних інтегральних рівнянь, високий науковий рівень якого добре відомий не тільки в нашій країні. За ініціативою Георгія Семеновича та за його безпосередньою участю у семінарі були виконані значні цикли досліджень з наступних розділів математики:

— теорія класичної та узагальненої факторизації вимірних матриць-функцій із застосуваннями до інтегральних рівнянь типу згортки на скінченних проміжках. Придаючи особливе значення цьому напрямку, Г. С. Литвинчук (спільно з І. М. Спітковським) написав монографію "Факторизация матриц-функций" (М.: ВИНИТИ, 1984. Перекладена на англійську мову і видана у Берліні у видавництві "Akademie Verlag" та у Базелі у видавництві "Birkhauser Verlag");

— дослідження символів операторних алгебр із застосуванням до алгебр багатовимірних інтегральних операторів із розривними предсимволами;

— теорія інтегро-функціональних рівнянь з незворотним зсувом та їхні зв'язки з теорією динамічних систем.

Поряд з математичними дослідженнями, Г. С. Литвинчук, працюючи з 1974 до 1986 р. в Одеському відділенні Інституту економіки АН УРСР, займався також математичним моделюванням складних економіко-екологічних та виробничих систем. За його ініціативою в Одеському відділенні ІЕ АН УРСР був створений відділ математичного моделювання економіко-екологічних систем — один з перших у нашій країні наукових відділів такого напрямку. Г. С. Литвинчуком спільно зі співробітниками відділу — математиками та економістами — був розроблений оригінальний підхід до вивчення проблем раціонального природокористування в регіоні. Результати цих досліджень викладені у колективних монографіях: "Применение математических методов к прогнозированию и управлению качеством водных ресурсов речных бассейнов" (К. : Наук. думка, 1979), "Математические модели экономико-экологических процессов".

Великою особистою заслугою Г. С. Литвинчука є той факт, що вперше в Одесі в рамках академічного закладу був створений і під його керівництвом успішно функціонував математичний відділ (відділ інтегральних рівнянь та граничних задач відділення гідроакустики Морського гідрофізичного Інституту АН УРСР). З 1976 р. Г. С. Литвинчук був головою секції математики і механіки Південного наукового центру АН УРСР.

Георгій Семенович — блискучий розповідач, пристрасний аматор естрадної музики, ним зібрана найбагатша колекція архівних записів 30 — 50-х рр. Вже багато років Георгій Семенович починає день із зарядки, п'ятикілометрового пробігу і (з травня по листопад) плавання у морі. Напевно, тому він завжди повний сил і творчих планів.

З 1993 р. Г. С. Литвинчук працює у Португалії, в університеті острова Мадейра.

Пр.:

Об одном особом интегральном уравнении со сдвигом // ДАН СССР. — 1960. — Т. 134, № 6. — С. 1295-1298; Об одном типе особых функциональных уравнений и краевых задач со сдвигом для аналитических функций // Изв. АН СССР. Сер. мат. — 1961. — Т. 25, б. — С. 871-886; Об одной краевой задаче с обратным сдвигом в классе обобщенных аналитических функций // Сиб. мат. журн. — 1962. — Т. 3, № 2. — С. 223-228; Две теоремы об устойчивости частных индексов краевой задачи Римана и их приложение // Изв. высш. учеб. заведений. Математика. — 1967. — № 12. — С. 47-57; Исправления к моей работе "Теория Нетера систем сингулярных интегральных уравнений со сдвигом Карлемана и комплексно сопряженными неизвестными" // Изв. АН СССР. Сер. мат. — 1968. — Т. 32, № 6. — С. 1414-1417; Обобщенная краевая задача Карлемана // Мат. сб. — 1969. — Т. 82, № 1. — С. 30-54; О символе сингулярного интегрального оператора со сдвигом Карлемана / Г. С. Литвинчук, В. Г. Кравченко // Укр. мат. журн. — 1973. — Т. 25, № 4. — С. 541-545.

Літ.:

Владимиров В. С., Кудрявцев Л. Д. Митропольський Ю. А. и др. Георгий Семенович Литвинчук: (К шестидесятилетию со дня рождения) // Укр. мат. журн. — 1992. — Т. 47, вып. 1. — С. 221-223; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. П. Нечаєв, В. О. Чернецький

ЛІГІН
Валер'ян Миколайович

Математик, механік

В. М. Лігін народився 26 червня 1846 р. у Санкт-Петербурзі. Його мати була улюбленою фрейліною імператриці Олександри Федорівни при дворі імператора Миколи І. Батько В. М. Лігіна — німець із Відня, був лікарем при дворі. Після від'їзду з Росії у Відень він завідував однією з кращих в Європі лікарень для душевнохворих. Також він був професором Віденського університету. В. М. Лігін — позашлюбна дитина. Як писав у своїх спогадах С. Ю. Вітте, його мати в 1851 р. переїхала із Санкт-Петербургу до Одеси, оселилась на околиці міста і заснувала Михайлівський монастир, біля якого і мешкала, і вела життя майже черниці. Прізвище Лігін — переробка латинського слова "Nihil" (нічий).

У дитинстві В. М. Лігін отримав блискучу домашню освіту. Його гувернером, а потім і вчителем був К. І. Карастельов, згодом — професор теоретичної механіки у Новоросійському університеті. Після домашньої підготовки В. М. Лігін витримав остаточний іспит з гімназичного курсу при Рішель'євській гімназії у 1864 р. і в цьому ж році вступив до Рішель'євського ліцею. У 1865 р., у зв'язку з перетворенням ліцею у Новоросійський університет, його зарахували студентом фізико-математичного факультету цього університету.

У 1868 р. В. М. Лігін закінчив університет зі ступенем кандидата математичних наук і отримав золоту медаль за твір "О протяжении эллипсоидов". Після цього він рік вивчав практичну механіку під керівництвом професора Цейнера у Цюрихській політехнічній школі.

У 1870 р. В. М. Лігін витримав іспит на ступінь магістра прикладної математики і 9 вересня 1870 р. його обрали виконуючим посаду доцента кафедри механіки, а в 1871 р. був відряджений університетом на два

роки за кордон для подальших занять із механіки. Він працював у Карлсруе під керівництвом М. Шаля і Грасгофа та слухав у Парижі лекції професорів П. Буге, Ж. Бертрана й ін. Влітку 1872 р. В. М. Лігін приїхав у вільний від занять час до Одеси, де 10 вересня захистив у Новоросійському університеті дисертацію на ступінь магістра на тему "Геометрическая теория абсолютного движения неизменяемой системы". Захист блискучої дисертації не пройшов гладко. Товариш і співучень В. М. Лігіна С. Ю. Вітте докладно пише у своїх "Воспоминаниях": "Одного разу в Одесі я мав з Мечниковим палку суперечку з приводу захисту дисертації на магістра мого товариша Лігіна (згодом попечителя Варшавського учбового округу). Мечников і його компанія з природознавців, маючи дуже слабкі математичні знання, хотіли провалити тому, що він мамин синок і консерватор. Звернулись до відомого геометра Шаля, який відповів, що за дисертацію Лігіна треба дати доктора, а не тільки магістра механіки".

У цьому ж році В. М. Лігіна затвердили доцентом і обрали секретарем фізико-математичного факультету. У 1873 р. він повернувся до Одеси й викладав у Новоросійському університеті. У 1874 р. захистив у Харківському університеті дисертацію на ступінь доктора на тему "Обобщение некоторых свойств движения систем" і за рекомендацією професорів К. І. Карастельова, Є. Ф. Сабініна та Л. Ф. Беркевича 2 березня 1874 р. був обраний екстраординарним професором. 21 жовтня 1876 р. факультет і Рада Новоросійського університету обрали В. М. Лігіна ординарним професором, але міністр відмовив у затвердженні його кандидатури через відсутність вакансії.

Ординатура звільнилася при виході у відставку професора Д. М. Абашева (кафедри агрономічної хімії) в 1879 р. Тепер В. М. Лігін — доктор прикладної математики, ординарний професор по кафедрі механіки. Він колезький радник, його нагородили орденами св. Станіслава 2 ст., св. Анни 1 ст.

З 1884 до 1889 р. В. М. Лігін був деканом фізико-математичного факультету Новоросійського університету.

Він викладав практичну механіку (теорію механізмів, гідравліку, теорію теплових машин), елементарну механіку, механічну теорію тепло-

ти, нарисну геометрію. Після смерті професора К. І. Карастельова викладав теоретичну механіку.

У 1889 р. В. М. Лігіна обрали помічником міського голови, і у зв'язку з цим він відмовився від посади декана. Як помічник міського голови він завідував відділом міської управи з народної освіти. В. М. Лігін приділяв також багато уваги різним товариствам та установам. Так, з 1882 р. був головою Одеського відділу Російського технічного товариства; з 1881 р. Міська дума безперервно його обирала на посаду почесного мирового судді; з травня 1889 р. був членом Херсонської єпархіальної училищної ради; з 1890 р. — головою попечительної ради міських жіночих гімназій. Крім того, В. М. Лігін був членом Одеського комітету попечительного про в'язниці товариства, членом Одеської особливої установи з портових справ, головою Одеської установи по військовій комісії, попечителем школи садівників Одеського відділу товариства садівництва, членом ради товариства образотворчих мистецтв, почесним членом Одеського товариства фізичного розвитку дітей, головою постійної комісії з технічної освіти, членом ради товариства піклування про хворих дітей, членом товариства допомоги колишнім вихованцям Новоросійського університету та багатьох інших товариств, а також членом Socilte Mathematique de Franze і довічним членом Association Franzaise pour Lavancement des sciences.

З 1895 р. В. М. Лігін — заслужений професор Новоросійського університету. У цьому ж році його обрали на посаду міського голови замість Г. Г. Маразлі, який відмовився від служби. Та працював він недовго, у лютому 1897 р. його призначили попечителем Варшавського учбового округу.

Але блискуча кар'єра порівняно молодого професора (йому було 54 роки) підходила до кінця. Він помер 6 січня 1900 р. у Гієрі в Південній Франції.

В. М. Лігін був одним із видатних викладачів і вчених Новоросійського університету. Він створив оригінальну школу механіки. Його учнями були такі видатні вчені, як Х. І. Гохман, І. М. Занчевський, Д. Н. Зейлінгер та інші. З механіки і математики В. М. Лігін надрукував 31 роботу

і видав 5 перекладів. Важливу роль у викладанні механіки відіграв кабінет механіки, створений В. М. Лігіним, і обладнаний видатним механіком-винахідником Й. А. Тимченком. Високо цінували В. М. Лігіна як педагога. Професор І. М. Занчевський згадував про нього: "Лігін завжди грунтовно готувався до лекцій. Виклад — повільний, чіткий, у змісті нічого зайвого". Професор Л. А. Рішаві згадував про прекрасні людські риси В. М. Лігіна: він завжди був рівним, спокійним, однаково привітним і люб'язним з усіма, являв собою приклад професора-педагога, ідеального співтовариша по університетській колегії.

Пр.:

Геометрическая теория абсолютного движения неизменяемой системы. — Одесса, 1872. — 392 с.; Очерки новых воззрений Рело на механику. — Одесса, 1878. — 58 с.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 356-360; Лигин В. Н. //Всемир. иллюстрация. — 1895. — Т. 53, №21. — С. 395-397; Некролог // ЗООРТО. — 1900. — Вып. 1. — С. 44-49; Общее собрание Одесского отделения императорского технического общества 27 янв. 1900 г., посвященное памяти В. Н. Лигина // Там же. — Вып. 2. — С. 1-14; Витте С. Ю. Воспоминания: В 3 т. — М., 1960. — Т. 1, 3; Историко-математические исследования / Под ред. Г. Ф. Рыбкина, А. П. Юшкевича. — М., 1961. — Вып. 14; История отеч. мат. — Т. 2. — С. 314; Лигин В. Н. //Бородин. Биогр. словарь. — С. 310; Лигин В. Н. // Математики. Механики: Биогр. справочник / Под ред. Боголюбова А. Н. — К., 1983. — С. 285-286; История механики в России. — К.: Наук. думка, 1987. — 389 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Є. В. Савельєва

ЛІГНАУ
Микола Георгійович

Зоолог, ембріолог

М. Г. Лігнау народився 10 червня 1873 р. в Ялті. Закінчив Ялтинську прогімназію, Рішельєвську гімназію в Одесі (1892) та вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Через хворобу Микола Георгійович був змушений перервати навчання. Продовжував вчитися на природничому відділенні з 1894 р. Закінчив університет у 1898 р. з дипломом першого ступеня та відразу став асистентом професора П. М. Бучинського та хранителем зоологічного кабінету й музею. Ще студентом старших курсів М. Г. Лігнау допомагав П. М. Бучинському на практичних заняттях з гістології та порівняльної анатомії.

Традиції дослідницької роботи, створені основоположниками порівняльної ембріології О. О. Ковалевським та І. І. Мечниковим і продовжені П. М. Бучинським, підкорили своїм впливом і М. Г. Лігнау. Він вирішив продовжити розпочаті І. І. Мечниковим роботи з ембріології багатоніжок, зокрема, парноногих. Микола Георгійович підтримував думку інших вчених про походження комах від багатоніжок. Він порівнював ембріогенез внутрішньої організації комах та багатоніжок.

У 1902 р. М. Г. Лігнау склав магістерські іспити із зоології. У 1911 р. захистив магістерську дисертацію у Петербурзькому університеті “История эмбриологического развития Polydemus abchasicus. К морфологии диплопод” (надрукована: ЗНОЕ. — 1912. — Т. 37). Ще до захисту дисертації за результатами пробних лекцій був призначений на посаду приват-доцента ІНУ (січень 1909 р.).

У цей же час М. Г. Лігнау викладав зоологію на Вищих жіночих курсах, де створив чудовий зоологічний кабінет.

Він за своїми політичними поглядами був близький до “лівого крила” викладачів, особливо до ботаніка М. М. Зеленецького. Через цей зв’язок

та репресії стосовно М. М. Зеленецького М. Г. Лігнау було відмовлено в посаді приват-доцента.

Затверджений приват-доцентом по кафедрі зоології 1 січня 1913 р., обіймав цю посаду до 1917 р. М. Г. Лігнау був активним членом Товариства природознавців, залучав до роботи в ньому студентів, зокрема, до ентомологічних досліджень. Намагався створити в Одесі ентомологічне товариство, але революція і австро-німецька окупація зашкодили цьому. Але дехто зі студентів М. Г. Лігнау продовжили заняття ентологією та стали визначними вченими (Д. Знойко, В. П. Цвєткова, С. А. Нікітін).

Під час навчання та роботи в ІНУ М. Г. Лігнау багато подорожував з науковими цілями: на Кавказ, до Криму, у 1913 р. був учасником експедиції Академії наук на яхті "Надір" до Тендровської затоки. Стажувався за кордоном: у Берліні в анатомо-біологічному, зоологічному інститутах та Зоологічному музеї (1910), у Фрейбургу в анатомічному інституті (1913). Був учасником XI та XII з'їздів російських природознавців та лікарів (1901 та 1909), Міжнародного зоологічного конгресу (1913 р., Монако). Читав багато публічних лекцій — для народних вчителів, сестер милосердя, для членів Товариства природознавців.

У 1917 р. М. Г. Лігнау став штатним доцентом Новоросійського університету, а потім ІНО (у 1921 р. затверджений професором першого розряду та завідувачем Зоологічного кабінету). З утворенням науково-дослідної кафедри біології він став завідувачем секції зоології.

М. Г. Лігнау був прекрасним лектором та організатором, проводив зі студентами експедиції до Криму, на Кавказ, на Мурман. З 1918 до 1928 р. він працював за сумісництвом в Одеському сільськогосподарському інституті, до 1931 р. — в Хіміко-фармацевтичному інституті. Він вдало поєднував викладацьку діяльність з роботою в Санітарному відділі Курортного управління (1920—1932), при Управлінні безпеки кораблеводіння (1920—1925), Комітеті охорони водоймищ (1927—1931), при НДІ споруд і т. ін. Ця робота супроводжувалася дослідженнями гідробіологічного характеру та публікаціями статей із цієї тематики.

Таке сумісництво свідчило не тільки про велику працездатність вче-

ного, широкий спектр гідробіологічної, зоологічної зацікавленості, але і про те, що країна у 20—30-ті рр. була бідна на спеціалістів.

І все ж, незважаючи на високий професійний рівень вченого та на нестачу фахівців, він був звільнений з роботи з причини "небажання" засвоїти марксистські методи виховання, викладати еволюційну теорію, за "холодність", повернення до лекційного методу тощо. Можна думати, що дирекція інституту виконувала "соціальне замовлення" на відлучення "німців" від викладання (за такими ж звинуваченнями був звільнений О. О. Браунер).

Протягом усього наукового життя вчений не залишав досліджень над багатоніжками. За останні роки життя він підготував до друку монографію з розвитку багатоніжок. З 1937—1938 рр. він узагальнив великий матеріал з багатоніжок Далекого Сходу, виконуючи доручення АН СРСР, у 1938 р. працював над колекцією багатоніжок Зоологічного музею АН СРСР, у 1939 р. визначав зібрання Центрального лісового заповідника (Калінінградська обл.) та Карадагської біостанції АН УРСР. Свідоцтвом про визнання вченого стало те, що в 1-му томі "Животного мира СССР" (1936) стаття про багатоніжок належить М. Г. Лігнау.

Заняття фауністикою та систематикою багатоніжок пробудили у М. Г. Лігнау бажання більш глибоко вивчити зоогеографію, зокрема України. Він був захоплений екологічним напрямком зоогеографії. В Одесі він перший став намагатися привернути увагу до зоогеографії та направити на її вивчення молоді сили. Крім того, він працював за сумісництвом у Молдавському педагогічному інституті: приїжджав туди на кілька місяців на рік. У 1938 р. він став завідувачем біологічної лабораторії Українського інституту експериментальної офтальмології ім. В. П. Філатова.

Микола Георгійович Лігнау помер 5 квітня 1940 р. в Одесі. Вчений залишив по собі світлу пам'ять в усіх, хто його знав. У спадщині М. Г. Лігнау 45 надрукованих статей.

Пр.:

Многоножки Черноморского побережья Кавказа // ЗНОЕ. — 1903. — Т. 25, вып. 1. — С. 1-44; Многоножки Крыма // Там же. — 1905. — Т. 28. — С. 197-199; К фауне

многоножек Кавказа // Еженедельник Зоол. музея АН. — 1907. — Т. 12. — С. 195-423; Vieefiissler aus Abchasion // Там же. — 1914. — Т. 19, № 3. — С. 349-401; Новые представители рода Polyxenus // Журн. н.-и. кафедр в Одессе. — 1924. — Т. 1, № 10/11. — С. 199; Процесс обрастания в море // Рус. гидробиол. журн. — 1924. — Т. 3, № 11/12; 1925. — Т. 4, № 1/2; Новые принципы изучении фауны // Вісн. Одес. комісії краєзнавства. — 1925. — Т. 4, № 2/3. — С. 11-17; Фаунистические исследования на Украине //ЗНОЕ. — 1928. — Т. 64. — С. 387 — 419; К экологии пресноводного краба Patamon (Teephusa) iversum (Bieberstien) //Рус. гидробиол. журн. — 1928. — Т. 7, № 8/9. — С. 179-182; Загрязнение рек Стугны и Гнилопяти сточными водами кожевенных заводов // Тр. Всеукр. комитета по охране водоемов от загрязнения пром. сточными водами. — 1930. — Вып. 1. — С. 53-77.

Літ.:
Третьяков Д. К. Памяти Н. Г. Лигнау // Природа. — 1940. — №11. — С. 111-113; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Арх.:
ДАОО. — Ф. 45, оп. 8, спр. 26, арк. 140; Оп. 9, спр. 16, арк. 116; Спр. 26, арк. 44, 47, 58, 65, 66, 161, 174.

В. А. Дьяков, І. В. Шепельська

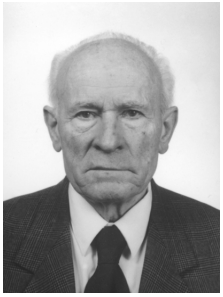

ЛОБАЗОВ
Петро Кузьмич

Історик, релігіознавець, доктор історичних наук, професор

П. К. Лобазов народився 12 серпня 1923 р. у багатодітній селянській родині в с. Зеленькове Могилівської обл. у Білорусії. Із усіх дітей лише двоє набули вищої освіти: Олексій — полковник у відставці та Петро — професор університету. До 10-річного віку Петро жив у селі. Батько перевіз сім'ю до Могильова, де у той час будувався найбільший в СРСР авторемонтний завод. Закінчилася селянська історія родини і почалася робітнича. Петро закінчував

навчання в середній школі. Почалася Велика Вітчизняна війна. Сім'ю евакуювали у Куйбишев, у передмісті якого будувався найбільший у світі авіаційний комплекс із випуску штурмуючих бомбардувальників "ІЛ-2", названих німцями "чорною смертю". 19-річним юнаком Петро став працювати на військовому заводі № 24 слюсарем-складальником авіаційних моторів. Поразки німецьких військ під Сталінградом та на Курській дузі докорінно змінили хід війни і у молодих людей з'явилася можливість для навчання.

У вересні 1943 р. П. К. Лобазов став студентом історичного факультету Куйбишевського державного педагогічного інституту, закінчив його у 1948 р. Рішенням Державної комісії з розподілу молодих спеціалістів був направлений у Далекосхідний політехнічний інститут асистентом кафедри історії партії. На берегах Тихого океану розпочалася наукова та педагогічна діяльність. Тут він сформувався як вчений, педагог та вихователь.

Петро Кузьмич з головою занурився у просвітницьку діяльність. Без відриву від учбового процесу в Далекосхідному політехнічному інституті він читав курс лекцій у системі політосвіти та по лінії Всесоюзного товариства "Знання", у перший рік існування якого Петро Кузьмич став його членом, на території Приморського краю, Камчатки, Сахаліну, Курильських островів та десятках промислових суден у водах Тихоокеанського басейну. У той же час він став помітною фігурою на ниві громадської діяльності: був обраний членом райкому Владивостока, першим секретарем парткому найбільшого вузу Далекого Сходу з дясятитисячним колективом. У далекосхідний період громадсько-просвітницької діяльності Петро Кузьмич помітно зростав як педагог та вчений. Від асистента виріс до завідувача кафедри, у 1958 р. закінчив аспірантуру Московського державного університету, дістав звання доцента, а в 1973 р. у МДУ успішно захистив докторську дисертацію з проблем державно-церковних відносин, йому було присвоєно звання професора. Він опублікував велику кількість наукових праць, у тому числі дві великі монографії. Тридцятирічну працю на берегах Тихого океану оцінено державою: його нагороджено медалями "За трудовое отличие" и "За трудовую доблесть".

Міністерство вищої освіти СРСР нагородило його знаком “Отличник высшей школы”.

До Одеського державного університету професор П. К. Лобазов був запрошений у 1982 р. як великий спеціаліст у галузі релігієзнавства для організації та керівництва єдиною на півдні України кафедрою атеїзму, етики та естетики. Вже 1984 р. кафедра перетворилася в згуртований науковий колектив, і рішенням Мінвузу СРСР їй було доручено підготувати та провести Всесоюзну науково-методичну конференцію з проблем релігієзнавства. Конференція пройшла успішно та набула міжнародного резонансу. На запрошення Народної Республіки Болгарії проф. П. К. Лобазов виїздив до Варни з доповіддю про результати та висновки Всесоюзної конференції в Одесі. Міністерство освіти СРСР та УРСР ввели професора П. К. Лобазова до складу науково-методичних комісій з релігієзнавства. Під керівництвом Петра Кузьмича кафедра розгорнула великомасштабні наукові дослідження з вивчення релігійної ситуації на півдні України. Для цієї мети на господарській основі було організовано лабораторію. Продовжилася активна діяльність Петра Кузьмича у пропаганді наукових знань. Його обрано членом президії Одеської обласної організації товариства “Знання”, керівником атеїстичної секції. Президія Всесоюзного товариства “Знання” визнала професора П. К. Лобазова найкращим лектором та нагородила його знаком відзнаки.

Розпад СРСР вніс суттєві зміни в життя професора. Були ліквідовані кафедра і госпрозрахункова дослідницька група. Але це не спинило кипучу енергію вченого. Його ініціатива, що здобула підтримку Державного комітету України у справах релігій та Міністерства освіти, привела до створення в Одеському університеті нового структурного підрозділу — Південноукраїнського центру релігієзнавства, який охопив Одеську, Миколаївську, Херсонську, Кіровоградську, Запорізьку та Вінницьку області і Республіку Крим. Наказом ректора ОДУ П. К. Лобазов був затверджений директором центру. На початку своєї діяльності центр виконував традиційні завдання: здійснював соціологічні дослідження релігійної ситуації на півдні України та простував до підвищення якості викладання релігієзнавства у навчальних закладах регіону. Зараз він відкрив

новий напрямок у науці та загальнополітичному житті країни. Мова йде про вивчення найбільш ефективних форм, методів та засобів інтеграції релігійних організацій з усіма сферами суспільно-державної діяльності, з одного боку, та про усвідомлення і використання світськими структурами суспільства позитивного потенціалу релігії — з іншого. Це починання вже набуло всебічну підтримку, що привело до офіційного створення церковно-світського регіонального фонду "Злагода", співзасновники якого — як світські, так і релігійні організації — відкрили фінансування даної програми. Професор П. К. Лобазов очолив правління фонду. Справа потрібна, важлива та перспективна.

Професор П. К. Лобазов — видатний вчений та організатор науки. Його обрано членом правління та бюро Української асоціації релігієзнавців, він підготував більше двох десятків кандидатів наук, опублікував більше 100 наукових праць, серед яких: монографії "Борьба партии за осуществление политики в религиозном вопросе (1917—1925)", "Атеистическое воспитание в высшей школе", навчальний посібник "Вопросы научного атеизма в курсе истории КПСС", "Релігієзнавчий словник", "Релігєзнавство" (навч. посібник).

Професор П. К. Лобазов — учасник Великої Вітчизняної війни, його нагороджено медаллю на честь 50-річчя Перемоги і знаком Президента "За визволення України" та медаллю "Ветеран праці".

Пр.:

Борьба партии за осуществление политики в религиозном вопросе (1917—1925). — Владивосток, 1973; Атеистическое воспитание в высшей школе. — М., 1982; Вопросы научного атеизма в курсе истории КПСС. — М., 1975; Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. — К., 1996. — 392 с.; Религиоведение. — Харьков: Одиссей, 2005.

Літ.:

Наш Дальневосточный политехнический. — Владивосток, 1971; Видные ученые Одессы. — Вып. 11. — Одесса, 2002; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ЛОБУНЕЦЬ
Олексій Григорович

Економіст

О. Г. Лобунець народився 27 березня 1920 р. у с. Гельмязов Золотоніського району Черкаської обл. у сім'ї селянина-середняка. Після закінчення школи з 1938 до 1941 р. вчився на геологічному факультеті Київського університету. На початку Великої Вітчизняної війни у складі групи студентів був евакуйований до Ташкенту. Протягом 1941/42 навч. р. вчився в Середньоазіатському університеті.

У 1942 р. О. Г. Лобунець вступив до Ташкентського училища хімзахисту. Після закінчення училища у травні 1944 р. був відправлений на Перший Український фронт в якості командира взводу окремої роти хімзахисту 4-ої танкової армії. У серпні 1945 р. демобілізувався, а в липні 1946 р. закінчив Київський університет, отримавши диплом у галузі економічної географії.

О. Г. Лобунець працював завучем Крюковщанської семирічної школи Київо-Святошинського району (серпень — жовтень 1945 р.). Потім вступив до аспірантури Київського університету на кафедру політичної економії. Після закінчення аспірантури працював асистентом, а згодом — старшим викладачем кафедри політекономії. У 1961 р. О. Г. Лобунець захистив кандидатську дисертацію на тему "Экономические проблемы пропорционального социалистического производства на современном этапе".

У січні 1955 р. був направлений на роботу в Донецький індустріальний інститут на посаду завідувача кафедри політекономії. Тут він працював до серпня 1958 р. З вересня 1958 р. до вересня 1987 р. він очолював кафедру політекономії Одеського державного університету. У 1973 р. О. Г. Лобунець захистив у Києві докторську дисертацію на тему "Экономические проблемы пропорционального общественного производства развитого социализма".

У 1974 р. перебував у службовому відрядженні в Сегедському університеті (Угорщина).

Професор О. Г. Лобунець довгий час був головою Вченої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності "політична економія". Успішно працював з аспірантами.

У 1987 р. був переведений на посаду професора. 1 серпня 1995 р. помер від інсульту. Похований на другому міському кладовищі.

За участь у бойових діях у роки Великої Вітчизняної війни О. Г. Лобунець був нагороджений орденом Червоної Зірки і 8 медалями. Професор О. Г. Лобунець — автор більше 100 робіт, присвячених як науковим проблемам, так і проблемам викладання економічної теорії.

Пр.:

Вопросы пропорционального развития при переходе к коммунизму. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1967; Воспроизводство общественного капитала и экономические кризисы. — К.: Вища шк., 1974.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. А. Левченко

ЛОПАТТО Едуард Ксаверійович

Хімік-неорганік

Е. К. Лопатто народився у Калузі 26 грудня 1893 р. Батько Ксаверій Едуарович був військовим лікарем, брав участь у російсько-японській війні, у відставку вийшов у чині генерала, мав ступінь доктора медицини, столбовий дворянин, поляк за національністю, помер у 1914 р. Мати Ганна Йосипівна виховала чотирьох дітей.

Син Едуарда Ксаверійовича Олександр — доктор технічних наук, професор Одеської академії будівництва і архітектури, спеціаліст у галузі залізобетонних конструкцій, історії будівельних матеріалів і техніки.

Е. К. Лопатто середню освіту здобув у реальному училищі в Калузі (1904—1911). По закінченні училища продовжив навчання МВТУ (1911—1916) на хімічному відділенні. Там він побачив досліди бездротової передачі сигналів на відстані О. С. Попова, вперше почув про періодичний закон Д. І. Менделєєва. 26 травня 1916 р. Е. К. Лопатто отримав диплом "Инженера-технолога с правом производства всякого рода строительных работ и составления проектов оценки зданий и сооружений". Він добре володів польською мовою і трохи німецькою. По закінченні Московського технічного училища працював деякий час у лабораторії вибухових речовин. Після її розформування був переведений у квітні 1917 р. на Вінницький суперфосфатний завод Артилерійського управління, спочатку був інженером-хіміком, а потім — технічним директором (головним інженером, січень 1920 р. — березень 1922 р.). У квітні 1929 р. був переведений до суперфосфатного комбінату Цукротресту (Вінниця) на посаду завідувача техвідділу.

У 1928 р. у зв'язку із здобуттям Вінницьким суперфосфатним заводом першої премії у загальносоюзному конкурсі на краще підприємство країни Е. К. Лопатто був премійований відрядженням за кордон на півроку, але відмовився у зв'язку з пуском нової баштової системи для виробництва сірчаної кислоти. У листопаді 1929 р. у зв'язку з розформуванням комбінату Е. К. Лопатто був переведений на посаду завідувача кислотно-тукової секції Укрхімтресту (Харків, тоді столиця УРСР). У листопаді 1930 р. у зв'язку з розформуванням тресту був призначений головним інженером Одеського суперфосфатного заводу, де працював до березня 1935 р. Тут при безпосередній участі Е. К. Лопатто проводилися різноманітні дослідження нітрозного процесу добування сірчаної кислоти, розроблено новий інжекторний спосіб виробництва цього цінного хімічного продукту. При активній участі проф. Е. К. Лопатто була створена технологія безперервного методу добування суперфосфату із застосуванням розпилювального сушіння. З 1932 до 1935 р. він був завідува-

чем лабораторії неорганічних речовин Українського хімічного дослідного інституту (Одеса). З березня 1935 р. перейшов повністю на науково-педагогічну роботу в індустріальний інститут, де завідував кафедрою хімічної технології неорганічних речовин, а з березня 1936 р. був призначений деканом хіміко-технологічного факультету. Цю посаду обіймав до 1 серпня 1941 р.

Ще у Вінниці, на заводі Едуард Ксаверійович почав працювати над вирішенням задачі виробництва сірчаної кислоти новим способом. Експериментальні і теоретичні дослідження були продовжені в Одесі і завершилися докторською дисертацією "Кинетика процесса и принципы проектирования сверхинтенсивных установок для производства серной кислоты, работающих по методу жидкой фазы". У 1938 р. в МХТІ ім. Д. І. Менделєєва відбувся її блискучий захист.

Ще в 1935 р. Е. К. Лопатто разом із своїм учнем Н. К. Фірштенбергом розробив спосіб безперервного одержання суперфосфату методом розпилення, одержав авторське свідоцтво № 53/387 на "Аппарат для непрерывного способа производства суперфосфата".

На основі теорії окислення сірчастого газу у рідкій фазі у своїх наступних дослідженнях Е. К. Лопатто зробив глибокий аналіз роботи продукційних апаратів сірчанокислого виробництва і розробив нові високопотужні апарати інжекторного і газліфтного типів. На основі експериментальних досліджень професора Е. К. Лопатто була показана перспективна можливість підвищення інтенсивності реакційного об'єму в нових апаратах, що за розрахунками становило декілька тисяч кілограмів сірчаної кислоти на добу з одного об'єму при одночасному спрощенні технологічної схеми і конструкції основних апаратів.

Під час облоги Одеси (1 серпня — 15 жовтня 1941 р.) Е. К. Лопатто був начальником цеху висаджувачів на заводі ім. Г. М. Петровського. Разом із А. М. Жарновським він розробив спеціальну пальну суміш для заповнення пляшок. Надавав допомогу консультаціями лінолеумному заводу "Большевик" по випуску вибухівки для потреб фронта, налагодив виробництво гранат, використовуючи для начинки аміачну селітру, яку привозили із заводу "Большевик", а як висаджувач — гримучу ртуть.

Біля трьохсот тисяч гранат виготовив завод для фронта. Е. К. Лопатто згодився досвід роботи в лабораторії вибухових речовин у Москві на заводі, знання вченого-хіміка — для організації виробництва пальних сумішей для заповнення пляшок, мін повільної дії. У підпіллі він працював разом з М. А. Гефтом.

Під час окупації Одеси румунами за пропозицією Е. К. Лопатто, якого залишили для підпільної роботи, була вичерчена карта Трансністрії, в тому числі — Одеси, з діючими підприємствами, з якої був зроблений і переданий підпіллю знімок. За його ж пропозицією виготовлено схему супідрядності цивільних і військових служб Трансністрії, один примірник схеми був також переданий підпіллю. Коли румунська окупаційна влада вирішила демонтувати і вивезти суперфосфатний завод, вона звернулася за консультацією до професора Е. К. Лопатто, він дав висновок про неможливість демонтажу і економічну його недоцільність.

Навесні 1942 р. Е. К. Лопатто, щоб не викликати підозри, відкрив власну лабораторію хімічних аналізів і експертиз для легалізації свого становища і для зустрічі з потрібними людьми. В цей час він працював професором у відкритому румунами університеті Трансністрії (1 липня 1942 — 10 квітня 1944 р.).

У грудні 1943 р. в Одесу було закинуто радянського розвідника К. Е. Бурзі для встановлення зв'язку з М. А. Гефтом (Злотніковим) і Е. К. Лопатто (Ольгіним), який дав завдання застосувати вибухівку і висаджувачі для знищення на судоремонтному заводі ворожих військових кораблів. Використовуючи хімікати і власну лабораторію, а також лабораторію університету, професор Е. К. Лопатто розробив міни повільної дії, виготовлені на судоремонтному заводі у вигляді шматка вугілля з детонатором всередині. За допомогою цих мін були знищені есмінець "КТ-39", шукач "РВ-204", баржа "Шпреє", пошкоджено транспорт "Вессель". Ще в 1943 р. професор Е. К. Лопатто здобув дозвіл на придбання радіоприймача, і у підпільників з'явилася можливість мати відомості з фронту. У березні 1944 р. цивільну і військову владу в Одесі взяли німці. Цивільна влада Трансністрії покидала Одесу, і професору Е. К. Лопатто дали посвідчення, з яким він міг вільно пересуватися по місту. Окупа-

ційна влада сподівалася, що професор виїде на Захід. Але вчений-патріот обрав Одесу. Після звільнення Одеси і повернення Одеського університету із евакуації професор Е. К. Лопатто став завідувачем кафедри неорганічної і технічної хімії. Одночасно з роботою в університеті він читав лекції із загальної хімії у Будівельному інституті. З відновленням роботи Політехнічного інституту працював там професором, завідувачем кафедри.

У жовтні 1944 р. наказом начальника Українського штабу партизанського руху Е. К. Лопатто був нагороджений медаллю "Партизану Отечественной войны" 2 ст.

У післявоєнний час значний внесок у хімічну технологію зробили роботи вченого, виконані разом з учнями і присвячені вивченню фізичних констант нітрози і фізико-хімічним процесам суперфосфатного виробництва. До цих робіт належать дослідження процесу розчинення апатиту в насичених розчинах потрійної системи $CaO—P_2O_5—H_2O$ (разом з К. С. Красновим, пізніше професором Іванівського хіміко-технологічного інституту) і дослідження гідролізу нітроз (разом з О. В. Кортневим, пізніше професором ОПІ).

Останні роки життя Е. К. Лопатто працював над поблемами утилізації відкидних газів суперфосфатного виробництва у вигляді фториду натрію і білої сажі (разом з А. І. Позигуном, ОДУ), вивчав взаємодію хлориду магнію з фосфорною кислотою в концентрованих водних розчинах. Експериментальні і теоретичні дослідження Е. К. Лопатто увійшли до науково-технічної і учбової літератури з хімічної технології. В останні роки значну увагу він приділяв дослідженню роботи безнасадкових апаратів для виробництва сірчаної кислоти нітрозним способом.

В останні два роки життя вчений працював над створенням учбових посібників для спецкурсів з технології сірчаної кислоти і виробництва суперфосфатів, склав проект науково-технічної термінології для курсу "Хімічна технологія мінеральних добрив".

Близькі наукові і дружні стосунки Е. К. Лопатто підтримував з академіками Г. К. Боресковим, С. І. Вольфковичем, В. І. Атрощенком. Учнями професора Е. К. Лопатто були В. В. В'язовов, О. В. Кортнев,

О. Г. Большаков (за сумісництвом працював на хімічному факультеті в 1962 р., читав курс “Процеси і апарати”), М. Л. Варламов, І. М. Каганський. Пізніше вони стали докторами наук, професорами, останні три очолювали кафедру технології неорганічних речовин ОПІ, якою до них керував Е. К. Лопатто.

Е. К. Лопатто активно займався суспільною діяльністю: він був головою хімікотехнологічної секції Облплану, членом Одеського обкому профспілок працівників вищої школи і наукових установ, головою Одеської секції Загальносоюзного товариства ім. Д. І. Менделєєва. Ним виконана велика робота по відновленню хімічних лабораторій Одеського держуніверситету і Одеського політехнічного інституту, зруйнованих під час Великої Вітчизняної війни, він сприяв вдосконаленню учбових програм, постановці лабораторних робіт з неорганічної хімії і хімічної технології в Держуніверситеті і Політехнічному інституті.

Життя вченого і педагога обірвалося раптово, в трамваї, 15 вересня 1951 р., коли він поспішав на лекцію в інститут. Йому було лише 57 років. Похований Е. К. Лопатто на другому християнському кладовищі. Ім’я професора Е. К. Лопатто було увіковічено: провулок Високий був перейменований на вул. Лопатто; на фасаді дому, де він жив з 1930 до 1951 р. (вул. М’ясоєдівська), встановлено меморіальну дошку.

Пр.:

Окисление сернистого газа в жидкой фазе // Журн. хим. пром-сти. — 1933. — № 2. — С. 85-92; Окисление сернистого газа нитрозой в жидкой фазе // Там же. — № 9. — С. 122-124; О растворимости сернистого газа в серной кислоте / Лопатто Э. К. , Савинаев А. М. // Там же. — 1934. — № 6. — С. 881-886; О непрерывном способе получения супефосфата методом распыления / Лопатто Э. К., Фирштенберг Н. К. // Там же. — 1935. — № 5. — С. 496-497; Методика расчета башен Гловера / Лопатто Э. К., Сбитнева А. А. // Там же. — 1936. — № 19. — С. 1101-1108; № 20. — С. 1159-1164; О кинетике окисления сернистого газа нитрозой в сернистокислотном растворе / Лопатто Э. К., Шапиро М. Я. // Там же. — 1937. — № 4. — С. 266-276; Окисление сернистого газа в жидкой фазе. — Одесса, 1939. — 172 с.; О потенциале абсорбции окислов азота серной кислоты / Лопатто Э. К., Вязовой В. В. // Журн. хим. пром-сти. — 1941. — № 8. — С. 24-26.

Літ.:

Памяти профессора Эдуарда Ксаверьевича Лопатто (1893—1951) // Журн. прикл.

химии. — 1952. — Т. 25, № 10. — С. 1122-1124; Позигун А. И., Большаков А. Г., Дмитриевской Г. Е. Памяти профессора Эдуарда Ксаверьевича Лопатто // Тр. ОГУ. Сб. хим. фак. — 1953. — Т. 3. — С. 133-135; Михайлов В. "РВ-204" уходит в полночь // Фронт без линии фронта. — М., 1965. — С. 171-198; Соколов В. Н. Подвиг профессора Лопатто: Очерк. — Одесса: Маяк, 1975. — 52 с.; Лопатто А. Э. Э. К. Лопатто: Инженер, ученый, партизан Великой Отечественной. — Одесса: Маяк, 1991. — 142 с.; Белоус В. М. Память о них всегда со мной ... // Времена и годы. — Вып. 2. — С. 19-29; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. П. Березіна

ЛОСЄВА Любов Максимівна

Мовознавець, діалектолог

Л. М. Лосєва народилася 17 серпня 1917 р. у с. Платава Коншиєвського району Курської обл. у сім'ї селянина-бідняка. У 1934 р. закінчила школу і вступила до педагогічного технікуму у Льгові Курської обл. Отримавши диплом, з 1937 р. почала працювати вчителькою у с. Іванчиково Льговського району. В 1939 р. Л. М. Лосєва вступила до Карагандинського учительського інституту, після закінчення якого працювала в одній із шкіл Караганди. У 1942 р. втратила батька, вбитого фашистами.

У 1944 р. Любов Максимівна працювала викладачем Карагандинського вчительського інституту. Після Великої Вітчизняної війни, з 1945 до 1952 р., — Черкаського педагогічного інституту.

У 1951 р. Л. М. Лосєва закінчила екстерном Київський педінститут ім. М. Горького, а через рік почала навчання на річних курсах дисертантів при Київському університеті, де під керівництвом академіка Л. А. Булаховського написала кандидатську дисертацію "Организация сложного предложения в курских говорах", яку захистила в 1955 р.

З 1954 до 1966 р. Л. М. Лосєва працювала в Чернівецькому університеті на кафедрі російської мови спочатку на посаді викладача, потім — доцента. Тут вона читала лекції з сучасної російської мови, діалектології, спецкурс "Межфразовая связь в современном русском языке". З 1966 р. Любов Максимівна — доцент кафедри російської мови Одеського університету, де протягом кількох років проводила дослідження структурно-семантичної організації цілих текстів монологічного мовлення.

У 1970 р. Л. М. Лосєва успішно захистила докторську дисертацію на тему "Межфразовая связь в слитных текстах монологической речи, ее основные модели и принципы организации", а в 1973 р. їй було присвоєно звання професора. Такий шлях творчого росту викладача, вченого і вихователя: від вчительки початкової школи — до доктора філологічних наук, професора університету. 26 червня 1976 р. після важкої хвороби Л. М. Лосєва померла.

Першу свою роботу Л. М. Лосєва присвятила аналізу складних речень у курських говорах російської мови. Її увагу завжди привертала народна мова, питання діалектології постійно входили в коло її наукових інтересів. У статті "О русских говорах Хотинского района Черновицкой области" (1957), написаній у співавторстві з Е. Я. Бобер, була дана характеристика фонетичних і морфологічних особливостей говорів, приведені деякі лінгвістичні дані. У роботі "Синтаксические особенности русских народных говоров" (1958) Л. М. Лосєва описала структурні особливості простого і складного речення в російських народних говорах. Інший комплекс питань, який особливо цікавив дослідницю і був предметом її наукових пошуків, пов'язаний із дослідженням міжфразових зв'язків у текстах монологічного мовлення. Л. М Лосєва стала одним із засновників нового розділу науки про мову — лінгвістики тексту. В Одесі вона видала монографію "Синтаксическая структура целых текстов" (1971), у якій на великому ілюстративному матеріалі проаналізувала міжфразові зв'язки. Ще у статті "К изучению межфразовой связи" (1967) Л. М. Лосєва переконливо довела, що надфразова єдність і абзац — категорії різних рівнів.

На Всесоюзній конференції з лінгвістики тексту, що відбулась у Москві

у 1974 р., Любов Максимівна прочитала одну з основних доповідей з проблем міжфразових зв'язків.

Монографія професора Л. М. Лосєвої "Структурно-семантична організація цілих текстів" (1973) являє собою найбільш повний і детальний опис основних видів і засобів поєднання речень у зв'язному мовленні.

Монографія подає результати вперше здійснених автором досліджень дистантного міжфразового зв'язку в масштабах цілого тексту. Цей зв'язок функціонує між найбільш інформативними частинами тексту. Виявлення такої закономірності у побудові цілих текстів має велике теоретичне і практичне значення не лише для лінгвістики тексту, стилістики, проблем підвищення культури мовлення, але і для прикладної лінгвістики — теорії і практики перекладу смислового ядра тексту, його адаптації і скорочення.

У посмертно виданому посібнику "Как строится текст" (1980) розкриваються закономірності побудови тексту. Тут автор детально описує способи зв'язку речень у складному синтаксичному цілому, розглядає структуру і особливості складних синтаксичних цілих, а також абзаців, смислових відношень між реченнями, функціональні типи складних синтаксичних цілих, абзаци і правила їх виділення в текстах.

Любов Максимівна — автор біля 70 наукових робіт, в тому числі кількох солідних монографій: Синтаксические особенности русских народных говоров" (1958), "Порядок слов как средство организации текстов монологической речи" (1969), "Синтаксическая структура целых текстов" (1971), "Структурно-семантическая организация текстов" (1973), "Как строится текст" (1980). У них розглядаються питання діалектології і текстології.

Любов Максимівна Лосєва була досвідченим вчителем-вихователем, спеціалістом високої кваліфікації, невтомною трудівницею, скромною, чуйною людиною, відданим своїй справі вченим. Її наукові праці зробили значний внесок у вивчення актуальних питань сучасного мовознавства. Про це свідчать багаточисленні посилання вітчизняних і зарубіжних лінгвістів на її монографії і статті, присвячені проблемам цілісності тексту.

Пр.:

Мовні засоби емоційності в статтях О. Ю. Кобилянської / Л. М. Лосєва, Е. Я. Бобер // Наук. зап. Чернівец. ун-ту. Сер. філол. наук. — 1958. — Т. 27, вип. 4. — С. 121-130; Синтаксические особенности русских народных говоров: (Пособие для студентов-заочников). — Черновцы, 1958. — 62 с.; Лексические и грамматические средства межфразовой связи: (Организация текста произведения) // Питання прикладної лінгвістики: Тези доп. на міжвуз. наук. конф. 22 — 28 верес. 1960 р. — Чернівці, 1960. — С. 28-31; Лексические средства межфразовой связи в избранных рассказах Л. Н. Толстого // Учен. зап. Черновиц. ун-та. Сер. филол. наук. — 1961. — Т. 28, вып. 16. — С. 145 — 159; Программа спецкурса "Межфразовая связь в современном русском языке": С коммент. и образцами анализа текстов худ. произведений: (Для студ. заоч. и веч. отд-ний). — Черновцы, 1964. — 44 с.; Абзац и сложное синтаксическое целое // Міжвуз. наук. конф. з проблем синтаксису укр. мови: (Тези доп.). — Чернівці, 1965. — С. 48-62; Порядок слов как средство организации текстов монологической речи: (Учеб. пособие для студ. ун-та). — Одесса, 1969. — 131 с.; Синтаксическая структура целых текстов: Факультатив по изучению связной речи: (Метод. письмо учителям-словесникам). — Одесса, 1971. — 49 с.; Структурно-семантическая организация целых текстов: (Метод рекомендации учителям-словесникам по изучению связной речи). — Одесса, 1973. — 99 с.; Как строится текст: Пособие для учителей / Под ред. Г. Я. Солганика. — М.: Просвещение, 1980. — 96 с.

Літ.:

Любовь Максимовна Лосева (1917—1976): Метод материалы к спецкурсу "Русисты Одесского университета" / Сост. В. Ф. Шишов. — Одесса, 1983. — 18 с; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. Ф. Шишов

ЛУК'ЯНЕНКО Микола Григорович

Хімік-органік, член-кореспондент Національної Академії наук України

М. Г. Лук'яненко народився в Одесі 16 жовтня 1947 р. у родині службовців. Батько — потомственний моряк, капітан далекого плавання. Сестра — Л. Г. Богатська, кандидат хімічних наук,

працювала доцентом кафедри хімії Одеського технологічного інституту холодильної промисловості, старшим науковим співробітником Фізико-хімічного інституту НАН України.

Закінчив школу М. Г. Лук'яненко зі срібною медаллю в 1965 р. У тому ж році вступив на хімічний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. У 1970 р. з відзнакою закінчив університет за фахом "органічна хімія". За рішенням Вченої ради університету був рекомендований до аспірантури при кафедрі органічної хімії ОДУ. У жовтні 1970 р. вступив до аспірантури, а в листопаді його призвали до лав армії. Після демобілізації з листопада 1972 до жовтня 1974 р. продовжував навчання в аспірантурі. Після закінчення її з жовтня 1974 до серпня 1976 р. працював асистентом кафедри органічної хімії ОДУ. У травні 1975 р. захистив кандидатську дисертацію "1,3-диоксепаны: синтез, структура, свойства". У серпні 1975 р. обраний за конкурсом на посаду молодшого наукового співробітника Фізико-хімічного інституту АН УРСР. У грудні 1977 р. М. Г. Лук'яненка обрали на посаду старшого наукового співробітника інституту, а в лютому 1980 р. рішенням Президії АН УРСР присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за фахом "органічна хімія". З 1982 р. — завідував відділом хімії макроциклічних комплексів, а з 1984 р. і дотепер очолює відділ біоорганічної хімії.

У 1983 р. М. Г. Лук'яненко захистив докторську дисертацію "Полифункциональные макрогетероциклы. Синтез, структура, свойства". З вересня 1983 р. працював за сумісництвом доцентом кафедри органічної хімії ОДУ, а в березні 1984 р. був обраний за конкурсом на посаду професора цієї ж кафедри, де продовжує працювати. У січні 1985 р. рішенням ВАК М. Г. Лук'яненку присвоїли вчене звання професора за фахом "органічна хімія". У 1991 р. присудили Державну премію України за цикл наукових робіт "Макрогетероцикли: синтез, структура, властивості" в складі авторського колективу.

М. Г. Лук'яненко — фахівець тонкого органічного синтезу і фізикоорганічної хімії поліфункціональних макрогетероциклів: займається розробкою методів їх синтезу, вивченням зв'язку структури, властивостей і комплексоутворюючої здатності цих сполук з метою розвитку спрямова-

них методів синтезу високоселективних лігандів, заторів і біологічно активних сполук. Ним розроблені методи отримання нових типів краун-сполук криптандів, що вміщують амідні, складноефірні, карбамідні та тіокарбамідні групи, а також різні їхні сполучення, що дозволило здійснити широкий цикл досліджень взаємозв'язку природи донорних груп і комплекс соутворюючих властивостей макрогетероциклічних сполук. Вперше виявлено, що макроциклізація може контролюватися утворенням комплексних інтермедіантів. На основі цього сформульовано і обгрунтовано новий підхід до ефективного синтезу макрогетероциклів — принцип внутрішньокомплексної макроциклізації. Цей підхід успішно реалізовано при створенні простих одностадійних методів синтезу одних із найбільш важкодоступних макробіциклічних сполук криптандів.

Вперше професором М. Г. Лук'яненком запропоновано оригінальні і загальні методи синтезу моно- і біциклічних макрогетероциклів у двофазних системах. На відміну від традиційних способів отримання цих сполук запропонований метод не вимагає високого розведення реактантів; застосування великої кількості сухих розчинників і гідридів або алкоголятів лужних металів як конденсуючих агентів. Розвинено методи отримання біс-краун-ефірів, хіральних краун-ефірів і методи функціоналізації макроциклічних сполук різних типів. Доведена можливість направленого збільшення стійкості комплексів біс-краун-ефірів шляхом введення в ланцюг, який з'єднує поліефірні цикли фрагментів, які стабілізують сендвічеву структуру комплексів у результаті утворення водневих зв'язків. Встановлено незвичайне проходження реакції аміномитилювання за участю азакраун-ефірів. Доведено, що реакція контролюється стеричними вимогами краун-ефірного циклу, у зв'язку з чим зупиняється на стадії утворення N-метоксиметильних похідних. Останні є ефективними азот-, кисень- і вуглець-алкілюючими агентами, що забезпечує легкий синтез представників, заміщених азакраун-ефірів. Знайдені раніше невідомі перетворення макроциклічних тіосечовин в N_1N^1-діалкілсечовини і тіосечовини в умовах міжфазного каталізу, встановлені основні закономірності цих реакцій. Показано, що перетворення

подібного виду мають загальний характер і можуть бути широко використані в органічному синтезі.

Вперше отримано металоорганічні реагенти нового типу — краун-ефірати магній- і кальцій-органічних сполук. На відміну від "класичних" металоорганічних реагентів вони стійкі на повітрі довгий час, легко дозуються і дозволяють здійснювати реакції з карбонільними сполуками в неполярних середовищах. Краун-ефір легко регенерується після проведення реакцій. Виявлено, що застосування краун-ефіратів магній(кальцій)органічних сполук збільшує вихід цільових продуктів реакції та забезпечує більшу хемоселективність у порівнянні з її звичайними синтезами Гриньяра-Барб'є. Запропоновано каталітичний варіант цієї реакції, який має загальне значення для практики органічного синтезу.

Виявлено, що краун-ефіри викликають зміни перехідного стану в реакції відновлення β-дікарбонільних з'єднань комплексними гідридами лужних металів, що дозволяє спрямовано регулювати стереохімічний результат реакції і має важливе значення для розвитку методів органічного синтезу. Розроблено методи іммобілізації краун-ефірів на нерозчинні неорганічні і органічні носії. Доведено, що такі речовини є ефективними каталізаторами інтерфазних реакцій і мають ряд переваг у порівнянні з іншими каталізаторами реакцій подібного типу (легко відокремлюються від реакційного середовища, можуть бути використані багаторазово, не забруднюють продуктів реакції).

Результати досліджень зі створення ефективних методів синтезу макроциклічних сполук стали основою для організації їх промислового виробництва, що врятувало нашу країну від необхідності їх імпорту і забезпечило широкий розвиток робіт з практичного застосування цих сполук у різних галузях науки та техніки. Проведено великий цикл досліджень структури макроциклічних сполук і їх комплексів, вивчено комплексоутворюючі, іон-селективні і транспортні властивості отриманих сполук. Спільне вивчення геометричної структури і комплексоутворюючих властивостей показало, що селективність комплексоутворення в значній мірі визначається конформаційною жорстокістю циклу, причому остання залежить від специфічних невалентних взаємодій. Виявлені

закономірності, які зв'язують розмір і симетрію, природу і кількість донорних центрів макроциклічних сполук з їх комплексоутворюючими властивостями, стали основою для розробки високоселективних датчиків для визначення концентрації іонів лужних, лужноземельних, перехідних металів і деяких органічних сполук.

Відомий науковій громадськості нашої країни та за кордоном, М. Г. Лук'яненко — автор більше 300 наукових публікацій та великої кількості винаходів. Неодноразово запрошувався з лекціями на міжнародні конференції і симпозіуми. Поєднує наукову діяльність із педагогічною: викладає спеціальні курси лекцій для студентів 4-го і 5-го курсів хімічного факультету Одеського університету, керував виконанням і захистом 19 кандидатських дисертацій. Член Міжнародного Консультативного комітету з макроциклічної хімії.

Пр.:

Краун-эфиры и криптанды / Н. Г. Лукьяненко, А. В. Богатский, Т. И. Кириченко / /Журн. Всесоюз. хим. об-ва им. Д. И. Менделеева. — 1985. — Т. 30. — С. 487-499; Makroheterocycles. Part 44. Facile Sinthesis of Azacrown Ethers and Cryptands in a Two-Phase System / N. G. Lukyanenko, S. S. Basok, L. K. Filonova // Journ. of the Chem. Society. Perkin Transactions 1. — 1988. — P. 3141-3147; Makroheterocycles. Part 42. A Facile Synthesis of Dihydroxy Cryptands and their Dehidroxylation / N. G. Lukyanenko, A. S. Reder // Ibid. — P. 2533-2536; Makroheterocycles-LVI. Complex formation of the cryptands containing two propylene fragments in one of the bridges with alkali and alkaline-earth cations / N. G. Lukyanenko, N. Yu. Nazarova, V. I. Vetrogon, N. I. Vetrogon, A. S. Reder // Polyhedron. — 1990. — Vol. 9. — P. 1369-1374; Crown ethers: Applications to organic synthesis (part 1) // Janssen Chimica Acta. — 1991. — Vol. 9 — P. 3-10; Crown ethers: Applications to organic synthesis (part 2) // Ibid. — 1992. — Vol. 10. — P. 12-18; Ионселективные электроды на основе полифункциональных макрогетероциклов / Н. Г. Лукьяненко, Н. Ю. Титова // Журн. аналит. химии. — 1994. — Т. 49. — С. 662-675; New Phenol-containing Bis(azacrownether)s: Synthesis and Complexing Properties / N. G. Lukyanenko, V. N. Pastushok, A. V. Bordunov, V. I. Vetrogon, N. I. Vetrogon, J. S. Bradshaw // Journ. of the Chem. Society. Perkin Transactions. 1. — 1994. — P. 1489-1493; A PC Compatable Computer Program for the Calculation of Equilibrium Constants by the simultaneous Processing of Different Sets of Experimental Results / N. G. Lukyanenko, V. I. Vetrogon, M.-J. Schwing-Weill. F. Arnaud-Neu // Talanta. — 1994. — Vol. 41. — P. 2105-2112; A New Approach to the Synthesis of Phenol-Containing Macrohetrocycles / N. G. Lukyanenko, A. V. Bordunov, V. N. Pastushok, K. E. Krakowiak, J. S. Bradshaw, N. K. Dalley // Journ. of the Org. Chem. — 1995. — Vol. 60. — P. 4912-4918; Einhorn Reaction

for the Synthesis of Aromatic Building Blocs for Macrocyclization / N. G. Lukyanenko, V. N. Pastushok, K. Hu, J. S. Bradshaw, N. K. Dalley, A. V. Bordunov. // Ibid. — 1997. — Vol. 62. — P. 212-215.

Літ.:
Who's Who in the World. — 14-th Ed. — New-York, 1997; Ibid. — 15-th Ed. — 1998; Millennium Hall of Fame, 1998; International Directory of Distinguished Leadership, 1998; 50-річчя члена-кореспондента НАН України М. Г. Лук'яненко // Вісн. НАН України. —1997. — Вип. 9/10. — С. 106-107; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ЛУНЬЯК
Іван Іванович

Літературознавець, спеціаліст у галузі класичної словесності

І. І. Луньяк народився 17 листопада 1847 р. у с. Долянка в Чехії. З 1862 р. виховувався в Ічинській класичній гімназії, яку закінчив у 1869 р., отримавши атестат зрілості з відзнакою. З 1869 до 1872 р. І. І. Луньяк слухав лекції на філософському факультеті Паризького університету, а з 1872 до 1877 р. був студентом Генріхо-Градецької гімназії в Чехії. З 1874 до 1876 р. І. І. Луньяк вчився в Російській філологічній семінарії при Лейпцігському університеті, де склав екзамен на звання викладача стародавніх мов у російських гімназіях з дипломом першого ступеня.

У 1877 р. він витримав екзамен у Дерптському університеті на ступінь магістра класичної філології, а у 1878 р. захистив магістерську дисертацію. У 1877 р. І. І. Луньяк був призначений викладачем стародавніх мов у п'яту санкт-петербурзьку гімназію, а в 1882 р. був удостоєний звання приват-доцента Санкт-Петербурзького університету, де читав лекції з грецької філології протягом трьох років.

У 1885 р. І. І. Луньяк був призначений приват-доцентом того ж предмету в Казанський університет, де після захисту докторської дисертації був затверджений у званні екстраординарного професора кафедри класичної філології з 1 січня 1890 р. З 1 листопада 1890 р. І. І. Луньяк був переведений до Московського університету, а з 1 травня 1892 р. призначений ординарним професором класичної філології Новоросійського університету.

Неодноразово І. І. Луньяк відряджався за кордон на літній вакаційний час, виконував обов'язки декана історико-філологічного факультету Новоросійського університету, 15 березня 1907 р. утверджений у званні заслуженого професора Новоросійського університету.

За роки роботи в університеті І. І. Луньяк читав курси давньогрецької та давньоримської літератури, ораторського мистецтва, спецкурси з класичної літератури, латинської мови.

19 серпня 1909 р. І. І. Луньяк, згідно клопотанню, був звільнений з роботи. Подальша доля вченого невідома.

Пр.:

Observationes rhetoricae in Demostenem. — Petropoli, 1878. —37 с.; Риторические этюды. — СПб.: Балашев, 1881. — 111 с.; De paricidii vocis origina. — Odessae, 1900. — 18 с.; О происхождении имен чех, лех, русь и славяне. — Казань: Унив. изд-во, 1890. — 15 с.; Quaestiones Sapphicae. Accedit. Corollarium criticum atque exegeticum ad Ovidianam Sapphus epistulam. — Kazaniae, 1888. — VI, 115 с.; О современном состоянии изучения древнеклассических письменных памятников // Там же. — 1893. — Т. 58; Гостынское чудо: К вопросу об источниках эпопеи краледворской рукописи "Jaroslav" // ЗИНУ. — 1889. —Т. 76. —С. 147-156; Veresimilum decas. — Odessae: S. a. —11 с.

Літ.:

Луньяк И. И. // Библиографический словарь профессоров и преподавателей имп. Санкт-Петербургского университета. — СПб., 1896. — Т. 1. — С. 406-408; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Кодак

ЛУПАНОВ
Борис Олександрович

Лінгвіст, викладач іноземних мов

Б. О. Лупанов народився 17 серпня 1887 р. в Ізмаїлі, в сім'ї потомственого дворянина О. Г. Лупанова. Мати, уроджена Калиновська, донька ізмаїльського священика.

У 1906 р. Б. О. Лупанов закінчив гімназію у Болграді, в 1910 р. — курс словесного відділення історико-філологічного факультету Новоросійського університету з дипломом першого ступеня. Вся його подальша трудова діяльність була пов'язана з роботою в середніх та вищих учбових закладах Одеси.

Б. О. Лупанов викладав російську мову і літературу, педагогіку, латинську та романо-германські мови, історію, методику викладання російської мови. Сам він володів грецькою, польською, англійською, німецькою, французькою, італійською, латинською мовами, вивчав іспанську і санскрит.

У 1920—1930-ті рр., коли для розвитку науки і культури вкрай потрібні були досвідчені кадри, Борис Олександрович віддав всі свої знання молодому поколінню. З 1914 до 1920 р. він був лектором з історії всесвітньої літератури в Одеській державній консерваторії. Паралельно з викладацькою діяльністю готувався до складання іспитів на отримання професорського звання. У 1910—1920 рр. Борис Олександрович викладав латинь, російську мову і літературу в жіночій гімназії Бутович в Одесі.

У 1919 р. склав магістерські екзамени. Радою професорів Новоросійського університету був обраний і затверджений доцентом кафедри історії західноєвропейських літератур і мов. В якості доцента, пізніше професора, Б. О. Лупанов читав у колишньому Одеському університеті, а після його закриття — в Гумобіні загальні і спеціальні курси історії західноєвропейських літератур і мов. Після закриття Гумобіну перейшов, головним чином, на викладання іноземних мов у вищих учбових

закладах міста. З 1921 до 1924 р. читав курс лекцій в Одеському сільськогосподарському інституті українською мовою, викладав італійську мову.

У 1924 р. конкурсною комісією Б. О. Лупанов був обраний до числа викладачів медичного інституту з дорученням читати курс латинської мови.

У 1930 р. Б. О. Лупанов подавав заяву на ім'я директора Державної наукової бібліотеки (ОДНБ ім. М. Горького) про прийняття його до складу співробітників, але документів про те, що він був прийнятий на роботу, немає.

З січня 1931 р. Борис Олександрович — доцент кафедри всесвітньої літератури ІНО. У 1932 р., після відкриття в Одеському медичному інституті кафедри мов, на конкурсній основі був обраний завідувачем кафедри. З квітня 1933 р. — доцент Одеського обласного філіалу Всеукраїнської промакадемії, з 1934 р — професор.

У 1938 р. Б. О. Лупанов був запрошений на посаду завідувача кафедри романської філології у щойно відкритий Одеський державний педагогічний інститут. З 1940 р. Б. О. Лупанов — замісник директора інституту з наукової та учбової роботи. З 10 вересня 1941 р. виконував обов'язки директора інституту.

У період окупації він залишався в Одесі, викладав латинську мову в медичному інституті. У вересні 1945 р. був зарахований до штату співробітників ОДУ. З 24 травня 1947 р. почергово читав курси історії західноєвропейської літератури і загального мовознавства. З 15 січня 1947 р. звільнений, очевидно, з причини заборони сумісництва. З цього часу він викладав тільки у медінституті.

Помер Б. О. Лупанов у 1959 р., похований в Одесі.

Після смерті Б. О. Лупанова, у 1959 р. особиста бібліотека професора і його рукописний фонд поступили до Наукової бібліотеки ОДУ. Фонд професора Б. О. Лупанова містить цілий ряд підручників з української мови, словників, досліджень у галузі різних мов і літератур — все те, що необхідно було йому для вивчення тих дисциплін, які викладав. Особливу увагу привертають книги, присвячені Т. Г. Шевченку: В. Краних-фельд "Шевченко — певец Украины" (С.Пб., 1911) та виданий в Одесі у 1914 р. збірник "Т. Г. Шевченко, его жизнь и поэзия".

Пр.:

Памяти Михаила Ильича Тимофеева: [Некролог — 30 апр. 1927 г.]. — Одесса, [1927], — 19 с. — Рукопись; Институты иностранных языков в Советской России: (Справка). — Одесса, 1943. — 4 с.; Из прошлого романских языков: Ист. очерки некоторых фонетических явлений романских языков. — Одесса, 1944. — 127, (8) с. — Рукопись; Очерки и заметки. — Одесса, 1945. — 199 с. — Рукопись.

Літ.:

Історія ОДУ за 100 р. — С. 366; Савельєва Є. Фонд професора Лупанова // Одес. ун-т. — 1995. — 13 верес.; Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова: Бібліогр. покажчик. — Одеса: Астропринт, 1999. — 284 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. Г. Запорожець

ЛЯПУНОВ
Борис Михайлович

Мовознавець, академік АН СРСР

Б. М. Ляпунов народився 6 серпня 1862 р. у с. Болотоново Курмиського повіту Симбірської губ. Виходець із високоосвіченої дворянської сім'ї, що мала родинні зв'язки із Сєченовими, Криловими, Зайцевими і Філатовими. Батько — Михайло Васильович Ляпунов — був відомим свого часу астрономом, завідував обсерваторією Казанського університету. Старший брат — Олександр Михайлович — був професором Харківського та Одеського університетів, збагатив світову науку дослідженнями в галузі математики і механіки. Другий брат, Сергій Михайлович — відомий російський композитор, піаніст, був професором Петербурзької консерваторії, другом і послідовником М. О. Балакірєва.

Дитинство Б. М. Ляпунова пройшло в родинному батьківському маєтку в селі, де початкову освіту він здобув під керівництвом матері, Софії Олек-

сандрівни. Отримавши гімназичну освіту у Нижньому Новгороді і Москві, у 1881 р. вступив на історико-філософський факультет Петербурзького університету, де, навчаючись під керівництвом професора І. В. Ягича, вивчав старослов'янську мову, старослов'янські тексти, порівняльну граматику слов'янських мов, історію російської мови, польську, сербську та литовську мови. Саме І. В. Ягич у 1884 р. запропонував Б. М. Ляпунову тему дослідження про мову синодального списку Першого Новгородського літопису. Це дослідження стало знаменним у його житті: він отримав срібну медаль, а згодом воно переросло у магістерську дисертацію.

У 1885 р. Б. М. Ляпунов успішно закінчив університет і був залишений при ньому для підготовки до професорського звання. Проте у 1887 р. він переїхав спочатку до Харкова, де слухав лекції великого О. О. Потебні, потім до Москви, де під благотворним впливом професора П. Ф. Фортунатова остаточно сформувався його науковий метод. У Москві Б. М. Ляпунов зблизився з О. О. Шахматовим, І. Козловським, норвежцем О. Броком.

В 1890—1891 рр. у Харківському університеті він склав іспит на ступінь магістра і з 1892 р. почав читати лекції як приват-доцент цього університету, продовжуючи роботу над своїм "Исследованием о языке Синодального списка Первой Новгородской летописи". У 1899 р. праця була опублікована, отримала позитивні рецензії від О. І. Соболевського, М. Халанського, Є. Будде і захищена як магістерська дисертація.

У 1900 р. Б. М. Ляпунов отримав пропозицію зайняти кафедру слов'янської філології у Новоросійському університеті (потім ІНО), де працював з 1901 до 1923 р. спочатку приват-доцентом, а з 1902 р. — екстраординарним професором. Це був найбільш продуктивний період його життя, хоча всі, хто знав Б. М. Ляпунова, відзначали постійну інтенсивність (навіть в останні роки життя — на восьмому десятку, навіть у період евакуації в Боровому).

1 грудня 1923 р. Б. М. Ляпунов був обраний дійсним членом АН СРСР і переїхав до Ленінграду, де працював професором ЛДІ і керував сектором слов'янознавства та Інституту мови і мислення ім. М. Я. Марра.

Пройшовши школу видатних вчених свого часу, володіючи неабияки-

ми здібностями і науковою пристрасністю, Б. М. Ляпунов досконало вивчив багато стародавніх і нових мов, проте незмінно глибоким і постійним був його інтерес до історії слов'янських мов, до старослов'янської мови і старослов'янських пам'яток писемності; до порівняльного аспекту фонетики, лексики і граматики індоєвропейських (особливо слов'янських) мов.

Незвичайно широкий тематичний діапазон творчої спадщини Б. М. Ляпунова. При цьому С. П. Обнорський відзначав, що він віддав перевагу вивченню старослов'янської, а також історії і діалектології російської мови, а С. І. Бернштейн вважав провідними у його творчості праслов'янські сюжети. Та для такого протиставлення немає підстав, бо Б. М. Ляпунов прагнув досконало досліджувати всі умови виникнення кожного фонетичного явища, кожної граматичної форми і пояснити їх на основі праслов'янської мови, на основі порівняння сучасних йому слов'янських мов і діалектів.

Знамениті його праці "Исследование о языке Синодального списка Первой Новгородской летописи" та "Формы склонения в старославянском языке" (1905), у яких досліджується теорія редукованих ("ірраціональних") голосних, їх етимологія в різних морфемах; генезис форм відмінювання, а також деякі питання праслов'янської акцентології.

Б. М. Ляпунов визнавав існування різних діалектів у праслов'янській мові ("Лекции по грамматике старославянского языка" (1908—1909) і вважав, що частина їх була успадкована давньоруською мовою ("Единство русского языка в его наречиях" (1919). Важливою галуззю досліджень Б. М. Ляпунова була проблема взаємовідносин слов'янських, у тому числі східнослов'янських, мов у процесі їх історичного розвитку ("Добровский и восточнославянские языки" (1929). Великим науковим досягненням, до якого Борис Михайлович прийшов не відразу, а в процесі тривалих наукових пошуків, стала його відмова від кваліфікації української і білоруської мов як говірок російської мови і утвердження їх лінгвістичної самостійності ("Древнейшие взаимные связи языков русского и украинского ..." — підготовлена у 1939—1941 рр. і опублікована посмертно у 1968). Проаналізувавши авторитетні лінгвістичні дослідження з питань формування східнослов'янських мов і стародавні пам'ятки пи-

семності, він виділив ті ознаки, які сприяють визначенню становлення української мови як окремої мовної групи, і вказував, що головна із цих ознак зустрічається в пам'ятках другої половини XII ст.

Наукова спадщина Б. М. Ляпунова включає більше ста робіт (одеський період налічує більше 30), опублікованих російською, українською, німецькою мовами. Його зацікавленість українською мовою простежується не лише в загальнотеоретичних дослідженнях — є роботи, присвячені окремим явищам саме української мови і написані саме українською мовою ("Українське "бадьорий", "бадьор", "бадьорний" тощо", 1931 р.).

Незважаючи на широкий тематичний діапазон, до улюблених питань східнослов'янської фонетики, семантики, етимології Б. М. Ляпунов звертався, як правило, неодноразово. При цьому він щиро розповідав не лише про свої власні пошуки, але також про бесіди і консультації з іншими вченими, з кваліфікованими бібліографами. Він відверто говорив про свої сумніви і проникливо звертався до колег-дослідників і читачів з проханнями продовжити пошуки істинного трактування аналізованих явищ (наприклад, стаття "Прибавка к заметке А. И. Маркевича о значении слова "должник" (1898 р., а також два відгуки на роботу О. О. Шахматова "Исследования в области русской фонетики", опубліковані в 1894 і 1895 рр.).

Окремою складовою творчої спадщини Б. М. Ляпунова є багаточисельні рецензії, відгуки, огляди наукової продукції сучасників, у яких викладені власні думки з найважливіших питань слов'янського мовознавства. Висновки при цьому завжди ґрунтуються на глибокому знанні мовних явищ і відрізняються аргументованістю, виваженістю та переконливістю.

Академік Б. М. Ляпунов був членом Польської (1930), членом-кореспондентом Болгарської (1932), Чеської (1934) Академій наук.

Помер Б. М. Ляпунов 22 лютого 1943 р. у с. Боровому Акмолинської обл. (Казахстан).

Пр.:

Несколько слов о говорах Лукояновского у. Нижегородской губ. // Живая старина. — 1884. — Вып. 2; Исследование о языке Синодального списка 1-й Новгородской летописи. — Вып 1, ч. 1: Очерки по истории иррациональных гласных в русском языке. —

СПб., 1899; Формы склонения в старославянском языке // ЛИФО. — 1905. —Т. 13; Несколько слов о рукописи евангельских чтений, хранящихся в библиотеке Одесского общества истории и древностей // ЗООИД. — 1907. — Т. 27: Единство русского языка в его наречиях: (Пособие к лекциям по истории рус. яз.). — Одесса, 1919.

Літ.:
Трубачев О. Н. Список печатных работ Б. М. Ляпунова // Вопр. языкознания. — 1958. — № 2; Славяноведение в дорев. России. — С. 228; Ляпунов Б. М. // Русский язык: Энциклопедия. — М., 1979. — С. 135; Бернштейн С. Б. Борис Михайлович Ляпунов // Вопр. языкознания. — 1958. — № 2; Букатевич Н. И., Мижевская Г. М. Развитие языкознания в Одесском университете // Тр. ОГУ. Сер. филол. наук. — 1958. — Т. 148, вып. 7; — С. 31-48; Памяти акад. Б. М. Ляпунова // Обнорский С. П. Избр. тр. по рус. языку. — М., 1960; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Н. Гукова

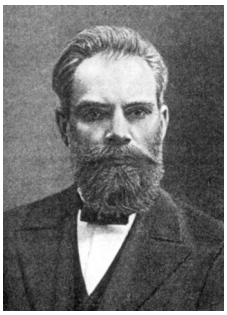

ЛЯПУНОВ
Олександр Михайлович

Математик, академік РАН

О. М. Ляпунов народився 25 травня 1857 р. в Ярославлі у родині відомого російського астронома Михайла Васильовича Ляпунова.

Родина Олександра Михайловича була поєднана близькими родинними і разом з тим дружніми стосунками з великим колом видатних діячів російської культури і науки. Старша сестра батька О. М. Ляпунова Н. В. Зайцева (Ляпунова) була матір'ю відомих хіміків: Олександра, Костянтина і Михайла Михайловича Зайцевих. Молодша сестра батька Катерина Василівна була одружена з братом великого фізіолога І. М. Сєченова — Рафаїлом Михайловичем Сєченовим. В Олександра Михайловича було двоє братів, які згодом стали знаменитими: Сергій Михайлович (1859—1924) як музикант, композитор, диригент, Борис Михайлович (1862—1943) як мовознавець-славіст, академік АН СРСР.

Початкову освіту О. М. Ляпунов отримав у свого батька, глибоко ерудованої передової людини, а потім, після смерті батька, продовжив її в родині дядька Р. М. Сєченова. Тут він разом зі своєю двоюрідною сестрою Н. Р. Сєченовою, з якою щиро дружив, готувався до вступу до гімназії.

У 1870 р. Олександр Михайлович з матір'ю та братами переїхав до Нижнього Новгорода, де вступив до 3-го класу гімназії. Після закінчення її з золотою медаллю в 1876 р. був зарахований до природничого відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Це був час розквіту університету. У ньому працювали великі вчені: хімік Д. І. Менделєєв, математик П. Л. Чебишов, знамениті професори Д. К. Бобильов, О. М. Коркін, Є. І. Золотарьов та ін. Особливе враження на О. М. Ляпунова справили лекції П. Л. Чебишова, і він через місяць після вступу перевівся на математичне відділення. На четвертому курсі університету його нагородили золотою медаллю за розробку теми "О равновесии тяжелых тел в тяжелых жидкостях", яку запропонував факультет. У 1880 р. Олександр Михайлович блискуче закінчив університет і за пропозицією Д. К. Бобильова його залишили на кафедрі механіки для підготовки до професорського звання.

За порадою П. Л. Чебишова О. М. Ляпунов взявся за розв'язання дуже складного питання про фігури рівноваги рідини, що обертається. У 1885 р. Олександр Михайлович захистив магістерську дисертацію "Об устойчивости эллипсоидальных форм равновесия вращающейся жидкости" у Петербурзькому університеті і отримав ступінь магістра прикладної математики. У тому ж році О. М. Ляпунова затвердили у званні приват-доцента. Він переїхав до Харкова, де йому запропонували кафедру механіки в університеті. Під час зимових канікул у січні 1886 р. О. М. Ляпунов приїхав до Петербургу і повінчався з Наталією Рафаїлівною Сєченовою. Свідками на їхньому весіллі були тоді ще молоді фізіолог Б. Ф. Веріго і хімік Н. С. Курнаков. Дружина Олександра Михайловича була освіченою жінкою, непоганою художницею. Вона цікавилася слов'янськими мовами, вивчала сербську мову і деякий час займалася перекладами з сербської. Наталія Рафаїлівна була улюбленицею свого знаменитого дядька І. М. Сєченова, вплив якого на неї був дуже вели-

кий. Після весілля Олександр Михайлович з дружиною і її батьками поїхали до Харкова, де він продовжував викладацьку і наукову діяльність.

У харківський період О. М. Ляпунов здійснив фундаментальні дослідження з теорії потенціалу й теорії ймовірностей, склав об'ємний курс механіки (632 с.), опублікував ряд робіт, присвячених розв'язанню задачі про стійкість руху матеріальних систем. Серед них — "Об устойчивости движения в одном частном случае задачи о трех телах" (1889) і "Общая задача об устойчивости движения" (1892). Остання була представлена як докторська дисертація і успішно захищена 30 вересня 1892 р. у Московському університеті. У січні 1893 р. О. М. Ляпунов отримав звання ординарного професора Харківського університету і продовжував читання різних загальних і спеціальних курсів механіки та математики, одночасно проводячи інтенсивну наукову роботу. З 1892 до 1902 р. О. М. Ляпунов опублікував 20 робіт.

Велике значення мала діяльність О. М. Ляпунова у Харківському математичному товаристві, де він у 1899—1902 рр. був головою і редактором його "Сообщений".

У 1900 р. О. М. Ляпунова обрали членом-кореспондентом Академії наук, а у 1901 — ординарним академіком по кафедрі прикладної механіки, яка залишилась вільною після смерті П. Л. Чебишова протягом 7 років. Після обрання в академіки О. М. Ляпунов перебував у Харкові до закінчення учбового року, а у травні 1902 р. разом із родиною переїхав до Петербургу. Становище академіка дозволило Олександру Михайловичу залишити педагогічну діяльність і зайнятися виключно науковою роботою. Перша праця О. М. Ляпунова петербурзького періоду була присвячена лапласівській і лежандрівській гідростатичній теорії фігур планет. У цей же період він знову через 20 років повернувся до проблеми фігур рівноваги однорідної рідини, які утворюються під впливом рівномірного обертання її навколо деякої постійної осі. Проблема стійкості руху належить до категорії важких задач природознавства. Її досліджували багато видатних математиків — від Ж. Лагранжа до А. Пуанкаре. З цього питання між О. М. Ляпуновим і А. Пуанкаре велося особисте листування. Вони обидва дійшли висновку про існування нових фігур рівноваги, які А. Пуанкаре вважав грушовидними. О. М. Ляпунов не був згоден з А. Пуанкаре, оскільки ніколи не визнавав

наближених доведень, а саме такими скористався А. Пуанкаре при розв'язуванні задачі про форму фігур рівноваги однорідної рідини. О. М. Ляпунов, створивши принципово нові методи дослідження стійкості фігур рівноваги, довів з усією очевидністю нестійкість так званих грушовидних фігур, чим спростував А. Пуанкаре й англійського астронома Дж.-Г. Дарвіна. Олександр Михайлович займався вивченням цієї проблеми аж до 1916 р. і повністю розв'язав задачу П. Л. Чебишова. Результатом цього дослідження стала праця "О фигурах равновесия, мало отличающихся от эллипсоидов жидкой однородной вращающейся массы" (800 с.).

О. М. Ляпунов був не тільки великим математиком, але й надзвичайною людиною. Сучасники писали про нього як про людину зовнішньо сувору, але насправді делікатну, добру та товариську. Він любив дітей, хоча своїх не мав. Захоплювався музикою, успадкувавши від матері природжену музикальність. Олександр Михайлович дуже кохав свою дружину, з якою ніколи не розлучався. Але щасливе родинне життя затьмарювалося хворобою Наталії Рафаїлівни, у якої був туберкульоз легенів. Тому влітку 1913 р. Ляпунови переїхали до Одеси, сподіваючись на цілющий клімат, і зупинились у брата Олександра Михайловича Бориса Михайловича — професора Новоросійського університету. Але Наталії Рафаїлівні стало гірше, і вони змушені були повернутися до Петербургу.

У 1917 р. вони знову приїхали до Одеси. Політичні події того часу розгорталися так, що зв'язок міх північчю і півднем Російської імперії перервався. Олександр Михайлович перестав отримувати академічне жалування з Петербургу. Щоб допомогти йому фізико-математичний факультет Новоросійського університету у серпні 1918 р. запропонував йому посаду професора. З вересня 1918 р. він почав читати лекції на тему "Про форму небесних тіл". Слухачами цих лекцій були професори А. Ф. Білімович, О. Я. Орлов, В. Ф. Каган, С. Й. Шатуновський, І. Ю. Тимченко, Д. А. Крижанівський, Є. Л. Буницький, М. С. Васильєв і ін. Всього він прочитав 7 лекцій, останню — 28 жовтня 1918 р.

Незважаючи на зусилля лікарів, стан здоров'я дружини О. М. Ляпунова різко погіршився і 31 жовтня 1918 р. вона померла. Смерть палко коханої дружини була страшним ударом для Олександра Михайловича,

який він не зміг пережити. У день смерті дружини він вистрелив у себе, рана виявилася тяжкою і третього листопада 1918 р. він помер. Його поховали на другому християнському кладовищі в одній могилі з дружиною.

О. М. Ляпунову належить провідне місце у світовій науці у таких розділах математики, як теорія стійкості, теорія фігур рівноваги рідких мас. Олександр Михайлович зробив важливий внесок у теорію ймовірностей, дав просте і точне доведення центральної граничної теореми у більш загальній формі, ніж та, в якій вона розглядалася до нього П. Л. Чебишовим. Істотним є його внесок у теорію рівнянь математичної фізики і теорію періодичних розв'язань систем звичайних диференціальних рівнянь, в теорію інтегральних рівнянь.

Заслуги О. М. Ляпунова отримали широке визнання. Він був почесним членом Петербурзького, Харківського математичних товариств і Полтавського гуртка аматорів фізико-математичних наук, членом-кореспондентом Паризької академії наук, іноземним членом Національної академії деї Линчеї у Римі, математичного гуртка у Палермо, дійсним членом Московського математичного товариства та неодмінним членом Товариства аматорів природознавства, антропології і етнографії.

З 1962 р. АН СРСР заснована золота медаль ім. О. М. Ляпунова, з 1993 р. РАН — премія ім. О. М. Ляпунова.

У дворі між головним корпусом та корпусами Інституту фізики та хімічного факультету ОНУ до сторіччя з дня народження О. М. Ляпунова скульптором Палеонтологічного музею ОНУ П. Г. Івановим було споруджено його погруддя.

Пр.:
Собрание сочинений: [В 6 т.]. — М.: Изд-во АН СССР, 1954 — 1965.

Літ.:
Александр Михайлович Ляпунов: Библиография / Сост. А. М. Лукомская. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1953. — 268 с.; Цесевич А. Александр Михайлович Ляпунов. — М.: Знание, 1970. — 46 с.; Шибанов А. Александр Михайлович Ляпунов. — М.: Мол. гвардия, 1985. — 336 с. — (Жизнь замечательных людей. Сер. биогр.; Вып. 2 (662); АН СССР. — Т. 1. — С. 85; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. С. Тахтарова

М

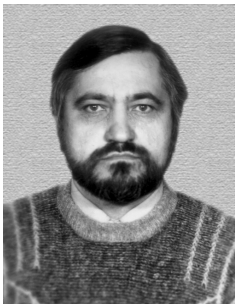

МАК
Василь Тимофійович

Фізик, проектний менеджер

В. Т. Мак народився 25 січня 1949 р. в м. Кам'янець-Подільському Хмельницької обл. Одружений з Мак Світланою Максівною, має двох доньок. Закінчив з відзнакою фізичний факультет Одеського державного університету в 1972 р.

Кандидат фізико-математичних наук (1976), доктор фізико-математичних наук за спеціальністю фізика твердого тіла (1997), профе-сор кафедри експериментальної фізики (1997).

Наукову діяльність розпочав в якості аспіранта відділу радіаційної фі-зики твердого тіла Інституту ядерних досліджень АН УРСР в 1972 р. З 1975 до 1984 рр. працював в Хмельницькому технологічному інституті

побутового обслуговування старшим викладачем фізики і доцентом. З 1984 р. послідовно обіймав посади в Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова старшого наукового співробітника, завідуючого сектором науково-дослідної лабораторії електронно-іонних процесів у напівпровідниках, доцента і професора кафедри експериментальної фізики, декана факультету бізнесу і менеджменту. З 2002 р. магістр проектного менеджменту. Залишаючись деканом факультету, з 2003 р. обіймає посаду завідуючого кафедрою менеджменту і математичного моделювання ринкових процесів.

Наукові праці присвячені питанням взаємодії ядерних частинок з напівпровідниковими матеріалами та приладами на їх основі. Виявлено і досліджено явище твердофазної перекристалізації при гамма-опроміненні малими дозами, встановлено роль іонного зв'язку в протіканні радіаційно-стимульованих процесів, розроблені методи модифікації параметрів і підвищення якості та надійності напівпровідникових діодів і транзисторів. Важливі наукові результати отримані при дослідженні аморфних та пористих кремнієвих структур.

В.Т.Мак проводить активні дослідження в галузі економіки та управління проектами в туризмі.

Загальна кількість публікацій близько 100, є 3 винаходи.

Пр.:

Новая модель эффекта малых доз в полупроводниках // Письма в ЖТФ. — 1989. — Т15,вып.12. — С.17-19; Твердофазная перекристаллизация пленок CcIЗ при оу-облучении//ФТТ. — 1989. — Т. 31, вып.9. — С.251-253; Исследование радиационно-стимулированной диффузии фосфора в кремнии // ЖТФ. — 1993. — Т.63, вып.З. — С. 173-176;. Зависимость темновой проводимости CcIЗ монокристаллов от энергии облучающих злектронов//ФТП. — Т. 1996. — Т. 30, вып.2. — С.292-295; Стимулированная облучением диффузия меди в поликристаллических пленках CdS // Неорган. материалы. — 1996. — Т.3, вып. 10. — С. 1184-1186; Влияние термообработок и электронного облучения на излучательную рекомбинацию свободных экситонов в монокристаллах CdS. // ЖТ0. — 1996. — Т.66, вып.8. — С.187-189; Influence of -/-irradiation on the photoluminescence properties of the porous glasses // Optica Applicata. — 2000. -Vol. 30, №.4. — P.595-603; Влияние гамма облучения на ширину запрещенной зоны монокристаллов ZnSe // Письма в ЖТФ. — 2002. — Т.28, вип.18. — С.13-17; Термостимульовані явища в окисних плівках на алюмінії // Укр. фіз. журн. — 2002. — Т. 47, вып. 10. —

С.957-961; Effect of potassium nitrate treatment on the adsorption properties of silica glasses // J. of Non-Crystalline Solids. — 2004. — 345&346 . — P. 260-264; Проблеми управління проектами екологічного туризму Управління проектами розвитку виробництва // Наук. зб. — Луганськ, 2002. — №2(5). — С.ЗО-38; Розв'язання екологічних проблем через перехід від цільових комплексних програм до комплексних проектів Управління проектами розвитку виробництва // Наук. зб. — Луганськ, 2003. — №2(7). — С.87-95; Некоторые вопросы оптимизации гостиничного обслуживания // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління: Наук. праці економіко-правового факультету ОНУ. — 2003. — Т.6, вып.7. — С. 191-200; Effect of potassium nitrate treatment on the adsorption properties of silica glasses // J. of Non-Crystalline Solids. — 2004. — 345&346. — P. 260-264.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

МАЛІНІН
Михайло Іванович

Правознавець, викладач цивільного права

М. І. Малінін син бідного священика. Народився в 1847 р. у м. Серпухів Московської губ. Середню освіту отримав у Московській духовній семінарії, звідки як кращий учень був рекомендований до Київської духовної академії. Проте його увагу привернув щойно відкритий Новоросійський університет, на юридичний факультет якого він і вступив у 1866 р.

М. І. Малінін відрізнявся слабким здоров'ям, однак його старанність і наполегливість у навчанні швидко привернули увагу викладачів: О. В. Куніцина, Ф. І. Леонтовича, О. М. Богдановського. У серпні 1870 р. на урочистій акції університету про роботу четверокурсника М. І. Малініна "Губернское и уездное управление от издания учреждения о губерниях и перемены, произведенные введением земских учреждений" було висловлене почесне слово.

Слідкуючи за успіхами своїх студентів, звертаючи увагу на їхні здібності і наукове спрямування, університет завжди турбувався про підготовку молодих кадрів.

Юридичний факультет відзначив випускника М. І. Малініна, присвоївши ступінь кандидата (1870) та залишивши його для здобуття професорського звання на кафедрі цивільного судочинства та судоустрою. У вересні 1871 р. Міністерством народної освіти йому була призначена стипендія із зобов'язанням протягом двох років підготуватися до професорської та викладацької діяльності.

2 жовтня 1873 р. після публічного захисту дисертації на тему "Убеждение судьи в гражданском процессе" М. І. Малініну було присвоєно ступінь магістра цивільного права, він був обраний доцентом юридичного факультету. Влітку наступного року для удосконалення своїх знань М. І. Малінін отримав дворічне відрядження до Мюнхена та Парижа, де працював у галузі цивільного права.

Повернувшися із Європи, М. І. Малінін почав читати лекції на кафедрі цивільного права. На час відрядження ректора Ф. І. Леонтовича до Петербурга доценту М. І. Малініну було доручено, одночасно з його дисциплінами, також викладання на першому та другому курсах юридичного факультету інституцій римського права. Він проводив також вечірні практичні заняття з цивільного судочинства зі студентами четвертого курсу. Свої заняття молодий викладач спрямовував на те, щоб студенти могли самостійно під керівництвом наставника ознайомитися з найбільш важливими і дискусійними питаннями теорії цивільного процесу, аналізувати відповідні джерела та літературу.

Навесні 1877 р. М. І. Малінін захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора цивільного права на тему "Судебное признание в гражданских делах", після чого за представленням професора П. П. Цитовича 28 квітня того ж року був обраний екстраординарним професором, а 17 листопада 1877 р. за представленням професорів П. П. Цитовича та Ф. І. Леонтовича — ординарним професором цивільного судочинства. Цього ж року М. І. Малінін був обраний секретарем юридичного факультету.

Михайло Іванович Малінін мав рівний м'який характер, у справах

був людиною послідовною, благородно стійкою, неухильно і енергійно йшов до поставленої мети. Користувався повагою і любов'ю співробітників та учнів.

Завдяки цим якостям М. І. Малінін став одним із найвідоміших професорів в університеті. У 1878 р. його разом з професорами О. С. Трачевським і П. П. Цитовичем обрали суддею університетського суду.

У 1879 р. при ІНУ було відкрите Юридичне товариство, котре об'єднало професорів юридичного факультету і представників судових закладів Одеської судової палати. Протягом перших двох років це товариство під керівництвом професора М. І. Малініна плідно працювало над різноманітними юридичними проблемами. Питання, котрі виносились на обговорення Юридичного товариства, мали важливе значення не лише для практичного вирішення завдань, поставлених перед судочинством, але і для методологічної розробки теоретичних основ правової бази держави. Робота товариства проходила у формі засідань, на яких заслуховувались реферати і повідомлення на визначену тематику. Кожне засідання оформлювалось протоколом. Однак товариство проіснувало недовго через непорозуміння, що виникали між професорами університету і юристами-практиками. Юридичне товариство було закрите 20 квітня 1885 р.

Авторитет професора М. І. Малініна серед професорсько-викладацького колективу мав вирішальний вплив при виборі кандидатури для виголошення промови на Урочистій акції університету у 1882 р. Особисті та ділові якості професора послужили основою для обрання його у тому ж році на посаду декана юридичного факультету, яку він займав аж до своєї смерті від дифтериту 9 грудня 1885 р.

Пр.:

Отчет о заграничной командировке // ЗИНУ. — Т. 20; Комментарий к 366 ст. Устава гражданского судопроизводства: обязанность доказывания // Там же. — Т. 25, 26; По поводу рецензии господина Гедраковича на Соч. "Судебное признание в гражданских делах" // Там же. — Т. 26; Теория гражданского процесса // Там же. — Т. 31; К вопросу об основных принципах гражданского права и гражданского уложения: Актовая речь // Там же. — Т. 34; Памяти пр. А. В. Куницына // Там же. — Т. 37; Об ученых трудах М. В. Шимановского // Там же. — Т. 35; Об ученых трудах И. А. Ивановского // Там же. — Т. 40; Об ученых трудах Н. М. Цитовича // Там же. — Т. 41.

Літ.:
Маркевич А. И. Малинин // Одес. вестн. — 1885. — 10 дек. (№ 273); Кочубинский А. А. Посмертная поминка // Там же; Языков Д. Малинин М. И. // Библиограф. — 1886. — № 10. — С. 149; Проф. Малинин // Журн. гражд. и уголовн. права. — 1886. — Кн. 1. — С. 34; Маркевич. 25-летие ИНУ. —С. 523-525, 725-726; Кочубинский А. А. М. И. Малинин // ЗИНУ. — 1902. — Т. 86. — С. 25-26; Пережняк Б., Подрезова М. Юридическое общество при Новороссийском университете // Юрид. освіта і правова держава: До 100-річчя юрид. ін-ту ОДУ: Зб. наук. праць. — Одеса, 1997. — С. 23-29; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. В. Самодурова

МАЛОМУЖ Микола Петрович

Фізик-теоретик

М. П. Маломуж народився 21 липня 1948 р. у Кіровограді. Закінчив Покровську середню школу Кіровоградської обл. У 1971 р. закінчив фізичний факультет Одеського університету за спеціальністю “теоретична фізика”. Підвищував свій рівень у ФІАН СРСР, МДУ, КДУ. У 1971—1974 рр. навчався в аспірантурі ОДУ під керівництвом професора Й. З. Фішера — одного з крупних спеціалістів зі статистичної теорії рідини. У листопаді 1974 р. у Вченій раді Одеського університету захистив кандидатську дисертацію за темою “Лагранжева теория тепловых гидродинамических флуктуаций и ее приложение к молекулярной динамике”.

З кінця 1974 до вересня 1977 р. працював в НДС Одеського університету, а з вересня 1977 р. — на викладацькій роботі: 1977—1982 рр. — старший викладач кафедри теоретичної фізики, 1982—1992 рр. — доцент тієї ж кафедри.

У вересні 1991 р. М. П. Маломуж у Київському університеті захистив докторську дисертацію за темою “Коллективные возбуждения в жидко-

стях”. З лютого 1992 р. він — професор кафедри теоретичної фізики ОДУ. У 1996 р. удостоєний почесного звання “Соросівський професор”.

Наукові інтереси М. П. Маломужа торкаються проблем: статистичної фізики та фізики рідин і теорії теплових гідродинамічних флуктуацій; процесів переносу в рідинах та розчинах; критичних явищ; теорії далекодіючих сил у дисперсних системах; фазових перетворень у рідинах зі складними міжмолекулярними взаємодіями; статистичної механіки систем з водневими зв’язками; структури та властивостей води у нормальних та переохолоджених станах; термодинаміки та кінетики сильнозв’язаних рідин; діелектричних властивостей мікронеоднорідних середовищ; гістерезисних ефектів у явищах змочування і т. ін. Ряд робіт присвячений проблемам матричної електроніки.

М. П. Маломуж — автор більше 75 праць, надрукованих у ведучих фізичних журналах світу (“Phys. Rev.”, “J. Chem. Phys.”, “Chem. Phys. Lett.”, “Physica A.”, “Phys. Lett.”, “J. Mol. Liq.”, “Ann. der Physik”, “Il Nuovo Cimento”, “J. Mol. Str.”, “Журнал экспериментальной и теоретической физики”, “Оптика и спектроскопия”, “Журнал физической химии”, “Химическая физика” та ін.).

Під керівництвом М. П. Маломужа підготовлено 9 кандидатських дисертацій. Неодноразово його запрошували на міжнародні конференції з пленарними доповідями. Він підтримує тісні наукові зв’язки з багатьма ведучими дослідницькими групами у США, Німеччині, Італії, Франції, Голландії, Канаді та ін. Неодноразово був запрошений у ці країни для участі у спецсемінарах, читання лекцій студентам та аспірантам, виконання спільних наукових досліджень. Його дипломники та аспіранти з успіхом продовжують освіту та роботу в західних університетах.

МАЛЯРОВ
Володимир Володимирович

Фізик-теоретик

В. В. Маляров народився в 1914 р. Після закінчення семирічки навчався на вечірньому відділенні робітфаку. У 1933 р. вступив до фізичного факультету Одеського держуніверситету, який закінчив з відзнакою в 1938 р. Працював асистентом в Одеському мукомольному, потім — в індустріальному інститутах. Через два роки після закінчення університету, в 1940 р., В. В. Маляров захистив кандидатську дисертацію з теоретичної фізики.

Під час Великої Вітчизняної війни В. В. Маляров брав участь у діях партизанського загону, який базувався в катакомбах с. Крива Балка. Після звільнення Одеси завідував кафедрою фізики в Одеському держуніверситеті, а потім — в Одеському політехнічному інституті. У 1957 р. Володимир Володимирович перейшов на посаду доцента кафедри фізики Одеського інженерно-будівельного інституту, а з жовтня 1958 р. очолив кафедру фізики, цю посаду він обіймав до 1986 р.

Багато років В. В. Маляров присвятив науковій роботі в галузі теоретичної фізики і викладанню. Працюючи в будівельному інституті, він одночасно викладав розроблений ним курс лекцій із загальної теорії відносності в Одеському держуніверситеті. Маючи глибокі, енциклопедичні знання з ядерної фізики, широку ерудицію, В. В. Маляров на базі блискуче прочитаних ним лекцій написав підручник для фізико-технічних вузів і факультетів “Основы теории атомного ядра” (М., 1959). Книга була результатом великої першопрохідної праці. Вона була єдиним, прекрасно написаним підручником для підготовки фахівців-ядерщиків у тій галузі знань, де інформація ще не була детально зібрана та систематизована і її потрібно було знаходити в наукових журналах. Підручник отримав високу оцінку одного з авторів гіпотези будови атомного ядра з протонів і нейтронів професора Московського університету Д. Д. Іваненка.

Не випадково у 1961 р. підручник переведено румунською мовою, а у 1967 р. у видавництві "Наука" вийшло з друку його друге, перероблене і доповнене видання. Схвальну рецензію на перевидання підручника дав відомий фізик-теоретик професор Я. А. Смородинський.

У 1970 р. В. В. Малярова рішенням ВАК затвердили у званні професора. Він написав серію учбових посібників: "Оптика движущихся сред и теория относительности" (К., 1969), "Элементарные частицы" (К., 1969). За його участю і під його редакцією були написані посібник з механіки та методичні вказівки до лабораторних робіт з електрики, оптики та ядерної фізики. В. В. Маляров редагував збірник циклу лекцій з атомної і ядерної фізики, виданий у Києві. Наукові праці В. В. Малярова надруковані в багатьох періодичних виданнях ("Журнал опытной и теоретической физики", "Journal of Physics", "Ядерная физика", "Украинский физический журнал"), збірниках наукових робіт ОПІ, ОДУ, конференцій із квантової теорії поля і теорії елементарних частинок. Йому належать переклади важливих монографій (Л. Інфельда "Метод факторизации", Ц. Ву і С. Машковського "β-распад"). Всього В. В. Маляровим опубліковано більше 80 наукових і методичних робіт.

В. В. Маляров брав участь у роботі Теоретичних семінарів Інституту теоретичної фізики АН СРСР, Інституту фізичних проблем АН СРСР, Інституту філософії АН СРСР. Він був учасником багатьох конференцій з ядерної фізики (Дубна-64, Новосибірськ-65, Ужгород-67, Чернігів-68). У 1966 р. він брав участь у роботі III Всесоюзного симпозіуму з теоретичної фізики, а в 1979 р. сприяв організації VII Всесоюзного симпозіуму "Актутальні проблеми теоретичної фізики".

У створеній під керівництвом В. В. Малярова лабораторії теплофізики було зроблено ряд винаходів. Він був членом методичної ради з фізики Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, організував роботу Республіканського семінару з підвищення кваліфікації викладачів фізики середніх спеціальних учбових закладів УРСР на базі Одеського будівельного інституту (1973). У 1984 р. В. В. Маляров організував в Одесі Всесоюзну школу фізики елементарних частинок, а в 1985 р. — семінар АН СРСР з ядерної спектроскопії. Для підвищення кваліфікації

співробітників Астрономічної обсерваторії В. В. Маляров на громадських засадах прочитав їм дворічний курс лекцій з квантової механіки.

В Одесі В. В. Маляров створив наукову школу з ядерної фізики. Її учасниками були професори І. В. Поплавський, М. Н. Попушой, доцент Т. Г. Єфименко.

Грунтовні лекції, які читав В. В. Маляров, належним чином оцінювалися не тільки студентами, вони викликали інтерес у викладачів.

В. В. Маляров — прекрасний організатор, він уміло керував колективом кафедри, залишаючись завжди скромною та повною очарування людиною, взірцем інтелігентності. Співробітники кафедри фізики намагалися бути схожими на нього і в значній мірі можуть назвати його своїм Учителем.

Мужність В. В. Малярова в роки війни відзначена медаллю "За відвагу", а величезна наукова та педагогічна праця принесла йому звання заслуженого працівника вищої школи України.

Пр.:

On the scattering of α-particles by light nuclei // Jorn. of Phys. Academy of sciences of the USSR. — 1940; Інтерференційні явища при зіткненні заряджених частинок // Пр. ОДУ. Сер. фіз. наук. — 1958. — Т. 148, вип. 6. — С. 11-14; Основы теории атомного ядра: Учеб. пособие. — М.: Наука, 1967. — 511 с.; Физика: Лекция в магнитофонной записи. — Х., 1967. —14 с.; Физика. Оптика: Сопров. текст к лекциям в магнитофонной записи. Лекция 32: Оптика движущихся тел и теория относительности. — К., 1969. — 27 с.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

М. Н. Попушой

МАНДЕС
Михайло Ілліч

Історик, літературознавець, мовознавець, мистецтвознавець, фахівець з класичної історії та словесності

М. І. Мандес народився 31 січня 1866 р. в Одесі. Походив з сім'ї службовців. Не дивлячись на грецьке прізвище, в його автобіографії вказано, що він "росіянин"; його сім'я переселилася до Росії і прийняла російське підданство (до цього вони були турецько-підданими). Про його батьків нічого не відомо, про сімейний стан можна сказати, що він був неодружений, жив з сестрою.

Навчався М. І. Мандес у третій одеській гімназії, яку закінчив 1886 р. Один рік провчився на фізико-математичному факультеті Новоросійського університету, потім перевівся на історико-філологічний, навчання на якому закінчив в 1891 р. з дипломом першого ступеня. Через два роки (1893) склав магістерські іспити, а 30 травня 1898 р. захистив магістерську дисертацію за темою "Мессенские войны". Ще не будучи магістром, 15 червня 1894 р. Михайло Ілліч був прийнятий на посаду приват-доцента Новоросійського університету по кафедрі класичної філології. В цей час він читав спецкурси на історико-філологічному факультеті (читання і пояснення Феогніда, французька класична драма у її відношенні до давньої). М. І. Мандес читав практично на всіх європейських мовах, блискуче знав німецьку, а також давні — грецьку і латину. Він неодноразово бував за кордоном, куди щорічно виїжджав з науковою метою: за період з 1895 до 1914 р. він побував у Греції, Італії, Англії, Німеччині, Франції, Голландії, Іспанії. Йому вдалося попрацювати в університетах та бібліотеках Геттінгена, Берліна, Бонна; у музеях Дрездена, Берліна, Мюнхена, Парижа, Лондона. Серед його вчителів можна назвати Ф. Є. Корша, Е. Р. Штерна та Н. П. Кондакова.

У1901 р. М. І. Мандес виїхав за сімейними обставинами до Ніжина,

де його було призначено екстраординарним (14 вересня 1901 р.), а потім й ординарним (24 липня 1903 р.) професором Історико-філологічного інституту князя Безбородька по кафедрі грецької словесності.

29 грудня 1901 р. він захистив докторську дисертацію "Опыт историко-критического комментария к греческой истории Диодора" у Новоросійському університеті. 16 травня 1907 р. Михайло Ілліч повернувся до ІНУ знову приват-доцентом і став професором на Одеських Вищих жіночих курсах (1906—1920), де викладав грецьку та латинську граматики (за цими курсами було видано посібники), античні давності, епіграфіку, історію літератури, античне право; одночасно працював у різних учбових закладах міста (Одеських однорічних педагогічних курсах, приватній єврейській чоловічій гімназії та ін.).

Після революції М. І. Мандес залишився в Одесі. Він працював у Новоросійському університеті, перетвореному в Інститут народної освіти, у 1919 р. був членом Ради університету (з 15 грудня 1915 р. — старший асистент, з 29 листопада 1919 р. — екстраординарний професор); з 1920 р. викладав у Інституті гуманітарних та суспільних наук, Інституті народного господарства і Художньому інституті. Крім того, М. І. Мандес, за його особистими спогадами, працював у жіночих і чоловічих гімназіях, комерційних училищах, театральних класах і торговельно-промисловій школі. Також відомо, що деякий час (1921—1922) він викладав у Археологічному інституті, читав там історію Греції та спецкурс "Інтерпретація Павсанія". З вересня 1925 р. М. І. Мандес завідував кафедрою теорії мистецтв і бібліотекою в Художньому інституті (до 1 січня 1930 р., коли він звільнився), крім відомих курсів, викладав всесвітню літературу, німецьку мову, теорію та історію мистецтва, історію рідного краю та ін.

Наукові інтереси М. І. Мандеса були надзвичайно широкими. Його праці можна поділити на три частини. До першої відносяться праці з історії античної літератури, до другої — учбові посібники з вивчення давньогрецької та латинської мов, до третьої — історичні та історико-філологічні твори. В останні десятиріччя наукової діяльності, працюючи в Художньому інституті, він зацікавився проблемами мистецтвознавства

— його монографія, що надрукована у 1928 р., була присвячена питанням теорії мистецтв. Михайло Ілліч ділився своїми знаннями не тільки зі студентами. Він читав лекції у багатьох містах півдня Російської імперії: Кишиневі, Єкатеринославі та ін. Головною тематикою його лекцій була західноєвропейська література XVIII—XIX ст.: "Поезія Гейне", "Фауст", "Теорія мистецтв Лессінга" та ін. Викладаючи на Одеських Вищих жіночих курсах, М. І. Мандес організував там гурток для вивчення класичних давностей (березень 1917 р.).

Наприкінці 20-х рр. Михайло Ілліч, у зв'язку з хворобою та тяжким матеріальним становищем, клопотав про призначення йому пенсії, але без успіху. Однак у 1930 р. професора М. І. Мандеса звільнили з ІНО з причини його "відсталого, немарксівського викладаня, яке не задовольняє студенство". Відмітка про звільнення була останньою у його трудовій книжці.

Помер Михайло Ілліч Мандес 18 вересня 1934 р. в Одесі, похований на другому християнському кладовищі.

Пр.:

Мессенские войны и восстановление Мессении. История и традиция. — Одесса, 1898. — 254 с.; О филологическом методе изучения источников. — Одесса, 1901. — 24 с.; Опыт историко-критического комментария к греческой истории Диодора. Отношение Диодора к Геродоту и Фукидиду. — Одесса, 1901; Элементы греческой грамматики: Пособие для своих слушателей и слушательниц. — Одесса, 1909. — 42 с.; Лекции по латинскому языку. — Одесса, 1909. —27 с.; Лекции по истории античной литературы. — Одесса, 1909. — 191 с.; Элеаты. Филологические разыскания в области истории греческой философии. — Одесса, 1911; Эпос, лирика, драма. К вопросу о классификации поэзии. — Одесса, 1915. — 31 с.; Теория искусства. — Одесса, 1928. — 116 с.

Літ.:

Шевелев С. Строитель новой культуры // Веч. Одесса. — 1987. — 4 марта; Березин С. Е., Избаш Т. А. М. И. Мандес: историк, филолог, искусствовед: По материалам фондов ГАОО // Зап. іст. фак. / ОДУ ім. І. І. Мечникова. —Одеса, 1998. — Вип. 7. — С. 152-157; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

С. Є. Березін, Т. О. Ізбаш

МАНЬКОВСЬКИЙ
Олександр Федорович

Медик-патолог

О. Ф. Маньковський народився у 1866 р. Закінчив медичний факультет Київського університету в 1894 р. Одним із учителів його був В. В. Підвисоцький. З 1894 до 1897 р. він працював помічником проректора із загальної патології в Київському університеті. З 1900 р. — доцентом кафедри гістології Новоросійського університету.

У 1900 р. після захисту дисертації "К микрофизиологии поджелудочной железы" йому присвоїли ступінь доктора медицини. З 1902 р. О. Ф. Маньковський — екстраординарний професор кафедри гістології і ембріології Одеського університету. Ставши з 1905 р. наступником В. В. Підвисоцького, в 1907—1909 рр. О. Ф. Маньковський працював секретарем медичного факультету Новоросійського університету, а в 1907—1910 рр. був заступником проректора університету.

Влітку 1909 р. його відрядили за кордон для ознайомлення з учбовим процесом на медичному факультеті в Каїрі. У цьому ж році він брав участь в Міжнародному з'їзді лікарів у Будапешті.

До 1917 р. О. Ф. Маньковський очолював кафедру гістології. У зв'язку з нескінченними пошуками шляхів радикальної перебудови вищої школи в перші роки радянської влади більша частина професорсько-викладацького складу відмовилася від співробітництва з новою владою. Була створена революційна студентська рада, яка керувала університетом. Посади ректора і проректорів скасували. Вчена рада перестала існувати. Звільнили багатьох професорів, зокрема і О. Ф. Маньковського.

Залишившись без засобів до існування, перспективи на майбутнє, О. Ф. Маньковський в 1919 р. вимушений був виїхати за кордон. З 1919 р. він працював ординарним професором медичного факультету Софійського університету на кафедрі гістології і ембріології. З 1929 р. займався приватною практикою, склавши собі добре ім'я досвідченого фахівця з внутрішніх хвороб.

Автор 30 наукових робіт, надрукованих у журналах “Русский врач”, “Архив патологии” та німецьких журналах. Ці дослідження присвячені питанням морфології і бактеріології різних захворювань (туберкульоз, черевний тиф та ін.). Автор монографії “К микрофизиологии поджелудочной железы: Значение островков Лангерганса” (К., 1899). У Болгарії переклав з російської і польської мов частини підручника з медицини.

Помер О. Ф. Маньковський в 1946 р. Місце поховання невідоме.

Пр.:

К мирофизиологии поджелудочной железы, значение островов Lamgerhansa. — К.: Корчак-Новицкий, 1900. — 171 с.; О способе наложения постоянного свища поджелудочной железы у собак. — К.: Тип. ун-та, 1901. — 11 с.; К учению о клеточных ядах (цитотоксинах) // Рус. архив патологии, клинической медицины и бактериологии. — 1902; Отчет о заграничной командировке на XVI Международный съезд в Будапеште в летнее каникулярное время 1909 г. // ЗИНУ. — 1909. — Вып. 3. — С. 124-140; Краткий отчет о заграничной командировке в Каир в летнее каникулярное время 1909 г. // Там же. —С. 141-144; Владимир Валерианович Подвысоцкий: (Биогр. очерк) // Там же. — 1914. — Вып. 6. — С. 41-68.

Літ.:

Маньковский Александр Федорович (1868-1946) // Золотарев. Биогр. словарь. — С. 173; Одес. медуніверситет, 1900-2000. —С. 4, 5, 14; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. В. Мусієнко

МАРКЕВИЧ
Олексій Іванович

Історик, краєзнавець

Народився 17 березня 1847 р. у с. Смоші Прилуцького повіту Полтавської губ., походив з прилуцької гілки старовинного шляхетного роду Марковичей-Маркевичів.

Батько — Іван Петрович, корнет у відставці; мати — Л. О. Брежінська, з шляхти Полтавської губ.

Навчався у кількох учбових закладах — першій київській гімназії, Константинопольському межевому інституті у Москві, був вільнослухачем на фізико-математичному факультеті імп. Московського університету, студентом Ліцею кн. Безбородька у Ніжині (1867—1868), однак повний курс ніде не закінчив. У 1868—1869 рр. став вільнослухачем історичного відділення історико-філологічного факультету Новоросійського університету. Закінчив університет зі ступенем кандидата (кандидатський твір за темою "О местничестве", грудень 1869 р.). Отримав звання вчителя гімназії та чин колезького асесора (27 грудня 1869 р.) та був призначений у Таганрог.

У 1871 р. його було переведено до Одеси вчителем російської словесності Одеського комерційного училища. У 1870-ті рр. О. І. Маркевич працював у середніх учбових закладах Одеси: Інституті шляхетних дівчат (3 березня 1875 — 7 квітня 1876 р.), Маріїнській жіночій гімназії (18 березня 1875 — 1 серпня 1884 р.), у приватних жіночих гімназіях. 27 грудня 1873 р. він отримав чин надвірного радника, а 27 грудня 1877 р. — колезького радника. Одночасно О. І. Маркевич підготував магістерську дисертацію, працював в архівах Москви. Здав магістерські іспити у Новоросійському університеті. Магістерська дисертація "О местничестве" була захищена у Київському університеті св. Володимира 21 травня 1879 р. (офіційні опоненти — декан історико-фіолологічного факультету Київського університету професор В. С. Іконников та професор В. Б. Антонович). 25 травня 1879 р. О. І. Маркевича було затверджено магістром російської історії.

У січні 1880 р. Олексій Іванович прочитав дві пробні лекції на історико-філологічному факультеті університету: "Історична критика в працях новітніх російських вчених" (за призначенням факультету) та "Удільна система" (за особистим вибором). 3 жовтня 1880 р. на засіданні ради факультету було заслухано відгук професора Ф. І. Успенського відносно програми курсу лекцій з російської історіографії, представленої О. І. Маркевичем, та прийнято рішення допустити його у якості приват-доцента до читання лекцій "для охочих студентів". З осені 1880 р. Олексій

Іванович — приват-доцент по кафедрі російської історії імп. Новоросійського університету.

Докторську дисертацію "История местничества в Московском государстве в XV—XVII вв." він захистив в університеті св. Володимира 28 жовтня 1888 р. О. І. Маркевича було затверджено у ступені доктора російської історії. З 26 жовтня 1889 р. він — екстраординарний, з 20 жовтня 1893 р. — ординарний професор по кафедрі російської історії історико-філологічного факультету ІНУ.

Під час праці у Новоросійському університеті читав загальний курс російської історії, спеціальні курси (за 15 років учбово-педагогічної діяльності розробив біля 20 спецкурсів): російська історіографія, історія Новоросійського краю з другої пол. XVIII ст., історична географія та етнографія Південної Русі, короткий нарис слов'янських народів, внутрішній побут Московської держави у XVII ст., внутрішній побут Російської держави у XVIII ст., історія першого Самозванця та ін. О. І. Маркевич першим у Новоросійському університеті прочитав курс з історії України, який склався з щорічних спецкурсів: історія Південно-Західної Русі до XIII ст., історія Південно-Західної Русі з XIII до XV ст., огляд розповідних творів Південно-Західної Росії XVI—XVIII ст., історія Південно-Західної Русі у XVII ст. (час боротьби з Польщею), ознайомлення з джерелами та посібниками для історії Південно-Західної Русі XVII ст., історія Південної та Західної Русі XVIII ст. та ін.

Наукові інтереси вченого привертали історія України, Росії, історія Одеси та південно-українського регіону, історія слов'ян; історія освіти та наукових закладів, літератури, козацтва, економічна історія; історіографія, джерелознавство, археографія, дипломатика, генеалогія, етнографія, біографістика, історична географія та ін.

Олексій Іванович Маркевич був дійсним членом наукових товариств: історії та старожитностей, історико-філологічного при ІНУ, імп. Російського археологічного, історичного при Санкт-Петербурзькому університеті, Нестора-літописця при університеті св. Володимира, Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, Одеського слов'янського товариства ім. св. Кирила та Мефодія, Церковно-археологічного при Київській духовній

академії; дійсним членом архівних комісій — Таврійської, Нижегородської, Костромської, Воронезької, Катеринославської, дійсним членом Кримсько-Кавказького гірничого клубу та редактором "Записок Крымского горного клуба"; членом Одеського товариства по розбудові дешевих нічних притулків, секретарем Одеського біржового комітету, Одеського комітету торгівлі та мануфакутр, почесним членом Херсонської громадської бібліотеки; делегатом 1-го з'їзду солепромисловиків Росії, учасником 10-го з'їзду руських природознавців та лікарів (Київ, 1898), дванадцяти археологічних з'їздів; гласним Одеської міської думи (1901—1903), почесним попечителем Одеського жіночого благодійного товариства, почесним мировим суддею Одеси та ін.

Був нагороджений орденом св. Станіслава 3 (1881) та 2 (1895) ступенів; з 27 грудня 1881 р. йому було надано чин статського радника (5 кл.).

У січні 1884 р. О. І. Маркевич був звинувачений у тому, що при читанні лекцій про епоху Олександра І, неповажно відгукнувся про особу імператора. Службове слідство продовжувалось до вересня 1884 р.: Олексій Іванович отримав серйозне попередження, а його учбова діяльність була взята під особистий контроль адміністрації університету. О. І. Маркевич був ще на п'ять років залишений приват-доцентом та не призначений у наступний чин у відповідний термін.

Протягом серпня-жовтня 1895 р. О. І. Маркевич перебував під слідством за обвинуваченням у нелегальному провозі крізь австрійсько-російський кордон забороненої літератури. Втручання високопоставлених родичів та знайомих привело до того, що обвинувачення були зняті, а справу закрито. Однак Олексій Іванович був вимушений піти у відставку. 24 грудня 1895 р. його звільнено з Новоросійського університету "згідно з проханням". Йому залишили пенсію у розмірі окладу та право ношення мундира "займаної ним посади ординарного професора", але заборонили виступати з публічними лекціями. Наприкінці 1890-х рр. цю заборону було скасовано, О. І. Маркевич отримав чин дійсного статського радника, але у проханні повернутися до викладацької діяльності в університеті йому було відмовлено.

5 червня 1905 р. Олексій Іванович Маркевич помер від інсульту; 7

червня відбулася панахида та поховання на другому християнському кладовищі Одеси.

Пр.:
25-летие имп. Новороссийского университета: Ист. зап. и акад. списки. — Одесса: Тип. экон., 1890. — XV, 734, X с.; То же // ЗИНУ. — 1890. — Т. 53.

Літ.:
А. И. Маркевич (1847-1903): Биобиблиогр. указ. / ОГУ. Науч. б-ка; Сост. В. В. Самодурова, И. В. Максименко; Науч. ред. Т. Н. Попова. —Одесса, 1997. — 150 с.; Мирошниченко В. А. И. А. Линниченко о А. И. Маркевиче // Зап. іст. фак. / ОДУ ім. І. І. Мечникова. — 1998. — Вип. 7. —С. 146-152; Синявська О. О. До питання про археографічну діяльність О. І. Маркевича // Там же. — 1999. — Вип. 9. — С. 218-222; Хмарський В. М. Олексій Маркевич як археограф: До постановки проблеми // Там же. — Вип. 8. — С. 234-240; Синявська О. О. Просвітницька діяльність О. І. Маркевича // Там же. — 2000. — Вип. 10. — С. 171-178; Попова Т. Н. Историографический ретроспект: К вопр. о становлении дисциплинарного статуса истории Украины в Новорос. ун-те // Пробл. славяноведения: Сб. науч. ст. и материалов / Брян. гос. пед. ун-т. Центр славяноведения. — Брянск, 2000. — Вып. 1. — С. 55-66; А. И. Маркевич // Чопп И. Л. Крымско-Кавказский горный клуб. — Одесса, 2000. — С. 49-52; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. М. Попова

МАРКОВНІКОВ Володимир Васильович

Хімік-органік

В. В. Марковніков народився 10 грудня 1838 р. у с. Чорноріччя біля Нижнього Новгорода, де стояв полк, в якому служив тоді його батько. Батько — виходець із дворян Петербурзької губернії. У 10 років В. В. Марковнікова влаштували до Нижегородського Олександрівського дворянського інституту, який він успішно закінчив у 1856 р., отримавши середню освіту.

Для подальшого навчання після деяких вагань вибір впав на камеральний відділ юридичного факультету Казанського університету. У той час камеральний відділ, де вивчали історію і політекономію, державне, фінансове та карне право, хімію і фізику, технологію і механіку, зоологію і мінералогію, надавав найбільш широку освіту.

На третьому курсі практичні роботи в хімічній лабораторії, якою керував О. М. Бутлеров, відразу захопили В. В. Марковнікова і визначили його подальшу долю. Згодом під впливом О. М. Бутлерова він багато розмірковував про роль учителя в науковій долі учня; майбутній вчений багато перейняв від свого вчителя і став не тільки видатним вченим, теоретиком і дослідником, але і видатним педагогом. В. В. Марковніков був найталановитішим учнем О. М. Бутлерова і на все життя зберіг з ним дружні стосунки.

Закінчуючи університет, В. В. Марковніков представив дисертацію "Альдегиды и их отношение к алкоголям и кетонам". О. М. Бутлеров дав на неї схвальний відгук і В. В. Марковнікову присудили ступінь кандидата камеральних наук. У 1860 р., за рекомендацією О. М. Бутлерова, його залишили в університеті лаборантом хімічної лабораторії. Невелика платня лаборанта спонукала з перших же місяців шукати додатковий заробіток, і він почав давати приватні уроки.

Одна з учениць, Любов Дмитрівна Ричкова, в 1864 р. стала його дружиною. Згодом вона була для чоловіка незамінною помічницею, оскільки вільно володіючи трьома іноземними мовами, робила переклади іноземних робіт, переписувала роботи чоловіка, супроводжувала його в подорожах.

З червня 1856 р. В. В. Марковніков залишив посаду лаборанта в Казанському університеті, і його відрядили на два роки за кордон для підготовки до професорського звання. У Берліні, Мюнхені, Лейпцігу В. В. Марковніков працював у лабораторіях відомих хіміків А. Байєра, Є. Ерленмейєра, А. Кольбе. Робота за кордоном у значній мірі сприяла його становленню як вченого і викладача.

Із-за кордону В. В. Марковніков повернувся вже доцентом і з осені 1867 р. почав викладати першокурсникам загальну хімію. У цей час він

напружено працював, старанно проводив дослідження з ізомерії і вивчав взаємний вплив атомів в органічних молекулах. Ця праця завершилася його знаменитою докторською дисертацією "Материалы по вопросу о взаимном влиянии атомов в химических соединениях", яку він захистив у 1869 р. На основі переконань О. М. Бутлерова та великого експериментального матеріалу В. В. Марковніков установив ряд закономірностей, що відносяться до реакцій заміщення, приєднання і розщеплення. Відомий американський хімік Л. Міхаель високо оцінив роботи вченого: "Велика заслуга Марковнікова полягає в тому, що він не тільки розглянув питання в усій його спільності, але в той же час вивів деякі найважливіші правила, що випливають з його поглядів".

Ідеї В. В. Марковнікова настільки глибокі, що їх справжній зміст і значення стали з'ясовуватися лише в останній час у світлі електронних уявлень і всіх новітніх завоювань фізики та хімії про будову речовини. Це стосується "правила Марковнікова", яке займає важливе місце в сучасній органічній хімії. Його висновки відіграли значну роль у подальшій розробці теорії взаємного впливу атомів на основі електронних уявлень.

Незабаром після захисту докторської дисертації В. В. Марковнікова обрали ектраординарним професором, а в березні 1870 р., у віці всього 33-х років, — ординарним професором кафедри хімії Казанського університету. Проте успішна наукова та педагогічна діяльність вченого в Казанському університеті незабаром обірвалася.

У 1871 р. разом із групою передових вчених В. В. Марковніков залишив Казанський університет на знак протесту проти звільнення професора П. Ф. Лесгафта. Відставка відбулася 18 листопада 1871 р., і в той же день він разом із звільненим раніше професором геології і палеонтології Н. О. Головкінським був обраний ординарним професором тільки-но створеного Новоросійського університету.

Тут В. В. Марковніков знайшов досить хорошу на ті часи хімічну лабораторію, засновану відомим російським хіміком М. М. Соколовим. Працюючи в Одесі, він як на лекціях, так і на засіданнях Вченої ради неодноразово виступав на захист пріоритету О. М. Бутлерова у створеній ним теорії хімічної будови. Він широко викладав свої погляди на взаєм-

ний вплив атомів у молекулі, вказуючи на необхідність старанного вивчення цієї проблеми. У своїх виступах в університеті він підкреслював, що нова теорія є безмежним полем для досліджень і в той же час часто сама вказує способи для перевірки її висновків. Дослідник розкривав перспективи розвитку теорії хімічної будови, підкреслюючи, зокрема, необхідність широкого впровадження математичних методів в органічну хімію. Він говорив, що нарівні з експериментальною хімією повинна створюватися математична хімія, подібно тому, як існує математична фізика нарівні з фізикою експериментальною. Лекції В. В. Марковнікова були опубліковані в "Записках Новороссийского университета" і широко використовувалися студентами.

Як лекції, так і експериментальні дослідження впливали на хіміків ІНУ. З цього часу багато робіт із органічної хімії присвячувались розробкам проблем, безпосередньо пов'язаних з розвитком теорії хімічної будови О. М. Бутлерова. Значна частина робіт одеських хіміків була присвячена вивченню стереохімічних проблем, головним чином у ряді аліфатичних насичених і ненасичених кислот. В. В. Марковніков зі співробітниками виконав низку експериментальних робіт, до числа яких відноситься робота з отримання чистого дихлоргідрину, дослідження, яке присвячене вивченню взаємодії етилсірчаної кислоти з органічними кислотами, яка приводить до отримання складних ефірів. До цього часу відносяться і роботи В. В. Марковнікова про "піровинні" кислоти, зокрема, про ізомерію двоосновних насичених кислот з п'ятьма атомами вуглецю в молекулі.

В. В. Марковніков недовго працював в Одесі, але за порівняно невеликий строк він зміг домогтися підвищення рівня досліджень в університетській хімічній лабораторії. Питання стереохімії стали основним напрямком у дослідженнях кафедри органічної хімії Одеського університету до теперішнього часу.

Влітку 1872 р. В. В. Марковніков прийняв запрошення перейти до Московського університету. Тут кафедра органічної хімії була в катастрофічному становищі, але ректор пообіцяв йому підтримку в перебудові хімічної лабораторії. Однак відкриття лабораторії відбулося тільки через 14 років після його переїзду до Москви.

Протягом 12 років В. В. Марковніков викладав там курс органічної хімії і вів практичні роботи, на яких він з перших же кроків привчав студентів до самостійності. У цей час майже не було посібників з хімії російською мовою і опис способів синтезу різних сполук потрібно було розшукувати в іноземних журналах. В. В. Марковніков, указавши роботу студенту, говорив у загальних курсах, як отримується дана сполука, а потім додавав: "А подробиці про те, як скласти прилад і т. п., знайдете в такій-то книзі "Berichte" або "Liebig's Annalen", і студенту доводилось озброюватись словником і приступати до перекладу хімічної статті. Його учень професор І. О. Каблуков пригадував, що з власного досвіду вони переконалися в користі такого заходу для подальшої діяльності учнів.

У Москві В. В. Марковніков створив і очолив велику наукову школу. Ступеня доктора та звання професора удостоїлися більше двадцяти його учнів. Серед них всесвітньовідомі вчені — М. І. Коновалов, М. М. Кіжнер, М. Я. Дем'янов, О. Н. Реформатський, І. О. Каблуков, О. П. Сабанєєв та ін. Ученицею В. В. Марковнікова була і перша жінка-хімік Ю. В. Лермонтова, чим він дуже пишався.

У Москві сталися докорінні зміни в тематиці досліджень вченого. З початку 80-х рр. він систематично досліджував кавказьку нафту, відкрив клас нафтенів, вперше отримав сполуки з семи- і восьмичленними циклами. Особливо багато зроблено В. В. Марковніковим для розвитку російської нафтової промисловості. Його дослідження складу російських нафт призвели до відкриттів величезного теоретичного і практичного значення. У 1881 р. він разом з Оглобліним опублікував статтю "Исследование кавказской нефти", яка поклала початок ретельному вивченню вітчизняних нафт.

За видатні дослідження з хімії кавказьких нафт Міжнародний нафтовий конгрес у Парижі присудив В. В. Марковнікову золоту медаль. За відгуком італійського хіміка С. Канніццаро, В. В. Марковніков збагатив чисту науку новим типом карбітних сполук, які завжди будуть пов'язані з його ім'ям.

Вчений боровся за розвиток вітчизняної хімічної промисловості, за розповсюдження хімічних знань і тісний зв'язок науки з промислові-

стю. Він писав, що йому завжди було незрозуміло, чому наші натуралісти не хочуть вибирати для своїх досліджень таке наукове питання, матеріалом для яких була б російська природа. Тоді, — казав він, — ми не були б свідками того, що Росія вивчалась професорами і академіками іноземцями, та і тепер нерідко вивчається приїжджими іноземними вченими.

У наступні роки його цікавили питання мінеральної хімії і геології, він розглянув походження соляних озер і знаходження в них глауберової солі, проводив безліч аналізів солей і ропи. Він вів велику громадську роботу, активно популяризував наукові знання, а під час російсько-турецької війни розгорнув інтенсивну діяльність з організації санітарної допомоги діючій армії: налагодження дезинфекції шпиталей, санітарних поїздів і полів битв, боротьбу з інфекційними хворобами (чумою).

За ініціативою В. В. Марковнікова було видано "Ломоносовский сборник", присвячений історії хімії в Росії. Він був одним із засновників Російського хімічного товариства і протягом 18 років його головою, почесним членом Московського, Казанського, Київського та Харківського університетів, багатьох вчених товариств як російських (товариства любителів природознавства, етнології і антропології, товариств природознавців при Казанському і Київському університетах та ін.), так і іноземних (Лондонського і Берлінського хімічних товариств).

Найбільш важкий період у житті В. В. Марковнікова був пов'язаний з 1890 р., коли він, відпрацювавши 30 років в учбовій частині Міністерства народної освіти, повинен був за положенням поступитися кафедрою хімії в Московському університеті іншій людині. Влітку 1893 р. В. В. Марковніков передав лабораторію молодому екстраординарному професорові, колишньому приват-доцентові Новоросійського університету М. Д. Зелінському. В. В. Марковніков залишився в університеті і продовжував працювати, але важко переживав усунення з керівництва кафедрою.

У грудні 1902 р. він поїхав до Петербурга з доповіддю про свої останні роботи в Російському фізико-хімічному товаристві. На зворотньому шляху

вчений застудився і захворів, а 11 лютого 1904 р. Володимира Васильовича Марковнікова не стало.

Пр.:

Исследование кавказской нефти / Марковников В., Оглоблин В. // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1883. — Т. 15 (1). — С. 237-307; Заметки о низших эфирах природных нафтеновых кислот // Там же. —1893. — Т. 25. — С. 654-656; Изомерные октонафтеновые кислоты // Там же. — С. 631-654; О происхождении третичных алкоголей по способу Бутлерова // Там же. — С. 404; Современная химия и русская химическая промышленность: Речь, произнес. в торжеств. собр. Моск. ун-та 12 янв. 1880 г. // Киев. унив. изв. — 1880. — № 8. —С. 261.

Літ.:

Платэ А. Ф., Божов Г. В., Эвентова М. С. Владимир Васильевич Марковников: Очерк жизни и деятельности / Отв. ред. С. Н. Данилов. — М., 1962. — 152 с.; Історія ОДУ за 100 р. — С. 217-218; Развитие органической химии на Украине. — К.: Наук. думка, 1979. —239 с.; Волков В. А., Кузнецов Е. В., Кузнецова Г. Н. Химики: Биогр. справочник. — К.: Наук. думка, 1984. — 324 с.; БСЭ. — 3-е изд. — Т. 15. — С. 1191; Манолов К. Великие химики / Пер. с болг. — М., 1985. — Т. 2. — 437 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. І. Дроздовська, Т. В. П'янкова

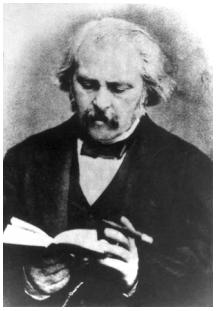

МАРКУЗЕН Іван Андрійович

Дослідник природи, медик і зоолог, лікар

І. А. Маркузен народився у Фінляндії в 1811 р. Вищу освіту одержав у Дерптському університеті, який закінчив зі званням лікаря. Там же одержав ступінь доктора медицини, представивши дисертацію про органи виділення жаби.

У 1841 р. призначений позаштатним ординатором у лікарню Петербурга, у відділення для робітників. 10 червня 1847 р. призначений по-

мічником прозектора при анатомічному театрі Дерптського університету. У 1849 р. І. А. Маркузена переміщено лікарем у Перший Петербурзький військово-сухопутний шпиталь, де він працював до 1850 р. У 1850 р. пішов у відставку, але 5 січня 1854 р. знову вступив до служби ад'юнкт-професором імператорської Медико-хірургічної академії по кафедрі патологічної та хірургічної анатомії. Тимчасово викладав там ще й гістологію та мікроскопічну анатомію. Поряд з викладанням служив лікарем у Другому Петербурзькому військово-сухопутному шпиталі. 27 квітня 1858 р. його звільнено у відставку за хворобою. Після цього І. А. Маркузен сім років провів у Німеччині.

1 травня 1865 р. І. А. Маркузена призначено ординарним професором зоології до щойно відкритого Новоросійського університету, де він залишався викладачем і завідувачем кафедри зоології до літа 1869 р., коли пішов у відставку. Радою університету наприкінці 1867 р. І. А. Маркузена було направлено до Петербурга для участі у І з'їзді російських лікарів та природознавців. Професор зробив доповідь про фауну Чорного моря. Матеріали цієї доповіді стали основою для статті, яка була надрукована у 1868 р. і досьогодні не втратила свого наукового значення, оскільки на дані цієї роботи І. А. Маркузена посилаються сучасні автори при огляді чорноморської фауни. Професор І. А. Маркузен був першим, хто науково обробляв матеріали для зоологічного кабінету Новоросійського університету — таким чином його можна вважати засновником зоологічного музею. За спогадами слухачів професор І. А. Маркузен гарно викладав зоологію і у нього можна було вчитися. Серед учнів професора І. А. Маркузена слід відзначити В. І. Шменкевича, засновника вітчизняного напрямку в експериментальній зоології.

Публікуватися І. А. Маркузен почав з 1848 р., за цей час до 1868 р. (вихід з друку останньої його роботи) опублікував у газетній та журнальній періодиці 23 роботи.

Дата смерті Івана Андрійовича Маркузена невідома. Але є дані, що коли він після виходу у відставку переїхав у Берн (Швейцарія) до сина професора, то ще у 1890 р. був живий.

Пр.:

О макроскопическом изменении слизистой оболочки кишечного канала при холере // Военно-мед. журнал, 1849; Vorldufige Mittheilung ьber die Entnickelung der Haech und Geschlechtswerkzenge der Batrachies // Ac. d. Sc. de St.-P. Bull physik-math. — 1856. — Т. 9, № 16; Путевые впечатления русского врача за границею // Друг здравия. — 1851; Sur l'anatomie et l'histologie du Brachiostoma // C. r. de l'Al. d. Sc. de P. — 1864. — № 10; Die Familie des Marmyren, aus den Memoires // Ac. Imp. des Sc. de St.-P. — 1864. — Т. 7, № 4; Zur Faune des Schwarzen Meers. Vorlaufige Mittheilung // J. Wirbellose Thiere Arch. fьr Naturgesch. v. Lenkard und Frosch. — 1868.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 444-446; Пузанов І. І. Мечников как зоолог // Тр. ОГУ. — 1955. — Т. 145 — С. 75-84; Резник С. Е. Мечников. — М.: Мол. гвардия, 1973; Історія ОДУ за 100 р. — С. 147-150; Браунер А. А. Воспоминания бывшего студента естественного отделения физмат-факультета Новороссийского университета // Памяти профессора Александра Александровича Браунера: 1857-1941. — Одесса, 1997. — С. 13-26; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. А. Богачик, В. А. Дьяков

МАСЛОВСЬКА
Лариса Вікторівна

Математик

Л. В. Масловська народилася 19 березня 1936 р. у місті Березівка Одеської області у сім'ї викладачів. Батько Масловський Віктор Іванович — відомий викладач фізики, автор багатьох науково — методичних робіт та монографій. Мати Кірюхіна Олександра Іванівна — викладач хімії.

У 1953 р. закінчила Березівську середню школу № 1 з золотою медаллю, у 1958 р. закінчила з відзнакою фізико — математичний факультет Одеського університету ім. ІІ. Мечнікова, у 1961 р. закінчила аспірантуру по кафедрі математичного аналізу.

З 1961 р. працює на кафедрі математичного аналізу, з 1972 р. до нинішнього часу працює на кафедрі обчислювальної математики. Кандидат фізико — математичних наук — 1967 р., доцент — 1971 р. Доктор фізико-математичних наук — 1993 р., профессор по спеціальності "обчислювальна математика" — 1994 р. З 1994 р. — профеєсор кафедри обчислювальної математики.

Читає курси "Чисельні методи", "Доп. глави фізико — математичних наук", спецкурси з методів скінченних елементів розв'язуванню великих розріджених систем алгебраїчних рівнянь, розпараллелюванню алгоритмів. Л. В. Масловська має великий науковий авторитет у світовій науковій та академічній спільноті.

Галузь наукових інтересів — метод скінченних елементів для крайових задач еліптичного типу та розв'язування великих розріджених систем лінійних алгебраїчних рівнянь. З'являється автором понад 70 наукових праць та підручника "Чисельні метода алгебри". Підготувала чотирьох кандидатів наук, її учні працюють в Одеському національному університеті ім.І.І. Мечнікова та в інших вузах Одеси.

Має доньку Махновську Оксану Михайлівну, кандидата фізико — математичних наук, яка закінчила факультет обчислювальної математики та кібернетики Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова.

Пр.:

Обобщенньй метод Холесского для смешанньге дискретных аналогов злшптических краевьк задач // Журн. вычисл. мат. и мат. физики. — 1989. — Т. 29, № 1 — С. 64 -74; Обусловиях применимосга обобщенного алгоритме Холесского // Там само. — 1992. — Т. 32, №3. — С 339 — 347; Неулучшаемые оценки сходимосга полусмешенного метода конечных злементов для основных краевых задач тоории пологих оболочек в полигональных областях // Там само. — 1990. — Т.30, №4. — С 513-520; Сметанний метод конечньк злементов в задачах теории оболочек / Масловская Л.В., Голушков В.Г. // Там само. — 1994. — Т. 34, №5. — С. 748 — 769; Mixed finite element: method deformation analysis of non-shallow shall / Maslovskaya L.V., Colushkov V.G.. // International Journal of Mathematics, Game Theory and Algebra. — 1998. — Vol. 8. — P.18-48; Масловская Л.В., Масловская О.М. Численные методы алгебры: Учебник для вузов. — Одесса, 2005.

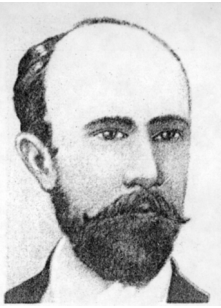

МАССЕН
Василь Миколайович

Акушер-гінеколог

В. М. Массен народився в Санкт-Петербурзі 25 грудня 1860 р. Середню освіту отримав у третій прогімназії і п'ятій гімназії, яку закінчив у 1882 р. Навчався в Санкт-Петербурзькому університеті на природничому відділенні фізико-математичного факультету, звідки в тому ж році перейшов на медичний факультет Казанського університету. У 1884 р. перейшов без іспитів на 3-й курс Військово-медичної академії, яку закінчив у 1887 р. зі ступенем лікаря з відзнакою. Його залишили за конкурсом при академії на 3 роки. В. М. Массен вступив для подальшого удосконалення своїх знань до шпитальної гінекологічної клініки, де працював ординатором. У жовтні 1887 р. його відрядили до Парижа, де він вивчав постановку гінекологічної електротерапії і відвідував гінекологічні й хірургічні клініки. У 1890 р. В. М. Массен захистив дисертацію на вчений ступінь доктора медицини на тему "Способ Apostoli. Краткий очерк по истории и практике. Личная клиническая проверка".

З листопада 1889 р. до 1902 р. він завідував Покровським (Гаванським) пологовим притулком у Санкт-Петербурзі; з 1902 р. числився приват-доцентом по кафедрі акушерства і жіночих хвороб при Військово-медичній академії. Одночасно працював помічником завідувача наукового відділу Наукового експериментального інституту. У 1902 р. його перевели до Одеси і призначили професором Новоросійського університету, де він створив кафедру акушерства і гінекології.

З 1887 по 1902 рр. професор В. І. Массен надрукував 44 праці.

Помер у 1904 р.

Пр.:

[Рецензия] // Журн. акушерства и женских болезней. — 1902. —Дек. — Рец. на кн.: Bumm E. Grundriss zum Studium der Geburthlfe. — 1902.

Літ.:
Василий Николаевич Массен: Краткая биография // Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского университета за 1904-1908 гг. — Одесса, 1909. — С. 106; Массен Василий Николаевич (1860-1904) // Золотарев. Биогр. словарь. — С. 177; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. В. Мусієнко

МАТКОВСЬКА Ірина Яківна

Філософ, фахівець з етики

І. Я. Матковська народилася 9 травня 1928 р. в Азові Ростовської обл. Походить із сім'ї музикантів. Закінчила філологічний факультет Одеського державного університету у 1952 р. У 1969 р. Вченою радою Інституту філософії АН СРСР (сектор етики) їй було присвоєно звання кандидата філософських наук за спеціальністю "етика". Вчений ступінь доктора філософських наук присвоєний тією ж Вченою радою у 1990 р. Вчене звання доцента по кафедрі філософії присвоєне ВАК у 1992 р., вчене звання професора по кафедрі філософії — у 1993 р.

Кандидатська дисертація І. Я. Матковської присвячена проблемам етики у працях Г. В. Плеханова, докторська дисертація захищена по темі "Проблеми розвитку гуманістичної свідомості у визвольному русі Росії (дворянський та різночинський періоди)".

У 1952—1957 рр. І. Я. Матковська жила та працювала у Ленінграді. Її робота у Будинку-музеї Г. В. Плєханова, у Вищому морському училищі інженерів зі зброї Ленінграда (редактор та коректор видавничого відділу училища) носила тимчасовий характер.

Ірина Яківна працює на кафедрі філософії Одеського державного

університету з 1957 р. Була викладачем, доцентом, нині — професор кафедри філософії та основ загальногуманітарних знань.

Володіє польською, англійською, німецькою мовами, вільно читає літературу на болгарській, сербській, італійській мовах.

Галузь наукових інтересів професора І. Я. Матковської — це, головним чином, проблематика історії філософських течій XVIII ст. У зв'язку з цим вона була обрана і з 1992 до 1996 р. працювала віце-президентом вітчизняного відділення Міжнародного наукового товариства по вивченню культури XVIII століття. Ім'я І. Я. Матковської занесено у Міжнародний словник фахівців з проблематики XVIII ст. І. Я. Матковська також плідно працює у комісії по вивченню творчості Гете та культури його часу при Науковій раді по історії світової культури РАН. Вона є членом Пушкінської комісії при Одеському Будинку вчених, з 70-х рр. постійно бере участь у пушкінознавчих конференціях міжнародного, республіканського, регіонального рівнів. Постійний учасник Міжнародних Кирило-Мефодіївських конференцій, які з 1995 р. проводяться філологічним факультетом ОДУ спільно з Генеральним консульством Республіки Болгарії в Одесі. За період 1995—1999 рр. брала участь у дванадцяти наукових конференціях. У тому числі, виступала з доповідями на Міжнародному конгресі з проблем культури XVIII ст. (1995 р., Мюнстер, ФРН), брала участь у Міжнародній конференції "Культура та етноетика" (Київ, 1994 р.), Міжнародному семінарі "Духовна спадщина Київської Русі та сучасність" (Одеса, 1997 р.).

Має більше 150 наукових праць. Серед них — монографія "Проблема взаимодействия общественно-исторической практики и нравственного сознания. Опыт историко-теоретического исследования", "Проблемы развития прогрессивной этической мысли в России", розділи у п'яти колективних монографіях та багато статей.

Ірина Яківна не відносить себе до будь-яких наукових шкіл, але визнає персональний вплив на своє формування як дослідника деяких відомих вчених-гуманітаріїв. Перш за все, завдячує С. Я. Когану, доценту кафедри філософії Одеського держуніверситету, блискучому викладачеві, фахівцю з історії філософії та філософських проблем мови, який з самого початку навчання її на філологічному факультеті пробудив у ній інтерес до професійних занять філософією. Вона вдячна також професору В. Д. Дніпрову

(Ленінград), який працював на перетині філософії та літературознавства і захопив своєю дослідницькою стратегією І. Я. Матковську. Саме він допомагав обрати тему дисертаційного дослідження. І. Я. Матковська визнає також особливий вплив на формування своїх наукових інтересів професора К. А. Шварцмана, спеціаліста в галузі етики.

Плідні наукові контакти І. Я. Матковська підтримувала, починаючи з 1974 р., з Ю. М. Лотманом, особливо з проблем філософії та літературознавства, історії культури XVIII ст.

І. Я. Матковська успішно поєднує наукову та педагогічну діяльність, під час роботи на кафедрі філософії ОДУ вона підготувала через аспірантуру 16 кандидатів філософських наук. Особливу увагу приділяє науковій роботі зі студентами. Багато з її учнів (перш за все студентів історичного та філологічного факультетів) завдяки її підтримці та допомозі стали професійно займатися філософією. Принципова установка Ірини Яківни — опора у філософських пошуках на глибокі спеціальні знання (з історії, історії культури, літературознавства, історії літератури). Вона скрупульозно ставиться до роботи над філософськими текстами і ці навики передає своїм учням. На її погляд, філософствування, заняття історією філософської думки несумісні з поверхневим відношенням, зневажанням історико-філософських та культурних традицій.

І. Я. Матковській вдалося “ангажувати” багатьох студентів-гуманітаріїв до професійних занять філософією, перш за все, завдяки тому, що вона вміє глибоко та захоплено занурюватися у різноманітні проблеми, які хвилюють її учнів, переводити ці проблеми на мову філософії, вводити їх у історико-філософський контекст.

У важких сучасних умовах професор І. Я. Матковська життєво реалізує ідею спадкоємності традицій Одеського університету, втілюючи ідеал справжнього університетського професора, що склався ще в дореволюційні роки.

Вона не належить ні до яких політичних партій та рухів, але з вдячністю та теплотою згадує своє перебування (починаючи зі студентських років) в партійній організації університету саме за творчу, товариську атмосферу, плідне та духовно насичене спілкування.

Пр.:

Проблемы развития прогрессивной этической мысли в России: Учеб. пособие. — М.: Высш. шк., 1990; Философские аспекты содержания романа Гете "Избирательное сродство" // Гетевские чтения. — М., 1997; К проблеме вариантов "философии сердца" ("Моление" Даниила Заточника — Г. С. Сковорода) // Духовна спадщина Київської Русі: Зб. наук. праць за матеріалами міжнар. семінару викладачів східноєвроп. ун-тів. — Одеса, 1997. — Вип. 1; Проблема "частичного человека" в повести Гоголя "Нос" и лубок середины XIX в. // Пробл. сучасного літературознавства. —Одеса, 1997. — Вип. 1; К проблеме "героя сердца" в русской литературе середины XIX века (Маша Миронова и Соня Мармеладова) // Материалы Пушк. науч. конф. — К., 1995; К проблеме соотношения украинского барокко и западноевропейского экспрессионизма XX в. (Б. Брехт. Баллада о Мазепе) // Слов'ян. зб. — Одеса, 1998. — Вип. 5; "Три світи" Г. Сковороди та західноєвропейський філософський контекст XX ст. (Г. Сковорода — К. Поппер) // Там же. —Одеса, 1997. — Вип. 3; Сім'я та природні засади буття людини (екзистенціальні виміри) // Актуал. пробл. політики. — Одеса, 1997. —Вип. 1/2; Философско-психологические проблемы времени в работе С. Л. Рубинштейна "Человек и мир" // Пробл. психології часу: Тези доп. міжнар. конф. присвяч. 100-річчю Д. Г. Елькіна. — Одеса, 1995; Жанр как проблема теории интертекста // Роди і жанри літератури. — Одеса, 1997.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. П. Коваленко, І. В. Голубович

МЕДВЕДЄВ
Анатолій Костянтинович

Лікар, фізіолог-хімік, дослідник живої природи, педагог

А. К. Медведєв народився у 1863 р. Здобувши середню освіту, він отримав добрий атестат. Витримав вступні іспити і був зарахований на природниче відділення імператорського університету Санкт-Петербургу. Однак в молодого студента була мета — стати військовим медиком. Його

цікавило проведення клінічних досліджень з встановленням якісно-кількісних перетворень хімічних речовин у живих організмах. Тому через деякий час А.К.Медведєв перейшов до імператорської Військово-медичної академії, де навчався старанно і натхненно. Схильність до експериментального вивчення впливу хімічних реакцій на фізіологічні процеси в лабораторних умовах домінувала в той період його життя. Під час навчання в академії Анатолій Костянтинович отримав цінний досвід наукової діяльності на практиці. Він брав активну участь у різноманітних фізіологічних дослідженнях. Особливо це стосувалося пізнання впливу стислого повітря, кисню і вугільної кислоти на нервову подразливість організму.

1888 р, А.К.Медведєв отримав диплом з відзнакою за визначні успіхи у навчанні і науково-дослідній діяльності, а також звання військового лікаря. З середини 1888 р. до кінця 1892 р. він виконував обов'язки судового лікаря на кораблях військово-морського флоту. За ці роки А.К.Медведєв сформувався як лікар-професіонал, який кваліфіковано і завжди своєчасно надавав медичну допомогу усім членам екіпажу. Ним якісно і чітко виконувались усі службові обов'язки, не дивлячись на ситуацію, яка складалась під час військового походу.

Однак А.К.Медведєв не втратив любові до природничих досліджень і під час служби на флоті, перебуваючи в Атлантиці на крейсері "Мінін" зміг скласти колекцію рослин, яку потім передав для зберігання і вивчення науковцями ботанічного саду Санкт-Петербургу. Ним були встановлені наукові стосунки із співробітниками ботанічного саду м. Порт-оф-Спейну на острові Трінідад у Карибському морі біля узбережжя Венесуели. У період І893-І895 рр. А.К.Медведєв працював у Військово-медичній академії, де під керівництвом професора-фізіолога Івана Рамазовича Тарханова продовжував і поглиблював розпочаті в студентські роки дослідження. У І890-1895 рр. він зосередженно і цілеспрямованно виконував складні завдання завідуючого кафедрою фармакології академії професора Івана Петровича Павлова. Медведєв завжди вважав саме цих двох видатних вчених своїми науковими керівниками, які відкрили йому шлях у науку. Для А.К.Медведєва вони були еталоном у творчих пошуках та відкриттях, що здійсню-

валися на практиці. Саме у стінах академії він з успіхом в 1893 р. захистив докторську дисертацію на тему: "Про відношення лейкоцитів до потрапляння в кров деяких речовин".

1895 р. молодий доктор медицини А.К. Медведєв приїздить до Новоросійськго університету, де він займає посаду професора кафедри зоології, порівняльної анатомії і фізіології на природничому відділенні фізико-математкчного факультету. Це стало можливим завдяки запрошенню екстраординарного професора кафедри зоології, порівняльної анатомії і фізіології ІНУ — Бронислава Фортунатовича Веріго. У І896 р. Медведєв був обраний Радою на посаду приват-доцента кафедри, яку згадували вище. Це призначення затвердив попечитель місцевого учбового округу.

Анатолій Костянтинович першим з викладачів-фізіологів кафедри зоології, порівняльної анатомії та фізіології почав викладати учбові курси: "Фізіологічна хімія травлення і обміну речовин у тваринному тілі" (1896/1897 акад. р.); "Елементарний склад речовин тваринного організму, харчові речовини і травлення" (1898/1899 акад. р.). З 1897 академічного року їм для студентів природничого відділення ним були введені практичні заняття з фізіологічної хімії.

У І901 р. А.К.Мєдведєв був обраний екстраординарним професором та за запрошенням першого декана медичного факультету ІНУ — орди-нарного професора В.В.Подвисоцького перейшов на цей факультет. На новому для ІНУ факультеті, який відкрили у 1900 р. професор вперше очолює кафедру фізіологічної хімії. Саме тут він починає читати курс "Фізіологічна хімія, хімія білкових речовин та їх найближчих похідних, вуглеводів і жирів, вчення про неорганічні ферменти та травні соки хімії травних процесів (кров та лімфа)". Ним розпочато проведення практичних занять з фізіологічної хімії у фізико-хімічній лабораторії з групами студентів, починаючи від 1901-1902 академічного року.

Разом з ординарним професором кафедри зоології, порівняльної анатомії та фізіології природничого відділення фізико-математичного факультету Б.Ф.Веріго, екстраординарний професор А.К.Мєдведєв приймав участь у засіданнях ХІ з'їзду російських природознавців та лікарів. Це поважне наукове зібрання проходило у грудні 1901 р. в місті на Неві.

А вже 1902 р, А.К. Медведєв отримав посаду ординарного професора кафедри фізіологічної хімії медичного факулітету ІНУ. Сфера наукових інтересів професора Медведєва торкалася вивчення процесів виділення та очищення препаратів білку, вуглеводів та їх похідних. Він був автором понад 10 наукових праць, присвячених дослідженню та поглибленому вивченню процесів окислення.

Маючи від природи талант яскравого педагога, професор Медведєв під час роботи зі студентами міг завжди захопити їх увагу відміннознаною науковою проблематикою як теоретичного, так і прикладного характеру. Це було можливим тому, що він виступав носієм передової науково-матеріалістичної ідеології, його лекції були цікавими, змістовними, не дуже переобтяжливими науковою термінологією, а тому добре зрозумілими для студентів. Вони запам'ятовували їх надовго.

Анатолій Костянтинович був людиною прогресивних погяядів. Його громадська позиція на захист демократизації університетського життя та розвиток самоврядування завжди знаходила підтримку серед студентів. Його глибоко поважали і цінували колеги, тому саме він був двічи обраний деканом медичного факультету ІНУі займав цю посаду в 1905-1907 і 1916-1920 рр.

Швидкоплинні події революцій 1917 р, торкнулись також Новоросійського університету. В ньому з'являлись нові елементи в системі здобуття класичних знань. Політичні та суспільні зміни не моги не вплинути на звичний ритм його роботи. Країна вже вступила у жорстоку громадянську війну, хоча ще не вийшла з кривавої Першої світової війни. В Одесі влада Центральної Ради змінилась німецькими окупаційними військами. Після капітуляції Німеччини у листопаді 1918 р. в місті встановилась влада рад, яка була повалена англо-французськими експедиційними військами. Від влади союзників весною 1919 р, Одесу звільнили загони Червоної армії, але вже 23 серпня того ж року вони залишили місто під шаленим наступом військ генерала А.І.Денікіна. Університет Одеси працював вже без колишньої стабільності, бо його то зачиняли, то відкривали. Саме тому велика кількість викладачів та професорів університету, особливо серед тих, що не по-ворожому зустріли революцію,

втрачала впевненість у своєму майбутньому, їх справедливо непокоїло, що представники нової влади не дуже зацікавлені у притаманних їм глибоких, фахових знаннях, багаторічному досвіді педагогічної праці, вагомих досягненнях їх практичної діяльності, їх постійно хвилювало й те, що ані вони самі, ані їх сім'ї є нікому не потрібними у буденностях бурхливих лихоліть, страждань, втрат і суспільних перетворень. Окрім того до багатьох проблем додавалися значні матеріальні втрати. Деякий час викладачі зовсім не отримували заробітньої платні, а їх сім'ї залишалися без певної матеріальної підтримки і голодували, як більшість населення в тих складних умовах. Коли влада в Одесі ліквідувала Вищі жіночі курси, то декан їх фізико-математичного факультету, професор Анатолій Костянтинович Медведєв втратив останнє місце надійної роботи та заробітку.

Саме наприкінці 1919 р, він вирішів емігрувати, розуміючи тимчасовість влади генерала А.І. Денікіна на півдні країни, бо його війська вже отримали відчутні військові поразки на різних фронтах бойових дій. У першій половині січня 1920 р. професор Медведєв разом з сім'єю залишає Одесу, де прожив майже 25 років життя (його квартира була розташована на вулиці Княжеській, 12). У другій половині січня 1920 р. він разом із членами родини приїздить до столиці Болгарії — Софії. Однак життєві умови, для професора Медведєва як людини зі слабким здоров'єм у Софії були далекі від нормальних для життєдіяльності. Він разом з великою сім'єю спочатку мешкав у старому вагоні на залізничному Подуєнському вокзалі, а пізніше переїхав жити до великої, але темної і вологої кімнати у столиці. Але все це не ставало йому на заваді у бездоганному виконанні своїх обов'язків лікаря. Він постійно рятував від смерті як дітей, так і дорослих, не дивлячись на їх національність, соціальне походження, віросповідання, матеріальні можливіості. Літом 1920 р. академічна рада запросила професора А.К.Медведєва на посаду професора медичної хімії медичного факультету Софійського університету. І хоча йому не запропонували високої заробітньої платні (2218 левов), він із зацікавленням прийняв цю пропозицію. У стінах Софійського університету він провадив активну викладацьку роботу, займався науково-дослі-

дньою діяльністю зі студентами у лабораторії, багато працював з ними під час практичних занять, передаючи їм свої різноманітні знання і значні здобутки лікаря-дослідника.

До кінця свого життя А.К.Медведєв був вдячний уряду Болгарії, який надав його родині політичний притулок. Болгарському народу він дякував за щиру гостинність. Болгарській інтелігенції він активно допомагав готувати власних лікарів, працюючи за фахом педагога на медичному факультеті університету. Тому пізніше він відхилив вигідні пропозиції про викладання в інших університетах Європи, наприклад Карловому університеті (Прага).

Передчасна смерть Анатолія Костянтиновича у грудні 1921 р. не дозволила вченому здійснити ще багато наукових відкриттів та творчих задумок. 1922 р. у Болгарії до роковин смерті професора А.К.Медведєва був виданий меморіальний науковий збірник "Requiem". В ньому викладачі, співробітники, студенти не тільки аналізували його наукові здобутки, але й розповідали про цікаві відкриття та знахідки, вказували на яскраво-неповторну педагогічну манеру Анатолія Костянтиновича, коли навіть "суха матерія оживала в його слові". Болгарський студент-медик Л.Власаков писав про свого улюбленого викладача, професора і педагога:"...Медведев вчив нас на власному прикладі і тієї рідкісної чуйності та самопожертви, які властиві великим людям із чистим серцем".

Пам'ять про професора Новоросійського університету — Анатолія Костянтиновича Медведєва назавжди залишиться серед його колег-вчєних і викладачів фізіології, біохімії, лікарів. Його внесок у розвиток сучасних напрямків фізіології, біохімії та медицини є досить значним і достатньо вагомим.

Пр.:

Отзыв о трудах А.Ф.Самойлова // ЗИНУ. — 1900. — Т.87. — С.9-14; Несколько рецензий по текущей литературе в "Русском Архиве Патологии" за 1902 // Отчет ИНУ. — 1902. — С.55; Отзыв о диссертации докторанта Л.А.Тарасевича "К учению о гемолизинах"// ЗИНУ. — 1902. — Т.89. — С.47-51; Ьber Des amidierungasvorgange im Blufe normaler und schildrusenlosen Tiere // Zeitschrift J. Physiologishe chemie. — 1911. — №1; Отчет ИНУ. — 1911. — С. 31.

Літ.:
Заблудовський П.Е. В Новороссийском университете в годы столыпинской реакции: Фрагменты из воспоминаний // Новороссийский университет в воспоминаниях. — С.195-197; Золотарев Биогр. словарь; Одес. медуниверситет, 1900-2000; Hausman. — P.614; Обозрение преподавания в ИНУ за 1897-1898,1899-1900,1901-1902 гг.; Спасов Л. Русские ученые-белоэмигрантн в Болгарии (1920-1930годы) // Bulgarian Historical Review. — 1992. — №4. — P.107-112.
ГАОО. — Ф.45. — Оп.18. — Діло 21, арк. 4; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л.В.Рясіков

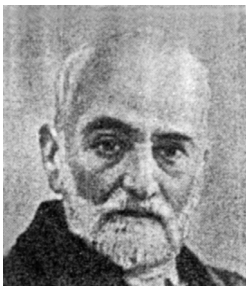

МЕЛІКІШВІЛІ (Меліков) Петро Григорович

Хімік-органік, член-кореспондент АН СРСР

П. Г. Мелікішвілі (Меліков) народився 29 червня 1850 р. у Тбілісі, де і отримав початкову освіту. Оскільки в ті роки у Грузії не було університету, Петро Мелікішвілі в 1868 р. вступив на фізико-математичний факультет Новоросійського університету, який закінчив у 1872 р. Ще в студентські роки П. Г. Мелікішвілі брав участь у роботі студентського хімічного гуртка, яким керував О. А. Веріго. Там він отримав перші дослідницькі навички.

Після закінчення університету він повернувся до Тбілісі і протягом року викладав ботаніку в приватній жіночій гімназії. У 1873—1873 рр. П. Г. Мелікішвілі відрядили на стажування до Німеччини, де він працював у хімічних лабораторіях Л. Майєра і Юста. Після повернення з-за кордону він почав працювати лаборантом кафедри хімії Новоросійського університету. В учбові обов'язки П. Г. Мелікішвіші входило керівництво заняттями з якісного аналізу.

М. Д. Зелінський, який у той час був студентом, згадував самовіддану вірність справі молодого викладача. Весь свій час він перебував у лабораторії, спостерігаючи за студентами, готуючи необхідні реактиви та розчини. Часто він засиджувався за цими заняттями і вночі. Сім'ї у нього не було, і тому він віддавав себе повністю студентам. Незважаючи на зовнішню суворість, П. Г. Мелікішвілі був не тільки терплячим, уважним вчителем, але і дуже доброю та чуйною людиною. Нерідко він матеріально допомагав бідним студентам, віддаючи їм свої заощадження та речі. П. Г. Мелікішвілі був дуже цікавим співбесідником, любив музику, мистецтво, захоплювався подорожами.

Він рано помітив виключні здібності студента Миколи Зелінського, і між ними встановилися дружні стосунки, які збереглися на довгі роки.

Працюючи лаборантом, П. Г. Мелікішвілі інтенсивно займався науковими дослідженнями. У цей час він виконував серію робіт, присвячених вивченню властивостей кротонової, ізокротонової, анілінової, тиглінової, акрилової і метакрилової кислот. Ці роботи можна назвати класичними, оскільки вони стали першим широким і всебічним дослідженням тоді ще мало вивчених ненасичених кислот. Він вивчив дію хлорнуватистої кислоти на всі названі кислоти. Дослідник відзначив різний механізм приєднання хлорнуватистої кислоти до ненасичених кислот. Крім того, він детально вивчив властивості хлорованих оксікислот, отриманих у результаті цієї реакції, зокрема, процес перетворення цих кислот у гліцидні кислоти. У 1880 р. незалежно від Є. Ерленмейєра і одночасно з ним П. Г. Мелікішвілі отримав гліцидну кислоту і встановив її структурну формулу.

П. Г. Мелікішвілі вперше відкрив клас гліцидних кислот, які мають окисні і карбокисні функції, розробив методи синтезу гліцидних кислот, описав їх хімічні реакції і довів, що вони є дуже реакційноздатними речовинами. Вперше він синтезував β-аміномолочну кислоту, названу ним ізосерином.

У 1881 р. П. Г. Мелікішвілі захистив магістерську дисертацію "О производных акриловой кислоты". У наступному році університет направив його у закордонне відрядження до Німеччини і Франції. У Парижі він слухав лекції П. Бертло, в Мюнхені працював у лабораторії

А. Байєра. У 1885 р. П. Г. Мелікішвілі захистив докторську дисертацію "О производных изомерных кротоновых кислот".

Видатною подією в житті Одеського хімічного наукового центру став VII з'їзд російських природознавців і лікарів (серпень 1883 р., Одеса), у роботі якого брав участь відомий хімік-теоретик О. М. Бутлеров.

Особливу увагу О. М. Бутлерова і учасників з'їзду привернуло повідомлення П. Г. Мелікішвілі про кротонові гліцидні кислоти. Висока оцінка та підтримка робіт П. Г. Мелікішвілі з боку О. М. Бутлерова і усього з'їзду мали велике значення для подальшого успішного розвитку цих робіт.

У 1884 р. П. Г. Мелікішвілі обрали доцентом кафедри агрономії, а в 1885 р. — екстраординарним професором цієї кафедри. З 1888 р. П. Г. Мелікішвілі — ординарний професор кафедри чистої хімії.

Наукові інтереси П. Г. Мелікішвілі не обмежувалися тільки галуззю органічної хімії. Великих успіхів він досяг і в галузі неорганічної хімії.

Роботи з вивчення перекисів кислот, виконані разом з його видатним учнем Л. В. Писаржевським, принесли їм обом заслужену славу. Вони відкрили природу неорганічних перекисів, синтезували і вивчили перекиси та надокиси ряду металів. Особливий науковий інтерес мали отримані ним перекиси і гідроперекиси амонію і натрієвої солі надборної кислоти — перборалю. За дослідження неорганічних перекисів П. Г. Мелікішвілі і Л. В. Писаржевського удостоїли вищої нагороди Академії наук — премії ім. М. В. Ломоносова.

П. Г. Мелікішвілі знайшов, що перекисні неорганічні сполуки та надкислоти містять групу атомів кисню, характерну для перекису водню, встановив будову перекисів металів і довів, що міцність надкислот і їх солей знаходиться в прямій залежності від атомної маси елементів, що їх утворюють. Пояснення будови перекисів підтвердило правильність періодичного закону, за що Д. І. Менделєєв назвав П. Г. Мелікішвілі одним з "укріпителів" періодичного закону.

У 1907 р. Мелікішвілі удостоїли звання заслуженого професора Новоросійського університету.

П. Г. Мелікішвілі був прекрасним педагогом. Він блискуче читав лекції з органічної, аналітичної і неорганічної хімії. Від О. А. Веріго він успадку-

вав керівництво студентським науковим гуртком, якому надавав великого значення. Особливу увагу він приділяв індивідуальній роботі зі студентами, прищеплюючи майбутнім дослідникам любов до хімії, до наукового пошуку. Під безпосереднім керівництвом П. Г. Мелікішвілі згодом починали свій шлях до науки видатні вчені М. Д. Зелінський, Л. В. Писаржевський, П. І. Петренко-Критченко. Через багато років М. Д. Зелінський писав про П. Г. Мелікішвілі: "Память об этом человеке, бывшем моим первым учителем, я храню как лучшее воспоминание о студенческих годах, проведенных мною в Новороссийском университете".

П. Г. Мелікішвілі був одним із засновників Вищих жіночих курсів в Одесі і протягом багатьох років — деканом фізико-математичного факультету курсів. "Общение с ним, человеком широко образованным и интересовавшимся не только своей специальностью, но и всеми проявлениями научной мысли, доставляло истинное удовольствие. Благодаря его огромной памяти и многим интересным личным переживаниям, его рассказы зачастую являлись живой историей химии", — писав про нього професор А. С. Комаровський.

П. Г. Мелікішвілі приділяв велику увагу і питанням, які мали важливе прикладне значення. Так, він запропонував метод визначення мікроскопічної кількості кислоти, який використовується і тепер у мікрохімічному аналізі. Велике значення мають його дослідження в сільському господарстві та харчовій промисловості. Він опублікував ряд робіт, присвячених вивченню хімічного складу південноросійської пшениці, вин і грунтів.

Протягом кількох років він був віце-президентом Товариства сільського господарства Південної Росії і керівником комісії з боротьби з філоксерою.

Коли в Грузії почалися роботи над створенням першого національного університету, П. Г. Мелікішвілі переїхав до Грузії і взяв у них активну участь. У 1918 р. він став першим ректором Тбіліського університету і на цьому посту перебував до кінця життя.

За великі заслуги перед вітчизняною наукою П. Г. Мелікішвілі обрали членом-кореспондентом АН СРСР.

Петро Григорович Мелікішвілі помер 23 березня 1927 р. у Тбілісі.

Трагічний випадок обірвав життя видатного вченого. Від уколу пальця розвинулось зараження крові, яке призвело до смерті.

Пр.:

О производных акриловой кислоты // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. —1881. — Т. 13, вып. 1. — С. 155-162; О строении хлороксимасляной кислоты и о бихлормасляной кислоте // Там же. — 1890. — Т. 22, вып. 2. —С. 298-307; Вина Одесского уезда // Вестн. виноделия. —1898. — Т. 7, № 11. — С. 675-678; Отношение перекиси водорода к некоторым солям // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1902. — Т. 34, вып. 2. — С. 207-210.

Літ.:

Петренко-Критченко П. Петр Григорьевич Меликов // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1928. — Т. 60, вып. 5. — С. 727-734; Арбузов А. Е. Краткий очерк развития органической химии в России. — М.; Л., 1948. — 220 с.; Развитие органической химии на Украине. —К.: Наук. думка, 1979. — 239 с.; Історія ОДУ за 100 р. — С. 219-220; Нилов Е. Зелинский. — М.: Мол. гвардия, 1964. — 255 с.; Волков В. А., Вонский Е. В., Кузнецова Г. И. Химики: Биогр. справочник. — К.: Наук. думка, 1984. — 734 с.; БСЭ. — 3-е изд. — Т. 16. — С. 43; Очерки развития науки в Одессе. — С. 107-109; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. І. Дроздовська, Т. В. П'янкова

МЕЛЬНИК
Степан Кирилович

Історик, фахівець з історії півдня України та краєзнавства

С. К. Мельник народився у 1913 р. У 1939 р. закінчив історичний факультет Одеського державного університету. В 1940—1941 рр. працював викладачем історії СРСР в Кишинівському педагогічному інституті. З 22 червня 1941 р. перебував у лавах Червоної Армії —червоноармійцем, політруком роти, начальником клубу

полку, інструктором політвідділу дивізії у запасних та навчальних частинах. Демобілізувався 25 грудня 1945 р. З лютого 1946 до 1953 р. С. К. Мельник — викладач, ст. викладач кафедри марксизму-ленінізму Одеського вищого інженерного морського училища.

У 1950 р. він захистив кандидатську дисертацію "Одесская организация РСДРП накануне первой русской революции", став доцентом, а з 1953 до 1955 р. — завідувачем кафедри марксизму-ленінізму. З 1955 до 1958 р. працював завідувачем кафедри історії КПРС та філософії Одеського кредитно-економічного інституту. З 1958 до 1964 р. — завідував кафедрою марксизму-ленінізму Одеського педагогічного інституту. А в 1964/65 учб. р. був доцентом кафедри історії СРСР Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. В ОДУ він у 1967 р. захистив докторську дисертацію "Победа Советской власти на юге Украины (май 1917 — март 1918 гг.)". В 1969 р. отримав вчене звання професора.

У вересні 1973 р. С. К. Мельник повернувся до Одеського інституту народного господарства, працював професором кафедри історії КПРС до кінця серпня 1989 р., коли пішов на пенсію. У 1989—1995 рр. був професором кафедри нової історії і філософії Одеського університету.

С. К. Мельник автор понад 70 наукових та науково-методичних праць, серед яких — монографії та навчальні посібники.

Професор С. К. Мельник брав активну участь у суспільному житті вищих навчальних закладів, де працював. Виступав з лекціями і доповідями перед трудящими міста й області, по радіо і телебаченню. Нагороджувався почесними грамотами і медалями.

Помер у 1995 р.

Пр.:

Революционное движение в Одессе и на Одесщине в период первой русской революции. — Одесса, 1956. — 23 с.; В. И. Ленин и одесская партийная организация. — Одеса, 1960. — 106 с.; Борьба за власть Советов в Придунайском крае и воссоединение с Украинской ССР (1917-1940 гг.). — К.; Одесса: Вища шк., 1978. — 146 с.; Революционное движение в Придунайском крае в период империализма (1900-1917) / Под ред. А. Д. Бачинского. — К.; Одесса: Вища шк., 1981. — 132 с.

Літ.:

Очерки развития науки в Одессе. — С. 465-466; Одесский университет, 1865-1990. — С. 120; Одес. держ. екон. ун-т. — С. 246; 92-93; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. В. Зайченко

МЕЧНИКОВ
Ілля Ілліч

Видатний біолог, один із засновників евоцюційної ембріології, порівняльної патології, мікробіології та імунології, лауреат Нобелівської премії, Почесний член Російської Академії наук

І. І. Мечников народився 3 травня 1845 р. у с. Іванівка Куп'янського повіту на Харківщині, дитячі роки пройшли в с. Панасівка, нині с. Мечниково.

Батько був гвардійським офіцером, дворянином, нащадком роду молдавського боярина. Прізвище Мечников походить від почесного двірського титулу "мечник", яким був удостоєний один із представників роду при Петрі І. Мати — Е. Л. Навахович походила з багатої висококультурної єврейської сім'ї. Перша дружина І. І. Мечникова Л. В. Федорович, племінниця професора А. Н. Бекетова, померла від сухотки. Друга дружина — О. М. Бєлокопитова — скульптор та живописець, була вірною його супутницею до кінця життя.

Закінчивши із золотою медаллю харківську гімназію, І. І. Мечников вступив до Харківського університету на природниче відділення фізико-математичного факультету, який закінчив екстерном за два роки в 1864 р. Йому було 20 років, коли після представлення в Харківському університеті роботи про фабриції Північного моря, він отримав ступінь кандидата зоології. Завдяки підтримці знаменитого М. І. Пирогова, Ілля Ілліч був відряджений Міністерством народної освіти за кордон для підготовки до професорського звання. В цей період І. І. Мечников разом з О. О. Ковалевським започаткували на основі еволюційного вчення новий науковий напрямок — порівняльну ембріологію. У 1867 та 1870 рр. йому була присуджена Берівська премія, запроваджена Російською АН на честь академіка ембріолога К. Бера.

У 1867 р. І. І. Мечников отримав у Петербурзькому університеті магістерський ступінь та три запрошення на роботу — до Казанського, Петербурзького та Новоросійського університетів. Ілля Ілліч обрав останній, і у 1867—1868 рр. він працював приват-доцентом на кафедрі зоології, керованої професором І. А. Маркузеном. Потім І. І. Мечников переїхав з Одеси на вакантне місце доцента в Петербурзькому університеті, де захистив докторську дисертацію. З 1870 до 1882 р. І. І. Мечников — професор, завідувач кафедри зоології та порівняльної анатомії Новоросійського університету.

У 1886 р. в Одесі була створена перша в Росії і друга у світі, після Пастерівської, бактеріологічна станція. Очолити її запросили І. І. Мечникова. Тут поруч з ним працювали М. Ф. Гамалія, який спеціально їздив у Париж до Л. Пастера для вивчення методу щеплень від сказу, і Я. Ю. Бардах. Нині це Науково-дослідний інститут вірусології і епідеміології ім. І. І. Мечникова.

Одна з яскравих сторінок літопису Одеського (Новоросійського) університету була вписана діяльністю І. І. Мечникова, його науковою та педагогічною роботою, яка проходила в університеті протягом 12 років. Він був талановитим педагогом і лектором, віддавав студентам університету свої глибокі знання. Тут І. І. Мечниковим були здійснені праці в галузі еволюційної ембріології. І. І. Мечников запровадив у науку замість поняття “ембріологія” поняття “історія розвитку тварин” або “загальна історія розвитку тварин”, випередив більше ніж на 100 років оформлення університетської дисципліни “біологія індивідуального розвитку”. Встановленню даного розділу біології Мечников присвятив 20 років роботи.

Період праці І. І. Мечникова в Новоросійському університеті — це особлива сторінка в його житті і творчості. Це також і дві подорожі в калмицькі степи з метою антропологічних досліджень, гостра полеміка з відомим природознавцем Е. Геккелем, з якої він вийшов переможцем, і щеплення собі зворотного тифу з метою вивчення його патогенезу. Подібний експеримент на самому собі він також провів, досліджуючи збудника холери.

У роки наукової діяльності в Одесі І. І. Мечниковим були закладені

основи вчення про фагоцитоз. За розробку фагоцитарної теорії імунітету І. І. Мечников разом із німецьким дослідником П. Ерліхом був удостоєний у 1908 р. вищої міжнародної наукової нагороди. Розвиваючи вчення про фагоцитоз, він сформулював загальну теорію запалення як захисного пристосування організму в боротьбі з інфекцією і заклав основи імунобіології. Відкриття у XX ст. все нових і нових імунологічних феноменів зробили сучасну імунологію однією з найбільш складних теоретичних дисциплін, у межах якої сформувалися такі самостійні розділи, як алергологія та клінічна імунологія, імунохімія та імунофармакологія, імунологія пухлин та трансплантації тощо. Таким чином, створена більше сторіччя тому фагоцитарна теорія І. І. Мечникова повністю вкладається у сучасну концепцію імунітету людини.

Значна частина досліджень І. І. Мечникова присвячена морській зоології. Частина його робіт у цьому напрямку була виконана в Одесі, особливу увагу він приділяв фауні морської поверхні Чорного моря. Він брав участь у заснуванні біологічної (гідробіологічної) станції у Севастополі та протягом ряду років був куратором роботи цієї станції як президент Новоросійської спілки.

В Одесі І. І. Мечников дуже багато зробив для розвитку теоретичної і прикладної ентомології. Він вивчав грибкові і бактеріальні хвороби комах, не тільки обгрунтував можливість біологічного (мікробіологічного) методу боротьби з комахами, але і намагався запровадити його на практиці.

Вивчаючи властивості мікрофлори кишечника людини, І. І. Мечников вказував, що гнилісні бактерії виділяють у кишечник отруйні речовини, дію яких можна нейтралізувати молочною кислотою, яку виділяють молочнокислі бактерії. У подальшому було встановлено, що ацидофільні молочнокислі бактерії можуть використовуватися для виготовлення молочнокислого продукту ацидофіліну. Вже в наш час встановлено, що молочнокислі продукти (кисле молоко, кефір тощо), отримані при використанні заквасок з молочнокислих бактерій, застосовуються при лікуванні кишкових захворювань. І. І. Мечников також досліджував питання механізму старіння і тривалості життя людини.

Одеський період діяльності І. І. Мечникова був тісно пов'язаний з Новоросійським товариством природознавців. Вже у 1870 р. його обрали секретарем товариства, а з 1873 р. І. І. Мечников — його президент. Новоросійське товариство природознавців проводило лекції з природничих наук, підтримувало наукові дослідження своїх членів, надаючи їм матеріальної підтримки. Діяльність І. І. Мечникова на посту президента товариства була плідною і в 1878 р. його було переобрано на цей пост одноголосно. Логічним завершенням боротьби І. І. Мечникова проти реакційних дій адміністрації університету був його вихід у 1862 р. із товариства природознавців. Для товариства це була велика втрата. Віце-президентами у ці роки були однодумці І. І. Мечникова — І. М. Сєченов, О. О. Ковалевський, А. Ф. Стуарт та інші. Наукові контакти, добрі, дружні відносини зберігалися у І. І. Мечникова з багатьма природодослідниками. Серед його учнів і соратників також — Я. Ю. Бардах, М. Ф. Гамалія, А. М. Безредка, Л. О. Тарасевич, І. Г. Савченко, Д. К. Заболотний.

У 1887 р. І. І. Мечников виїхав з Росії та жив у Парижі, де йому була надана лабораторія в інституті Л. Пастера, з 1905 р. він обіймав посаду заступника директора цієї лабораторії. Працюючи у Франції, вчений не розірвав зв'язку з батьківщиною: він листувався з К. А. Тимірязєвим, І. М. Сєченовим, І. П. Павловим, М. О. Умовим, Д. І. Менделєєвим та іншими вченими; в його лабораторії працювало багато російських вчених; сам він неодноразово приїздив до Росії.

Помер Ілля Ілліч Мечников 2 липня 1916 р. у Парижі. Згідно з його проханням тіло його було кремовано, урна з прахом вченого зберігається в бібліотеці Інституту Пастера.

До 100-річчя з дня народження видатного вченого, Нобелівського лауреата І. І. Мечникова його ім'я присвоєно Одеському державному університету (1945), а у 1985 р. в Одеському університеті встановлено пам'ятник Іллі Іллічу.

Пр.:

Страницы воспоминаний. — М., 1946; Избр. биологические произведения. — М., 1950; Избр. произведения. — М., 1956; Академическое собр. соч.: В 16 т. — М., 1950-1964.

Літ.:

Штрайх С. Я. И. И. Мечников в Новороссийском университете. — Пг., 1916; Мечникова О. Н. Жизнь И. И. Мечникова. — М.; Л., 1926; Хижняков В. В., Вайндрах Г. М., Хижнякова Н. В. Творчество Мечникова и литература о нем: Библиогр. указ. — М., 1951; Могилевский Б. Мечников. — М.; Л., 1950; Залкинд С. Я. И. И. Мечников: Жизнь и творческий путь. — М., 1957; Резник С. Е. Мечников. — М., 1973; АН СССР. — Т. 1. — С. 155, 237; Лауреаты Нобелевской премии: Энциклопедия: В 2 т. — М., 1992. —Т. 2; Илья Мечников — великий сын Украины и человечества: Докл. науч. конф., посвящ. 150-летию со дня рождения И. И. Мечникова. — Одесса, 1995. — 111 с; Корифеї укр. науки. — С. 76-78; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Бурлака, М. С. Мішнаєвський, Н. Г. Юргелайтіс

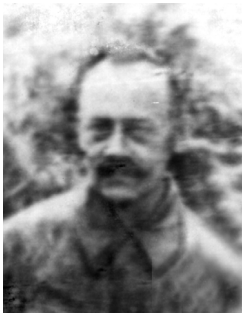

МИХАЛЬСЬКИЙ
Микола Мар'янович

Астроном

М. М. Михальський народився 29 липня 1886 р. у с. Попова Гребля Вінницької губ. у родині залізничного службовця. Після закінчення першої київської гімназії навчався на фізико-математичному факультеті Київського університету, закінчивши його у 1911 р. Отримав добру освіту, знав декілька іноземних мов, добре малював. Трудову діяльність розпочав як вчитель математики. На протязі 12 років викладав у багатьох середніх навчальних закладах Києва.

Друковані праці М. М. Михальського почали виходити з 1915 р. Це були роботи з математики і фізики. Ще в 1914 р. він виступив з доповіддю на II Всеросійському з'їзді викладачів математики середніх навчальних закладів у Катеринославі. Повідомлення Миколи Мар'яновича і його стаття з математики були надруковані в виданні Катеринославського комерційного училища. У 1916 р. його нова робота надрукована в ВОФЭМ в Одесі.

У 1923 р. Микола Мар'янович разом з родиною переїхав до Одеси і

почав працювати в Одеській державній астрономічній обсерваторії на посаді спочатку обчислювача, потім ад'юнкт-астронома і старшого наукового співробітника. Під керівництвом професора О. Я. Орлова він брав участь в укладанні гравиметричної карти країни. Під впливом О. Я. Орлова в цей час крім математики і фізики його приваблюють дослідження з небесної механіки, практичне застосування теорії відносності в астрономії.

З цього часу головним науковим напрямком досліджень Миколи Мар'яновича Михальського стала небесна механіка. Декілька його публікацій присвячено вивченню руху п'ятого супутника планети Юпітер і визначенню його орбіти. Микола Мар'янович займався також дослідженням руху великих планет, а саме Юпітера і Сатурна. Результати його праці були опубліковані в "Астрономічному журналі". Там же надруковано його статтю з визначення мас великих планет Юпітера і Сатурна.

Після відродження університетів у 1933 р. Одеська астрономічна обсерваторія знову ввійшла до складу Одеського університету. Стараннями нового директора обсерваторії професора К. Д. Покровського в університеті було відновлено кафедру астрономії та аспірантуру при ній. Микола Мар'янович взяв участь у роботах обсерваторії у нових напрямках — дослідження руху астероїдів, комет і метеорних потоків. У 1935 р. М. М. Михальському за сукупністю робіт було присуджене вчене звання професора астрономічних наук. На посаді професора кафедри астрономії він читав студентам старших курсів астрономічної спеціальності лекції з теоретичної астрономії та небесної механіки.

М. М. Михальський активно займався науковою роботою. Його праці над дослідженням астероїдів, метеорних роїв і зв'язку роїв з кометами були надруковані в "Астрономічному журналі", "Трудах Одеського держуніверситету", "Збірці" Львівського університету, "Бюлетені Всесоюзного астрономо-геодезичного товариства" (ВАГТ) та інших виданнях. У 1936 р. М. М. Михальський взяв участь в експедиції зі спостереження повного сонячного затемнення, результати роботи якої були опубліковані.

Список друкованих праць професора М. М. Михальського містить 49 назв, серед яких є також публікації в іноземних журналах.

Микола Мар'янович щедро ділився своїми знаннями. Він читав багато науково-популярних лекцій. За споминами його дочки, він часто бував на своїй батьківщині і розповідав односельчанам про планети та зірки. Як згадували його колишні студенти, згодом співробітники обсерваторії та кафедри астроноії, їм запам'яталися не тільки цікаві лекції Миколи Мар'яновича, але і його надзвичайна працездатність і віртуозність обчислювача. Тоді не було електронно-обчислювальних машин і всі обчислення велися ручним способом за допомогою логарифмічних таблиць. Це була важка і довгочасова праця із своїми особливостями і секретами.

У 1941 р., після початку Великої Вітчизняної війни та облоги міста Одеси, Одеський університет було евакуйовано в Майкоп. Разом з викладачами і науковими співробітниками виїхав і М. М. Михальський з родиною. Університет відновив роботу на новому місці і професор М. М. Михальський очолив кафедру астрономії ОДУ. Але труднощі воєнного часу підірвали й без того слабке здоров'я Миколи Мар'яновича і 22 лютого 1942 р. він помер. У газеті "Адыгейская правда" було опубліковано два некрологи про смерть Миколи Мар'яновича Михальського — від керівництва Одеського університету та від групи товаришів.

Пам'ять про батька свято зберегла дочка Галина Миколаївна. В 1986 р. вона відвідала Астрономічну обсерваторію Одеського університету, куди часто приходила з батьком у дитинстві. Галина Миколаївна передала як дарунок обсерваторії та кафедрі астрономії деякі збережені в родинному архіві, документи про життя і діяльність свого батька — коротку біографію, список друкованих робіт, родинні фотографії, копію газети 1942 р. з некрологами, а також статтю журналіста О. Губаря "Майстер небесної механіки", присвячену сторіччю з дня народження М. М. Михальського. Дуже скромна людина, великий діяч науки і вчений, досвідчений педагог і захоплений популяризатор астрономічних знань — таким він залишився в пам'яті тих, хто його знав.

Пр.:

Збурення малої планети Ахілес 588 за час 1906-1933 рр. // Пр. ОДУ. Астрономія. — 1935. — Т. 1. — С. 15-27; К появлению кометы Pons-Winnecke в 1939 г. // Тр. ОДУ.

Астрономия. — 1940. — Т. 3. —С. 31-46; Орбита малой планеты Гектор 624 по наблюдениям в 1907-1912 гг. // Там же. — С. 47-78.

Літ.:
Михальский Н. М.: Некролог // Адыгейская правда. — 1942. — 22 февр.; Історія ОДУ за 100 р. — С. 262-263; Очерки развития науки в Одессе. — С. 78-79; Страницы. — Вып. 1-4; Олегов Г. Мастер небесной механики // Веч. Одесса. — 1987. — 3 янв.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

М. Ю. Волянська, В. Г. Каретніков

МІЗЕЦЬКА Віра Ярославівна

Мовознавець, фахівець з англійської стилістики

В. Я. Мізецька народилася 27 серпня 1955 р. в Єревані (Вірменія). Батьки закінчили Московський інститут сходознавства зі спеціальності "країнознавець з Туреччини" зі знанням турецької та французької мов. Таким чином, ще з дитячих років вона опинилась у лінгвістичному оточенні.

Дитинство проходило не тільки з батьками, а й у сім'ї діда та бабусі, яка була родиною потомствених діячів театру: дідусь був головним режисером ряду російських театрів, народним артистом республіки. Бабуся, сама актриса, яка відпрацювала на сцені більше 40 років, була внучатою племінницею видатної російської актриси О. О. Яблочкіної, а її прадід був директором імператорського Олександринського театру у Санкт-Петербурзі. Одеським глядачам були також відомі імена прапрадіда та прарабабусі В. Я. Мізецької — М. О. Журіна та Є. О. Яблочкіної, які грали і на сцені одеських театрів.

В. Я. Мізецька своєрідно продовжила династичні традиції сім'ї: вона

присвятила проблемам драматургії та театру свою кандидатську (1983) та докторську дисертації (1992).

У 1979 р. В. Я. Мізецька з відзнакою закінчила Одеський державний університет. Своє навчання в ОДУ суміщала з роботою в бібліотеці "ЧорноморНДІпроекту". Тут з 1973 до 1979 р. вона обіймала посади техніка, бібліотекаря, а потім старшого бібліографа.

По закінченні ОДУ почала працювати на посаді лаборанта та викладача-погодинника на кафедрі лексикології та стилістики англійської мови. У 1981 р. стала штатним викладачем кафедри. У 1983 р. захистила кандидатську дисертацію з лінгвістичних питань інсценізації. У 1988 р. була переведена на посаду доцента цієї кафедри. У 1989 р. одержала звання доцента.

У 1992 р. В. Я. Мізецька захистила докторську дисертацію на тему "Композиційно-мовленнєва організація драматургічного театру" (на матеріалі англійських та американських п'єс XVI—XX ст.)".

У 1994—1996 рр. була заступником декана факультету романо-германської філології з наукової роботи. У 1997—1998 рр. була членом Спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій в ОДУ (філологічні проблеми). З 1994 до 1996 р. перебувала на посаді професора кафедри лексикології та стилістики англійської мови ОДУ.

У 1996 р. В. Я. Мізецька почала працювати на посаді професора кафедри військового перекладу та іноземних мов Одеського інституту сухопутних військ. У 1998 р. одержала звання професора.

З 1998 р. зайняла посаду професора, а з 1999 р. завідує кафедрою іноземних мов Одеської національної юридичної академії.

Під час роботи в ОДУ читала курс лекцій з історії, географії та культури Великобританії (країнознавство), вела спецкурси: основи англійської колоквіалістики; британські реалії у сучасному англомовному тексті (різні функціональні стилі); основи лінгвістичних досліджень; а також практичні заняття (усна мова, інтерпретація тексту, аналітичне читання та ін.). На кафедрі лексикології та стилістики англійської мови ОДУ підготувала трьох кандидатів наук.

Зараз В. Я. Мізецька є членом Спеціалізованої вченої ради з захисту

кандидатських дисертацій з філології Харківського національного університету. Нерідко виступає як опонент кандидатських та докторських дисертацій, а також як рецензент. У 1999 р. Міжнародним біографічним центром Кембріджа була названа жінкою року з присудженням відповідної медалі. Згідно з повідомленням цього інституту, її ім'я включено до збірників серії "Who is Who" за 1999—2000 рр.

У 1999 р. за сумлінну працю вона була нагороджена грамотами Міністерства оборони, а також керівництва ОДЮА. Має 67 надрукованих наукових та науково-методичних праць.

Пр.:

Комплексный стилистический анализ диалогической речи: Учеб. пособие. — К., 1990. — 83 с.; Композиционно-речевая организация персонажной подсистемы в драматургическом тексте. — Одесса: Черноморье, 1992. — 150 с.; Сокращения-капитализации в специальной военной литературе // Вісн. Харків. держ. ун-ту. — 1998. — № 406. — С. 109-113; Некоторые особенности построения постмодернистского текста // Там же. — 1999. — № 424. — С. 91-95; International Law and Relations: [Навч. посібник з англ. мови для юристів]. — Одеса: Астропринт, 1999. — Ч. 1. — 26 с.; Художественная картина мира и ее модификации // Вісн. Харків. держ. ун-ту. — 2000. — № 471. — С. 171-178.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

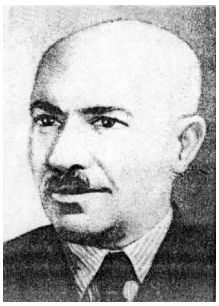

МІНЕРВІН
Сергій Михайлович

Мікробіолог

С. М. Мінервін народився 20 жовтня 1888 р. у с. Малі Пупки Тамбовської губ. у родині земських вчителів. У 1909 р. вступив на медичний факультет Варшавського університету, який закінчив з відзнакою у 1914 р. у званні лікаря та був направлений на роботу дільничим лікарем Волчковської дільниці Козловського повітового земства.

У серпні 1914 р. С. М. Мінервіна було мобілізовано до діючої армії, де працював молодшим лікарем 62-го піхотного Суздальського полку, а з лютого 1915 р. — молодшим ординатором 26-го польового госпіталю. Після демобілізації влітку 1918 р. вступив до Бібіковської лікарні Козловського повітового комісаріату охорони здоров'я — лікарем, але вже в листопаді того ж року був мобілізований до Червоної Армії, де послідовно обіймав посади старшого асистента та головного лікаря різних госпіталів, лікаря Ростовського евакопункту.

У цей час, у 1919—1920 рр. ним були написані перші наукові роботи, які базувались на епідеміологічному аналізі інфекційного матеріалу.

Після демобілізації С. М. Мінервін працював асистентом у Науковому мікробіологічному інституті (Державному інституті охорони здоров'я) у Москві — до грудня 1931 р., коли його було запрошено на посаду директора Північно-Кавказького інституту епідеміології та мікробіології (Ростов-на-Дону). Цю посаду він обіймав до серпня 1932 р.

Працюючи в інституті, С. М. Мінервін досліджував етіологію, епідеміологію, профілактику азіатської холери, дифтерії, скарлатини, віспи, бруцельозу, висипного тифу, мінливості мікробів. Разом з іншими лікарями у 1932 р. він вперше експериментально вивчив на тваринах дію АД чумної вакцини. При цьому було показано, що ця величина дає значно кращий імунізуючий ефект, ніж інші види протичумних вакцин. Ці дос-

лідження були пізніше підтверджені багатьма експериментами в лабораторіях Радянського Союзу, а вакцина була рекомендована для застосування.

У серпні 1932 р. С. М. Мінервін був обраний завідувачем кафедри мікробіології Дніпропетровського медичного інституту, одночасно працював в Інституті удосконалення лікарів та заступником директора Санітарно-бактеріологічного інституту.

У ці роки він активно досліджував різні питання, пов'язані з ботулізмом, епідемічним цереброспинальним менінгітом. У результаті цих робіт безумовно доведений токсикоінфекційний характер патогенезу ботулізму. Експериментально досліджений та рекомендований, частково перевірений з гарними результатами новий метод введення через рот лікувальної сироватки хворим на ботулізм. Дослідження ботулізму послужили С. М. Мінервіну основою для докторської дисертації, захищеної у 1937 р. "К учению о патогенезе ботулизма".

У серпні 1941 р. разом з інститутом був евакуйований до Ворошиловська (Ставрополя), де працював професором кафедри мікробіології та заступником начальника протичумної станції.

З приближенням фронту не зміг евакуюватися та залишився на окупованій території. У вересні 1942 р. С. М. Мінервін повернувся до Дніпропетровська, де очолив бактеріологічний інститут, а 25 квітня 1943 р. переїхав до Одеси.

З вересня 1943 р. С. М. Мінервін почав працювати завідувачем лабораторії бактеріологічного інституту, а з липня 1945 р. — завідувачем кафедри мікробіології Одеського медичного інституту.

9 березня 1946 р. С. М. Мінервін отримав диплом доктора медичних наук, а 13 вересня 1947 р. був затверджений у вченому званні професора. У 1947—1952 рр. професор С. М. Мінервін працював завідувачем кафедри мікробіології Одеського університету (одночасно, у 1947—1970 рр. — завідувачем кафедри мікробіології медичного інституту).

Під керівництвом С. М. Мінервіна захищені 53 кандидатські дисертації та 11 докторських. Він був прекрасним лектором.

Під його керівництвом на кафедрі мікробіології Одеського універси-

тету проводилася науково-педагогічна робота в галузі загальної, медичної, технічної та грунтової мікробіології; вивчалася мікрофлора полів зрошення тощо.

Багато його учнів стали видатними науковцями, його ідеї отримали подальший розвиток в їхніх дослідженнях.

Професор С. М. Мінервін є автором більше 100 друкованих наукових праць з етіології, епідеміології, профілактики азіатської холери, дифтерії, скарлатини, віспи, бруцельозу. Він відомий своїми роботами у галузі ботулізму, газової гангрени, правцю, алергічних захворювань. Впродовж кількох років був членом Вченої ради Міністерства охорони здоров'я України.

Він очолював багато експедицій з вивчення осередків бруцельозу на Північному Кавказі (1927 та 1928) та в Бєлецьку (1931). Починаючи з 1924 р. С. М. Мінервін брав участь майже в усіх всесоюзних з'їздах епідеміологів, мікробіологів та санітарних лікарів; в анаеробних, вірусних нарадах, нарадах зі скарлатини та ін.

Помер Сергій Михайлович Мінервін у 1971 р.

Пр.:

О природе гемотоксина, обнаруживаемого в очаге поражения и кровяной сыворотке при экспериментальной смешанной инфекции, вызванной Cl. perfringens и Cl. oedematiens / Минервин С. М., Жак С. П. // Журн. микробиологии, эпидемиологии и иммунобиологии. — 1962. — № 9. —С. 127-132; О влиянии протеиназ животного и микробного происхождения на некоторые свойства токсина Cl. prefringens / Минервин С. М., Донец Ю. И. // Там же. — 1964. — № 2. — С. 111-115; Про можливість визначення фагоцитарного показника / Мінервін С. М., Стояновський О. Я., Савін В. Р., Сокова М. Г. // Мікробіол. журн. — 1964. — Т. 26, № 4. —С. 13-17; Влияние протеазы Aspergillus terricola на летальные свойства токсина Cl. perfringens типа А / Минервин С. М., Жак С. П. // Журн. микробиологии, эпидемиологии и иммунобиологии. — 1966. — № 1. — С. 115-117; Про вплив продуктів життєдіяльності Cl. paraputrificum на гемолітичну та летальну дію токсинів основних збудників газової інфекції / Мінерівн С. М., Целух А. В., Тараненко О. П. // Мікробіол. журн. — 1968. — Т. 30, № 1. — С. 46-49.

Літ.:

Історія ОДУ за 100 р. — С. 162; Золотарев. Биогр. словарь. —С. 183; Одес. медуниверситет. — С. 141-142; Вчені вузів Одеси. — Вип. 2, ч. 5. — С. 92-94.

І. В. Шепельська

МІХНЕВИЧ
Георгій Леонтійович

Фізик

Все життя Г. Л. Міхневича було пов'язане з Одеським університетом. Виконані ним і його учнями роботи вважаються класичними. Створений і успішно розвивається важливий напрямок досліджень сучасної фізики.

Г. Л. Міхневич народився 20 липня 1892 р. в Одесі. Батько його був лікарем, мати — вчителькою. У 1911 р. він вступив на фізико-математичний факультет Новоросійського університету, який закінчив у 1916 р. з дипломом першого ступеня і був нагороджений срібною медаллю за конкурсну роботу на тему "Новейшие теории полярных сияний". У 1917 р. Георгій Леонтійович вступив до аспірантури і по закінченні був призначений на посаду старшого асистента Інституту народної освіти, створеного на базі Новоросійського університету. З 1920 р. він викладав математику, загальну і теоретичну фізику. Паралельно ці курси читав у політехнічному і педагогічному інститутах. З 1933 р. до кінця життя керував кафедрою загальної фізики. У 1934 р. Г. Л. Міхневичу було присвоєно звання доцента.

У перші роки наукової діяльності Г. Л. Міхневич займався питаннями математики. Зокрема, з проблем інтегральних рівнянь було надруковано 4 роботи. Згодом, під впливом Я. І. Френкеля, який регулярно спілкувався з одеськими вченими, Г. Л. Міхневич із числа співробітників кафедри та Інституту фізики створив наукову групу з дослідження кристалізації переохолоджених рідин, до якої входили Р. Я. Берлага, І. Ф. Бровко, Ф. К. Горський, П. І. Домбровський, В. В. Кандогурі, Є. М. Овчиннікова, О. К. Чернюк. У 1938 р. за цією тематикою Г. Л. Міхневич захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук.

Цією групою вчених у період з 1930 до 1941 р. проводилися дослідження в основному за двома напрямками. Перш за все уточнювалися методика і результати робіт Г. Таммана, які друкувались у 1922—1924 рр. Розроблена одеською групою методика дослідження кристалізації під керівництвом Г. Л. Міхневича дозволила уникати спотворення закономірностей. Крім цього, широко вивчався вплив різних факторів на процес зародження центрів кристалізації. При проведенні досліджень було відкрито, що молекулярне поле скляної поверхні призводить до епітаксії: молекули переохолодженої рідини гомеотропно орієнтуються до поверхні. На основі вимірів в'язкості та швидкості зародження центрів кристалізації на різних відстанях від поверхні оцінені товщини цих пристінних шарів. Був знайдений спосіб усунення активності поверхні скла.

У 1941 р. Г. Л. Міхневич захистив докторську дисертацію "Экспериментальное исследование кристаллизации жидкости в тонких слоях". Але у зв'язку з початком війни документи захисту загубилися і він не був затверджений у вченому ступені доктора фізико-математичних наук. Ця дисертація отримала високу оцінку Я. І. Френкеля в монографії "Кинетическая теория жидкости".

У період німецько-румунської окупації Одеси молоді працівники групи Г. Л. Міхневича пішли в катакомби. Г. Л. Міхневич разом з деканом факультету М. М. Васильєвим зберегли апаратуру інституту фізики, заховавши найбільш цінні прилади. Г. Л. Міхневич разом із співробітниками кафедри Г. М. Зайцем і його дружиною не допустили розповсюдження пожежі в корпусі, яка виникла внаслідок попадання бомби.

Відразу ж після війни Г. Л. Міхневич знову оточив себе співробітниками та аспірантами. У дослідженнях кінетики утворення кристалів взяли участь В. П. Єфімова, І. А. Захальов, О. А. Іванова, В. Г. Заремба, Б. І. Солдатов, П. М. Гудзь, Є. В. Степула, Р. А. Янчук, В. К. Шиманський, М. О. Романовський.

Відновилися роботи з дослідження епітаксії. Було показано, що постійні електричні та магнітні поля призводять до зростання параметру порядку структури пристінних шарів рідини. Різке охолодження і повернення препарату в початкові умови обумовлює тимчасову затримку зароджен-

ня центрів кристалізації. Діелектрична проникність при такому температурному режимі утворює петлю гістерезису. При попередній дезактивації скла обидва ефекти відсутні. Зруйновує орієнтацію пристінного шару також імпульсне магнітне поле.

Дослідження з кінетики утворення центрів кристалізації ствердили характер нуклеації. Ці процеси визначаються не лише властивостями розплаву, а й розмірами частинок. Домішки, розмір яких перевищує критичний по Дьорінгу, є готовими центрами кристалізації. На інших частинках центри кристалізації зароджуються флуктуаційним шляхом, але необхідна менша робота їх утворення. Г. Л. Міхневич розкрив механізм гетерогенної кристалізації і виявив її властивості. До цього роль неконтрольованих домішок не враховувалася.

З 1957 р. проводилися дослідження кінетики утворення злитку. Затвердіння розплаву у випадку гетерогенної кристалізації добре описується формулами А. М. Колмогорова. Виявлена можливість регулювання зернистості злитку і тривалості процесу його утворення.

Паралельно проводилися досліди з вивчення процесу кристалізації із пересичених розчинів і впливу зміни температурного режиму та перемішування на його протікання. Встановлено, що перемішування розчину сильно впливає на початкову стадію утворення кристалів, дисперсність кристалів, тривалість процесу, на кількість виходу продукції. Знайдені закономірності лягли в основу так званого ступінчатого охолодження, запропонованого Г. Л. Міхневичем із співробітниками для удосконалення технології одержання винно-кам'яної кислоти на Одеському заводі. При цьому вихід продукції за добу був збільшений у 2—3 рази. Аналогічні результати дало встановлення мішалок у чанах на підприємствах цукрової промисловості.

Георгій Леонтійович був великої душі людина, до останніх днів свого життя працював з молоддю, передаючи їй свій великий життєвий досвід, свої знання.

Г. Л. Міхневич помер 24 жовтня 1961 р.

Пр.:

A modified method for measuring the temperature dependence of the number of

crystallisation nuclei in a suprecooled organic liquid / Michnewitsch G. L., Browko I. F., Babadshan A. B. // Phys. Zeitschr. J. Sow. — 1938. — Bd. 13, Helf. 1. — P. 103; Stability of the crystallisation centres of an organic liquid at various temperatures and conclusions to be drawn therefrom concerning Tammann's method // Michnewitsch G. L., Browko I. F. // Ibid. —1938. — Bd. 1, Helf. 1. — P. 115; Изменение хода температурной кривой числа центров кристаллизации переохладженного пиперина под действием постоянного электрического поля / Михневич Г. Л., Горский Ф. К. // Журн. эксперим. и техн. физики. —1932. — № 2. — С. 265; Влияние переохлажденных явлений на температурную кривую числа центров кристаллизации переохлажденной органической жидкости / Михневич Г. Л., Бровко И. Ф. // Там же. —1939. — № 9, вып. 2. — С. 215-217; Поверхностные явления при кристаллизации переохлажденных жидкостей в тонком слое / Михневич Г. Л., Бровко И. Ф. // Там же. — 1940. — № 10, вып. 3; On the deactivation of the surface effects taking place at the crystallisation of the supercooled organic liquid in thin layers / Michnewitsch G. L., Owtchinikowa E. N. // Acta Physicochim. URSS. —1939. — Vol. 11, № 4. — P. 603; Явление возврата при образовании центров кристаллизации переохлажденных органических жидкостей / Михневич Г. Л., Ефимова В. П., Заремба В. Г. // Рост кристаллов. — М., 1957. — Вып. 1. — С. 199-204; Исследование кинетики кристаллизации растворов сахарозы в латентном периоде / Михневич Г. Л., Янчук Р. А. // Там же. —Вып. 2; О процессе проявления центров кристаллизации переохлажденной органической жидкости // Коллоид. журн. —Т. 21, № 3. — С. 325-329; Кристаллизация переохлажденных органических жидкостей на частицах примесей при различных температурах // Там же. — С. 449-557; Кинетика образования центров кристаллизации переохлажденных органических жидкостей на частицах примесей // Там же. —1959. — Т. 21, № 1. — С. 69-79; Действие импульсного магнитного поля на структуру слоя переохлажденного бетола вблизи поверхности стекла / Михневич Г. Л., Заремба В. Г. // Там же. — 1962. —Т. 24, № 4. — С. 491-493.

Літ.:

Г. Л. Міхневич: Некролог // ЗНК. — 1961. — 27 жовт.; Полищук Д. И. Г. Л. Михневич — создатель школы исследования кристаллизации // Видные ученые Одессы. — Вып. 4/5. — С. 54-59; Очерки развития науки в Одессе. — С. 35-38; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. Г. Заремба, О. В. Флорко

МОДЕСТОВ
Василь Іванович

Історик та філолог-античник

В. І. Модестов народився 24 січня 1839 р. у с. Кемцях Новгородської губ. у родині священика. У 1847—1853 рр. — навчався в Староруському духовному училищі, у 1853—1856 рр. — у Новгородській семінарії, у 1856—1859 рр. — у Головному педагогічному інституті, після його закриття — на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету, який закінчив у 1860 р. із срібною медаллю.

В. І. Модестов викладав латинську мову та загальну історію в Олонецькій гімназії. У 1862 р. отримав відрядження на два роки за кордон для продовження навчання. Після повернення у 1865 р. захистив в Санкт-Петербурзьскому університеті магістерську дисертацію, після чого і був призначений доцентом у Новоросійський університет по кафедрі римської словесності. З 1867 р. — доцент Казанського університету (на посаді екстраординарного професора).

У 1868 р. В. І. Модестов захистив докторську дисертацію “Римская письменность в период царей” та був обраний екстраординарним, потім ординарним професором. У 1869 р. переїхав до Київського університету ординарним професором, читав лекції також в Київській духовній академії. В 1877 р. В. І. Модестов перейшов до Санкт-Петербурзької духовної академії.

У 1889 р. В. І. Модестова було призначено ординарним професором класичної філології Новоросійського університету. У 1893 р. вчений вийшов у відставку та жив переважно в Римі, де й помер у 1907 р.

Історико-літературне дослідження про Таціта В. І. Модестов створював вже тоді, коли домінуючою в Європі стала точка зору, що Тацит не зрозумів ту епоху, яку зобразив з такою незрівнянною майстерністю, що він дивився на неї з точки зору партії, яка, втративши своє політичне

значення, не бажала визнати благотворних наслідків державного перевороту, що її згубив. Піддавши критичному аналізу головним чином праці А. Тьєррі, автора "Tableau de l'empire Romain" (1862) та англійського історика Мерівелля, автора великої "History of the Romans under the Empire" (1862), В. І. Модестов довів їхню наукову безпідставність.

Головною працею професора В. І. Модестова можна вважати його "Лекції з історії римської літератури". У 1888 р. вийшло повне видання його лекцій в одному томі. Проживаючи в останній період життя в Італії, Василь Іванович захопився археологією найдавнішої Італії, що дозволило йому підготувати серію статей, які стали основою двох частин праці "Вступ до римської історії" (С.Пб., 1902—1904). У 1904—1906 рр. було надруковано декілька статей 3-ої частини "Вступу", однак завершити розпочату роботу В. І. Модестов не встиг.

Пр.:

Тацит и его сочинения. — СПб., 1864; Римская письменность в период царей. — Казань, 1868; Лекции по истории римской литературы. Курс 1-2. — К., 1873-1875; То же — 2-е изд. — СПб., 1888; О Германии. Наука, школа, парламент. Люди, стремления. — СПб., 1888; О Франции. — СПб., 1889; Русская наука в последние двадцать пять лет. — Одесса, 1890; Ученая жизнь в Риме. — СПб., 1892.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 292-297; Бузескул. — Ч. 2. — С. 197-200; Иконников. — С. 447-452; Дроздов Н. Памяти проф. В. И. Модестова: Очерк жизни и ученой деятельности его // Тр. Киев. духов. акад. — 1907. — № 6. — С. 217-274; Ростовцев М. В. И. Модестов // ЖМНП. — 1907. — № 7. —С. 75-82; Історія ОДУ за 100 р. — С. 321-322; Hausmann. — С. 540-541; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Р. Д. Бондар, Ф. О. Самойлов

МОРОЗ
Сергій Амвросійович

Геолог, палеонтолог,
заслужений діяч науки України

С. М. Мороз народився 21 лютого 1937 р. в Києві у сім'ї службовців. Після закінчення з медаллю середньої школи навчався на геологічному факультеті Київського університету ім. Т. Шевченка, який з відзнакою закінчив у 1960 р. По закінченні університету працював на посаді колектора та інженера-геолога в Інституті геологічних наук НАН України. У березні 1962 р. С. А. Мороз був запрошений на роботу до Київського університету, де працював старшим геологом у геологічній експедиції, що проводила комплексну геологічну зйомку Лівобережжя України, й одночасно навчався на заочному відділенні аспірантури. У жовтні 1963 р. для завершення кандидатської дисертації був зарахований на стаціонар аспірантури по кафедрі історичної геології КДУ, яку успішно закінчив наприкінці 1965 р.

Упродовж 1966—1973 рр. С. А. Мороз працював начальником науково-дослідного сектору Київського університету, а потому до кінця 1976 р. — старшим науковим співробітником геологічного факультету.

На початку 1977 р. керівництвом Мінвузу України Сергій Амвросійович був направлений на роботу до Одеського університету, де працював професором, завідувачем створеної ним кафедри палеонтології та регіональної геології. У цей період він очолював роботи по вивченню геологічної будови півдня України і дотичних теренів Тянь-Шаню, розпочав наукові студії в галузі морської геології, узагальнив свої новаторські історико-методологічні дослідження і опрацювання теорії та історії біосфери Землі; здійснив наукове керівництво низкою кандидатських дисертацій, опрацював і викладав навчальні курси регіональної геології, історії і методології геологічної науки, основ наукових досліджень; брав безпосередню участь у проведенні навчальних і виробничих практик студентів.

На початку 1983 р. керівництво Мінвузу України повернуло професора С. А. Мороза на роботу до Київського університету, де він працював завідувачем кафедри загальної та історичної геології, очолював традиційну наукову школу дослідників кайнозойської ери історії Землі.

Кандидатську дисертацію "Стратиграфия и фауна отложений Сумской свиты Днепровско-Донецкой впадины" С. А. Мороз захистив у 1966 р. у Києві. Докторську дисертацію "Палеоцен Дніпровсько-Донецької западини" захистив у 1971 р., тривалий час залишаючись наймолодшим доктором наук з геології у Радянському Союзі.

Професор С. А. Мороз відрізнявся дуже широким колом своїх наукових інтересів. На рівні монографічних видань опрацьовував проблеми: геологічної будови континенту і Світового океану, стратиграфії та палеонтології, палеогеографії, геотектоніки, геології нафти і газу, четвертинної геології, історії та філософії наук про Землю, теорії біосфери і охорони довкілля, дидактики вищої школи. Він вперше в Україні уфундував історико-методологічну галузь геології, з грифом Мінвузу СРСР видрукував перший у Радянському Союзі навчальний посібник "Методологія геологічної науки" (1985). Високу оцінку світової наукової громадськості здобула розроблена ним оригінальна стратиграфічна схема палеогенової системи Східно-Європейської платформи, Кримсько-Кавказької області та дотичних регіонів. Він вперше розшифрував олістостромну природу загадкових Канівських гір (платформених дислокацій). Ним опрацьована оригінальна методолого-філософська концепція біосферної форми руху (організації) матерії, його заглиблені філософські студії фахівцями розцінюються, зокрема, як безпосереднє продовження спадщини В. І. Вернадського.

Професор С. А. Мороз підготував більше двох десятків докторів і кандидатів наук у галузі наук про Землю, його учні працюють у багатьох країнах світу. Він надрукував понад 250 наукових праць, у тому числі біля 50 книг і брошур.

Помер Сергій Амвросійович Мороз 16 липня 1997 р. у Києві.

Пр.:

Проблемы датского яруса Русской платформы. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1967. — 35 с.;

Палеоцен Днепровско-Донецкой впадины. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1970. — 190 с.; Рельєф: геологічна будова Канівського Придніпров'я. — К., 1971; Фауна моллюсков палеоцена Днепровско-Донецкой впадины. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1972. — 142 с.; Нова Зеландія — К., 1981. — Англ. мовою; Ф. Энгельс и философские проблемы геологической науки / Мороз С. А., Оноприенко В. И. — К.; Одесса: Вища шк., 1983. — 184 с.; Современный научный поиск в геологии: Учеб. пособие / Мороз С. А., Ларченков Е. П. — Одесса, 1983. — 139 с.; Методология геологической науки: Учеб. пособие / Мороз С. А., Оноприенко В. И. — К.: Вища шк., 1985. — 199 с.; Основы познавательного процесса современной геологии: Учеб. пособие для геол. спец. вузов / Мороз С. А., Ларченков Е. П. — К.: Вища шк., 1989. — 350 с.; Пространственно-временные аспекты стратиграфии / Мороз С. А., Оноприенко В. И. — К.: Вища шк., 1988. — 179 с.; Геологічна картографія. — К., 1989; Геологическое строение Северного Черноморья / Мороз С. А., Сулимов И. Н., Гожик П. Ф. — К.: Наук. думка, 1995. — 184 с.; Геологія і проблеми біосфери Землі. — К., 1983; Історія біосфери Землі. — К., 1995.

Літ.:
Очерки развития науки в Одессе. — С. 238-239. Вчені вузів Одеси. — Вип. 2: Геологи, географи. — Одеса, 2001. — С. 161-164; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

МОРОЗОВ
Олександр Олександрович

Хімік, фахівець у галузі органічних природних колоїдів та хроматографічного аналізу розчинів

О. О. Мороз народився 1907 р. в Омську в родині чиновника судового відомства. Там же отримав середню освіту. У 1926 р. О. О. Морозова зарахували до Омського медичного інституту, де одночасно він працював препаратором на кафедрі загальної хімії. На четвертому курсі він виконав першу наукову роботу, яка визначила його подальшу діяльність.

З 1930 р. Олександр Олександрович повністю віддав себе науково-дослідній і педагогічній діяльності в галузі хімії. У 1930—1931 рр. він працював старшим лаборантом на кафедрі загальної хімії Уральського хіміко-технологічного інституту (Свердловськ), потім — науковим співробітником електрохімічної лабораторії в Уральському науково-дослідному інституті, у 1931—1932 рр. — науковим співробітником першого розряду в лабораторії фізичної і колоїдної хімії Центрального науково-дослідного інституту шкіряної промисловості (Москва), а з 1932 до 1935 р. — асистентом кафедри фізичної і колоїдної хімії Всесоюзного інституту шкіряної промисловості (Москва). У цей час, крім опублікованих наукових робіт у хімічних журналах, були надруковані два учбових посібники: "Практикум по коллоидам" (разом з І. М. Путиловою) і "Практикум по физической химии".

У 1935 р. О. О. Морозова запросили до Воронезького державного інституту колоїдної хімії, де він працював до осені 1936 р., після чого переїхав до м. Іванова. Тут він був керівником фізико-хімічної групи Науково-дослідного інституту бавовняної промисловості до 1945 р. Восени 1938 р. О. О. Морозов захистив кандидатську дисертацію в Білоруському державному університеті і незабаром його затвердили у званні кандидата хімічних наук.

Влітку 1941 р. його обрали за конкурсом доцентом кафедри загальної хімії Іванівського державного медичного інституту, де він викладав фізичну та колоїдну хімію. У вченому званні доцента його затвердили у 1943 р.

У 1945 р. доцента О. О. Морозова перевели до Московського зоотехнічного інституту конярства на посаду завідувача кафедри неорганічної і аналітичної хімії. Там же протягом 1945—1946 рр. він виконував обов'язки декана.

На базі науково-дослідних робіт, виконаних у Іванівському НДІ бавовняної промисловості, О. О. Морозов представив дисертацію "Физико-химическое обоснование замасливания и эмульсирования хлопка" на здобуття вченого ступеня доктора технічних наук, яку успішно захистив на Раді Московського текстильного інституту у грудні 1945 р. У званні професора його затвердили у вересні 1946 р.

Влітку 1947 р. професора О. О. Морозова перевели до Чернівецького державного університету для створення кафедри колоїдної хімії, яку він очолював до 1955 р., а з 1955 до 1956 р. — кафедру неорганічної хімії. Одночасно з 1954 до 1956 р. він виконував обов'язки декана хімічного факультету. В університеті він викладав колоїдну хімію та відповідні спецкурси з неорганічної хімії та історії хімії.

У 1956 р. Олександр Олександрович переїхав до Одеси, оскільки пройшов за конкурсом на посаду завідувача кафедри аналітичної хімії Одеського університету. В ОДУ професор О. О. Морозов почав розвивати новий науковий напрямок, пов'язаний із застосуванням хроматографічних методів аналізу в аналітичній хімії і вивченням фізико-хімічних закономірностей процесів іонного обліку на рідких і твердих іонітах. Під його керівництвом на кафедрі проводились дослідження з розподілу елементів-аналогів, концентрування і визначення мікроелементів у природних водах. Науково-технічні розробки вченого знайшли практичне застосування, наприклад: спосіб регенерації хромового електроліту при гальванічному покритті металевих поверхонь; аналіз сировини у скляному виробництві і деякі інші.

О. О. Морозов був постійним учасником і організатором всесоюзних конференцій з методів хроматографічного аналізу, які сприяли обміну досвідом і установленню контактів між різними центрами, які займалися цією проблемою.

Протягом 1957—1961 рр. професор О. О. Морозов очолював Одеське правління Всесоюзного хімічного товариства ім. Д. І. Менделєєва.

Протягом 1956—1962 рр. він був деканом хімічного факультету. У 1967 р. О. О. Морозов звільнився з ОДУ. О. О. Морозов — автор більше 100 робіт.

Пр.:

Практикум по коллоидам / А. А. Морозов, И. Н. Путилова. — М.: Гизлегпром, 1933. — 260 с.; К учению о лиофильных коллоидах: (К вопр. о взаимодействии фракций агар-агара // Журн. общ. хим. — 1935. —Т. 5, № 10. — С. 1359-1373; О гидрофильности хлопкового волокна и возможности его изменения при обработках // Учен. зап. Черновиц. гос. ун-та. Сер. хим. наук. — 1952. — Т. 6, № 1. — С. 71-91; Исследование катионозамещенных образцов агар-агара / А. А. Морозов, С. Н. Ставров // Колло-

ид. журн. —1960. — Т. 22, вып. 4. — С. 429-433; Практическое руководство по хроматографическому анализу: Учеб. пособие / А. А. Морозов, Н. А. Кисель, Н. Л. Оленович. — Одесса, 1961. — 60 с.; Исследование состояния германия и мышьяка в растворах и разделение их с помощью ионного обмена / А. А. Морозов, Р. М. Дранницкая, А. И. Гаврильченко // Укр. хим. журн. — 1962. — Т. 28, вып. 7. — С. 866-870; Применение ионитов при анализе хромового электролита хромировочных ванн / А. А. Морозов, З. П. Суранова, О. Я. Грабчук // Ионообменные сорбенты в промышленности. — 1963. — С. 144-152.

Літ.:

Турченко Я. И. Основные пути развития общей, неорганической и физической химии на Украине (XIX ст. и первая половина XX ст.). — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1957. — С. 334-335; Історія ОДУ за 100 р. — С. 232: Учені вузів Укр. РСР. — С. 300; Очерки развития науки в Одессе. — С. 102; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. С. Тахтарова, О. М. Чеботарьов

МОЧУЛЬСЬКИЙ
Василь Миколайович

Літературознавець, мовознавець

В. М. Мочульський народився 1 січня 1856 року в с. Ананьївка Херсонської губ. (нині с. Стрюково Одеської обл.) у сім'ї священика. Початкову освіту здобув у повітовому училищі та в Одеській духовній семінарії. У 1875 р. вступив на історико-філологічний факультет Новоросійського університету. На третьому курсі отримав срібну медаль за твір на тему "Язык прибалтийских славян по средневековым грамотам и летописям". Після закінчення університету у 1878 р. В. М. Мочульський був призначений в Одеську гімназію викладачем російської та слов'янських мов, літератури і логіки. Викладав у середніх учбових закладах протягом дев'яти років. З 1889 р. — приват-доцент кафедри російської словесності і мови історико-філологічного факультету Новоросійського університету. В цьому ж році В. М. Мо-

чульський захистив у Харківському університеті дисертацію на ступінь магістра російської словесності і мови на тему "Историко-литературный анализ стиха о Голубиной книге". Ця робота була премійована Імператорською Академією наук. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук була написана на тему "Следы народной Библии в славянской и древнерусской письменности" і опублікована в Одесі у 1893 р.

Основне коло наукових інтересів професора В. М. Мочульського було зосереджене в галузі порівняльно-історичного літературознавства та досліджень давньоруської писемності, що відбилося в таких основних публікаціях, як "О мнимом дуализме в мифологии славян" (Варшава, 1889); "Происхождение "Физиолога" и его начальные судьбы в литературах Востока и Запада" (Варшава, 1889); "Апокрифическое сказание о создании мира" (Одесса, 1896).

У своїх дослідженнях вчений вивчав історію розвитку давньоруської писемності, теорію та техніку перекладу у слов'янських мовах. У цьому плані, крім вказаних, привертає увагу його розвідка "К истории малорусского наречия. Житие св. Саввы Освященного по пергаментной рукописи XIII века", опублікована в Одесі у 1894 р.

Низка досліджень професора В. М. Мочульського присвячена питанням історико-культурного процесу XVIII—XIX ст. Серед них слід відзначити: "Малорусские и петербургские повести Н. В. Гоголя" (Одеса, 1902), "Влияние поэзии Пушкина на развитие самосознания русского народа" (Одеса, 1900), "Отношение южнорусской схоластики XVII ст. к псевдоклассицизму XVIII ст." (Одеса, 1904).

Перу В. М. Мочульського належить і ґрунтовний опис рукописів видатного професора історико-філологічного факультету Новоросійського університету В. І. Григоровича.

Помер Василь Михайлович Мочульський в Одесі у 1920 р.

Пр.:

Историко-литературный анализ стиха о Голубиной книге. — Варшава: Земкевич, 1887. — 256 с.; Описание рукописей В. И. Григоровича. — Одесса: Тип. Штаба воен. округа, 1890; Следы народной Библии в славянской и в древнерусской письменности. — Одесса, 1893. — 281 с.; Малороссийские и петербургские повести Н. В. Гоголя. — Одесса: Экон.

тип., 1902. — 20 с.; Слова и поучения, направленные против языческих верований и обрядов: К бытовой истории болгар. — Одесса, 1903. — 53 с.; Новиковские журналы XVIII в. "Трутень" и "Живописец" (1769-1772). — Варшава: Тип. Варшав. учеб. округа, 1909. — 49 с.; Лекции по русской литературе XVIII века, читанные в Новороссийском университете 1909-1910 гг. — Одесса: Типо-литогр. Прищепова, 1910. — 64 с.; Отзыв о диссертации проф. С. Г. Вилинского, представленной на соискание степени доктора русской словесности под заглавием "Житие св. Василия Нового в русской литературе". — Одесса: Техник, 1914. — 15 с.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 228-229; Трущенко Е. Мочульский Константин Васильевич // Рус. зарубежье: Золотая кн. эмиграции. — С. 429-430; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. С. Мейзерська

МУКОМЕЛЬ Ізраїль Феліксович

Економіко-географ

І. Ф. Мукомель народився 19 квітня 1906 р. у Херсоні в робітничій родині. Після закінчення школи-дев'ятирічки він з 1921 р. почав працювати в сільгоспартілі. У 1929 р. поїхав до Одеси, де вступив до Одеського торговельно-промислового технікуму, який незабаром увійшов до складу Одеського інституту народного господарства. І. Ф. Мукомель закінчив його у 1930 р. і отримав призначення на посаду завідувача планового відділу Одеської фабрики Держторгу. Одночасно він вчився в аспірантурі спочатку в Інаргоспі, а з 1934 р. на кафедрі економічної географії географічного факультету Одеського держуніверситету.

Після закінчення аспірантури І. Ф. Мукомель отримав призначення до Київського держуніверситету на посаду викладача. Працював над проблемою економічної географії сільського господарства України. У 1939 р. він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата географічних наук, а в 1940 р. йому присуджене вчене звання доцента з

кафедри економічної географії. Поряд з науковою працею І. Ф. Мукомель з 1938 р. до початку Великої Вітчизняної війни обіймав посаду декана географічного факультету Київського держуніверситету.

У 1941 р. І. Ф. Мукомель був призваний до лав Червоної Армії як рядовий, після проходження військових курсів отримав звання лейтенанта. Брав участь у бойових діях на різних фронтах. Після демобілізації (1945) повернувся до Київського університету, де працював доцентом кафедри економічної географії до початку 1959 р. У цей час він розробив методику економіко-географічного дослідження сільськогосподарських зон і написав наукову працю про сільськогосподарські зони України. Книга на цю тему була надрукована в 1954 р. у Києві і принесла автору широку відомість серед географів і господарників України. Крім того, в період роботи на географічному факультеті Київського університету І. Ф. Мукомель взяв участь у розробці серії оригінальних карт для "Атласа сельского хозяйства СССР" (1962) і карт про економіку і територіальну організацію сільського господарства, які вміщені в "Атласі Української РСР і Молдавської РСР" (1962).

У 1959 р. І. Ф. Мукомель перейшов до Українського науково-дослідного інституту економіки і організації сільського господарства, де він працював до 1966 р. спочатку старшим науковим співробітником, а після отримання звання професора — завідувачем відділу (з 1968 р.). У 1965 р. в Раді географічного факультету Московського університету І. Ф. Мукомель захистив докторську дисертацію на тему "Сельскохозяйственные зоны Украинской ССР".

У 1966—1967 рр. І. Ф. Мукомель працював старшим науковим співробітником відділу економічної географії АН УРСР, а з 1967 до 1973 р. — у Раді з вивчення продуктивних сил України АН УРСР, де завідував відділом прогнозування розвитку сільського господарства і сільськогосподарських ресурсів і очолював розробку схеми розвитку і розміщення сільського господарства Української РСР на 1971—1980 рр.

У цей період його було обрано членом Координаційної ради з проблем розвитку виробничих сил АН СРСР, координаційної комісії з розміщення і спеціалізації сільського господарства Південного відділу Всесоюзної

Академії сільськогосподарських наук (ВАСГНІЛ). Від Всесоюзного географічного товариства І. Ф. Мукомель був висунутий в члени-кореспонденти Комісії з типології сільського господарства Міжнародного географічного союзу (МГС).

За віком у 1973 р. І. Ф. Мукомель пішов на пенсію. Але продовжував науково-учбову діяльность. Тому у тому ж році він прийняв запрошення з Одеського університету і був обраний за конкурсом на посаду професора, завідувача кафедри економічної географії геолого-географічного факультету. З його приходом на кафедрі помітно пожвавилися роботи в області географії сільського господарства і картографування сільськогосподарських угідь. Професор І. Ф. Мукомель розробив план і очолив роботи по складанню "Атласу сільського господарства Одеської області". Він зумів притягнути до складання карт для цього атласу не тільки всі кафедри геолого-географічного факультету, а і наукові сили ряду вузів Одеси.

Авторський оригінал атласу було закінчено у 1975 р. Він вміщував 200 карт. На жаль, атлас не був надрукований з незалежних від авторського колективу причин.

І. Ф. Мукомель раптово помер від серцевого нападу 25 квітня 1975 р., коли географи Одеси на чолі з ним готувалися до XXIII Міжнародного географічного конгресу, точніше до проведення в місті двох його симпозіумів: "Проблеми типології сільського господарства" і "Вплив аграрно-промислової інтеграції на територіальну організацію сільської місцевості". Ці симпозіуми успішно відбулися влітку 1976 р. і були присвячені пам'яті професора Ізраїля Феліксовича Мукомеля — талановитого вченого, яскравого педагога, людини з великою працездатністю, чуйної, але дуже вимогливої до себе і колег.

За життя професор І. Ф. Мукомель надрукував біля 70 наукових праць.

Похований І. Ф. Мукомель на третьому єврейському кладовищі.

Пр.:

Сельскохозяйственные зоны УССР. Ч. 1: Закономерности развития и методика экономико-географического исследования сельскохозяйственных зон. — К., 1954; Сільськогосподарські зони Української РСР. — К., 1961; Атлас сельского хозяйства СССР. — М., 1962; Экономическое районирование сельского хозяйства как проблема его терри-

ториальной организации // Вопр. картографии. — 1968. — № 5; Атлас сельского хозяйства Одесской области. — Одесса, 1975. — Рукопись.

Літ.:

Мукомель І. Ф. // Геогр. енциклопедія України. — К., 1990. — Т. 2. — С. 394; Калустьян Л. Х., Топчиев А. Г. Израиль Феликсович Мукомель (1906-1975) // Экон. и соц. география в СССР. История и совр. развитие. — М., 1987. — С. 377-378; Краснопольский. — Т. 2. — С. 107. Вчені вузів Одеси. — Вип. 2 — 2001. — С. 165-167; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

МУЛЮКІН
Олександр Сергійович

Юрист, фахівець з історії російського права

О. С. Мулюкін народився 2 вересня 1873 р. Вихованець Санкт-Петербурзького університету, де отримав науковий ступінь магістра державного права і викладав на посаді приват-доцента. 29 березня 1910 р. О. С. Мулюкін був переведений на посаду виконуючого обов'язки екстраординарного професора імператорського Новоросійського університету по кафедрі історії російського права. Читав лекції з історії російського державного права і процесу, проводив практичні заняття з цього курсу, котрі полягали в читанні і трактуванні пам'ятників давнього російського права.

Декілька разів у літній час (1912—1914, 1915) мав відрядження за кордон з науковою метою. Двічі (1911, 1915) на чотирьохрічний термін обирався секретарем юридичного факультету.

У 1914 р. О. С. Мулюкін захистив докторську дисертацію, а в 1915 р. став ординарним професором кафедри поліцейського права Новоросійського університету. Упродовж 1915 р. за дорученням факультету читав лекції і проводив заняття з церковного права, на яких під його керівництвом студенти знайомились з Уставом духовних консисторій і Уставом духовних справ іноземних сповідань. На лекціях з поліцейського права О. С. Мулюкін, окрім основного предмета, знайомив слухачів і з правом адміністративним, котре в той час набирало все більшої ваги серед інших юридичних дисциплін.

Для кращого ознайомлення з адміністративним правом у жовтні 1915 р. був створений семінарій, директором якого став О. С. Мулюкін. Семінарій з адміністративного права переслідував дві мети: глибше ознайомлюватися з питаннями, котрі в лекціях розглядались лише побіжно, оглядово; ознайомлюватися з тими питаннями адміністративного права, котрі в Росії не вивчались зовсім, однак були важливими складовими цієї дисципліни у провідних західноєвропейських університетах. Шляхи ознайомлення слухачів семінару з тими чи іншими дисциплінами полягали в читанні доповідей, що мали бути написаними та відрецензованими, в дискусіях, а також у певному спілкуванні учасників.

Для впорядкування архіву юридичного факультету в 1915 р. була організована спеціальна юридична комісія під керівництвом професора К. М. Смирнова. До складу цієї комісії, окрім О. С. Мулюкіна, входили професори О. Я. Шпаков та П. Є. Казанський. У 1917 р. О. С. Мулюкін був усунутий з посади секретаря юридичного факультету.

Після реорганізації Новоросійського університету в 1920 р. О. С. Мулюкін став викладачем інституту народного господарства, де за учбовим планом передбачався факультет для викладання ряду суспільно-політичних дисциплін. О. С. Мулюкін входив до складу контрольно-учбової комісії інституту. Однак за "саботування і перешкодження радянській владі", за словами політкомісара інституту народного господарства М. А. Моісеєва, ряд професорів були звільнені з роботи, заарештовані і в 1922 р. вислані з країни. До числа таких професорів увійшов юрист О. С. Мулюкін. Вчений жив у Софії, займався приватною юридичною практикою.

Пр.:

Материальный и формальный закон // Журн. Мин-ва юстиции. — 1901. — Май. — С. 3-18; К вопросу о договорах русских с греками // Там же. — 1906. — Сент. — С. 92-104; Иностранцы свободных профессий в Московском государстве // ЖМНП. — 1908. — № 10. — С. 307-352; О свободе приезда иностранцев в Московское государство // Там же. — 1908. — № 15. — С. 57-81; Приезд иностранцев в Московское государство: Из истории русского права XII и XVII вв. — СПб., 1909. — 287 с.; Очерки по истории юридического положения иностранных купцов в Московском государстве. — Одесса, 1912. — 394 с.

Літ.:

Боровой С. Я. Воспоминания. — М.: Иерусалим, 1993. — 383 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. В. Самодурова

Н, О

НАБОКИХ
Олександр Гнатович

Грунтознавець, фізіолог рослин

О. Г. Набоких народився в Сарапулі Вятської губ. (тепер Удмуртська Республіка Російської Федерації) 4 грудня 1874 р. Після закінчення гімназії він вступив до Новоолександрійського інституту сільського господарства, що містився у посаді Ново-Александрія Люблинської губ. (тепер Пулави, Польща). О. Г. Набоких був учнем професора В. В. Докучаєва, на той час директора цього інституту, який було прирівняно до університетів Росії, який і заснував у ньому першу в Росії кафедру грунтознавства. Після закінчення у 1896 р. інституту О. Г. Набоких поїхав до Петербургу, де отримав направлення до Німеччини з метою удосконалення в галузі декоративного квітникарства. У грудні 1898 р. він повернувся до Петер-

бургу, де почав читати лекції на сільськогосподарських курсах, заснованих В. В. Докучаєвим. Того ж року він був призначений до Уманського училища садівництва і землеробства. У 1899 р. разом з В. В. Докучаєвим здійснив експедицію до Закавказзя, а у 1900 р. за його рекомендацією отримав призначення на посаду асистента кафедри загального землеробства до Новоолександрійського інституту сільського господарства. Звідси його відрядили до Німеччини, де він у 1901—1903 рр. у Берлінському університеті у професора Л. Кні вивчав анаеробне дихання рослин.

У 1904 р. О. Г. Набоких оселився в Одесі. 13 травня 1905 р. він захистив магістерську дисертацію "Временный анаэробиоз высших растений" і був призначений на посаду виконуючим обов'язки екстраординарного професора Новоросійського університету по кафедрі агрономії. Одночасно він став завідувачем створеної ним агрономічної лабораторії університету, в якій створив гарні умови для наукової праці з фізіології рослин і грунтознавства. Для студентів університету і Вищих жіночих курсів, а також для слухачів Товариства сільського господарства Південної Росії О. Г. Набоких читав лекції з фізіології рослин, грунтознавства, сільського господарства, мікробіології. Професор А. М. Криштофович у своїх спогадах студентських років пише про О. Г. Набоких: "Прибыл в университет в возрасте 28-29 лет, обладал блестящим талантом и остроумием. Подвижный, как ртуть".

У 1907—1908 рр. разом з групою агрогеологів Росії, Угорщини, Румунії О. Н. Набоких брав участь в грунтових екскурсіях по південних регіонах Росії, Угорщини та Румунії і став одним із ініціаторів скликання міжнародної наради грунтознавців у Будапешті з метою встановлення єдиної грунтової термінології і класифікації грунтів. У 1908 р. він захистив докторську дисертацію "К вопросу о раздражителях роста", а у 1912 р. був призначений ординарним професором Новоросійського університету.

Серед польових робіт професора О. Г. Набоких особливо виділяються грунтові дослідження 1906—1911 рр., під час яких він побував у всіх повітах Херсонської, Харківської, Подільської губерній, зібрав тисячі зразків грунту, 200 монолітів та зробив їх аналізи. Зібрані ним моноліти

стали основою грунтового музею при Новоросійському університеті. Експонати цього музею були передані у 1918 р. до Одеського сільськогосподарського інституту, який був утворений за активною участю О. Г. Набоких.

У 1913—1916 рр. О. Г. Набоких за запрошенням земських управ очолив дослідження грунтів у Харківській губернії і склав 10-верстну карту грунтів Харківщини; у 1914—1916 рр. він провів аналогічні дослідження в Херсонській і Подільській губерніях, для яких він також склав 10-верстні грунтові карти, а також оприлюднив низку статей у "Материалах по исследованию почв и грунтов Харьковской, Херсонской и Подольской губерний" (Вип. 2, 4).

Професор О. Г. Набоких розробив свою методику польового і лабораторного дослідження грунтів і материнських порід, зокрема метод обліку і картографування окремих ознак грунтів. Він вперше подав класифікацію деградованих чорноземів, детально вивчив опідзолені чорноземи і сірі опідзолені грунти лісостепу, уточнив особливості процесів вилужування та опідзолення грунтів, досліджував залежність основних типів грунтів і ландшафтно-географічних зон від типів водного режиму та його головного регулятора — рослинності. Він виділив 6 типів зволоження грунтів.

Професор О. Г. Набоких у 1919 р. передав до секції грунтознавства Наркомзема України власноручно складену 15-верстну грунтову карту Херсонської губ. з метою використання її при складанні 25-верстної грунтової карти України.

На жаль, далеко не всі авторські макети карт О. Г. Набоких збереглися, але його методи досліджень застосовуються дотепер. Зокрема, за свідоцтвом професора С. С. Неуструєва, метод "глубокопочвенных исследований на Украине широко применяется с целью палеографических исследований". Професор С. Т. Бєлозоров відносить О. Г. Набоких до корифеїв вітчизняного грунтознавства і вважає кращим грунтознавцем в Україні.

Помер Олександр Гнатович Набоких 25 березня 1920 р. після тяжкої хвороби. Похований на другому Християнському кладовищі в Одесі.

Пр.:

К вопросу о почвенных классификациях // Ежегодник по геологии и минералогии России. — 1900. — Т. 4, вып. 4; Классификационная проблема в почвоведении // С/х и лесоводство. — 1902. — № 4-12; К вопросу об исследовании почв и грунтов Юго-Западного края Новороссии и Бессарабии // Бессараб. с/х. — 1910. — № 11-13, 24; Одесский областной почвенный музей // ЗОСХЮР. — 1912. — № 3/4. — С. 77-84; Светло-серые подзолистые суглинки лесостепи // Там же. — 1913. — № 9-11; К методике полевого и лабораторного исследования почвогрунтов // Там же. — 1914. — № 1/2; Краткие заметки о грунтах Подольской губернии и соседних местностей, с приложением карты грунтов Юго-Западной России. — Каменец-Подольский, 1915; Дунайские плавни // Бессараб. с/х. — 1915. — № 3, 4; К методике полевого и лабораторного исследования почвогрунтов // Материалы по исследованию почв и грунтов Херсонской губернии. — Одесса, 1915. — Вып. 2; Результаты ориентировочных почвенных исследований 1906-1911 гг. в Юго-Западной России // Там же. — Вып. 4.

Літ.:
Александр Игнатьевич Набоких (1874-1920): Биобиблиогр. указ. лит. / ОГНБ им. М. Горького; Сост. А. Л. Драголи. — Одесса, 1977. — 38 с. — (Ученые Одессы; Вып. 6); Амброз Ю. О. Набоких Олександр Гнатович // Геогр. екциклопедія України. — К., 1990. — Т. 2. — С. 396; Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 1. — С. 52-53; Краснопольский. — С. 118; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3. Міхайлюк В. І. Олександр Ігнатович Набоких // Видные ученые Одеси. — Вып. 12-13.

Ю. О. Амброз

НАДЛЕР
Василь Карлович

Історик

В. К. Надлер народився у Харкові в родині провізора 15 грудня 1840 р. Початкову освіту В. К. Надлер отримав вдома, потім у приватному пансіоні. Протягом 1857—1862 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Харківського університету (серед його викладачів

були професори О. П. Зернін, П. О. Лавровський, П. І. Лебединцев, П. В. Тихонович, М. Н. Сокальський та ін.).

Харківський університет Василь Карлович закінчив зі ступенем кандидата (дисертація "Сербский народ и его судьба под властью турок до начала национального движения в первых годах XIX в." захищена у 1862). Магістерська дисертація "Причины и первые проявления оппозиций католицизма в Чехии и Западной Европе в конце XIV и начале XV веков" була захищена В. К. Надлером у Санкт-Петербурзькому університеті у квітні 1864 р. З вересня 1867 р. вчений захистив у Харківському університеті докторську дисертацію "Адальберт Бременский, правитель Германии в молодые годы Генриха IV".

В. К. Надлер розпочав свою педагогічну діяльність у середніх навчальних закладах Харкова з вересня 1862 р. З 1864 р. він — приват-доцент Харківського університету (29 вересня 1864 р. ним була прочитана перша лекція). 21 січня 1868 р. його було затверджено екстраординарним професором Харківського університету, а у 1870 р. — ординарним професором цього закладу. З 1875 до 1890 р. В. К. Надлер перебував на посаді декана історико-філологічного факультету Харківського університету. З 1 січня 1891 р. він став ординарним професором та деканом історико-філологічного факультету імператорського Новоросійського університету. Обидві ці посади В. К. Надлер обіймав до своєї смерті.

У Харківському університеті при кафедрах всесвітньої історії (1864—1840) та російської історії (1876—1883) В. К. Надлером були прочитані курси лекцій: історія середніх віків, історія ісламського світу до хрестових походів та епоха хрестових походів, загальна частина порівняльної географії, Римська імперія, історія хрестових походів, походження ісламу, історія ісламського Сходу та Візантії, російська історія, історія західного світу в XI та XII ст., історія Германської імперії (до XIII ст.); курси новітньої історії тощо. У Новоросійському університеті при кафедрі всесвітньої історії В. К. Надлер читав курси історії новітнього часу (XIX ст.), історії нового часу з кінця XV до кінця XVIII ст., історії середніх віків від хрестових походів, історії новітньої епохи (від фран-

цузької революції), історії середніх віків (XIV—XV ст.), історії новітньої епохи (від Віденського конгресу).

В. К. Надлер був першим головою створеного 28 лютого 1877 р. при Харківському університеті Історико-філологічного товариства (цю посаду обіймав до 1890 р.). З вересня 1891 р. до своєї смерті В. К. Надлер був дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей (у 1893—1894 рр. членом видавничого комітету цього товариства). Він також брав активну участь у роботі Історико-фіолологічного товариства при Новоросійському університеті.

У Харкові В. К. Надлер неодноразово виступав з публічними лекціями, збираючи гроші для різних благодійних справ. В Одесі у 1892—1893 рр. професор прочитав декілька публічних лекцій, збір від яких пішов на допомогу голодуючому населенню краю (публічні лекції з історії Одеси, прочитані В. К. Надлером 7 та 12 березня 1893 р., мали неабиякий успіх, на другій з них був присутній навіть міський голова Г. Г. Маразлі). У 1893 — на початку 1894 р. Василь Карлович був активним членом "Редакционного комитета по составлению описания города Одессы к 100-летнему юбилею". Проте смерть зашкодила В. К. Надлеру закінчити роботу над своїми розділами цього ювілейного видання.

Помер Василь Карлович через хронічну хворобу легенів на борту пароплава "Цесаревич", яким він збирався виїхати на лікування до Криму. На похованні професора в Одесі 2 квітня 1894 р. було присутнє керівництво міста (міський голова Г. Г. Маразлі та його заступники), викладачі, студенти, громадськість. Під час жалобної церемонії з промовами виступили друзі В. К. Надлера — професори Л. А. Рішаві та Г. О. Афанас'єв. Труну із тілом покійного було залишено у каплиці першого християнського цвинтаря Одеси, а потім відправлено у Харків. Там 14 травня 1894 р. В. К. Надлер був похований.

Пр.:

Адальберт Бременский, правитель Германии в молодые годы Генриха IV. — Харьков, 1867. — XII, 422 с.; Дюк де Ришелье на Кавказе. Основание Новороссийска. — Одесса, 1893; Император Александр I и идея Священного союза: В 5 т. — Рига: Изд-во Киммеля, 1886-1892; К изучению истории города Одессы. — Одесса: Тип. Кирхнера, 1893. — 11 с.; К исто-

рии Дюковского сада. — Одесса: Тип. “Одес. вестн.”, 1892. — 8 с.; Лекции по истории французской революции и империи Наполеона, 1789-1815 / Издание в обраб. В. П. Бузескула. — Харьков: Изд-во Полуехтова, 1887. — 26 с.; Нашествие и чума. Эпизод из Одесской старины. — Одесса: Тип. “Одес. вестн.”, 1892. — 23 с.; Одесса в первые эпохи ее существования. — Одесса: Тип. Кирхнера, 1893. — 100 с.; Причины и первые проявления оппозиции католицизму в Чехии и Западной Европе в конце XIV и начале XV в. — Харьков: Тип. ун-та, 1864. — 260 с.

Літ.:

Бузескул В. П. Из истории Харьковского университета второй половины 70-х годов прошлого века: (Личные воспоминания) // Наук. зап. н.-д. кат. історії укр. культури. — 1927. — № 6. — С. 1-14; ЭСБЕ. — Т. 20. — С. 436, 437; Бузескул. — Ч. 1; Визигин В. С. Надлер Василий Карлович // Историко-фиологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905). — Харьков, 1908. — С. 282-287; НЭСБЕ. — Т. 27. — С. 791; Большая энциклопедия. — СПб., 1909. — Т. 13. — С. 610; Митряев А. И. Надлер Василий Карлович // Славяноведение в дорев. России. — С. 247, 248; Бузескул В. Надлер В. К.: Некролог // Зап. Харьк. ун-та. — 1894. — Кн. 2. — С. 1907-109; [Василий Карлович Надлер: Некролог] // Ист. вестн. — 1894. — Т. 56, май. — С. 589; В. К. Надлер: [Некролог] // Одес. новости. — 1894. — 1 апр.; Памяти Василия Карловича Надлера // Там же; Панихиды по профессору В. К. Надлеру // Там же. — 3 апр.; Яковлев В. А. В. К. Надлер: [Некролог] // ЗООИД. — 1894. — Т. 18. — С. 10-12; Гончарук Т. Г., Новикова Л. В. В. К. Надлер: к биографии историка // Зап. іст. фак. / ОДУ ім. І. І. Мечникова — Одеса, 1997. — Вип. 4. — С. 145-150; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. Г. Гончарук, Л. В. Новікова

НАЗІМОВ
Олександр Євгенович

Юрист, фахівець у галузі конституційного права

О. Є. Назімов народився у 1851 р. у сім’ї псковських поміщиків, родовід яких сягав XVII ст. Бать-

ко його вчився у Петербурзькому університеті, був військовослужбовцем, згодом мировим суддею. Мати — із багатого поміщицького роду, була дуже релігійною. Ця релігійність частково передалась і сину.

О. Є. Назімов не отримав систематичної шкільної освіти. Через хворобу матері частину дитинства він провів у Швейцарії, в Штутгарті. Вчився він спочатку вдома, потім в одній із московських гімназій. Домашнім репетитором його був відомий лінгвіст, майбутній академік П. Ф. Фортунатов. У кінці 1860-х р. сім'я переїхала на помешкання до м. Києва. Там О. С. Назімов витримав іспит в якості абітурієнта в Ніглинську гімназію. Закінчивши гімназію, він вступив до Київського університету св. Володимира на юридичний факультет. Своїм умінням триматись, незвичайним розумом, знанням іноземних мов він різко виділявся в середовищі студентів. У кінці університетського курсу О. Є. Назімов втратив матір. Це стало для нього великим горем. Він залишився без засобів існування, не вміючи пристосовуватися до умов російського життя, бо виховувався на традиціях європейської культури.

У 1874 р. О. Є. Назімов закінчив Київський університет зі ступенем кандидата. Йому пророкували кар'єру вченого, проте він, маючи ораторські здібності, вибрав кар'єру адвоката. Він записався в число помічників присяжних повірених при Київському суді. Кар'єра складалася вдало. Йому доручали справи, котрі вели, як правило, досить досвідчені адвокати. Та швидко адвокатура перестала його цікавити.

17 жовтня 1875 р. О. Є. Назімов був обраний стипендіатом кафедри державного права Київського університету. Багато вчився і успішно склав магістерський іспит. Зважаючи на те, що отримати доцентуру в університеті було складно, О. Є. Назімов прийняв пропозицію відкрити читання лекцій у якості приват-доцента Демидівського юридичного ліцею у Ярославлі. У травні 1881 р. він захистив там дисертацію "Теория конституционализма и самоуправления Рудольфа Гнейста" (pro venia legendi) і був обраний приват-доцентом кафедри державного права.

На початку 1887 р. у Київському університеті О. Є. Назімов захистив магістерську дисертацію на тему "Реакція в Прусії". Ця робота отрима-

ла захоплені відгуки критиків. Основна думка його роботи: реакція хоч і викликається нерідко випадковими політичними комбінаціями, проте має більш глибоке підгрунтя у внутрішній спорідненості між старими і новими порядками. О. Є. Назімов став доцентом, а в 1889 р. — виконуючим обов'язки екстраординарного професора.

З 1889 р. О. Є. Назімов читав не лише державне, але й адміністративне право. У цю пору він перейнявся симпатією до російського народу, захопився поезією, билинами. У червні 1889 р. він здійснив поїздку на Соловецькі острови, де зібрав цікавий матеріал для суджень про російський народ.

Однак життя і діяльність у скромному провінційному Ярославлі не задовольняли О. Є. Назімова. Він рвався до великих наукових центрів. На той час була вакантною кафедра поліцейського права Новоросійського університету. І 8 серпня 1891 р. О. Є. Назімов вступив на посаду виконуючого обов'язки екстраординарного професора цієї кафедри.

Кінець 1890-х рр. був для О. Є. Назімова досить продуктивним. У ці роки він задумав написати докторську дисертацію на тему про Міністерство поліції в епоху Олександра І. Кожного року він їздив у відрядження до Петербурга та Москви. Зібрав дуже багатий матеріал. Робота ця настільки полонила його, що навіть за декілька місяців до смерті він скористався перебуванням у Парижі по хворобі, щоб ознайомитись з потрібними йому архівними матеріалами.

У ті ж роки О. Є. Назімов виконав свою завітну мрію — відвідав Америку. Як представника державної науки його цікавила американська Конституція. У 1895—1896 рр. він проїхав всією Америкою: відвідав Нью-Йорк, Чикаго, Ніагару. У цей же час (початок 1896 р.) О. Є. Назімов побажав виступити в окружному суді у якості захисника по справі свого учня Б. А. Мітта, безпідставно звинуваченого. Дякуючи високому професіоналізму, ясному розуму і блискучим ораторським здібностям, О. Є. Назімов виграв цю справу.

У 1899 р. відзначався ювілей О. С. Пушкіна. І 26 травня 1899 р. О. Є. Назімов виголосив актову промову в Міському саду Одеси з приводу ювілею, що була пізніше опублікована під назвою "Общественные

идеалы А. С. Пушкина”. Цю промову можна вважати зразком манери вченого: багатство думок і скупість у словах, відсутність вишуканості поряд з блискучими порівняннями, сміливість і несподіваність висновків.

У кінці 1899 р. в Одесі, за ініціативою і під керівництвом В. Є. Таїрова, було організовано Нараду для вивчення питань фальсифікації харчових продуктів і напоїв. Ця нарада завершила свою роботу у травні 1901 р. розробкою законопроекту, в якому активну участь взяв О. Є. Назімов. Його роботи на цю тему отримали достойну оцінку в наукових і суспільних колах.

27 березня 1901 р. О. Є. Назімов був призначений деканом юридичного факультету Новоросійського університету. Та, на жаль, він не був створений для адміністративної діяльності. Безкінечні хвилювання відразу ж загострили його хворобу. За станом здоров’я він поїхав до Парижу, потім — в Алжир. Та лікування в далеких країнах йому не допомогло.

Він повернувся в Одесу. У ніч з 30 вересня на 1 жовтня 1902 р. О. Є. Назімов помер від базедової хвороби в Одесі.

Завершив свій шлях прекрасний вчений. Людина рідкісних дарувань і сили розуму, О. Є. Назімов, на жаль, сумнівався у своїх силах. Проте за душевними якостями він був справжнім аристократом духу. Оригінальний витончений розум, блискучий дар слова, неперевершений гумор, незалежний гордий характер, природне почуття витонченого і аристократична відраза до всього ординарного і вульгарного — все це поєднання кращих людських якостей дало світу видатного вченого, талановитого професора, блискучого оратора і рідкісного друга і людину.

Професори, студенти, учні О. Є. Назімова у своїх прощальних промовах висловлювали гарячі сподівання увічнити його пам’ять: зібрати всю його небагаточисленну спадщину, всі спогади і біографічні замітки про нього та видати книгою.

У 1904 р. вийшла у світ книга за редакцією І. А. Линниченка “Про-

фессор Александр Евгеньевич Назимов. Биография и воспоминания". Ця книга має велике значення і в наш час.

Пр.:

Теория конституционализма и самоуправления Рудольфа Гнейста. — Ярославль, 1881; Реакция в Пруссии. — Ярославль, 1886; Общественные идеалы А. С. Пушкина: Речь. — Одесса, 1899; Обзор русского санитарного законодательства о питательных продуктах. — Одесса, 1900; Очерк западноевропейских законодательств о фальсификации. — Одесса, 1900.

Літ.:

ЭСБЕ. — Т. 39. — С. 461-462; НЭСБЕ. — Т. 27. — С. 814-815; Венгеров. Источники. — С. 486; Профессор Александр Евгеньевич Назимов: Биография и воспоминания / Под ред. И. А. Линниченко. — Одесса, 1904; Авалиани С. Л. Бумаги профессора А. Е. Назимова / С предисл. проф. И. А. Линниченко. — Одесса, 1911; Історія ОДУ за 100 р. — С. 375; Новорос. ун-т в воспоминаниях современников. — С. 140; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. Ю. Кудінова

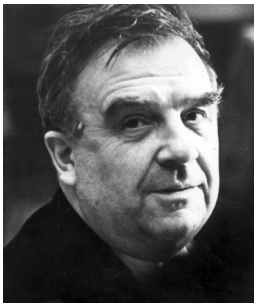

НЕДЗВІДСЬКИЙ
Андрій Володимирович

Літературознавець

А. В. Недзвідський народився 23 листопада 1908 р. в Одесі в сім'ї юриста. Закінчив економічний факультет Одеського інституту народного господарства (1930). Трудову діяльність почав у 1925 р., не припиняючи її в час навчання (робітник заводу ім. Жовтневої революції, Одесхімсільтресту). У 1928—1938 рр. працював у редакціях газет: "Коммунист", "За техніку", "Молода гвардія" (заввідділом, кореспондент). У 1937 р. звільнений від роботи в редакції "Молодої гвардії" за політичними мотивами, у 1938 р. почав працювати в редакції газети "Большевистское знамя".

У 1938—1941 рр. Андрій Володимирович навчався в аспірантурі Одеського університету. З 1938 р. паралельно з навчанням в аспірантурі працював асистентом кафедри української літератури університету. 28 червня 1941 р. А. В. Недзвідський захистив кандидатську дисертацію на тему "Т. Г. Шевченко і російська революційна демократія", у 1964 — дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук на тему "Марко Вовчок у російському і українському літературному оточенні". У 1944 р. отримав звання доцента, в 1965 р. — професора.

Під час Великої Вітчизняної війни працював на різних роботах: до приходу окупантів — у газеті "Большевистское знамя", потім економістом у майстернях, робітником на розбиранні розбомблених будинків і т. ін. У квітні 1944 р. А. В. Недзвідський був тимчасово призначений на посаду ректора, щоб до повернення університету з евакуації підготувати учбовий процес. Півроку у 1944 р. працював проректором університету з наукової роботи. З 1944 до 1947 р., потім з 1965 до 1970 р. — завідував кафедрою української літератури філологічного факультету. У 1970—1984 рр. — професор кафедри радянської літератури.

А. В. Недзвідський був членом Спілки письменників України з 1961 р. Ним написано 15 монографій, поняд 1100 статей і рецензій. Наукова діяльність мала широкий діапазон: літературознавчі та критичні роботи, суспільно-політичні статті, краєзнавчі дослідження, а також монографії, статті та рецензії про життя театру тощо. Центральні проблеми наукових пошуків: вивчення взаємозв'язків Т. Шевченка з російською революційною демократією, дослідження літературних та журнальних зв'язків Марка Вовчка. Вперше в літературознавстві стверджено нову концепцію: Шевченко — не наслідувач, а соратник російських революційних демократів. У 1971 р. Андрій Володимирович написав книгу "Українська література в роки першої світової війни", де вперше проаналізував невідомі факти і явища літературного процесу 1914—1917 рр. З ідеологічних міркувань книгу не допустили до видання (рукопис праці зберігається в родинному архіві).

Вчений брав участь у житті університету та міста. У 1965—1968 рр. був відповідальним секретарем редакції "Історії Одеського університету за

100 років", автором тексту фотоальбому "Одеса" (К.: Мистецтво, 1975). Виступав з численними лекціями про культуру і літературу Одеси серед населення міста. Для студентів-філологів щорічно читав позапрограмні лекції з літературного краєзнавства — "Літературна Одеса" — про видатних письменників, життєва і творча доля яких була пов'язана з містом (О. С. Пушкіна, А. Міцкевича, І. Вазова, Х. Ботєва, І. К. Карпенка-Карого, М. Горького, М. М. Коцюбинського, Лесю Українку, В. В. Маяковського, П. Г. Тичину, В. М. Сосюру), про одеських письменників Е. Багрицького, І. Ільфа і Є. Петрова, С. Кірсанова, Ю. Олешу, Є. Бандуренка, І. Рядченка, Ю. Трусова, В. Івановича, Г. Карєва та інших. Літературному та театральному життю Одеси він присвятив десятки статей. Підготував до друку книгу "Ти — одесит", яка залишилася неопублікованою. Наскрізна тема краєзнавчих праць — Одеса наукова: надруковано ряд статей про видатних вчених Одеси. Багато уваги вчений приділив театральному мистецтву (книги "Лідія Володимирівна Мацієвська", 1958, "Василь Василько", 1981). З 1940 до початку 80-х рр. (з перервою на час війни) він очолював науково-дослідницьку групу з вивчення творчості В. Маяковського при Одеському Будинку вчених. А. В. Недзвідський — один з активних організаторів створення Пушкінського музею в Одесі. Тривалий час очолював Пушкінську комісію. Один з редакторів збірника у двох томах "Пушкин на Юге" (1958, 1961). Редактор єдиної в Україні збірки праць (1961) тематичного наукового студентського гуртка з вивчення творчості М. М. Коцюбинського, керівником якого був.

Професор А. В. Недзвідський створив свою наукову школу літературознавців: семінар педагогів-філологів при Одеському Будинку вчених під його керівництвом працював понад 25 років. 28 його учнів захистили кандидатські дисертації (серед них Т. К. Чорна, П. Т. Маркушевський, П. Ю. Данилко, В. О. Фабіанська, Н. І. Заверталюк, Н. Ф. Пашковська, О. Г. Височанська), двоє — докторські: В. В. Фащенко та Є. М. Прісовський.

Нагороджений медаллю "За оборону Одеси". На будинку по вул. Довженка в Одесі, де жив А. В. Недзвідський, встановлено меморіальну дошку. Архів зберігається в Одеському державному літературному музеї,

Одеському державному краєзнавчому музеї, у відділі рідкісної книги Наукової бібліотеки Одеського університету, у родині вченого.

Пр.:

Останні роки життя Т. Г. Шевченка // Тарас Григорович Шевченко. — К., 1960; Російські романи й повісті Марка Вовчка 1861-1875 рр. — Одеса, 1961; Василь Василько: Нарис про життя і творчість. — К.: Мистецтво, 1981; Марко Вовчок: Семінарій. — К.: Вища шк., 1981.

Літ.:

Андрій Володимирович Недзвідський: Бібліогр. покажчик / ОДУ. Наук. б-ка; Упорядник Є. В. Савельєва. — Одеса, 1986. — 48 с.; Учені Одеського державного університету. Професор Андрій Володимирович Недзвідський: Тези доп. та повідом. обл. наук.-творчої конф. 16-18 листоп. 1988 р. — Одеса, 1988; Недзвідський Андрій // Письменники Одещини на межі тисячоліть: Антологія-довідник. — Одеса, 1999. — С. 410; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. Ф. Пашковська

НЕМИРОВСЬКИЙ Емануїл Якович

Правознавець, фахівець з кримінального права

Е. Я. Немировський народився 13 січня 1874 р. у м. Кременчуці Полтавської губ. У лютому 1906 р., будучи вже магістром кримінального права, почав працювати в Новоросійському університеті приват-доцентом кафедри кримінального права та судочинства. Е. Я. Немировський читав лекції, проводив практичні заняття з кримінального права. Сучасники характеризували його як яскравого та талановитого лектора. Пізніше він підготував задачник з кримінального права.

У 1908 р. Е. Я. Немировського було обрано секретарем юридичного факультету та одночасно Вищих жіночих курсів, де він також викладав

кримінальне право. Вчений надавав великого значення удосконаленню своїх знань. З цією метою влітку 1909, 1910 та 1911 рр. побував у наукових відрядженнях за кордоном.

З 1914 р. на юридичному факультеті були впроваджені семінарії при кафедрах. Для цього збиралася спеціальна література. Е. Я. Немировський завідував обладнанням та бібліотекою семінаріїв, керував роботою студентів на семінарії з кримінального права. Слухачі семінаріїв читали доповіді, які потім аналізувалися на заняттях.

У 1915 р. Е. Я. Немировський був призначений попечителем Одеського учбового округу та одночасно працював на юридичному факультеті на посаді молодшого асистента кафедри кримінального права. 27 березня 1917 р. Рада факультету одностайно рекомендувала магістра кримінального права, приват-доцента Е. Я. Немировського на посаду екстраординарного професора кафедри кримінального права та судочинства. Рада університету підтримала рішення. Вченого обрали також і секретарем юридичного факультету.

У 1920 р. Е. Я. Немировський був деканом факультету та членом Ради Новоросійського університету. У цей час це був найбільший факультет, на якому навчалися 988 чол.

Після реорганізації вищої школи, з вересня 1921 р. Е. Я. Немировський — професор та декан адміністративно-консультативного (пізніше юридичного) факультету Одеського інституту народного господарства. Майже протягом всієї діяльності ОІНГ (1921—1929) Е. Я. Немировський був деканом. Увесь цей час він входив до правління інституту, керував науково-дослідною кафедрою сучасних правових дисциплін, читав курси кримінального права та процесу.

Емануїлу Яковичу Немировському належить значний внесок у розвиток кримінального процесу та права. Він був автором багатьох статей у “Новому енциклопедичному словнику” Брокгауза та Єфрона та двох монографій з кримінального процесу. Серед учнів професора було багато майбутніх відомих вчених, зокрема професор М. Д. Шаргородський, який ще в студентські роки почав свою діяльність під керівництвом Е. Я. Немировського.

Протягом всього свого наукового та викладацького життя професор Е. Я. Немировський був справжнім вченим, популярним лектором.

Пр.:

Отношение приговора к обвинению: Уголовно-юридическое исследование. — Одесса: "Экон." тип., 1908. — 408 с.; Об изменении предмета обвинения // Журн. М-ва юстиции. — 1909. — 131 с.; Меры социальной защиты и наказание в связи с сущностью вины // Там же. — 1916. — Февр. — 46 с.; Основные начала уголовного права. — Одесса: Техник, 1917. — 642 с.; Спорные вопросы общей части и отношение к ним Уголовного Кодекса УССР // Журн. н.-и. кафедр в Одессе. — 1924. — № 7, ч. 1. — С. 1-11; № 3, ч. 1. — С. 3-17; Советское уголовное право: Пособие к изучению науки уголовного права и действующего Уголовного Кодекса СССР. Часть общая и особенная. — Одесса, 1924. — 292 с.

Літ.:

Памятная книга Одесского учебного округа на 1912/13 гг. — С. 16, 29, 33; Наука и науч. работники СССР. — С. 276; Історія ОДУ за 100 р. — С. 379; Шерешевський І. В. Юридична наука та її діячі в Новоросійському університеті (1865-1965) // Ювіл. наук. сесія, присвячена 100-річчю ОДУ: Сусп., іст. та юрид. науки: (Тези доп.). — Одеса, 1965. — С. 85; Юридична наука і освіта на Україні. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 14, 215; Одес. держ. екон. ун-т. — С. 10, 13.

Арх.:

ДАОО. — Ф. 45, оп. 4, од. зб. 2050; Оп. 12, од. зб. 148, 214; Ф. 129, оп. 3, од. зб. 7, арк. 36; Ф. 1395, оп. 1, од. зб. 39, 75.

М. О. Скрипник, Н. С. Тахтарова

НИКОНОВ
Сергій Павлович

Правознавець

С. П. Никонов народився в 1869 р. у дворянській сім'ї. Закінчив юридичний факультет Казанського університету в 1869 р. З 1903 до 1909 р. виконував обов'язки екстраординарного професора

кафедри римського права Харківського університету. Був магістром, згодом доктором цивільного права.

У липні 1909 р. С. П. Никонов був переведений до Новоросійського університету на посаду ординарного професора. Тут він очолив кафедру цивільного права і цивільного судочинства замість Є. В. Васьковського. Читав повний курс цивільного права, історію і догми римського права, вів практичні заняття з цивільного та римського права. Крім того, С. П. Никонов організував гурток по вивченню цивільного права, в котрий приймалися високоосвічені студенти-юристи, що проходили спеціальну співбесіду.

На засіданнях гуртка проводились заняття з найбільш складних питань цивільного права, зачитувались доповіді учасників. З 1909 до 1910 р. С. П. Никонов був секретарем юридичного факультету.

У 1912 р. він був переведений до Санкт-Петербурзького університету на кафедру торговельного права і торговельного судочинства.

Після революції професор С. П. Никонов переїхав до Владивостока, працював у Далекосхідному державному університеті, де викладав цивільне право, економіку торгівлі і промисловості.

Подальша доля вченого невідома.

Пр.:

Поручительство в его историческом развитии по русскому праву. — СПб., 1895. — 126 с.; Гражданское право по решениям Крестобогородского волостного суда Ярославской губернии и уезда. — Ярославль, 1902. — 213 с.; Развитие защиты владения в средневековой Европе. — Харьков: Печ. дело, 1905. — 350 с.; Крестьянский правопорядок и его желательное будущее. — Харьков, 1905. — 327 с.; Краткий учебник римского права. — Харьков, 1907. — 132 с.; Основные начала положения 19 февраля 1861 г. — Одесса: Техник, 1911. — 73 с.

Літ.:

Наука и науч. работники СССР. — С. 283; Історія ОДУ за 100 р. — С. 375; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. С. Тахтарова

НІКІТСЬКИЙ
Олександр Васильович

Історик, фахівець з давньої історії, джерелознавства, академік РАН

О. В. Нікітський народився 20 жовтня 1895 р. у с. Мар'їно Новгородської губ. у родині священика. Одержавши домашню освіту, восени 1874 р. вступив до Новгородської духовної семінарії. Через чотири роки (як стипендіат духовного відомства) продовжив навчання у Санкт-Петербурзькому історико-філологічному інституті під керівництвом професора Ф. Ф. Соколова. По закінченні його було відряджено до Одеси на обов'язкову службу по відомству. З 21 травня 1882 р. він працював в Одеській духовній семінарії, де викладав грецьку мову. За рекомендацією колишніх професорів його було прийнято до складу Новоросійського університету на посаду приват-доцента з 28 березня 1886 р. по кафедрі класичної філології. Під час праці в ІНУ О. В. Нікітський проводив заняття з давньогрецької мови та розбору творів античних авторів; був секретарем Історико-філологічного товариства університету.

З 5 грудня 1896 р. О. В. Нікітський працював у Юр'євському університеті на посаді екстраординарного, з 23 лютого 1901 р. — ординарного професора, читав загальні та спеціальні курси грецьких та римських старожитностей та історії, брав участь у діяльності Науково-літературного товариства (у тому числі як секретар). 1 січня 1902 р. О. В. Нікітського було переведено до Московського університету ординарним професором; там він обіймав посади секретаря та декана історико-філологічного факультету. З 21 листопада 1908 р. до 1 січня 1911 р. він був попечителем Оренбурзького учбового округу, а пізніше — викладав в історико-філологічному інституті та Жіночих педагогічних курсах у Петрограді. З 1 лютого О. В. Нікітський працював у Вченій раді при Міністерстві народної освіти.

Головним напрямком наукової дільності О. В. Нікітський обрав для себе вивчення пам'ятників античної епіграфіки, в першу чергу давніх дельфійських, етолійських і західно-локридських написів. З цією метою він часто приїжджав до Греції, де, працюючи у польових умовах, відкрив цілий ряд археологічних (наприклад, храм Асклепія біля Навпакта) і епіграфічних джерел. Крім публікацій нових матераілів, критично переробляв вже відомі джерела та концепції. Цій же проблематиці були присвячені його дисертації: магістерська "Дельфійські епіграфічні етюди" (1895) і докторська "Дослідження в області грецьких написів" (1906). Ці праці, а також більше сотні інших публікацій у цій галузі висунули О. В. Нікітського в число ведучих спеціалістів з грецької епіграфіки в Європі, мали великий вплив на розвиток світової епіграфіки, археології та античної історії. О. В. Нікітський був дійсним членом імп. Московського археологічного товариства (1903), та неодноразово — головою історико-філологічних випробувальних комісій у різних університетах. До революції він був членом-кореспондентом імп. Академії наук, а з 1917 р. став академіком Російської АН.

Наприкінці життя Олександр Васильович переїхав до будинку Академії матеріальної культури, де залишалися його папери та архів. Звідси його було відвезено до лікарні, де всесвітньовідомий вчений помер, "самотній та безпорадний" 8 листопада 1921 р.

Пр.:

Дельфийские эпиграфические этюды: В 6 вып. — Одесса, 1894-1895. — 368 с.; Исследования в области греческих надписей. — Юрьев, 1901. — 201 с.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 300-301, 726; Бузескул. — Ч. 2. — С. 135-141; Имп. Моск. археол. о-во. — Т. 2. — С. 250-251; Успенский Ф. И. А. В. Никитский: (Некролог) // Изв. Рос. АН. Сер. 4. — 1923. — Т. 17. — С. 1-3; АН СССР. — Т. 1. — С. 94, 177; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

С. Є. Березін, Т. О. Ізбаш

НОВІКОВ
Всеволод Миколайович

Хірург

В.М. Новіков народився 29 травня 1878 р. в м. Уфа (Росія) в родині вчителя російської словесності. Батько, Микола Фомич Новіков — з купців, закінчив Казанський університет, дослужився до родового дворянина (таким чином, його син в curriculum vitae міг писати дворянин). Мати, Ганна Яківна Новікова (урожд. Бек-Булатова), також працювала педагогом. У 1883 р. родина переїздить у Троїцьк, де М.Ф. Новікова було призначено директором гімназії, а у 1888-1890 рр. вони живуть в Оренбурзі, у зв'язку з тим, що в цей час батько отримав посаду директора місцевої гімназії. У 1890 р. М.Ф. Новіков залишив службу, та разом з сім'єю повертається в Троїцьк, де Всеволод Новіков поступив до Троїцької гімназії (в 1886 р.). (потім навчався в Оренбурзькій, а закінчив середню освіту у Троїцьку (1896 р)).

В рік одержання атестату зрілості В.М. Новіков вступив до Петербурзької Військово-медичної академії. В 1901 р. він закінчив Військово-медичну академію, а до цього в 1900 р. одружився з дворянкою Ольгою Василівною Рязанцевою (1880 — 6.12.1942) (Белград), де і була похована на Новому кладовищі; перезахована на кладовищі Сент-Женевьєв-де-Буа. 16 лютого1905 р. у них народився син — Володимир.

Як стипендіат Воєнного міністерства В.М. Новіков отримав призначення до другої медичної ділянки Оренбурзького козацького війська. Весь час служби (до 1906 р.) працював позаштатним ординатором у хірургічному відділенні Оренбурзької Олександрійської лікарні. У 1906 і 1907 рр. удосконалювався в Берліні.

У 1908 р. В.М. Новіков став позаштатним, а через рік штатним ординатором факультетської хірургічної клініки проф. Кирила Михайловича Сапежко (1857–1928 рр.) у Новоросійському університеті. Влітку 1909 р. працював у Петербурзі, в лабораторії клініки проф. Володимира Андрій-

овича Оппеля (1872–1932 рр.). У 1910 р. у Петербурзькій воєнно-медичній академії захистив докторську дисертацію ("Экспериментальные данные к вопросу о разрезании почки и лоханки"). В цьому ж році він переходить на посаду позаштатного помічника прозектора на кафедру оперативної хірургії з топографічною анатомію Новоросійського університету, а в 1912 р. став штатним помічником прозектора та приват-доцента на тій же кафедрі. У 1918 р. його вибрали штатним доцентом на кафедрі хірургічної патології з предмету десмургії та ортопедії з вченням про вивихи й переломи. З 1913 р. — головний лікар Одеської Касперовської спілки сестер милосердя і лікарні з амбулаторією, що були при ній.

15-18 листопада 1917 р. в Одесі відбувся З'їзд хірургів Румунського фронту, в роботі якого приймав участь і В.М. Новіков зі звітом "Об организации хирургической помощи на позициях и в тылу".

В.М. Новіков входив до групи лікарів за ініціативою якої 20 квітня 1917 р. в Одесі відбулося об'єднане засідання всіх медичних спілок міста. Метою зібрання була організація професійного союзу одеських лікарів. На цьому зібранні він звітував про організацію суспільно-професійного союзу лікарів м. Одеси. Після звіту і чисельних обговорень було прийнято рішення об'єднатися в Одеську спілку лікарів, було обрано тимчасове правління, товаришем голови якого став В.М. Новіков. Тимчасове правління виконувало підготовчу роботу: напрацювало основи і напрямки майбутньої діяльності спілки, підготувало устав Спілки й устав суду честі, а також займалося поточними справами. 10 червня того ж року на другому спільному зібранні лікарів програма діяльності й устав Спілки були затвердженні і прийняті, а 8 листопада було обрано постійне правління (В.М. Новіков — товариш голови). У 1918 р. відбулося злиття Одеської спілки лікарів і Одеського відділу Спілки лікарів армії та флоту, що увійшла до Спілки, як воєнно-санітарна секція. Правління вважало необхідним висловити з приводу "участия некоторых врачей в большевистском движении" таку резолюцію: "Правление осуждает всех врачей, примкнувших к большевистскому движению и организациям под флагом большевизма, развившим преступную деятельность в Одессе, како-

вым участием врачи не только нарушили свою врачебную присягу, но и взяли на себя ответственность за целый ряд деяний уголовного характера". Правління асигнувало 300 рублів на санітарний табір ім. генерала Алексєєва. На 1 січня 1919 р. кількість членів Спілки була 412 осіб. У 1918-1919 рр. органом професійної спілки була газета "Одесский союз врачей". Відповідальний редактор — В.М. Новіков. Мені відомо тільки два номери цієї газети: №1 від 18 липня 1918 р. та №2 від 2 березня 1919 р.

У 1919 р., в час становлення другого періоду радянської влади в Одесі К.М. Сапежко емігрував із країни, у зв'язку з чим В.М. Новіков був назначений завідувачем кафедрою факультетської хірургії Новоросійського університету. Так 5 травня 1919 р. він підписався — директор хірургічної факультетської клініки. Він очолював цю кафедру і в осінньому семестрі 1919/20 навчального року. В цей час у місті порядкувала Добровольча армія. Однак ще до остаточного встановлення радянської влади в Одесі у 1920 р. В.М. Новіков емігрував також. В протоколі засідання медичного факультету Новоросійського університету від 11 лютого 1920 р. записано: "За выбытием из Одессы в научную командировку (далі перераховуються прізвища і в тому ж числі відмічений В.М. Новіков — К.В.) поручить временное заведование и преподавание <...>". Опинившись в Югославії, завідував хірургічним відділенням лікарні Данило I в Цетині (Чорногорія), потім перебрався до Белграду, де очолював медичну частину поліклініки Російської спілки Червоного Хреста (старої організації). У вересні 1928 р. В.М. Новіков був учасником у IV з'їзду російських академічних організацій за кордоном, що відбувався у Белграді.

В період окупації Югославії німцями, російським емігрантам жилося дуже важко. При так званому "Русском бюро" був в осені 1942 р. створений відділ соціальної допомоги, який очолював В.М. Новіков. З приходом до влади Б. Тіто, В.М. Новіков, як і багато інших росіян, був змушений покинути Югославію, ставши двічі біженцем. 22 жовтня 1971 р. помер у Бедфорді. Після цього у газеті "Русская мысль" з'явилася скорботна об'ява: "Волею Божьей, 22-го октября в Бедфорде (Англия) на 94-ом году жизни, тихо скончался профессор Всеволод Николаевич Нови-

ков, о чем извещают: вдова почившего, сын с невесткой, внук с женой и правнуки. В сороковой день кончины, во вторник 30 ноября, в 19 час., в Соборе Св. Александра Невского — 12, рю Дарю, Париж 8, будет отслужена панихида" (25.11. 1971, №2870, с.11).

В.М. Новіков був похований на російському кладовищі Сент-Женевьєв-де-Буа під Парижем поряд с першою дружиною. Тут же похований їхній син В.В. Новіков (1905-1993).

В некролозі Всеволода Миколайовича Новікова відмічено, що він був "хірургом від Бога". В його руках кожна операція здавалася простою та легкою, всі його рухи при операціях були точні і "ніжні". "Не мніть тканин", — казав він своїм учням, і цей його заповіт багато людей запам'ятало назавжди, як і інші його поради: "создавайте удобства при операции, подходите к каждой операции так, точно она самая трудная и самая ответственная за всю Вашу карьеру". І далі — "Элегантный, всегда несколько замкнутый и мало расположенный к излияниям, Всеволод Николаевич Новиков остается в памяти всех его знавших сотрудников, как джентльмен, в том смысле этого слова, какой ему придаем мы, русские"..

Знаходячись у вигнанні В.М.Новіков співпрацював с російським берлінским журналом "Врачебное обозрение", на сторінках якого було розміщено декілька його повідомлень. Привертає увагу стаття В.К. Новікова під заголовком "Русский способ пластики носа" (1924), в якій він описав випадок успішної ринопластики з використанням круглого стебла, створену ним в Югославії. Автор перший після професора В.П. Філатова, ще в Одесі, в 1917 р., почав застосовувати в операції круглі стебла, перенісши цей метод в пластичну хірургію, яка з'явилася в офтальмології (перший випадок опублікований ним у 1918 р.). Він запропонував називати цю операцію російським методом пластики виходячи з того, що методи пластики, що вже є називаються індійськими, італійськими, французькими і тому логічно продовжити цей ряд і називати новий метод по країні, в якій він виник. Так російський метод пластики перейшов в руки хірургів, став в подальшому удосконалюватися і зробив, за словами акад. Миколая Миколайовича Петрова, епоху у пластичній хірургії.

Пр.:

Экспериментальные данные к вопросу о разрезах почки и лоханки. — СПб, 1910. — 168 с.; К вопросу о сосудистом шве // Рус. врач. — 1916. — Т. 15, № 9. — С. 201-204; К вопросу о пластике носа // Медико-санитар. сб. — 1918. — № 3 (сентябрь). — С. 19-23; Русский способ пластики носа // Врачеб. обозрение. — 1924. — № 1. — С. 13-15; Об организации хирургической помощи // Труды IV Съезда русских академических организаций за границей в Белграде 16-23 сентября 1928 г. — Белград, 1940. — Часть 2. — С. 185-192.

Літ.:

В.Н. Новиков: Некролог // Рус. мысль. — Париж,1972. — 6 янв.(№ 2876). — С.11. — Подписали доктора: Е. Данченко (Австралия), А. Добосевич (США), А. Мандрусов (США), Семен Попов (США), Э. Собесский (США), проф. Д. Тихомиров (США), В. Мандрусов (США). Сообщ. Евгения Берестовская; Васильев К.К. В.Н. Новиков (1878-1971) и "русский метод пластики" // Сердечно-сосудистые заболевания: Бюл. / НЦССХ им. А.Н. Бакулева РАМН.: Тез. докл. и сообщений Восьмого всерос. съезда сердечно-сосудистых хирургов (Москва, 18-22 нояб., 2002 г.) — 2002. — Т.3, № 11. — С. 386;

Арх.:

Російський державний військово-історичний архів (РДВІА). — Ф. 316, оп. 66, сп. 88, арк. 1-31 (особиста справа студента В.М. Новікова); РДВІА. — Ф. 316, оп. 42, сп. 586, арк.1-14 (Про разглядання дисертації В.М. Новікова); ДА ОО. — Ф. 45. оп. 4, сп. 1496, арк. 1-188 (Про службу В.М. Новікова); ДА ОО. — Ф. 45. оп. 18, сп. 644, арк. 62, 65; ДА ОО. — Ф. 322, оп. 1, сп. 58, арк. 1 (Справа Одеського лікувального управління про службу лікаря В.М. Новікова); ДА ОО. — Ф. Р-2147, оп. 1, сп. 71, арк. 1.

К. К. Васильєв

НОВІКОВ
Микола Петрович

Гідробіолог

М. П. Новіков народився 20 грудня 1931 р. у с. Російські Норваші Чуваської АРСР. Вищу освіту одержав у Казанському державному університеті, де у 1954 р. з відзнакою закінчив біолого-грунтовий факультет за фахом "біолог-зоолог". По закінченні університету трудова діяльність М.П. Новікова була пов'язана з науково-дослідницькими організаціями та вузами Далекого Сходу та України.

У 1954-1971 рр. та 1978-1982 рр. він працював у Владивостоку, у Тихоокеанському науково-дослідному інституті рибного господарства та океанографії (ТІНРО), обіймаючи різні посади: від молодшого наукового співробітника до заступника діректора інституту. У 1971-1978 рр. та у 1982-1988 рр. М. П. Новіков працював у Криму (Керч) та Одесі, де протягом 9 років очолював Азово-Чорноморський науково-дослідний інститут морського рибного господарства та океанографії (АзЧорНІРО) та завідував кафедрою гідробіології Одеського держуніверситету ім. І. І. Мечникова (1982-1984).

У 1988-1994 рр. М. П. Новіков працював директором та головним співробітником ТІНРО. У 1995-2000 рр. він завідував кафедрою "Водні біоресурси та аквакультура" Далекосхідного державного технічного рибногосподарчого університету у Владівостоку. З 2000 р. до теперішнього часу М.П.Новіков працює у Криму (Керч): завідуючим, професором кафедри "Водні біоресурси та марікультура" Керченського морського технологічного інституту (КМТІ) та провідним науковим співробітником ПІВДЕННІРО.

Наукова діяльність М. П. Новікова пов'язана з вивченням та раціональним використанням морських біоресурсів Тихого та Індійського океанів. Протягом багатьох років він займається дослідженням біології риб великих глибин та питанням їх раціонального використання. Він безпосередній учасник та керівник багатьох наукових та науково-дослідних

експедицій у Тихий та Індійський океани (зокрема, міжнародних). Опублікував 72 наукових праці у центральних та регіональних виданнях. Кандидатську дисертацію захистив у 1963 р., докторську — у 1973 р. У 1980 р. йому присвоєно звання професора.

Поряд з науковою та адміністративною діяльністю М. П. Новіков у ТІНРО, ЗаЧерНІРО та вузі займається підготовкою наукових кадрів. Під його керівництвом 24 фахівця захистили кандидатські дисертації і нині працюють в науково-дослідних інститутах, вузах та інших організаціях Росії, України та інших країн.

М. П. Новіков — почесний працівник рибного господарства Російської федерації; заслужений діяч науки та техніки Автономної Республіки Крим.

Пр.:
Справочник по прибрежному рыболовству / В.М.Дацун, М.А.Мизюркин, Н.П.Новиков, В.А.Раков, О.В.Телятник. — Владивосток, 1999. — 262с.; Рыбы Приморья / Н.П.Новиков, А.С.Соколовский, Т.Г.Соколовская, Ю.М.Яковлев — Владивосток, 2002. — 552с.; Обитатели прибрежных вод Крыма / Е.П.Губанов, В.И.Вижевский, Н.П.Новиков, С.Т.Ребик, И.И.Серобаба, А.С.Терентьев, В.А.Шляхов — Керчь, 2002. — 72с.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. В. Заморов

НОСИРЄВ
Іполіт Васильович

Геолог

І.В. Носирєв народився 26 вересня 1933 р. у с. Тюковка Байнурівського району Воронезької обл. у родині військовослужбовця. У 1935 р. батька направили до Одеси, де він проходив службу на різних офіцерських посадах у

військах берегової артилерії (Одеська 411-та батарея, Очаківська військова база). Війну родина зустріла в Очакові, звідки була евакуйована до Воронезької обл. У 1944 р. родина повернулася до Очакова, а з серпня переїхала на постійне місце проживання до Одеси, де в 1951 р. Іполіт Васильович закінчив середню школу.

У 1951 р. він вступив на геологічний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, який закінчив з відзнакою в 1956 р., отримавши диплом інженера-геолога і гідрогеолога. Його направили до Киргизького геологічного управління, де він послідовно працював інженером-гідрогеологом, керівником загону і керівником Північної петрографічної партії.

У 1960 р. І. В. Носирєв перейшов до Інституту геології АН Киргизії, спочатку на посаду молодшого наукового співробітника, а потім старшого наукового співробітника. У 1965 р. його за конкурсом перевели до Всесоюзного інституту мінеральної сировини на посаду старшого наукового співробітника. З 1968 р. І. В. Носирєв працює в Одеському державному університеті на посаді доцента, а потім професора. У різні роки також виконував обов'язки вченого секретаря інституту, заступника декана геолого-географічного факультету ОДУ, куратора з мінералогії Мінгео УРСР, члена техради Мінвузу та ін. Протягом багатьох років брав участь у геолого-пошукових і науково-дослідних польових роботах в північному Тянь-Шані, Казахстані, Узбекістані, на Південному Уралі, в Якутії і на Україні.

Науковою роботою І. В. Носирєв почав займатися в студентські роки, в 1962 р. в Інституті геології, геохімії і мінералогії АН СРСР (Москва) захистив кандидатську дисертацію на тему "Петрография донижнекарбоновых гранитоидов Джульгальского хребта (северная Киргизия)".

У 1989 р. у Ленінградському гірському інституті захистив докторську дисертацію на тему "Гипоморфизм и онтогения акцессорных минералов докембрийских пород Украинского щита". У 1962 р. його затвердили у званні старшого наукового співробітника, у 1989 р. присвоїли звання професора.

На формування наукового світогляду великий вплив здійснили ака-

демік АН СРСР Д. І. Щербаков, академік АН КирРСР В. Т. Кнауф, С. Д. Туровський, під керівництвом яких І. В. Носирєв працював у Киргизії. Під час роботи в Україні І. В. Носирєв постійно відчував товариську підтримку і активний науковий вплив академіка Є. К. Франк-Каменецького і Д. П. Григор'єва. Наукові інтереси спочатку були пов'язані з вивченням геологічної петрографії, а з 1960 р. він спеціалізувався в галузі акцесорних мінералів і генетичної мінералогії, вивчав включення в алмазі, п'єзокварці, а також вирощування деяких мінералів. В останні роки активно займався теоретичною і прикладною екологією.

І. В. Носирєв надрукував більше 150 робіт, з них — 7 монографій, учбові і методичні посібники. Був членом редколегії ряду наукових збірників і журналів.

Помер 28 липня 1999 р. Поховали І. В. Носирєва на другому християнському кладовищі.

Пр.:

К вопросу о самостоятельности пневмалитолитовых процессов в магматогенном рудообразовании / Носырев И. В., Туровский С. Д. // Пробл. постмагматического рудообразования: Материалы Междунар. конгресса. — Прага, 1963. — Т. 1. — С. 502-509; Оценка геохимической и металлогенической специализации изверженных пород по их акцессорным минералам / Носырев И. В., Робул В. М. // Вестн. Киев. ун-та. Прикл. геохимия и петрофизика. — 1982. — Вып. 9. — С. 17-29; К онтогении акцессорного циркона метаморфических пород // Циркон в породах докембрия и фанерозоя. — М., 1985. — С. 15-25; Онтогенетические аспекты прикладной минералогии // Геология, экономика, методы прогноза, поисков, оценки и разведки месторождений полезных ископаемых. — М., 1990. — Вып. 6; К разработке концептуальной основы экологического воспитания и образования // Тр. междунар. научно-практ. конф. "Экологические проблемы одесского региона и их решение". — Одесса, 1995. — С. 446-450; Здоровье и источники водоснабжения народонаселения Одесской области / Носырев И. В., Грабко Н. В., Сафранов Т. А., Татарова А. М., Тюремина В. Г. // Вода и здоровье-98. — Одесса, 1998. — С. 12-16.

Літ.:

Очерки развития науки в Одессе. — С. 235, 239. 247; Носирєв Іполіт Васильович // Вчені вузів Одеси. — Вип. 2: Географи, геологи. — С. 272, 274; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

НУДЕЛЬ
Михайло Абрамович

Юрист, спеціаліст у галузі конституційного і міжнародного права

Народився 20 жовтня 1920 р. у м. Бердичеві. Закінчив юридичний факультет Київського університету (орієнтовно в 1944 р.). У 1944—1945 рр. воював у діючій армії. У 1946 р. захистив кандидатську дисертацію.

З 1948 р. М. А. Нудель працював в Одеському університеті. У 1955 р. у зв'язку із закриттям факультету був звільнений і прийнятий до Одеської обласної колегії адвокатів, членом якої був до 1976 р., працював у Роздільній. У 1966 р. після відновлення юридичного факультету ОДУ повернувся на роботу. У 1969 р. захистив докторську дисертацію, отримав вчене звання професора.

І як історик, і як державознавець, і як міжнародник М. А. Нудель видавався своїм слухачам унікальним спеціалістом. Він завжди використовував матеріали не лише загальновідомі, але і всі доступні зарубіжні, невідомі багатьом спеціалістам. На початку сорокових років в евакуації в Алма-Аті йому запропонували прочитати студентам курс міжнародного права. Літератури — ніякої. Тоді в бібліотеці він випадково роздобув курс міжнародного права німецькою мовою, переклав його, на газетах (за відсутністю паперу) склав конспект і успішно читав курс до призову на фронт.

Науковий пошук, прагнення до пізнання нового були його невід'ємною якістю. У будь-який час і у будь-яких обставинах він збирав новий матеріал, робив вирізки. До своїх лекцій він ставився з величезною відповідальністю, хоча читав їх не один десяток років. Кожний учбовий курс готував у вигляді фундаментального конспекту, майже фоліанту, написаного характерним бісерним почерком, цей конспект він постійно поновлював і доповнював, хоча на лекціях лише зрідка користувався ним.

Який би курс він не читав, робив це однаково натхненно. За все своє тривале викладацьке життя він читав досить складні курси з історії держави і права СРСР, міжнародного права, державного права зарубіжних соціалістичних країн, державного права буржуазних країн, не рахуючи різноманітних спецкурсів.

І все ж наукова спадщина, а не лекції, були головною справою його життя. Те, що було опубліковано М. А. Нуделем, відрізнялось фундаментальним енциклопедизмом. Тут, насамперед, слід назвати роботу "Конституционный контроль в капиталистических государствах", видану в 1968 р. До її появи у нашій учбовій літературі, насамперед у підручниках з державною права буржуазних країн, про конституційний контроль майже не згадували. Проте інтерес до цього інституту зростав, а дані про нього були нечисленними і суперечливими, до того ж, підсилені класовою непримиренністю до всього, що пов'язувалось з "буржуазною демократією".

Робота М. А. Нуделя носила воїстину енциклопедичний характер. Достатньо сказати, що в ній були досліджені форми і методи конституційного контролю майже всіх країн і всіх правових систем світу. У списку цитованих джерел — книги на 11 мовах, і всі вони були досконально вивчені. Після виходу у світ цієї роботи у всіх підручниках з буржуазного державного права з'явились розділи про конституційний контроль.

Одним із перших М. А. Нудель відчув актуальність проблематики, пов'язаної з міжнародним захистом прав людини, і опублікував серію статей з цього питання. До того ж, він був членом радянської Асоціації міжнародного права. Саме М. А. Нуделем була запропонована концепція "внутрішнього права міжнародних організацій" для вирішення проблематики міжнародної правосуб'єктності службовців міжнародних організацій.

Він написав незліченну кількість відгуків на автореферети дисертацій, неодноразово виступав опонентом, одним словом, вів інтенсивну наукову діяльність, яка складала основний зміст його життя. А на рідному юридичному факультеті жодна публікація, жодна дисертація не побачила світу без попередньої консультації з М. А. Нуделем.

Михайло Абрамович був блискуче освіченою людиною, глибоко знав класичну і сучасну літературу, музику, любив гумор. Він вільно спілкувався французькою та німецькою мовами: на фронті був перекладачем. Читав італійською, іспанською та грецькою, вільно читав лекції українською мовою.

Якщо шукати слова, які б найбільш точно визначили ставлення до нього численних друзів, то крім слів "повага" і "любов" потрібно обов'язково додати ще одне — "поклоніння". Тому що він був невичерпним джерелом доброти, порядності, безкорисності, благородства, мудрості і, головне, глибоких знань. Окрім цього, він був непідкупно справедливим. У 1976 р. колегію адвокатів очолював чоловік, який вороже ставився до Михайла Абрамовича. Він домігся виключити М. А. Нуделя із колегії. Через це у червні 1979 р. у нього був інфаркт — серце не витримало цькування.

Помер М. А. Нудель несподівано і трагічно. 27 липня 1979 р. він пішов у магазин і несподівано впав. Швидка допомога уже не застала його живим.

Пр.:

Конституционный контроль в капиталистических государствах. — М.: Юрид. лит., 1968. — 228 с.; Основы государственного права буржуазных стран: Тексты лекций. — Одесса, 1974. — 65 с.

Літ.:

Черкес М. Его уважали, любили, перед ним преклонялись // Юрид. ин-т ОГУ. — С. 46-48; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. В. Шепельська

НУШИКЯН
Емма Ашотівна

Мовознавець, фахівець з англійської фонетики

Е. А. Нушикян народилася 2 січня 1936 р. у Стрільні Ленінградської обл. у родині військовослужбовця. У 1953 р. закінчила школу в Одесі та вступила на факультет англійської мови Одеського педагогічного інституту іноземних мов, який закінчила з відзнакою у 1958 р.

У 1960—1964 рр. Емма Ашотівна працювала викладачем кафедри англійської мови ОДУ. У 1964 р. вступила до аспірантури, яку закінчила у 1967 р. Захистила кандидатську дисертацію "Характер и функции восходящего завершения в английском языке" (1969 р., Педагогічний інститут іноземних мов ім. М. Тореза, Москва). У 1967—1973 рр. працювала викладачем, старшим викладачем, доцентом кафедри іноземних мов Одеського університету. У 1973—1984 рр. завідувала кафедрою іноземних мов. У 1981 р. навчалась на мовних курсах у США.

У 1987 р. у Ленінграді Е. А. Нушикян захистила докторську дисертацію "Просодическая организация эмоциональной речи". У цей час, з 1984 до 1986 р., працювала старшим науковим співробітником факультету романо-германської філології ОДУ. З 1986 р. обіймала посаду завідувача кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови.

Е. А. Нушикян належала до ленінградської лінгвістичної школи, зокрема вивчала емоційне мовлення.

Емма Ашотівна Нушикян померла 26 вересня 1996 р. в Одесі.

Пр.:

Интонационная структура предложений, оформленных восходящим тоном. — Одесса, 1969; Интонационная структура эмфатических общих вопросов, оформленных восходящим завершением // Исследование языка и речи. — М., 1971. — (Учен. зап. Моск. гос. пед. ин-та ин. яз.; Т. 60); Исследования языка и речи. Теоретические проблемы интонации английского языка: Материалы спецкурса. — К.; Одесса: Вища шк., 1976;

Ответно-воспроизводящий повтор в английской диалогической речи: Учеб. пособие / Нушикян Э. А., Еременок О. И. — Одесса, 1983; К проблеме сегментации эмоционально окрашенного текста // Сб. тр. Моск. гос. пед. ин-та ин. яз. — 1984. — Вып. 230; О сопоставительном исследовании акустических характеристик эмоциональной речи: На материале англ., рус. и укр. яз. // Актуальные проблемы интонации. — М., 1984; Интонационная маркированность эмоционально окрашенного высказывания // Теория маркированности на разных уровнях языка. — М., 1985; Типология интонации эмоциональной речи. — К.; Одесса: Вища шк., 1986; Symmetry and asymmetry in multydimensional prosodic expressiveness // Proceedings of the 12-th ICPLS. — Aix-en-Provence, 1991; Інтонаційні засоби інтерпретації драматургічного твору / Нушикян Е. А., Поперечна О. В. // Вісн. ОДУ. — 1997. — Вип. 1.

Літ.:
Е. А. Нушикян: [Міжнародна людина року] // Одес. ун-т. — 1993. — 6 квіт.; [Э. А. Нушикян] // Там же. — 1996. — № 1/4; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. В. Шепельська

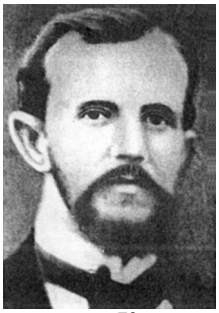

ОБРАЗЦОВ
Володимир Миколайович

Невропатолог, психіатр

В. М. Образцов народився у 1873 р. у міщанській родині. У 1828 р. з відзнакою закінчив медичний факультет Казанського університету. З 1899 до 1901 р. — позаштатний асистент кафедри психіатрії Казанського університету. У 1904 р. медичний факультет Новоросійського університету обрав його на посаду старшого асистента кафедри систематичного і клінічного вчення про нервові та душевні хвороби. У цьому ж році він захистив дисертацію на ступінь доктора медицини на тему “Письмо душевнобольных”.

У 1908 р. В. М. Образцов став приват-доцентом кафедри нервових і душевних хвороб Новоросійського університету, з 1912 р. — професором.

1 січня 1913 р. його нагородили орденом св. Станіслава 3-го ст. і у тому ж році пам'ятною медаллю до 300-річчя царювання Дому Романових.

У 1920 р. В. М. Образцова затвердили директором Вищих жіночих курсів, він брав участь у злитті їх з Одеською медичною академією. Потім, крім завідування кафедрою нервових хвороб Одеського медичного інституту, працював професором з нервових хвороб Одеського клінічного інституту, професором Інституту народного господарства, очолював секцію невропатології науково-дослідної кафедри експериментальної медицини.

В. М. Образцов — автор понад 30 наукових робіт, присвячених діагностиці, клініці та лікуванню ряду нервових і душевних хвороб. Був членом багатьох наукових товариств, секретарем редакції "Неврологического вестника" (Казань). З дня створення Одеського товариства невропатологів і психіатрів і до самої смерті був його незмінним головою.

Раптово помер 11 березня 1926 р. у Одесі.

Пр.:

Судебная психиатрия как предмет преподавания на юридическом факультете // Рус. врач. — 1910. — № 50.

Літ.:

Список лиц... за 1914 г. — С. 371; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 194; Haussman. — S. 615; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. О. Міміношвілі

ОВЧАРЕНКО
Світлана Володимирівна

Філософ, культуролог

С.В.Овчаренко народилася в м. Одесі у 1960 р. Все її життя пов'язане з цим містом. Вона тут навчалася у школі, отримувала вищу освіту і працювала, спочатку в Одеському державному му-

зичному училищі ім. К.Ф.Данькевича (1984-1990), а згодом — в Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова (з 1990 р).

Майже всі чоловіки в сім'ї, починаючи з діда обирали професію моряка і працювали у Чорноморському морському пароплавстві. Батько був за фахом судовим механіком, певний час працював головним механіком ЧМП, брав участь у будівництві нових пароплавів. Мати закінчила механіко-математичний факультет Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова і все життя викладає математику.

С.В.Овчаренко отримала академічну музичну освіту в Одеській державний консерваторії ім. А.В.Нежданової, яку закінчила у 1984 р. з відзнакою за спеціальністю музикознавство. Подальше професійне зростання було пов'язане з Київським університетом ім. Т.Г.Шевченка, де вона навчалася в аспірантурі (1987-1990 рр.) та докторантурі (1996-1999 рр.) філософського факультету на кафедрі етики, естетики та культурології. У спеціалізованій раді цього університету були захищені кандидатська (1990 р.) та докторська (1999 р.) дисертації в галузі естетики.

У 2000 р. отримала науковий ступінь доктора філософських наук за спеціалізацією "естетика". Основна робота — "Інформаційність жанру" була видана в Одесі у 1998 р. Вона присвячена розробці концепції інораціонального мислення, як такого що є фундаційним для адекватного соціокультурного функціонування людини. Основна ідея полягає в тому, що інораціональне мислення існує паралельно з мисленням раціональним, але принципово не може бути виражено у формах виявлення, притаманних раціональній свідомості. Формою структурування та організації комунікаційних процесів на інораціональному рівні пропонується визнати жанрові форми, існування яких не викликає сумніву щодо сфери мистецтва, але може бути виявлено і у будь-якому іншому мисленнєвому прояві людини. В дослідженні "Інформаційність жанру" викладена загальна теорія жанру як інформаційної форми, тобто форми, яка, упорядковуючи інформацію, надає їй певні якості, що загалом робить процес комунікації якісним процесом. Тобто пропонується взяти до уваги, що будь-які суспільні інформаційні процеси мають не тільки кількісні показники, але і якісні характеристики, а саме — ми у будь-якому соц-

іокультурному вчинку використовуємо жанрові закономірності інораціонального мислення.

Проте, крім суто теоретичних розробок естетико-філософського ґатунку, темами робіт останнього десятиліття були сучасні соціокультурні процеси в Україні. Так, наприклад, для V Міжнародного конгресу україністів була підготовлена стаття "Українська культура в пошуках центру та змісту", а для конференції в польському місті Торунь підготовлена доповідь "Ментальні границі діалогу в культурі".

В Одеський національний університет С.В.Овчаренко прийшла на роботу після захисту кандидатської дисертації асистентом, а потім — доцентом кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання (1990 р.). Як викладач філософсько-культурологічних дисциплін брала участь у розбудові філософського факультету університету у 1996-2002 рр, а з 2002 р. перейшла на посаду професора кафедри мистецтвознавства в Інститут інноваційної та післядипломної освіти, виконувала обов'язки заступника директора Інституту. З вересня 2004 р. вона призначена завідуючою кафедри мистецтвознавства.

Кафедра мистецтвознавства була створена з метою відкриття в університеті спеціальностей напрямку "Мистецтво". С.В.Овчаренко приймала безпосередню участь у роботі по отриманню ліцензій на право викладання за спеціальностями "Дизайн", "Театральне мистецтво", "Кіно-, телемистецтво". У 2004-2005 навч. р. був здійснений перший набір студентів за цими спеціальностями. За її ініціативою в університеті розпочалася підготовка за новою міжгалузевою спеціалізацією — "Менеджмент культури".

Крім відкриття нових спеціальностей та спеціалізацій по кафедрі мистецтвознавства, С.В.Овчаренко під час роботи на філософському факультеті підготувала появу нових напрямків підготовки аспірантів в університеті — "Філософська антропологія, філософія культури" та "Естетика", а також активно займалася лобіюванням відкриття спеціальності та кафедри "Культурологія". У 2003 р. сприяла підписанню угоди про співпрацю між Інститутом інноваційної та післядипломної освіти ОНУ

ім. І. І. Мечникова та Відділом історії Торунського університету Н. Коперніка.

У педагогічному досвіді С.В.Овчаренко є викладання авторських фундаментальних курсів з історії світової та української культури, естетики, філософії культури, культурології, а також низки спецкурсів — "Сучасні соціокультурні процеси", "Історія культури та мистецтва XX століття", "Соціокультурне проектування", "Управління в сфері культури". С.В. Овчаренко є провідним викладачем університету з питань теорії культури та мистецтва, естетики, філософії культури. В останні два роки вона почала працювати над розробкою проблематики культурної політики, підприємництва та управління в сфері культури.

За часи незалежності України С.В. Овчаренко багато енергії вклала у розбудову громадянського суспільства, працюючи над різними громадськими проектами. Так у 1993-1996 рр. при Одеському університеті за підтримки Клубу лідерів Одеси вона організувала "Школу молодих лідерів" для підлітків міста, у 2001-2002 рр. займалася виданням молодіжного незалежного журналу художніх текстів та аналітики "ЕксклюZив", редакційна колегія якого складалася із студентів університету. Була президентом Клубу молодих лідерів Одеси. На запрошення фонду "Музеум" та за грантової підтримки Державного Департаменту США взяла участь у розробці концепції та підготовці пілотних випусків телевізійних передач, присвячених проблемам одеських міських музеїв (2003 р.). Разом з міжнародною громадською фундацією "Нова музика" розробляла документацію на отримання гранту від швейцарського фонду "Про-Гельвеція" для створення "Центру практичного менеджменту культури", а згодом певний час виконувала обов'язки координатора програм цього центру учбового спрямування в галузі менеджменту культури (2004-2005 рр.) Співпрацювала також з політичними об'єднаннями як консультант та експерт, зокрема з партією "Вперед, Україно!".

С.В. Овчаренко запрошена до рейтингового видання "Наукова еліта Одещини" за 2004 р.

Пр.:
Овчаренко С.В. Теория слоев Н.Гартмана и вопросы жанровости произведения ис-

кусства // Этика и эстетика. — К.,1989. — Вып.32. — С.23-29; Жанровость как эстетическое понятие // Этика и эстетика. — К.,1990. — Вып.33. — С.31-38; Інформаційність жанру. — Одеса: Астропринт, 1998 — 188с.; Проблема художнього мислення в естетичній концепції Д.Лукача // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. — К.,1998 — С.19-28; Художні чинники світогляду // Духовність українства: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. — Житомир,1998. — С.57-67; Мистецтво як політичний фактор / Овчаренко С.В., Рибачук М.Ф. // Наук. записки / Ін-т політичних та етнонаціональних досліджень. — К.,1998. — С.37-45; Музичні закономірності аксіологічних парадоксів // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. — К.,1998. — Ч.2. — С.41-51; Формы информации и их роль в формировании личности // Духовність і культура у формуванні особистості та відродженні національної свідомості // Матеріали міжнародної наукової конференції. — Одеса,1999. — С.44-48; Художнє мислення як явище і як сутність // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. — К.,1999; Типологія жанрів як форм художнього мислення // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. — К.,1999. — С.63-81; Жанрові засади соціокультурних процесів // Теоретичні проблеми літературознавства. — Одеса,1999; Комплекс Іокасти (естетичні міркування на психоаналітичну тему) // Філософсофські пошуки. — Львів,1999 — Вип. 9; Духовність офіційна та справжня // Духовність українства. — Житомир, 2001; Жертвоприношение и взятка // Ритуальное пространство культуры. — СПб., 2001; Філософія як вид мистецтва // Культура і мистецтво. — К.,2001; Кирилло-мефодиевский культурный круг и современные интеграционные процессы // Проблеми інтеграції України в європейську культуру: Матеріали всеукраїнської науково-теоретичної конференції — Одеса,2001; Комп'ютер як межа конфлікту "дітей і батьків" // Молодь у сучасному світі: морально-етичні і культурологічні виміри. — К.,2001; Українська культура у пошуках центру та змісту // V Міжнародний конгресс україністів. — Чернівці, 2002; Ментальные границы и безграничность диалога в культуре // Диалог в культуре. — Торунь, 2002.

ОНИЩУК
Віталій Михайлович

Соціолог

В.М.Онищук народився 19 вересня 1949 р. в с. Голубече, Крижопільського району Вінницької області. Батько — Онищук Михайло Якович (1919-1998 рр.), учасник війни 1941-1945 рр., з першого до останнього дня був на передовій. Відзначений урядовими нагородами. Працював водієм на підприємствах районного центру. Мати — Онищук Євгенія Онисівна, 1920 року народження із заможньої родини з села Гарячківки, із розкуркулених. Працювала в колективному господарстві с. Голубече. Нагороджена медалями за трудові заслуги.

Після строкової служби на Чорноморському флоті закінчив з відзнакою історичний факультет Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. В 1977 р. був розподілений до Одеського інституту народного господарства. 26 років працював асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором кафедри політології. З 1998 р. професор кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова за сумісництвом. З грудня 2003 р. — завідувач цієї ж кафедри. Захистив у 1984 р. кандидатську дисертацію в Московському державному університеті ім. М.В.Ломоносова з проблем трудового виховання молоді. З 1989 по 1991 рр. був докторантом Санкт-Петербурзького університету. Там же захистив докторську дисертацію по проблемам соціалізації молодих працівників в трудовому колективі. Є вихованцем Санкт-Петербурзької наукової школи. Доктор соціологічних наук (1992), професор (1994).

З 1996 до 2004 рр. був у складі спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій по політичним та юридичним наукам при Одеській національній юридичній академії. З 2004 р. є членом спеціалізованої вченої ради по захисту докторських дисертацій з історії України

та всесвітньої історії. З 1999 до 2004 рр. очолював Одеське міське товариство "Просвіта". Є членом Правління Соціологічної асоціації України та членом бюро її Південноукраїнського відділення. Входить в редакційну раду альманаху соціальних досліджень "Константи" (м. Херсон). Член редакційної колегії "Наукового вісника" — Всеукраїнської асоціації молодих науковців (м.Київ). Член редакційної колегії "Вісника Одеського національного університету", серії соціології та політичних наук.

За багаторічну сумлінну працю, вагомий особистий внесок у розвиток науки, підготовку висококваліфікованих кадрів з високим фаховим рівнем Онищук В.М. відзначений почесною грамотою Одеської обласної ради та почесною грамотою ректорату Одеського державного економічного університету.

Автор більш ніж 140 наукових публікацій з соціології молоді, особистості, трудового колективу, теорії етносів та політики. Має науково-методологічні розробки соціально-економічного розвитку адміністративних районів та промислових підприємств міста.

Пр.:

Положение о структурных подразделениях завода. — Одесса: ОИНХ, 1980; Формирование интернационально-патриотических убеждений студентов в процессе изучения общественных наук. — М.: НИИ ВШ, 1980; Національна еліта: проблеми формування у вищій школі // Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. — К., 2000; Стратегія адаптації молоді в умовах соціально-економічної кризи// Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання. — Одеса, 2000; Проблеми етнополітики в Південному регіоні України // Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. — Запоріжжя, 2001; Навчально-методичні проблеми безперервної освіти // Нові технології навчання. — К., 2003; Національна ідея: особливості функціонування в постсоціалістичному просторі // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. — Львів, 2002. — Вип. 12.

Літ.:

Хто є хто в західній та вітчизняній соціології: Навч. соціол. словник. — Львів: Світ, 1999, 160 с.; Одес. держ. екон. ун-т.; Социологи Украины и России: Биогр. справочник. — К.: 2004, 166 с.

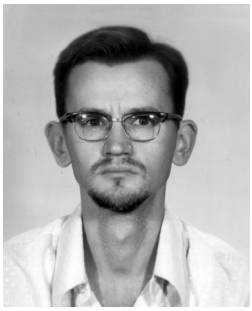

ОНИЩУК
Олег Вікторович

Математик

О. В. Онищук народився 10 листопада 1951 р. в м. Одесі в родині військовослужбовця. Закінчив середню школу у м. Запоріжжі в 1969 р. та вступив на механіко-математичний факультет Одеського університету, який закінчив у 1974 р.

У 1974-1978 рр. навчався в аспірантурі при ОДУ. У 1979 р. захистив кандидатську дисертацію "Исследование некоторых задач изгиба пластин й оболочек" (Казанський державний університет, опоненти професор М. С. Корнишин, доцент Ю. П. Жигалко).

У 1989 р. в МДУ захистив докторську дисертацію "Метод регуляризации расходящихся интегралов в смешанных задачах теории оболочек й пластин" (опоненти професори В. М. Александров, Т. Г. Гегеліа, А. С. Кравчук).

З 1990 р. О. В. Онищук обіймає посаду професора кафедри методів, математичної фізики ОДУ. З 1999 р. є відповідним секретарем збірника наукових праць "Вісник ОНУ.Серія фізико-математичних наук, в якому веде розділи "Математика" і "Механіка". Належить до наукової школи, яку очолює професор Г. Я. Попов (концепція напружень у деформованих твердих тілах).

З 1999 р. є відповідальним секретарем збірника наукових праць "Вісник Одеського державного університету", випуски "Фізико-математичні науки", розділи "Математика" і "Механіка".

Пр.:

Об одной антиплоской задаче для упруго подкрепленного клина // Укр. мат. журн. — 1977. — Т.29, №1. — С.123-129; Расчет упруго подкрепленных пластин и пологих оболочек при больших прогибах методом полигармонических многочленов / Онищук О.В., Попов Г.Я. // Изв. АН СССР. Механика твердого тела. — 1978. — №1. — С.118-123; О некоторых задачах изгиба пластин с трещинами й тонкими включениями /

Онищук 0.В., Попов Г. Я. // Там само. — 1980. — № 4. — С. 141-150; О некоторых контактных задачах для подкрепленных пластин / Онищук О.В., Попов Г.Я., Процеров Ю.С. // Прикл. математика и механика. — 1984. — Т.48, вып.2. — С.307-314; Об особенностях контактных усилий при изгибе пластин с тонкими включениями // Онищук О.В., Попов Г.Я., Фаршайт П.Г. // Прикл. математика и механика. 1986. — Т.50, вып.2. — С.293-302; Об одном методе решения интегральных уравнений й его применении к задане об изгибе пластинки с крестообразным включением // Приклад. математика и механика. — 1988. — Т.52, вып.2. — С.269-283; Решение задач об изгибе пластин с линейными опорами, выходящими на защемленную границу / Грибова В.В., Онищук О.В., Попов Г.Я. // Изв. РАН. Механика тверд. тела. — 1992. — №5. — С.156-164; Решение пространственных задач теории упругости на основе новых соотношений для гармонических многочленов / Онищук О.В., Попов Г.Я., Толкачев А.В., Чумаченко К.И. // Прикл. механика. — 1999. -Т.35, №4. — С.11-18; Разложение голоморфного вектора в ряд Лорана // Вісн. ОНУ.Фіз.-мат. науки. — 2003. — Т.8, вип.2. — С.27-34.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ОПАЛОВСЬКИЙ
Аркадій Анатолійович

Хімік-неорганік

А. А. Опаловський народився 1 жовтня 1926 р. у станиці Пролетарська Ростовської обл. Брав участь у Великій Вітчизняній війні на Північному Кавказі, воював бійцем винищувального батальйону військ НКВС (вересень 1942 р. — лютий 1943 р.). З вересня 1944 р. до серпня 1945 р. — студент Північно-Кавказького гірничо-металургійного інституту; з вересня 1945 р. до серпня 1947 р. — студент хімічного факультету Чернівецького держуніверситету. З вересня 1947 р. до жовтня 1948 р. викладав хімію в школі; з жовтня 1948 р. до серпня 1950 р. знову був студентом Чернівецького університету. Закінчив його у 1950 р. за спеціальністю “хімік-неорганік”.

У 1950—1955 рр. був завідувачем хімічної лабораторії геологічної

експедиції № 248 Далекосхідного геологічного управління (м. Гарь Мазановського району Амурської обл.).

З листопада 1955 р. до листопада 1958 р. А. А. Опаловський був аспірантом Інституту загальної та неорганічної хімії ім. М. С. Курнакова. У лютому 1959 р. захистив кандидатську дисертацію (науковий керівник професор М. С. Ніколаєв). 11 квітня 1959 р. йому присвоєно ступінь кандидата хімічних наук.

З листопада 1958 р. почав працювати у новоствореному Сибірському відділі АН СРСР на посаді молодшого наукового співробітника Інституту неорганічної хімії, з грудня того ж року — старшим науковим співробітником, у 1960—1961 рр. — завідувачем лабораторії хімії урану та торію, з квітня 1963 р. — завідувачем лабораторії синтезу неорганічних речовин і завідувачем відділу структурної хімії.

У 1961 р. ВАК присвоєно А. А. Опаловському вчене звання старшого наукового співробітника, у 1963 р. — звання доцента.

У квітні 1970 р. А. А. Опаловський успішно захистив дисертацію "Исследование в области химии неорганических фторидов" на здобуття вченого ступеня доктора хімічних наук і 4 грудня 1970 р. ВАК присвоїв йому цей ступінь.

Основним науковим напрямком А. А. Опаловського були дослідження сполук фтору — галузь, в якій складність і мистецтво експерименту відіграють домінуючу роль, а теоретичні питання неорганічної хімії взагалі знаходять найбільш вичерпне рішення. Тісне сполучання прийомів синтезу з методами фізико-хімічного аналізу, широке застосування хімічних, фізичних і фізико-хімічних методів дослідження, характерні для всіх робіт А. А. Опаловського, надали його дослідженням глибокої переконливості, вичерпної достовірності і стрункості.

Дослідження А. А. Опаловського в галузі неорганічних фторидів фтороокисників вдало поєднують прецизійність і апаратурну доступність, використовують сучасні методи дослідження, мають велику практичну спрямованість, піддаються всебічному обговоренню з вірним теоретичним обгрунтуванням отриманих результатів. А. А. Опаловським отримано кілька нових рідких і твердих фтороокисників, які мають деякі уні-

кальні властивості, корисні для практики. Ним вивчено характер взаємодії графіту з деякими неорганічними фторидами. Важливі також роботи професора А. А. Опаловського з хімії благородних газів. Він всебічно вивчив поведінку фторидів ксенону у фторовмісних середовищах (водних і безводних, простих і змішаних), встановив закономірності і відміну ди- і тетрафторидів ксенону, синтезував і вивчив нові фторопохідні ксенону.

Велику вагу в роботах А. А. Опаловського мали дослідження поведінки неорганічних фторидів (простих і комплексних) у фторовмісних середовищах і в першу чергу у фтороводні. Тут слід згадати, по-перше, вивчення фторокомплексів германію, олова, свинцю, бору, міді та ін., і, по-друге, іонні фториди лужних і лужноземельних металів підгрупи міді і цинку, свинцю та ін. Вперше були виділені і досліджені сольвати ряду фторокомплексів, встановлені закономірності в рядах гідрофторидів, вивчена кінетика розкладу, характер утворених водневих зв'язків, їх будова. Були видані рекомендації щодо синтезу ряду сполук, по розділенню елементів, по умовах використання гідрофторидів як фторуючих агентів. Великий цикл робіт А. А. Опаловського присвячено фторидам перехідних металів: молібдену, вольфраму і урану, перш за все їх фторо- і оксифторокомплексам. Ряд досліджень присвячено фторуючій здатності гексафториду сірки.

Під час перебування в Новосибірську А. А. Опаловський працював за сумісництвом доцентом, професором Новосибірського держуніверситету по кафедрі аналітичної хімії. Звання професора отримав у 1972 р.

У липні 1972 р. він був обраний за конкурсом завідувачем кафедри неорганічної хімії Одеського держуніверситету, де працював до травня 1978 р. Тут він продовжив свої дослідження в галузі фторидів елементів III—VII груп періодичної системи елементів; створив лабораторії, оздоблені сучасним обладнанням для вивчення фторидів; розвинув термографію, залучав до дослідження фторидів мас-спектрометрію; виконував роботи за господарчими договорами; вивчав поведінку керамічних матеріалів у фторовмісних середовищах; створив матеріали для оптичних приладів, хімічних джерел струму. З професором А. А. Опаловським

працювали доценти О. І. Присяжнюк, І. Й. Сейфуліна, Т. Ф. Гудимович. Завдяки зусиллям А. А. Опаловського кафедра стала відомою далеко за межами України.

Завдяки особистим зусиллям А. А. Опаловського в червні 1967 р. у Новосибірському академмістечку був проведений І Загальносоюзний симпозіум з неорганічних фторидів під головуванням академіка І. В. Тананаєва. На дев'яти таких симпозіумах були представлені доповіді професора А. А. Опаловського.

Під керівництвом А. А. Опаловського захищено понад 10 кандидатських дисертацій.

У травні 1978 р. вчений переїхав до Москви. Тут він працював в Інституті мінералогії, геохімії, кристалохімії рідких елементів (ІМГРЕ) завідувачем лабораторії техногеохімії, потім відділом. За час роботи в ІМГРЕ А. А. Опаловський створив колектив, який успішно проводив дослідження в галузі техногеохімії і охорони навколишнього середовища. Під його керівництвом працювала секція хімічної технології і збагачення Вченої ради ІМГРЕ. З 1987 р. до виходу на пенсію він був старшим науковим співробітником ІМГРЕ.

Роботи професора А. А. Опаловського широко відомі. Він — автор понад 350 наукових праць, серед них — 22 авторських свідоцтва на винаходи, дві монографії, дві науково-популярні книги з хімії. Він був добрим популяризатором хімічної науки і особливий внесок зробив у розвиток хімії неорганічних фторидів.

Нагороджений медаллю "За оборону Кавказа". За заслуги у справі розвитку хімічної науки і організацію науково-дослідної роботи в Інституті неорганічної хімії Сибірського відділення АН СРСР нагороджений орденом "Знак пошани".

Помер Аркадій Анатолійович Опаловський у Москві 2 березня 1998 р.

Пр.:

Физико-химические свойства трифтоида хлора / Опаловский А. А., Шишкова Ю. Д. // Успехи химии. — 1960. — Т. 29, № 6. — С. 760-733; Химия фторидов урана / Опаловский А. А., Тананаев И. В., Николаев Н. С., Лукьянычев Ю. А. // Там же. — 1961. — Т. 30, № 12. — С. 1490-1522; Халькопениды молибдена / Опаловский А. А.,

Федоров В. Е. // Там же. — 1966. — Т. 35, № 3. — С. 427-459; Фторогалогенаты щелочных металлов // Там же. — 1967. — Т. 36, № 10. — С. 1763-1700; Гидрофториды / Опаловский А. А., Федотова Т. Д. // Там же. — 1970. — Т. 39, № 12. — С. 2097-2121; Популярная библиотека химических элементов. Водород—хром. — М., 1971. — С. 144-169; Галогениды молибдена / Опаловский А. А., Тычинская И. И., Кузнецова З. М., Самойлов П. П. — Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1972. — 260 с.; Гидрофториды / Опаловский А. А., Федотова Т. Д. — Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1973. — 148 с.; На краю периодической системы. — М.: Химия, 1985. — 220 с.; Планета Земля глазами химика. — М.: Наука, 1990. — 222 с.

Літ.:

В. Ф. Суховерхов. Памяти профессора А. А. Опаловского: Тез. докл. симпозиума по химии неорган. фторидов. — М., 1988; Нарешті підсумки // ЗНК. — 1974. — 15 берез.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. П. Березіна, Є. У. Лобков

ОРБІНСЬКИЙ Роберт Васильович

Фінансист, філософ, педагог, громадський діяч

Р. В. Орбінський народився у 1834 р. у Фінляндії. 1851 р. закінчив Головний педагогічний інститут із званням старшого вчителя. З 17 серпня 1851 р. обіймав посаду ад'юнкта Рішельєвського ліцею по кафедрі педагогіки, протягом 1852—1854 рр. був викладачем російської словесності в ліцейській гімназії, в той же час — чиновником при Новоросійському і Бессарабському генерал-губернаторі і перекладачем при слідчій справі; з 1854 р. — інспектором ліцейської гімназії, з 1862 до 1879 р.р. — директором Одеського комерційного училища. З моменту заснування Новоросійського університету у 1865 р. до 1876 р. Р. В. Орбінський — професор кафедри історії філо-

софії Новоросійського університету. З 1879 р. був відряджений до США для вивчення хлібної торгівлі. Після повернення служив у правлінні Ландварово-Петербурзько-Роменської залізниці, а потім, до 1892 р. — директором Бессарабсько-Таврійського банку (Одеса). 1892 р. Р. В. Орбінський виїхав до м. Таганрогу, де помер наступного року. Його син — А. Р. Орбінський — викладав астрономію в Новоросійському університеті.

Р. В. Орбінський як професор кафедри історії філософії чимало сприяв поглибленню філософської освіти в Одесі: читав курси з історії давньогрецької філософії, з історії нової філософії від Р. Декарта й Ф. Бекона, курс сучасної філософії (О. Конт, А. Шопенгауер, Е. Гартман), річний курс філософії І. Канта, курси християнської філософії, психології. 1873 р. підготував актову промову "Едуард Гартман і його філософія несвідомого". Питання щодо рекомендації її до опублікування розглядалося на засіданні Ради університету у 1873 р. двічі, оскільки виявилося, що "деякі частини" промови "викликають сумніви з точки зору чинних законів про пресу".

Р. В. Орбінський був відомий як людина яскраво виявлених просвітницьких, вільнолюбних поглядів, широкого кругозору. Палке ставлення студентів до професора було пов'язане як із його педагогічними принципами, що грунтувалися на повазі до особистості людини — і викладача, і учня, — так і зі змістом та якістю його лекцій. Р. В. Орбінський мав репутацію не просто гарного, а надто талановитого, яскравого педагога й лектора. За відгуками слухачів, він умів викладати складні питання філософії (скажімо, Канта) настільки глибоко і разом з тим посильно, емоційно і яскраво, що його лекції запам'ятовувалися на все життя, а слухати їх збиралися студенти та викладачі з усіх факультетів. Знаючи декілька європейських мов, Р. В. Орбінський прищеплював студентам університету смак до вивчення філософських праць на мові оригіналу. Він був першим світським викладачем філософії в Одесі після 10-річної перерви, пов'язаної з Височайшою забороною викладати філософію особами, що не мають духовного звання.

Р. В. Орбінський поєднував викладання в університеті з директор-

ством у Комерційному училищі, що було дуже складно для нього. Через зайнятість в училищі та відрядження він не раз пропускав засідання Ради університету, незмінним членом якої він був з самого початку її існування.

Крім того, він брав активну участь у громадському житті: був головою кураторської ради міської жіночої гімназії, секретарем одеських комітетів торгівлі і мануфактур та біржевого комітету, постійним експертом з питань торгівлі, гласним Одеської міської думи, суддею в університетському суді.

Помер Роберт Васильович Орбінський 2 січня 1893 р. у Таганрозі.

Пр.:

О хлебной торговле Соединенных Штатов в Северной Америке. — СПб., 1880. — V, 447 с.; О питании хлебного отпуска Одессы // Правит. вестн. — 1882. — № 124-140; О значении филологии и естественных наук в гимназическом образовании // ЖМНП. — 1852. — Ч. 75, отд. 2. — С. 133-174; О следах славянства в языке новогреков // Там же. — 1854. — Ч. 83, № 9, отд. 2. — С. 94-112; О преподавании иностранных языков // Там же. — 1868. — Ч. 137, № 3, отд. 2. — С. 546-601; Английские деисты XVII и XVIII столетий // ЗИНУ. — 1869. — Т. 3. — С. 1-142; Экономическое положение Одессы в настоящем и будущем // Рус. вестн. — 1883. — Т. 166, кн. 7. — С. 257-276; Руководство для преподавателей грамотности. — Одесса, 1861. — 92 с.; То же. — 2-е изд. — СПб., 1866. — 80 с.

Літ.:

Михневич. — С. 93; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 305-311; Некролог // Новое время. — 1892. — 29 дек. (№ 6047); Афанасьев Г. Р. В. Орбинский: [Некролог] // Одес. вестн. — 1892. — 22 дек. (№ 329); Воспоминание об Р. В. Орбинском // Там же. — 30 дек. (№ 334); Р. В. Орбинский // Ист. вестн. — 1893. — Т. 51, № 2. — С. 650; ЭСБЕ. — Т. 43. — С. 91; РБС. — Т. 12. — С. 279-280; Де-Рибас А. Старая Одесса: Ист. очерки и воспоминания. — Одесса, 1913. — С. 210-213; Hausmann. — S. 543; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. П. Іванков, Н. А. Іванова-Георгієвська

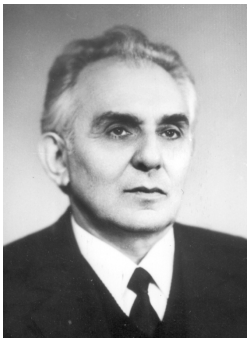

ОРЗІХ
Марко Пилипович

Юрист, академік Академії правових наук України, Української академії політичних наук, Української муніципальної академії, заслужений діяч науки і техніки України

Народився 26 жовтня 1925 р. у інтелігентній родині в Одесі. Батько працював в органах НКВС, мати — у театрі оперети. Дід, А. Кіскачі, — відомий громадський діяч караїмської громади на Півдні України.

Закінчив Одеську спецшколу Військово-Повітряних Сил СРСР (1941), Серпуховське військово-повітряне училище (1943). Учасник Великої Вітчизняної війни. Брав участь у бойових діях у складі штурмових авіаційних полків. Після війни проходив військову службу у Німеччині.

У 1954 р. закінчив Одеський державний університет. Працював у прокуратурі, міліції. Полковник міліції. З 1955 р. — викладач юридичного інституту (за сумісництвом), з 1968 р. — старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри, одночасно обіймав посади заступника декана факультету, декана факультету. З 1997 р. — проректор з міжнародних зв'язків, завідувач кафедри конституційного права Одеської національної юридичної академії. У 1967 р. захистив кандидатську дисертацію, у 1976 р. — докторську. Одержав наукові звання доцента (1967), професора (1977), почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України (1992), почесного професора Одеської національної юридичної академії (2002). Проходив стажування та проводив лекційну роботу за кордоном: в Інституті держави і права Угорщини (1975), Сегедському університеті (Угорщина, 1977), Американському університеті (Вашингтон, 1995), Мерілендському університеті (США, 1995), Акадійському університеті (Канада, 1998), Школі права Галіфакса (Канада, 1993), Мічманському університеті (1999).

Має 32 державні нагороди (ордени і медалі СРСР та України), знак "Гвардія", 8 Грамот — Подяк Верховного Головнокомандувача Збройними Силами СРСР, грамоти, почесні відзнаки державних органів та громадських організацій, медаль Пошани (СІЛА), медаль Одеської міської ради. Американським біографічним інститутом у 2004 р. визнаний Людиною року.

Напрям наукової діяльності — теорія права, державне управління та місцеве самоврядування, конституційне право.

Автор біля 500 публікацій., у т.ч. понад десяти монографічних, двох науково-технічних винаходів. Започаткував власну наукову школу. Головний редактор журналу "Юридический вестник". Член редколегій (наукових рад) ряду фахових журналів та інших видань.

На Установчих зборах юридичної громадськості країни обраний членом першого складу Президії Академії правових наук України та академіком-секретарем фахового відділення, був одним з академіків — засновників Української муніципальної академії.

Бере активну участь у громадському житті країни, зокрема, як науковий радник Комітету з правової політики Верховної Ради України, експерт Конституційного Суду України та член Науково-консультативної ради Вищого господарського суду України, експерт Наукової ради при Головдержслужбі України, член Науково-методичної ради Центральної виборчої комісії, член. правління і експерт Фонду місцевого самоврядування при Президентові України, голова Південного регіонального відділення Асоціації політологів України, керівник Науково-методичної ради Одеської обласної ради, радник Одеського міського голови, заступник голови Науково-координаційної ради при Управлінні юстиції в Одеській області. Автор-виконувач або експерт щодо проектів законів, регіональних і локальних правотворчих актів, по проектах Конституцій СРСР та УРСР (1967, 1978), Конституції України (1996), по забезпеченню правової реформи та конституційного супроводження політичної реформи в країні, а також керівник (директор) міжнародних програм. Досвід роботи із закордонними колегами став у нагоді в умовах прагнення України до інтеграції в науково-освітній та правовий світовий простір. Ви-

конував обов'язки експерта від України в Європейському суді з прав людини, офіційного представника держави у Комісії Ради Європи "За демократію через право" (Венеціанська комісія).

Пр.:

Социалистические правовые отношения. — Львов, 1962; Формы реализации норм социалистического права // Сов. государство и право. — 1968. — №2; Объективное, субъективное и юридическое // Правоведение. — 1972. — №3; Личность и право. — М., 1975; A szocialista yog szemelyi ertekejogtudoraanyi. — Budapest, 1975. — №4; Право и личность. Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества. — К., 1978; Конституционные основы совершенствования государственного управления в социалистических странах. — Будапешт, 1986; Роль высшей школы в социальном прогрессе // Связь юридической науки с практикой. — М., 1986; Правове забезпечення нововведень у теорії та практиці державного управління // Рад. право. — 1986. — №8; Reform of Soviet Political System. — Wachington, 1987; Руководитель в аппарате государственного управления. — К., 1988; Демократизация аппарата государственного управления. — К., 1990; Заметки ученого на полях проекта Конституции Украины // Голос Украины. — 1992. — 3,7, 20, окт.; Аппарат государственного управления: интересы и деятельность. — К., 1993; Development of City management in Ukraine of the XXI Century - Towards an International City of the XXI Century // Towards a Multiethnic Society. — Yokohama, 1995; Конституционное право: отрасль права, законодательства и юридическая наука. — Одесса, 1995; Regionalism in Ukraine: Critical Analysis of Modern Situation // Regionalism as a means for promoting democracy, stability and development. — Kopenhagen, 1996; Втілення конституційних засад в галузях законодавства щодо функціювання публічної влади // Юрид. вестн. — 1997. — №4; Публично — правовая подготовка юридических кадров в ОГУ // Юрид. освіта і правова держава. — Одеса, 1997; Державне управління; теорія і практика. — К.,1998; Конституционное право Украины. — Одесса, 1998; Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція // Вісн. Конституційного Суду України. — 2001. — №1; Судебная власть в механизме защиты прав человека: международные стандарты, доктрина и практика в Украине // Российская и европейская правозащитные системы: соотношение и проблемы гармонизации. — Нижний Новгород, 2003; Verfassungsreform in der Ukraine: wissenschaftlich-analytische bbersicht im Vergleich mit der Entwicklung des Konstitutionalismus in Russischer Federation und in der Bundesrepublik Deutschland — Bonn Bad — Godesberg, 2003; Місцеве самоврядування в незалежній Україні: десятиріччя досягнень та прорахунків // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Канадсько — український проект. — К., 2003; Конституционная реформа в Украине. — Львів;Одесса, 2003, Адміністративне право України: Академічний курс. Т.1- К.,2004; Личность и право. — Одесса, 2005.

Літ.:

Докторська висота // ЗНК. — 1978. — 8 груд.; М.Ф. Орзих: Биогр. справка: Публикации о научно — педагогической и общественно — политической деятельности: Библиогр. указ — Одесса, 1990. — (Серия "Ученые университета."; Вып.: Правоведы.); Кафедра государственного и международного права. — Одесса, 1993. — (Серия: "Научно -педагогические коллективы; Вып.: Правоведы) ; Ляликов С. Академик Марк Орзих // Одес. вестн. — 1997. — 28 июня; Времена и годы: Воспоминания ветеранов войны и труда Одесского университета. — Одесса, 1998; Вчені — юристи України. — К.,1998; Короткий Р. Слава обязательности // Слава и честь. — 1999. — 12 янв.; Імена України. — К., 1999; М.П. Орзіх. До семидесятип'ятиріччя науково-педагогічної діяльності. — Одеса, 2000; Караимская народная энциклопедия. Т.6. — М., 2000; Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. словник. Т. 3. — Одеса, 2000; Белицкий О. Первые 75 академика Орзиха // Веч. Одесса. — 2000. — 26 окт.; Процеяко Х. Легко ли быть молодым? // Одес. изв. — 2000. — 26 окт.; Галяс А. Полет длиною в жизнь // Одес. вестн. — 2000. — 26 окт.; Солдатский А. Трудный путь к вершинам науки // Слово. — 2000. — 27 окт.; Черкасова Л. Признание заслуг // Одес. вестн. — 2000. — 31 окт; Орзіху М.П. — 75 років // Бюл. Т-ва конституц. права. — К., 2000. — № 24; Воротнюк Г. Вездесущий Орзих // Голос Украины. — 2000. — 21 нояб.; Визначні юристи сьогодення — К., 2001; Юридична енциклопедія. Т.4. — К., 2002; Видные ученые Одессы: По воспоминаниям учеников и сотрудников. — Одесса, 2002; 500 впливових особистостей. Державних нагород удостоєні. Національна іміджева програма: лідери XXI століття. — Харків, 2003; 500 влиятельных личностей Одесского региона. Национальная имиджевая программа: Лидеры XXI столетия. — Одесса, 2003; 500 впливових особистостей України: Шляхи розбудови: Міжнародна іміджева програма:лідери XXI століття. — Харків, 2004; Contemporary Who's Who. — North Carolina (USA). ABL 2004; Наукова еліта Одещини. Лідер XXI. — Одеса, 2005.

ОРЛОВ
Всеволод Миколайович

Акушер-гінеколог

В.М. Орлов народився 16/29 жовтня 1866 р. в м. Астрахані в родині службовця, потомственний дворянина, надвірного радника Миколи Олексійовича і Катерини Олексіївни Орлових. В 1876 — 1885 рр.. отримав середню освіту в Астраханській

гімназії, закінчив її з срібною медаллю. Після цього поступив до Петербурзької військово-медичної академії, яку закінчив в 1890 р. другим, нагородженим премією Іванова із занесенням імені на мармурову дошку. Був залишений при Академії для вдосконалення на три роки в клініці професора Олексія Івановича Лебедєва (1850–1923 рр.). За цей час під керівництвом професора підготував, а потім захистив дисертацію на ступінь доктора медицини (1893 р.). Після закінчення сроку перебування при Академії, В.Н. Орлов був рекомендований проф. О. Г. Лебедєвим для подальшого вдосконалення за кордоном. Конференція Військово-медичної академії, враховуючи солідну клінічну і наукову підготовку, признала його достойним такого відрядження за державний рахунок. Метою відрядження для В.Н. Орлова було поповнення теоретичних відомостей з вибраної спеціальності та практичне вивчення акушерства та гінекології, ознайомлення з постановою клінічного викладання цих предметів в Західній Європі, а також огляд закордонних клінік і лікарень.

В 1894 — 1895 рр. під час дворічного відрядження за кордон він перебував в Германії, Австро-Венгрії і Франції. Практично працював по акушерству та гінекології в клініках R. von Olshausen (1835–1915 рр.) і A.L.S. Gusserow (1836–1906 рр.) у Берліні, G. Leopold (1846–1911 рр.) у Дрездені, H. Fritsch (1844–1915 рр.) у Боні, K. Pawlik (1849–1914 рр.) у Празі, O. Kustner (1849–1931 рр.) у Бреславлі. Відвідував клініки P. Zweifel (1848–1927 рр.) у Лейпцигу, H.J.C. Fehling (1847–1925 рр.) у Галлі, F. Schauta (1849 — 1919 рр.) і R. Chrobak (1843–1910 рр.) у Відні та ін. В Бреславі у R. Heidenhain (1834–1897 рр.) вивчав питання про всмоктування різних речовин з черевної порожнини. В Празі у проф. H. Chiari (1851–1916 рр.) він проводив патологоанатомічне вивчання питання про генез міом матки.

В 1886 р. після повернення у Петербург був обраний приват-доцентом кафедри акушерства та жіночих хвороб. Одночасно був асистентом клініки. Керував заняттями зі студентами з оперативного акушерства, завідував бактеріологічною лабораторією при клініці, а в якості приват-доцента читав лекції по загальній терапії жіночих хвороб.

11 листопада 1905 р. В.Н. Орлов був назначений екстраординарним

професором Новоросійського університету на кафедру акушерства і жіночих хвороб. Завідував кафедрою до дня смерті. При акушерсько-гінекологічній клініці створив кабінет фізичних методів лікування, що мав на меті експериментальну розробку проблем грязелікування, патологоанатомічний музей і з 1914 р. рентгенівський кабінет. При клініці була створена і бібліотека. Велику цінність бібліотеки складала особиста колекція книг професора Новоросійського університету Василя Миколайовича Массена (1860–1904 рр.), яку передала до клініки вдова професора.

При акушерсько-гінекологічній клініці організував чергування ординатора, акушерки і студентів останнього курсу для безкоштовного, по першому виклику, надання акушерської допомоги на дому з метою навчити студентів орієнтуватися при наданні акушерської допомоги в домашніх умовах.

З 1907 р. до 1918 р. В.Н. Орлов одночасно перебував директором Одеського міського пологового будинку, де ввів обов'язкове чергування студентів старших курсів медичного факультету і всіх лікарів університетської клініки.

В 1906 р. В.Н. Орлов став дійсним членом Товариства російських лікарів, яке в 1909 р. було приєднане до Новоросійського університету. Неодноразово виступав на засіданнях, в роботах спілки надруковано більше десяти його повідомлень. В 1912 р. був обраний помічником головуючого спілки, а в 1913 р. — головуючим спілки. Слід вважати, що головуючим він був до 1920 р., коли в зв'язку з остаточним встановленням радянської влади в м. Одесі Товариство припинило свою діяльність. Проф. Орлов був ініціатором створення в 1921 р. і першим незмінним головуючим Одеської акушерсько-гінекологічної спілки.

Його учні Борис Костянтинович Гогоберідзе (1884–1954 рр.), Григорій Костянтинович Живатов (1891–1952 рр.) і Георгій Федорович Цомакіон (1884–1939 рр.) стали професорами Одеського медичного інституту, а Валеріан Олександрович Мішин (1886–1931 рр.) і Олександр Моєсеєвич Ольшанецький (1887–1953 рр.) відповідно у Воронежі та Києві.

Автор більше 60 наукових робіт. Запропонував свої два способи оперативного лікування задніх зміщень матки, новий спосіб зашивання грижі

білої лінії, ввів новий спосіб зашивання розривів матки, що витекли при проведенні аборту, вдосконалив захист операційного поля при вагінальних операціях, розширив покази до вагінального кесарського розтину.

Пр.:

Клинический отчет о 200 чревосечениях, произведенных профессором А.И. Лебедевым с 31 октября 1884 г. по 18 апреля 1892 г. — СПб., 1893. — 6, 355, 285, 3 с.; Курс по общей терапии женских болезней. — СПб, 1903. — VI, 160 с.; Несколько слов о лечении женских болезней на Одесских лиманах // Терапевтическое обозрение. — 1909. — № 1. — С. 1-3; Женские болезни: Руководство для врачей и студентов. — Одесса, 1916. — 456 с.; То же. — 2-е изд., испр. и доп. — К., 1923. — 270 с.; О преступном выкидыше и мерах борьбы с ним // Труды Общества русских врачей при Императорском Новороссийском университете. — Одесса, 1913. — Вып. 11. — С. 29-39.

Літ.:

Мишин В.А. Профессор В.Н. Орлов: Биогр. очерк // Проф. В.Н. Орлову: Сб. науч. работ по акушерству и гинекологии ко дню 35-летию юбилея научной, преподавательской и врачебной деятельности. — Одесса, 1925. — С. 1-9.

Арх.:

Російський державний військово-історичний архів. — Ф. 316, оп. 65, сп. 78, арк. 1-31 (особиста справа студента В.М. Орлова);

К.К. Васильєв

ОРЛОВ
Олександр Якович

Астроном, член-кореспондент АН СРСР, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР

О.Я. Орлов народився в м. Смоленську 6 квітня 1880 р. У 1902 р. закінчив Петербурзький університет і його було залишено для підготовки до професорського звання. У 1902–1905 рр. О. Я. Орлов стажувався

за кордоном: займався питаннями небесної механіки в м. Парижі (Сорбонна) та Лундському університеті (Швеція), вивчав сейсмологію в Геттінгенському університеті (Німеччина).

У 1905–1906 рр. працював асистентом Тартуської обсерваторії, у 1906–1907 рр. стажувався в Пулковській обсерваторії, у 1907–1912 рр. — завідував сейсмічною станцією цієї обсерваторії, читав лекції в Тартуському університеті. У 1911 р. О. Я. Орлов здійснив поїздку в Йєркську обсерваторію (США) для вивчення фотографій комет.

У 1912–1920 рр. О. Я. Орлов завідував кафедрою астрономії, був директором Астрономічної обсерваторії, професором Новоросійського університету. У 1920–1934 рр. — директором Одеської державної астрономічної обсерваторії Наркомосвіти України. У цей час його було обрано членом-кореспондентом АН СРСР (1927). О. Я. Орлов ще більше поширив наукові напрямки астрономічних досліджень в м. Одесі. Довів до ладу меридіанний телескоп обсерваторії, що дало змогу розпочати великі ряди астрометричних досліджень, розпочав в Одесі низку астрономо-геодезичних вимірювань, керував працями з вивчення зсувів морського берега біля м. Одеси, нівеліровки вулиць і майданів міста.

В м. Одесі О. Я. Орлов закінчив свої дослідження з сонячно-місячних деформацій Землі і підготував до захисту дисертацію на вчений ступінь доктора астрономії. Його докторська дисертація на тему “Результаты наблюдений над лунно-солнечными деформациями Земли” була блискуче захищена у 1915 р. в Петрограді.

Під час перебування О. Я. Орлова в м. Одесі під його керівництвом в Україні впроваджено великі гравіметричні роботи і в Одесі засновано гравіметричний пункт світового рівня. З 1924 р. О. Я. Орлов займався організацією Полтавської гравіметричної обсерваторії, директором якої був у 1926–1934 рр. за сумісництвом, а у 1938–1951 рр. на головній посаді. У 1934–1938 рр. працював у Державному астрономічному інституті ім. П. К. Штернберга та в Геодезичному інституті в м. Москві. У 1939–1941 рр. був директором Карпатської астрономічної обсерваторії. У 1944 р. О. Я. Орлова було призначено директором тільки що заснованої Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР під м. Києвом. Під

його керівництвом було розроблено проект обсерваторії і розпочалося її будівництво.

Основні наукові праці О. Я. Орлова присвячені вивченню припливних коливань, сили тяжіння, руху полюсів Землі, геодезії, геофізики, а також дослідженню комет. У 1915 р. він закінчив велике дослідження, яке виклав у капітальній праці "Результаты юрьевских, томских и потсдамских наблюдений над лунно-солнечными деформациями Земли". Ще у 1912 р. його дослідження припливних деформацій Землі зіткнулись з вивченням руху полюсів Землі, утворивши комплекс задач з проблем обертального руху Землі, дослідження якого принесли О. Я. Орлову наукову славу.

Він виконав також роботи з дослідження трьохосності земного еліпсоїда, вікового руху полюсів Землі, з виявлення напівмісячних змін широти, визначення коефіцієнтів головного члена нутації по схиленню та ін. Результати його широтних досліджень оприлюднені в книзі "Служба широты" (1958). О. Я. Орлов займався також питаннями обчислення появи комети Галлея. Вивів нові, більш економічні та зручні формули для обчислення геліоцентричних координат частинок кометного хвоста, або кометної хмари. У 1961 р. були видані "Избранные труды" О. Я. Орлова (в трьох томах).

О. Я. Орлов помер у Києві 28 січня 1954 р.

Пр.:

Избр. тр.: В 3 т. / АН УССР; Редкол.: З. Н. Аксентьева (отв. ред.) и др.; Вступ. ст. З. Н. Аксентьевой. — К., 1961.

Літ.:

Федоров Е. П. А. Я. Орлов: жизнь, творчество, научное наследие // Геодинамика и астрометрия. Основания, методы, результаты. — К., 1980. — С. 7-24; Орлов А. Я. // Астрономы: Биогр. справочник. — К., 1986. — С. 329; Волянская М. Ю., Мандель О. Е. Из истории астрономии в Одессе. Начало XX века // Страницы. — Ч. 1. — С. 31-34; Волянская М. Ю., Мандель О. Е. Одесский период жизни выдающегося астронома А. Я. Орлова // Там же. — С. 41-44; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

М. Ю. Волянська, В. Г. Каретніков

ОСТАШКОВ
Костянтин Володимирович

Фізіолог, академік

К. В. Осташков народився 20 серпня 1929 р. у м. Вінниці в родині службовця. Батько був інженером (закінчив механічний факультет Київського політехнічного й будівельний факультет Ленінградського політехнічного інститутів). З 1918 р. працював окружним інженером Вінницької обл., з 1945 р. — керівником відділу капітального будівництва Вінницького цукротресту. Мати закінчила Київські Вищі жіночі курси.

У 1945 р. К. В. Осташков закінчив середню школу з золотою медаллю, в 1950 р. — Вінницький медичний інститут ім. М. І. Пирогова з відзнакою, одержав фах лікаря. Як відмінник і активний учасник студентських наукових гуртків був залишений в аспірантурі (1950–1953 рр.) при кафедрі нормальної фізіології Вінницького медичного інституту (науковий керівник академік Ф. М. Сєрков). Кандидатську дисертацію на тему “Вплив кофеїну та брому на течію процесів збудження й гальмування в спинному мозку” захистив 11 лютого 1954 р. в Одеському медичному інституті ім. М. І. Пирогова (офіційні опоненти професори М. К. Вітте, С. В. Циганов) з присвоєнням вченого ступеня кандидата медичних наук.

Докторську дисертацію на тему “Матеріали до патофізіології гіпотермічних станів (експериментально-клінічне дослідження)” (наукові консультанти академік П. Д. Горизонтов і професор В. І. Казанський) К. В. Осташков захистив 5 березня 1963 р. на засіданні хірургічної ради Центрального інституту вдосконалення лікарів (м. Москва) з присвоєнням вченого ступеня доктора медичних наук.

З 1950 до 1956 р. працював у Вінницькому медичному інституті асистентом кафедри нормальної фізіології. З 1956 до 1966 р. був асистентом, доцентом і завідувачем кафедри рентгенології й медичної радіології Дніпропетровського медичного інституту, де організував радіологічну лабораторію, керував роботою аспірантів та широко впроваджував у клініку радіологічні дослідження. З 1966 р. за запрошенням свого вчителя ака-

деміка П. М. Сєркова та ректора професора І. Я. Дейнеки очолює кафедру нормальної фізіології Одеського медичного інституту ім. І. І. Пирогова. 30 грудня 1961 р. К. В. Осташков затверджений у вченому званні доцента кафедри рентгенології й медичної радіології Дніпропетровського медичного інституту, а 7 лютого 1968 р. — у вченому званні професора кафедри нормальної фізіології Одеського медичного інституту.

10 лютого 2000 р. був обраний дійсним членом (академіком) Міжнародної Академії Наук Екології, Безпеки людини й природи (МАНЕБ) за секцією "Оточуюче середовище та здоров'я". Приймає активну участь в роботі МАНЕБ, підтримує творчі відносини з президентом акад. Ю. І. Бланком і особливо з академіком А. Л. Цикало (зав. кафедрою хімії Одеської академії холоду), представляє кожні 2 роки доповіді на конференції в м. Севастополі "Екологічні проблеми й особливості експлуатації берегових об'єктів морехозяйського комплекса України".

З 1976 р. і нині К. В. Осташков працює професором кафедри фізіології людини та тварин Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. З 1994 р. за сумісництвом — ректор Одеського народного університету "Природа". При Будинку природи організував постійно діючий лекторій, а в газеті "Юг" надрукував відкритий лист до Президента України Л. Кучми з пропозицією введення в програми середніх учбових закладів обов'язкового курсу екології та можливості викладачам біології проводити семінари на базі університету "Природа".

З 1981 до 1984 р. знаходився в науковому відрядженні в Кабульському університеті (Афганістан). Працював радником ректора, керівником групи радянських фахівців, науковим консультантом військового госпіталю, викладачем фізіології, рибництва. Учасних бойових дій.

Очолює районне правління Української партії Справедливості (УПС) "Свіча" (Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців). В травні кожного року приймає активну участь в святкуванні річниці виводу наших військ з Афганістану.

К. В. Осташков був куратором кубинського, афганського земляцтв, керівником відділу університету з перевірки проходження студентами всіх факультетів виробничої практики на території СРСР, начальником кафедри громадянської оборони й медичної підготовки Одеського національного університету. Нагороджений багатьма почесними грамотами України та Афганістану, остання — у зв'зку з 75-річним ювілеєм з дня

народження (м. Одеса, 2004). Підготував одного доктора та вісім кандидатів наук.

Професор К. В. Осташков бере активну участь у роботі наукових товариств. З 1953 р. — член Українського фізіологічного товариства, з 1996 р. — член президії Товариства охорони природи, член редколегії журналу "Жизнь птиц". Постійно підвищує рівень наукової та педагогічної діяльності (в м. Києві, Москві, Санкт-Петербурзі) з фізіології, патофізіології, медичної радіології, анестезіології, баротерапії. Брав участь у роботі щорічних семінарів з обміну досвідом завідуючих кафедрами нормальної фізіології медичних інститутів у Центральному інституті вдосконалення лікарів (м. Москва).

З жовтня 1999 р. пройшов підвищення кваліфікації в Сп.б. медичній академії післядипломної освіти й одержав два сертифікати: "Медичне забезпечення водолазних робіт" і "Оксигенобаротерапія" з присвоєнням фаху профпатологія (водолазна медицина).

Володіє іноземними мовами: англійською (вільно), німецькою та французькою. Закінчив трирічні заочні курси англійської мови (м. Москва) та стаціонарні трирічні курси (м. Одеса). Читає студентам лекції українською мовою.

Останній час К. В. Осташков приділяє особливу увагу впровадженню баротерапії в клінічну практику в комплексному лікуванні гіпоксичних станів у хворих. Основні наукові напрямки: гіпотермія, мозковий кровообіг, фізіологія праці й спорту, підводна фізіологія, гіпербарична оксигенація, баротерапія.

У своїй кандидатській дисертації К. В. Осташков підтвердив дослідження лабораторії І. П. Павлова на корі головного мозку, що бром не знижує процес збудження в спинному мозку, а посилює процес гальмування. Виявив також вплив кофеїну й брому на іррадіацію, сумацію збуджень, сєченівське гальмування, на процеси виснаження й відновлення в спинному мозку. Спеціальні дослідження присвячені фізіології праці доярок при ручному доїнні та розроблені методи зменшення втоми їх нервово-м'язового апарату.

Методом люмінесцентної мікроскопії виявив ранні зміни в периферійній крові людини після одноразової рентгеноскопії й дії індикаторних доз міченого фосфору, що дозволило розробку ранньої діагностики променевих вражень. В експерименті на тваринах вивчив динаміку розподілу в організмі

радіоактивного фосфору на ранніх етапах розвитку променевої хвороби, вплив іонізуючого випромінювання на жирове переродження яєць та личинок аскаріди, особливості зрушень білкового обміну й білковий спектр сироватки крові під час опромінювання крупних відділів тіла, обмін нуклеїнових кислот та активність аденозітрифосфатази в денервованих та інтактних м'язах, проникливість тканинних мембран.

У своїй докторській дисертації К. В. Осташков, використовуючи метод радіоактивних індикаторів, вивчив в умовах гіпотермії оновлення фосфорних сполук мозку, динаміку змін аскорбінової кислоти, білків сироватки крові, газовий склад крові, проникливість капілярів шкіри під впливом літичної суміші та вплив нейроплегіків на тканинний кровообіг. Ці дослідження були широко висвітлені в центральних журналах та закордонній літературі та викликали чималий інтерес.

Автором одержано більш 50 листів з іноземних країн (США, Німеччина, Франція, Ізраїль, Польща та ін.) з проханням вислати відбитки наукових праць.

Широко вивчена селективна гіпотермія (шлункова, прямокишечна, церебральна) — реактивність організму й роль стресового фактору, гази крові й вакат кисню, їх регуляція гіпоталамусом, секреторна діяльність шлунку, активність сироваточного пепсіну й пігментів печінки, ферментів підшлункової залози в сироватці крові й лікування гострого панкреатиту, процеси всмоктування в тонкому кишечнику, показники зовнішнього дихання, особливості центрального кровообігу.

Спеціальні дослідження присвячені вивченню функціональних систем організму водолазів (аквалангістів та водолазів у вентильованому спорядженні) під час очистки днищ суден від обростання й виконання комплексу суднопідйомних робіт — термотопографії тіла, картини периферійної крові, функції серцево-судинної системи й газообміну, показники вищої нервової діяльності, ергономіки.

К. В. Осташков очолив групу студентів-аквалангістів Одеського медичного інституту ім. М. І. Пирогова в якості інструктора підводного плавання, разом з доцентом В. В. Ларіним та професорами М. О. Гуревичем та А. З. Колчинською Київського НДІ фізіології ім. О. О. Богомольця. Протягом кількох років (1968–1973 рр.) під час літніх канікул на Тендрівській косі та в селищі Кацевелі (Сімеїз, Крим) проводилися всебічні дослідження організму аквалангістів, занурених у море на різну

глибину, а також — пошуки затонулих під час Великої Вітчизняної війни суден (так був виявлений затонулий монітор “Ударний”).

Серія досліджень присвячена спортивній фізіології: значення комплексного дослідження спортсменів для оцінки загальної тренованості, моделювання режиму тренувального процесу з прогнозом результатів, зміна рухомості нервових процесів, критерії розумової працездатності (разом з професором В. С. Соколовським).

Серія методичних досліджень з фізіології сільськогосподарських тварин виконана при роботі в Кабульському університеті. Складені учбові посібники й програми з фізіології, анатомії сільськогосподарських тварин, з рибництва, тваринництва (корми й кормління, живлення тварин, каракуль та шерсть, молочна продукція), птахівництва, вівчарства й козоводства, паразитології, біохімії, мікробіології тощо.

Значна частина наукових робіт (більше 30) присвячена клініко-експериментальним дослідженням з гіпербаричної оксигенації й різним видам гіпербаротерапії: титроване дозування кисню при комплексному лікуванні парадонтозу й нейросенсорної тугоухості, переміжний тиск при комплексному лікуванні перитонітів, центральний і регіональний кровообіг при черепно-мозковій травмі (в тому числі й дозованої в експерименті), використання геропротекторів (в тому числі полівітамінних комплексів) в умовах гіпоксії (разом з проф. Л. М. Карповим), порівняне вивчення гіпербаричної оксигенації й гіпербаричної аерації в умовах гіпоксичних станів організму.

В 1998 р. затверджений директором клініко-експериментального бароцентру при Українському НДІ морської медицини (директор — акад. А. А. Лобенко). Активно співпрацює з Бароцентрами м. Москви (директор — акад. В. Л. Лукич) та м. Санкт-Петербурга. З 70-х років XX століття підтримує активний зв’язок з кафедрою фізіології підводного плавання (організатор — проф. І. А. Сапов) військово-медичної Академії Спб. (вчений секретар — полк. м/с В. І. Тюрін), де кожні 3 роки приймає участь в роботі Всеросійських науково-практичних конференцій “Баротерапія в комплексному лікуванні й реабілітації поранених, хворих та уражених”. На останній конференції в 2003 р. виступив з 4-ма доповідями.

К. В. Осташков — автор 220 друкованих наукових творів, з них — одна монографія й 8 учбових посібників. Розробив мікрометод визначен-

ня газів крові й експериментальну установку для нанесення тваринам дозованої черепно-мозкової травми.

Поряд з постійною науковою й педагогічною діяльністю, К. В. Осташков приділяє велику увагу оздоровчому спорту: захоплюється великим тенісом, греблею, шахами (має першу категорію, постійно очолює шахові команди студентів та викладачів). Пристрасний рибалка й мисливець.

Пр.:

Влияние кофеина и брома на сеченовское торможение // Бюл. эксперим. биологии и медицины. — 1954. — Т. 37, № 3. — С. 15-19; Вплив кофеїну і брому на процеси виснаження й відновлення у спинному мозку // Фізіол. журн. АН УРСР. — 1956. — Т. 2, № 2. — С. 25-32; Обмен фосфорных соединений в мозговой ткани в условиях гипотермии // Биохимия. — 1961. — Т. 26, № 4. — С. 655-661; Новый микрометод определения газов крови / Осташков К. В., Чепкий Л. П. // Физиол. журн. СССР. — 1966. — Т. 52, № 4. — С. 433-436; Селективная абдоминальная гипотермия / Осташков К.В., Дейнека И. Я., Ларин В. В. // Фізіол. журн. АН УРСР. — 1970. — Т. 16, № 3. — С. 363-368; Термотопография тела и некоторые показатели обменных процессов / Осташков К. В., Ларин В. В., Соколовский В. С., Савицкий В. А., Бютнер С. И. // Там же. — 1972. — Т. 18, № 5. — С. 614-620; Ветеринарная биофизика: Учеб. пособие для студ. ветеринар. и зоотехн. ин-тов и фак. / Осташков К. В., Файтельберг-Бланк В. Р., Жук Е. И. — Одеса, 1976. — 184 с.; Фізіологія сільськогосподарських тварин: В 2 ч. / Осташков К. В., Акбарі О. — Кабул, 1983. — Мовою дарі (Афганістан); Гипербарическая оксигенация в комплексном лечении моряков, страдающих пылевыми бронхитами и последствиями черепно-мозговых травм / Осташков К. В., Лысенко Н. Н., Лобенко А. А., Мускин А. П., Ященко С. В. // ГБО в комплексном лечении различных патологических состояний. — М., 1987. — С. 61-64; Вплив різних видів гіпоксії та гіпербаротерапії на деякі показники метаболізму тварин / Осташков К. В., Карпов Л. М., Шевченко Л. А., Полтавцева Н. В., Єршова О. Н. // Фізіол. журн. АН УРСР. — 1988. — Т. 44, № 3. — С. 144; О сотрудничестве двух великих ученых в Новороссийском университете / Осташков К. В., Тараненко В. Д. // Вестн. ОГУ. — 1995. — Вып. 1. — С. 13-21.

Літ.:

50 лет (1916-1966) Днепропетровского медицинского института. Каф. рентгенологии и радиологии / Под ред. И. И. Крыжановской. — К.: Здоров'я, 1967; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 197; Вчені вузів Одеси. — Вип. 2, ч. 5. — С. 103-106; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

П

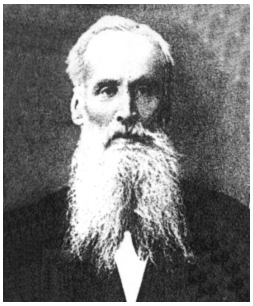

ПАВЛОВ
Олексій Степанович

Фахівець з церковного права, богослов, член-кореспондент РАН

О. С. Павлов народився 1832 р. в Тобольській губ. у родині причетника Томської єпархії. Виховувався в Казанській духовній академії, до якої перейшов з Тобольської семінарії; закінчив академію 1858 р. У 1860 р. йому присвоєно ступінь магістра богослов'я. З 1858 р. перебував на службі, 1865 р. був відряджений за кордон. У 1863 р. О. С. Павлов став екстраординарним професором канонічного права в Казанському університеті; 9 вересня того ж року був обраний ординарним професором цього предмета в Новоросійському університеті і призначений магістром за умови, щоб він читав лекції в Казанському університеті до кінця 1869/70 навч. р. У 1869 р. за працю "Первоначальный славяно-русский номоканон" отри-

мав Уварівську премію. Таким чином, О. С. Павлов почав викладання канонічного права в Новоросійському університеті лише восени 1870 р. і продовжив його до літа 1875 р. У Новоройсіькому університеті він отримав звання доктора церковного права honoris causa.

Професор О. С. Павлов за своїм вченим ступенем не цілком відповідав правилам стосовно викладання канонічного права, прийнятими у 1873 р., але ці правила вже не могли вплинути на його становище, і рада обрала його 28 березня 1873 р. почесним доктором цього права.

Працюючи в Новоросійському університеті, О. С. Павлов був удостоєний звання члена-кореспондента Академії наук. Тоді ж обраний дійсним членом кількох столичних вчених товариств (Філологічного при Санкт-Петербурзькому університеті, любителів російської словесності при Московському університеті і Московського археологічного товариства).

Професор О. С. Павлов здійснював учені екскурсії у вакаційні місяці до Москви і Петербурга, займався в бібліотеках і архівах. Завдяки матеріальній підтримці з боку Ради Новоросійського університету, О. С. Павлов мав змогу надрукувати за порівняно короткий час вчені праці, вміщені частково в університетських "Записках", що видавалися під редакцією самого О. С. Павлова, частково в учених виданнях другого відділу Академії наук.

Тоді ж був підготовлений до видання збірник найдавніших пам'яток російського канонічного права, що увійшов потім до складу 6 т. "Русской исторической библиотеки", виданої Археологічною комісією.

Перебуваючи кілька років, за призначенням Ради, на посаді голови бібліотечної комісії, О. С. Павлов присвятив чимало праці і часу на впорядкування університетської бібліотеки і своїми вказівками значно вплинув на її збагачення численними капітальними виданнями і книгами, переважно юридичного, історичного, філологічного напрямку.

Влітку 1875 р. О. П. Павлов перейшов на посаду ординарного професора канонічного права до Московського університету. Працював у Москві до кінця життя. Помер 16 серпня 1898 р.

Пр.:

О Кормчей // Зап. Казан. ун-та. — 1864; Личные отношения супругов по римскому

праву // Там же. — 1865; Об участии мирян в делах церкви // Там же. — 1866; Первоначальный славяно-русский Номоканон // Там же. — 1869; Исторический очерк секуляризации церковных земель в Росии // ЗИНУ. — 1871. — Т. 7. — С. 1-167; Номоканон при Большом требнике // Там же. — 1872. — Т. 8. — С. 1-240; Наказной список по Стоглаву // Там же. — 1873. — Т. 9. — С. 1-37; Заметки о греческих рукописях канонического содержания в Московской синодальной библиотеке // Там же. — 1874. — Т. 13. — С. 144-175; Критические опыты по истории древнегреческой полемики против латинян // XIX отчет Академии наук о присуждении Уваровских наград. — М., 1878; 50-я глава Кормчей книги. — М., 1887; Мнимые следы католического влияния в древнейших памятниках южно-славянского и русского церковного права. — М.: Тип. Снегиревой, 1892. — 174 с.; Церковное право. — М., 1893-1894; Сборник неизданных памятников Византийского церковного права. — СПб., 1898. — 140 с.

Літ.:
Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 551-556; Знаменский С. И. История Казанской академии. — Казань, 1894. — Т. 2; А. С. Павлов: Некролог // Ист. вестн. — 1898. — Т. 5, № 8. — С. 343; ЭСБЕ. — Т. 44. — С. 567; Павлов Алексей Степанович // Имп. Моск. археол. о-во в первое 50-летие его существования (1864-1914 гг.). — М., 1915. — Т. 2, ч. 1. — С. 263; Ч. 2. — С. 146; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. В. Фіннов

ПАВЛОВ
Павло Миколайович

Хімік

П. М. Павлов народився 22 січня 1872 р. на хуторі Ричковський Донського округу області Війська Донського (зараз Ростовської обл.) в сім'ї козацького офіцера. У 1890 р. закінчив класичну гімназію в Новочеркаську. У 1898 р. закінчив природознавче відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету з дипломом першого ступеня.

Протягом 1899 р. П. М. Павлов давав приватні уроки в Одесі. З 1900 р.

до 1902 р. був наставником математики і природознавства в учительській семінарії в Новому Бузі Херсонської губ. На початку 1902 р. був переведений до жіночої гімназії в Єкатеринославі (Дніпропетровськ). З вересня 1902 р. працював викладачем хімії і природознавчої історії в реальному училищі св. Павла в Одесі.

Магістерську дисертацію на тему "Вплив поверхневої енергії на гілотропні перетворення твердої кристалічної речовини" захистив у 1913 р. Ця робота є класичним дослідженням термодинаміки дисперсних систем; результати її наведено в багатьох посібниках з колоїдної хімії. У тому ж році П. М. Павлов став приват-доцентом, у 1917 р. — професором Новоросійського університету. Докторську дисертацію на тему "Про молекулярний стан чистих рідин" захистив у 1918 р. Дисертація присвячена характеристиці рідин у відповідних станах за допомогою ряду інваріантів, які зв'язують об'єми, температуру, поверхневий натяг і фактори асоціації. З 1919 до 1953 р. завідував кафедрою фізичної і колоїдної хімії Одеського університету. Крім того, з 1920 до 1933 р. очолював кафедри фізичної хімії ряду інститутів, які виникали на базі університету.

У 1914 р. за цикл робіт, які були наведені в магістерській дисертації, П. Н. Павлов одержав премію Харківського фізико-хімічного товариства ім. І. І. Бекетова.

У 1915 р. П. М. Павлов організував першу в Одесі фізико-хімічну лабораторію. З цього ж року за дорученням фізико-математичного факультету Новоросійського університету почав читати обов'язковий курс фізичної хімії. У наступні роки, крім цього курсу, читав курс колоїдної хімії. Був прекрасним лектором. Керував роботою аспірантів і співробітників кафедри, прищеплюючи молодим фахівцям любов до фізико-хімічних знань.

Роботи професора П. М. Павлова, присвячені термодинаміці дисперсних систем, можна розділити на два напрямки: проблема конденсованого стану; проблема поверхневого натягу і адсорбції. Створення серії оригінальних робіт за цими напрямками вивело П. М. Павлова до лав видатних учених.

У 30-х рр. він розвивав далі вчення про конденсовані стани: впровадив

поняття про “коефіцієнт перетворення”, яке випливає із введеної ним умови рівності молярних об’ємів для всіх речовин в конденсованому стані при однакових умовах. Коефіцієнти перетворення в усіх подальших роботах П. М. Павлова мають значення, аналогічне коефіцієнтам активності, але від останніх відрізняються наочністю фізичної інтерпретації і простотою обчислення. Доцільність використання коефіцієнтів перетворення була показана на численних дослідженнях П. М. Павлова і його учнів, проілюстрована тим, що застосування цього методу усуває відхилення від закону адитивності багатьох фізичних величин для сумішей і розчинів. Завдяки результатам робіт, які присвячені конденсованим станам, П. М. Павлов запропонував рівняння, що зв’язує теплоємність речовини з числом внутрішніх ступеней свободи в молекулах. Це дозволило розробити простий метод визначення характеру хімічних зв’язків.

З численних робіт професора П. М. Павлова, які присвячені адсорбції, особливе значення належить дослідженням в галузі теорії цього явища. Можливість використання для обчислення адсорбції повного рівняння Гіббса з’являється внаслідок введення рівняння адитивності обернених величин поверхневого натягу, яке було перевірено П. М. Павловим і його учнями на великому експериментальному і літературному матеріалі. Цикл цих робіт відзначений оригінальністю, але, на жаль, всі статті, які були присвячені теорії адсорбції, були надруковані в “Збірнику праць Одеського університету” і мало відомі фізико-хімікам.

Одночасно з проведенням теоретичних робіт П. М. Павлов протягом всієї своєї науково-педагогічної діяльності працював з різними виробництвами Одеси. Спільно з робітниками промисловості було виконано багато робіт, які присвячені процесам адсорбції і набухання в шкірах, адсорбційній здібності грунтів, проблемам поліграфічного аналізу, вивченню властивостей агар-агару з чорноморської філофлори, розробці методів поліпшення його желіруючих властивостей і т. ін.

Після 1954 р. П. М. Павлов був головою хімічної секції Одеського міського Будинку вчених.

За 50 років наукової діяльності в галузі фізичної і колоїдної хімії

вчений надрукував більше 80 наукових робіт, які містять експериментальні і оригінальні теоретичні дослідження.

П. М. Павлов був нагороджений медаллю “За доблестный труд в Великой Отечественной войне”.

12 листопада 1953 р. Павло Миколайович помер.

Пр.:

Влияние поверхностной энергии на гилотропные превращения твердого кристаллического вещества. — Одесса, 1914. — 98 с.; О молекулярном состоянии чистых жидкостей. — Одесса, 1918. — 363 с.; Об истинной и кажущейся адсорбции // Kolloid-Z. — 1926. — B. 40. — S. 116; К теории быстрой и медленной коагуляции // Ibid. — 1937. — B. 78. — S. 307; Теплоемкость комплексных соединений и строение их молекул // Журн. общей химии. — 1937. — Т. 7. — С. 442; Полная энергия и энтропия поверхностного слоя // Тр. ОГУ. Сб. хим. фак. — 1949. — Т. 1. — С. 85; Новые периодические свойства химических элементов // Там же. — 1953. — Т. 3. — С. 33-47.

Літ.:

Наука и науч. работники СССР. — С. 296; Овчинникова Е. Н. Павел Николаевич Павлов: (К 80-летию со дня рождения) // Успехи химии. — 1952. — Т. 1, вып. 8. — С. 1013-1014; Овчинникова Е. Н. Павел Николаевич Павлов: К 80-летию со дня рождения и 50-летию науч. деятельности // Укр. хим. журн. — 1952. — Т. 18, вып. 4. — С. 433-435; Павел Николаевич Павлов: (Некролог) // Тр. ОГУ. Сб. хим. фак. — 1954. — Т. 4. — С. 113-117; Козлов В. В. Всесоюзное химическое общество им. Д. И. Менделеева, 1869-1968. — М., 1971. — С. 496-498; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПАВЛОВИЧ
Здіслав Антонович

Юрист,
фахівець з сільськогосподарського права

З. А. Павлович народився 21 лютого 1937 р. у Самборі Львівської обл. у родині робітників. У 1944—1954 рр. вчився у середній школі, у 1956–1958 рр. перебував у лавах Радянської армії. Після демобілізації працював.

У 1961 р. З. А. Павлович вступив на юридичний факультет Львівського

університету. Закінчив його у 1966 р. за спеціальністю “правознавство” та був направлений до Рівненської обласної колегії адвокатів.

З листопада 1970 р. до жовтня 1973 р. З. А. Павлович навчався в аспірантурі при Інституті держави та права АН УРСР, достроково написав кандидатську дисертацію та був зарахований на посаду молодшого наукового співробітника інституту.

У лютому 1974 р. З. А. Павлович захистив кандидатську дисертацію “Материальная ответственность членов колхоза за ущерб, причиненный колхозу”. У червні 1976 р. за конкурсом був обраний старшим науковим співробітником інституту.

У січні 1990 р. З. А. Павлович захистив докторську дисертацію та отримав вчене звання доктора юридичних наук. Здіслав Антонович Павлович за час роботи в Інституті держави та права АН УРСР брав участь у підготовці проектів нормативних актів, виступав з науковими доповідями на конференціях. Ним надруковано понад 100 наукових праць, у тому числі — три монографії, розділи в колективних монографіях.

31 вересня 1990 р. З. А. Павлович перейшов на посаду професора кафедри сільськогосподарського, трудового та природоресурсного права ОДУ, з квітня 1991 р. — завідувача цієї кафедри, цю посаду він обіймав до 1995 р. У жовтні 1995 р. З. А. Павлович переїхав до Києва.

Пр.:

Правовое регулирование деятельности областных Советов народных депутатов // Социально-политические и правовые сближения двух форм социалистической собственности. — Кишинев, 1979; Организационно-правовые вопросы руководства сельским хозяйством (на материалах областного звена). — К.: Наук. думка, 1979; Колгоспний двір // УРЕ. — К., 1980. — Т. 5; Управление в межхозяйжственных предприятиях // Правовые вопросы межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве. — К., 1981; Дисциплина труда в колхозе. Материальная ответственность членов колхоза // Советский закон и гражданин: Справочник. — 2-е изд. — К., 1984; Организационно-правовые вопросы совершенствования управления агропромышленным комплексом // Экономика развитого социализма. — К., 1985; АПК и местные советы. — М.: Юрид. лит., 1987; Організаційно-правові проблеми підвищення ефективності державного регулювання сільського господарства як центральної ланки АПК України / Павлович З. А., Черкес М. Ю. // Актуал. пробл. государства и права. — Одесса, 1994. — Вып. 1.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. В. Шепельська

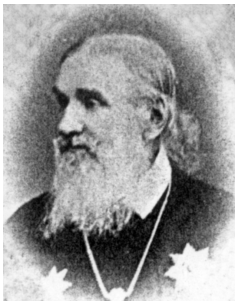

ПАВЛОВСЬКИЙ
Михайло Карпович

Богослов

М. К. Павловський народився в Херсонській губ. у сім'ї протоієрея у 1810 р. Його батько займав посаду наглядача Єлізаветградського духовного училища.

М. К. Павловський вчився в Єкатеринівській семінарії, після якої продовжував навчання у Київській духовній академії. Після її закінчення М. К. Павловському був присвоєний ступінь магістра богослов'я.

У 1833 р. Михайло Карпович був направлений до м. Одеси, де працював на посаді вчителя Закона Божого в Рішельєвському ліцеї. У грудні 1835 р. він був висвячений у священики.

У зв'язку з введенням нового статуту з 1 січня 1838 р. у Рішельєвському ліцеї було засновано кафедру догматичного та морального богослов'я, церковної історії і церковного права для студентів православного сповідання. 26 серпня 1838 р. рада ліцею обрала М. К. Павловського професором богослов'я, призначивши його керівником цієї кафедри. З вересня 1838 р. він став настоятелем ліцейської церкви, а з 9 травня 1839 р. — протоієреєм.

Через 9 років після прийняття священства, 1844 р. Михайла Карповича призначили духовником жіночого монастиря.

Протягом 40—50-х рр. М. К. Павловський викладав не тільки у Рішельєвському ліцеї, а й в інших навчальних закладах Одеси.

У 1865 р. Рішельєвський ліцей був перетворений у Новоросійський університет. Тоді ж протоієрея М. К. Павловського призначили настоятелем університетської церкви та професором богослов'я.

Після 35-річної служби М. К. Павловського у жовтні 1868 р. радою університету 24 вересня 1868 р. його було одностайно обрано професором богослов'я ще на 5 років, а 24 червня 1870 р. — надано звання заслуженого професора університету.

Професор М. К. Павловський багато уваги приділяв єпархіальним справам. У 1837 р. його призначили членом Консисторії, а у 1844 р. — цензором проповідей священиків. Священий Синод у 1860 р. призначив його цензором щойно відкритих "Херсонских епархиальных ведомостей". На цій посаді М. К. Павловський перебував майже 30 років. Також був засновником Одеського жіночого благодійного товариства у 30-х рр. разом з графинею Є. К. Воронцовою.

М. К. Павловський був історичною особистістю за освітою, суспільним становищем та багатьма іншими якостями. Був нагороджений орденом Анни 1-го ст. та Володимира 2-го ст., що було відзнакою його багаторічної праці.

У 1873 р. у зв'язку з погіршенням здоров'я Михайло Карпович припинив викладацьку діяльність в університеті, але залишився на посаді протоієрея церкви Олександра Невського Новоросійського університету. 20 грудня 1885 р. на честь 50-річчя його священства Рада університету одностайно призначила професора М. К. Павловського почесним членом Новоросійського університету.

У 1889 р. він подарував університетській бібліотеці 450 книжок богословського змісту. За декілька років до смерті М. К. Павловський переніс операцію на оці, на якому була катаракта. Але операція пройшла невдало, і він позбувся зору. Останні роки він провів під наглядом доньки. 16 березня 1898 р. М. К. Павловський помер і був похований на старому одеському цвинтарі.

При Новоросійському університеті дочкою М. К. Павловського від імені її батька була запроваджена стипендія у 3 тис. крб.

Пр.:

Слова и речи прот. Михаила Карповича Павловского. — Одесса: Тип. Францова и Нитче, 1851; Сборник слов и речей профессора, протоиерея М. Павловского. — Одесса, 1872; Речь по случаю 25-летия Новороссийского университета // Херсон. епарх. вед. — 1872. — № 10; Речь по случаю празднования 200-летнего юбилея рождения Петра Великого // Там же. — 1872. — № 11.

Літ.:

Пятидесятилетие священства Михаила Карповича Павловского. — Одесса, 1885; Знаменский С. И. Благодарственная речь прот. М. К. Павловскому // Херсон. епарх. вед. — 1886. — № 3. — С. 158-160; Петровский С. Одесский Преображенский кафедральный

собор. — Одесса: Тип. Е. И. Фесенко, 1908; Ришельевский лицей и Новороссийский университет. — Одесса, 1898. — Ч. 1; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 163-168; Кочубинский А. А. Речь на выносе тела М. К. Павловского из университетской церкви // Там же. — 1898. — № 7; Южнорусский альманах / Изд. Ю. Сандомирского. — Одесса, 1902; ЭСБЕ. — Т. 44. — С. 464; Михневич. — С. 70-71; Кочубинский А. А. Памяти сослуживцев (1876-1901) // ЗИНУ. — 1902. — Т. 86. — С. 13-16; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. П. Бевзюк

ПАВЛОВСЬКИЙ
Олексій Андрійович

Історик, мистецтвознавець

О. А. Павловський народився у 1856 р. Закінчив у 1880 р. історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету зі ступенем кандидата. Його залишили при університеті для підготовки до професорського звання. З 1881 р. працював викладачем загальної, стародавньої та російської історії у Санкт-Петербурзькому центральному училищі технічного малювання барона Штигліца. У 1887 р. склав магістерський іспит та був допущений до читання лекцій по кафедрі теорії та історії красних мистецтв історико-філологічного факультету Санкт-Петербузького університету.

У 1890 р. у Київському університеті св. Володимира О. А. Павловський захистив магістерську дисертацію та був призначений (1891) на посаду виконуючого обов'язки ектраординарного професора Новоросійського університету. 1896 р. захистив докторську дисертацію та був затвердежний Радою Новоросійського університету в ступені доктора теорії та історії красних мистецтв. З 1897 р. — ординарний професор однойменної кафедри. З 1891 р. — член Історико-філологічного товариства

при Новоросійському університеті, в 1895—1896 рр. — секретар, в 1909—1912 рр. — декан історико-філологічного факультету. Викладав також на Одеських Вищих жіночих крсах.

О. А. Павловський був учасником XIII (1908), XV и XVI (1911) археологічних з'їздів, Міжнародного археологічного з'їзду в Каїрі (1910), X Міжнародного конгресу історії мистецтв (1912). "За відмінно-старанну службу і особливі праці" був удостоєний нагород: орденів св. Станіслава 3-го ст. (1887), св. Анни 3-го ст. (1891), св. Станіслава 2-го ст. (1989), св. Анни 2-го ст. (1902),. св. Володимира 4-го (1905) та 3-го ст. (1913), срібної медалі в пам'ять царювання імператора Олександра III (1896).

Помер О. А. Павловський у 1913 р.

Пр.:

Значение и успехи классической археологии // ЗИНУ. — 1892. — Т. 57; О южнорусской археологии. — Одесса, 1899; Курс по истории древнего искусства. — Одесса, 1905; Нужды художественного образования в Одессе. — Одесса, 1898. — 16 с.; Атлас по истории средневекового искусства (29 фото). — Одесса, 1907; Очерк истории русского искусства // История искусства с древних времен до наших дней / Пер. О. Ф. Павловской; Под ред. А. А. Павловского. — СПб., 1907. — Вып. 1.

Літ.:

ЭСБЕ. — Т. 22. — С. 36; Атлас Д. Похороны проф. Павловского // Одес. новости. — 1913. — 10 мая; Демьян-Любин Ст. Памяти проф. Павловского // Там же. — 1913. — 8 мая; Атлас Д. Г. Памяти профессора-друга: (Отрывки из воспоминаний учащихся о проф. Ал. Андр. Павловском). — Одесса, 1914; Фармаковский Б. А. А. Павловский: Некролог // ЖМНП. — 1914. — Июль. — С. 20-33; Історія ОДУ за 100 р. — С. 330; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ф. О. Самойлов

ПАЛАУЗОВ
Володимир Миколайович

Юрист, фахівець із карного права

В. М. Палаузов народився 12 травня 1851 р. в м. Одесі. Початкове виховання одержав у Рішельєвській гімназії. З 1868 р. продовжив навчання на юридичному факультеті Новоросійського університету, який закінчив кандидатом у 1872 р. З 1 січня 1873 р. В. М. Палаузов був залишений при університеті для підготовки до професорського звання. Магістерська дисертація була ним представлена у 1877 р., але під час війни за звільнення слов'ян В. М. Палаузов, болгарин за походженням, відправився на службу у Болгарію. Відіграв видатну роль у справі устрою цивільного управління, особливо його судового відділу, навіть обіймав посаду депутата від Одеського болгарського настоятельства у першому національному зібранні Болгарії.

Після повернення у 1878 р. у Росію В. М. Палаузов захистив дисертацію на звання магістра карного права і вже навесні 1879 р. був у числі кандидатів у викладачі карного права, а 29 січня того ж року був рекомендований професором І. І. Патлаєвським (на засіданні ради факультету) у доценти карного процесу. Але лише 2 грудня 1880 р. В. М. Палаузов був обраний доцентом карного процесу. Читання лекцій В. М. Палаузовим продовжувалося протягом 1880/81 учб. р. З 15 серпня 1881 р. він був відряджений на два роки за кордон. З прийняттям у 1884 р. нового університетського статуту В. М. Палаузов був призначений (21 вересня) екстраординарним професором карного процесу.

31 травня 1885 р. після захисту докторської дисертації він був затверджений доктором карного процесу Новоросійського університету, 28 березня 1886 р. призначений ординарним професором тієї ж кафедри. Після виходу у відставку О. М. Богдановського (1887) В. М. Палаузов як єдиний представник кафедри став читати разом з карним процесом і карне право.

За час наукової діяльності В. М. Палаузовим було написано і розроблено багато праць з карного права і процесу. Серед них — основні роботи про участь народних засідателів у карному судовиробництві, про апеляційне судовиробництво в карних і цивільних справах, зауваження до проектів загальної і особливої частини російського Карного кодексу та ін.

13 лютого 1920 р. В. М. Палаузов помер.

Пр.:

К вопросу о форме участия народного элемента в уголовной юстиции // ЗИНУ. — 1876. — Т. 20. — С. 181-358; Апелляционное производство в делах уголовных с точки зрения принципа непосредственности. — Одесса, 1880. — 10 с.; Критические замечания на проект общей части русского уголовного кодекса. — Одесса, 1883. — 16 с.; Замечания на проект особенной части русского уголовного уложения. — Одесса, 1885. — 15 с.; Постановка вопросов присяжным заседателям по русскому праву. — Одесса, 1885. — 186 с.; Новый труд в области учебной литературы по русскому уголовному процессу. — СПб., 1893. — 23 с.; К вопросу о будущем нашем уголовном кодексе // ЗИНУ. — 1894. — Т. 62. — С. 407-539; Вопрос о миссии присяжных заседаталей в новейшей юридической литературе. — Одесса, 1899. — 76 с.; Миссия присяжных заседателей по проекту новой редакции устава уголовного судопроизводства. — Одесса, 1903. — 26 с.

Літ.:

Об ученых трудах магистра В. Н. Палаузова // ЗИНУ. — 1880. — Т. 30. — С. 228-238; Шпилевский М. М. Мнение об избрании доц. Палаузова В. Н. // Там же. — 1881. — Т. 32. — С. 111-123; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 531-533; РБС. — Т. 13. — С. 131-136; Палаузов В. Н. // Сто години Бълг. академия на науките. — София, 1969. — Т. 1; Славяноведение в дорев. России. — С. 255; Очерки развития науки в Одессе. — С. 555; Юрид. ин-т ОГУ. — С. 141; Одес. держ. юрид. акад. — С. 18; Hausmann. — S. 571-572; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПАЛІМПСЕСТОВ
Іван Іустинович
Агроном, економіст

І. І. Палімпсестов народився 1821 р. у Саратовській губ. Закінчив курс Саратовської духовної семінарії та Горигорецького землеробського училища, отримавши звання агронома. З 16 липня 1840 р. служив у Саратовській губ. З 1851 р. — в Одеській семінарії, викладачем.

З травня 1851 р. був призначений викладачем сільського господарства та лісоводства у Рішельєвському ліцеї, а 24 вересня 1854 р. затверджений виконуючим обов'язки ад'юнкта, пізніше — професора.

При заснуванні у 1865 р. Новоросійського університету І. І. Палімпсестов зайняв посаду виконуючого обов'язки екстраординарного професора сільського господарства. Одночасно, з 1852 р., він був секретарем Товариства сільського господарства Південної Росії та редактором ЗОСХЮР (обіймав ці посади до 1869 р.).

І. І. Палімпсестов читав курси сільського господарства та лісоводства на природничому відділенні фізико-математичного факультету ІНУ.

Після 25-річної служби І. І. Палімпсестов вийшов у відставку (1868 р.) У 1869 р. вчений переїхав до м. Феодосії, де до 1875 р. обіймав посаду голови міської земської управи.

Помер Іван Іустинович Палімпсестов у 1876 р.

Найвизначнішою працею вченого став "Словарь сельскохозяйственных растений", велике наукове значення мають його статті з історії клімату, керівництва з розведення кукурудзи та з виноградарства і виноробства. Він видав "Сборник замечательных статей", надрукованих у "Записках Товариства сільського господарства Південної Росії", більшість з яких належала йому. За статті він отримав срібну медаль від імператорського Вільно-економічного товариства.

Пр.:

Словарь сельскохозяйственных растений. — Одесса, 1855; Отчет о действиях имп. Общества сельского хозяйства Южной Росии в продолжение 25-летнего его существова-

ния. — Одесса, 1855; О размножении растений // Садовничество. — Одесса, 1858; Устройство водохранилища в степях Юга России // Там же. — 1867. — Янв.-Апр.; Сборник статей о сельском хозяйстве Юга России, извлеченных из "Записок с/х Южной России" с 1830 по 1868 гг. — Одесса, 1868. — 920 с.; Мои воспоминания. — М., 1879; Степи Юга России были ли испокон веков степями и возможно ли обеспечить их? — Одесса, 1890.

Літ.:
Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 399-401; Памяти И. И. Палимпсестова // Херсон. епарх. ведомости. — 1901. — № 11. — С. 403-405; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. А. Левченко

ПАПАДІМІТРІУ
Сінодій Дмитрович

Мовознавець, літературознавець, фахівець з грецької філології

С. Д. Панадімітріу народився у родині священика в Салоніках (Греція) 15 січня 1856 р. Вчився на філологічному факультеті Афінського університету (1874—1878). У 1878—1885 рр. працював викладачем грецької та латинської мов у гімназії в Салоніках, грецькому комерційному училищі (с. Хадки), потім у 1887—1888 рр. — директором грецької гімназії в Болгарії. У 1885 р. отримав диплом Афінського університету, а у 1887 р. — ступінь доктора філософії Ерлангенського університету (Німеччина).

У 1888 р. на запрошення керівництва грецького училища Одеси переїхав до Росії. До 1905 р. займався викладацькою роботою в училищі, був його директором. З початку 1890-х рр. захопився науковою роботою. У 1891 р. С. Д. Пападімітріу склав магістерські іспити у Новоросійському університеті. У лютому 1892 р. він був затверджений приват-доцентом

кафедри класичної філології історико-філологічного факультету ІНУ. Вже у 1894 р. вийшла його робота "Критический этюд по средневекомым греческим текстам".

27 травня 1896 р., після публічного захисту дисертації "Стефан Сахминис и его стихи" в ІНУ С. Д. Пападімітріу отримав ступінь магістра грецької філології. У 1898 р. він підготував дослідження про Федора Продрома, яке потім стало докторською дисертацією. З травня 1906 р. С. Д. Пападімітріу — доктор грецької філології.

Він часто бував у закордонних відрядженнях, працював в архівах Греції, Туреччини, Англії, Франції та Іспанії, виступав на Міжнародному археологічному конгресі в Афінах (1912) та ін.

З 1900 р. він — виконуючий обов'язки екстраординарного професора по кафедрі візантійської філології, з 1909 р. — ординарний професор кафедри класичної філології. Читав курси: інтерпретація грецьких авторів, історія грецької граматики і метрики, енциклопедія класичної філології. Прочитаний ним курс історії грецької літератури був виданий студентом М. Лібельфарбом окремою книжкою. У 1909—1916 рр. він читав історичну граматику грецької мови, грецьку і римську метрику, проводив практичні заняття з грецької мови зі студентами, займався з ними вправами з перекладу поезій, читанням та коментуванням вибраних місць із "Історії" Фукідіда і т. ін. У 1916 р. розпочав читати курси історії Візантійської імперії та історії візантійського мистецтва (по кафедрі історії та теорії мистецтв). У лютому 1917 р. отримав звання заслуженого професора.

С. Д. Пападімітріу брав активну участь у роботі наукових товариств — Історико-філологічного при ІНУ, Одеського товариства історії та старожитностей та ін. Був одним із співавторів "Карманного словаря новогреческого и русского языков", виданого в 1905 р. у Лейпцігу. У 1895 р. вчений прийняв російське підданство. Був нагороджений орденами св. Анни 3-го і 2-го ст., св. Станіслава 2-го ст., св. Володимира 4-го ст., медаллю в пам'ять 300-річчя Дому Романових. Від грецького короля отримав орден Спасителя 5-го ст. У 1907 р. С. Д. Пападімітріу надано чин статського радника. В університеті він виконував обов'язки секретаря історико-філологічного факультету (1910), декана факультету і ректора університету (1912).

У 1917 р. він виїхав у чергове закордонне відрядження до Греції, де тяжко захворів. 28 вересня із російської лікарні Великої княжни Олександри, грецької королеви у Піреї, надіслав прохання на ім'я ректора ІНУ про свою відставку у зв'язку з хворобою. 15 березня 1921 р. помер у Стамбулі, похований у Салоніках.

Пр.:
Лекции по истории греческой литературы. — Одесса, 1909; Федор Птохопродром: Ист.-лит. исследование. — Одесса, 1905. — 452 с.; Местонахождение древней Одессы // ЗООИД. — 1912. — Т. 30. — С. 389-395; История византийской литературы. — Одесса, 1909. — 112 с.; Древние сведения об острове Березани. — Одесса, 1910. — 16 с.; Еще о местоположении древней Одессы. — Одесса, 1915.

Літ.:
Hausmann. — S. 544-545; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Арх:
ДАОО. — Ф. 45, оп. 8, спр. 10 (1895), арк. 38-41.

О. Б. Дьомін, Т. М. Попова

ПАТЛАЄВСЬКИЙ
Інокентій Іустинович

Юрист, фахівець з державного права

І. І. Патлаєвський народився у 1839 р. у Золотоноші Полтавської губ. у родині купців. Навчався спочатку у міському повітовому училищі, де на нього під час ревізії звернув увагу директор полтавської гімназії А. А. Глушаковський і перевів його до гімназії. І. І. Патлаєвський закінчив гімназію у 1858 р. та вступив до Київського університету на юридичний факультет. Особливо займався політико-економічними науками у М. Х. Бунге. 1862 р. закінчив університет кандидатом законознавства.

7 серпня 1863 р. І. І. Патлаєвський став професором у галузі законів державного управління у Ніжинському ліцеї ім. кн. Безбородька і викладав тут до 1866 р. у дружньому колі з кращими професорами ліцею І. В. Лашнюковим та О. Я. Вороним. У 1865 р. склав іспит у Київський університет на звання магістра фінансового права і готував дисертацію. В цей час викладачем юридичного факультету Новоросійського університету був Ф. І. Леонтович, знаменитий викладач фінансового права. Факультет запросив І. І. Патлаєвського тимчасово виконувати обов'язки доцента, а затвердження прийшло 4 серпня 1866 р. До кінця 1868 р. читав лекції з фінансового права. Магістерську дисертацію "Денежный рынок в России с 1700 по 1762 г." захистив 31 грудня 1868 р., а 17 січня 1869 р. затверджений магістром після чого він поїхав за кордон, працював в основному у Гейдельбергу.

11 квітня 1871 р. І. І. Патлаєвський повернувся з-за кордону і захистив докторську дисертацію "Теория денежного обращения Рикардо и его последователей", 13 квітня 1871 р. за представленням професора М. М. Вольського обраний екстраординарним, а 20 вересня того ж року — ординарним професором фінансового права. Викладав цей предмет І. І. Патлаєвський до 10 серпня 1883 р., коли повернувся з Кавказу хворим.

10 березня 1883 р. І. І. Патлаєвський помер в Одесі.

І. І. Патлаєвський в останні роки був також директором Одеського комерційного училища та секретарем Одеського комітету торгівлі та мануфактур.

Вчений належав до наукової школи професора М. Х. Бунге. Він добре знав політекономічну літературу. Твердість поглядів призвела до великого впливу професора І. І. Патлаєвського в ІНУ та в суспільстві, хоча говорив він некрасномовно і навіть недостатньо систематично.

Пр.:

Теория денежного обращения Рикардо и его последователей. — Одесса: Ульрих, 1871. — 363 с; О подоходных налогах // Сб. государственных знаний / Под ред. В. П. Безбородова. — 1877. — Т. 4. — С. 32-123; Отчет Одесского комитета торговли и мануфактур о состоянии торговли за 1880-81 гг. — Одесса, 1880-1881; Об ученых трудах магистра В. Н. Палаузова // ЗИНУ. — 1880. — Т. 30. — С. 228-238; Об ученых трудах магистра Н. Е. Чижова // Там же. — 1883. — Т. 35. — С. 112-119; Курс финансового права. — Одесса, 1885; То же // ЗИНУ. — 1885. — Т. 42. — С. 1-395.

Літ.:
Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 540-541; РБС. — Т. 13. — С. 378-379; Палаузов В. Н. Памяти проф. И. И. Патлаевского // ЗИНУ. — 1885. — Т. 42. — С. I-XII; Гербель Н. В. И. И. Патлаевский // Гимназия высших наук и лицей кн. Безбородко. — 2-е изд., доп. — СПб., 1881. — С. 297; Патлаевский И. И. // Моск. вед. — 1883. — № 291; Патлаевский И. И. // Языков Д. Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей. — СПб., 1886. — Вып. 3. — С. 64-65; Патлаевский И. И. // Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с пол. XVIII в. — Полтава, 1912. — С. 150; Hausmann. — S. 572-573; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПАХОМОВ
Іван Микитович

Економіст, юрист, академік Української академії національного прогресу

І. М. Пахомов народився 15 вересня 1922 р. у м. Біла Глина Краснодарського краю. Після закінчення середньої школи служив в армії, брав участь у бойових діях до травня 1944 р. До вересня 1946 р. працював референтом урядової комісії з евакуації польського населення з території України.

З вересня 1946 по березень 1966 р. навчався та працював у Львівському державному університеті. З 1966 по вересень 1972 р. працював в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова, а з вересня 1972 р. працює в Одеському державному економічному університеті.

Професор І. М. Пахомов активно організує і плідно проводить науково-методичну роботу. Його лекції відзначаються високим професійним рівнем і свідчать про здатність забезпечити формування високоосвічених спеціалістів з належним рівнем правових знань, уміння логічно будувати і методично вірно викладати складні питання теорії і практики. Він удосконалює методику викладання дисциплін. Запропонував кілька

оригінальних підходів з ув'язки окремих розділів правознавства з економічними дисциплінами. За його ініціативою та при безпосередній участі розроблено комплексний план безперервної правової підготовки студентів з економічних спеціальностей. Він володіє глибокими знаннями і ерудицією в галузі юридичних та інших соціально-гуманітарних дисциплін, широкими знаннями вітчизняної та зарубіжної наукової літератури. Це людина високої працездатності, наукової принциповості, чесності та порядності, також турботна та чуйна у відношенні до студентів. Серед учнів І. М. Пахомова є видатні вчені, а також високі урядовці. Досить сказати, що Генеральний прокурор України М. А. Потебенько, міністр з надзвичайних ситуацій В. В. Дурдинець — його учні.

Професор Пахомов І. М. розробив проект закону про державну службу. Він є автором декількох статей в енциклопедії України.

Як видний вчений-спеціаліст друкується за кордоном. Виступав з академічними лекціями у Варшавському, Люблінському, Будапештському, Сегедському, Делійському університетах. Ним підготовлено та опубліковано понад 130 наукових та науково-методичних робіт, у т. ч. 8 монографій.

Професор І. М. Пахомов уперше в Україні написав підручник з адміністративного права українською мовою. У 1970 р. він у співавторстві і за загальною редакцією видав підручник із адміністративного права (особлива частина) теж українською мовою. Він є одним із авторів підручника з адміністративного права, виданого в 1969 р. у Москві. У 1999 р. професор І. М. Пахомов у співавторстві і за загальною редакцією видав підручник "Основи права України".

Професор І. М. Пахомов є відомим спеціалістом із адміністративного права не тільки в нашій країні, але і за кордоном. Він керує підготовкою аспірантів і докторів наук, які захистили 19 кандидатських та 4 докторські дисертації.

Професор І. М. Пахомов бере безпосередню участь у проведенні наукових досліджень у виробництві. Він є науковим керівником дослідження проблеми "Правові питання управління промисловим виробництвом" за планом Інституту економіки промисловості НАН України.

Він бере активну участь у суспільно-політичному житті, є експертом Одеської обласної ради народних депутатів із правових питань; головою комісії з етики Союзу юристів України; членом комісії Мінвузу з правового захисту студентської молоді.

Пр.:

Правові акти виконкомів місцевих рад. — Львів, 1959; Радянське адміністративне право. — Львів, 1962; Радянська державна служба. — К., 1964; Управіння промисловістю в Українській РСР. — К.: Наук. думка, 1964; Види радянських державних службовців. — Львів, 1965; Развитие демократических принципов государственного управления. — М., 1966; Правові питання комплектуваня кадрів у державному управлінні. — К., 1966; Советское административное право. — М.: Юриздат, 1968; Радянське адміністративне право. — К.: Вища шк., 1970; Правове положення громадян в радянському державному управлінні. — К.: Вища шк., 1984; Правовые вопросы создания и освоения новой техники. — М., 1989; Державне управління: теорія і практика. — К.: Наук. думка, 1988; Основи права України. — Одеса, 1999.

ПЕРЕТЯТКОВИЧ
Григорій Іванович

Історик

Г. І. Перетяткович народився у 1840 р. Закінчив Московський університет. Учень професора С. М. Соловйова. Під його науковим керівництвом Г. І. Перетяткович написав магістерську дисертацію “Поволжье в XV и XVI вв. Очерки из истории края и его колонизация”, яка була опублікована у 1877 р. у Москві. У цій праці розглянуті колонізаційні процеси та економічний розвиток південно-східної окраїни Росії періоду її освоєння після приєднання до Росії. Автор проаналізував проблему взаємовідносин та взаємовпливів народів Нижнього та Середнього Поволжя з російським населенням. У цьому ж році Георгій Іванович почав працювати у Новоросійському університеті на посаді доцента кафедри

російської історії. Історія Поволжя залишалася науковою проблемою, яку він розробляв і в Новоросійському університеті.

У 1880/81 навч. р. Г. І. Перетяткович був відряджений до Московського університету для роботи над докторською дисертацією "Поволжье в XVII и в начале XVIII вв. Очерки из истории колонизации края", котра була опублікована в Одесі у 1882 р. (незабаром після її успішного захисту в Московському університеті 4 травня 1882 р.).

Серйозний дослідник та гарний лектор, він мав підтримку декана історико-філологічного факультету Новоросійського університету І. С. Некрасова. Саме І. С. Некрасов, котрий піклувався про відбір кадрів для свого факультету, у свій час запросив із Москви Г. І. Перетятковича. В подальшому він створив вченому умови для наукової роботи.

У 1886 р. Григорій Іванович Перетяткович вже екстраординарний професор, з 28 березня 1886 р. — ординарний професор по кафедрі російської історії ІНУ. Вчений успішно поєднував наукову роботу та великий обсяг учбової праці. Так, у весняному семестрі 1886 р. професор 5 годин на тиждень читав лекції та проводив практичні заняття зі студентами. Два курси безпосередньо пов'язані з його науковою тематикою: "Русская история XVII—XVIII вв.", "Очерки из внутренней истории России". Крім цих курсів був розроблений лекційний курс "Обзор источников и пособий для изучения эпохи Петра Великого". Працюючи зі студентами, він рекомендував для вивчення праці серйозних вчених: С. М. Соловйова, О. Г. Брикнера, Н. Г. Устрялова та ін.

У науковому плані вчений продовжував вивчати проблему окраїн Росії. У 1888 р. ним опублікована стаття "Малороссияне в Оренбургском крае при начале его заселения".

Помер Г. І. Перетяткович 5 серпня 1908 р.

Пр.:

Поволжье в XV и XVI вв.: Очерки из истории края и его колонизации. — М., 1877; Поволжье в XVII и начале XVIII вв.: Очерки из истории края и его колонизации. — Одесса, 1882; Малороссияне в Оренбургском крае при начале его заселения // Тр. 6 археол. съезда. — 1888. — Т. 2.

Літ.:
Проф. Г. И. Перетяткович: 30-летний юбилей ученой деятельности // Новорос. телеграф. — 1897. — № 7331; Перетяткович Г. И., профессор, историк: Некролог // Ист. вестн. — 1908. — Т. 64, № 10. — С. 376-377; Некролог проф. Перетятковича Г. И. // Отчет о состоянии и деятельности ИНУ за 1904-1908 гг. — Одесса, 1909. — С. 276-278; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 180-182; Московское археологическое общество в первое 50-летие его существования (1864-1914). — М., 1915. — Т. 2; Линниченко И. А. Перетяткович Георгий Иванович. — Одесса, 1916; Линниченко И. А. Батенька Георгий Иванович. — Одесса, 1916; Перетяткович Г. И. // Сов. ист. энциклопедия. — М., 1968. — Т. 11. — С. 34; Попова Т. Н. Алексей Иванович Маркевич: Заметки к биоисториогр. этюду // Алексей Иванович Маркевич: Биобиблиогр. указ. / Сост. Самодурова В. В., Максименко И. В. — Одесса, 1997. — С. 43, 48, 53; Hausmann. — S. 546-547; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. М. Шабанова

ПЕРШИНА
Заїра Валентинівна

Історик, фахівець з історії України та проблем розвитку суспільно-політичної думки в Російській імперії XIX ст.

З. В. Першина народилася 23 лютого 1925 р. в м. Одесі в родині службовців: батько був службовцем порту, мати — вчителькою. З. В. Першина вчилась в школі № 35, одній з найкращих шкіл в Одесі на той час, а завершила середню освіту в евакуації, в школі № 1 у м. Сизрані Куйбишевської області. У 1943-1944 рр. навчалась у Першому державному юридичному інституті, що діяв в евакуації в Алма-Аті. Після реевакуації у 1944 р. З. В. Першина вступила до історичного факультету Одеського державного університету і закінчила його у 1949 р. У 1949-1952 рр. навчалась в аспірантурі за фахом "Історія СРСР" на кафедрі історії СРСР ОДУ (науковий керівник — доцент С. М. Ковба-

сюк). У червні 1953 р. захистила кандидатську дисертацію на тему "О. І. Герцен і слов'янське питання" в Інституті історії АН УРСР (офіційні опоненти — професори А. О. Введенський і Ф. П. Шевченко). Докторську дисертацію на тему "Південна Україна між першою і другою революційними ситуаціями: проблема центру і регіону в російському визвольному русі" захистила у червні 1977 р. у Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка (офіційні опоненти: член-кореспондент АН СРСР І. Д. Ковальченко, професори О. Д. Соколов і Ф. Є. Лось). У 1979 р. З. В. Першиній було присвоєно звання професора.

У 1952 р. З. В. Першина почала роботу на історичному факультеті ОДУ на посаді старшого викладача, а потім доцента. Вісімнадцять років (з січня 1966 р. до червня 1984 р.) вона працювала деканом факультету. Протягом десяти років, з 1980-1990 рр., З. В. Першина очолювала кафедру історії УРСР, історіографії та джерелознавства. З січня 1990 р. до травня 2002 р. вчена працювала професором кафедри історії України.

Будучи ученицею і представницею школи видатного спеціаліста-дослідника громадського руху в Російській імперії другої половини XIX ст. Б. П. Козьмина, З. В. Першина плідно працювала над вивченням проблем суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку Росії та України. Вона вперше провела дослідження розвитку кредитно-банківської системи в Україні у другій половині XIX ст. Багато уваги у своїй науковій діяльності З. В. Першина приділяла дослідженню закономірностей і особливостей громадського руху в Україні на межі 50–60-х рр. XIX ст., робітничому і студентському руху XIX ст. В останнє десятиліття наукової діяльності інтереси дослідниці зосередилися переважно на вивченні проблем історіографії історії України.

Все трудове життя З. В. Першиної невід'ємно пов'язане з педагогічною діяльністю. Вона читала загальний курс історії Росії другої половини XIX ст., вела спецкурси з різних проблем історії громадської думки цього періоду. Читала курси історіографії історії України, основ наукових досліджень, архівознавства та ін. Лекції З. В. Першиної завжди привертали увагу студентів ерудованістю, логікою і емоційністю викладу.

З. В. Першина автор понад 200 друкованих праць, у тому числі — 5

монографій, курсу лекцій. Брала участь у 15 колективних монографіях, була членом редакційних колегій більшості з них. Багато років З. В. Першина була членом Республіканської наукової ради "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду", головою Одеської секції Наукової ради "Історія історичної науки" при Відділенні історії АН СРСР, членом конкурсної комісії Мінвузу СРСР з присудження Державних премій з історичних наук. З. В. Першина була членом Академії історії і філософії природничих і технічних наук (Одеса).

Аспіранти, які працювали під керівництвом З.В.Першиної, досліджували різноманітні аспекти проблем у руслі її школи і успішно захищали кандидатські дисертації (І. С. Грєбцова, Ю. П. Коновалов, Л. С. Похила, О. О. Синявська та ін.). З. В. Першина підготувала понад десятка кандидатів наук. В останні роки життя дослідниця сконцентрувала увагу на підготовці докторів наук, була науковим консультантом з докторських дисертацій доцентів І. С. Грєбцової і О. А. Бачинської.

Надто велика й громадська діяльність З. В. Першиної. У 1966 р. вона стала фундатором Одеської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і до 1974 р. була головою її правління. У 1967-1973 рр. З. В. Першина — ректор Народного університету історичних знань, у 1955-1965 рр. була членом президії обкому Союзу працівників вищої школи і наукових установ. Обиралася депутатом Одеської міської ради.

З.В. Першина — одна з перших в історії Одеського університету жінок-істориків, докторів наук. Висока оцінка роботи З.В.Першиної знайшла своє відображення у присвоєні їй у 1985 р. почесного звання заслуженого працівника вищої школи України. На її рахунку численні нагороди серед яких і медаль Академії наук України. З.В. Першина померла 19 травня 2002 р. і похована на Другому міському кладовищі.

Пр.:

Имени Январского восстания: История завода тяжелого краностроения в Одессе. — Одесса, 1963. — 227 с.; Очерки революционного движения на Юге Украины. — К., 1975. — 247 с.; История Украинской ССР: В 10 т. — К, 1983. — Т. 4, гл. 10, § 1,4; Гл. 13, § 6; Т. 5, гл. 1, § 2; Історія України у працях одеських дослідників // УІЖ. — 1994. — № 6.; М. Є. Слабченко — публіцист // Академік М.Є.Слабченко: Наукова спадщина

та життєвий шлях: Зб. ст. — Одеса, 1995; Проблеми історії краєзнавства в матеріалах всеукраїнських конференцій (80-90-ті рр. XX ст.) // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки і перспективи. — Харків, Ї995; Внесок істориків Півдня України в наукову розробку проблем історії України // Історична спадщина науки історії України: погляд з кінця XX ст. — Глухів, 1997.; Малюнок, похований в архівах царської цензури // Київ. старовина. — 1997. — № 6; Склад та динаміка населення Одеси у II пол. XIX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. — К., 1999. — Вип. 9.

Літ.:

Историография истории Украинской ССР. — К., 1986. — С. 555; Резницкая М. В. Некоторые итоги изучения истории фабрик и заводов Украины // История СССР. — 1978. — № 3. — С. 94; Итенберг Б. С. Некоторые вопросы изучения революционно-демократического движения в пореформенной России // Там же. — № 1. — С. 101; Вандалковская М. Г., Итенберг Б. С., Орлик О. В., Рудницкая Е. Л. Историография русского революционного движения XIX в. // Изучение отечественной истории в СССР между XXIV и XXУ сьездами КПСС. — М., 1978. — Вып. 2: Дооктябрьский период. — С. 148; Андрюшайтите Ю. В., Бекмаханова Н. Е., Гросул В. Я. Основные проблеми историографии народов СССР: (дооктябрьский период) // Там же. — С. 201; Ланчуковская Л. И. Заира Валентиновна Першина // Видные ученые Одессы. — Вып. 3. — С. 36-41; Хмарський В. М. Заїра Валентинівна Першина — науковець і педагог // Зап. іст. фак. ОНУ ім. І. І. Мечникова. — 2000. — Вип. 10. — С. 6-13; Курас І. Ф. Слово про вчителя // Там само. — С. 13-15; Кульчицький С. В., Якупов Н. М., Коваль І. М., Серов І. П, Вегерчук С. М. Мої студентські враження // Там само. — С. 15-19; Заремба С. Теплота і людність, вдячність та повага // Там само. — С. 19-21; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПЕТРЕНКО-КРИТЧЕНКО
Павло Іванович

Хімік-органік,
член-кореспондент АН СРСР

П. І. Петренко-Критченко народився 9 липня 1866 р. у Херсоні. У 1884 р. вступив до Новоросійського університету, який закінчив у 1888 р. Ще студентом був членом наукового студентсь-

кого хімічного гуртка, яким керував П. Г. Мелікішвілі, і почав активно займатися науковими дослідженнями. У 1889 р. вийшла з друку перша стаття П. І. Петренка-Критченка разом з П. Г. Мелікішвілі, яка була присвячена отриманню хлороксикислот жирного ряду на основі кротонової, тиглінової і метакрилової кислот. У 1890 р. була надрукована ще одна праця П. І. Петренка-Критченка (також з П. Г. Мелікішвілі), яка стала першим дослідженням у галузі стереоізомерії. У ній порівнювалися властивості стереоізомірних тиглінової й ангелікової кислот з властивостями стереоізомірних кротонової і ізокротонової кислот. Ця праця була високо оцінена сучасниками. У 1891 р. П. І. Петренко-Критченко поїхав у наукове відрядження до Німеччини і до 1893 р. працював у Боннському університеті у Ф. А. Кекуле.

З 1895 р. дослідження П. І. Петренка-Критченка були присвячені вивченню просторових утруднень, що стали основою його магістерської дисертації "О влиянии замещения на ход некоторых реакций углеродистых соединений", яку він захистив у 1897 р. Після захисту докторської дисертації в 1899 р. "О тетрагидропиронных соединениях" П. І. Петренка-Критченка призначили в 1900 р. екстраординарним професором кафедри хімії Новоросійського університету, а з 1903 р. він — ординарний професор цієї кафедри. П. І. Петренко-Критченко читав лекції на високому рівні, вони відрізнялися глибиною та змістовністю і користувалися великою популярністю.

Наукова діяльність П. І. Петренка-Критченка в цей час була присвячена двом основним питанням — дослідженню впливу заміщення на хід реакцій різних кетонів і вивченню реакції конденсації карбонільних сполук у середовищі аміаку та амінів. Надалі, вивчаючи вплив просторових факторів на хімічні реакції, він отримав тетрагідропіронні і γ-пиперидинові гетероциклічні структури. При цьому він фактично першим описав реакцію, яку пізніше назвали "реакцією Манніха". Публікації П. І. Петренка-Критченка, Б. Толленса і К. Манніха, які мали відношення до цієї реакції, свідчать про те, що П. І. Петренко-Критченко першим здійснив її, хоча і помилився в приписанні будови продукту реакції. Помилку він виправив у 1906 р. У цьому ж році з'явилася пра-

ця Б. Толленса, в якій правильно описувалася реакція. Праця К. Манніха з'явилася лише у 1912 р. Таким чином, П. І. Петренко-Критченко вніс великий внесок у розробку реакції конденсації карбонільних сполук з аміаком та амінами і першим її здійснив. Тому було б історично справедливим назвати цю реакцію "реакцією Петренка-Критченка—Толленса—Манніха".

П. І. Петренко-Критченко провадив велику педагогічну діяльність. До 1920 р. він читав курс і вів практичні заняття в Одеському медичному інституті, у 1920—1923 рр. — викладав хімію в Одеському робітничому університеті, а з 1923 до 1935 р. читав курс органічної хімії в сільськогосподарському інституті.

Після 1917 р. значно розширилися дослідження в Одеському науковому центрі. У період з 1920 до 1932 р. відбулася реорганізація вищих учбових закладів. Так, університети України реорганізували в інститути народної освіти та інші вузи. У 1921 р. в Одесі на базі деяких університетських кафедр хімії створюється Інститут прикладної хімії і радіології, одним із засновників якого був П. І. Петренко-Критченко. У 1923 р. в Одесі створили науково-дослідну кафедру хімії при Вищому технікумі прикладної хімії (ВТПХ), яку очолив П. І. Петренко-Критченко. У 1930 р. після реорганізації ІНО П. І. Петренко-Критченко брав активну участь у створенні Фізико-хіміко-математичного інституту.

1 вересня 1933 р. відновив роботу Одеський університет. З 1933 до 1940 р. П. І. Петренко-Критченко очолював в університеті кафедру органічної хімії.

З 1923 р. П. І. Петренко-Критченко вивчав вплив будови кислот і спиртів на швидкість реакції стерифікації. Ці дослідження проводились разом з його учнем В. Д. Богатським. Вони довели, що в ряді випадків правило Меншуткіна не виконується. У цих же роботах обмірковувалися питання про різні механізми стерифікації з розривом зв'язку кисень-ацил і з розривом алкіл-кисневого зв'язку.

Одночасно П. І. Петренко-Критченко виконав ще одну серію робіт — про закон періодичності у застосуванні до органічної хімії. Він вважав, що скупчення в молекулах органічних речовин вуглеводневих радикалів, кратних

зв'язків, функціональних груп і нефункціональних замісників повинно викликати періодичні зміни фізичних і хімічних властивостей цих речовин. Свої теоретичні уявлення він підтвердив експериментально.

Ідеї П. І. Петренка-Критченка про загальність закону періодичності і про проявлення цього закону в застосуванні до органічних речовин викликали велику зацікавленість у ті роки і привертають увагу дослідників нині. П. І. Петренко-Критченко виховав велику школу відомих хіміків. Серед них були В. Д. Богатський, І. А. Шеттле, М. С. Цонєв, Д. Л. Талмуд, Б. Л. Талмуд, А. Г. Троценко та багато інших.

За великі досягнення в галузі розвитку хімічної науки П. І. Петренка-Критченка в 1932 р. обрали членом-кореспондентом АН СРСР. У 1934—1936 рр. він був головою Одеського відділу Всесоюзного хімічного товариства ім. Д. І. Менделєєва.

Павло Іванович Петренко-Критченко помер 21 січня 1944 р. в Одесі.

Пр.:

К истории некоторых одноосновных хлороксикислот жирного ряда / Петренко-Критченко П., Меликов П. // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1889. — Т. 21. — С. 393; О некоторых производных изокротоновой кислоты / Петренко-Критченко П., Меликов П. // Там же. — 1891. — Т. 23. — С. 329; О гидроксиламинных производных тетрагидропиронных соединений // Там же. — 1899. — Т. 31. — С. 901; О конденсации ацетондикарбонового эфира с альдегидами, аммиаком и аминами // Там же. — 1910. — Т. 42, ч. 1. — С. 296; О законе периодичности / Петренко-Критченко П., Равикович А., Опоцкий В., Путята Е. // Там же. — 1929. — Т. 61, вып. 1. — С. 29.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. LXIX; Історія ОДУ за 100 р. — С. 212-226; Развитие органической химии на Украине. — К.: Наук. думка, 1979. — 239 с.; Волков В. А., Вонский Е. В., Кузнецова Г. И. Химики: Биогр. справочник. — К.: Наук. думка, 1984. — 734 с.; Соловьев Ю. И. История химии в России: Науч. центры и основные направления исследований. — М., 1985; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 199; Очерки развития науки в Одессе. — С. 110-113; Hausmann. — S. 593; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. І. Дроздовська, Т. В. П'янкова

ПЕТРІАШВІЛІ (ПЕТРІЄВ) Василь Мойсеєвич

Хімік-органік

В. М. Петріашвілі (Петрієв) народився 25 квітня 1845 р. у Циласкурі неподалік від Тбілісі в родині сільського священика. З чотирьох років він залишився без матері, тому вихованням, а також початковою освітою займався батько, який готував хлопчика до духовної кар'єри. В одинадцять років він віддав сина до Тифліської духовної семінарії.

Після закінчення семінарії всупереч бажанню батька В. М. Петріашвілі поїхав до Одеси для вступу до Новоросійського університету. У 1865 р. він вступив на юридичний факультет, а через рік перейшов на природничий відділ фізико-математичного факультету, де в той час працював прекрасний професорсько-викладацький склад — Л. С. Ценковський, М. М. Соколов, І. І. Мечников, О. А. Веріго.

В. М. Петріашвілі захопився хімією і за пропозицією О. А. Веріго ще в студентські роки здійснив самостійні дослідження, присвячені азо- і азокситолуолу. Результати цієї роботи були опубліковані в трьох роботах. У цей же час у грузинській газеті "Дроэба" ("Час") В. М. Петріашвілі надрукував декілька оповідань із сільського життя, що сприяло його популярності в Грузії.

У 1870 р. В. М. Петріашвілі закінчив університет зі ступенем кандидата і його залишили на посаді лаборанта кафедри технічної хімії. У 1873 р. його відрядили на стажування до Німеччини, де він працював у лабораторії Ф. А. Кекуле в Бонні.

У 1874 р. В. М. Петріашвілі захистив дисертацію "Материалы к изучению групп азобензида" і отримав ступінь магістра. У цій роботі він описав всі дослідження з азосполуками, починаючи з відкриття азобензолу Е. Митчерліхом, а також результати власних досліджень.

У 1875 р. його обрали доцентом кафедри технічної хімії, і він почав

викладати курс технічої хімії, який викладав до кінця свого життя. У 1875—1876 рр. В. М. Петріашвілі викладав також курс аналітичної хімії. У 1877 р. він захистив докторську дисертацію “О моно- и диоксималоновых кислотах”. У цій роботі В. М. Петріашвілі довів можливість існування двох гідроксильних груп в одного атома вуглецю, що суперечило існуючим тоді уявленням. Він довів будову мезоксальової кислоти як діоксиметандикарбонової кислоти і тим самим відкрив перше виключення з правил О. М. Бутлерова про нетривалість діолів типу $R\text{-}CH(OH)_2$.

У 1878—1881 рр. В. М. Петріашвілі знову стажувався за кордоном. У Парижі він працював у лабораторіях Сорбонни та відвідував лекції видатних хіміків — Ш. А. Вюрца і П. Е. М. Вертело.

У 1878 р. В. М. Петріашвілі обрали екстраординарним, а в 1881 р. — ординарним професором. У 1900 р. він отримав звання заслуженого професора.

Сучасники згадували, що В. М. Петріашвілі належав до тих дослідників, які дуже вимогливо відносяться до результатів своїх дослідів. Він друкував тільки ті роботи, які не викликали у нього ніяких сумнівів. Тому багато робіт вченого не збереглося до нашого часу.

З 1881 р. В. М. Петріашвілі почав серйозно займатися питаннями фізичної хімії. Він опублікував два великих дослідження “Материалы к вопросу об измерении силы химического сродства” (1885) і “О скоростях реакций при двойных разложениях и влиянии частичного веса кислот и их строения на эти величины” (1891). Ці праці присвячені вивченню питань хімічного засобу та швидкостей хімічних реакцій і мають великий експериментальний матеріал. Численними фактами він підтвердив закон діючих мас, вирахував ряд швидкостей реакцій вуглекислого барію з кадмієвими та цинковими солями органічних кислот: мурашиної, оцтової, пропіонової, масляної, валеріанової та ін., вивчив залежність реакцій від температури та концентрації.

В. М. Петріашвілі приділяв велику увагу не тільки рішенню теоретичних питань, але також тісно пов’язував їх з виробничими задачами. Треба зазначити його роботу “Производство уксуса”, яка стала цінним практичним посібником.

Живучи все життя в Одесі, В. М. Петріашвілі не поривав зв'язків із Грузією та намагався надати необхідну допомогу співвітчизникам. Так, він залишив прекрасні посібники грузинською мовою з виноробства, молочного господарства, які стали настільними книгами спеціалістів. За ці праці Кавказьке товариство сільського господарства обрало його в 1902 р. своїм почесним членом.

В. М. Петріашвілі був одним із найактивніших співробітників журналу "Вестник виноделия", який видавався з 1895 р. в Одесі. З 1898 р. він був одночасно і завідувачем Одеської міської лабораторії, що вела боротьбу з фальсифікацією продуктів харчування. Брав участь і в інших заходах санітарного характеру (улаштування полів зрошення), багато зробив для поліпшення санітарного стану міста, в тому числі і його базарів.

В. М. Петріашвілі був видатним педагогом. Його лекції відрізнялися глибиною і якістю викладання, супроводжувались великим демонстраційним матеріалом і поєднувались із багаточисельними екскурсіями на заводи та фабрики. Тому лекційний матеріал засвоювався студентами дуже легко. Для студентів В. М. Петріашвілі був не тільки професором, але й справжнім товаришем, який завжди був готовий надати їм моральну та матеріальну підтримку. Він був активним прихильником жіночої освіти.

У 1905 р. В. М. Петріашвілі обрали деканом фізико-математичного факультету, а в 1907 р. він виконував обов'язки ректора Новоросійського університету.

Василь Мойсейович Петріашвілі помер 26 липня 1908 р. від запалення легенів у Карлсбаді (нині Карлові Вари).

Пр.:

Изомерия азосоединений толуола // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1871. — Т. 3, вып. 7. — С. 252-253; О моно- и диоксималоновых кислотах // ЗИНУ. — 1878. — Т. 24. — С. 1-64; О скоростях реакций при двойных разложениях и влияние частичного веса кислот и их строения на эти величины // Там же. — 1892. — Т. 16, вып. 2. — С. 67-134; Фальсификация питательных продуктов и борьба с ней / Петриев В. М., Тернет В. А. // Вестн. виноделия. — 1899. — Т. 8, № 9. — С. 515-531; Теория и практика виноделия за границей // Там же. — 1902. — Т. 11, № 8. — С. 457-460; Производство

уксуса. Получение уксусной кислоты из древесной массы // Там же. — 1905. — Т. 14, вып. 1. — С. 10-14.

Літ.:
Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 397-399; Петриев В. М.: Некролог // Ист. вестн. — 1908. — Т. 63, № 9. — С. 1128; Меликов П. Василий Моисеевич Петриев: Биогр. очерк // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1909. — Т. 61. — С. 1-12; Памяти проф. В. М. Петриева // Линниченко И. А. Речи и поминки. — Одесса, 1914. — С. 293-295; Какабадзе В. М. В. М. Петриашвили (Петриев): К 100-летию со дня рождения // Успехи химии. — 1946. — Т. 15, вып. 1. — С. 137-140; Арбузов А. Е. Краткий очерк развития органической химии в России. — М.; Л., 1948. — 220 с.; Історія ОДУ за 100 р. — С. 219; Развитие органической химии на Украине. — К.: Наук. думка, 1979. — 239 с.; Волков В. А., Вонский Е. В., Кузнецова Г. И. Химики: Биогр. справочник. — К.: Наук. думка, 1984. — 734 с.; Соловьев Ю. И. История химии в России. — М., 1985; Hausmann. — S. 593-594; Новорос. ун-т в воспоминаниях. — С. 217; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. І. Дроздовська, Т. В. П'янкова

ПЕТРОВ
Сергій Анатолійович

Біохімік

С.А. Петров народився 6 квітня 1951 р. в м. Одесі. Мати, Петрова Лідія Григоріївна і батько, Анатолій Петрович — лікарі. З першого по восьмий клас навчався в середній школі № 80, а в дев'ятому — десятому класі вчився в СШ № 3, яку закінчив з золотою медаллю. У 1967-72 рр. був студентом Одеського держуниверситету ім. І.І. Мечникова. Керував гуртком "Юний біохімік", тоді ж надрукував одну з перших наукових робіт по вітамінам в "Українському біохімічному журналі". У 1972-75 рр навчався в аспірантурі в Інституті біології південних морів за фахом "біохімія".

У 1979 р. захистив кандидатську дисертацію “Особенности взаимодействия функционально связанных витаминов в организме мидий, кефалей и крыс”.

Працюючи за науковою тематикою кафедри біохімії, надрукував більше 100 робіт і розпочав новий напрямок: дослідження некоферментних функцій катаболітів тіаміну у тваринному організмі.

У 1992 р. захистив докторську дисертацію: “Регуляция тиамином и его метаболитами процессов образования и обмена аминокислот и кетокислот в организме”.

З 1992 р. керує науковим напрямком “Вивчення біохімічних механізмів дії токсикантів на метаболічні процеси в організмі гідробіонтів”.

Дослідження цієї проблеми дали змогу рекомендувати експрес-методи оцінки стану гідробіонтів в умовах антропогенного тиску. Цей метод застосовується у рибних господарствах Російської Федерації.

З 2002 р. проф. С.А Петров став науковим керівником головного наукового напрямку кафедри біохімії ОНУ: Коферментні, некоферментні та фармакологічні властивості водорозчинних вітамінів в організмі.

Під його керівництвом захищено 4 кандидатські та виконується одна докторська дисертація.

Пр.:
Толковый словарь биохимических терминов. — Одесса: А-пресс, 2004. — 450 с.; Некоферментные функции тиамина в организме / Петров С. А., Розанов А.Я. // Укр. биохим. журн. — 2004. — № 5. — С. 120-130

Т. В. Васильева, Н. Л. Федорко

ПЕТРЯЄВ
Костянтин Дмитрович

Історик

К. Д. Петряєв народився 19 січня 1917 р. у Березівському Заводі Пермської губ. Закінчив без відриву від виробництва школу трудової молоді. У 1934 р. вступив на історичний факультет Свердловського педагогічного інституту, який закінчив у 1938 р. з відзнакою. Був зарахований до аспірантури Ленінградського педагогічного інституту ім. О. І. Герцена і в травні 1941 р. достроково захистив кандидатську дисертацію на тему "І та ІІ з'їзди Рад у германській революції 1918—1919 років". Через місяць, відмовившись від броні, К. Д. Петряєв добровольцем пішов на фронт. У роки блокади Ленінграда К. Д. Петряєв пройшов шлях від рядового до помічника начальника штабу полку. Внаслідок тяжких поранень та контузії в грудні 1943 р. був демобілізований. За бойові заслуги був нагороджений орденом Червоної Зірки та 8 медалями.

З 1943 р. К. Д. Петряєв — викладач, завідувач кафедри загальної історії Комі педагогічного інституту. У 1953—1972 рр. — завідувач кафедри загальної історії (з 1963 р. — нової та новітньої історії зарубіжних країн) Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

У 1966 р. захистив докторську дисертацію на тему "Сучасна історіографія історії Німеччини 1871—1914 рр." Саме в період праці в ОДУ вийшла більшість праць вченого, що принесла йому велику популярність у науковому світі. Під керівництвом його було підготовлено 19 кандидатів наук, сім з яких у подальшому стали докторами наук. Читав курси історії, історіографії нової та новітньої історії, історії міжнародних відносин та ін.

У подальшому К. Д. Петряєв працював професором кафедр суспільних дисциплін в Одеському технологічному інституті холодильної промисловості та Інституті підвищення кваліфікації керівних осіб і спеціалістів Міністерства морського флоту СРСР, у 1975—1982 рр. очолював кафедру наукового комунізму Одеської вищої партійної школи.

К. Д. Петряєв — автор біля 300 наукових праць, у тому числі майже 120 з них присвячені історії та історіографії Германії, історії міжнародного робітничого руху, історії Франції, Англії та США, методології історичної науки та ін.

Пр.:

Курс лекций по истории Франции, Германии, Англии, Ирландии и США, 1871-1900. — К., 1956; 2-е вид. — К., 1960; Очерки истории Германии начала XX века. — К., 1959; Курс лекций по истории Германии, Франции, Англии и США. — К., 1960; Современная советская историография истории рабочего движения Германии. — Одесса, 1965; Фальсификация историками ФРГ истории Германии. — Одесса, 1965; Современная советская историография внешней политики германского империализма. — Одесса, 1966; Мифы и действительность в "критическом пересмотре" прошлого. — К., 1969; Вопросы методологии исторической науки. — К., 1971; 2-е изд. — К., 1976; Марксизм в борьбе против буржуазных концепций исторического процесса. — К., 1975.

Літ.:

Учені вузів Укр. РСР. — С. 334; Історія ОДУ за 100 р. — С. 339, 345; Историки-слависты СССР: (Библиогр. словарь). — М., 1981. — С. 130; Одес. ун-т, 1865-1990. — С. 121; Не заради слави // ЗНК. — 1982. — 23 лют.; Аппатов С. Полон творческих сил // Зн. коммунизма. — 1987. — 17 янв.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

С. Й. Аппатов, Ф. О. Самойлов

ПЕТУХОВ Григорій Євсеєвич

Юрист

Г. Є. Петухов народився 12 жовтня 1930 р. у с. Суземка Брянської обл. у родині селянина-бідняка. Під час Великої Вітчизняної війни перебував у партизанському загоні ім. М. І. Калініна Південної оперативної групи (грудень 1941 — серпень 1943 р.). У 1944 р. вступив до Клінцовського ремесленого текстильного училища. У 1948 р. почав навчання у Московському технікумі фізкультури, але залишив його у 1949 р. за станом здоров'я. Закінчив середню школу у Суздалі у 1950 р. У тому ж році вступив до Одеського державного університету на юридичний факультет, який незабаром було переведено до Львова. Закінчив університет у 1955 р. Працював слідчим міліції Дніпропетровська, Брянська

(1955—1958), юрисконсультом у різних організаціях Брянська (до 1962). Одночасно навчався в аспірантурі при Всесоюзному інституті юридичних наук (Москва).

Г. Є. Петухов закінчив аспірантуру у 1963 р., був обраний за конкурсом у вересні того ж року на посаду старшого викладача Одеського університету. У 1964 р. захистив кандидатську дисертацію, з 1967 р. зарахований на посаду доцента кафедри теорії та історії держави та права ОДУ.

У 1987 р. Г. Є. Петухов захистив докторську дисертацію, у 1988 р. був обраний на посаду професора кафедри історії та теорії держави і права ОДУ. Цю посаду професор Г. Є. Петухов обіймав до 1993 р., коли пішов на пенсію за віком.

Основні наукові інтереси Г. Є. Петухова стосуються теорії держави та права, судочинства, роботи органів юстиції. Багато робіт присвячено історії права Росії та Радянського Союзу, європейських країн, конституційного права, забезпечення законності, теорії управління.

Пр.:

Разграничение компетенции между судами и органами государственного управления в сфере трудовых споров // Проблеми правознавства. — 1969. — Вип. 12; Про діяльність революційних військових трибуналів (1918-1920 рр.) // Укр. іст. журн. — 1970. — № 8; Общий надзор Верховного Суда СССР по Конституции СССР 1924 г. // Сов. гос-во и право. — 1974. — № 4; Административная юстиция в царской России // Правоведение. — 1974. — № 5; Правовые вопросы ледокольной проводки / Петухов Г. Е., Демиденко В. В. // Мор. флот. — 1975. — № 4; Возмещение вреда, причиненного незаконными действиями должностных лиц / Петухов Е. Г., Стависский П. Р., Васильев А. С. // Сов. гос-во и право. — 1988. — № 8; Проблеми морського права: правосуб'єктність України / Петухов Г. Є., Сурілов О. В. // Право України. — 1992. — № 2. — С. 92.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. В. Шепельська

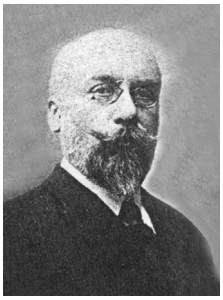

ПИЛЬЧИКОВ
Микола Дмитрович

Фізик

М. Д. Пильчиков народився 9 травня 1857 р. у Полтаві в родині викладача історії та політекономії. Інтерес до фізики та математики у М. Д. Пильчикова проявився ще у гімназії, тому у 1876 р. він вступив на фізико-хімічне відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. У 1880 р. він закінчив університет і був залишений для підготовки до професорського звання по кафедрі фізики.

1 січня 1884 р. М. Д. Пильчиков був призначений асистентом, а 21 грудня — приват-доцентом кафедри фізики. У 1887 р. він захистив у Петербурзькому університеті магістерську дисертацію "Материалы к вопросу о местных аномалиях земного магнетизма". Після захисту молодий вчений був відряджений до Франції. У Парижі Микола Дмитрович працював у лабораторії Г. Ліпмана, де займався дослідженнями електролізу та поляризації електродів.

Після повернення 16 грудня 1889 р. М. Д. Пильчиков був призначений екстраординарним професором Харківського університету по кафедрі фізики.

Намагаючись досягти якнайбільшої самостійності у виконанні наукових досліджень, він перейшов до Новоросійського університету, замінивши М. О. Умова, який переїхав до Москви. В Одесі М. Д. Пильчиков брав активну участь в обладнанні лабораторії інституту фізики, в результаті чого була створена окрема вимірювальна лабораторія.

7 років він працював в Одесі, після чого повернувся до Харкова у 1902 р., де завідував метеорологічною обсерваторією технологічного інституту.

М. Д. Пильчиков помер 6 травня 1908 р.

Професор М. Д. Пильчиков був глибоко ерудованим та широкоосвіченим вченим. У своїх дослідженнях він виступав як гарний експеримен-

татор та серйозний теоретик. Ним надруковано понад 50 наукових робіт, велика кількість доповідей, оглядових статей, методичних праць, курсів лекцій.

М. Д. Пильчиков був обраний іноземним членом ради Французького фізичного товариства та дійсним членом Тулузької Академії наук. З 1908 р. він був членом Російського фізико-хімічного товариства у Петербурзі.

Наукова діяльність М. Д. Пильчикова представляла не тільки академічний інтерес, але мала яскраво виражену практичну направленість. У 1883 р. він провів дослідження в районі Курської магнітної аномалії, а потім передбачив та виявив крупні аномалії у двох нових пунктах. У кінці своєї роботи він зробив висновок, що магнітні аномалії обумовлені покладами залізної руди, розміри та глибина залягання яких можуть бути визначені за допомогою детальних магнітних зйомок. Ці правильні погляди на природу Курської магнітної аномалії були тоді далеко не загальноприйнятими.

Протягом кількох років М. Д. Пильчиков займався теорією магнітних вимірювань, конструюванням та удосконаленням магнітних приладів. Він дослідив явища, які відбуваються при електролізі, вплив поверхні електродів на процеси виділення металів, електрокапілярні явища та інші питання. М. Д. Пильчиков запропонував метод визначення показника переломлення рідин, сконструював рефрактометр, провів дослідження поляризації світла, розсіяного атмосферою, експериментально довів, що пояснення блакитного неба флуоресценцією повітря є невірним. Пізніше він показав можливість реалізації електронної фотографії.

М. Д. Пильчиков живо відгукувався на найновіші відкриття. Отримавши звістку про відкриття В. Рентгена, він вже у 1896 р. найшов спосіб отримання більш потужного пучка рентгенівських променів за допомогою антикатода. Це удосконалення знайшо потім загальне використання. М. Д. Пильчиков був одним із перших рентгенологів у Росії, допомагав лікарям у практичному здійсненні рентгенодіагностики.

М. Д. Пильчиков був чудовим лектором. Його лекції завжди збирали велику аудиторію. Він читав публічні лекції, присвячені новим відкриттям у фізиці в Харкові, Одесі, Миколаєві, Кишиневі, Херсоні, інших

містах. Його діяльність була направлена на розвиток вищої освіти в Росії. У 1895—1896 рр. вчений піклувався про організацію Вищих жіночих курсів в Одесі. Він був ініціатором створення агрономічного відділення Харківського технологічного інституту.

Уже цей далеко не повний перелік наукових та суспільних досягнень професора М. Д. Пильчикова ілюструє його значний внесок у розвиток науки.

Пр.:

Определение показателей преломления жидкостей с помощью жидких чечевиц // Журн. Рус. физико-хим. о-ва. — 1881. — Т. 13, вып. 9. — С. 393-410; Обобщение метода Гэ-Люссака определения постоянной капиллярности жидкостей // Там же. — 1888. — Т. 20, отд. 1, вып. 4. — С. 83-93; Sur la thйorie des anomalies magnйtiques // Jorn. de Phys. Ser. 2. — 1888. — Vol. 7. — P. 437-441; Rйfracromutre a lentille pair liquides // Ibid. — 1889. — Vol. 8. — P. 416-420; О практической метеорологии: Публ. лекция. — Харьков, 1891. — 19 с.; Метеорологический конгресс в Париже 19-26 сент. 1889 г. Письмо 1-4. — СПб., 1891. — [37 с.]; Об исследовании высших слоев атмосферы // Метеорол. вестн. — 1893. — Т. 3. — С. 109-112; Основные принципы энергетики. Из введения в курс механической теории теплоты. — Одесса, 1894. — 16 с.; Материалы к вопросу о приложениях термодинамического потенциала к изучению электрохимической механики // ЗИНУ. — 1896. — Т. 67, ч. учен. — С. 1-158; О маятнике Фуко // ВОФЭМ. — 1900. — № 285. — С. 193-197; Поляризация неба в Наугейме в 1904 г. // Изв. Харьк. технол. ин-та. — 1906. — Т. 2. — С. 1-4; Памяти французского академика Кюри // Там же. — 1908. — Т. 4. — С. 1-7.

Літ.:

[Некролог] // Физ. обозрение. — 1908. — Т. 9, № 3. — С. 176; Н. Д. Пильчиков: [Некролог] // ВОФЭМ. — 1908. — № 462. — С. 121-122; Роговский Е. А. Н. Д. Пильчиков: [Некролог] // Сообщение Харьк. мат. о-ва. Сер. 2. — 1908. — Т. 11, № 5/6. — С. 235-242; Полякова Н. Л., Попова-Кьяндская Е. А. Николай Дмитриевич Пильчиков // Успехи физ. наук. — 1954. — Т. 53, вып. 1. — С. 121-136; Бавер В. І. Піонери радіотелекерування в Росії // Нариси з історії техніки і природознавства. — К., 1962. — Вип. 1. — С. 59-72; Иволгин А. Судьба профессора Пильчикова // Техника — молодежи. — 1965. — № 9. — С. 24-26; Кежоян А., Драбкин А. Судьба профессора Пильчикова // Там же. — 1967. — № 4. — С. 7; Микола Дмитрович Пильчиков: [Опис докум. матеріалів особистого фонду]. — К.: Наук. думка, 1970. — 163 с.; Бурд Г. Увлеченный радио // Веч. Одесса. — 1974. — 17 янв.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. В. Флорко

ПІДВИСОЦЬКИЙ
Володимир Валеріанович

Мікробілог, імунолог, патолог

В. В. Підвисоцький народився в с. Максимівка Чернігівської губ. 27 травня 1857 р. у родині дворянина В. І. Підвисоцького, який з 1885 р. завідував кафедрою фармації та фармакології в Казанському університеті.

Початкову освіту одержав за кордоном — у Женевській класичній гімназії, в якій навчався з 1863 по 1867 р. Це навчання дало йому, крім загальної освіти, можливість досконало оволодіти французькою та німецькою мовами. Середню освіту він завершив у Житомирській гімназії, яку закінчив із золотою медаллю та похвальним відгуком Академії мистецтв за прекрасні малюнки.

У 1877 р. В. В. Підвисоцький вступив до медичного факультету Київського університету св. Володимира і з першого курсу почав наукову роботу в лабораторії відомого гістолога професора П. І. Перемежка, під керівництвом якого написав першу наукову працю про будову підшлункової залози. Малюнки, якими він ілюстрував своє перше і всі подальші видання, відзначалися абсолютною точністю та художньою досконалістю. Ще в студентські роки він закінчив свою першу монографію “Кефир” (1883). Після закінчення університетського курсу він поїхав до Медико-хірургічної академії складати іспити, причому одразу на ступінь доктора медицини. У травні 1884 р. конференція Медико-хірургічної академії затвердила його в ступені лікаря з відзнакою.

Восени 1884 р. В. В. Підвисоцький працював з професором Г. М. Мінхом в експедиції на Кавказі, де вивчав проказу, а в червні 1885 р. отримав дворічне відрядження за кордон з науковою метою як стипендіат Міністерства народної освіти для підготовки до професорського звання. Уже в кінці першого року відрядження він подав до медичного факультету Київського університету дисертацію “Возрождение почечной ткани у млекопитающих”,

яку успішно захистив, і радою Київського університету св. Володимира 24 жовтня 1886 р. був затверджений в ступені доктора медицини. Протягом другого року відрядження В. В. Підвисоцький стажувався в Пастерівському інституті в Парижі та інших наукових лабораторіях Західної Європи. Паризьке анатомічне товариство обрало Володимира Валеріановича членом-кореспондентом (1887) у знак визнання його заслуг у науці.

1 квітня 1888 р. В. В. Підвисоцький був призначений екстраординарним професором загальної та експериментальної патології Київського університету. У цьому ж році Академія наук присудила йому премію ім. К. М. Бера за працю "О регенерации печени и ацинозных желез".

Професором Київського університету Володимир Валеріанович пробув одинадцять років (1888—1899). Це були найкращі та найплідніші роки його наукової діяльності. Працюючи невтомно над різними питаннями патології, ретельно слідкуючи за літературою, він завжди був у курсі найважливіших наукових досліджень і ніколи не пропускав нагоди поділитися зі студентами повідомленнями про нові наукові відкриття, теорії та зміни в галузі наукових досліджень. Підтримуючи таким чином у своїх слухачів зацікавленість, він склав собі репутацію найпопулярнішого лектора.

Теоретичні знання, які отримували слухачі в аудиторії, закріплювались кінцево в його лабораторії, де панував своєрідний дух об'єднання та щирої взаємності, який тісно поєднував всіх у "єдину лабораторну родину". Поруч зі студентами тут працювали лікарі та ветеринари, які проводили дисертаційні дослідження. Зі стін цієї лабораторії вийшла ціла плеяда науковців, які стали докторами медицини і професорами: Ф. І. Ломинський, І. Г. Савченко, Д. К. Заболотний, В. О. Таранух, Л. О. Тарасевич, О. В. Леонтович, С. М. Щасний та багато інших.

У 1891 р. В. В. Підвисоцький видав перший підручник "Основы патологии", який був перевиданий у значно переробленому і доповненому вигляді у 1894 р. За друге видання "Основ патологии" В. В. Підвисоцький одержав премію ім. М. В. Юшенова. Підручник знову з'явився у 1899 р. третім виданням, а в 1902 — четвертим. Завдяки йому ім'я В. В. Підвисоцького стало відомим і популярним у науковому світі не тільки в Росії, але і далеко за її межами.

У 1892 р. він брав діяльну участь у розробці санітарно-гігієнічних заходів боротьби з холерою. У цей же період він заснував у Києві курси для сестер милосердя Червоного Хреста. У 1896 р. В. В. Підвисоцький започаткував видання щомісячного наукового журналу “Русский архив патологии, клинической медицины и бактериологии”, був його головним редактором. Крім оригінальних статей, що стосувалися окремих питань патології, клінічної медицини та бактеріології, В. В. Підвисоцький увів відділ рефератів, в яких у скороченій формі містилася інформація про найважливіші досягнення в галузі наукової та практичної медицини. Дуже корисним було також і те, що в журналі друкувалися огляди медичної літератури за певний період часу з того чи іншого розділу практичної медицини. Це надавало можливість лікарям, які жили далеко від наукових центрів, знайомитися з сучасною вітчизняною та іноземною медичною літературою. До кожної наукової статті В. В. Підвисоцький вимагав від авторів додати короткий реферат, який перекладав на французьку мову і друкував разом зі статтею, щоб іноземні читачі легко могли знайомитися зі змістом робіт. Завдяки цьому російські праці почали цитуватися в наукових працях іноземних вчених. Це видання проіснувало до 1903 р.

У 1899 р. В. В. Підвисоцький отримав від Ф. Н. Швєдова, який в той час був ректором Новоросійського університету, запрошення на посаду декана медичного факультету, що засновувався. У квітні 1900 р. В. В. Підвисоцького було призначено ординарним професором нового факультету, таким чином, він був першим професором медичного факультету Новоросійського університету. Йому було доручено комплектування факультету професорами та здійснення нагляду за будівництвом та обладнанням приміщень. В Одесі він був обраний головою Бальнеологічного товариства, що значно пожвавило його роботу.

Читання лекцій, редакційна робота, листування зі справ факультету, з питань комплектування факультету, ведення наукових засідань у Бальнеологічному товаристві, участь у будівельних комісіях, адміністративні обов’язки, необхідність підтримувати ділові контакти з різними установами, від яких залежало обладнання факультету, відрядження за кор-

дон з метою вивчення організації навчального процесу, — все це залишало дуже мало часу Володимиру Валеріановичу для наукової роботи в лабораторії, що дуже його пригнічувало. Але тільки завдяки невтомній праці В. В. Підвисоцького на адміністративних посадах було створено новий заклад — центральну амбулаторію медичного факультету. На той час такі амбулаторії існували тільки при деяких найкращих клініках університетів Західної Європи.

У 1905 р. В. В. Підвисоцького було запрошено на посаду завідувача Інституту експериментальної медицини в Петербурзі. Як директор Інституту він став і редактором "Архива биологических наук". У Петербурзі поле діяльності Володимира Валеріановича розширилося. Він брав активну участь у Медичній раді — займався розробкою санітарних заходів по боротьбі з інфекційними захворюваннями, сприяв розвитку шкільної гігієни, покращенню санітарно-лікарського законодавства. Опинившись у благодатній для наукової роботи обстановці, він повернувся до активної наукової діяльності, надрукував низку статей з різних проблем патології. У 1908 р. взяв участь у міжнародному з'їзді Товариства боротьби з раковими захворюваннями.

Основні наукові роботи В. В. Підвисоцького присвячені загальній патології інфекційних захворювань та імунітету. Він досліджував роль бактерій, найпростіших та механічних подразнень у розвитку пухлин, був прибічником паразитарної теорії. Вивчав процес регенерації залозистих тканин печінки, нирок, підшлункової та слинної залоз. Брав активну участь в організації боротьби з епідеміями холери у Києві (1892) та чуми в Одесі.

Помер у Петербурзі 22 січня 1913 р.

Пр.:

Ueber Parasitismus bei carcinomen. — Jena, 1882; Новые данные о тончайшем строении поджелудочной железы. — К., 1883; Кефир. — К., 1883; Возрождение почечной ткани у млекопитающих животных. — К., 1886; О присутствии кокцидий в куриных яйцах в связи с вопросом об этиологии псороспермоза. — СПб., 1890; О запасных силах организма и о значении их в борьбе с болезнью. — СПб., 1899; Бактериология кори // Рус. архив патол. клин. медицины и бактериологии. — 1896; Современное состояние вопроса о функции надпочечников // Там же; Новейшая научная попытка подорвать

значение фагоцитоза для учения об иммунитете // Там же. — 1899; Правда по вопросу о реформе бальнеологического дела в Росии // Там же; Значение механических раздражений в этиологии новообразовательных процессов // Рус. врач. — 1909. — № 32.

Літ.:

Щастный С. М. Памяти В. В. Подвысоцкого // Одес. новости. — 1913. — 27 янв. (№ 8933); Г-нъ Л. Я. Из воспоминаний о проф. Подвысоцком // Там же. — 26 янв. (№ 8932); З-иг Л. Л. Памяти В. В. Подвысоцкого // Там же. — 27 янв. (№ 8933); Маньковский А. Владимир Валерианович Подвысоцкий: Биогр. очерк // ЗИНУ. — 1914. — Вып. 6; Історія ОДУ за 100 р. — С. 178-186; Биологи: Биогр. справочник / Бабий Т. П., Коханова Л. Л., Костюк Г. Г. и др. — К.: Наук. думка, 1984; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 200; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. О. Кузнецов, Н. В. Кузнецова

ПІЛЬГУЙ
Неллі Олександрівна

Економіст

Н. О. Пільгуй народилася 21 січня 1940 р. в Яворові Львівської обл. у сім'ї військовослужбовця. Після закінчення школи працювала диспетчером на будівництві каналу Сіверський Донець — Донбас, потім — робітницею райхарчокомбінату Одеси. З 1958 до 1962 р. навчалася в Одеському кредитно-економічному інституті. За направленням інституту працювала економістом автобусного парку, старшим економістом автоколони. З 1965 до 1967 р. перебувала у службовому відрядженні в Німеччині.

Після повернення вступила до заочної аспірантури при кафедрі політичної економії Одеського державного університету. У 1969 р. захистила дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук. З 1976 до 1978 р. вчилася в докторантурі. У цей же період стажувалася в Італії — в Інституті ЦК Компартії ім. А. Грамши. У 1979 р. захистила докторську дисертацію в Ленінградському університеті на тему "Крити-

ка буржуазных макроэкономических моделей регулирования". З 1980 р. Н. П. Пільгуй працювала на посаді професора кафедри політекономії, згодом перейшла працювати завідувачем кафедри політекономії Одеського інженерно-будівельного інституту. З 1988 до 1996 р. працювала завідувачем кафедри політекономії Одеського держуніверситету. Важка хвороба примусила її знову перейти на посаду професора, а з 1999 р. — вийти на пенсію.

Н. А. Пільгуй — автор численних праць (більше 50), присвячених, в основному, критичному аналізу західних економічних теорій.

Заслугою Н. А. Пільгуй стало те, що саме дякуючи їй були визначені зовсім інші, нові напрямки наукових досліджень кафедри. Вони торкались історії економічної думки, теорії маркетингу, міжнародних економічних і фінансових відносин, порівняння економічних систем.

Пр.:
Критика буржуазных макроэкономических моделей регулирования. — К.: Вища шк., 1977; Гуманизация советского общества. — К.: Политиздат Украины, 1978; История мировых экономических идей. — К.: Лыбидь, 1992.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Л. А. Левченко

ПЛАВИЧ
Володимир Петрович

Історик, філософ, юрист

В. П. Плавич народився 3 грудня 1948 р. у Сумах у родині військовослужбовця. По закінченні восьмого класу середної школи у м.Суми продовжив навчання у міському медичному училищі, яке закінчив у 1967 р. У 1967–

1969 рр. проходив службу у лавах Радянської Армії. Був рекомендований для продовження навчання в аспірантурі, яку закінчив у 1979 р. Захист кандидатської дисертації відбувся у 1980 р. у Харківському державному університеті. 17 жовтня 1980 р. В. П. Плавичу було присвоєно вчений ступінь кандидата філософських наук. За направленням Мінвузу України з 1980 р. працював в Одеському державному політехнічному інституті (тепер — Політехнічний університет) асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором. Був зарахований на стаціонар докторантури філософського факультету Київського державного університету їм. ї. Г. Шевченка. Достроково закінчив підготовку тексту докторської дисертації на тему "Переконання як предмет філософсько-соціологічного аналізу", яку захистив у 1991 р. 11 жовтня 1991 р. В. П. Плавичу було присвоєно вчений ступінь доктора філософських наук. З 1993 р. В. П. Плавич — професор. Він є автором більше 270 наукових, праць, в т. ч. 11 монографічних досліджень (серед яких 7 авторських монографій). Неодноразово брав участь у міжнародних конференціях, семінарах та симпозіумах. Є лауреатом республіканського туру Всесоюзного конкурсу молодик вчених. Читає лекції за курсами логіки, філософії та методології науки, філософії права, соціології права.

Зараз професор В. ІІ Плавич є членом Вченої ради з захисту дисертацій з політичних проблем міжнародних систем і глобального розвитку при Одеській національній юридичній академії. Він також є членом ради Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинськог із соціальної філософії та філософії історії.

З 1993 до 1995 р професор В. П. Плавич знаходився у тимчасовому відрядженні в Польщі у Вищій педагогічній школі міста Бидгощ. Тут він підготував монографічне дослідження на тему "Сучасна інженерія (логіко-методологічні проблеми)", в якому проаналізував гносеологічний зріз проектно-дослідницької роботи та розглянув логіку становлення нової культури розумової діяльності сучасного інженера.

Рішенням загальних зборів Міжнародної академії технічної освіти (МАТО) 28 травня 1996 р. професор В. ІІ Плавич був обраний членом-кореспондентом, а з ЗО жовтня 1996 р. — дійсним членом (академіком) Академії.

Бере участь у роботі Міжнародного центру розвитку інтелектуальних технологій та систем. В. П. Плавич е також головою регіонального відділу Міжнародної Академії технічної освіти.

За пропозицією Кабінету Міністрів України професор В. П. Плавич розробив програму, яка складається з двох модулів: "Основи теоретичного та системного аналізу" та "Інформаційні технології та управління інформаційними системами".

З вересня 1998 р. В. П. Плавич працює на посаді завідувача кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. В Інституті держави і права ім. В.М.Корецького НАН України у 2003 р. він захистив дисертацію на звання кандидата юридичних наук на тему "Роль права у формуванні ринкових відносин в Україні (теоретико-прзвові проблеми)"

Професор В.П.Плавич приймає активну участь у міжнародних симпозіумах, семінарах та науково-практичних конференціях, є автором багатьох монографій та навчальних посібників.

Велику увагу приділяє професор В.П.Плавич науковій та виховній роботі із студентською молодцю. Під час читання лекцій, проведення практичних і семінарських занять він застосовує різні форми і методи активізації розумової діяльності студентів (проблемне викладання, диспути, колоквіуми, тематичні та учбові конференції тощо). Під керівництвом професора Плавича В.П. на кафедрі було організовано групу студентів, що вже кілька років працює над проблемою "Сучасний розвиток правових дисциплін та міжнародного права", а також науково-творчу групу студентів, аспірантів та викладачів, що займаються проблемами євроатлантичної інтеграції, актуальними питаннями юриспруденції.

Пр.:

Убежденность: философско-социологический анализ. — К.: Лыбидь, 1991; Проблеми научного и технического творчества: Сб. материалов межресп. научно-практ. конф. — Одесса, 1992; Антифундаменталістське бачення світу: зміна парадигм, нова методологія // Україна: становлення незалежності: Зміст і методика курсу соціальних та гуманітарних наук. — Одеса, 1993; Формирование новой интеллектуальной культуры // Сб. акт. политики. — Одесса, 1993. — Вып. 34; Problemy zwiazku czloweka ze swoja rzeczywista

sila // Edukacjia techniczna nilodziezy szkl ogolnokszialtowych i zawodowych. — Bydgoszcz, 1994; Проблемы перевода антирефлексивнык способов представлення в рефлексивные / / IV Обще полит. конференция психологов развития человека. — Быдгощ, 1995; Проблеми пересмотра главной парадигмы: новое понимание реальности // Тр. Одес. политехн. ун-та. — Одесса, 1996. — № 2; Логика: Учеб. пособие для вузов. — Одесса: Бахва, 1997; Нове бачення права і його світогдядні функції // Держава і право: Юридичні і політичні науки: Зб. наук. праць. / НАН України. Ін-т держави і права їм. В.М. Корецького. — 2003. — Вип. 19 ; Сучасні проблема гармонізації законодавства України з нормами міжнародного та європейського права // Український часопис міжнародного права. — 2003. — №2; Теоретико-методологічні та філософсько-правові проблеми сучасного праворозуміння // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. — Одеса, 2004. — Вип. 19; Методологічний І філософсько-правовнй аналіз становлення та розвитку ідеї права // Юрид. Україна. — 2004. — №5; Системна інтеграція України до Європейського Союзу // Там само. — 2004. — №2; Філософсько-правовнй аналіз сучасного праворозуміння // Правова держава. — 2004. — №7; Архетипические прафеномены права и его структура // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — 2004. — Вип. 24; Феномен права та його розуміння на сучасному етапі суспільного розвитку // Юрид. Україна. — 2005. — №1.

Літ.:
На перепутье веков: Анкета “Веч. Одессы” // Веч. Одесса. — 2000. — 25 марта; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. П. Щетніков

ПЛІСОВ
Олександр Костянтинович

Хімік-органік

О. К. Плісов народився в серпні 1898 р. у Полтаві. Батьки — службовці залізниці. У 1923 р. закінчив хімічне відділення Харківського інституту народної освіти (ІНО) з рекомендацією до аспірантури. У 1924 р. виконував обов’язки асистента з органічної хімії у Харківському ІНО. З 1925 до 1928 р.

— асистент на кафедрі неорганічної хімії у Харківському медичному інституті. У 1928 р. О. К. Плісова за конкурсом зарахували старшим асистентом до Московського вищого технічного училища, після реорганізації якого він продовжував працювати в Московському Вищому інженерно-будівельному училищі на посаді доцента.

У 1932 р. О. К. Плісов переїхав до Краснодара, де працював на посаді завідувача кафедри органічної хімії в хіміко-технологічному інституті до 1947 р. З 1936 до 1942 р. — заступник директора Краснодарського хіміко-технологічного інституту. У 1936 р. захистив дисертацію й отримав ступінь доктора хімічних наук. У 1934 р. (ще до захисту) його затвердили у званні виконуючого обов'язки професора, а у 1938 р. — у званні професора. Одна з наукових робіт професора О. К. Плісова була удостоєна премії ім. Д. І. Менделєєва.

У 1942—1943 рр., у період евакуації, О. К. Плісов працював у Тбіліському хіміко-фармацевтичному інституті завідувачем кафедри неорганічної хімії та хімічного відділу науково-дослідного фармацевтичного інституту.

У 1947 р. О. К. Плісов перейшов до Одеського технологічного інституту харчової і холодильної промисловості на посаду завідувача кафедри органічної хімії, де працював до 1968 р. У 1951—1956 рр. професор О. К. Плісов завідував кафедрою органічної хімії Одеського держуніверситету.

Представник Харківської школи хіміків-органіків на чолі з К. А. Красульским, О. К. Плісов був дуже близький за своїми науковими інтересами до традиційних для одеської школи проблем стереохімії і реакційної здатності. Під його керівництвом були розгорнуті дослідження залежності реакційної здатності стереоізомерних ненасичених кислот від їх конфігурації. Ним вивчалася порівняльна реакційна властивість цих речовин. Було доведено, що у всіх випадках цис-ізомери вступають у реакцію приєднання за місцем подвійного зв'язку легше, ніж транс-ізомери. Навпаки, швидкість гідролізу більша у транс-ізомерних ефірів у порівнянні з цис-ізомерами. Ці факти пояснювались з точки зору теорії просторових перешкод і внесли певний внесок у розвиток стереохімії.

За цими проблемами під керівництвом О. К. Плісова було виконано декілька дисертаційних робіт його учнями: М. Д. Булацьким, Н. П. Паладієнко, Н. В. Булатовою, О. В. Богатським та іншими.

Поряд з цими дослідженнями велися прикладні роботи, спрямовані на створення антиокислювачів жирів, пошук сфери застосування одеських глин та ін. Виконані на кафедрі органічної хімії ОДУ роботи довели можливість використання сульфамідних препаратів і вітамінів як антиокислювачів жирів і ефективні адсорбційні та каталітичні властивості місцевої сіро-зеленої глини.

О. К. Плісов був нагороджений медалями "За оборону Кавказа" та "За доблестный труд в Великой Отечественной войне". У 1936—1947 рр. він був головою Краснодарського відділення Хімічного товариства. У 1947 р. і 1950 р. обирався депутатом Одеської міськради.

Олександр Костянтинович Плісов помер у 1968 р. в Одесі.

Пр.:

Окисление и дегидратация жира антарктического кита / Плисов А. К., Томсон Е. Г. // Сб. тр. Одес. технол. ин-та пищевой и холод. пром-ти. — 1955. — Т. 7. — С. 73-77; К вопросу о синтезе ангеликовой и тиглиновой кислот и их эфиров / Плисов А. К., Костюк А. П., Богатская З. Д. // Тр. ОГУ. Сер. хим. наук. — 1956. — Вып. 5. — С. 27-31; Об изменении жиров в присутствии витаминов: Сообщ. 2 / Плисов А. К., Степанова О. С., Богатская З. Д. // Тр. ОГУ. Сер. хим. наук. — 1956. — Т. 146, вып. 5. — С. 97-100; Конфигурация и свойства ненасыщенных кислот и их производных. XX. Синтез. УФ-, ИК- и ЯМР-спектры и стереоизомерия фурилакриловых кислот / Плисов А. К., Богатская Л. Г., Самитов Ю. Ю. // Биологически активные соединения. — Л., 1968. — С. 281-285.

Літ.:

Історія ОДУ за 100 р. — С. 225-226; Богатский А. В. Памяти Александра Константиновича Плисова // Журн. орган. химии. — 1969. — Т. 39, вып. 3. — С. 707-708; Развитие органической химии на Украине. — К.: Наук. думка, 1979. — 239 с.; Очерки развития науки в Одессе. — С. 113; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. І. Дроздовська, Т. В. П'янкова

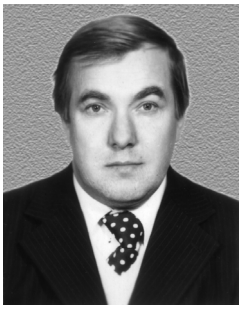

ПЛОТНІКОВ
Віктор Олександрович

Математик

В.О. Плотніков народився 5 січня 1938 р. у Ленінграді. Житель блокадного Ленінграду. Закінчив Одеській державний університет у 1960 р., отримав спеціальність математика.

З 1959 р. по 1967 р. працював інженером, керівником групи математиків-програмістів обчислювального центру університету. З 1967 р. — старшим викладачем, доцентом, а з 1972 р. — завідувачем кафедри обчислювальної математики.

У 1969 р. захистив в Одеському університеті кандидатську дисертацію "Дослідження одного класу задач оптимального керування системами з двома ступенями свободи". Науковим керівником дісертації був заслужений працівник науки і техники СРСР проф. В.І. Небеснов. Іменем В.І. Небеснова в майбутньому було назване одне із суден Чорноморського морського пароплавства.

В 1974 р. за ініціативою В.О. Плотнікова було створенно кафедру оптимального керування (з 1996 р. оптимального керування та економічної кібернетики), завідувачем якої він є донині.

У 1980 р. В.О. Плотніков захистив у Ленінградському університеті докторську дисертацію "Асимптотичні методи в задачах оптимального керування "(опоненти — акад. М.М. Моісеєв, проф. А.А. Первозванський, проф. В.С. Новоселов). Професор на кафедрі оптимального керування з 1982 р. У 1997 р. отримав звання "Соросівський професор".

Підготував 17 кандидатів наук (в тому числі — з Алжиру, Йорданії, В'єтнаму).

В наукових працях В.О. Плотнікова здійснена розробка методів асимптотичного дослідження диференціальних рівнянь із многозначною і розривною правою частиною, квазідиференціальних рівнянь в метричних

просторах, їх застосуванню до задач оптимального керування. Обгрунтовано метод усереднення для диференціальних включень. Наведено обгрунтування теорем М.М. Боголюбова і А.М. Тихонова для диференціальних включень та квазідиференціальних рівнянь. Доведені теореми існування та єдиності розв'язання квазідиференціальних рівнянь в локально-компактних і повних метричних просторах. Розроблено алгоритми чисельно — асимптотичного розв'язку задач керування, які базуються на методі усереднення диференціальних включень.

Розробка теорії цих рівнянь має значення не лише, як узагальнення теорії диференціальних рівнянь, а й завдяки їх багатьом застосуванням у дослідженні задач оптимального керування, теорії ігор, економіки.

Опубліковано понад 100 наукових праць.

Пр.:

Умови в кутовій точці / В.О. Плотніков, Кліх Ю.О., Макаров О.Ф. // ДАН УРСР. Серія А. — 1967. — Т.9. — С.778-782; Оптимальнеє управление ВРШ на волнении / В.А. Плотников, Небеснов В.Й., Кузюшин Ф.Я. — М.,1974. — 87с.; Асимптотические методи в задачах оптимального управлення. — Одесса, 1976. — 102с; Математические методы исследования режимов работы судовых комплексов / Плотников В.А., Небеснов В.И.. — М, 1977. — 72с.; Метод усреднения для дифференциальных включений и его приложение к задачам оптимального управления // Диф. уравнения. — 1979. — № 8. — С.1427 — 1433.; Асимптотическое исследование уравнений управляемого движения // Изв. АН СССР. Техн. кибернетика. — 1984. — №4. — 8с.; Метод усреднения в задачах управления // Диф. уравнения. — 1985. — №10. — С.1713-1717; Метод усреднения в задачах управления. — К.; Одесса: Лыбидь, 1992. — 188 с.; Усреднение квазидифференциальных уравнений в метрических пространствах / Плотников В.А., Плотникова Л. И. // Там же. — 1995. — № 10. — С.1678 — 1683; Усреднение дифференциальных включений с многозначными импульсами / Плотников В.А., Плотникова Л.И. // Укр. мат. журн. — 1995. — № 11. — С.1526-1532; Asymptotic methods for quasidifferential equations in the metric space / Plotnikov V.A., Plotnikova L.I. // Functional Differential Equations. — Israel, 1995. — Vol.3. — P.185- 205; Approximated equations:theory and applications to the optimal control / Plotnikov V.A., Plotnikova L.I. // Proceeding of the International conference on Approximation and Optimization (Romania). — Cluj-Napoca, 1997. — Vol.2. — P.203-216; Усреднение уравнений управляемого движения в метрическом пространстве / Плотников В.А., Плотникова Л.И. / / Кибернетика и системный анализ. — 1997. — №4. — С.175-180; Дифференциальные уравнения с многозначной правой частью: Асимптоти-ческие методы / Витюк А.Н., Плотников А.В. — Одесса: Астропринт, 1999. — 356с.; Multivalued Differential

Equations and Optimal Control // Applications of Mathematics in Engineering and Economics. — Sofia, 2001. — №26. — P. 60 -67.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПЛЮСНІН
Іван Іванович

Геолог, грунтознавець, меліоратор

Народився 26 вересня 1897 р. у с. Аксеновському Архангельської губ. У 1914 р. він закінчив Шенкурське повне початкове училище, а в 1918 р. — Костромське середнє землемірне училище, де набув спеціальність землеміра-таксатора. Після цього він переїхав до Ровдинська, де два роки працював землевпорядником. Був обраний членом Ровдинського волосного виконавчого комітету Ради депутатів. За рекомендацією місцевої влади у 1920 р. І. І. Плюснін поїхав до Москви, де був прийнятий до Тимірязівської сільськогосподарської академії (ТСГА) на факультет (тоді секцію) агрохімії і грунтознавства. Для студентів Академії у той час викладалося багато різних наук. Крім грунтознавства (професор Р. В. Вільямс), агрохімії (професор Д. М. Прянішніков), хімії (професор І. А. Каблуков), він слухав лекції з геології у відомих вчених: А. П. Павлова, Г. Ф. Мірченка. Крім того, він виконував практичні завдання з петрографії, агрохімії в лабораторіях Московського держуніверситету. ТСГА І. І. Плюснін закінчив у 1924 р., вийшовши широко освіченим не тільки з питань грунтознавства і агрохімії, а і з геології і гідрогеології.

У 1923—1925 рр. він брав участь у гідрогеологічних дослідженнях під керівництвом відомих вчених Ф. П. Саваренського і А. Н. Семіхатова в Середньому і Нижньому Поволжі, в басейні р. Медведиці у Курській

обл. У 1925—1927 рр. він вивчав грунти і геологію басейну Північної Двіни, а з 1928 до 1930 р., за завданням Переселенського комітету, проводив аналогічні дослідження у Далекосхідному краю. В 1930—1941 рр. І. І. Плюснін вивчав четвертинні поклади і грунти Середнього і Нижнього Поволжя, приділяючи особливу увагу таким генетичним типам геологічних покладів, як елювій, делювій, алювій, сиртові глини тощо. Він також займався питанням походження річкових долин, алювіальними грунтами заплав і їх освоєнням.

У 1938 р. за сукупністю наукових робіт у Поволжі І. І. Плюсніну був наданий ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук без захисту дисертації. Вчений ступінь доктора геолого-мінералогічних наук він отримав у 1940 р. за розробку теорії утворення алювію і грунтоутворення в межах річкових заплав (на прикладі Волго-Ахтубинської заплави і дельти Волги).

У період Великої Вітчизняної війни, з 1941 по 1946 р., І. І. Плюснін завідував кафедрою грунтознавства і геології Куйбишевського сільськогосподарського інституту. Крім навчально-наукової роботи, він виконував обов'язки консультанта Куйбишевської геологічної управи з пошуків корисних копалин, зокрема глиноземів з давньої кори вивітрювання.

У 1946—1948 рр. І. І. Плюснін мешкав в Одесі, де для нього, відомого грунтознавця і геолога-четвертинника, відкрилася добра перспектива для роботи. Він став штатним завідувачем кафедри грунтознавства Одеського сільськогосподарського інституту. У цей час в Одеському університеті був відкритий новий факультет — геолого-грунтознавчий. І. І. Плюсніна запросили на посаду професора лабораторії грунтознавства на умовах сумісництва. На базі цієї лабораторії І. І. Плюснін заснував першу в історії Одеського університету кафедру грунтознавства і став її завідувачем (1947—1949). У цей час разом із співробітниками кафедри грунтознавства (доцент С. С. Бракін) він займався вивченням четвертинних покладів і грунтів Причорноморської низовини.

В Одесі І. І. Плюснін оприлюднив важливу теоретичну наукову роботу "К генезису пойм". Він, зокрема, подав свій цікавий погляд на походження плавневих пойм, які так характерні для пониззя річок Причорномор'я,

вважаючи, що плавні річок в умовах занурення узбереж є заплавами особливого типу. Вони виникають в умовах заповнення опадами лиманів, де мандрування річищ не має значення при формуванні заплави. Він вважав, що плавневі заплави за генезисом близькі до заплав дельтового типу. І. І. Плюснін розробив теорію грунтоутворення в межах заплав. В ОДУ професор читав лекції з меліоративного грунтознавства, четвертинної геології, вчення про фації, геологічного картографування тощо.

У 1949 р. професор І. І. Плюснін за конкурсом перейшов до Московського гідромеліоративного інституту на посаду завідувача кафедри грунтознавства, землеробства і хімії. На цій посаді він перебував до 1974 р., після чого до кінця життя залишався професором-консультантом цієї кафедри.

Головною науковою проблемою, що займала професора І. І. Плюсніна, залишалася розробка теорії грунтоутворення стосовно до шляхів меліорації грунтів, їх окультурювання і перетворення. В останні роки життя він займався також вивченням викопних грунтів, тобто палеогрунтознавством. У монографії "Вступ до палеогрунтознавства" він дослідив етапи розвитку грунтів та їх родючості від часів їх утворення до сучасності, прогнозував подальшу еволюцію грунтів.

Помер у 1983 р.

Пр.:

Аллювий Волго-Ахтубинской поймы и дельты р. Волги, как генетический тип геологических отложений // Тр. НИИ геологии Сталинград. гос. ун-та. — 1936. — Т. 1, вып. 1; Почвы Волго-Ахтубинской поймы. — Сталинград, 1938; Делювий и развитие склонов эрозионных долин // Природа. — 1940. — № 11; К генезису пойм // Пр. ОДУ. Природозн. науки. — 1948. — Т. 2, вип. 2. — С. 19-23; Мелиоративное почвоведение. — 2-е изд., перераб. — М.: Колос, 1964. — 472 с.; То же. — 3-е изд. — 1971. — 416 с.; Практикум по мелиоративному почвоведению / Плюснин И. И., Вериковская И. А. — М.: Колос, 1974. — 208 с.; Мелиоративное почвоведение: Учеб. пособие для высш. с/х учеб. заведений / Плюснин И. И., Голованов А. И. — М.: Колос, 1983. — 318 с.

Літ.:

Иван Иванович Плюснин: К 80-летию со дня рождения и 59-летию научной, педагогической и общественной деятельности // Почвоведение. — 1978. — № 6. — С. 151-152; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

ПОБЄДА
Неллі Олександрівна

Соціолог, філософ, фахівець у галузі соціальної культури та науки

Жоден сподвижник не в змозі представити життя та професійну дорогу свого колеги такою, якою вона була "насправді". Ми робимо лише спробу звернути увагу читачів на деякі своєрідні повороти життя та творчості професора Н. О. Побєди в їх взаємних переходах, концентруючи цим віхи в ділових та особистих якостях, соціальному статусі та ролях, що їй випадали на долю, та науковому результаті, який представляє суспільний інтерес.

Н. О. Побєда (Смирнова) народилася 18 травня 1937 р. у Свердловську (нині Єкатеринбург). Закінчила школу і того ж 1956 р. вступила на факультет журналістики Уральського університету (1956—1963).

Якщо подивитися на записи в трудовій книжці Неллі Олександрівни, то увесь більш ніж 40-річний стаж відзначений трьома найтривалішими періодами: робота в заводській багатотиражній газеті у Свердловську, де вона послідовно була літературним співробітником, відповідальним секретарем, редактором (1957–1967); праця в Академії наук Молдови, де була молодшим, старшим науковим співробітником, завідувачем сектора соціальних досліджень, завідувачем відділу соціальних проблем науки (1967–1990); робота в Одеському державному університеті, куди вона прийшла на початку 1992 р. за переводом з Одеського інституту політології та соціального управління на посаду завідувача кафедри соціології. Три місця роботи майже за 45 років вказують основні риси характеру Н. О. Побєди: грунтовність, активну цілеспрямованість та здатність неспішно та послідовно пройти всі щаблі професійної кар'єри.

Свердловський період життя прийшовся на кінець 50-х — кінець 60-х рр. та пов'язаний з журналістською діяльністю. Сама Н. О. Побєда називає його періодом романтизму, коли світ тільки відкривався в усій

різноманітності, а хрущовська "відлига" давала імпульс та надію, що все зміниться на краще. Однак Свердловськ того часу давав потужний студентський рух, протест молоді проти бюрократиму комсомольських організацій, непідкорення "виборам" призначених "зверху" важаків, видання підпільного журналу "Всходы", та бродіння в журналістських колах (деякі газети було закрито, короткий період "відлиги" закінчувався, журналісти, не бажаючи підкорятися, "оптом" йшли в інші професії). У той період Н. О. Побєда опублікувала низку статей у газетах "Правда", "Известия", "Литературная газета". Вони були політичні, і в 1959 р., у 22 роки, вона стала членом Спілки журналістів СРСР. Журналістська робота, багато зустрічей із різними людьми, бажання "докопатися" до суті проблем практично підготували її до пошуку тих загальних закономірностей суспільного розвитку, якими вона займалася пізніше в рамках наукової діяльності.

З переїздом до Кишинева (у зв'язку з переводом чоловіка) Н. О. Побєда ще протягом двох років (1967—1969) працювала в редакційно-видавничому відділі АН Молдови. У 1969 р., з утворенням соціологічного підрозділу у відділі філософії та права, вона пройшла за конкурсом на посаду молодшого наукового співробітника та працювала у відділі до 1990 р.

Перші наукові дослідження були пов'язані з вивченням сільських територіальних спільнот та зміною механізмів соціальної взаємодії під впливом урбанізаційних процесів. Молдавія в 50—70-ті рр., перетворюючись із сільськогосподарської республіки колишнього СРСР в індустріально-аграрну, відзначалася високими темпами урбанізації. Форсована індустріалізація приводила до співіснування декількох укладів життя, до появи великої кількості маргінальних груп ("маятникових мігрантів"; сільськогосподарських робітників; етнічно змішаних родин; молдаван-репатріантів, які поверталися з Сибіру і були сформовані в руслі російської культури; спеціалістів, що приїхали за призначенням після вузів всього СРСР та ін.). Ці групи демонстрували високий трудовий ентузіазм, мали свої механізми міграції та відособлення.

Н. О. Побєда запропонувала розглядати їх взаємодію через підсистеми культури та субкультури. Тоді ще офіційно не існувало терміна "суб-

культура". Більш звичне для радянського періоду поняття соціально-культурного середовища стало основою класифікацій та типологій. Концептуально механізм зв'язків між духовним та матеріальним, індивідуальним та груповим розглядався через інтереси та потреби, які "закріплювалися" або розвивалися інститутами. У полі зору дослідників були головним чином масові інститути освіти та мистецтва, які формували, скоріше, цінності "колективістського", а не індивідуального характеру. Особисті інститути, такі, як інститут власності, стали предметом аналізу пізніше, коли виріс інтерес до індивідуалізму. Предметом аналізу стали поняття "раціональної дії", способу адаптації до ринкових умов, нові ціннісні системи.

Широкий польовий матеріал дозволив порівняти культурне середовище крупного міста Кишинева, великих міст Тирасполя та Бельц, малих — Оргеєва, Сорок, Рибниці, Качула, виявити протиріччя їхнього розвитку. 48 сільських районів Молдови отримали стійкі соціокультурні характеристики. Діагностика їхньої матеріальної бази супроводжувалася розрахунками її змін за період 60—80-х рр. Висновки дослідження були прийняті Міністерством культури Молдови та стали базою для корекції процесів культурного будівництва та соціальної регуляції.

Кандидатська дисертація "Урбанізація та культура (регіональний аспект)" (науковий керівник Л. Н. Коган, опоненти професори Г. П. Орлов та О. К. Суслов) була захищена 11 грудня 1975 р. в Уральському університеті.

Докторська дисертація "Подолання соціально-культурних розрізнень" захищена Н. О. Побєдою 11 грудня 1985 р. в Академії народного господарства при Раді Міністрів СРСР (Москва). Опонентами виступали професор, академік АН МРСР Д. Т. Урсул, професори С. М. Плотников, В. І. Старовєров.

Крім захисту дисертацій, кишинівський період позначений виданням шести монографій, біля 80 наукових статей. Н. О. Побєда в цей час була членом редколегій кількох всесоюзних видань, які були підготовлені за матеріалами союзних та республіканських конференцій (Кишинів, Мос-

ква). Вона була дипломантом першої премії Президії АН МРСР як член колективної монографії "Молдаване".

Широкою та різноманітною була діяльність Неллі Олександрівни в Молдові: вона була заступником голови соціологічної асоціації, членом Спілки театральних діячів, членом Президії Союзу товариств дружби та культурного зв'язку із зарубіжними країнами. І все ж, за її словами, цей етап життя відклався в її творчості як період наївного реалізму. Реалізм відображений як в описаннях культурного середовища усіх міських поселень Молдови (за оцінками тодішньої головної бібліотеки країни — бібліотеки ім. В. І. Леніна, — це було одне з чотирьох досліджень цілісного регіону в масштабах Союзу), так і у виваженій інтерпретації зниження більшості соціальних показників культури при загальному процвітанні Молдови тих років. Такий аналіз пізніше був оцінений як прелюдія дезінтеграційних процесів у республіці та свідоцтво "збурюючих факторів" власне культури в соціальному просторі МРСР та СРСР. Наївним цей реалізм, за словами Н. О. Побєди, був у сутності: ніхто в ті часи не передбачав розпаду імперії. Основу "наукової" ідеології складали здебільшого міфи про специфіку соціалістичних, а по суті — ідеологічних перетворень. Урбанізація була єдиним природним грунтом соціокультурних змін. Н. О. Побєда у дослідженнях того часу відзначала перевагу політизованої культури над художньою та формування стереотипів, пов'язаних з тотальним характером ідеології. У той же час субкультура була представлена в різноманітності етнічних, територіальних, професійних її елементів, у розбіжності духовних потреб та реальної поведінки, виражених у кількісних та якісних характеристиках.

Одеський період життя професора Н. О. Побєди починається з 1991 р., коли її було зараховано на посаду завідувача кафедри соціології Інстутуту політології та соціального управління, а потім, з 1 березня 1992 р. — завідувача кафедри соціології ОДУ. Завдяки її науковому авторитету та організаційним зусиллям в Одеському університеті почала здійснюватися професійна соціологічна освіта, чому багато сприяли напрацювання одеської школи соціологів, яка почала формуватися в 60-ті рр.

Професор Н. О. Побєда займає провідні позиції в організації та прове-

денні широкомасштабних соціологічних досліджень південного регіону України, захоплено займається розробкою фундаментальних проблем соціокультурної трансформації українського суспільства. За період з 1992 до 1998 р. нею надруковано більше 20 наукових робіт. Серед них можна назвати монографію "Соціологія культури" (рекомендована до видання Міжнародним фондом "Відродження"), колективну працю "Молодежная субкультура" (Н. О. Побєда — науковий редактор та автор двох розділів), статті в провідних українських та іноземних виданнях.

Професор Н. О. Побєда, якій притаманні аналітичний склад мислення, творчий потенціал та неабиякий заряд енергії, вносить відчутний внесок у діяльність багатьох наукових, освітніх та суспільних інститутів, членом яких вона є: Вченої ради ОДУ, Інституту соціальних наук, Спеціалізованої вченої ради з захисту докторських дисертацій соціологічного факультету Харківського університету, Одеської обласної міжвідомчої комісії з координації дій та виконання Конвенції ООН із прав людини, національної програми "Діти України", експертної ради з проблем сім'ї та молоді обласної держадміністрації, редколегії журналу "Вісник Одеського державного університету", всеукраїнського журналу "Проблеми міграції", видання "Nationalism and Internationalism" (Оксфорд).

Вона вносить у дію всіх структур високу духовну та організаційну культуру, справжні демократичні цінності: толерантність, поважне відношення до альтернативних точок зору, концепцій, позицій.

Н. О. Побєда захоплено та результативно опікується молодою соціологічною зміною студентів та аспірантів, які йдуть у велике життя, не забуваючи alma mater та свого наставника.

Пр.:

Урбанизация и развитие культуры. — Кишинев: Штиинца, 1976; Свободное время. Как мы его используем? — Кишинев: Штиинца, 1978; Производственный коллектив и культура рабочего. — Кишинев: Штиинца, 1982; Преодоление социально-культурных различий. — Кишинев: Штиинца, 1985; Духовные потребности и реальное поведение. — Кишинев: Штиинца, 1990; Социальные резервы научной деятельности // Науковедение. — Кишинев, 1992. — № 3; Социология культуры. — Одесса: Астропринт, 1997.

Літ.:

Енчиклопедие советикэ молдовяняскэ. — Кишинэу, 1981. — Т. 8; Академия наук Молд. ССР. Институт философии и права // Советская Молдавия: Энцикл. словарь. — Кишинев, 1982. — С. 461; Побєда Н. О. // Соціологія: Корот. енцикл. словник / Уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко. — К., 1998. — С. 394; Побєда Н. О. // Хто є хто в західній та вітчизняній соціології: Навч. соціол. словник / Наук. ред. В. М. Піча. — Львів, 1999. — С. 109-110; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

А. М. Яценко

ПОГРЕБНИЙ
Олексій Олексійович

Юрист,
фахівець із сільськогосподарського права

О. О. Погребний народився 17 серпня 1950 р. у с. Краснополь Одеської обл. Після закінчення школи у 1967 р. О. О. Погребний вступив на історичний факультет Львівського університету, який закінчив у 1972 р. Після закінчення університету працював завучем Дознанської 8-річної школи Одеської обл., потім її директором.

У 1975 р. Олексій Олексійович почав працювати старшим інспектором учбової частини Одеського державного університету. Закінчивши у 1978 р. юридичний факультет, він перейшов на посаду асистента кафедри трудового, земельного та колгоспного права ОДУ.

Кандидатську дисертацію О. О. Погребний захистив у лютому 1985 р. у Московському університеті. Працюючи старшим викладачем юридичного факультету ОДУ, він читав курси радянського та трудового права. У 1986 р. він був призначений доцентом.

У 1989 р. О. О. Погребний вступив до аспірантури при Всесоюзному юридичному заочному інституті за спеціальністю “сільськогосподарсь-

ке, екологічне право". Після захисту докторської дисертації у 1993 р. отримав вчений ступінь доктора юридичних наук та став професором кафедри аграрного, екологічного та трудового права.

З утворенням у 1993 р. Юридичного інституту при ОДУ О. О. Погребного було призначено деканом факультету правосуддя та правової роботи в народному господарстві.

З грудня 1997 р., після утворення Одеської державної юридичної академії, професор О. О. Погребний став завідувачем кафедри аграрного, природоресурсного та екологічного права академії.

Професор О. О. Погребний — співавтор трьох підручників "Аграрное право России" (1996, 1997, 1998).

Професор О. О. Погребний є співавтором першого в Україні підручника "Кооперативне право України", співавтором 15 колективних монографій. Він є також співатором "Юридичної енциклопедії". Його творчий доробок складає понад 140 наукових і навчально-методичних праць.

Можна говорити про цілу наукову школу професора О. О. Погребного. Так, під його керівництвом були підготовлені і захистилися 5 аспірантів і здобувачів. О. О. Погребний є членом трьох Спеціалізованих рад з захисту докторських і однієї — кандидатських дисертацій. Чотири роки він був членом Експертної ради України. О. О. Погребний брав участь у розробці пропозиції з удосконалення законодавства споживчої кооперації в Україні і в теперішній час входить до складу групи Верховної Ради України із вдосконалення законодавства про селянські (фермерські) господарства. Він брав участь в багатьох міжнародних наукових конференціях (Австрія, Польща, Росія, Білорусь, Молдова).

Пр.:

Агропромисловий комплекс: організаційно-правові питання // Вісн. АН УРСР. — 1986. — № 3; Правовое регулирование деятельности крестьянских (фермерских) хозяйств в условиях рынка. — М., 1992; Правове регулювання орендних відносин підприємств, структурних підрозділів і селянських господарств // Агропромисловий комплекс: правові питання. — К., 1992; Крестьянские хозяйства и аренда: Организационно-правовые вопросы. — К.: Урожай, 1992; Агропромышленный комплекс: правовые вопросы. — К.: Урожай, 1992; Право частной собственности крестьянина (фермера) //

Гос-во и право. — 1993. — № 7; Настольная книга сельского хозяина (фермера). — К.: Урожай, 1993; Аграрна політика і аграрне законодавство // Юрид. вісн. — Одеса, 1995. — № 1.

Літ.:

Одес. держ. юрид. акад. — С. 95-100; Юрид. ин-т ОГУ. — С. 106-111; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. В. Суровцева

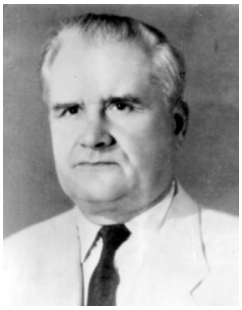

ПОГРЕБНЯК
Іван Іванович

Ботанік, альголог

"У розвитку морських альгологічних досліджень на Україні визначне місце по праву належить Івану Івановичу Погребняку — відомому ботаніку й альгологу, невтомному мандрівникові, організатору систематичних біологічних досліджень на Чорному морі", — зазначено в Українському ботанічному журналі (1986. — Т. 43, № 1. — С. 103-104).

І. І. Погребняк народився 22 вересня 1908 р. у с. Добровеличківка Кіровоградської обл. УРСР, у сім'ї селянина-робітника. Його дружина, відданий друг та колега, відомий ботанік-дендролог — А. З. Жаренко — працювала на біологічному факультеті, у Ботанічному саду ОДУ. Дочка — учениця та послідовник, альголог — Т. І. Єрьоменко — у Одеському філіалі Інституту біології південних морів НАН України.

Наприкінці 20-х рр. талановитий юнак закінчив спочатку Добровеличківський педагогічний технікум (1927), потім — біологічний факультет Одеського інституту професійної освіти (1931), аспірантуру Одеського держуніверситету (1931—1934) під керівництвом видатного вченого, одного з президентів Академії наук України, В. І. Липського. У цей час аспірант І.

І. Погребняк як альголог брав участь у відомій науковому світу країни йодній експедиції академіка В. І. Липського з метою дослідження промислової червоної водорості філофори у північно-західній частині Чорного моря та в його затоках. У ці ж роки Іван Іванович працював вчителем середньої школи № 4 Одеси (1931—1932) та викладачем робітфаку Одеського інституту професійної освіти. З вересня 1933 р. почалася його багаторічна (за незначним винятком) робота в університеті.

Наукові інтереси І. І. Погребняка були багатогранні. Він вивчав питання систематики, екології, поширення, походження бентосної альгофлори, раціонального використання рослинних ресурсів Чорного моря та лиманів Північно-Західного Причорномор'я. Наукова спрямованість інтересів І. І. Погребняка сформувалася під впливом поглядів та ідей таких видатних біологів як Є. С. Зінова, В. І. Липський, І. І. Пузанов. Свої перші дослідження він розпочав у 30-ті рр. з вивчення систематики водоростей північно-західної частини Чорного моря, про які на той час існували лише фрагментарні відомості. Це дозволило І. І. Погребняку закласти науковий фундамент альгологічних досліджень у цьому регіоні і за матеріалами проведених обстежень підготувати та захистити кандидатську дисертацію на тему "Морські водорості Одеського узбережжя та практичне їх використання" (1936). Після захисту дисертації він працював доцентом кафедри ботаніки (1939—1940).

Продовжуючи еколого-флористичне вивчення мікро- та макроводоростей північно-західної частини моря з тим, щоб розробити на цій основі теоретичні засади охорони і раціонального використання рослинних ресурсів, учений інтенсивно розвивав дослідження водоростей лиманів, які відіграють важливу роль в економіці південних областей України. Крім того, лимани, що мають різноманітний гідрологічний режим, представляли інтерес для розробки ряду питань генезису флори й рослинності лиманів та суміжних районів моря. Якщо до І. І. Погребняка водорості лиманів були зовсім не досліджені, то в результаті його багаторічної роботи були вивчені 735 видів бентосних мікро- та макроскопічних водоростей та вищих рослин. Учений досліджував такі відділи водоростей: синьо-зелені, діатомові, зелені, бурі та червоні. Головним завданням було

вивчити флористичний склад, кількісний розподіл, сезонну динаміку, біологію та запаси масових видів, виявити закономірності генезису флори з метою розробки методів управління розвитком лиманної рослинності.

З вересня 1940 р. по липень 1941 р. Іван Іванович виконував обов'язки завідувача кафедри ботаніки Чернівецького держуніверситету, але повернувся до Одеси і разом із родиною евакуювався з університетом спочатку до Майкопу, а потім — до Байрам-Алі. Під час війни він працював доцентом ОДУ, виконував великий обсяг учбової і наукової роботи, очолював експедицію Туркменського філіалу АН СРСР у верхів'я Амудар'ї з обліку головних видів рослинної сировини (1943). Після повернення з евакуації у 1944 р. працював доцентом кафедри систематики та морфології рослин до 1965 р., коли захистив докторську дисертацію і став професором університету. Іван Іванович очолював кафедру у роки евакуації і після повернення університету до 1978 р., коли кафедра морфології і систематики рослин і кафедра фізіології рослин були об'єднані у кафедру ботаніки. Не пориваючи зв'язків із Ботанічним садом, він у 1946—1951 рр. очолював в ньому відділ флори і рослинності.

Професор І. І. Погребняк здійснив багато морських експедицій. Він перший серед альгологів працював на філофорному полі Зернова. Останню морську експедицію вчений організував разом із своїми учнями, коли йому виповнилося 62 роки. Він був глибоко закоханий у лимани. Ним досліджена донна рослинність Дніпровського, Бузького, Березанського, Тилігульського, Григорівського, Дофінівського, Куяльницького, Хаджибейського, Сухого, Дністровського лиманів, а також лиманів лагун Шаболат, Алібей, Шагани та суміжних акваторій моря, включаючи Тендрівську, Єгорлицьку, Каркінітську затоки та філофорне поле Зернова. Для кожного з вищеназваних районів складені списки водоростей і карти розподілу донної рослинності, причому для макрофітобентосу визначені біомаса та запаси, а для мікрофітобентосу — чисельність. Ці дані мають унікальне значення і використовуються як вихідні при проведенні моніторингу стану донних фітоценозів у зв'язку з посиленням антропогенного навантаження на прибережну екосистему Чорного моря.

Ряд праць І. І. Погребняка присвячені біології таких цінних у промисловому та важливих у біоценотичному відношенні водоростей, як цистозіра та філофора. Ці матеріали мають велике теоретичне та практичне значення.

Одним з основних завдань експедицій, які проводились ученим, він вважав розробку нової концепції генезису донної рослинності досліджених акваторій. Результати його 20-річних досліджень у цьому напрямку знайшли своє відображення в докторській дисертації на тему "Донна рослинність лиманів Північно-Західного Причорномор'я та суміжних акваторій Чорного моря".

І. І. Погребняком вперше була висловлена думка про те, що донна рослинність лиманів та суміжних акваторій Чорного моря пов'язана своїм походженням із флорою Сарматського та Меотичного басейнів. В останній середземноморській фазі Чорноморського басейну з донної флори, яка проникає крізь Босфор і витісняє вихідну флору сарматського або понтичного типу, сформувалася сучасна донна альгофлора північно-західних районів Чорного моря. Цей процес супроводжувався відбором найбільш холодостійких видів. У формуванні флори і рослинності лиманів, яке відбувалося в останній середземноморській фазі Чорноморського басейну, на відміну від флори та рослинності моря, визначальну роль відігравали види прісноводного генезису. Розвиток донної рослинності лиманів від початкових етапів до наступних характеризувався поступовим зменшенням прісноводних і збільшенням солонуватоводних видів. Представники морської флори мали істотне значення у формуванні флори і рослинності лише таких лиманів, в яких періодично поновлювався зв'язок з морем. Якщо ізоляція лиманів була повною, роль представників морської флори знижувалась, а солонуватоводних і ультрагалінних — зростала. При цьому важливо, що останні відносяться до флори не морського, а прісноводного генезису.

Іван Іванович Погребняк був здібним організатором вітчизняної науки, глибоко інтелігентною, доброзичливою та мужньою людиною. Протягом 30 років він завідував кафедрою ботаніки ОДУ ім. І. І. Мечникова, ряд років був деканом біологічного факультету, читав курси лекцій з нижчих та вищих рослин, керував науковою роботою студентів, аспі-

рантів. Ним підготовлена велика кількість висококваліфікованих спеціалістів з морських водоростей. Серед його учнів — не тільки українці, росіяни, але й араби, в'єтнамці та ін.

Іван Іванович був активним популяризатором знань про морські водорості. Він часто виступав з доповідями та лекціями, публікував статті в періодичних виданнях, очолював Одеське відділення Українського ботанічного товариства. Він є автором близько 100 наукових праць.

І. І. Погребняк був нагороджений орденами "Знак Пошани" та Трудового Червоного Прапора, медаллю "За самовіддану працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр." Його було обрано почесним членом Українського ботанічного товариства.

Іван Іванович Погребняк інтенсивно працював до останніх днів свого життя. Він любив людей, був людиною великої душі та високих моральних якостей.

Помер І. І. Погребняк 12 вересня 1982 р. в Одесі, похований на Таїровському кладовищі.

Пр.:

Морські водорості Одеського узбережжя та практичне їх використання // Тр. ОДУ. Біологія. — 1937. — № 2; 1938. — № 3; Донна рослинність Тендрівської затоки Чорного моря // XXI наук. конф. біол. та геогр. фак. ОДУ: Тези доп. — Одеса, 1966; О росте и размножении филлофоры жилистой Phyllophora nervosa (DC) Grev. / Погребняк И. И., Островчук П. П. // Ботаническая наука в университетах и пед. институтах Украины за 50 лет. — Х., 1968; Некоторые итоги изучения донной растительности лиманов северо-западного Причерноморья и сопредельных им акваторий Черного моря // Биоокеанографические исследования южных морей. — К., 1969; Фитоценозы мягких грунтов северо-западной части Черного моря / Погребняк И. И., Островчук П. П. // Материалы Всесоюз. симпозиума по изучению Черного и Средиземного морей, использованию и охране их ресурсов. — К., 1973. — Ч. 3.

Літ.:

Історія ОДУ за 100 р. — С. 168; Очерки развития науки в Одессе. — С. 165-166; Калугина-Гутник А. А. Фитобентос Черного моря. — К.: Наук. думка, 1975. — 245 с.; Васильєва Т. В., Коваленко С. Г. Внесок учених Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова в розвиток ботанічної науки впродовж XX сторіччя // Матеріали наук. читань, присвячених 100-річчю відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин професором ун-ту св. Володимира С. Г. Навашиним. — К., 1998. — С. 71-75; Учені вузів Одеси. — Вип. 2, ч. 5. — С. 109-112; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Васильєва, Т. І. Єрьоменко, С. Г. Коваленко

ПОДШИВАЛКІНА
Валентина Іванівна

Психолог, соціолог

В.І.Подшивалкіина народилася 5 лютого 1952 р.у м. Вентспілсі (Латвія) у родині службовців. Батько, Подшивалкін Іван Якович — інженер-механік, більше 50 років працював на різних посадах у Латвійському пароплавстві. Мати Подшивалкіна Олександра Сергіївна — старша медична сестра у дитячій лікарні. Батьки родом із села Троїцьке Воронезької області. З 1958 до 1961 рр. родина проживала в м. Бердянську (Україна). В. Подшивалкіна у 1959 р. пішла у перший клас середньої школи №16 м. Бердянська.

З 1961 до 1969 рр. проживала в м. Ризі, де закінчила навчання у середній школі № 13. З 1969 до 1974 рр. навчалася в Ленінградському (Санкт-Петербурзькому) державному університеті на факультеті психології. Прослухала курси лекцій видатних радянських психологів Б.Г. Ананьева, Л.М.Веккера, В.Н. Мясищева й ін.

У 1974 р. почала професійну діяльність у Кишиневі в Головному управлінні енергетики й електрифікації при Раді Міністрів Молдавської РСР. До 1991 р. В.І. Подшивалкіна створила й очолила групу по розробці й впровадженню соціально-психологічних технологій, де під її керівництвом працювали у різні роки випускники психологічних факультетів Московського, Ленінградського та Ташкентського державних університетів. Основна увага в роботі групи приділялася розробці й впровадженню соціальних та психологічних технологій у роботі з персоналом, насамперед, системі професійного підбору й професійного просування у різних професіях та на різних посадах.

В 1975 р. вийшла заміж за Свинаренка Миколу Григоровича. В 1976 р. у родині народився перший син — Свинаренко Арсеній Миколайович, в 1982 народився другий син Свинаренко Радіон Миколайович.

З 1986 по 1990 рр. навчалася в заочній аспірантурі Відділу філософії й права Академії наук Молдавської РСР під керівництвом доктора філософських наук, професора Н.О.Побєди. В 1991 р. в Інституті соціології Академії наук СРСР захистила кандидатську дисертацію на тему "Типологія життєвої позиції інженерно-технічної інтелігенції й соціальних умов її формування (на прикладі підприємств Молдавської енергосистеми)". У тому ж році їй був присуджений учений ступінь кандидата соціологічний наук за фахом — соціальна структура, соціальні інститути й образ життя.

В 1992 р. з переїздом до Одеси й В.І. Подшивалкіна почала працювати в Одеському державному університеті ім.І.І.Мечникова на посаді доцента кафедри соціології, що була створена на початку 90-х рр. за ініціативою Н.О.Побєди. Коло наукових і педагогічних інтересів В.И.Подшивалкіної концентрується на проблемах життєвого шляху та професійної кар'єри спеціалістів, соціоінженерної діяльності психологів та соціологів. Вона розробила й читає курси лекцій "Основи соціальної інженерії й соціального прогнозування", "Соціальні технології", "Якісні методи в соціологічному дослідженні", також спеціальні курси "Соціальна психологія" і "Психодіагностика" та ін. В 1995 р. вона отримала грант фонду "Відродження" за навчальний посібник "Основи соціоінженерної діяльності". З 1996 р. має вчене звання доцента кафедри соціології.

В 1998 р. В.І. Подшивалкіна підготувала й захистила в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка докторську дисертацію "Соціальна технологія як вид соціологічної діяльності" за фахом методологія й методи соціологічних досліджень". У тому ж році кандидатські дисертації захистили її аспіранти Н.П.Золотова (Інституті соціології РАН, Москва) і Т.Г.Каменська (Харків. держ. ун-т). З 2000 р. В.І. Подшивалкіна займає посаду професора кафедри соціології Інституту соціальних наук ОНУ, а через рік отримує вчене звання професора цієї кафедри. У 2003 р. її обрано дійсним членом Академії наук соціальних технологій та місцевого самоврядування (Москва).

З 2003 р. В.І.Подшивалкіна активно співпрацювала з кафедрою загальної та соціальної психології Інституту математики, економіки та

механіки ОНУ, де підготувала спецкурси: біографічний метод та особливості його застосування у психології, дискурсний аналіз як метод психологічного дослідження. У 2004 р. після смерті доктора психологічних наук, професора І.Г. Білявського вона обрана завідувачем кафедрою загальної та соціальної психології цього інституту. Відносить себе до учнів та представників психологічної школи Б.Г.Ананьєва.

Приймала участь у багатьох міжнародних конференціях, зокрема, у Німеччині, Великобританії, Фінляндії, Росії та ін.

В.І.Подшивалкіна веде активну громадську діяльності. Вона є членом Бюро Південноукраїнського відділення Соціологічної асоціації України, заступником голови дослідницького комітету з проблем управління САУ, членом наукових рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій факультету філософії та факультету психології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, заступником головного редактора періодичного збірника наукових праць "Соціальні технології" (Київський національний університет, Запорізький державний університет, Одеський державний університет). В.І.Подшивалкіна є членом редакційних колегій періодичних наукових збірників: "Актуальні проблеми політики" (Одеська національна юридична академія), "Соціальна робота" (Київ), науковим консультантом Центру моніторингових досліджень Одеської обласної держадміністрації, членом Одеської міської комісії з проблем наркоманії.

Має близько 70 наукових публікацій та навчальних посібників

Пр.:

Социальные технологии и социологические службы в системе социального управления. — Одесса, 1993. — 54 с.; Соціологічна теорія особистості // Соціологія. Курс лекцій. — Львів, 1996. — С. 202-213; Как подготовить курсовую и дипломную работу по социологии / Победа Н.А., Гансова Э.А., Подшивалкина В.И. — Одесса, 1996. — 52 с.; Социальные технологии: Проблемы методологии и практики. — Кишинев: ИПФ "Центральная типография", 1997. — 352 с.; Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста / В. И. Подшивалкина. Л. А. Семенова, Н.П. Золотова и др.; Под ред. В. Ю. Иконникова и В. И. Подшивалкиной. — Кишинев: ИПФ "Центральная типография", 1997. — 192 с.; Социальные технологии в деятельности социологических служб: Метод. пособие / Подшивалкина В.И., Золотова Н.П. — К.,1997. — 32 с.; Мотивация молодежной преступности и проблемы реабилитации осужденных женщин // Юрид. вестник. — 1997. — № 3.

— С. 87-96; Технологии профессионального подбора в системе управления / Подшивалкина В.И., Золотова Н.П. — К., 1997. — 28 с.; Математико-статистические методы в социологии / Под ред. В.И.Подшивалкиной. — Одесса: Астропринт, 1998. — 179с.; Методологические проблемы построения жизненных стратегий // Харьков. социол. чт.,98: Сб. науч. работ. — Харьков,1998. — С.41-46;Технології життєдіяльності та соціальна політика суспільства що трансформується // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Зб. наук. ст. — К., 1998. — С.82-86. Молодежная субкультура / Победа Н.А., Подшивалкина В.В., Каменская Т.Г. и др.; Под ред. Н.А. Победы. — Одесса: Астропринт, 1999. — 179 с.; Социологические проблемы сохранности психического здоровья населения // Вісн. психічного здоров'я. — 1999. — № 3. — С. 8-10; Методологические аспекты оценочных исследований социальных проектов и программ // Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 вер. 2000р. у м. Київ. — К., 2000. — С. 360-366; Макро і мікро соціальна інженерія: Соціоінженер. практикум / Подшивалкіна В.І., Лукашевич М.П., Суїменко Є.І, Каменська Т.Г.; Под ред. В.И.Подшивалкиной, Лукашевича М.П. — Одеса: Астропринт, 2001. — 234 с.; Трансформационные процессы в обществе и развитие познавательных моделей // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — Харків, 2002. — С.15-17; Становлення громадянського суспільства в Україні та методологічні проблеми оцінкових досліджень соціальних проектів і програм // Соціальні технології: Актуальні проблеми теорії та практики. — К.; Запоріжжя; Одеса, 2002. — Вип.13. — С. 6-11; Социальные преобразования и проблемы оценки их эффектов // Там саме. — Вип.15. — С 74 — 81; Диагностика предвыборной ситуации как основания для оценки состояния общественного мнения / Подшивалкина В. И., Победа Н.А., Коваль И.Н. // Там саме. — Вип.2. — С.46 — 64; Социальный мониторинг: методологические проблемы оценки эффектов социальных инноваций // Тез. и докл. выступлений на II Всерос. социол. конгрессе "Российское общество и социология в XXI веке: социальные вызовы и альтернативы". — М., 2003. — Т.1. — С. 241-242; Контексти вищої професійної освіти і проблеми їхньої синхронізації // Вища освіта України. — 2003. — № 2. — С.13-16

Літ.:

Соціологія. Короткий енциклопедичний словник. — К, 1998; Соціологія: Словник. — Дніпропетровськ, 1999; Соціологія: Словник. — Львів, 1999; Социологи России и СНГ XIX -XX вв.: Библиогр. справочник. — М., 1999; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПОЖАРИСЬКИЙ Йосип Хомич

Медик, патологоанатом

Й. Х. Пожариський народився 25 вересня 1875 р. у родині офіцера. У 1896 р. вступив на медичний факультет Харківського університету, де з перших років занять його увагу привернули гістологія та патологічна анатомія. Студентом першого курсу він почав вивчати гістологію в лабораторії професора Н. К. Кульчицького, потім з 1899 р. — патологічну анатомію у професора В. П. Крилова. У 1901 р. він закінчив університет з відзнакою у званні лікаря і до 1903 р. продовжував вивчати патологічну анатомію під керівництвом професора В. П. Крилова, до якого почував шанобливу повагу і безмежну любов.

Й. Х. Пожариський у 1903 р. зайняв місце помічника прозектора у патолого-анатомічній лабораторії професора Н. Ф. Мельникова-Розведенкова і витримав іспити на доктора медицини. У 1904 р. захистив докторську дисертацію при Військово-медичній академії на тему “О гетеропластическом образовании костной ткани”, потім до вересня 1905 р. працював у лабораторії професора Маршанда у Лейпцігу. 20 грудня 1905 р. його обрали позаштатним лаборантом при кафедрі патологічної анатомії медичного факультету Новоросійського університету. Затвердження Й. Х. Пожариського на цій посаді надійшло тільки 13 червня 1906 р. Основною перешкодою до затвердження була відсутність даних про політичну благонадійність, які попечитель Одеського учбового округу і університет не могли отримати навіть після запиту Російського консульства у Лейпцігу.

У червні 1907 р. Й. Х. Пожариського призначили помічником прозектора при кафедрі патологічної анатомії, а у грудні того ж року затвердили приват-доцентом. За чотири роки перебування на медичному факультеті ІНУ він написав 14 наукових робіт, серед яких центральне місце посіда-

ють роботи з вивчення регенерації і дегенерації нервової тканини. Досліджуючи експериментально на тваринах процеси регенерації і дегенерації перерізаних нервів, Й. Х. Пожариський у 1906 р. одночасно з Перанчито і С. Рамон-і-Кахалем виявив бруньки (або бутони), що зустрічаються при регенерації нервів. Виявлені ним процеси незабаром знайшли своє підтвердження при патологоанатомічному дослідженні людини. Й. Х. Пожариський першим описав дегенерацію осьових циліндрів у гумозних вузлах мозкового придатку, які розповсюджувалися на зорові тракти. У 1908 р. він описав чотири випадки хронічної форми туберкульозу шлунку, які були рідкісним різновидом, до того ж, один із цих випадків був четвертим у числі опублікованих у науковій літературі. Й. Х. Пожариський працював над удосконаленням способів розтину головного мозку, над вивченням первинного раку печінки, склеротичних змін у селезінці, які, за даними його досліджень, зустрічаються у дорослих людей у 3 % випадків. Але основною проблемою, над якою він працював в одеський період, була регенерація нервової тканини.

Остання робота, яку виконав Й. Х. Пожариський у Новоросійському університеті з вивчення патологічної анатомії бубонної чуми, — солідна і цінна у науковому і практичному відношенні праця. Й. Х. Пожариський у період чумної епідемії 1910 р. в Одесі виконав багато розтинів загиблих від чуми і на 19 випадках детально вивчив гістопатологічну картину цього захворювання.

Перебування Й. Х. Пожариського на медичному факультеті Новоросійського університету сприяло не тільки розвитку теоретичної науки і удосконаленню педагогічного процесу, але і організації самої кафедри, особливо патологоанатомічного музею. В останній рік праці у Новоросійському університеті вчений почав розробляти план самостійного мікроскопічного дослідження органів розтятих трупів з метою розвитку навичок у студентів до логічно обгрунтованого висновку щодо причини смерті. Цей план він здійснив, але уже у Варшавському університеті, куди він перейшов екстраординарним професором, завідувачем кафедри патологічної анатомії у вересні 1910 р. З 1915 р. він очолював кафедру патологічної анатомії в Ростові-на-Дону.

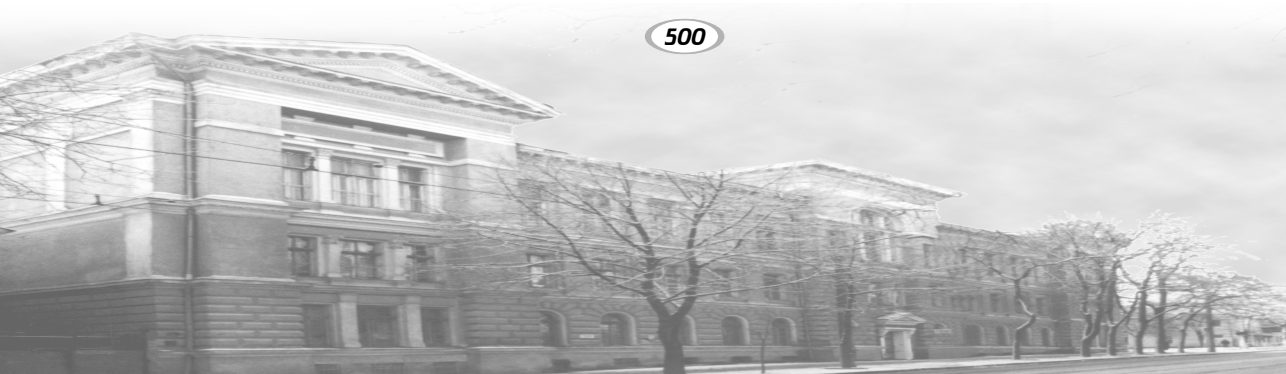

Й. Х. Пожариський створив школу патологоанатомів. Його учнями були Ш. І. Криницький, А. В. Парабучев, О. С. Решабек.

Помер Й. Х. Пожариський у 1919 р.

Пр.:

К казуистике туберкулеза желудка // Тр. О-ва рус. врачей при Новорос. ун-те. — 1908. — Вып. 6. — С. 98-103; Регенерация и гипертрофия // Там же. — 1910. — Вып. 8. — С. 1-29; О задачах патологической анатомии // Рус. врач. — 1910. — Т. 9, № 10. — С. 1397; Induratio lienis fibrosa circumscripta // Мед. фак. — Харьков, 1910. — Вып. 3. — С. 1-27; Гумма мозгового придатка: Опыты изучения изменения осевых цилиндров в гуммозных узлах центральной нервной системы // Сб. в память проф. В. П. Крылова. — Харьков, 1910. — С. 43-69; К патологической анатомии бубонной чумы // Чума и холера в Одессе в 1910 г.: Патолого-анатом. часть. — Одесса, 1911. — С. 109-137; Об анатомических изменениях в трупах солдат, погибших от удушающих газов // Врачеб. газ. — 1915. — № 32. — С. 617; Основы патологической анатомии. — М.; Пг., 1923. — Вып. 1/2.

Літ.:

Криницкий М. И. Что дал И. Ф. Пожариский русской науке? // Мед. мысль. — 1922. — № 9/10. — С. 281; Мельников-Разведенков И. Ф. Страница из научной жизни И. Ф. Пожариского // Там же. — С. 278; Иосиф Фомич Пожариский // Грабовская. Дис. — С. 346-355; Смольянинов А. В. И. Ф. Пожариский. К 100-летию со дня рождения // Архив пат. анатомии — 1976. — Т. 38, № 11. — С. 87; Смольянинов А. В. И. Ф. Пожариский — выдающийся русский ученый-патолог // Там же. — 1977. — Т. 39, № 6. — С. 80; Пожариский Иосиф Фомич (1875-1919) // БМЭ. — М., 1983. — Т. 20. — С. 314-315; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. В. Мусієнко

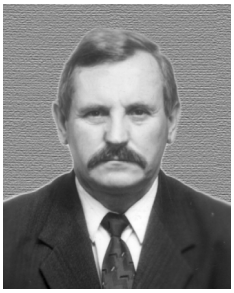

ПОЗНЯК
Степан Павлович

Географ-грунтознавець

С. П. Позняк народився 2 липня 1943 р. у смт. Олесько Буського району Львівської обл. З 1950 до 1960 р. навчався в середній школі. Вступив до технічного училища № 8, де здобув спеціальність токаря з металу.

У 1961 р. вступив до Львівського державного університету на географічний факультет, де навчався за спеціальністю "географ-геоморфолог". Навчаючись в університеті, займався вивченням геоморфологічних процесів Карпат під керівництвом професора П. М. Цися.

Після закінчення університету Степан Павлович був направлений на посаду інженера науково-дослідного сектору Львівського університету. Займався вивченням сучасних геоморфологічних процесів у Карпатах. У 1967 р. перейшов на роботу до грунтової експедиції НДС Львівського університету, де брав участь у проведенні великомасштабних досліджень грунтів у Північно-Казахстанській та Кокчетавській областях Казахстану.

У 1969 р. вступив до аспірантури Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова по кафедрі грунтознавства та географії грунтів. Науковим керівником Степана Павловича став завідувач кафедри, професор І. М. Гоголєв.

У 1969 р. С. П. Позняк взяв участь у проведенні великомасштабних грунтових обстежень Могойтуського району Читинської обл. З 1969 до 1970 р. служив в армії у Феодосії. Після закінчення терміну служби був поновлений в аспірантурі. У цей час він розпочав вивчення впливу зрошення на генетичну природу чорноземів півдня України.

У 1973 р. С. П. Позняк одержав направлення на посаду молодшого наукового співробітника Проблемної лабораторії географії грунтів і охорони грунтового покриву чорноземної зони (ПНДЛ-4) кафедри грун-

тознавства і географії грунтів ОДУ. У січні 1975 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата географічних наук у Раді геолого-географічного факультету Одеського університету на тему "Зміна властивостей південних чорноземів Правобережної України під впливом зрошення". У січні 1975 р. отримав вчений ступінь кандидата географічних наук. У червні 1978 р. йому було присвоєне вчене звання старшого наукового співробітника зі спеціальності "біогеографія та географія грунтів". У цьому ж році С. П. Позняк перейшов на посаду доцента кафедри грунтознавства і географії грунтів. Працюючи тут, розробив ряд спецкурсів: "Фізика грунтів", "Екологічні функції грунтів", "Методика грунтово-меліоративних досліджень".

Науково-дослідна робота виконувалася за важливою держбюджетною та госпдоговірною тематикою, яка була пов'язана з проблемою вивчення динаміки сучасних грунтотворних процесів у чорноземах півдня України, обумовлених зрошенням та дренажем. Дослідження проводилися у межах зрошувальних систем півдня України: Татарбунарській, Каховській, Дунай-Дністровській та ін., відповідальним і науковим керівником їх був С. П. Позняк. Результати цих досліджень висвітлені в багатьох публікаціях (більше 100) і двох монографіях (співавтор), вони використані при розробці рекомендацій з раціонального використання зрошуваних чорноземів, покращення властивостей і підвищення родючості грунтів.

У жовтні 1992 р. С. П. Позняк успішно захистив докторську дисертацію при Грунтовому інституті ім. В. В. Докучаєва (Москва). У наступному році йому був присуджений вчений ступінь доктора географічних наук. У червні 1992 р. його обрали на посаду професора кафедри грунтознавства і географії грунтів ОДУ. У вересні цього ж року Степана Павловича обрали за конкурсом на посаду завідувача кафедри географії грунтів Львівського держуніверситету. У жовтні 1994 р. йому присвоєне вчене звання професора кафедри географії грунтів Львівського університету. С. П. Позняк читає ряд основних курсів (географія грунтів з основами грунтознавства) та спецкурсів. Студенти кафедри спеціалізуються зі спеціальності "географія грунтів" і беруть активну участь у науково-дослідній роботі кафедри. Степан Павлович є науковим керівником дисертаційних робіт аспі-

рантів і здобувачів. Під його керівництвом захищено 5 кандидатських дисертацій. Методична робота пов'язана з розробкою актуальних проблем грунтознавства і географії грунтів.

У 1994 р. обраний головою Львівського відділення Українського товариства грунтознавців і агрохіміків (УТГА), членом президії УТГА, є головою комісії словникової термінології та держстандартів, співголовою комісії "Генеза, географія і класифікація грунтів", членом спеціалізованих рад із захисту кандидатських (Львів) та докторських (Одеса) дисертацій.

С. П. Позняк є науковим керівником бюджетних і госпдоговірних робіт, які пов'язані з великомасштабними грунтовими обстеженнями, грунтово-екологічною оцінкою земель, організацією та функціонуванням грунтового моніторингу та грунтоохоронною інфраструктурою.

Колектив кафедри спільно із Західним науковим центром АН України бере участь у міжнародному співробітництві по якісній оцінці земель і земельному кадастру з федеральним управлінням геодезії та вимірювання землі Австрії, українсько-польському співробітництві з вивчення прикордонних територій з університетом Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Міжнародним банком реконструкції і розвитку з вивчення структури грунтового покриву Карпатського біосферного заповідника.

У 1995 р. обраний академіком Української екологічної академії наук, у 1996 р. — академіком АН вищої школи України. Нагороджений знаком "Відмінник освіти України" (1998). Має біля 200 друкованих наукових праць.

Пр.:

Оценка физических свойств орошаемых черноземов юга Украины // Почвоведение. — 1990. — № 2. — С. 48-52; Орошение на Одесщине / Позняк С. П. и др. — Одесса, 1992. — 434 с.; Грунтово-географічні проблеми Західного регіону України // Проблеми географії України: Матеріали наук. конф. — Львів, 1994. — С. 15-16; Орошаемые черноземы юго-запада Украины. — Львов, 1997. — 240 с.; Дерново-підзолисті поверхнево оглеєні грунти північно-західного Передкарпаття / Позняк С. П., Паньков З. П. — Львів: Меркатор, 1998. — 132 с; Конкурсні тестові завдання з географії. — Львів. Вид-во Львів. ун-ту. 2000. — 272 с.; Картографування грунтового покриву: Навч. посібник. — Львів, 2003.

Літ.:
Краснопольский. — Т. 3. — С. 192; Степан Позняк: Біобібліогр. покажчик/ Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; Наукова б-ка. — Львів, 2003. — 141 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

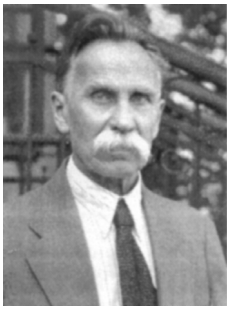

ПОКРОВСЬКИЙ
Костянтин Доримедонтович

Астроном, член-кореспондент АН СРСР

К. Д. Покровський народився 23 травня 1868 р. у Нижньому Новгороді в родині священика. Закінчив міську класичну гімназію у 1887 р., вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Московського університету і після його закінчення у 1891 р. працював позаштатним асистентом в Астрономічній обсерваторії Московського університету. У 1893 р. К. Д. Покровського відрядили на стажування до Пулковської обсерваторії, де він навчався спостереженням на меридіанному кругові. Одочасно у 1890—1895 рр. він був завідувачем приватної обсерваторії з вільним доступом для населення, яка належала О. Швабе.

У 1895 р. К. Д. Покровський був обраний астрономом Юр'ївського університету (Тарту). З 1896 р. читав в університеті лекції з астрономії і математики. У 1902 р. К. Д. Покровський у Московському університеті захистив магістерську дисертацію "Происхождение периодических комет" і у 1906 р. став екстраординарним професором кафедри астрономії Юр'ївського університету. У 1908—1918 рр. він працював директором Астрономічної обсерваторії Юр'ївського університету. Під його керівництвом йшла перебудова обсерваторії і оснащення її головними приладами. Були організовані експедиції для спостережень сонячних затемнень.

У 1912 р. К. Д. Покровський захистив у Московському університеті

докторську дисертацію “Структура хвоста кометы 1910 г.” З 1916 р. він — ординарний професор кафедри астрономії Юр’ївського університету. У 1915 р. на плечі К. Д. Покровського ліг тяжкий обов’язок з організації евакуації обсерваторії до Нижнього Новгороду і далі до Пермі. У 1916 р. в Пермі було організовано філію Петроградського університету, її керівником став К. Д. Покровський, а в 1917 р. філія перетворилася в Пермський університет, і К. Д. Покровського було призначено його першим ректором.

У 1919—1920 рр. Костянтин Доримедонтович викладав у Томському університеті, а з вересня 1920 р. він — старший астроном Пулковської обсерваторії, член правління обсерваторії. У 1927 р. його обрано членом-кореспондентом АН СРСР. У 1930—1932 рр. він працював заступником директора Пулковської обсерваторії. Водночас викладав у Військово-інженерній академії, Ленінградському гірському інституті, Педагогічному інституті ім. О. І. Герцена тощо.

У 1934 р. К. Д. Покровський очолив Астрономічну обсерваторію Одеського університету, а у 1936 р. відновив кафедру астрономії і аспірантуру при ній. У 1937—1938 рр. К. Д. Покровський працював також деканом фізико-математичного факультету Одеського університету. На 1934 р. Одеська обсерваторія склалася як наукова установа з достатньо кваліфікованим персоналом і визначеними науковими напрямками. Новий директор не став міняти тематику. Більше того, деякі теми, тільки заплановані попереднім директором О. Я. Орловим, були реалізовані в період директорства К. Д. Покровського.

К. Д. Покровський добре розумів необхідність співробітництва астрономічних установ. Ще за свого перебування в Пулкові він виїжджав до Баку (1928), Кітабу (1931) для консультацій з організації астрономічних досліджень. К. Д. Покровський продовжив традиційні для себе дослідження, пов’язані з мікрометричними спостереженнями комет, де йому належать фундаментальні дослідження з кометних радіантів і візуально-подвійних зірок. Йому вдалося зацікавити фахівця з небесної механіки професора М. М. Михальського, що опублікував роботу про рух рою метеорів, пов’язаний з кометою Понс-Віннеке. Було докладено зусиль для

забезпечення роботи Комітету по метеоритах АН СРСР і по створенню аналогічного комітету на Україні.

У 1935 р. в обсерваторії було відновлено спостереження сонячних плям. У 1936 р. під керівництвом К. Д. Покровського обсерваторія організувала експедицію до Західного Сибіру (с. Венгерово) для спостереження повного сонячного затемнення. 68-річний вчений виявив чималі організаторські здібності, забезпечивши доставку, установку приладів, наукові спостереження в селі, що лежало в 75 км від залізниці. Особисто К. Д. Покровський отримав 6 відмінних фотографій корони.

Організаторський хист К. Д. Покровського отримав визнання. Вже на I Всеросійському з'їзді астрономів у 1917 р. він був обраний заступником голови Всеросійської астрономічної ради, а на III (1924) і IV (1928) з'їздах — головою ради Асоціації астрономів РРФСР.

К. Д. Покровський активно займався пропагандою астрономічних знань. У 1894 р. вийшов знаменитий "Путівник по небу. Практичне керівництво до астрономічних спостережень неозброєним оком і малою трубою" К. Д. Покровського. Це ледве не перше вітчизняне видання, призначене для аматорів астрономії. Воно витримало чотири видання, було підготовлене п'яте, але публікації завадила друга світова війна. Зоряним атласом К. Д. Покровського користувалася не одна генерація астрономів-професіоналів і аматорів. Приділяв увагу К. Д. Покровський і історії астрономії, йому належать життєписи деяких видатних діячів вітчизняної астрономії, опис діяльності Пулковської і Одеської обсерваторій. Його підручник космографії для середніх навчальних закладів витримав багато видань (не менше 7).

В Одесі К. Д. Покровський продовжував вести широку популяризаторську діяльність, будучи головою Одеського відділення Всесоюзного аерогеологічного тресту (ВАГТ), головою правління Одеського Будинку вчених. Був він і головою Комісії АН УРСР з будівництва планетаріїв. В Одесі при ВАГТ було створено майстерню по виготовленню найпростіших астрономічних приладів, по виданню популярної астрономічної літератури.

У 1941 р. К. Д. Покровському виповнилося 73 роки. Він залишився в

окупованій Одесі. Щоб забезпечити засоби для життя, читав популярні лекції, викладав в університеті Трансністрії, керував обсерваторією. Він забезпечив охорону обсерваторії, її майна, а також працездатність у післявоєнні роки. На жаль, після визволення Одеси за наклепом його заарештували і після 26 нічних допитів хворий 76-річний вчений помер у лікарні в'язниці НКВС у Києві 5 листопада 1944 р.

Пр.:

Двойные звезды. — М., 1893. — 32 с.; Путеводитель по небу: Практ. руководство к астрон. наблюдениям невооруженным глазом и малой трубой. — М., 1894. — 195 с.; То же. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб.: Маркс, 1897. — XIII, 239 с. — В доп. "Звездный атлас для всеобщего ознакомления с небом и систематических наблюдений"; Успехи астрономии в XIX ст.: Общедоступ. очерки. — СПб., 1902. — 274 с.; Путеводитель по небу. Новейшие успехи астрономии. — М.: Сойкин, 1913. — 80 с.; Краткий учебник космографии. — 3-е изд. — К.: Пирогов. т-во, 1914. — 112 с.; Строение хвоста кометы, 1910. — Юрьев, 1915. — VIII, 76 с.; Курс космографии для средних учебных заведений. — 7-е изд. — К., 1915. — XI, 212 с.; Путеводитель по небу. — 4-е изд., испр., доп. — Берлин, 1923. — 262 с.; Звездный атлас. — 3-е изд. — Берлин; СПб.; М., 1923. — 16 с.; атлас на 28 л.; Пулковская обсерватория. — Л.; М.: Гостехиздат, 1933. — 17 с., 13 рис.; Жизнеописание: [Автобиография, найденная Р. И. Чуприной в бумагах Б. В. Новопашенного после смерти последнего] // Страницы. — Ч. 1. — С. 58-61.

Літ.:

АН СССР. — Т. 2. — С. 155; Чуприна Р. И., Смирнов В. А. Список трудов профессора К. Д. Покровского // Страницы. — Ч. 1. — С. 61-67; Волянская М. Ю., Мандель О. Е. Из истории астрономии в Одессе. К. Д. Покровский // Там же. — С. 68-72; То же // Astronomical and Astrophisical Trans. — 1993. — Vol. 4. — P. 21-24; Смирнов В. А., Чуприна Р. И. К. Д. Покровский // Страницы. — Ч. 1. — С. 73-75; То же // Земля и Вселенная. — 1992. — № 2. — С. 50-51; Смирнов В. А., Чуприна Р. И. Последний период жизни К. Д. Покровского // Страницы. — Ч. 1. — С. 75-81; То же // Одес. вестн. — 1994. — 1 янв.; Видные ученые Одессы. — Вып. 6. — С. 3-7; Малинова Г. Л. Трудная тема // Вестн. региона. — 1998. — 5 сент.; Башкирова Л. По обычному делу // Юг. — 1998. — 30 окт.; Малинова Г. Л. Трудная тема // Одес. мартиролог. — Т. 2. — С. 750-784. — На материале архивно-следств. дел №№ 14019-п и 26277-п архива УСБУ в Одес. обл.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

М. Ю. Волянська, В. Г. Каретніков

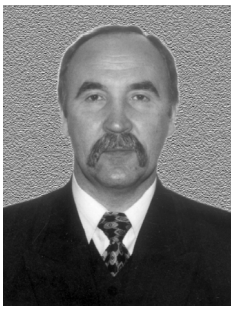

ПОКУТНІЙ
Сергій Іванович

Фізик-теоретик

Народився 24 січня 1955 р. у с. Спасово Кіровоградської обл. у родині службовців: батько був агрономом, мати бухгалтером. У 1972 р. закінчив Водянську середню школу Дніпропетровської обл. У 1973-1978 рр. навчався на фізико-математичному факультеті Криворізького педагогічного інституту зі спеціальності "математика та фізика", отримав диплом з відзнакою.

У 1878-1980 рр. працював вчителем фізики та математики. У 1980-1984 рр. С. І. Покутній навчався в аспірантурі при відділі теоретичної фізики Інституту спектроскопії АН СРСР (Троїцьк Московської обл.). Науковими керівниками були академік В. М. Агранович, видатний фізик-теоретик сучасності та професор М. О. Єфремов. Після закінчення аспірантури почав працювати асистентом кафедри фізики Криворізького педінституту.

13 вересня 1988 р. С. І. Покутній захистив кандидатську дисертацію "Электронные состояния й перенос знергии електронного возбуждения в неоднородных средах" в Інституті спектроскопії АН СРСР. Продовжував працювати у Криворізькому педінституті старшим викладачем, а з 26 травня 1991 р. — доцентом кафедри фізики. Докторську дисертацію "Спектроскопія макроскопічних локальних станів в ультрадисперсних конденсованих середовищах" С. І. Покутній захистив в Одеському державному університеті 23 вересня 1994 р.

З серпня 1994 р. обіймав посаду професора, а з грудня того ж року — завідувача кафедри фізики Криворізького педінституту. У липні 1995 р. перейшов на посаду головного наукового співробітника Українського державного морського технічного університету (Одеса).

З 14 квітня 1999 р. С. І. Покутній є директором Іллічівського на-

вчально-наукового центру Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

С. І. Покутній належить до наукової школи академіка В. М. Аграновича "Теоретична спектроскопія електронних збуджених станів та перенесення енергії електронного збудження в неоднорідних конденсованих середовищах".

Наукові інтереси С.І. Покутнього торкаються проблем: теоретичної оптики і спектроскопії низькорозмірних конденсованих середовищ, зокрема, спектроскопії квазічастинок (електронів, дірок та екситонів) в квазінульвимірних системах; міжзонного поглинання світла в наносистемах; квантоворозмірного ефекту Штарка в наносистемах; переносу енергії електронного збудження в квазідвумірних системах, зокрема, біологічних мембранах.

С. І. Покутній — автор більше 70 праць, надрукованих у провідних фізичних журналах світу, включаючи три монографії, а також монографії в співавторстві з першим віце-президентом НАН України академіком А.П.Шпаком "Діагностика наносистем. Напівпровідникові квазінульвимірні системи" (К.: Ін-т металофізики НАНУ, 2004).

Сергій Іванович обраний академіком Академії наук Нью-Йорку (1 жовтня 1993 р.). За роботи в галузі теоретичної фізики неоднорідних конденсованих середовищ отримав два гранти Наукового Соросівського фонду (1993, 1998). та Польської Академії наук (2002 р.). Удостоєний почесного звання "Соросівський професор" (1998 р.). С.І. Покутній є членом редколегії журналів "Сенсорна електроніка і мікросистемні технології" та "Наукові праці Чернівецького університету", він є членом бюро Координаційної ради Українського фізичного товариства.

Пр.:

Кинетика затухання примесей люминесценции в трехслойной системе // Хим. физика. — 1988. — Т. 7, № 5. — С. 6134-615; Energy transfer of electron exitation: kinetics of impurity luminescence decay in thin films // Physica Status Solidi. B. — 1988. — Vol. 147, № 1. — P. 21-24; Theory of macroscopic local single-particle charge states in quasi-zero-dimensional structure: Surface local states // Ibid. — 1992. — Vol. 165, № 1. — P. 109-118; Size quantization of exciton in quasi-zero-dimensional semiconductors structures // Physic Letters. A. — 1992. — Vol. 168, № 5/6. — P. 2386-2392; Размерное квантова-

ние носителей заряда в квазинульмерньїх структурах // Физика тверд. тела. — 1993. — Т. 35, № 2. — С. 257-264; Спектр екситона в квазінульмірних структурах // Укр. фіз. журн. — 1995. — Т. 40, № 7. — С. 743-746; Виникнення об'ємного екситона в квазінульмірних структурах // Укр. фіз. журн. — 1997. — Т. 42, № 1. — С. 111-114; Межзонное поглощение света в квазинульмерных полупроводниковых системах // Физика тверд. тела. — 1999. — Т. 41, № 7. — С. 1310-1313; The spectrum of an exciton in nanocrystal semiconductor structures: Theory // Metal Clusters in Chemistry. — 1999. — Vol. 3. — P. 1263-1270; Теория екситонов в квазинульмерных полупроводниковых системах. — Одесса: Астропринт, 2003; Діагностика наносистем. Напівпровідникові квазінульвимірні системи / А.П.Шпак, С.І.Покутній, Ю.А.Куницький. — К.: Ін-т металофізики НАНУ, 2004.

Літ.:
Енциклопедія сучасної України. — К.: Наук. думка, 1998; Who's who in the world. — 17-th Ed. — N.-Y., 2000; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПОЛІКОВСЬКИЙ
Ісаак Володимирович

Лінгвіст,
спеціаліст у галузі іноземних мов

І. В. Поліковський народився 4 березня 1879 р. у Херсоні. Батька лишився у дворічному віці. Мати вдруге вийшла заміж, залишивши сина на утримання діда-вдівця. Початкову освіту І. В. Поліковський отримав у церковно-приходській школі, потім перейшов до міської школи. З п'ятнадцяти років заробляв на життя приватними уроками, а після закінчення навчання склав екзамен на звання вчителя і отримав місце в одній із херсонських народних шкіл, де працював з 1897 до 1906 р. Протягом чотирьох років, здобуваючи середню освіту, особливу увагу звертав на вивчення стародавніх і нових мов.

Готуючись вступити до університету, І. В. Поліковський поїхав за кордон, поставивши за мету грунтовно оволодіти основними європейськими мовами і літературами. Учився в Берні, багато працював. За кордоном жив на власні кошти, заробляв тимчасовою викладацькою роботою. У 1903—1904 рр. у Бернському університеті він склав іспити на звання вчителя французької та італійської мов. За кордоном прожив біля восьми років, більшу частину свого часу подорожував різними країнами (Франція, Швейцарія, Англія, Італія) для практичного вивчення мов.

І. В. Поліковський захистив докторську дисертацію "Prosper Merime. Le caractere et l'oeuvere littйraire". Склав іспит на ступінь доктора філософії і почав свою трудову діяльність в Одесі як викладач нових мов і укладач підручників з французької, німецької, англійської мов для різних ступенів нижчої, середньої, а частково і вищої школи. Після повернення із-за кордона в 1908 р. працював в Одеській єврейській торговій школі, гімназії Іглицького (до 1920 р.).

У радянський час Ісаак Володимирович працював у багатьох вузах Одеси (політехнічному, мукомольному, ІНО, інституті народного господарства, водному, інституті соцвиховання), у 1920 р. організував курси іноземних мов.

У 1937 р. в Одеському державному університеті на кафедрі іноземних мов І. В. Поліковський керував секцією французької мови. Ісаак Володимирович був прекрасним методистом, за період його роботи в університеті вийшов цілий ряд його підручників.

З 1941 по 1944 р. разом з університетом виїжджав в евакуацію в Майкоп, а потім в Байрам-Алі.

Подальша доля вченого невідома.

Пр.:

Таблицы спряжения французских глаголов, правильных и неправильных / Поликовский И. В., Тордион Д. Л. — Одесса: Образование, 1913. — 76 с.; Полное руководство к спряжению французских глаголов / Поликовский И. В., Тордион Д. Л. — Одесса: Порядок, 1913. — IV, 124 с.; Практический учебник английского языка: В 3 ч. — Одесса, 1925. — VIII, 228 с.; Практический учебник немецкого языка. — К.: Госиздат

Украины, 1927. — Ч. 1. — VI, 124, 8 с.; Ч. 2. — VI, 127-264, 112 с. Практический учебник немецкого языка. — Одесса: Госиздат Украины, 1929. — Ч. 1. — IV, 80 с.

Літ.:
Історія ОДУ за 100 р. — С. 366; Одес. держ. екон. ун-т. — С. 22-23; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. Г. Запорожець

ПОЛІЩУК
Дмитро Іванович

Фізик

Д. І. Поліщук народився 22 лютого 1920 р. у селянській родині у с. Адамівка Любашівського району Одеської обл. У 1937 р. закінчив із відзнакою середню школу та вступив на фізико-математичний факультет Одеського університету. Навчання перервала війна: з липня 1941 р. Д. І. Поліщук воював на фронтах Великої Вітчизняної війни. За участь у війні нагороджений орденами Слави 3-го ст., Червоної Зірки, Вітчизняної війни 1-го ст., медалями. Демобілізувався у жовтні 1945 р.

У 1946—1947 рр. — знову був студентом. Закінчив університет з дипломом з відзнакою за спеціальністю “електрофізика”. Залишився працювати в ОДУ молодшим науковим співробітником НДІ фізики (квітень 1947 — травень 1948), потім аспірантом (1950—1953). У 1951 р. захистив кандидатську дисертацію.

До 1953 р. працював старшим викладачем кафедри загальної фізики ОДУ, потім до 1963 р. — доцентом. У 1956—1968 рр. був спочатку заступником декана, потім деканом фізико-математичного факультету. З 1963 до 1988 р. працював завідувачем кафедри загальної фізики, з 1970 до 1982 — проректором з учбової роботи ОДУ.

У 1973 р. захистив докторську дисертацію та отримав вчене звання доктора фізико-математичних наук і професора по кафедрі загальної фізики. З жовтня 1988 р. Д. І. Поліщук працює професором кафедри загальної фізики ОДУ.

Дмитро Іванович Поліщук належав до одеської школи фізики горіння. Ним опубліковано понад 200 наукових праць, в т. ч. 2 монографії та 9 учбових посібників, а також статті у закритих виданнях.

У 1990 р. Д. І. Поліщуку присвоєне звання заслуженого працівника освіти України.

Помер 16 серпня 2002 р.

Пр.:

Физический практикум: Учеб. пособие для студ. биол. фак. / Полищук Д. И., Голуб С. И., Заремба В. Г. — Одесса, 1969. — 120 с.; Физический практикум. Колебания и волны: Учеб. пособие для студ. физ. фак. / Полищук Д. И., Заремба В. Г. — Одесса, 1971. — 62 с.; Физический практикум для нефизических факультетов: Учеб. пособие: В 2 ч. / Полищук Д. И., Заремба В. Г., Маринник В. К. — Одесса, 1978; Специальные вопросы молекулярной физики: Учеб. пособие / Полищук Д. И., Заремба В. Г. — Одесса, 1981. — 97 с.; Физика растущего кристалла: Учеб. пособие / Отв. ред. Д. И. Полищук. — Одесса, 1982. — 109 с.; Механіка: Гідродинаміка коливання хвилі, акустика: Навч. посібник для студ. вузів / Поліщук Д. І., Козицький С. В. — Одеса, 1997. — 120 с.; Путь солдата // Времена и годы. — Вып. 1. — С. 68-73.

Літ.:

Очерки развития науки в Одессе. — С. 38-46; Чесноков М. Н. Дмитрий Иванович Полищук — ученый, педагог, организатор // Видные ученые Одессы. — Вып. 6. — С. 12-16; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПОЛОВЦОВ
Валеріан Вікторович

Ботанік, фізіолог рослин, методист

В. В. Половцов народився 6 липня 1862 р. у Ярославлі.

Після закінчення Ярославської класичної гімназії В. В. Половцов у 1881 р. вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, а через три роки перейшов на природниче відділення цього ж факультету. Вже у студентські роки він відрізнявся серйозним ставленням до занять і всебічною освітою. Навчаючись на третьому курсі, Валеріан Вікторович разом із однокурсником Р. Регелем надрукував у журналі "Scripta Botanica" свою першу статтю "Дополнение к флоре Олонецкой губернии", яка була наслідком кропіткої роботи з гербарієм. Потім його більше привабила фізіологія рослин, і він почав напружено працювати разом із іншим своїм однокурсником М. І. Кузнєцовим. Але остаточно його науковий світогляд сформувався завдяки роботі в гуртку професора М. С. Вороніна.

У 1888 р. В. В. Половцов закінчив університет із ступенем кандидата природничих наук і його залишили в університеті для підготовки до професорського звання. Разом із приват-доцентом Н. О. Івановим Валеріан Вікторович сумлінно вивчав хвороби тютюну і у 1891 р. у "Записках Академии наук" надрукував статтю "Die Pockenkrankheit der Tabakspflanzen", а пізніше російською мовою роботу "Рябуха — болезнь табака" у журналах "Труды вольного экономического общества" і "Сельское хозяйство и лесоводство". В останньому у 1893 р. була надрукована ще одна стаття "Исследование болезни табака, известной в Кахетии под названием Шурсака". У 1891—1896 рр. він працював хранителем, а потім лаборантом ботанічного кабінету Петербурзького університету. У ці роки Валеріан Вікторович неодноразово стажувався за кордоном. Біля року працював під керівництвом Л. Пастера у Пастерівському інституті.

З 1894 р. три роки брав діяльну участь у засіданнях спеціальної комісії у справі викладання природознавства в технічних школах, що відбувалися під керівництвом професора П. Ф. Лесгафта. Блискучі лекції П. Ф. Лесгафта з анатомії людини, в яких він втілював ламарківський принцип залежності між формою і функцією, наштовхнули Валеріана Вікторовича на ідею про необхідність зміни описового навчання природознавству на систематичне. Він сприйняв розумом основні постулати

нової методики навчання, що форми повинні вивчатися у зв'язку із функціями, а спосіб життя організмів — у зв'язку із оточуючим середовищем. Створений ним прекрасний біологічний музей, експонати якого могли довести наочно ті чи інші положення, блискучі лекції, розробка найцікавіших екскурсій полегшували проведення в життя біологічного методу (так називалася така будова біологічного викладання). В. В. Половцов у 1904 р. переклав німецький підручник О. Шмейля, складений за цим методом.

З 1896 р. він почав викладати природознавство на Педагогічних курсах при петербурзьких жіночих гімназіях (перетворених далі у Жіночий педагогічний інститут), а з 1901 р. — анатомію і фізіологію рослин у Технічному інституті. Одночасно він проводив велику роботу, відстоюючи необхідність введення природознавства у шкільну програму. На XI з'їді природознавців у 1901 р. В. В. Половцов виступив із блискучою промовою про місце і завдання природознавства як шкільного курсу. Коли ж природознавство ввели у програми загальноосвітніх шкіл, він розпочав величезну роботу в справі підготовки нових кадрів до викладання цього предмета, друкуючи статті в педагогічних журналах і збірниках з питань, пов'язаних із новими методами вивчення природознавства у школі.

Кожна його робота відкривала нові можливості і викликала нові думки. Першою з книжок про проведення екскурсій був надрукований ним разом із дружиною у 1900 р. опис п'яти екскурсій "Ботанические весенние прогулки в окрестностях Петербурга". Ця невелика за розміром книжка чітко розкривала методику проведення екскурсій, описувала необхідні об'єкти. До речі, коли пізніше постало питання про необхідність ознайомлення робітників із музеями, Валеріан Вікторович написав невелику роботу про те, як краще працювати із непідготовленими слухачами.

Поряд з цим він не відмовлявся і від наукової роботи. У 1902 р. В. В. Половцов захистив у Петербурзі магістерську дисертацію на тему "Исследование над дыханием у растений".

У 1903 р. директор Педагогічного музею при військово-учбових закладах у Соляному Городку А. Н. Макаров запросив його керувати роботою слухачів педагогічних курсів у справі підготовки вчителів для військо-

вих учбових закладів. У 1904 р. В. В. Половцов вперше за весь час існування університетів почав читати в Петербурзькому університеті курс методики природознавства. Надрукований цей курс був у 1907 р.

Валеріан Вікторович підкреслював необхідність висвітлення еволюційної теорії в шкільному природознавстві. Наше завдання полягає не в тому, "щоб сліпо повернутися до Дарвіна й сповідати його перед нашими учнями, як символ віри, а в тому, щоб, спираючись на Дарвіна, як на міцний і надійний фундамент, почати будування нової будівлі шляхом творчого синтезу всіх найновіших здобутків людської думки". Він всіляко сприяв проведенню в школі екскурсій і практичних занять. У 1909 р. вийшов "Учебник ботаники для средних учебных заведений и для самообразования. Ч. 1.: Строение и жизнь растений", у 1910 р. — "Практические занятия по ботанике". Ще у 1907 р. вийшли книжки "К вопросу о загородных экскурсиях" і "Литературные пособия для экскурсий". У квітні цього року Товариство педагогів-натуралістів, перетворене пізніше у Російське товариство розповсюдження природничо-історичної освіти (РТРПІО), запрошувало В. В. Половцова для проведення показових екскурсій для вчителів, які вважали це найціннішою школою.

У 1911 р. він переїхав до Одеси і став ектраординарним професором кафедри анатомії та фізіології рослин Новоросійського університету. Тут він вів науково-педагогічну роботу, був головою студентського гуртка, керівником Ботанічного саду. Завдяки його енергії виник відділ природознавства при одеських однорічних педагогічних курсах, на яких він також викладав. В. В. Половцов широко пропагував свої погляди, проводив відкриті лекції і заняття. Його улюбленими екскурсійними маршрутами були райони Хаджибейського лиману і Малий Фонтан. Це був прекрасний лектор, який всього себе віддавав аудиторії, заохочував кожного до самостійної творчості. Валеріан Вікторович був витриманою, м'якою людиною, що шанувала самолюбство інших. Його творча чуйність гармонійно сполучалась із широтою наукового світогляду.

У 1915 р. В. В. Половцов повернувся до Петербургу і працював на посаді ординарного професора кафедри анатомії і фізіології рослин Жіночого педагогічного інституту до кінця життя. Улітку 1918 р. він переніс

важку операцію, яка виявилась невдалою. За нею була друга і третя, якої він не переніс. Помер В. В. Половцов 17 листопада 1918 р. у Петрограді. Похований на Смоленському кладовищі.

Б. Є. Райков пише: "Його ім'я настільки тісно пов'язане з розвитком природничо-історичної освіти в Росії, з новими плідними методами вивчення природи в школах, що переживе багато поколінь російських педагогів".

20 грудня 1918 р. РТРПІО вирішило заснувати екскурсійне бюро ім. В. В. Половцова, а у 1920 р. у Дитячому Селі було засновано інструкторську екскурсійну станцію ім. проф. В. В. Половцова.

Пр.:

Ботанические весенние прогулки в окрестностях Петербурга. — СПб., 1900; Ботаника как учебный предмет // Естествознание в школе. — 1904. — № 7; Учебник ботаники для средних учебных заведений и для самообразования. Ч. 1: Строение и жизнь растений. — СПб., 1909; Основы общей методики естествознания. — 4-е изд. — Л., 1925.

Літ.:

Александрова Е. И. Из воспоминаний о В. В. Половцове // Естествознание в школе. — 1918. — № 5/8. — С. 187-190; Тур Ф. Е. Памяти Валериана Викторовича Половцова // Там же. — 1919. — № 1/2. — С. 37; Васильева Л., Перель Н., Яковлева О. Инструкторская экскурсионная станция имени проф. Половцова в Детском Селе // Там же. — 1924. — № 1. — С. 100-108; Райков Б. Памяти Валериана Викторовича Половцова // Основы общей методики естествознания В. В. Половцова. — Л., 1925. — С. 12-15; Потапенко Г. І. Валеріан Вікторович Половцов // Зап. Одес. наук. при ВУАН т-ва. Секція пед. — 1930. — № 1. — С. 1-8; Історія ОДУ за 100 р. — С. 173; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Васильєва, С. Г. Коваленко

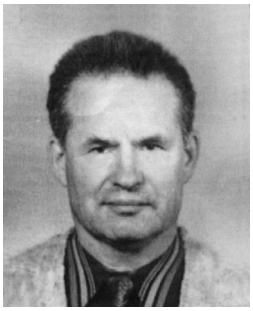

ПОПОВ
Генадій Якович

Механік, інжженер, академік Академії наук вищої школи України

Г.Я. Попов народився 6 жовтня 1932 року у с. Челкар Карагандинської області (Казахстан) у родині селян. Середню освіту отримав у Караганді (1939-1949). У 1954 р. закінчив Одеський інженерно-будівельний (1951-1956 — гідротехнічний) інститут зі спеціальності "інженер-гідролог по будуванню річкових гідротехнічних споруд та гідроелектростанцій". У 1954-1957 рр. Г.Я. Попов навчався в аспірантурі при будівельному інституті (науковий керівник член-кореспондент АН УРСР, професор М.Г. Крейн). З листопада 1957 до липня 1958 р. працював асистентом кафедри будівельної механіки Одеського гідротехнічного інституту.

У травні 1958 р. Г.Я. Попов захистив кандидатську дисертацію "Точное решение некоторых задач об изгибе плит на упругом полупространстве" (опоненти професор М.Д. Хаскінд та доцент В. І. Реут). З серпня 1958 до серпня 1961 р. працював у Новосибірському інженерно-будівельному інституті на кафедрі будівельної механіки — спочатку асистентом, потім доцентом.

З вересня 1961 по липень 1964 рр. Г.Я. Попов — доцент кафедри опору матеріалів Одеського інженерно-будівельного інституту. Докторську дисертацію "Решение контактных задач теории упругости методом интегральных уравнений" захистив в Інституті механіки АН СРСР у червні 1963 р. (опоненти: член-кореспондент АН СРСР, професор Л.А. Галін, професори Д.І. Шерман, Б.Г. Коренєв).

З вересня 1967 по листопад 1971 р. Г.Я. Попов займав посади завідувача кафедр опору матеріалів, вищої математики, потім будівельної та математичної фізики Будівельного інституту. У 1971 р. він перейшов до Одеського університету, де був спочатку професором, а з січня 1972 р. і

донині — завідувач кафедри методів математичної фізики ОНУ. Геннадій Якович Попов належить до наукової школи, започаткованої членом-кореспондентом АН України, професором М.Г. Крейном.

Г.Я. Поповим підготовлено 9 докторів наук та понад 40 кандидатів наук. Він має більше ніж 250 публікацій у вигляді наукових статей (в основному у провідних виданнях, де ІР перевищує 1.5), та дві монографії "Концентрация упругих напряжений возле штампов, разрезов, тонких включений й подкреплений" та "Контактньїе задачи для линейно-деформируемого основания", крім цього він брав активну участь у виданні колективної монографії "Развитие теории контактних задач в СССР", де ним написано дві глави.

Внесок Г.Я. Попова у механіку деформованого твердого тіла визначається тим, що він першим залучив математичний апарат Вінера-Хопфа (метод факторизації) до розв'язання контактних задач теорії пружності, завдяки чому ним вперше отримане точне розв'язання задачі про контакт півнескінченої пластини з пружним півпростором та більш складної задачі про контакт двох різних півнескінчених пластин з пружним півпростором. Г.Я. Попов разом зі своїм учнем М.Г. Мойсеєвим вперше отримав точне розв'язання ще більш складної задачі, коли частина зчеплена з півпростором за допомогою того ж математичного апарату, який він же узагальнив (матрична факторизація).

Вирішальний вклад Г.Я. Поповим внесений до розвитку методаортогональних многочленів, що широко використовується при розв'язанні інтегральних та інтегро-диференціальних рівнянь контактних задач. Метод ортогональних многочленів уявляє собою часткову реалізацію добре відомого метода Бубнова-Гальоркіна. Але на відміну від останнього схема методу ортогональних многочленів суттєво базується на виділенні з ядра такої його частини (що містить всі сингулярності ядра), для якої власними функціями є ортогональні многочлени, тобто на попередній побудові так званих спектральних співвідношень (термін введений Г.Я. Поповим). Це робить метод ортогональних многочленів більш ефективним при чисельній реалізації у порівнянні з методом Бубнова-Гальоркіна. Г.Я. Поповим розроблений метод побудови спектральних співвідношень, їх численні таблиці наведені у його монографії.

Г.Я. Попов заклав основи нового напрямку в механіці деформованого твердого тіла, що базується на застосуванні функцій, які мають неінтегруємі особливості, з залученням інтегралів в узагальненому (регулярізованому) сенсі. Поштовхом до цього було виявлення того факту, що інтегральне рівняння, до включення не має розв'язування у класі функцій, що інтегруються, тобто ця задача стає нерозв'язуємою у класі припущень Кірхгофа-Лява. Але названа задача може бути розв'язана, якщо розв'язання інтегрального рівняння розшукувати у класі функцій, що мають ступеневу особливість порядку (-3/2). У рамках цього напрямку учень Г.Я. Попова О.В. Онищук у 1989 р. на Спецраді механіко-математичного факультету МДУ захистив докторську дисертацію.

Г.Я. Попов розробив новий підхід до розв'язання просторових задач про концентрацію напружень біля тріщин, що базується на отриманні такого ж простого зображення для поля напружень, що і для поля переміщень, але через нові гармонічні функції, що пов'язані відповідним чином із звичайно уведеними гармонічними функціями для поля переміщень. Цей підхід суттєво спрощує отримання формул для коефіцієнтів інтенсивності напружень, так як зводити проблему до значно більш простих інтегральних рівнянь, але сплачувати за цю простоту доводиться тим, що їх розв'язання слід шукати у класі функцій з особливостями, які не інтегруються. Г.Я. Попов визначив спосіб як будувати такі розв'язання. Застосування цього підходу дозволило Г.Я. Попову уперше побудувати точне розв'язання задачі концентрації напружень біля сферичної тріщини у довільно навантаженому необмеженому середовищі.

Для розв'язання задач механіки про концентрацію напружень біля дефектів Г.Я. Попов розвив узагальнений метод інтегральних перетворень, що уявляє собою узагальнення класичного методу інтегральних перетворень на випадок наявності розриву у шуканої функції та її похідних по змінній перетворення. Цей метод разом із розвинутою ним теорією одновимірних крайових задач для звичайних диференціальних рівнянь склали основу розробленого ним методу побудови розривних розв'язань рівнянь теорії пружності. За допомогою цих розривних розв'язань легко звести задачі про концентрацію напружень біля дефектів до інтегральних рівнянь.

Для побудови розв'язань інтегральних рівнянь просторовихконтактних задач та задач концентрації напружень біля дефектів, Г.Я. Попов запропонував метод перетворюючих операторів Соніна (частковим випадком таких операторів є оператори дробового диференціювання або оператори Римана-Ліувиля). Цей метод базується на формулах обернення, що отримані Н.Я. Соніним. Цим методом Г.Я. Попову вдалося вперше отримати точне розв'язання задачі про вдавлювання під дією довільного навантаження зчепленого з пружним неоднорідним півпростором кругового штампу, а також задачі про концентрацію напружень у необмеженому пружному середовищі біля кругового дефекту загальної природи. Точне розв'язання останньої задачі особливо важливе, якщо врахувати, що вона зводиться до необхідності розв'язання системи з шести двовимірних інтегрально-диферецiальних рівнянь.

Г.Я. Попов вперше почав систематично досліджувати задачі про концентрацію напружень біля дефектів загальної природи, якими є відшаровані тонкі включення. Під останніми вважаються включення, коли по одному з берегів (межі) включення взаємодіє з пружним середовищем, а по другому — ніякої взаємодії з пружним середовищем не має, тобто по цьому берегу включення відшарувалося від пружного середовища. Для плоских задач концентрації напружень біля відшарованого включення Г.Я. Поповим отримані точні розв'язання. Такі ж розв'язання ним отримані для просторових задач у випадку кругового відшарованого включення. Він вперше звернув увагу на те, що відшарування включення суттєво зміцнює концентрацію напружень біля краю включення, так як напруження тут мають ступеневу особливість (-3/4) замість (-1/2) у випадку відсутності відшарування.

Г.Я. Поповим розроблений метод побудови інтегральних перетворень, заснований на розв'язанні як регулярної крайової задачі Штурма-Ліувілля, так і сингулярної. На основі цього методу отримані як уже відомі інтегральні перетворення, так і нові. На основі цих нових інтегральних перетворень отримане точне розв'язання задачі про напружений стан порожнистого двічі зрізаного конуса при виконанні умов ковзного контакту на конічних поверхнях.

Г.Я. Поповим показано, що рівняння руху пружного середовища,що приводять до необхідності розв'язувати системи з трьох диференціальних рівнянь, можна привести до системи з двох зв'язаних диференціальних рівнянь і одного незалежно розв'язуваного. Показано, що це має місце тільки в трьох системах координат — декартовій, циліндричній і сферичній. На цій основі отримане точне розв'язання таких задач, як змішана задача теорії пружності для чверть простору, а також незв'язної термопружності для скінченого порожнистого кругового циліндра і порожнистого кругового конуса двічі зрізаного сферичними поверхнями.

За цикл статей, зв'язаних з одержанням точного розв'язання задач для пружного конуса, у журналі "Прикладная механика" Г.Я. Попов у 2002 р. отримав премію "За лучшие статьи года". Він обраний академіком Академії наук вищої школи України, є членом національних комітетів з теоретичної та прикладної механіки України та Росії, іноземним членом Російської Академії архітектури та будівельних наук. У 1994–1996 рр. отримав звання "Соросівський професор". Г.Я. Попов приймає участь у редакційних колегіях та постійно рецензує наукові статті у таких центральних журналів як "Механика твердого тела", "Прикладная математика й механика", "Прикладная механика".

Пр.:

Изгиб полубесконечной плиты, лежащей на линейно-деформируемом основании // Прикл. математика и механика. — 1961. — Т. 25, вып. 2. — С. 342-355; О методе ортого-нальних многочленов в контактних задачах теории упругости // Там же. — 1969. — Т. 33, вып. 3. — С. 518-531; К решению задач теории упругости методом факторизации // Там же. — 1974. — Т. 38, вып. 1. — С. 178-183; Точное решение плоских задач о контакте полубесконечных балок с упругим клином // Там же. — 1975. — Т. 39, № 6. — С. 1099-1109; Развитие теории контактних задач в СССР / Попов Г. Я. и др.; Под ред. Галина Л. А. — М.: Наука, 1976. — 492 с.; Точное решение задач о колебаниях защемленной по контуру пластинки // ДАН СССР. — 1977. — Т. 233, № 5. — С. 835-838; Об одном способе решения задач механики для областей с разрезами или тонкими включениями // Прикл. математика и механика. — 1978. — Т. 42, вып. 1. — С. 143-156; Разрывные решения одномерных краевых задач и функций Грина // Вычисл. и прикл. математика — К., 1982. — Вып. 46; Контактные задачи для линейно-деформируемого основания. — К.; Одесса: Вища шк., 1982. — 167 с.; Концентрация упругих напряжений возле штампов, разрывов, тонких включений и подкреплений. — М.: Наука, 1982. — 343 с.; Точное решение задачи о полностью сцепленной с упругим

полупространством полубесконечной пла-стины // Изв. АН СССР. Сер. Механика тверд. тела. — 1990. — № 6. — С. 112-113; Неосесимметричная задача о концентрации напряжений в неограниченной упругой среде возле сферического разреза // Прикл. математика и механика. — 1992. — Т. 56, вып. 5. — С. 770-779; О дифракции упругих волн на сферических дефектах // Там же. — 1996. — Т. 60, вып. 5. — С. 835-847; Задачи о концентрации напряжений возле конического дефекта // Прикл. математика и механика. — 1997. — Т.61, № 3. — С. 510-519; Об одном спектральном соотношении для многочленов Чебышева-Лагерра и его приложении к динамическим задачам механики разрушения // Там же. — 1999. — Т.63, № 1. — С. 71-80; Осесимметричная сметанная задача теории упругости для усеченного кругового полого конуса // Там же. — 2000. — Т.64, №3. — С. 431-443; Задача о напряженном состоянии упругого конуса, ослабленного трещинами // Там же. — 2000. — Т.64, №2. — С. 337-348; Точные решения некоторых смешанных задач несвязанной термоупругости для конечного кругового полого цилиндра с вырезом вдоль образующей// Там же. — 2002. — Т.66, №3. — С.694-704; Новые интегральные преобразования с применением к некоторым краевым задачам математической физики // Укр. мат. журн. — 2002. — Т.54, № 12. — С.1642-1652; О новых преобразованиях разрешающих уравнений теории упругости й новых интегральных преобразованиях и их применении к краевым задачам механики // Прикл. механика. — 2003. — Т.39, № 12. — С.46-73; Точное решение смешанной задачи теории упругости для четвертьпространства// Механика твердого пространства. — 2003. — № 6. — С. 31-40.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

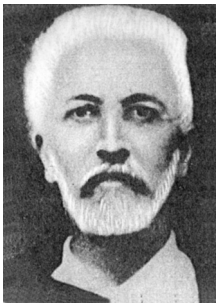

ПОПОВ
Микола Михайлович

Психіатр, патологоанатом

М. М. Попов народився в родині священика В'ятської губ. у 1855 р. Після закінчення в'ятської гімназії вступив до Санкт-Петербурзької Військово-медичної академії, яку закінчив у 1877 р. З 6 травня 1878 р. почав працювати у клінічному військовому госпіталі Санкт-Петербурга (1878—1888). Вивчав нервові і душевні

хвороби у клініці професора І. П. Мержеєвського. Тут він підготував докторську дисертацію "Материалы к учению об остром миэлите токсического происхождения". Захист відбувся в 1882 р. Після захисту дисертації М. М. Попов працював ординатором у лікарні св. Миколая Чудотворця.

У 1887 р. М. М. Попов стажувався в Лейпцігу та Парижі у галузі нервових і душевних хвороб. Після закінчення стажування в 1888 р. він — професор Варшавського університету по кафедрі нервових і душевних хвороб. Він також читав лекції з судової медицини студентам-юристам.

М. М. Попов активно займався науковою діяльністю. Він друкувався у наукових журналах, його праці виходили окремими виданнями.

У 1894 р. М. М. Попов став професором Казанського університету. З 1895 р. разом з О. М. Бехтерєвим М. М. Попов редагував журнал "Неврологический вестник". У цьому журналі він працював до 1910 р. У 1897 р. М. М. Попов видав "Лекции по общей психологии". У 1903 р. в Новоросійському університеті була відкрита кафедра нервових і душевних хвороб. Очолити цю кафедру запросили професора М. М. Попова. Він був її беззмінним керівником до 1920 р. У 1904 р. в Одесі почалося будівництво клініки нервових хвороб. 11 жовтня 1905 р. вона почала працювати. М. М. Попов був першим її директором.

11 лютого 1913 р. М. М. Попов отримав звання заслуженого професора. Під час першої світової війни він безкоштовно працював професором-невропатологом в офіцерському лазареті Одеського центрального комітету Червоного Хреста. У 1919 р. М. М. Попова звільнили з Новоросійського університету і в 1920 р. разом із своїм учнем А. Е. Янішевським він емігрував до Болгарії. Тут він продовжив свою наукову діяльність, очолив неврологічну науку Болгарії. В еміграції він написав "Основы общей психопатологии" (1923), "Основы частной психопатологии" (1925).

Помер М. М. Попов у 1939 р.

Пр.:

Основные положения современной психиатрии // Архив психиатрии. — 1888. — Т. 12; Об изменениях нервных элементов центральной нервной системы при собачьем бешенстве. — Варшава, 1890; Патолого-анатомические изменения центральной нервной сис-

темы при азиатской холере. — Варшава, 1893; Материалы к патологической анатомии душевных заболеваний. — Казань, 1896.

Літ.:
ЭСБЕ. — Т. 48. — С. 566; Історія ОДУ за 100 р. — С. 84; Золотарев. Биогр. словарь. — С. 223; Одес. медуниверситет, 1900-2000 — С. 12, 14; Hausmann. — S. 616, 623; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. А. Фурман

ПОПОВА
Ірина Марківна

Соціолог, перший в Україні доктор філософських наук за спеціальністю "прикладна соціологія"

І. М. Попова народилася 3 березня 1931 р. у Ростові-на-Дону в родині службовців, батько був інженером-технологом, працював секретарем Краснодарського міськкому КПРС з промисловості, у період Великої Вітчизняної війни був одним з організаторів партизанського руху на Кубані, загинув під Краснодаром під час проведення однієї з бойових операцій; мати була інженером-технологом. Чоловік І. М. Попової Л. М. Курчиков — філософ, професор кафедри філософії Одеського політехнічного університету.

І. М. Попова закінчила філософський факультет Ленінградського державного університету у 1953 р. із дипломом з відзнакою. 12 травня 1961 р. Вченою радою Московського державного університету їй було присвоєно звання кандидата філософських наук, у вченому званні доцента по кафедрі філософії затверджена 23 червня 1966 р. Вчений ступінь доктора філософських наук за спеціальністю "прикладна соціологія" при-

своєний їй 30 червня 1976 р., вчене звання професора по кафедрі філософії — 13 травня 1977 р.

І. М. Попова працювала протягом 1954—1970 рр. лаборантом, асистентом, старшим викладачем, доцентом кафедри філософії Одеського державного університету; 1970—1975 рр. — завідувачем відділом соціології Одеського відділення інституту економіки АН УРСР; 1975—1992 рр. — професором, завідувачем кафедри філософії гуманітарних факультетів, з 1992 р. — професором кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету. Вільно володіє англійською мовою.

Галузь наукових інтересів — загальна соціологія, соціологія праці, соціологія громадської думки. І. М. Попова — науковий керівник більше 30 науково-дослідних робіт з прикладної соціології. Виступала з доповіддю на XI Всесвітньому соціологічному конгресі в Індії у 1986 р. Ні до яких наукових шкіл себе не відносить. Визнає персональний вплив на своє формування як дослідника філософа та логіка, професора А. І. Уйомова.

До 1986 р. І. М. Попова була членом правління Рядянської соціологічної асоціації, членом Комітету з професійної етики. У 1989—1990 рр. — членом Народного руху України, чи не єдиної тоді в республіці громадської організації, що відстоювала і проголошувала принципи свободи та демократії. З 1991 р. вона — член правління Соціологічної асоціації України, голова її Південноукраїнського відділення. 1998 р. на загальних зборах соціологів України обрана почесним членом Соціологічної асоціації України.

І. М. Попова плідно поєднує педагогічну, наукову діяльність з практичними соціологічними дослідженнями, відкликаючись на актуальні, навіть болючі проблеми суспільного життя. 1969 р. нею була заснована наукова соціологічна група при кафедрі філософії ОДУ, що проводила дослідження на Одеському судноремонтному заводі ім. 50-річчя Радянської України. З 1970 до 1975 р. група разом з керівником працювала при Одеському відділенні Інституту економіки АН УРСР, охоплюючи своїми соціологічними дослідженнями судноремонтні заводи всього СРСР. 1975 р. І. М. Попова та основний склад науково-дослідницької групи знову перей-

шли до ОДУ, де при кафедрі філософії гуманітарних факультетів було створено соціологічну лабораторію, що продовжувала роботу на водному транспорті, на заводах Одеси, вивчала громадську думку щодо різних подій у місті та країні і багато ін. Про результати досліджень І. М. Попова і члени соціологічної групи повідомляли керівництво заводів на зустрічах, засіданнях парткомів, а також часто всю громадськість міста — через засоби масової інформації. Предметом соціологічного аналізу групи ставали в різні часи питання соціального управління виробничим колективом і стимулювання соціальної діяльності, взаємовідношень свідомості та діяльності і місця ціннісних уявлень у системі самосвідомості, чинники формування національної самосвідомості і умови виникнення, функціонування та зникнення повсякденних ідеологій і т. ін. Наприкінці 90-х рр. І. М. Попова розгорнула діяльність по створенню в Одесі "народного архіву", де б зберігалися для нащадків та для майбутніх досліджень документи, листи, щоденники будь-якої пересічної людини, бо, з точки зору І. М. Попової, це й є дійсний відбиток життя, суспільної свідомості, епохи.

І. М. Попова ще за радянські часи була однією з перших соціологів, що, долаючи іноді протидію державних та партійних органів, впроваджували в соціальну дійсність практику проведення соціологічних досліджень, вивчення громадської думки щодо всіх сфер життя суспільства, сприяли формуванню соціології та соціологічного аналізу як грунтовної системи діяльності, що спирається на стійкі підвалини професіоналізму, гласності і демократизму, спричиняє розвиток позитивних процесів у суспільній самосвідомості, дає можливість чесних і обгрунтованих рішень в усіх галузях людської діяльності.

Результати наукових і практичних досліджень, втілені більше ніж у 80 публікацій, одержували високі оцінки фахівців.

І. М. Попова має середню музичну освіту, любить російську класичну музику, особливо С. Рахманінова.

Пр.:

Теории социального контроля в американской социологии // Вопр. философии. — 1965. — № 6. — С. 104-112; Системный подход в социологии и проблема ценностей // Там же. — 1968. — № 5. — С. 95-105; Використання системних уявлень для розрі-

знення понять “особистісні” та “суспільні” відносини // Філос. думка. — 1971. — № 2. — С. 62-70; Проблемы социального регулирования на промышленных предприятиях / И. М. Попова, В. С. Максименко, А. В. Шишова и др.; Отв. ред. И. М. Попова. — К., 1973. — 156 с.; Стимулирование трудовой деятельности как способ управления. — К., 1976. — 208 с.; Сознание и трудовая деятельность: (Ценностные аспекты сознания, вербальное и фактическое поведение в сфере труда) / И. М. Попова, М. Б. Кунявский, В. Б. Моин. — К.; Одесса, 1985. — 188 с.; Социальные представления в обыденном сознании // Социол. исследования. — 1991. — № 11. — С. 66-70; Массовое сознание, социология и власть // Совр. о-во. — Харьков, 1993. — № 1. — С. 11-18; Языковая ситуация как фактор политического самоопределения и культурного развития // Социол. исследования. — 1993. — № 8. — С. 46-54; Повседневные идеологии: почему и как они умирают? // Социол. журн. — 1993. — № 3/4. — С. 5-21; Соціологія: Пропедевтичний курс: Підруч. для студ. вузів. — К.: Тандем, 1996. — 271 с.; Социология: Введение в специальность: Учебник для студ. вузов. — К.: Тандем, 1998. — 287 с.; Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают / Ин-т социологии НАН Украины. — К., 2000. — 218 с.

Літ.:
Гансова Э. А., Победа Н. А. Профессор Попова и ее школа // Одес. ун-т. — 1993. — 4 мая; Социология в России / Под ред. В. А. Ядова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во Ин-та социологии РАН, 1998; Попова Ірина Марківна // Соціологія: Корот. енцикл. словник. — К., 1998. — С. 405-406.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Н. А. Іванова-Георгієвська, В. Л. Левченко

ПОПРУЖЕНКО
Михайло Георгійович

Історик

М. Г. Попруженко народився 25 липня 1866 р. в Одесі у сім’ї протоієрея, викладача Херсонської духовної семінарії, спеціаліста в галузі церковної історії.

Після закінчення одеської гімназії навчався на історико-філологічному

факультеті Новоросійського університету (1883—1888). Закінчив Новоросійський університет із двома золотими медалями за студентські наукові роботи і з ступенем кандидата. З дозволу попечителя Одеського учбового округу отримав право на викладання російської мови в Одеському комерційному училищі. Указом від 28 жовтня 1888 р. попечителя Одеського учбового округу залишений при Новоросійському університеті на 2 роки стипендіатом для підготовки до професорського звання на кафедрі слов'янської філології. Паралельно викладав у Комерційному училищі. В університеті був учнем відомого дослідника слов'янських писемних і археологічних та етнографічних пам'яток — Ф. І. Успенського. Згодом, багато дослідників відзначали безсумнівний джерелознавчий підхід у працях М. Г. Попруженка, який він унаслідував від свого наставника.

З 1 квітня 1891 р. — приват-доцент ІНУ по кафедрі слов'янської філології. Захистив магістерську дисертацію "Из истории литературной деятельности в Сербии XV в." (13 березня 1894 р.).

З кінця 1891 р. прочитав дві пробні лекції на історико-філологічному факультеті.

Докторську дисертацію "Синодик царя Бориса" М. Г. Попруженко блискуче захистив у Харківському університеті і був затверджений у званні доктора слов'янської філології 16 грудня 1899 р.

Але тільки 12 серпня 1908 р., коли звільнилась кафедра, отримав посаду екстраординарного професора, 13 листопада 1909 р. — ординарного професора. Замінивши О. О. Кочубинського на кафедрі слов'янської філології, він вів курси історії слов'янських народів і літератур, вступу в слов'янознавство, церковнослов'янської мови і мов слов'янських народів.

Викладацьку діяльність сполучав з роботою завідувача Публічної бібліотеки Одеси (з 1896). Крім того, був секретарем імператорського Одеського товариства історії та старожитностей.

Ледве не з останнім пароплавом на початку 1920 р. М. Г. Попруженко залишив Одесу, емігрувавши до Болгарії. Там, за допомогою колишнього посла Болгарії в Україні І. Шишманова, він став професором історико-філологічного факультету Софійського університету. У 1923 р. — чле-

ном-кореспондентом Болгарської Академії наук, а в 1941 р. — дійсним членом Академії.

Наукові інтереси вченого торкалися історії та археології півдня України, історії Одеси та її наукових установ, бібліографії видатних вчених, історії Болгарії, історії визвольного руху в Болгарії, історії колонізації слов'янськими народами півдня України, зв'язків Болгарії з Росією та Україною, історіографії, бібліографії, біографістики, етнографії, мовознавства та слов'янського літературознавства. У Болгарії він видав Кирило-Мефодіївську бібліографію за 1934—1940 рр.

М. Г. Попруженко був дійсним членом наукових товариств: Одеського історії та старожитностей (з 1895), Історико-філологічного при ІНУ, Одеського слов'янського ім. св. Кирила та Мефодія, бібліографічного, Одеського сербського, був багаторічним членом ради Одеської публічної бібліотеки (нині наукова бібліотека ім. М. Горького). Був учасником XV Всеросійського археологічного з'їзду у Новгороді у 1911 р. М. Г. Попруженко, крім низки високих нагород Російської імперії, отримав сербський орден св. Савви 3-го ст. (1911).

Помер у 1943 р. у Болгарії.

Пр.:

Синодик царя Бориса. — Одесса, 1899; Участие Одессы в возрождении народа болгарского. — Одесса, 1912; Материалы для истории славянских колоний в России. — Одесса, 1927; Документи по българската история. — София, 1930-1932. — Т. 1-2.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. LXVII; Митряев А. И. Попруженко М. Г. // Славяноведение в дорев. России. — С. 278-279; Ляпунов Б. М. Отзыв об ученых трудах приват-доцента Новороссийского университета М. Г. Попруженко // ЗИНУ. — 1908. — Т. 111. — С. 1-18; Чолов П. Български историци: Биогр.-библиогр. справочник. — София, 1981. — С. 329-330; Попруженко М. Г. // България: Енциклопедия: В 6 т. — София, 1981-1986. — Т. 5. — С. 373; Спасов Л. Русские ученые-эмигранты в Болгарии (1920-1930 годы) // Bulgarian Historical review. — 1992. — № 4. — С. 107, 112; Зленко Г. Д. Цена одной жизни // Веч. Одесса. — 1994. — 30 марта; Очерки развития науки в Одессе. — С. 475; Горяинов А. Н. Попруженко М. Г. // Рус. зарубежье: Золотая кн. эмиграции. — С. 507-509; Hausmann. — S. 548-549; Аксенова Е. П., Горяинов А. Н. Русская научная эмиграция 1920-1930-х годов: По переписке М. Г. Попруженко и А. В. Флоровского // Славяноведение. — 1999. — № 4.; — С. 3-15; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Арх.:

ДАОО. — Ф. 45, оп. 4, спр. 1542 (Формулярний список про службу ординарного професора кафедри слов'янської філології — доктора слов'янської філології дійсного статського радника Михайла Георгієвича Попруженка).

О. Б. Дьомін, А. І. Мисечко

ПОПРУЖЕНКО
Сергій Георгійович

Метеоролог, фізик

С. Г. Попруженко народився 18 жовтня 1868 р. в Одесі. Його батько був протоієреєм. У 1886 р. закінчив імператорський Новоросійський університет з дипломом першого ступеня і золотою медаллю. Був залишений для підготовки до професорського звання при кафедрі фізики і фізичної географії у професора О. В. Клосовського. Вже у 1891 р. він оприлюднив у "Трудах" метеорологічної мережі Південної Росії свою першу наукову працю "Грозовая деятельность на юго-западе России в 1891 г."

На початку 90-х рр. С. Г. Попруженко досліджував Одеську магнітну аномалію і першим із науковців її охарактеризував. Дуже цікава його робота щодо з'ясування причини формування надзвичайного пилового туману і піщаних бурь в Одесі в квітні-травні 1892 р. Метеорологи віддають йому пальму першості у відкритті бризової циркуляції вітру в Одесі.

У 1891—1892 рр. С. Г. Попруженко взяв участь у океанографічній експедиції, яка проводила дослідження Чорного моря на судні "Чорномор" під керівництвом професора Морської академії Санкт-Петербурга І. Б. Шпіндлера. Сергій Георгійович займався вимірюванням температури морських вод на різних глибинах, а також досліджував морські течії. Під час цієї експедиції за безпосередньою участю С. Г. Попруженка було відкрито сірководневе зараження глибинних вод Чорного моря. За участь у цих дослідженнях він був нагороджений срібною медаллю Російського географічного товариства. Водночас з науковою працею С. Г. Попруженко після закінчення ІНУ викладав фізику і математику в середніх школах Одеси; ця робота продовжувалась з 1890 до 1920 р.

Також ще зі студентських років і до 1906 р. він був лектором Одеської народної аудиторії, а з 1907 до 1921 р. — лектором Технічного това-

риства і головою комісії Товариства сприяння винахідникам. Яскравим взірцем винахідника був він сам, бо сконструював низку приладів для проведення геофізичних і метеорологічних досліджень, які, на жаль, лише частково оприлюднені. За "Описание конденсаторного резонансного микрофона" йому було видано авторське свідоцтво.

Службова діяльність С. Г. Попруженка у вузах розпочалася з 1900 р. з посади лаборанта кафедри фізичної географії, потім позаштатного лаборанта з геофізики і фізики у професора М. Д. Пильчикова.

З 12 квітня 1901 р. він був призначений штатним спостерігачем Магніто-метеорологічної обсерваторії університету, у тому ж 1901 р. був надісланий у наукове відрядження до Магніто-метеорологічної обсерваторії у Слуцьк (Павловськ), де займався розробкою матеріалів своїх спостережень в Одеській обсерваторії.

У 1896 р. він склав іспит при Варшавському університеті на ступінь магістра фізичної географії, був допущений до читання лекцій на кафедрі фізичної географії на посаді приват-доцента. На цій посаді він працював на кафедрі геофізики Новоросійського університету до часу організації на його базі Інституту народної освіти. Причому, в 1919 р. ще радою університету він був обраний штатним доцентом з правом професора.

У 1916 р. за постановою ради Новоросійського університету була надрукована в "Записках" університету магістерська дисертація С. Г. Попруженка "Методы определения вариации наклонения и вертикальной слагающей земного магнетизма", яка була відправлена на рецензію професору Лейсту до Московського університету, де планувався захист. Але військові дії світової війни, повна відсутність транспорту не дали змогу автору добратися до Москви і захист не відбувся. Лише в 1920 р. дисертація через академіка А. Д. Третьякова — уповноваженого в наукових справах Одеси — була йому повернена "с целью ее продвижения", як свідчить в автобіографії Сергій Георгійович. На дисертацію в автора були відгуки від професора Лейста (в приватному листуванні) і друковані — від професорів М. А. Аганіна та І. Я. Точидловського, але захист так і не відбувся.

В ІНО за учбовою програмою у нього було дуже мало лекційних годин. Тому С. Г. Попруженко змушений був читати лекції також в інших

вузах Одеси. Так, з 1920 до 1930 р. він викладав фізику і основи електротехніки у вищому електротехнікумі зв'язку. У 1927 р. Кваліфікаційним комітетом Наркомпросу України під головуванням професора Столярова він був кваліфікований професором першої категорії вищого електротехнікуму зв'язку. На цій посаді він викладав електроакустику в Одеському інституті зв'язку (1930—1934), музичну акустику в консерваторії. У 1930—1933 рр. був професором фізики в Фізико-хіміко-математичному інституті; у 1932—1937 рр. — професором фізики та завідував кафедрою фізики в Одеському борошномельному інституті.

Після відновлення на початку 30-х рр. Одеського університету С. Г. Попруженко став професором фізики цього учбового закладу. До виконання обов'язків професора університету він був допущений кваліфікаційною комісією Наркомосвіти 11 квітня 1934 р.

17 листопада 1938 р. постановою Вищої атестаційної комісії у справах вищої школи при РНК СРСР Сергій Георгійович був затверджений у вченому званні професора по кафедрі експериментальної фізики. В Одеському університеті С. Г. Попруженко читав лекції з теорії змінних струмів, електровимірювання, керував кафедрою експериментальної фізики, завідував загальнофізичним практикумом. Крім того, на географічному факультеті він викладав "метеорологію і кліматологію" і багато зробив для впорядкування роботи університетської метеостанції, що містилася в головному корпусі.

Професор С. Г. Попруженко за станом здоров'я не зміг евакуюватись з Одеси восени 1941 р. і залишився в окупації, де в 1942—1944 рр. працював на факультеті точних наук в університеті Трансністрії, що був відкритий окупантами на базі Одеського університету. Крім лекцій з фізики, метеорології та кліматології в цей час зусиллями С. Г. Попруженка геофізична обсерваторія на Малому Фонтані, яка, за його словами, "осталась без присмотра", була приєднана знов до університету, внаслідок чого не була пограбована; відновлена була перервана військовими діями робота метеостанції.

Після визволення Одеси професора С. Г. Попруженка, незважаючи на дуже тяжкий стан здоров'я, 10 квітня 1944 р. було призначено завідува-

чем кафедри метеорології і гідрології географічного факультету університету і він продовжував читати лекції з метеорології і кліматології.

Помер Сергій Георгійович Попруженко 13 травня 1945 р., коли святкувалося 80-річчя університету.

Пр.:

Грозовая деятельность на юго-западе России в 1890 г. // Тр. метеорол. сети юго-запада России. — Одесса, 1891. — Вып. 1. — С. 61-69; Об одной особенности в ходе направления ветра в Одессе в летние месяцы: О "бризовой" тенденции ветра в Одессе (лето 1900 г.) // Там же. — 1901. — Вып. 5. — С. 1-6; Предмет и задачи метеорологии // Там же. — С. 81-89; Прибор для набирания морской и речной воды с различных глубин в малых количествах // Там же. — С. 89-90; Материалы к изучению пыльного тумана и песчаных бурь (вьюги), господствоваших на юго-западе России в апреле и мае месяцах 1892 года // Там же. — С. 65; Метеорология в газовом деле: Конспект лекций. — Одесса: Техник, 1917. — 15 с.; Научные основы электротехники: Лекции. — Одесса, 1926. — 514 с.; Основы термодинамики: Лекции. — Одесса, 1928. — 134 с.; Прилад для вимірювання горизонтальної складової напруги магнітного поля землі за допомогою струму // Тр. ОДУ. Фізика. — 1935. — Т. 1. — С. 83-91; Почасовой самоотметчик направления ветра простого устройства. // Там же. География. — 1940. — Т. 1. — С. 71-73.

Літ.:

Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 1. — С. 60-62; Очерки развития науки в Одессе. — С. 199; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

ПОРОДКО
Федір Михайлович

Ботанік, фізіолог рослин

Ф. М. Породко народився 28 жовтня 1877 р. в посаді Лосиці Костянтинівського повіту Седлецької губ.

Його батько був священиком, який помер, коли сину виповнилося 11 років. Мати вмерла ще раніше, тому хлопчик провчився тільки два роки у

Седлецькій гімназії. Після цього опікуни віддали його до духовної школи в Холмі за рахунок державної скарбниці як сироту. Отак з дитинства створився твердий характер, уміння досягати мети без допомоги, тільки за рахунок наполегливої праці та неабияких здібностей.

У 1899 р. Федір Михайлович закінчив Холмську семінарію і склав вступні іспити на природниче відділення фізико-математичного факультету Варшавського університету. Незважаючи на необхідність давати приватні уроки, він закінчив університет за чотири роки, причому виконував ще самостійні наукові дослідження. Так, за роботу 1902 р., в якій досліджувалось, чи змінюється бродильна здатність дріжджів у залежності від посиленого харчування пептоном, він одержав ступінь кандидата ботаніки при закінченні університету. А виконана в 1902—1903 рр. робота (надрукована в 1905 р.) "Окислительные энзимы в растениях" отримала золоту медаль Варшавського університету.

З 1904 до 1907 р. він працював спочатку асистентом ботанічної лабораторії Новоросійського університету, а після складання магістерського іспиту в 1907 р. — приват-доцентом ботаніки. Влітку 1907 р. його відрядили до Лейпцігу в ботанічний інститут. Ці перші роки його роботи пов'язані з ім'ям професора В. А. Ротерта, який у той час завідував кафедрою ботаніки.

З 1908 до 1920 р. Федір Михайлович працював професором анатомії і фізіології рослин Одеських Вищих жіночих курсів. У ці роки він вів дослідження в галузі фізичної фізіології рослин, спостерігаючи ростові рухи рослин — тропізми. Був учнем Д. І. Івановського, який заклав основи нової науки — вірусології. У 1911 р. він захистив магістерську, а в 1916 р. — докторську дисертації, які склали велику двотомну працю "Хемотропизм корней". З цього року і до кінця життя він працював професором і завідувачем кафедри анатомії і фізіології рослин Одеського університету. Останні чотири роки був деканом біологічного факультету. У проміжку між захистами дисертацій Ф. М. Породко знайомився з роботою лабораторії колоїдної хімії Віденського біологічного інституту (1911), ботанічних інститутів Швеції та Норвегії (1914).

Крім університету, він працював за сумісництвом також професором

анатомії і фізіології рослин в Одеському хіміко-фармацевтичному інституті (1921—1930), завідувачем кафедри фізіологічної хімії у медичному інституті (1922—1926), професором біологічної та колоїдної хімії в Інституті зерна і муки (1930—1931), а потім — в Інституті хлібопечення (1932—1933), професором анатомії і фізіології рослин у педагогічному інституті, керівником науково-дослідної кафедри біології, завідувачем секції анатомії і фізіології рослин зоолого-біологічного інституту (1923—1930), завідувачем відділу фізіології рослин Ботанічного саду (1931—1941), завідувачем лабораторії фізіологічної хімії Науково-дослідного інституту народного харчування (1935—1940). У роки Великої Вітчизняної війни Федір Михайлович — один із десяти професорів Одеського університету, який евакуювався разом з університетом і працював у ньому всі тяжкі роки війни.

Не можна не згадати слова І. П. Павлова, який казав: "Якщо до науково-дослідної роботи торкається здібна, захоплена, цільна людина, вона повинна бути "отруєна" нею на все життя". У такому розумінні Федір Михайлович був дійсно "отруєним" наукою. Ще в Лейпцігському університеті він за рік виконав роботу "Влияние давления кислорода на микроорганизмы", де виказав наукову ерудицію та показав, що факультативно анаеробні бактерії ростуть при більш високому тиску кисню, ніж аеробні. З 50 наукових праць 31 присвячена питанням росту, серед яких особливе місце займають тропізми, а 11 — проростанню насіння у зв'язку з передпосівною обробкою фізичними і хімічними факторами. Його книга "Хемотропизм корней" цитується в багатьох підручниках, монографіях, статтях. А розроблені ним питання про відростання листя злаків після зрізання мають практичне значення для скошування кормових трав.

Найхарактернішими рисами його були точність, ретельність, критичне відношення до результатів дослідів, висока ерудиція, схильність користуватися конкретною мовою математики, чітка послідовність викладання, відсутність зайвих слів. При цьому викладав він ясно, не уникаючи спірних питань, користуючись літературною мовою, допомагаючи студентам на колоквіумах і консультаціях засвоювати матеріал курсу. Багато уваги приділяв він роботі зі студентським ботанічним гуртком,

всіляко сприяв студентам, які мали хист до дослідницької роботи. Багато з його 15 аспірантів стали кандидатами і докторами біологічних наук.

Незважаючи на зайнятість, Ф. М. Породко багато уваги приділяв громадській роботі. Він читав лекції для населення, давав консультації, брав участь у бригадних обстежуваннях.

Неодноразово він одержував подяки в наказах Наркомпросу, Верховної Ради СРСР, у 1944 р. був нагороджений орденом "Знак пошани" і медаллю "За доблестный труд в Великой Отечественной войне".

Помер Федір Михайлович Породко 2 липня 1948 р. в Одесі.

Пр.:

Курс анатомии растений. — Одесса, 1908. — 203 с.; Химия семян. — Одесса, 1923. — 61 с.; Напрям росту коренів, культивованих у воді. — Одеса, 1934. — 16 с.; Вплив соків і екстрактів рослин на проростання насіння // Пр. ОДУ. Зб. біол. фак. — 1948. — Т. 2(53), вип. 1. — С. 15-27.

Літ.:

Труды Института истории естествознания: В 5 т. — М.; Л., 1947-1953. — Т. 1; Ивановская А. А. Федор Михайлович Породко // Пр. ОДУ. Зб. біол. фак. — 1949. — Т. 4 (57). — С. 167-170; Історія ОДУ за 100 р. — С. 170-171; Домбровская М. В. Профессор Ф. М. Породко // Видные ученые Одессы. — Вып. 1. — С. 16-18; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Васильєва, С. Г. Коваленко, В. Т. Коваль, М. С. Мішнаєвський

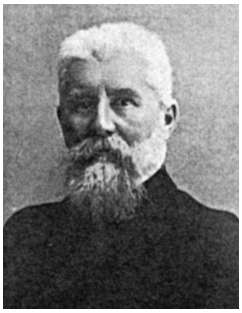

ПОСНІКОВ
Олександр Сергійович

Економіст, публіцист

О. С. Посніков народився 14 грудня 1846 р. у Вязьмі. Закінчив курс смоленської гімназії та юридичного факультету Московського університету

(1869). Після дворічного закордонного відрядження склав магістерські іспити з політичної економії та статистики. Читав лекції у Демидівському юридичному ліцеї (1873—1875). О. С. Посніков надрукував твір "Общинное землевладение", першу частину якого захистив як магістерську дисертацію в 1875 р. у Московському університеті.

У січні 1876 р. О. С. Посніков зайняв кафедру політичної економії в Новоросійському університеті на посаді доцента. У 1878 р. він захистив докторську дисертацію у Московському університеті ("Общинное землевладение". Ч. 2). 6 лютого того ж року Радою ІНУ його було обрано відразу ординарним професором кафедри політичної економії. Професор О. С. Посніков обіймав також посаду проректора університету (з 7 грудня 1878 до 8 листопада 1879 р.).

Професор О. С. Посніков викладав політичну економію та статистику до 1881/82 навч. р., коли просив Раду університету про закордонне відрядження. У відрядженні йому було відмовлено, і в 1882 р. О. С. Посніков пішов у відставку.

Професор О. С. Посніков володів великим ораторським талантом: слухати його лекції приходили не тільки студенти, а й професори, намагалися приходити навіть сторонні особи.

У 1882—1896 рр. він працював лише як земський діяч у Смоленській губ. і одночасно інтенсивно працював разом з В. М. Соболевським редактором "Русских ведомостей" (співробітництво з цією газетою розпочалося ще у 1869 р.). У 1896 р. О. С. Посніков склав з себе редакторські повноваження та вийшов зі складу товариства з видання газети, але залишився співробітником редакції.

У 1912 р. його було обрано депутатом Державної думи, у 1917 р. — головою Головного земського комітету при Тимчасовому уряді. Після революції О. С. Посніков працював викладачем політехнічного інституту в Петрограді.

Помер Олександр Сергійович Посніков у 1921 р.

За своїми поглядами вчений був близький до ліберального народництва. Він виступав на захист общинної власності на землю, стверджуючи, що вона не перешкоджає прогресу в сільському господарстві. На підтвер-

дження цього він у своїх роботах наводив приклад Англії, де значна частина удосконалень запроваджується фермерами (тимчасовими власниками). Як і в Англії, у Росії має бути запроваджене право на винагороду за невикористані удосконалення. Забезпечення землевласників у народногосподарському плані може бути досягнутим, на думку О. С. Поснікова, тільки тоді, коли кожен обробник землі володіє наділом, який задовольняє його головні потреби. Вчений бачив в общині головний засіб спасіння селян від пролетарізації.

Пр.:
Общинное землевладение. — Одесса: Ульрих, 1878. — Вып. 1, 2.

Літ.:
Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 548; Посников Александр Сергеевич // Рус. ведомости, 1863-1913: Сб. ст. — М., 1913. — С. 138; Штрайх С. Я. А. С. Посников как защитник студентов. — Пг., 1916; ЭСБЕ. — Т. 48. — С. 687; БСЭ. — 3-е изд. — Т. 20. — С. 412-413; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

І. В. Шепельська

ПОСТІКА
Ігор Володимирович

Правознавець-криміналіст, академік Української академії національного прогресу

І. В. Постіка народився 19 лютого 1931 р. в Урюпінську Волгоградської обл. в сім'ї інтелігентів.

Батько працював бухгалтером, мати — лікар. Дід по батькові був штурманом далекого плавання, потім журналістом, почесним громадянином Одеси, помер у перші роки після революції. З боку матері серед родичів є лікарі, інженери, науковці.

І. В. Постіка закінчив середню школу № 1 в Одесі. З 1949 до 1954 р. навчався на юридичному факультеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, отримавши вищу освіту за фахом "юрист".

У 1970 р. у Вченій раді Одеського університету І. В. Постіка захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою "Наукові засади та практика застовування нових фотографічних методів дослідження речових доказів у радянській криміналістичній експертизі" (офіційні опоненти: доктор юридичних наук Л. Є. Ароцкер, кандидат юридичних наук М. С. Польовий). У 1991 р. у Вченій раді Вищої юридичної заочної школи МВС СРСР (Москва) захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою "Основні проблеми криміналістичної науки, розкриття і розслідування злочинів у східноєвропейських країнах" (опоненти — доктори юридичних наук І. М. Лузгін, М. С. Польовий і М. Я. Сегай).

На запрошення читав лекції в Сегедському університеті та у Вищій школі офіцерів міліції (Угорщина, 1981), Берлінському та Ієнському університетах (Німеччина, 1986), залучався до консультації Інститутом проблематики злочинності Прокуратури Польщі та юридичним факультетом Софійського університету (Болгарія).

Після закінчення університету з 1954 до 1967 р. І. В. Постіка працював в Одеській науково-дослідній криміналістичній лабораторії МЮ СРСР (потім — науково-дослідній лабораторії судової експертизи МЮ УРСР) на посадах лаборанта, молодшого експерта, експерта, старшого експерта. Має кваліфікацію експерта-криміналіста. З квітня 1967 до листопада 1969 р. був викладачем кафедри криміналістики юридичного факультету ОДУ, з листопада 1969 до червня 1971 р. — старшим викладачем кафедри криміналістики ОДУ, з червня 1971 до грудня 1991 р. — доцентом кафедри кримінального права, процесу і криміналістики ОДУ, з грудня 1991 р. до грудня 1997 р. — професором кафедри кримінального процесу і криміналістики і проректором з наукової роботи юридичного інституту ОДУ. З січня 1998 р. І. В. Постіка — проректор з наукової роботи і професор кафедри криміналістики Одеської національної юридичної академії.

Професор І. В. Постіка належить до наукової школи українських вчених-

криміналістів. Одним із засновників її був професор В. П. Колмаков, учнями якого стали професори Л. Є. Ароцкер, О. Н. Колесниченко, В. Є. Коновалова, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський та інші. Він є членом Вченої ради Одеської національної юридичної академії, Вченої ради Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи, Координаційної ради з фундаментальних правових досліджень при Інституті держави і права НАН України; членом редколегії міжвідомчого науково-методичного збірника "Криміналістика і судова експертиза", заступником головного редактора збірника наукових праць "Актуальні проблеми держави і права", був членом робочої групи з розробки Закону України "Про судову експертизу".

Пр.:

Возможности использования электрофотографии в судебной экспертизе // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1964. — Вып. 1; Перспективы применения в экспертной практике некоторых новых фотографических методов // Там же. — 1971. — Вып. 8; О методах криминалистической экспертизы // Использование научных методов при расследовании преступлений и изучении преступности. — М., 1973. — Ч. 1, вып. 1; A kriminalisztikai szakvelemeny ertekelese es telhasznalasa // Belugyi Szemle. — 1979. — № 28; Использование кибернетики в борьбе с преступностью в европейских социалистических странах // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1980. — Вып. 20; 1981. — Вып. 22; Выявление и расследование очага преступлений. — Одесса, 1981; Общие положения теории криминалистической идентификации в европейских социалистических странах // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1981. — Вып. 23; 1982. — Вып. 24; Оперативная оценка следов преступлений. — Одесса, 1988; Раскрытие и расследование преступлений в европейских социалистических странах (криминалистические и организационные проблемы). — Одесса, 1988; Російсько-український термінологічний словник з криміналістики. — Одеса, 1993; Судебная фотография. — Одесса, 1996; Общие положения тактической операции "Установление алиби" // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. — К., 1996; Проведение дознания по делам о контрабанде, совершенной с участием представителей предпринимательских структур. — Одесса, 1997.

Літ.:

Криминалистика / Под ред. Корухова Ю. Г., Коломацкого В. Г. — М., 1984; Советские криминалисты: Библиогр. справочник. — Нижний Новгород, 1991; Іщенко А. В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи. — К., 1995; Юрид. ин-т ОГУ. — С. 101-105; Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. — М., 1997; Постика Игорь Владимирович // Одес. вестн. — 1998. — 15 авг.; Вчені-юристи України. — К., 1998; Одес. держ. юрид. акад. — С. 132-137, 235; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПОТАПЕНКО Георгій Йосипович

Ботанік

Г. Й. Потапенко народився 21 січня 1889 р. в Одесі. Його батько був колезьким секретарем. Брат працював земським лікарем, сестра — вчителькою.

Закінчивши четверту одеську гімназію, Георгій Йосипович вступив до Новоросійського університету на природниче відділення (1907). На другому курсі він почав займатися вивченням флори під керівництвом М. М. Зеленецького, а пізніше — професора Г. І. Танфільєва і до закінчення навчання написав науково-дослідну роботу "Физико-географический очерк Хаджибейского лимана и его окрестностей с более подробным описанием флоры данной местности", за яку отримав золоту медаль і диплом першого ступеня.

Після закінчення університету Георгій Йосипович вступив на педагогічні курси. Тут він вчився у двох видатних методистів: блискучого природознавця професора В. В. Половцова і прекрасного викладача географії Рішельєвської гімназії І. Л. Маяковського. Міцну підготовку пройшов він і під керівництвом свого університетського вчителя Г. І. Танфільєва, який читав на курсах фізико-математичну географію, та відомого професора університету М. М. Ланге, що викладав психологію й історію педагогічних вчень. Успіхи Г. Й. Потапенка були чималі, тому вже через рік, після від'їзду І. Л. Маяковського, йому довірили читання методики географії на курсах (1913—1918).

Одночасно у 1911—1919 рр. він працював викладачем у середніх учбових закладах, а пізніше (1919—1928) — викладачем трудових шкіл, хіміко-біологічної профшколи, інструктором-методистом відділу народної освіти. У 1919—1922 рр. він — керівник масових природничо-історичних екскурсій Пролеткульта, за сумісництвом — також викладач Гуманітарно-суспільного інституту (1919—1920), викладач Одеського робі-

тфаку (1919—1926). У 1920 р. Г. Й. Потапенко став викладачем першої групи, а далі — професором другої групи Інституту народної освіти (до 1930 р.). З 1928 до 1933 р. Георгій Йосипович завідував кафедрою морфології і систематики рослин ІНО. Для оформлення свого наукового положення у 1923—1926 рр. він пройшов аспірантуру на науково-дослідній кафедрі географії ІНО під керівництвом Г. І. Танфільєва, надрукував три роботи по вивченню рослинності причорноморських пересипів. З 1 жовтня 1924 р. призначений професором з природознавства і географії.

З 1930 до 1933 р. Г. Й. Потапенко — професор Інституту профосвіти і соціального виховання, а з 1931 до 1939 р. — заступник директора Ботанічного саду з підготовки до аспірантури. 25 листопада 1935 р. йому присвоєно учене звання професора ботанічних наук. У 1933—1943 рр. Г. Й. Потапенко працював професором Одеського університету, завідувачем кафедри морфології і систематики рослин, одночасно (1935—1943) керуючи кафедрою ботаніки й фармакогнозії Одеського фармацевтичного інституту, виконуючи обов'язки директора Ботанічного саду (1939—1943) та проректора ОДУ по учбовій частині. 15 квітня 1938 р. йому був присуджений учений ступінь кандидата біологічних наук і вчене звання професора біологічних наук.

У 1943 р. Георгій Йосипович захистив докторську дисертацію. У ній наведені характеристика лиманів всього Північного Причорномор'я від Босфора до Приазов'я, включаючи Крим, і далі до Прикаспію і Прибалхашшя, закономірності їх розвитку, генезис флори пересипів, кормова і інша господарська цінність рослин, що там ростуть, і перспективи господарського використання цих районів.

Велику цінність представляє список літератури по засолених грунтах і їх рослинності, який включає 1318 джерел (по Росії, Україні, Криму, Кавказу, Казахстану, Туркестану, Сибіру).

Крім вивчення трав'янистої рослинності, Георгій Йосипович займався деревними насадженнями Одеської області, особливо після початку роботи в Ботанічному саду (з 1928). Результати — 8 наукових статей з дендрології.

Разом із співробітниками він виконав ряд геоботанічних робіт за зав-

данням Одеської обласної меліоративної контори і обласного управління землевпорядкування. Постійно консультував різні установи, у тому числі лабораторію судової експертизи.

Георгій Йосипович Потапенко був блискучим лектором, мав здібність запалювати серця людей любов'ю до природи, до її різноманіття й неповторності. Не тільки нові факти, але й добре відомі у його викладенні починали відкриватися несподіваними сторонами, новими гранями, блискотіли яскравими фарбами і запам'ятовувались на все життя. Важливо було і те, про що він говорив, і те, як він про це говорив. Особливо це проявлялось під час екскурсій, які він дуже любив, захопившись ними ще у гімназичні роки. Це називалося "йти у природу". Г. Й. Потапенко бачив в екскурсіях реальну можливість наочного розуміння законів природи, єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності усіх її явищ. Екскурсіям він присвятив 5 робіт загальноосвітнього і методичного характеру. Всього надруковано більше 40 його робіт, крім того, 7 рукописів були здані до друку в 1940—1941 рр., але загинули під час Великої Вітчизняної війни.

Слід відзначити такі особисті якості Георгія Йосиповича, як надзвичайна життєлюбність, життєрадісність, захопленість, доброзичливість. Особливо це відчували студенти, яким він допомагав морально і матеріально, влаштовуючи їх на роботу при кафедрі, в Ботанічному саду тощо. У тяжкі роки війни він діставав пайки співробітникам Ботанічного саду, які намагалися зберегти колекції живих рослин.

Втративши слух, Георгій Йосипович не зміг повернутися до улюбленої роботи, але він активно переписувався із своїми друзями, учнями. Маючи дивовижну пам'ять, він відновив деякі втрачені під час війни рукописи, написав декілька статей, присвячених пам'яті вчителя Г. І. Танфільєва, друзів І. Я. Точидловського і Т. І. Точидловської-Акимович. До останніх років життя він живо цікавився усіма новинами науки і культури, охоче ділився своїми знаннями з усіма, хто цього хотів.

З дитячих років Г. Й. Потапенко захоплювався театром, брав участь у самодіяльних гуртках. У 1920—1921 рр. закінчив театральну студію А. І. Арпадьєва і Б. Я. Лоренцо. Грав у різних колективах, у тому числі

в драматичному гуртку Будинку вчених. Виступав як автор і режисер. Дуже любив поезію, сам писав вірші, прекрасно і охоче декламував. Це захоплення дуже допомагало йому у педагогічній і лекторській діяльності.

Починаючи зі студентських років, Георгій Йосипович читав науково-популярні лекції у реальних училищах, гімназіях, купецькому зібранні і інших місцях. Популяризаторську діяльність він продовжував до 1941 р. Матеріали їх друкувалися в журналах і газетах.

Роботи з дендрології друкувались у журналі "Югоклимат" (1928—1929), у "Трудах" Ботанічного саду ОДУ (1934), "Трудах" ОДУ (1937).

Дисертація і два рукописи "История кафедры ботаники Одесского университета" (1962, 93 с.) і "Ботанический сад Одесского государственного университета 1865—1940" (1963, 65 с.) зберігаються у Науковій бібліотеці університету.

Пр.:

Очерк флоры Одесских солончаков // Журн. н.-д. кафедр в Одесі. — 1924. — Т. 1, № 5. — С. 35-45; Опыт исследования солончаковых западинок на Одесской пересыпи // Там же. — № 10/11. — С. 97-106; Тилигульская пересыпь: Почв.-ботан. очерк // Зап. Одес. ІНО. — 1927. — № 1. — С. 195-209; Хаджибейський лиман: Матеріали до краєзнавства Одес. округи. — Одеса, 1927. — С. 1-53; Солонец, или Засуха Тузла: Почв.-ботан. очерк // ЗНОЕ. — 1928. — Т. 9, № 4. — С. 295-306; Геоботаническое исследование пересыпи Большого и Малого Аджалыкских лиманов (Дофиновского и Григорьевского) // Юбил. сб. акад. Б. А. Келлера. — Воронеж, 1931. — С. 383-392; Материалы по истории ботаники в Одесском университете // Тр. Ин-та истории естествознания и техники. — 1961. — Т. 41, № 10. — С. 44-62.

Літ.:

Михайлова М. Г. Флора і рослинність УРСР. — К., 1938; Погребняк І. І. Дослідження кафедри морфології та систематики рослин Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова за 40 років радянської влади // Укр. ботан. журн. — 1958. — Т. 15, № 4; Котов М. І., Харевич С. С. Досягнення у вивченні флори та систематики вищих рослин і рослинних ресурсів на Україні // Там же. — 1967. — Т. 24, № 5; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3; Г. Й. Потапенко — професор Одеського університету / Укладачі: Н. М. Пашковська, В. М. Грама. — Одеса: АБУ-Інформ, 2004. — 72 с.

Н. М. Пашковська

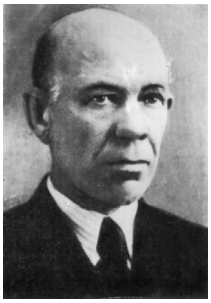

ПОТАПОВ
Петро Осипович

Історик російської мови, літератури, театру

П. О. Потапов народився 5 червня 1882 р. у Лебедяні Тамбовської губ. у сім'ї селянина-бондаря. У 5-річному віці втратив батьків і пішов "у люди". У 1902 р. закінчив Ніжинську гімназію із золотою медаллю і був зарахований студентом Ніжинського історико-філологічного інституту на відділення російської мови і словесності.

У 1907 р. був призначений на посаду викладача латинської мови одеської третьої чоловічої гімназії, де проявив глибоку зацікавленість філологічними науками. Систематична наукова робота дала йому можливість отримати у 1911 р. посаду приват-доцента давньоруської літератури на кафедрі російської мови і словесності Новоросійського університету.

У 1913 р. П. О. Потапов був відряджений Академією наук до Австрії і на Афон для наукової роботи. Протягом ряду років вчений брав участь у виданні Академією наук слов'янських перекладів візантійських хронік і працював у Болгарії, Сербії, Чехії над їх вивченням. У 1915 р. П. О. Потапов захистив у Новоросійському університеті магістерську дисертацію на тему "К истории русского театра. Жизнь и деятельность А. О. Озерова". Він був членом Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, входив до складу Бібліографічного товариства, Товариства історії і старожитностей, Педагогічного товариства та ін.

Після революції в 20-ті рр. П. О. Потапов працював в Одеській губполітпросвіті інструктором з ліквідації неписьменності серед робітників. З 1932 р., з часу організації Одеського педагогічного інституту, П. О. Потапов був незмінним деканом факультету мови і літератури і завідувачем кафедри російської мови. У 1934 р. кваліфікаційною комісією при Нар-

компросі УРСР він був затверджений професором кафедри мовознавства. З 1937 р., з моменту відкриття філологічного факультету в Одеському університеті, П. О. Потапов завідував також кафедрою російської мови і слов'янознавства університету. У 1938–1944 рр. ним була написана докторська дисертація "Славянский перевод Хроники Зонары по спискам Ундольского 1191, Венскому 126, Хиландарскому 332 и др."

Одночасно з науковою Петро Осипович проводив велику педагогічну роботу. Він читав в університеті і педагогічному інституті різні курси: сучасну російську мову, історичну граматику, історію російської літературної мови, старослов'янську, польську і сербську мови, порівняльну граматику слов'янських мов. Великою популярністю серед його учнів-аспірантів користувалися заняття з санскриту.

Енергійний, ініціативний Петро Осипович, окрім педагогічної та наукової, займався ще й суспільною роботою. Він брав участь в організації трудової школи, в роботі консультативного бюро Одеського інституту народної освіти для допомоги вчителям, складав нові програми з російської мови. У 1940 р. професор П. О. Потапов був обраний депутатом міської Ради депутатів трудящих.

Під час німецько-румунської окупації вчений не евакуювався за станом здоров'я, піддався переслідуванням і залишився без роботи. Проте йому пощастило дожити до звільнення Одеси. Незважаючи на значне погіршення здоров'я, він з великим ентузіазмом взявся за відновлення рідного університету, очолив філологічний факультет і кафедру російської мови. Він поновив також роботу кафедри російської мови в педагогічному інституті. Та підірване здоров'я не дозволило йому розгорнути свою діяльність на тривалий час. 14 лютого 1945 р. він помер.

Петро Осипович Потапов — вчений різносторонніх інтересів, про що свідчить залишена ним наукова спадщина — біля 30 робіт. Своїми роботами він збагатив вітчизняну філологію.

Спочатку наукові інтереси вченого були зосереджені на вивченні питань російської літератури і театру. Його магістерська дисертація "К истории русского театра. Жизнь и деятельность В. А. Озерова" (1915)

являє собою фундаментальне дослідження творчого шляху драматурга. У ній визначається специфіка російського класицизму.

Як наслідок читання в Одеському університеті курсу лекцій з літератури П. О. Потаповим була підготовлена і в 1919 р. видана книга "Введение в историю русской литературы". Вчений вважав, що вивчення художньої літератури має обов'язково супроводжуватись поглибленим вивченням мови творів.

У 1928 р. він видав підготовлений до друку рано померлим професором О. В. Ристенком слов'яно-руський текст "Жития Нифонта", до якого написав передмову "Декілька слів про значення текстів житія Нифонта. (За рукописом 1219 р.)". Вчений відзначив, що пам'ятка, написана в Ростові на початку XIII ст., повинна зацікавити і історика мови, бо її аналіз допоможе вирішити питання про формальні і лексичні відмінності давньоруської і старослов'янської мов. Ця робота засвідчила зростаючий інтерес вченого до питань мови.

З 20-х рр. і протягом майже двох десятиріч П. О. Потапов займався в основному вивченням питань мовознавства. Цікава його стаття "К вопросу о реформе русского литературного языка в первой половине XVIII века" (1940). Як відомо, літературна мова XVIII ст. заслуговує на особливе вивчення, бо в цей період загострилася боротьба навколо питань про шляхи її подальшого розвитку. Охарактеризувавши стан розвитку російської літературної мови в першій половині XVIII ст., автор зупинився на лінгвістичній діяльності В. К. Тредіаковського. Він відкинув думку С. К. Булича про те, що В. К. Тредіаковський був дилетантом у питаннях російської мови, і переконливо довів обґрунтованість його поглядів. На думку Петра Осиповича, погляди В. К. Тредіаковського спричинили істотний вплив на М. В. Ломоносова, котрий визначив у своїх працях шляхи подальшого розвитку російської літературної мови.

Велику увагу професор П. О. Потапов приділяв методиці викладання лінгвістичних дисциплін. Читання ним курсу методики російської мови було таким же глибоким, змістовним і захоплюючим, як і читання інших курсів.

Зацікавленість П. О. Потапова питаннями української літературної мови

відбилась у статті "Іншомовні слова в Шевченкових творах" (1939). Доскіпливо проаналізувавши іншомовні лексичні елементи у творах Т. Г. Шевченка, П. О. Потапов довів необхідність їх застосування з точки зору змісту і стилю. Він зробив ряд цікавих спостережень над використанням у творах Т. Г. Шевченка церковнослов'янізмів, тюркізмів, полонізмів.

Вчений також відзначив, що використані Т. Г. Шевченком іншомовні елементи, виконуючи певну стилістичну функцію, не порушують глибокої національної своєрідності мови поета.

У 1940 р. П. О. Потапов видав на правах рукопису "Курс лекций по старославянскому языку", де в порівняльно-історичному плані висвітив питання фонетики, словотвору і морфології старослов'янської мови. У цьому підручнику значна увага приділялась питанням синтаксису.

Петро Осипович був скромною, справедливою, чуйною людиною, глибоко принциповим, відданим своїй справі вченим. За свою 38-річну педагогічну діяльність він виховав багато поколінь вчителів, аспірантів, наукових працівників з російської та слов'янської філології. Серед них можна назвати М. К. Мартиновську, Д. Н. Петровича, С. А. Савицьку, Б. С. Турі, В. Н. Юрескул, Н. В. Юстратову, які довгий час працювали в Одеському університеті та інших вузах нашої країни.

П. О. Потапов помер у 1945 р.

Пр.:

К вопросу о литературном составе летописи. I. Летопись и "Исповедание веры" Михаила Синкеля // Рус. филол. вестн. — 1910. — Т. 63, вып. 1. — С. 1-13; К вопросу о литературном составе летописи. II. Летопись и "Паннонские жития" // Там же. — С. 13-18; К вопросу о литературном составе летописи. III. Летопись и "Откровение" Мефодия Патарского // Там же. — 1911. — Т. 65, вып. 1. — С. 81-110; Из истории русского театра. Жизнь и деятельность В. А. Озерова // ЗИНУ. Ист.-филол. фак. — 1915. — Вып. 11. — 959 с.; Судьба Хроники Зонары в славяно-русской литературе // Изв. ОРЯС. Рос. АН. — 1917. — Т. 22, кн. 2. — С. 141-186; Введение в историю русской литературы: Лекции. — Одесса: Центр. тип. Н. Лемберга, 1918 (обл. 1919). — 112 с.; К литературной истории рукописных сказаний о св. Николае Чудотворце // Учен. зап. высш. шк. г. Одессы. — 1922. — Т. 2. Отд. гуман.-обществ. наук. — С. 119-129; З матеріалів візантійсько-слов'янської історіографії: (Зографська переробка Хроніки Зонари) // Ювіл. зб. на пошану академіка Д. І. Багалія: З нагоди 70-річчя життя та 50-х роковин наук. діяльності — К., 1927. — С. 346-357; Декілька слів про значення текстів житія Нифонта: (За руко-

писом 1219 р.) // Матеріали з історії візант.-слов'ян. літ. та мови. — Одеса, 1928. — С. 6-16; Іншомовні слова в Шевченкових творах // Великий поет-революціонер. — Одеса, 1939. — С. 199-212.

Літ.:
Петр Осипович Потапов, 1882-1945: Метод. материалы к спецкурсу "Русисты Одесского университета" / Сост. В.Ф. Шишов. — Одесса, 1982. — 18 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. Ф. Шишов

ПРЕНДЕЛЬ
Олександр Ромулович

Зоолог, гідробіолог, паразитолог

О. Р. Прендель народився в Одесі 28 березня 1888 р. Батько його Ромул Олександрович закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Потім працював професором Новоросійського університету. Він був відомим мінералогом, автором підручників, засновником дослідів метеоритів. Син Олександра Ромуловича Юрій — патологоанатом.

Олександр Ромулович вчився у четвертій класичній чоловічій гімназії і закінчив її у 1906 р., тоді ж вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету. У 1910 р. О. Р. Прендель закінчив університет з дипломом першого ступеня. Його було залишено на кафедрі зоології та порівняльної анатомії для підготовки до професорського звання. Але у зв'язку з хворобою його керівника професора П. М. Бучинського і його від'їздом з Одеси, О. Р. Прендель з 1911 р. давав приватні уроки, перекладав з іноземних мов та викладав природознавство у приватній гімназії. З 1912 до 1922 р. він працював на

тій же кафедрі спочатку лаборантом (1912—1915), потім молодшим та старшим асистентом (1917—1922).

З 1922 до 1930 р. О. Р. Прендель був старшим асистентом (викладачем) кафедри загальної біології Одеського медичного інституту. Потім він — завідувач кафедри загальної біології Медично-аналітичного (пізніше Фармацевтичного) інституту, спочатку у званні доцента (1932—1935), а потім — професора. У фармацевтичному інституті він був завідувачем кафедри зоології і паразитології до серпня 1941 р. Одночасно з 1924 до 1932 р. він був співробітником науково-дослідницької кафедри біології Інституту народної освіти, що був реорганізований пізніше у Зоологічний інститут. Після війни (1947—1948) О. Р. Прендель працював за сумісництвом у Вчительському інституті.

Доцентом О. Р. Прендель був з 1932 до 1935 р., а звання професора одержав у 1936 р. Вчений ступінь кандидата наук та звання професора були присуджені йому ВАК за сукупністю праць як наукових, так і народно-господарських. Адже О. Р. Прендель за сумісництвом працював у малярійному відділі Одеського бактеріологічного інституту (1923—1941). Він діяв тут як ентомолог (короткий час) і завідувач відділу, беручи безпосередню участь у боротьбі з малярією на півдні України та у влаштуванні протималярійної станції Одеси.

Під час тимчасової окупації Одеси Олександр Ромулович працював (1942—1944) професором Одеського університету на кафедрі загальної біології та зоології. Після звільнення міста очолив кафедру гідробіології Одеського університету (1944—1964). У 1947 р. він отримав диплом кандидата наук та затвердження звання. В той же час з 1944 до 1946 р. він завідував кафедрою зоології хребетних, працював за сумісництвом ще й в Учительському інституті в 1947—1948 рр. У 1964 р. Олександр Ромулович пішов на пенсію, але працював ще почасово чи частково до 1967 р. як професор-консультант.

Професор О. Р. Прендель був висококваліфікованим педагогом. За роки педагогічної діяльності він читав лекції із загальної біології, зоології з основами паразитології, зоології безхребетних, зоології хребетних, зоогеографії, загальної гідробіології, загальної та часткової іхтіо-

логії, хвороб риб, ставкового рибництва, санітарної та технічної гідробіології, медичної ентомології, фауни морів та ін.

Він у тій чи іншій мірі володів шістьма мовами. Його наукові інтереси виявилися в проведенні досліджень на півдні України, у Молдові та Криму. У басейні Дністра та інших районах він вивчав біологію і екологію п'явок, губок, гельмінтів і особливо малярійного та інших комарів. І хоча наукову працю він почав у галузі зоології та гістології, потім багато уваги приділяв зоопаразитології.

Експедиційна дослідна робота відкрила можливість О. Р. Пренделю не тільки провести суто наукові дослідження, а ще він та очолюваний ним колектив виробили практичні рекомендації, завдяки яким зникла малярія як поширена хвороба в містах та селах Північного Причорномор'я.

Він керував авіахімічними роботами (1932—1936) по боротьбі з ляльками малярійного комара в Україні у районі Дніпра, Інгульця, Інгула, Південного Бугу та Кодими. О. Р. Прендель після ліквідації малярійного комара в Україні багато уваги приділяв вивченню гельмінтів місцевих гризунів та свійських тварин. Він розробляв різні питання медичної ентомології, довгий час був науковим консультантом з паразитології у санітарно-епідеміологічному загоні Одеського військового округу. Він став великим фахівцем в галузі прикладної ентомології та гельмінтології.

Вивчення фауни комарів, їх походження та екології і впровадження в практику відповідних рекомендацій проводились проф. О. Р. Пренделем раніш за все як зоологом та гідробіологом. Він як фахівець цих галузей вивчав ще п'явок заплавних водоймищ нижнього Дніпра. Гідробіолог О. Р. Прендель також вивчав гідробіологічну та рибогосподарську характеристики ставів лісостепової смуги Одеської області. Ці дослідження привели його до наукової оцінки ставів та розроблення рекомендацій про перспективи підвищення їх рибопродуктивності. Високий професійний рівень зоолога О. Р. Пренделя видно з того, що дослідження павука-каракурта він почав з ретельно та скрупульозно зібраних ним бібліографічних матеріалів до історії вивчення цієї тварини.

Олександр Ромулович досліджував вплив забруднення на гідробіолог-

ічний режим Хаджибейського лиману, вивчав санітарно-гідробіологічний стан питної води Одеського водопроводу та ін.

Професор О. Р. Прендель був гарною, доброзичливою, чемною та доступною людиною не тільки для колег, а й для студентів, аспірантів, і ці властивості характеру бажав бачити у своїх учнях. Професор ходив зі студентами на екскурсії по центру міста, розповідав його історію, бо сам був не тільки її свідком, а й активним діячем протягом більше половини сторіччя. Коли врахувати, що ще його батько був професором Новоросійського університету, то можна вважати, що професор був зв'язаний з цією установою не тільки за фахом, а й біографічно, хронологічно, навіть генетично.

Він підготував велику кількість молодих спеціалістів у галузі біології та гідробіології. О. Р. Прендель брав участь у громадському житті університету. Він багато років керував науковим студентським товариством, організовував студентські наукові конференції. При його активній участі було надруковано кілька збірників студентських праць. Він допомагав працівникам музею у визначенні різних безхребетних та ін. О. Р. Прендель був членом товариства "Знання", Всесоюзного гідробіологічного товариства, членом ради Одеського Будинку вчених та Наукової бібліотеки університету.

Він надрукував 75 наукових робіт, до 200 бібліографічних статей у реферативному журналі. Його книга "Малярія" була передрукована 5 разів. Як вчений-паразитолог він був добре відомий в СРСР та за кордоном.

Помер Олександр Ромулович Прендель 8 січня 1970 р., похований на другому християнському кладовищі в Одесі.

Пр.:

К морфологии личинок Anopheles hyrcanus Pallas // ЗНОЕ. — 1928. — Т. 44.— С. 207-211; Про коливання в підвидовому складі популяції Anopheles Maculipennis Meigen Одеської області / О. Р. Прендель, К. С. Чебан // Пр. ОДУ. Зб. біол. фак. — 1949. — Т. 4 (57). — С. 93-97; Кровососущие комары долины нижнего Днепра и прилегающих районов // Тр. ОГУ. Сб. биол. фак. — 1953. — Т. 6. — С. 71-74; Материалы по прудовому хозяйству Одесской области. Пруды Котовского района / А. Р. Прендель, Н. И. Стахорская // Там же. — С. 75-83; Материалы по фауне и экологии комаров южноукра-

инских степей // Там же. Сер. биол. наук. — 1955. — Т. 145, вып. 7. — С. 143-153; Гидробиологическая и рыбохозяйственная характеристика прудов лесостепных и степных районов Одесской области / А. Р. Прендель, Н. И. Стахорская // Там же. — С. 155-162.

Літ.:
Зак Р. Ювілей професора [О. Р. Пренделя] // ЗНК. — 1958. — 3 квіт.; Пузанов И. И. Научные исследования кафедры зоологии позвоночних Одесского госуниверситета за 40 лет советской власти // Материалы 4 Одес. общегор. науч. конф. Одес. о-ва анатомии, гистологии и эмбриологии. — 1958. — Т. 1, ч. 2. — С. 77-83; Замбриборщ Ф. С. Підсумки (1917-1927 рр.) і перспективи гідробіологічних та іхтіологічних досліджень в понизззях рік, лиманах та північно-західній частині Чорного моря // Матеріали ювіл. наук. сесії університету, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соц. революції. — Одеса, 1968. — С.162, 165, 168; Історія ОДУ за 100 р. — С. 140, 155, 156, 158: Замбриборщ Ф.С., Гринбарт С.Б., Чернышенко А.С. Памяти Александра Ромуловича Пренделя (1888-1970) // Вестн. зоологии. — 1970. — № 4. — С. 88-89; Коровицкий Л. К., Футран Г. С. Памяти профессора А. Р. Пренделя // Мед. паразитология и паразитар. болезни. — 1970. — № 4. — С. 505-506; Развитие биологии на Украине: В 3 т. — К.: Наук. думка, 1985. — Т. 3; Одес. ун-т, 1865-1990. — С. 106; Благословенная семья Тарасевичей: [Воспоминания Е. Н. Прендель, урожд. Стенбок-Фермор] // Природа. — 1992. — № 1. — С. 123-128; Винникова М. А. Профессор Александр Ромулович Прендель (1888-1970) // Видные ученые Одессы. — Вып. 4/5. — С. 37-40; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. А. Богачик, В. А. Дьяков

ПРЕНДЕЛЬ
Ромул Олександрович

Геолог, мінералог, кристалограф

Р. О. Прендель народився 8 лютого 1856 р. у Хотині Бессарабської губ., але офіційно його народження було зафіксовано в Одесі. Ромул Олександрович народився під час пересування військової частини його батька-офіцера.

Родина Пренделів походила з дворян. Ромул був онуком В. А. Пренделя, відомого участю в битві при Аустерліці та у вітчизняній війні 1812 р. Батько Олександр Вікторович закінчив кадетський корпус у Києві.

Ромул Олександрович вчився спочатку у приватному учбовому закладі Вільеті в Одесі, а з сьомого класу — в першій класичній гімназії, де він під час навчання давав приватні уроки. У 1868 р. він вступив до Новоросійського університету на природниче відділення фізико-математичного факультету. Спочатку він захопився ботанікою, згодом — геологією, яку вивчав під керівництвом М. О. Головкінського, особливо його приваблювали кристалооптика та електричні явища у кристалах.

Університет Р. О. Прендель закінчив із ступенем кандидата природничих наук у 1873 р. і був залишений при кафедрі геології для підготовки до професорського звання. У 1875 р. він склав магістерський іспит. У 1875—1876 рр. здійснив експедиційні роботи в Криму по вивченню крейдяних, еоценових і сарматських формацій. Крім того, він вперше застосував мікроскопічний метод для вивчення кристалічних порід (діориту) кримської гори Кастель. Перебуваючи на посаді лаборанта при мінералогічному кабінеті, він брав активну участь у польових дослідженнях (екскурсіях) у Подільській, Катеринославській та Херсонській губерніях, де вивчав кристалічні породи. Класичною є його робота "Исследование кристаллических пород, развитых в бассейне р. Базавлук и в верховьях р. Саксагань". Її автор був визнаний одним із перших дослідників Українського щита. Він детально описав біотитові граніти, діорити, хлоритові гнейси, сланці. У мінералогічному кабінеті він довів до ладу колекції і зробив детальний опис фізичних, оптичних і хімічних особливостей якутського вілуїту, уральського кочубеїту, молдавського целестину, рідкісних підвидів везувіану (вивержена порода вулкану Везувій), гірського кришталю з гори Казбек (Кавказ).

У 1884 р. Р. О. Прендель опублікував підручник із кристалографії, прочитав пробну лекцію студентам "Про електричні явища в кристалах", після чого був обраний приват-доцентом кафедри мінералогії, став читати лекції з кристалофізики і кристалохімії. У 1887 р. він у Петербурзькому університеті захистив дисертацію "О вилуите" на ступінь ма-

гістра мінералогії і геології. У 1888 р. проводив кристалографічні дослідження в лабораторіях професорів Чермака (Відень) і Грота (Мюнхен). Після повернення з відрядження в Одесу, у 1891 р. був призначений екстраординарним професором по кафедрі мінералогії.

У 1897 р. Р. О. Прендель захистив у Варшавському університеті докторську дисертацію "Об изоморфной группе сурьмянистой и мышьяковой кислот". У тому ж році він отримав звання ординарного професора кафедри мінералогії Новоросійського університету. У 1898 р. перебував за кордоном для вивчення школи кераміки. У 1902 р. завідував геологічним, палеонтологічним і мінералогічним кабінетами університету.

Професор Р. О. Прендель є засновником метеоритики. За цією темою ним опубліковано 12 праць. За його сприяння (закупівля у приватних осіб, виїзд на місце їх падіння) колекція метеоритів в університеті наприкінці XIX — початку XX ст. склала 45 штук. Такі метеорити, як "Грослібенталь", "Заброддя", "Савчинський" були описані Р. О. Пренделем і оприлюднені в "Записках" Новоросійського товариства природознавців у 1892, 1895 та 1896 рр.

У 1894 р. на IX з'їзді російських природознавців та лікарів у Москві Р. О. Прендель вніс пропозицію про признання метеоритів державною власністю. Ця пропозиція була схвалена спеціальною комісією Міністерства народної освіти, яка затвердила особливі правила, згідно з якими метеорити є державною власністю.

Крім викладацької роботи в університеті, де він читав лекції студентам природничого і медицинського факультетів, Р. О. Прендель був піонером в організації наукових експедицій з участю студентів. Багато часу він приділяв середнім учбовим закладам, де викладав природничу історію. Читав він лекції з благодійною метою від Лекційного комітету при Новоросійському товаристві природознавців. Свої підручники і курси лекцій Р. О. Прендель публікував в одеських типографіях у 1884—1906 рр. Він був одним з ініціаторів заснування в 1899—1900 рр. Товариства студентських їдалень.

Академік Д. К. Заболотний, який був тоді студентом Новоросійського університету, у своїх спогадах писав, що Р. О. Прендель був чудовим

лектором і відмінною людиною, другом молоді, чуйно ставився до студентського життя. Він дуже обурився, коли у 1903 р. новий ректор професор О. М. Деревицький викликав в університет поліцію для розгону студентської сходки.

Р. О. Прендель був членом Новоросійського товариства природознавців, Імператорського мінералогічного товариства в Петербурзі, Московського товариства дослідників природи, кількох закордонних товариств (Oberheinischen geologischen Verein та ін.), чому сприяло знання майже всіх європейських мов. Він був також одним із засновників в Одесі Кримського гірничого клубу.

З 1904 р. здоров'я Ромула Олександровича різко погіршилося. Рідні вважали, що це було внаслідок "кавказької" лихоманки, яку він підхопив під час подорожі в Абхазії. Він вийшов у відставку і виїхав для проживання до свого маєтку (в Полтавську губ.), де вмер 28 червня 1904 р. на 54-му році життя.

Молодим, завжди товариським та енергійним залишився Ромул Олександрович у пам'яті співробітників, друзів (сім'ї М. О. Умова і О. О. Ковалевського), учнів (М. Д. Сидоренко), родичів (старшої доньки Н. Ліберман і молодшого сина Олександра — професора Одеського університету, завідувача кафедри гідробіології).

За своє коротке життя Р. О. Прендель опублікував 46 наукових робіт.

Пр.:

Сарматские образования г. Севастополя и его окрестностей // ЗНОЕ. — 1875. — Т. 3, вып. 2. — С. 1-30; Геологический очерк меловой формации Крыма и слоев, переходных от этой формации к эоценовым образованиям. — Одесса, 1876. — 102 с.; Отчет о результатах экскурсии, произведенной летом 1878 г. по прибрежной полосе Абхазии и Черноморского округа // ЗНОЕ. — 1879. — Т. 5, вып. 2. — С. 1-9; Краткий учебник кристаллологии. Вып. 1: Элементарный курс кристаллографии. — Одесса: Тип. Зеленого, 1884. — 103 с.; О вилуите // ЗНОЕ. — 1887. — Т. 12, вып. 2. — С. 1-48; Лекции по кристаллофизике и кристаллохимии, читанные в Новороссийском университете в 1887/88 гг. — Одесса: Тип. Кирхнера, 1887. — 147 с.; Лекции по общему курсу описательной минералогии, читанные в имп. Новороссийском университете ординарным профессором Р. Пренделем в 1897/98 акад. г. — Одесса: Типо-литогр. Акц. Южно-рус. о-ва печ. дела, 1889. — 284 с.; Петрографическое исследование метеорита "Гросс-Либенталь" // ЗНОЕ. — 1892. — Т. 18, вып. 1. — С. 59-68; Метеорит "Забродье" // Там же. — 1894.

— Т. 19, вып. 1. — С. 243-252; Заметка о Савчинском метеорите // Там же. — 1895. — Т. 20, вып. 1. — С. 49-55; Лекции по кристаллофизике и кристаллохимии. — Одесса: Тип. В. Кирхнера, 1896. — 184 с.; Прошлое Везувия: Докл., чит. в очеред. собр. Крым. горн. клуба 5 апр. 1902 г. — Одесса: Типо-литогр. Соколовского, 1902. — 10 с.; Несколько слов о своеобразном двойниковом срастании кристаллов горного хрусталя с горы Казбек // ЗНОЕ. — 1904. — Т. 26. — С. 161-164.

Літ.:
Сидоренко М. Д. Памяти профессора Ромула Александровича Пренделя // ЗНОЕ. — 1905. — Т. 28. — С. 1-18; Ромул Александрович Прендель // Отчет о состоянии и деятельности ИНУ за 1904-1908 г. / Сост. И. И. Кияницын. — Одесса, 1909. — С. 97-98; Либерман Н. Р. Ромул Александрович Прендель: (Воспоминания об отце). — 1951. — Рукопись; Історія ОДУ за 100 р. — С. 207; Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 1. — С. 63-68; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Ю. О. Амброз

ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ Володимир Васильович

Математик

В. В. Преображенський народився в Симбірській губ. 21 липня 1846 р. у сім'ї лікаря (в одній з анкет вказано: зі штаб-офіцерських дітей). Середню освіту отримав у симбірській гімназії, де навчався з 1859 до 1864 р. У тому ж 1864 р. вступив до Петербурзького університету, потім продовжив навчання на математичному відділенні Московського університету, яке закінчив у 1868 р. із золотою медаллю. В університеті доля звела його з М. Є. Жуковським, згодом видатним російським математиком і механіком, з яким Володимир Васильович підтримував довгі роки тісні наукові контакти і дружні відносини. Після закінчення університету він був залишений на два роки при університеті для підготовки до професорського звання. Був учнем М. В. Бугайова і Ф. О. Слудського. У 1869 р.

В. В. Преображенський став одним з перших членів Московського математичного товариства. Після складення магістерських іспитів В. В. Преображенський був направлений у наукове відрядження за кордон. У Берліні, Вюрцбургу, Бонні та Парижі працював у бібліотеках і слухав лекції видатних математиків.

Після повернення з-за кордону в 1871 р. В. В. Преображенський викладав декілька років у Московському технічному училищі, гімназії, на Вищих (Лубянських) жіночих курсах. Постановка викладання математики в той час в училищі була на досить високому рівні. Викладали там багато відомих вчених. Досить назвати імена А. В. Лєтнікова, що був членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук, М. Є. Жуковського.

У 1874 р. В. В. Преображенський захистив при Московському університеті магістерську дисертацію "Об интегрировании уравнений с частичными производными высших порядков". У цьому ж році Володимир Васильович був обраний доцентом Новоросійського університету, однак затверджений він був на цій посаді лише в 1876 р. У 1874 р. В. В. Преображенський продовжував працювати в московській гімназії, а в 1875 р. — знову на Лубянських жіночих курсах.

Після призначення доцентом Новоросійського університету В. В. Преображенський переїхав до Одеси. В університеті він читав вищу алгебру, диференціальне числення, спеціальний курс з теорії еліптичних функцій і інші математичні дисципліни. Свої наукові інтереси він зосередив в основному на теорії диференціальних рівнянь з частинними похідними і їх застосуваннях, передусім у механіці. У його докторській дисертації "О логарифмическом потенциале" (захист відбувся в 1879 р.) теорія логарифмічного потенціалу побудована на основі загальної теорії інтегрування рівнянь із частинними похідними. У скінченному вигляді отриманий розв'язок ряду крайових задач для рівняння Лапласа при різних граничних умовах.

Після захисту дисертації В. В. Преображенський за представленням факультету був обраний екстраординарним професором кафедри чистої математики. В особі В. В. Преображенського університет придбав чудо-

вого викладача і вченого. Період життя Володимира Васильовича в Одесі насичений плідною науковою, викладацькою і суспільною діяльністю. Володимир Васильович активно включився в роботу математичного відділення Новоросійського товариства природознавців, членом якого він став у 1877 р. Він був учасником VI з'їзду природознавців у Петербурзі (грудень 1879 — січень 1880), де виступав з повідомленням "Интегрирование Лапласовых уравнений при помощи кватернионов". Наступний VII з'їзд проводився в Одесі (1883). Основний тягар по підготовці з'їзду і його проведенню ліг на одеських вчених. Підготовкою з'їзду займався фізико-математичний факультет університету. Головою з'їзду був обраний І. І. Мечников. У роботі математичної секції взяли участь знамениті вчені-математики М. Є. Жуковський і С. В. Ковалевська. Новоросійський університет гідно представляли М. О. Умов і В. В. Преображенський. Потрібно також зазначити, що Володимир Васильович брав участь у роботі IV (Казанського) з'їзду природознавців у 1873 р.

У 1882 р. В. В. Преображенський подав у відставку на знак солідарності з І. І. Мечниковим і іншими вченими, змушеними піти з університету під натиском реакції.

Переїхавши до Петербурга (1883), В. В. Преображенський викладав на Вищих (Бестужевських) жіночих курсах, які були відкриті в 1878 р. у складі двох відділень: словесно-історичного і фізико-математичного, з трирічним терміном навчання. Через рік додалося ще одне — спеціально-математичне. Математичне відділення забезпечувало в той час досить високу математичну підготовку слухачок. Вищі жіночі курси відіграли велику роль у математичній освіті. Випускниці курсів працювали викладачами математики в середній і вищій школі, співробітниками наукових установ.

У 1884—1887 рр. В. В. Преображенський працював у Казанському університеті. На посаду екстраординарного професора кафедри практичної механіки Володимир Васильович був обраний ще в 1883 р. Працюючи в університеті, він користувався великою популярністю у молоді. Він підтримував вимогу студентів-учасників відомої сходки 16 грудня 1887 р.,

учасником якої був В. І. Ульянов (Ленін) і подав у відставку на знак протесту проти дій адміністрації університету.

У 1888—1889 рр. В. В. Преображенський на посаді приват-доцента викладав у Санкт-Петербурзькому університеті, а потім знову повернувся до Одеси на посаду екстраординарного професора кафедри чистої математики Новоросійського університету. З 1 січня 1890 р. він — ординарний професор по цій же кафедрі. Володимир Васильович швидко включився в навчальний процес. У ці роки він читав інтегральне числення (інтегрування функцій і визначений інтеграл) і варіаційне числення в осінньому семестрі і інтегрування диференціальних рівнянь у весняному. Як і в попередньому одеському періоді Володимир Васильович активно працював на математичному відділенні Новоросійського товариства природознавців, очолюючи його протягом трьох років (1893—1896), часто виступав з науковими доповідями і повідомленнями. Багато уваги приділяв методиці викладання математики у школі. Нарівні з методичними питаннями на засіданнях товариства значна роль відводилася також питанням обгрунтування основних понять математики, найважливіших її результатів.

З учнів В. В. Преображенського потрібно відзначити Ц. К. Руссьяна, який успішно працював у Новоросійському, а потім у Харківському університетах.

Працював В. В. Преображенський в університеті до досягнення 25-річчя служби, після чого в 1900 р. пішов у відставку. Останні роки свого життя жив у Гатчині.

Помер В. В. Преображенський 30 жовтня 1905 р.

Пр.:

Частный случай движения жидкой площади // Мат. сб. — 1868. — Т. 3. — С. 259-269; Об интегрировании уравнений с частными производными высших порядков // Там же. — Т. 7. — С. 215-262; О логарифмическом потенциале // ЗИНУ. — 1879. — Т. 28; Интегрирование Лапласова уравнения с помощью кватернионов // Тр. VI съезда естествоиспытателей. — СПб., 1880; О начале наименьшего действия: По поводу статьи проф. Е. Ф. Сабинина. — СПб., 1882. — 41 с.; Дифференциальное исчисление: Лекции, чит. в имп. Новорос. ун-те в 1881/82 акад. году. — Одесса, 1882. — 86 с.; Геометрическая теория преломления света. — М., 1884. — 48 с.; Элементарный вывод формулы

маятника // Журн. физ.-мат. о-ва. — 1884; Сложение произведений без производства умножений // Протоколы математической секции Казанского общества естествоиспытателей. — 1886. — 8 с.; О числе простых и составных чисел между данными пределами // Мат. сб. — 1886. — Т. 13. — С. 707-738; Применение начала живых сил к движению машин. — СПб., 1889. — 24 с.; Вариационое исчисление: Лекции, чит. в имп. Новорос. ун-те в 1889/90 акад. г. — Одесса, 1889. — 88 с.; Интегральное исчисление. Ч. 1: Интегрирование функций. Определенный интеграл: Курс лекций, чит. в имп. Новорос. ун-те в 1891/92 акад. г. — Одесса, 1891. — 72 с.; Разностное исчисление: Лекции, чит. в имп. Новорос. ун-те в 1890/91, 1891/92 акад. гг. — Одесса, 1891-1892. — 29 с.; Разложение дробей на простые дроби: Лекции, чит. в имп. Новорос. ун-те в 1891/92 акад. г. — Одесса, 1891. — 30 с.; К теории квадратных уравнений // ВОФЭМ. — 1892. — № 129. — С. 181-183.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 348-350; Биогр. словарь СПб. ун-та. — Т. 2. — С. 138-139; Библиографический словарь профессоров и преподавателей императорского Казанского университета за 100 лет (1804-1904) / Под ред. Загоскина Н. П. — Казань: Унив. тип., 1904; ЭСБЕ. — Т. 49. — С. 65-66; История отеч. мат. — Т. 2; Вчені вузів Одеси. — Вип. 1, ч. 2. — С. 91-93; Hausmann. — P. 106; Новорос. ун-т в воспоминаниях. — С. 227; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. О. Кононов

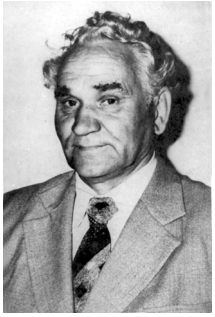

ПРЕСНОВ
Віктор Олексійович

Фізик, лауреат Державної премії України

В. О. Преснов народився 2 грудня 1917 р. в Анжеро-Судженську Кемеровської обл. у сім'ї шахтаря. Закінчивши в 1935 р. 9 класів середньої школи, він вступив до Новосибірського інженерно-будівельного інституту. Після року навчання перевівся до Томського державного університету ім. В. В. Куйбишева, який закінчив у 1941 р. і одержав спеціальність "фізика, оптика і спектроскопія".

З серпня до грудня 1941 р. В. О. Преснов працював вчителем фізики в селі Ребриха Алтайського краю. У грудні 1941 р. почалася наукова діяльність В. О. Преснова, коли його прийняли на роботу науковим співробітником Всесоюзного інституту експериментальної медицини. З травня 1942 р. до вересня 1945 р. він воював на фронтах Великої Вітчизняної війни. Повернувшись до Томського університету і закінчивши аспірантуру, він до травня 1950 р. працював науковим співробітником Сибірського фізико-технічного інституту. Після захисту кандидатської дисертації у вересні 1950 р. перейшов на викладацьку роботу до Томського університету, де спочатку працював доцентом, а після захисту докторської дисертації, починаючи з жовтня 1961 р. — професором, завідувачем кафедри фізики напіпровідників і діелектриків.

У вересні 1964 р. В. О. Преснов став директором, науковим керівником галузевого НДІ Міністерства електронної промисловості СРСР, який він заснував і був його першим директором до липня 1968 р. Починаючи з вересня 1968 р. і до останніх днів життя його діяльність пов'язана з Одеським держуніверситетом. До травня 1969 р. він працював професором кафедри експериментальної фізики, а потім очолив нову, організовану ним кафедру фізичної електроніки, якою він завідував протягом 16 років.

Ще в 50-х рр. широкої відомості набули роботи В. О. Преснова з дослідження властивостей скла і електровакуумної кераміки, особливо з вивчення природи механічно міцного вакуумно-щільного з'єднання скла і кераміки з металом. Результати цих досліджень були покладені в основу докторської дисертації "Дослідження з фізики спаю" та декількох монографій, які були першим у світовій практиці широким узагальненням праць з дослідження природи механічно міцного вакуумно-щільного з'єднання таких різнорідних матеріалів. Використання їх на практиці дозволило розв'язати проблему створення металокерамічних радіоламп надвисокочастотного (НВЧ) діапазону. Монографії на цю тему, написані в співавторстві з В. О. Пресновим, актуальні і до цього часу.

У 1954 р. під керівництвом В. О. Преснова була створена лабораторія напівпровідників, на базі якої заснована перша в Сибіру і одна з перших

в СРСР проблемна лабораторія і кафедра фізики напівпровідників Томського держуніверситету, де посилено розроблялися проблеми комплексного дослідження складних напівпровідників.

В. О. Пресновим і співробітниками були проведені широкі дослідження процесів синтезу і кристалізації, електричних властивостей, поверхневих і контактних явищ у напівпровідникових матеріалах. Практичним результатом цієї роботи стало вирішення конкретних задач сучасної мікроелектроніки, розробка нових типів напівпровідникових приладів, створення більш досконалих методів захисту поверхні напівпровідникових приладів і схем. Зокрема, був розроблений ряд оригінальних приладів, у яких використані об'ємні ефекти в напівпровідниках, безкорпусні тріоди на основі арсениду галію, перші в СРСР діоди Ганна. Школа дослідників арсеніду галію, яку сформував В. О. Преснов у цей час, внесла помітний вклад у розробку цього наукового напрямку.

Ці дослідження В. О. Преснов продовжував на кафедрі фізичної електроніки і в створеній ним галузевій науково-дослідній лабораторії фізичних основ електронної техніки (ФОЕТ). За праці по створенню НВЧ напівпровідникових приладів він у 1985 р. був удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР. Вперше в СРСР під його керівництвом були синтезовані і досліджені електричні і оптичні властивості напівпровідникових штучних алмазів і кераміки.

За час наукової діяльності В. О. Преснов написав 6 книг , 340 наукових статей у журналах і інших публікацій, одержав 56 авторських свідоцтв на винаходи.

Під його керівництвом захищено понад 60 кандидатських дисертацій; 12 його учнів стали докторами наук.

Помер Віктор Олексійович Преснов 11 липня 1987 р.

Пр.:

Основы техники и физика спая / Преснов В. А., Надворский Ю. Б., Якубеня М. П. — Томск, 1961; Металлокерамический спай в электронной и атомной промышленности / Преснов В. А., Любимов Л. М., Бердов Г. И., Рубашев М. А. — М.: Атомиздат, 1962; Парамагнитный резонанс мелких акцепторов в GaAs // Физика тверд. тела. — 1967. — Т. 9; Парамагнитный резонанс в легированном FeGaAs // Там же. — Т. 10; Получение и исследование p-n-переходов на основе синтетических полупроводниковых

алмазов // ДАН СССР. — 1976. — Т. 228, № 5. — С. 1080; Термостойкие диэлектрики и их спаи с металлом в новой технике / Преснов В. А., Ротнер Ю. М. — М.: Атомиздат, 1980.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПРИГАРА
Андрій Петрович

Юрист, фахівець у галузі державного права

А. П. Пригара народився 15 червня 1836 р. у Кобеляцькому повіті Полтавської губ. Освіту отримав у першій київській гімназії та Харківському університеті. Склавши магістерські іспити, прочитав дві пробні лекції: одну на тему, запропоновану факультетом — "Изложение сущности учений о государстве публицистов XVII—XVIII века" — і другу на тему, обрану ним самим — "О земских учреждениях", — і успішно захистив магістерську дисертацію "Опыт истории состояния городских обывателей в Восточной России" (С.Пб., 1868). 17 травня 1868 р. був затверджений у ступені магістра державного права при Київському університеті св. Володимира.

21 травня 1868 р. А. П. Пригара звернувся до Новоросійського університету з проханням про надання йому місця доцента кафедри державного права. Другого грудня 1868 р. юридичний факультет ІНУ більшістю голосів обрав його доцентом університету, а 16 грудня того ж року А. П. Пригара разом з магістром Ф. Н. Швєдовим (майбутнім ректором) був затверджений доцентом Новоросійського університету. Протягом 1869 р. А. П. Пригара читав лекції з державного права студентам 3-4-го курсів, а у другому півріччі 1870 р., крім обов'язкових для нього лекцій, ще дві години — теорію державного права для 2-го курсу.

27 лютого 1870 р. факультет просив Раду університету підняти клопотання перед вищим керівництвом про дозвіл доценту А. П. Пригарі на відрядження для заняття в архівах і бібліотеках Москви, Петербурга, Києва, Вільно і Галичини, а також для відвідування університетів Західної Європи. У записці, що додавалась до клопотання, А. П. Пригара вказував на мету відрядження: 1) більш глибоке вивчення державного права; дослідження рукописних пам'яток Російської держави, особливо південно-російських, котрі значною мірою ще не були опубліковані і зберігались в архівах і бібліотеках; знайомство з методами викладання державного права в університетах Європи, зокрема його цікавило ставлення студентів європейських університетів до самостійного опанування курсу державного права. Відрядження з наданням грошового утримання А. П. Пригара отримав з 1 червня 1870 до 15 вересня 1871 р. Після повернення ним був складений детальний звіт про відрядження, котрий, за пропозицією юридичного факультету, був надрукований у "Записках Новороссийского университета" (1872. — Т. 8. — С. 135-137).

Після смерті професора М. С. Власьєва, юридичний факультет ІНУ доручив у 1872 р. доценту А. П. Пригарі, окрім його обов'язкових лекцій, читати курс енциклопедії права, 3 години на тиждень. Із захопленням вивчаючи свій предмет, А. П. Пригара прагнув розвинути у своїх слухачів любов до науки державного права і привчити їх до самостійного вивчення тих джерел правової науки, які б дозволили студентам з повною відповідальністю називати себе юристами.

А. П. Пригара уважно слідкував за новинками наукової літератури, він зібрав добірну бібліотеку, в якій завжди можна було знайти будь-яку книгу з питань, що стосувались вивчення проблем державного права. Високоосвічений, ерудований викладач, за спогадами співробітників, зокрема професора О. І. Маркевича, А. П. Пригара був людиною розумною і начитаною. Його наукові інтереси в основному стосувалися вивчення теорії і історії федеративних відносин, предметом його вивчення була ідея децентралізації держави. Тільки в такому випадку, вважав А. П. Пригара, можливий розквіт держави, тому саме у земських закладах він бачив запоруку розвитку державної системи Росії.

Суттєва роль у житті молодого вченого відводилася суспільній роботі, він немало працював у товаристві "Просвіта", метою якого було поширення знань серед простого народу, однак належним чином проявити себе в даній сфері йому перешкодила рання смерть.

Посилені заняття в університеті шкідливо відбились на слабкому здоров'ї Андрія Петровича, у січні 1874 р. він захворів туберкульозом і, потребуючи довгого лікування та особливих кліматичних умов, змушений був взяти річне відрядження до південної Німеччини, Франції та Італії. Потім відпустка була продовжена до осені 1875 р. Живучи в Італії, А. П. Пригара написав більшу частину своєї докторської дисертації "О федеративных устройствах", яка так і залишилася незавершеною. Труд цей являє собою ряд детальних історичних оглядів федеративних закладів у європейських народів, починаючи зі стародавнього світу (історія розвитку федеративних відносин у Давній Греції), у Середні віки, у новий час (Швейцарія, Нідерланди, Америка, Німеччина). Автор зібрав величезний матеріал і підготував його для систематичного аналізу. Проте рання смерть, що спіткала його 19 червня 1875 р. у Києві, не дозволила молодому вченому до кінця розкрити свій талант аналітика державного права.

Похований А. П. Пригара на Байковому кладовищі.

Пр.:

Повесть о том, как царь освободил крестьян, и о новых устройствах, какие у нас будут. — К., 1865; Опыт истории состояния городских обывателей Восточной России. Ч. 1: Происхождение состояния городских обывателей в России и организация его при Петре Великом. — СПб., 1868.

Літ.:

А. П. Пригара: Некролог // Ил. неделя. — 1875. — № 27, 31; То же // Киев. телеграф. — 1875. — № 75; Маркевич. 25-летие ИНУ. — С. 505-506; Павловский Н. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. — Полтава, 1912. — 238 с.; РБС. — Т. 14. — С. 788-789; Екциклопедія українознавства. Словникова частина. — Т. 6. — С. 2325; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. В. Самодурова

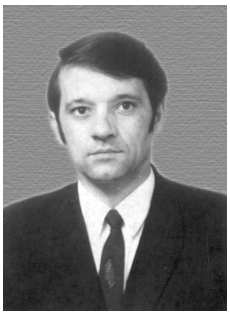

ПРИСЯЖНЮК
Олексій Іванович

Хімік-неорганік

О. І. Присяжнюк народився 7 листопада 1936 р. у с. Коростки Житомирської обл. Навчався в Лобковській школі Московської обл. (1943—1950), середню освіту отримав в Алексінському гідрометеорологічному технікумі (Тульська обл.) і працював техніком-гідрометеорологом у Читинському гідрометеорологічному управлінні (1954—1955). Після служби в рядах Радянської Армії (1955—1958) закінчив хіміко-технологічний факультет Одеського політехнічного інституту (1958—1963). Працював керівником групи у Волго-Донському (Ростовська обл.) науково-дослідному інституті поверхнево-активних речовин (1963—1964) начальником зміни Одеського суперфосфатного заводу (1965) та старшим інженером Одеського хімфармзаводу (1966).

З 1966 р. О. І. Присяжнюк — аспірант кафедри фізико-хімії полімерів та колоїдів Одеського університету (науковий керівник доцент С. С. Іванчов). Кандидатську дисертацію на тему “Діперекиси з різною термостійкістю перекисних груп як ініціатори радикальної полімеризації і блоксополімеризації” за спеціальністю “хімія високомолекулярних сполук” захистив на засіданні Вченої ради хімічного факультету Одеського університету в 1969 р. (офіційні опоненти: член-кореспондент АН БССР, професор Ю. А. Ольдекоп, доцент А. І. Грень).

Докторську дисертацію на тему “Координаційні сполуки 3d-металів з амідами тіокислот, діамінами та їх похідними у функціональних композитах” за спеціальністю “неорганічна хімія” захистив на засіданні Спеціалізованої ради Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського АН УРСР у 1990 р. (офіційні опоненти: член-кореспондент АН УРСР, професор С. В. Волков, професори Г. М. Ларін, Д. Г. Батир).

О. І. Присяжнюк працював старшим викладачем кафедри неорганічної

хімії та кафедри хімічних методів захисту оточуючого середовища ОДУ в 1969—1974 рр. Під час відрядження до Конакрійського політехнічного інституту (Гвінейська республіка) — старший викладач (1971—1974), завідуючий кафедрою неорганічної хімії (1972), декан хімічного факультету (1973—1974). Після повернення з Гвінеї — доцент кафедри неорганічної хімії (1974—1977), заступник декана хімічного факультету по роботі з іноземними студентами (1975—1976), завідувач кафедри неорганічної хімії (1977—1986), доцент кафедри неорганічної хімії і хімічної екології (1986—1988), доцент кафедри загальної хімії та полімерів (1988—1989), завідувач кафедри загальної хімії та полімерів (1989—1991), професор, завідувач кафедри загальної хімії та полімерів (1991—1992).

Наукова діяльність О. І. Присяжнюка пов'язана з розробкою нових типів інгредієнтів для високомолекулярних сполук на основі диперекисів та металокомплексів. Проведені систематичні дослідження у розчині, синтезовані нові координаційні сполуки 3d-металів заданого складу, що дозволило розширити асортимент і якісні характеристики інгредієнтів для переробки полімерних матеріалів: промоторів адгезії гумових сумішей до металокорду (карбосилато-діамінні та карбоксилато-гідразинові комплекси нікелю (II) і кобальта (III) з фракціями синтетичних жирних кислот C_{10-16} і C_{17-20}, високотемпературних антиоксидантів міді (I) та нікелю (II), УФ-абсорберів поліпропілену, сполук для отримання покриття, що підвищує міцність ріжучого інструмента (комплекси молібдену з тіоамідними лігандами) та сульфіду цинку, придатного для низькопереломлюючих компонентів інтерференційного покриття (діхлоро-N-циклогексіл-2-бензіазолілсульфенамід цинк).

Наслідки досліджень опубліковані в понад 150 наукових статтях та 8 авторських свідоцтвах. Результати досліджень були представлені на міжнародних, всесоюзних і республіканських конференціях (більш 40 доповідей).

О. І. Присяжнюк помер 13 грудня 1992 р.

Пр.:

Особенности радикальных реакций на глубоких стадиях полимеризации в зависимости от природы инициатора / А. И. Присяжнюк, С. С. Иванчев, В. В. Коноваленко /

/ Abstracts of papers to be presented at the iupac international symposium on Macromolecular chemistry. — Budapest, 1969; Изучение некоторых физико-химических свойств каолинов Гвинеи / А. И. Присяжнюк, С. Бангура // Annales de l'institut. — Conakry, 1974. — P. 57-59. — Фр. мовою; Изучение физико-химических свойств карбонатов и сланцев некоторых залежей Гвинеи / А. И. Присяжнюк, В. Дило // Ibid. — P. 161-163. — Фр. мовою; Исследование комплексов меди (II) с 4-фенилтиосемикарбазидом / А. И. Присяжнюк, Т. В. Кокшарова // Коорд. химия. — 1984. — Т. 10, № 12. — С. 1628-1632; Синтез и исследование координационной способности ди-(2-дибензоил)-дисульфида с галогенами (II) и кобальта (II) / А. И. Присяжнюк, В. А. Карпинчик, К. И. Туртэ, Н. В. Хитрич // Там же. — 1986. — Т. 12, № 8. — С. 1088-1096; Рентгеноструктурные исследования кристаллов дихлор-бис-(4-фенилтиосемикарбазона) ацетона цинка / А. И. Присяжнюк, Е. Н. Колчинский, В. К. Бельский // Журн. структур. химии. — 1986. — Т. 27, № 5. — С. 143-151; Физико-химические исследования комплексообразования карбоксилатов цинка с гидразином / А. И. Присяжнюк, Т. Ф. Гудимович, В. И. Никитин, Н. И. Ровная // Журн. общ. химии. — 1988. — Т. 58, вып. 7. — С. 1449-1453; Координационные соединения на основе ди-2-бензтиазолилдисульфида с 3d-металлами в качестве ускорителей вулканизации резиновых смесей / А. И. Присяжнюк, Т. А. Чавчич, В. А. Карпинчик, Ю. М. Таран // Каучук и резина. — 1989. — № 2. — С. 21-22; Системы $CuCl_2$ ($CuBr_2$) — сульфанамид — М-ДМФА при 20°С / А. И. Присяжнюк, Г. П. Сохраненко, В. Н. Ткаченко // Журн. неорган. химии. — 1990. — Т. 35, № 4. — С. 1012-1015.

Літ.:
Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

В. М. Ткаченко

ПРІСОВСЬКИЙ
Євген Миколайович

Літературознавець

Є. М. Прісовський народився в Одесі в родині вчителів 2 травня 1933 р. Особливий вплив на формування ідеології особистості мала мати Олена Миколаївна, вчителька української мови та літератури. У 1951 р. закінчив середню школу в Одесі,

цього ж року вступив на українське відділення філологічного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка, в 1953 р. перевівся на 3-й курс філологічного факультету ОДУ ім. І. І. Мечникова, який закінчив у 1956 р. Після закінчення університету працював учителем української мови та літератури в школах Одеси, у 1964-1967 рр. водночас завідував редакцією художньої літератури республіканського видавництва "Маяк".

З 1967 р. Є. М. Прісовський — викладач української літератури на філологічному факультеті ОДУ. У 1965 р. Євген Миколайович захистив кандидатську дисертацію на тему "Поезія Леоніда Первомайського", з 1973 р. він — доцент кафедри української літератури ОДУ. У 1987 р. ним була захищена дисертація на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук "Творча індивідуальність поета і літературний про-цес (на матеріалі радянської поезії кінця 50-70-х років)". У 1988 р. Євген Миколайович Прісовський став завідувачем кафедри української літератури ОДУ, а у 1990 р. отримав звання професора. Професійна діяльність вченого весь час сполучається з громадською роботою: трива-лий час він брав участь у роботі товариства "Знання", зараз — у центрі української культури, крім цього Є. М. Прісовський є членом обласного Конгресу української інтелігенції.

Сфера наукових зацікавлень Є. М. Прісовського окреслена досить чітко: проблематика основних досліджень пов'язана з лірикою українсь-кої класичної та сучасної літератури. У працях, присвячених творчості поетів-сучасників, розкривається ще одна грань обдарування літерату-рознавця — він доброзичливий, але вимогливий критик, слово якого вагомо звучало і звучить у літературному процесі з кінця 50-х рр. до сьогодні. Наукова точність формулювань, глибоке розуміння природи ліричної творчості в єдності з публіцистичним пафосом виступають основою авторського стилю дослідника. Центральними темами його наукової діяльності є дослідження специфіки зв'язку лірики як особливого літературного роду з дійсністю, типів і форм ліричного конфлікту, жанрових форм лірики, співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в поетичному самоусвідомленні митця.

Основний доробок вченого складають монографії.

Пр.:

Поезія Леоніда Первомайського: Літ.-крит. нарис. — К.: Рад. письменник, 1968. — 231 с.; Українська радянська поезія 70-х років. — К.: Знання, 1982. — 47 с.; Лірика душі, доби героїка: Літ.-крит. нарис. — К.: Рад. письменник, 1983. — 230 с.; Відповідальність за слово. — Одеса, 1994. — 175 с.; Творча індивідуальність поета і літературний процес. — Одеса, 1997; Рефлексії України в творчості одеських поетів // Четвертий Міжнародний конгрес україністів. Південь України (Одеса,1999). — Одеса, 1999. — С. 257-264; Творча індивідуальність поета. — Одеса: Астропринт, 2003. — 104с.

Літ.:

Євген Миколайович Прісовський: Біобібліогр. покажчик / ОНДБ ім. М. Горького; Склала Л. М. Бур'ян. — Одеса, 1990. — 70 с. — (Письменники Одеси; Вип. 7); Євген Прісовський // Письменники Одещини на межі тисячоліть: Антологія-довідник. — Одеса, 1999. — С. 199-204; Прісовський Є.М.//Філол. фак. ОНУ: Бібліографія. — С.155-158; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

О. Г. Шупта-В'язовська

ПРІСТЕР
Борис Самуїлович

Радіобіолог, агроном, еколог, лауреат Державної премії СРСР, академік Української Академії аграрних наук

Б. С. Прістер народився 3 березня 1938 р. у Кременчузі Полтавської обл. у сім'ї службовців. У 1955 р. закінчив школу і в 1956 р. вступив на факультет агрохімії і грунтознавства Московської сільськогосподарської академії ім. К. А. Тімірязєва, а в 1962 р. отримав диплом агронома за спеціальністю "агрохімік-грунтознавець". Після закінчення МСГА Б. С. Прістер приїхав на науково-дослідну станцію хімічного комбінату "Маяк" на постійну роботу.

У 1967 р. в Інституті біофізики МОЗ СРСР Б. С. Прістер захистив

кандидатську дисертацію, в основу якої лягли результати оцінки інтенсивності міграції природного радіоактивного урану по ланцюгу "грунт — людина", вміст якого в зоні аварії 1957 р. на Південному Уралі був значно вищий від середнього. Підсумки роботи були частково опубліковані в серії видань Комітету з мирного використання атомної енергії.

У 60-х р. Б. С. Прістер активно включився в програму мирного використання ядерних вибухів і ядерної енергії. Гостро усвідомлюючи небезпеку викидів молодих сумішей продуктів ядерного поділу (ПЯП), Б. С. Прістер розробив методику одержання великої кількості молодої (вік від 3 до 10 год.) суміші ПЯП для експериментів. Проведені дослідження дозволили прогнозувати основні параметри радіаційної ситуації при забрудненні навколишнього середовища сумішами ПЯП різноманітного складу. Підсумки робіт вийшли в "Рекомендації з ведення сільського і лісового господарства на радіоактивно забруднених територіях" (1973). Результати досліджень поведінки молодих сумішей ПЯП ввійшли також у практичні рекомендації, які в 1974 р. були удостоєні Державної премії СРСР. У числі авторського колективу був Б. С. Прістер.

Проблеми загальної і сільськогосподарської радіоекології при забрудненні навколишнього середовища молодими сумішами продуктів ядерного поділу урану узагальнені в дисертації на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук за спеціальністю "радіобіологія", захищеної в 1978 р. на засіданні Ради Інституту біофізики МОЗ СРСР.

З 1979 до 1984 р. Б. С. Прістер працював професором кафедри генетики і молекулярної біології Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. Він розробив і читав курси радіоекології, проблем мутагенезу, агрохімії; розробив методологію біологічного моніторингу навколишнього середовища з використанням в якості тест-об'єктів мікроорганізмів, гідробіонтів та ін. У результаті спільно з іншими співробітниками була створена методика моніторингу водного середовища в інтересах водного і рибного господарства.

У 1984 р. Б. С. Прістера запросили на атомно-енергетичний факультет Одеського політехнічного інституту на посаду професора, заступника завідувача кафедри АЕС. Тут він читав курси лекцій з радіаційної безпе-

ки, дозиметрії, радіаційного контролю на АЕС. У 1985 р. ВАК СРСР присвоїв Б. С. Прістеру вчене звання професора по кафедрі радіобіології.

З 27 квітня 1986 р. Б. С. Прістер брав участь у ліквідації наслідків найбільшої в історії людства техногенної аварії на Чорнобильській АЕС, розробив проект системи моніторингу зовнішнього середовища навколо станції. У червні 1986 р. Б. С. Прістер був прикомандирований до Міністра охорони здоров'я УРСР як експерт групи "Прогноз". Б. С. Прістер координував роботи біля 50 НДІ і вузів сільськогосподарського профілю, брав активну участь у роботі експертів по впровадженню контрзаходів при Держагропромі СРСР під керівництвом академіка Н. А. Корнєєва. У 1988 р. з метою концентрації наукових кадрів у галузі радіології відділ радіобіології перейшов до складу філіалу Всесоюзного науково-дослідного інституту сільськогосподарської радіології, директором якого був професор М. О. Лощилов, де Б. С. Прістер працював до 1990 р. заступником директора з наукової роботи.

У 1990 р. Б. С. Прістера було обрано дійсним членом Української Академії аграрних наук, членом Президії УААН, академіком-секретарем відділення агроекології і природокористуванням на термін 1991—1995 рр., організація якого дозволила об'єднати вчених і спеціалістів агроекологічної і радіоекологічної школи для вирішення найгостріших проблем України. Разом з іншими академіками Б. С. Прістер організував два великих проекта: "Агроекологічний моніторинг" і "Природокористування", при його участі створено Інститут лікарських рослин, Інститут радіоекології УААН, набув статусу самостійної наукової установи біосферний заповідник "Асканія-Нова". У 1990 р. Б. С. Прістера призначено першим заступником міністра щойно створеного Міністерства в справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Він організував і координує управління: науково-технічне, радіаційної безпеки, медично-санітарного забезпечення, сільськогосподарської і лісової радіоекології, дезактивації. За його ініціативою та під його керівництвом були розпочаті роботи зі створення автоматизованої інформаційної системи "Інформ-Чорнобиль".

У 1991 р. за ініціативою академіка О. О. Созінова в складі УААН

створено Інститут агроекології і біотехнології, в якому Б. С. Прістер організував відділ агроекології і очолював його до 1996 р.

У 1994 р. Б. С. Прістер повернувся до наукової роботи на посаду директора Українського НДІ сільськогосподарської радіології Мінсільгосппроду України, основний науковий напрямок його роботи — комплексна реабілітація забруднених територій. Вперше проведені систематичні дослідження поведінки важких металів у ланцюгу "грунт—рослини—тварини—людина" і розроблені методичні принципи нормування і вмісту їх в сільськогосподарських об'єктах.

Б. С. Прістер підготував 3 докторів і 6 кандидатів наук, він є членом президії Науково-технічної секції Мінагропрому України, членом комісії з ядерної безпеки при Президентові України, ряду спеціалізованих і наукових рад, членом міжнародної спілки радіоекологів, координатором декількох міжнародних проектів. Б. С. Прістер — автор і співавтор 424 наукових праць.

Пр.:

Довідник з агрохімічного та агроекологічного стану грунтів України / Б. С. Прістер та ін. — К.: Урожай, 1994.— 332 с.; Агрохімія: Підруч. / Б. С. Прістер та ін.; Під ред. М. М. Городнього. — К.: Вища шк., 1995. — 526 с.: Десять лет после аварии на Чернобыльской АЭС: Нац. докл. Украины / Б. С. Пристер и др. — К., 1996. — 201 с.; Рекомендації по веденню сільського господарства в умовах радіоактивного забруднення території України в результаті аварії на Чорнобильській АЕС на період 1996-1998 рр. / Б. С. Прістер та ін. — К.: Нива, 1996. — 56 с.; Науковообгрунтована програма ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС в сільському та лісовому господарствах на 1997-2000 рр. / Б. С. Прістер та ін. // 3-й съезд по радиационным исследованиям. Радиобиология, радиационная безопасность: Тез. докл. — Пущино, 1997. — Т. 2. — С. 79; Розробка концепції зони безумовного відселення в Київській та Житомирській областях / Б. С. Прістер та ін. // Наука. Чорнобиль-96: Тез. доп. наук.-практ. конф., Київ, 11-12 лют. 1997 р. — К., 1997. — С. 26-27; Radiobiological problems concerning grazing animals following the Chernobyl accident. One decade after Chernobyl: Summing up the consequences of the accident / B. C. Prister, N. M. Lazarev, L. M. Romanov // Poster presentation: International Conference held in Vienna, 8-12 April 1996. — Vienna, 1997. — Vol. 2. — P. 465-469.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. В. Васильєва, Н. Г. Юргелайтіс

ПТАЩЕНКО
Олександр Олександрович

Фізик

О. О. Птащенко народився 10 січня 1940 р. у с. Журавка Миколаївського району Одеської обл. Батько був ковалем, останнім із роду ковалів, що в селі Шабельники виготовляли козацьку зброю. Дружина, Л. Ф. Птащенко (Вєрина) — внучка князя О. О. Друцького-Любецького. Дочка — інженер-гідрогеолог; син Федір — фізик, кандидат фізико-математичних наук.

У 1961 р. О. О. Птащенко закінчив фізичний факультет Одеського університету ім. І. І. Мечникова. З 1961 до 1965 р. — аспірант Одеського університету. У 1968 р. захистив кандидатську дисертацію "Дослідження домішкової фотопровідності та її інфрачервоного гасіння в напівпровідникових речовинах типу CdS" під науковим керівництвом академіка В. Є. Лашкарьова. З 1963 р. працював асистентом, з 1967 р. — старшим викладачем, з 1970 р. — доцентом кафедри фізичної електроніки, заснованої професором В. О. Пресновим. З дня заснування кафедри брав активну участь у створенні її лекційних курсів і практикумів та в розвитку наукових робіт.

У 1987 р. в Інституті фізики напівпровідників (Київ) захистив докторську дисертацію "Нерівноважні процеси в сильних електричних полях у випромінюючих структурах з потенціальними бар'єрами на основі напівпровідників $A^{III}B^{V}$". З 1988 р. працює професором кафедри фізичної електроніки, яка через деякий час була перейменована в кафедру фізики твердого тіла та твердотільної електроніки.

Професор О. О. Птащенко розробив і читає на фізичному факультеті Одеського університету курси нелінійної оптики та квантової електроніки, проблем сучасної фізики, спецкурси з фізичних основ оптоелектроніки і квантової електроніки та оптоелектроніки. Він розробив спецпрактикуми з оптоелектроніки та квантової електроніки.

Професор О. О. Птащенко керує науково-дослідницькою групою. Під його керівництвом виконано понад 20 науково-дослідних робіт за замовленнями підприємств електронної промисловості. Спільно з співробітниками опублікував понад 100 наукових робіт, ряд учбових посібників для студентів, у тому числі "Нелінійна фізика: основні поняття та ідеї". Під науковим керівництвом професора О. О. Птащенка захищено 11 кандидатських дисертацій. Його учні працюють у вищих учбових закладах України, у США, у країнах Європи, Азії та Африки. Він є членом Спеціалізованої ради із захисту докторських дисертацій при Одеському університеті.

Область наукових інтересів: фізика напівпровідників (випромінювальна та невипромінювальна рекомбінація, явища в сильних полях, тунельні явища, фотохімічні реакції, розмноження дислокацій та їх рекомбінаційна роль, поверхнева рекомбінація); оптоелектроніка (напівпровідникові лазери, світлодіоди, багатошарові гетероструктури, ізотипні гетероструктури, S-діоди, фотодіоди, сонячні елементи; рекомбінаційні та хвильоводні явища, деградація, механічні напруження, поляризаційні явища, нелінійні ефекти, просторово-неоднорідні процеси); комп'ютерне моделювання фізичних процесів у напівпровідникових структурах.

Професором О. О. Птащенком узагальнено, з врахуванням тунельної рекомбінації носіїв заряду через глибокі рівні поблизу дислокацій та на поверхні, феноменологічну теорію проходження струму в напівпровідникових структурах з потенціальними бар'єрами. Ним розроблена модель ізотипних гетероструктур для створення високоефективних джерел світла на основі напівпровідників, в яких утворення p-n переходів утруднено. Встановлено закономірності електричних, магнітоелектричних та фотоелектричних явищ в *p-i-n* структурах з базою із релаксаційного напівпровідника з глибокими рівнями. На основі даних структур запропоновано високочутливі сенсори температури, магнітного поля та ін. Також вивчено закономірності деградації та розроблено моделі деградаційних процесів, пов'язаних з генерацією, переносом та накопиченням дефектів у неоднорідних напівпровідникових *p-n, p-i-n, n-i-n* структурах. Розроблено методики діагностики деградаційних процесів у напівпровідникових при-

ладах. Він встановив закономірності ряду поляризаційних явищ у напівпровідникових лазерах, які можна використати для створення диференційних оптоелектронних сенсорів та для діагностики надійності напівпровідникових лазерів.

Пр.:

Деградация светоизлучающих диодов // Журн. прикл. спектроскопии. — 1980. — Т. 33, № 5. — С. 781-803; Характеристики туннельно-термических токов в *p-n*-переходах // Укр. физ. журн. — 1982. — Т. 28, № 12. — С. 1829-1833; Влияние туннельного захвата с испусканием фононов на примесную рекомбинацию носителей заряда в *p-n*-переходах // Укр. физ. журн. — 1984. — Т. 29, № 4. — С. 575-581; Polarization of the subthrenshold emission and diagnostics of mechanichal strain in semiconductor lasers and light-emitting diodes // Proceedings of SPIE. — 1993. — Vol. 2113. — P. 216-222; Polarization of the spontaneous radiation of stressed laser heterostructures / Ptashchenko A. A., Deych M. V., Mironchenko N. V., Ptashchenko F. A. // Solid-State Electronics. — 1994. — Vol. 37, № 4/6. — P. 1255-1258; "Excess" polarization of the spontaneous emission in laser heterostructures / Ptashchenko A. A., Ptashchenko F. A. / / Solid-State Electronics. — 1996. — Vol. 39, № 10. — P. 1495-1500; Effect of local nonradiative recombination on time-resolved electroluminescence of *p-n* junctions / Ptashchenko A. A., Melconyan D. V., Moroz N. V., Ptashchenko F. A. // Phys. Stat. Sol. A. — 1997. — Vol. 159, № 2. — P. 523-534.

Літ.:

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

ПУЗАНОВ
Іван Іванович

Зоолог широкого профілю, фахівець у галузі зоології хребетних та безхребетних, зоогеографії, історії формування фаун (Кримської та Чорноморської), захисту природи та антропології, історії науки та окремих питань загальної біології

І. І. Пузанов народився 1885 р. у Курську в родині купця другої гільдії. Батько жваво цікавився літературою та театром. Останні десять років свого життя він займався не стільки комерцією, скільки театром, був одним із засновників Курського товариства аматорів драматичного мистецтва, сам успішно виступав на сцені. Двоюрідним братом І. І. Пузанова по матері був видатний геоботанік і флорист професор В. В. Альохін, а другим двоюрідним братом — гістолог професор О. В. Рум'янцев.

Середню освіту І. І. Пузанов одержав у курській класичній гімназії (1895—1904), а вищу — на природничому відділенні фізико-математичного факультету Московського університету (1904—1911), де спеціалізувався із зоології в лабораторіях М. О. Мензбіра та М. Ю. Зографа.

У зв'язку з наступом реакції в Росії, він покинув навчання в Московському університеті та у 1906 р. поїхав продовжувати освіту за кордон (у Німеччину) — слухав лекції в Гейдельбергському і Лейпцігському університетах. Екскурсував по Швейцарських Альпах (1907), після чого повернувся до Московського університету і закінчив його. У 1911 р. перед ним відкривалася можливість залишитись у Московському університеті для підготовки до професорського звання, але він залишив університет із солідарності зі своїми вчителями М. О. Мензбіром, К. А. Тимірязєвим та іншими, яких було звільнено за розпорядженням міністра освіти.

У 1912 р. були надруковані його “Очерки северо-восточного Судана” — результат подорожі 1910 р. Вони принесли І. І. Пузанову велику срібну медаль Московського товариства аматорів природознавства, антропології та етнографії (1912). Пізніше вийшли книги про мандри: 1907 р. у Швейцарські Альпи, 1910 р. — у Північно-Східну Африку, 1912 р. — у Малакку, Японію, на Цейлон (були видані Географгізом у кінці 60-х рр.).

Друга подорож І. І. Пузанова в країни Західної Європи була здійснена влітку 1914 р. за відрядженнями Московського товариства дослідників природи для ознайомлення з найважливішими природничими музеями, зоосадами, біостанціями. Це принесло йому досвід музейної та станційної роботи.

У 1915 р. І. І. Пузанов повернувся до Московського університету, у лабораторію порівняльної анатомії О. М. Северцова, — для підготовки до професорського звання.

У галузі захисту природи він був не тільки свідком природозахисної діяльності, але з 1918 р. — практичним її діячем. Робота І. І. Пузанова з охорони природи складалася з трьох аспектів. Це, по-перше, участь в організації Кримського заповідника (починаючи з 1918 р. і весь Кримський період науково-педагогічної діяльності); по-друге, участь у роботі міжвідомчої комісії із захисту природи Криму (починаючи з 1924 р.), Горьківського та Одеського обласних товариств охорони природи, а також робота на замовлення Держкомітету по заповідникам при Центральному виконавчому комітеті СРСР — інспектування Кавказького (1937), Астраханського (1938), Лапландського (1939) та інших заповідників. По-третє, розуміючи необхідність природоохоронної діяльності і свято віруючи в її неминучість, професор І. І. Пузанов одним з перших в країні і першим в Україні (починаючи з 1953 р.) читав студентам Одеського університету курс охорони природи і склав на його підставі підручник. Багато учнів І. І. Пузанова працюють у товариствах охорони природи, заповідниках, краєзнавчих музеях, продовжуючи його справу.

Організаторські здібності вченого виявилися і в тому, що він не тільки налагодив діяльність кафедри зоології хребетних в Одеському держуніверситеті, коли в 1947 р. почав тут працювати, але, по суті, організував

цю кафедру, яка раніше існувала фактично, проте юридично не була виділена.

Те ж саме відбулося після війни із зоологічним музеєм: він складався із зоологічної і зоотомічної експозицій, поєднаних досить еклектично. При вмілому, постійному та активному втручанні І. І. Пузанова музей набрав зоологічного та систематичного, фауністичного та морфоекологічного напрямку, який більше відповідає науковому, педагогічному та популяризаторському призначенню університетського зоомузею.

І. І. Пузанов був одним із засновників музею Кримського заповідника (1930-ті рр.) та Горьківського обласного краєзнавчого музею, де з 1936 до 1940 р. був завідувачем відділу природи. У 50—60-х рр. він був консультантом та членом Науково-методичної ради Одеського обласного краєзнавчого музею. Незабутня роль професора І. І. Пузанова у формуванні діяльності Біологічної станції ОДУ. Для роботи цієї морської біологічної лабораторії приморського вузу І. І. Пузанов постійно віддавав не тільки свої духовні та фізичні сили, але навіть і матеріальні кошти. Значну роль в його діяльності відігравала створена значною мірою за його проектом та клопотанням Кримська база АН СРСР; де він з кінця 1947 до початку 1949 р. очолював сектор зоології, укомплектований під його керівництвом.

Майже в той самий час, з 1947 до 1950 р. по лінії існуючого тоді при ОДУ Зоологічно-біологічного інституту група співробітників та студентів кафедри зоології хребетних під керівництвом професора І. І. Пузанова вивчала тваринний світ лісосмуг — нового для причорноморського степу біоценозу. У цьому видно проникливість вченого, бо лише в 70—80-х рр. всюди розпочали вивчення тварин культурних ландшафтів.

Увесь творчий шлях, наукова діяльність професора І. І. Пузанова продемонстрували співвідношення вченого та вузівського викладача, єдність наукового та педагогічного аспектів особистості.

Вчений починав свої наукові дослідження з ресурсознавства. Вивчення ресурсного потенціалу будь-якого регіону відбувається на перехресті з науковим обгрунтуванням використання даного ресурсу. У цій галузі діяльності І. І. Пузановим був створений новий жанр наукової літерату-

ри — науково-промислова монографія. Він вивчав продуктивні сили взагалі (1929—1930) та стан рибних промислів Криму (1930—1931). Ним досліджені ліси навколо Горького та організоване перше експериментальне завезення бобрів до Горьківської області (1939), вивчені фізико-географічні характеристики лиманів, що знаходяться поблизу Одеси, та влаштовано зариблення Хаджибейського лиману мальками кефалі (1950).

Одночасно з ресурсознавчими роботами ним здійснювалися і саме наукові праці: він вивчав сухопутних молюсків гірського Криму (в 1938 р. І. І. Пузанову за комплекс кримських ресурсознавчих та науково-дослідних робіт присуджено ступінь доктора біологічних наук без захисту дисертації). Робота про молюсків свідчить, як далеко і глибоко дивився вчений, тому що вона підтверджує ідею Понтиди — землі, яка зв'язувала Кримський півострів з гірськими системами Центральної Європи.

В одеський період професор І. І. Пузанов розробив дві ідеї, які мають основоположне наукове та господарче значення. Це, в першу чергу, вивчення сучасного етапу медітеранізації (вселення середземноморських видів, яке продовжується нині) фауни Чорного моря. Роботи професора І. І. Пузанова з публікацією матеріалів про це до цього часу використовуються чорноморськими країнами, коли йдеться про планування рибодобичі. Крім того, у 60—70-ті роки ним опрацьовувалася ідея про зв'язок розвитку синоптичних процесів з прольотом птахів. Це теж ідея господарського значення, бо тут також вивчаються співвідношення трас перельотів птахів та трас польотів літаків. Розробки в такій галузі є однією з передумов при формуванні перехресних галузей знання, а професор І. І. Пузанов виступив як один з провозвісників цього напрямку науки.

Все життя професора Івана Івановича Пузанова супроводжувала поетична творчість. Його надихало не тільки знання вітчизняної та світової поезії, а й поетичне відношення до природи та світу людей. Таке натхнення виливалося в оригінальні вірші-переклади, які сьогодні все в більшій кількості виходять з друку.

Про громадську активність І. І. Пузанова свідчить велике коло громадських організацій, товариств, до яких він був прийнятий як дійсний

чи почесний член. Вже згадувалося про його участь у роботі товариств та комісій охорони природи в Криму, Горькому, Одесі. Ще у 1912 р. він був прийнятий до Московського товариства аматорів природознавства, антропології та етнографії, до Московського товариства дослідників природи. І. І. Пузанов був членом всесоюзних гідробіологічного, географічного та палеонтологічного товариств. Про різноманітність його інтересів, багатогранність особистості свідчить членство в екзотичній для вченого-зоолога громадській організації — Всесоюзному астрономо-геодезичному товаристві.

Це була людина великої культури: він сполучав у собі риси культур української, російської, єврейської. В усьому, що робив І. І. Пузанов, відчувалася школа академіка М. О. Мензбіра і взагалі Московського університету. При цьому І. І. Пузанов продовжував та розвивав традиції і напрямки роботи, які сформувалися ще у творчості К. Ф. Рульє (вітчизняна традиція) та Е. Геккеля (інтернаціональна традиція). Це можна сказати про зоологічні мандрівки вченого. Що стосується етнографічних мандрівок, вони належать до традиції, встановленої М. М. Міклухо-Маклаєм.

24 квітня 1965 р. у Великому актовому залі ОДУ відбулися ювілейні збори Ради університету з приводу 80-річчя від дня народження і 55-річчя діяльності І. І. Пузанова. У цей час з'явився указ Уряду України про присвоєння професору І. І. Пузанову звання заслуженого діяча науки УРСР.

Помер Іван Іванович Пузанов 22 січня 1971 р., його поховано на другому християнському кладовищі в Одесі.

За 55 років наукової діяльності ним опубліковано 235 робіт, серед них — 16 монографій. Тільки за одеський період ним видано близько 100 праць.

Пр.:

Крым. Животный мир. — Симф.: Крымгосиздат, 1929. — 34 с.; Мир животных. — М.; Л.: Биомедгиз, 1937. — 178 с.; Зоогеография: Учеб. пособие для пед. высш. учеб. заведений. — К.: Учпедгиз, 1938. — 359 с.; Звери, птицы и гады Горьковской области. — Горький: Обл. кн. изд-во, 1942. — 432 с.; То же. — 2-е изд. — Горький, 1955. — 587

с.; Большой каньон Крыма. — Симф.: Крымиздат, 1954. — 24 с.; В Швейцарских Альпах. — М.: Географгиз, 1957. — 279 с.; Вокруг Азии. — М.: Географгиз, 1957. — 368 с.; По нехоженному Крыму. — М.: Географгиз, 1960. — 268 с.; О. О. Браунер: Бібліогр. матеріали. — Одеса, 1957. — 30 с.; Черноморские кефали и условия зимовки их молоди в зимозалах Шаболатского лимана. — Одесса, 1962. — 104 с.; Выдающийся натуралист И. К. Пачоский. — М.: Наука, 1965. — 86 с.; А. Д. Нордман, 1803-1866. — М.: Наука, 1969. — 83 с.; Ж. Б. Ламарк — основатель трансформизма. — М., 1970. — 40 с.

Літ.:

Иван Иванович Пузанов: 1885-1971: Библиогр. указ. лит. / ОГНБ им. М. Горького; Сост. и автор вступ. ст. А. Л. Драголи. — Одесса, 1974. — 75 с. — (Ученые Одессы; Вып. 3); То же. — 2-е изд., доп. / Сост. и автор вступ. ст.: А. Л. Драголи, Л. И. Шекера. — Одесса, 1985. — 72 с. — (Ученые Одессы; Вып. 14); Бабанина Л. Д., Богачик Т. А., Дьяков В. А. Профессор И. И. Пузанов // Видные ученые Одессы. — Вып. 1. — С. 3-9; Богачик Т. А., Дьяков В. А. Науковедческий анализ зоологических работ И. И. Мечникова // Илья Мечников — великий сын Украины и человечества. — Одесса, 1995. — С. 15-20; Назаренко Л. Ф. Иван Иванович Пузанов как фаунист и орнитолог: К 110-летию со дня рождения // Жизнь птиц. — 1995. — № 1/2; Богачик Т. А., Дьяков В. А. Два краеведа // Памяти профессора Александра Александровича Браунера, 1857-1941. — Одесса, 1997. — С. 30-37; Назаренко Л. Ф. Памяти выдающегося ученого и человека // Времена и годы. — Вып. 1. — С. 45-51; Вчені вузів Одеси. — Вип. 2, ч. 5. — С. 113-116; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 3.

Т. А. Богачик, В. А. Дьяков

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ СКОРОЧЕНЬ

АМН — Академія медичних наук.

АН СРСР — Академія наук СРСР.

АН СССР — Академия наук СССР. Персон. состав: В 2 т. — М., 1974.

Биогр. словарь С.Пб. ун-та — Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. С.-Петербургского университета за истекшую третью четверть века его существования 1869–1894: В 2 т. — С.Пб., 1896.

Блох — Блох М. А. Выдающиеся химики и ученые XIX и XX столетий, работавшие в смежных с химией областях науки: Биогр. справочник: В 2 т. — Л., 1929—1931.

БМЭ — Большая медицинская энциклопедия: В 29 т. — М., 1974–1988.

Бородин. Биогр. словарь — Бородин А. И., Бугай А. С. Биографический словарь деятелей в области математики. — К., 1979.

Бородин. Выдающиеся математики — Бородин А. И., Бугай А. С. Выдающиеся математики: Биогр. словарь-справочник. — 2-е изд., перераб. и доп. — К., 1987.

БСЭ — Большая советская энциклопедия.

Бузескул — Бузескул В. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века: В 2 ч. — Л., 1929–1931.

Булахов — Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды: Биобиблиогр. словарь: В 3 т. — Мн., 1976–1978.

ВАСГНІЛ — Всесоюзна Академія сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна.

Венгеров. Источники — Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей: В 4 т. — СПб., 1900–1917.

Венгеров. КБС — Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых: В 6 т. — СПб., 1880–1897.

Видные ученые Одессы — Видные ученые Одессы: По воспоминаниям учеников и сотрудников: В 7 вып. / НАН Украины. Юж. науч. центр; Одес. акад. истории и философии естеств. и техн. наук; Гл. ред. Р. О. Файтельберг. — Одесса, 1992–1997.

ВОФЭМ — Вестник опытной физики и экспериментальной математики. — Одесса.

Времена и годы — Времена и годы: Воспоминания ветеранов войны и труда ОГУ: В 2 вып. — Одесса, 1998–1999.

ВСГІ — Всесоюзний селекційно-генетичний інститут.

Вчені вузів Одеси — Вчені вузів Одеси. Бібліогр. покажчик / ОДНБ ім. М. Горького. — Одеса, 1994–1999.

Вчені-юристи України — Вчені-юристи України: Довідник / Верх. Рада України. Ін-т законодавства. — К., 1998.

Грабовская. Дис. — Грабовская Л. И. Развитие научной медицинской теоретической мысли в Новороссийском университете (1865–1920 гг.): Дис. ... канд. мед. наук. — Одесса, 1953.

Гумобін — Інститут гуманітарно-суспільних наук (Одеса).

ДАН СССР — Доклады Академии наук СССР. — М.

ДАОО — Державний архів Одеської області.

ДопНАН — Доповіді Національної Академії наук України. — К.

ЖМНП — Журнал Министерства народного просвещения. — СПб.

ЗИНУ — Записки имп. Новороссийского университета. — Одесса.

ЗКГК — Записки Крымско-Кавказского горного клуба. — Одесса.

ЗМОНОЕ — Записки математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей. — Одесса.

ЗНК — За наукові кадри. — Одеса.

ЗНОЕ — Записки Новороссийского общества естествоиспытателей при ИНУ. — Одесса.

Золотарев. Биограф. словарь — Золотарев А. Е., Ильин И. И., Луки Л. Г. Биографический словарь Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900–1990). — Одесса, 1992.

ЗООИД — Записки Одесского общества истории и древностей. — Одесса.

ЗООРТО — Записки Одесского отделения имп. Русского технического общества. — Одесса.

ЗОСХЮР — Записки Общества сельского хозяйства Южной России. — Одесса.

Иконников — Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. университета св. Владимира (1834–1884) / Сост. и изд. под ред. В. С. Иконникова. — К., 1884.

Имп. Моск. археол. о-во — Императорское Московское археологическое общество в первое 50-летие его существования (1864–1914): В 2 т. — М., 1915.

ИнБЮМ — Институт биологии южных морей АН УССР.

ИНУ — Императорский Новороссийский университет.

История отеч. мат. — История отечественной математики: В 4 т. — К., 1966—1970.

ИФО — Историко-филологическое общество при ИНУ.

ИЭС — Институт электросварки АН УРСР им. Е. О. Патона.

ІЕЗ — Інститут електрозварювання АН УРСР ім. Є. О. Патона.

ІНУ — Імператорський Новоросійський університет.

Історія ОДУ за 100 р. — Історія Одеського державного університету за 100 років / Відп. ред. О. І. Юрженко. — К., 1968.

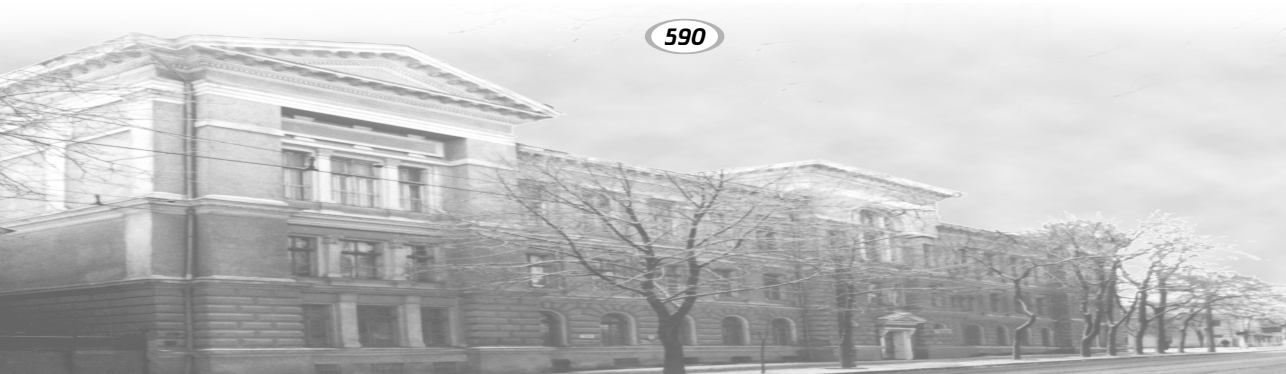

Історія ОДУ (1865–2000) — Історія Одеського університету (1865–2000) / Гол. ред. В. А. Сминтина. — Одеса, 2000.

ІФТ — Історико-філологічне товариство при ІНУ.

КДБ — Комітет державної безпеки.

КДУ — Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка.

Корифеї укр. науки — Корифеї української науки: Нариси про видатн. діячів науки і техніки / Шиварець В. П. та ін. — Миколаїв, 2000.

Краснопольский — Краснопольский А. Отечественные географы (1917–1972): Библиогр. справочник: В 3 ч. — СПб., 1993–1995.

ЛДУ — Ленінградський державний університет.

Липшиц — Липшиц С. Ю. Русские ботаники: Биогр.-библиогр. словарь: В 4 т. — М., 1947–1952.

ЛИФО — Летопись Историко-филологического общества при ИНУ. — Одесса.

Маркевич. 25-летие ИНУ — Маркевич А. М. Дварцатипятилетие императорского Новороссийского университета: Ист. зап. и акад. списки. — Одесса, 1890.

Мат. в СССР за 40 лет — Математика в СССР за 40 лет, 1917–1957: В 2 т. / Под ред. А. Г. Куроша. — М., 1959.

Мат. в СССР, 1958–1967 — Математика в СССР, 1958–1967: В 2 т., 2 вып. / Отв. ред.: С. В. Фомин, Г. Е. Ершов. — М., 1969.

Материалы для биогр. словаря — Материалы для биографического словаря действительных членов имп. Академии наук: В 2 т. — Пг., 1915.

МВС — Міністерство внутрішніх справ.

МДУ — Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова.

Михневич — Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 р. — Одесса, 1857.

МОЗ — Міністерство охорони здоров'я.

МОИП — Московское общество испытателей природы.

МЮ — Міністерство юстиції.

НАН — Національна Академія наук України.

Наука и науч. работники СССР — Наука и научные работники СССР / Под ред. С. Ф. Ольденбурга, Е. Ф. Карского. — Л., 1928.

НДІ — Науково-дослідний інститут.

НДС — Науково-дослідний сектор.

Новорос. ун-т в воспоминаниях — Новороссийский университет в воспоминаниях современников / Сост. Ф. А. Самойлов; Отв. ред. В. А. Смынтына. — Одесса, 1999. — (Из истории Одесского университета).

НЭСБЕ — Новый энциклопедический словарь / Под ред. К. К. Арсеньева; Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — Лейпциг; С.Пб., [1911—1916]. — Т. 1—29.

ОГУ — Одесский государственный университет им. И. И. Мечникова.

ОГНБ — Одесская государственная научная библиотека им. М. Горького.

Одес. держ. екон. ун-т — Одеський державний економічний університет: Нариси історії / В. П. Бородатий, М. О. Скрипник, В. Д. Граждан, О. С. Редькін. — Одеса, 2000.

Одес. держ. юрид. акад. — Одеська державна юридична академія: Історія і сучасність / Редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.), А. І. Паньков, Л. І. Кормич та ін. — Одеса, 1999.

Одес. мартиролог — Одесский мартиролог: Данные о репрессированных Одессы и Одес. обл. за годы сов. власти: Ист.-мемор. изд. / Сост.: Л. В. Ковальчук, Г. Р. Разумов; Редкол. "Одес. мемориала": Б. Х. Херсонский (пред.) и др. — Одесса, 1997—1999. — Т. 1—2.

Одес. медуниверситет, 1900–2000 — Одесский медуниверситет, 1900—2000 / И. Л. Бабий, Ю. И. Бажора, С. А. Гешелин и др.; Под ред. В. М. Запорожана. — Одесса, 2000.

Одес. ун-т, 1865–1990 — Одесский университет, 1865—1990 / Редкол.: И. П. Зелинский (отв. ред.), Л. А. Ануфриев, М. Е. Раковский, П. Е. Ефимов и др. — Одесса, 1991.

Одесі — 200 — Одесі — 200: Матеріали міжнар. наук.-теор. конф., присвяч. 200-річчю міста: [У 2 ч.]. — Одеса, 1994.

ОДНБ — Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького.

ОДУ — Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова.

ОІНГ — Одеський інститут народного господарства.

ОНУ — Одеський національний університет.

ОРЯС — Отделение русского языка и словесности АН СССР.

ОСГІ — Одеський сільськогосподарський інститут.

Очерки развития науки в Одессе — Очерки развития науки в Одессе / НАН Украины. Юж. науч. центр; Отв. ред. С. А. Андронати. — Одесса, 1995.

Причерномор. немцы — Причерноморские немцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона, 1803–1917: Библиогр. указ. / Сост. В. В. Самодурова. — Одесса, 1999.

Професори Одес. (Новорос.) ун-ту, — Одеса, 2000. — Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. словник: У 4 т. — Одеса: Астропринт, 2000.

РАН — Российская Академия наук.

РБС — Русский биографический словарь / Под ред. В. В. Половцова: В 25 т. — СПб.; М.; Пг.; 1896–1918.

РНК — Рада Народних комісарів.

РРФСР — Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка.

Рус. зарубежье: Золотая кн. эмиграции — Русское зарубежье: Золотая книга эмиграции. Первая треть XX в.: Энцикл. биогр. словарь. — М., 1997.

СИЭ — Советская историческая энциклопедия: В 16 т. — М., 1961–1976.

Славяноведение в дорев. России — Славяноведение в дореволюционной России: Биобиблиогр. словарь. — М., 1979.

Список лиц... — Список лиц, служащих по ведомству Министерства народного просвещения на... — М., 1897–1914.

Страницы — Страницы истории астрономии в Одессе: В 4 ч. / Сост. М.Ю. Волянская, В. Г. Каретников; Под ред. В. Г. Каретникова. — Одесса, 1994–1997.

Укр. ботан. т-во — Українське ботанічне товариство: Довід. посібник. — К., 1979.

УРЕ — Українська радянська екциклопедія: В 12 т. — К., 1977–1985.

УРЕС — Український радянський енциклопедичний словник: В 3 т. — К., 1986–1987.

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка.

Учені вузів Укр. РСР — Учені вузів Української РСР: [Довідник]. — К., 1968.

ФІАН — Фізичний інститут ім. П. М. Лебедєва АН СРСР.

Філол. фак. ОНУ. Бібліографія — Філологічний факультет ОНУ: Бібліографія, 1991–2001. — Одеса, 2003.

ЭСБЕ — Энциклопедический словарь: В 86 т. / Издатели: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон — СПб., 1890–1907.

ЭСРБГ — Энциклопедический словарь Русского библиографического института Гранат. — М., [1910]—1948.

Юрид. ин-т ОГУ — Юридический институт Одесского госуниверситета: Ист. очерк. — Одесса, 1996.

Hausmann — Hausmann G. Universitдt und stдdtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917: Soziale und nationale selbstorganization an der peripherie des zarenreiches. — Stuttgart, 1998.

Наукове видання

ПРОФЕСОРИ ОДЕСЬКОГО (НОВОРОСІЙСЬКОГО) УНІВЕРСИТЕТУ

Біографічний словник

Том 3

К—П

Видання друге, доповнене

Відповідальний редактор *В. А. Сминтина*
Заступник відповідального редактора *М. О. Подрєзова*
Упорядники та бібліографічні редактори:
В. П. Пружина, В. В. Самодурова

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*
Редактор *Ж. Б. Мельниченко*
Технічний редактор *В. І. Костецький*
Редактор-коректор *Л. М. Щегленко*

Підписано до друку 26.03.2005. Формат 70х100/16.
Папір офсетний. Гарнітура “SchoolBook”.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 48,75.
Тираж 1000 прим. Зам. № ???.

Видавництво і друкарня “Астропринт”
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.
Тел.: (0482) 26-98-82, 26-96-82, 37-14-25.
www.astroprint.odessa.ua

П841 **Професори** Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. словник. Т. 3: К—П. — 2-е вид., доп. / Відп. ред. В. А. Сминтина; Заступ. відп. ред. М. О. Подрєзова; Упорядники та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. — Одеса: Астропринт, 2005. — 600 с.

ISBN 966–318–302-0 (У 4 томах).

ISBN 966–318–303-9 (Том 3).

Третій том біографічного словника "Професори Одеського (Новоросійського) університету" містить біографічні статті про професорів ОНУ (літери К–П).

Для істориків, краєзнавців, бібліотечних працівників та широкого кола читачів.

П $\frac{4309000000—054}{318—2005}$ Без оголош. ББК 74.584(4Укр-4Од-4О)7я21